

SCI-CONF.COM.UA

**FUNDAMENTAL AND
APPLIED RESEARCH IN
THE MODERN WORLD**

**ABSTRACTS OF VI INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
JANUARY 20-22, 2021**

**BOSTON
2021**

FUNDAMENTAL AND APPLIED RESEARCH IN THE MODERN WORLD

Abstracts of VI International Scientific and Practical Conference

Boston, USA

20-22 January 2021

Boston, USA

2021

UDC 001.1

The 6th International scientific and practical conference “Fundamental and applied research in the modern world” (January 20-22, 2021) BoScience Publisher, Boston, USA. 2021. 992 p.

ISBN 978-1-73981-124-2

The recommended citation for this publication is:

Ivanov I. Analysis of the phaunistic composition of Ukraine // Fundamental and applied research in the modern world. Abstracts of the 6th International scientific and practical conference. BoScience Publisher. Boston, USA. 2021. Pp. 21-27. URL: <https://sci-conf.com.ua/vi-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-fundamental-and-applied-research-in-the-modern-world-20-22-yanvaryaya-2021-goda-boston-ssha-arhiv/>.

Editor

Komarytskyy M.L.

Ph.D. in Economics, Associate Professor

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine, Russia and from neighbouring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

e-mail: boston@sci-conf.com.ua

homepage: <https://sci-conf.com.ua>

©2021 Scientific Publishing Center “Sci-conf.com.ua” ®

©2021 BoScience Publisher ®

©2021 Authors of the articles

TABLE OF CONTENTS

1.	<i>Absaliyeva Ya.</i> TYPES OF STUDENT'S MOBILITY IN THE MODERN SYSTEM OF HIGHER EDUCATION.	15
2.	<i>Adanov K. B., Duvanbekov R. S., Abishev Z. B., Karynbaeva M. Z., Isin S. G., Duanbekova G. B.</i> THE PRACTICE OF FORMING THE MANAGEMENT CULTURE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN THE PROCESS OF VOCATIONAL TRAINING.	19
3.	<i>Ardjevanidze I., Zakareishvili N., Badashvili K.</i> INNOVATION IN BUSINESS COMMUNICATIONS AND MANAGEMENT PROBLEMS.	26
4.	<i>Aliyeva A. R., Alakbarova G. I., Heydarova S. E.</i> MONITORING AND EVALUATION OF THE HIGHER EDUCATIONAL PROCESS.	34
5.	<i>Aliyarbayova A. A., Gasimov E. K., Mehraliyeva G. A., Sadiqova G. H., Huseynova S. A.</i> MORPHOLOGICAL ASSAY OF HETEROGENEITY OF PSEUDOUNIPOLAR NEURONS IN DORSAL ROOT GANGLIA OF RAT. A LIGHT AND ELECTRON MICROSCOPIC INVESTIGATION.	41
6.	<i>Bardus I., Zavoloka Ye.</i> PROFESSIONAL ACTIVITY OF THE BACHELOR OF PROFESSIONAL EDUCATION IN THE FIELD OF DIGITAL TECHNOLOGIES.	48
7.	<i>Balaka M., Gorbatyuk Ie., Mishchuk D., Prystailo M.</i> CHARACTERISTIC PROPERTIES OF SUPPORT SURFACES FOR SELF-PROPELLED SCRAPERS MOTION.	53
8.	<i>Banzak H. V., Bansak O. V.</i> DEVELOPMENT OF PORTABLE DIGITAL SPECTROMETER OF GAMMA RADIATION FOR RADIATION SURVEY IN FIELD CONDITIONS.	59
9.	<i>Belei S., Kohutnytsky B.</i> ASSESSMENT OF THE STATE OF DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIAL COMMUNITIES IN UKRAINE IN CONDITIONS OF DECENTRALIZATION.	66
10.	<i>Bulegenova I. B., Kenzhetayeva G. K.</i> PROBLEM OF EMOTIVE SEMANTICS.	74
11.	<i>Chechelashvili M., Zedginidze S.</i> ASSESSMENT OF THE IMPACT OF GLOBALIZATION.	78
12.	<i>Drahomeretska D. V.</i> ADMINISTRATIVE AND LEGAL ASPECT OF READMISSION.	88

13.	<i>Dolynko N., Mykytyn T., Bielova N., Nepiuk M., Danysh A.</i> TRIGGER EFFECT OF THE PREPARATION WITH THE ACTIVE SUBSTANCE METHANDIENONE ON THE COURSE OF THROMBOCYTOSIS OF MALE RATS.	94
14.	<i>Filippova N. M.</i> BLENDED LEARNING: NEW CHALLENGES - OLD SOLUTIONS.	101
15.	<i>Gruzieva T. S., Inshakova H. V., Sokolov K.</i> SCIENTIFIC JUSTIFICATION OF MEDICAL AND SOCIAL NEEDS POPULATION OF OLDER AGE CATEGORIES.	109
16.	<i>Gudkova N., Zbarzhyvetska V.</i> THE BEST-KNOWN PRACTICES IN INTERNET MARKETING.	117
17.	<i>Gorenko V.</i> THE LANGUAGE CREATION OF IVAN PEREPELYAK'S POETRY. HIS WORLD AND AESTHETIC VIEWS.	123
18.	<i>Husak N. M.</i> JAPAN'S EXPERIENCE OF UNCONVENTIONAL MONETARY POLICY IMPLEMENTATION.	131
19.	<i>Ischuk Y. K., Tuchkina I. A., Kachaylo I. A.</i> PREVENTION OF POSTPARTUM PSYCHOSIS AS ONE OF THE METHODS TO COMBAT IT.	136
20.	<i>Kadirova A. T.</i> HISTORY OF DEVELOPMENT OF CINEMATOGRAPHY OF UZBEKISTAN AS A TOOL OF IDEOLOGICAL PROPAGANDA.	139
21.	<i>Kassymova M. K., Orymbetova G. E., Kobzhassarova Z. I., Mamyrbekova A. K.</i> FERMENTED DAIRY- VEGETABLE BEVERAGE.	143
22.	<i>Kvizhinadze N., Kandashvili T.</i> HOW COVID-19 AFFECTED ON PHARMACEUTICAL ECONOMY IN GEORGIA.	149
23.	<i>Kharytska S.</i> FOREIGN LANGUAGE AS A TOOL OF PROFESSIONAL GROWTH OF STUDENTS OF TECHNICAL SPECIALTIES IN MULTILEVEL GROUPS.	154
24.	<i>Maryna A., Amelnytska M.</i> THEORETICAL ASPECTS OF FINANCIAL RISK MANAGEMENT.	160
25.	<i>Makarenko M. V.</i> PUBLIC ADMINISTRATION IN THE CONDITIONS OF EPIDEMIC THREATS.	171
26.	<i>Malikov Emin Nazir oglu</i> AZERBAIJAN NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES, INSTITUTE OF HISTORY FROM THE DATE OF ORGANIZATION OF CONSTRUCTION WORK IN THE SOUTH-EASTERN REGION OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN (2003-2018).	174

27.	<i>Nikulshin V. R., Denysova A. E., Melnik S. I., Wysochin V. V., Andryushchenko A. M.</i> LOCAL OPTIMUM OF THE FIFTH SECTION FOR SUGAR PRODUCTION EVAPORATION SYSTEM.	184
28.	<i>Pavlova N. L.</i> TRANSPORT COMPANY'S ACTIVITY AS A PORTFOLIO OF SPECIFIC PROJECTS.	188
29.	<i>Palovski Ju.</i> CLINICAL AND PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF EMOTIONAL BURNOUT IN BUSINESS LEADERS.	190
30.	<i>Prydatko E., Amelnytska M.</i> CHARACTERISTICS OF THE MORTGAGE SECURITIES MARKET OF UKRAINE.	195
31.	<i>Popadynets O., Oslavskaya T., Goriachyi O.</i> BIODIVERSITY OF PD-L1 PROTEIN – BIOMARKER OF CERVICAL CANCER CHIRURGIC THERAPY FOR ADULTS AND CHILDREN.	203
32.	<i>Pyrusunko M., Shevchuk I., Hmyria I.</i> USING THE CHARGE AIR OZONATION TO IMPROVE INTERNAL COMBUSTION ENGINES ENVIRONMENTAL PERFORMANCE.	206
33.	<i>Rachenko Ye., Dotsenko N.</i> USING A COMPUTERIZED SYSTEM TO DETERMINE THE MOST SUITABLE JOB SKILLS FOR AEROSPACE INDUSTRY.	210
34.	<i>Rakhmonov B.</i> COMBINATION OF TRADITION AND MODERNITY ON MODERN YOUTH UPBRINGING.	214
35.	<i>Ryabev A. A., Abramov V. V.</i> ORGANIZATION OF RECREATIONAL AND TOURIST SERVICES: SPORTS TOURISM.	222
36.	<i>Savchuk V. D., Krat D. I.</i> TRANSPORTATION OF CORN GRAIN BY HIGH-CARGO BULKER.	226
37.	<i>Semenenko S. B., Tymofiychuk I. R., Slobodian K. V., Kovpak A. V., Rudan K. V.</i> PARTICIPATION OF STUDENT SELF-GOVERNMENT IN THE REGULATION OF THE QUALITY OF EDUCATION IN EUROPEAN PRACTICE.	234
38.	<i>Shyshliuk Ye.</i> SYMBOLISM AND ORIGINALITY OF THE APPEARANCE OF THE ROMA IN THE FINE ARTS.	239
39.	<i>Soloviova L. F.</i> TRANSPORTING PATTERNS OF DEADJECTIVAL CONVERSION IN MODERN ENGLISH.	242
40.	<i>Soroka A.</i> PSYCHOLOGY OF PERSONALITY RESOCIALIZATION IN THE POST PENITENTIARY PERIOD.	246

41.	<i>Tereshchenko N. Yu., Malyshevskaya H. I.</i> HIGH-PERFORMANCE LIQUID CHROMATOGRAPHY FOR VEGETABLE OIL'S XENOBIOTICS LABORATORY CONTROL.	253
42.	<i>Tsviliy S. M., Gurova D. D., Zhuravlova S. M., Kuklina T. S.</i> CREATION OF A LEGAL HUB BY MICRO-ENTERPRISES IN THE FIELD OF TOURISM.	255
43.	<i>Vakhitova T. F., Aldanova Z. B.</i> WAYS OF TRANSFERRING UNTRANSLATABLE VOCABULARY (ON THE EXAMPLE OF KINSHIP TERMS IN KAZAKH, RUSSIAN AND ENGLISH).	264
44.	<i>Yurkiv O. I.</i> THE INFLUENCE OF DISTANCE LEARNING ON THE DEVELOPMENT OF COMMUNICATIVE COMPETENCIES IN MEDICAL STUDENTS.	267
45.	<i>Араббаева Ф. У.</i> КРИТЕРИИ ФОРМИРОВАНИЯ ФУНКЦИЙ И ТРЕБОВАНИЙ К БОЛЬНИЧНОЙ ОДЕЖДЕ БОЛЬНЫХ КОЖНЫМИ БОЛЕЗНЯМИ.	272
46.	<i>Андрійчук Т. В., Шпаковська Л. В.</i> ГІС МОДЕЛЮВАННЯ КАЛЮЖНИЦІ БОЛОТЯНОЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН.	277
47.	<i>Антоненко І. В.</i> ОСОБЛИВОСТІ КОНВЕРСІЇ ЗАЛІЗОБЕТОННИХ СПОРУД УКРАЇНИ ПЕРІОДУ КОНСТРУКТИВІЗМУ НА ПРИКЛАДІ БАШТОВИХ БУДІВЕЛЬ.	281
48.	<i>Антонова В. Ю.</i> БАГАТОГРАННІСТЬ РЕФЛЕКСІЇ ЕТНІЧНОГО (МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ).	290
49.	<i>Антонова О. В., Соколов М. А.</i> ОСОБЛИВОСТІ РОЗРОБЛЕННЯ ПРОЕКТУ СОЦІАЛЬНОЇ РЕКЛАМНОЇ КАМПАНІЇ, ПРИСВЯЧЕНОЇ ПРОБЛЕМІ ВИНИЩЕННЯ ЛІСІВ, У ВІТЧИЗНЯНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ.	299
50.	<i>Асадов Н. З.</i> ОЦЕНКА РЕЗУЛЬТАТОВ ТРАНСЛюМИНАЛЬНОЙ БАЛЛОННОЙ АНГИОПЛАСТИКИ ПРИ АТЕРОСКЛЕРОТИЧЕСКОМ ПОРАЖЕНИИ АОРТО-ПОДВЗДОШНОГО СЕГМЕНТА.	308
51.	<i>Айтбаева Б. М., Мауленова А. М., Сатыбекова К. Д.</i> МЕТОДИЧЕСКИЙ ИНСТРУМЕНТАРИЙ УЧИТЕЛЯ КАК СРЕДСТВО ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБУЧЕНИЯ.	310
52.	<i>Атаманчук І. В.</i> ДОСВІД ПОБУДОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС» НА ПЛАТФОРМІ MOODLE.	318

53.	Базелюк В. Г., Баглай А. В. УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.	326
54.	Балабан А. С. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ В КОЛОНКАХ АНДРІЯ БОНДАРЯ.	336
55.	Баишовенко О. А., Вовк А. М. ЗНАЧЕННЯ БІОЛОГІЧНИХ ЗНАНЬ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ НООСФЕРНОЇ СВІДОМОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА.	340
56.	Бондаренко Н. М., Кудлай А. В. СУЧАСНИЙ СТАН ВНУТРІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ.	345
57.	Варич О., Плакушко О., Шейкіна Н. В. ЦУКРОВИЙ ДІАБЕТ 2-ГО ТИПУ ЯК ЧИННИК ВИНИКНЕННЯ ІНФАРКТУ МІОКАРДА.	356
58.	Вакуліч Т. М., Шопша М. М. ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ВІКТИМІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ЖІНКИ.	361
59.	Вахненко Н. С., Любич Т. Я. МОВНІ ІГРИ ТЕМИ «НАВЧАННЯ» НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ (З ДОСВІДУ РОБОТИ).	367
60.	Верховод І. С., Леушина О. А., Худяк К. В. ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ.	371
61.	Видавская А. Г., Лапшин В. А., Видавская А. О., Тукан М. Г. ИСТОКИ, ОСНОВЫ, ОСОБЕННОСТИ, МЕХАНИЗМЫ, УСПЕХИ И ДОСТИЖЕНИЯ БОЖЬЕЙ ДИСТАНЦИОННОЙ КОСМИЧЕСКОЙ ДИАГНОСТИКИ.	382
62.	Волошин Р. О. ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОДНО - ТА ДВОПАЛАТНОГО ПАРЛАМЕНТІВ В УНІТАРНИХ, ДЕМОКРАТИЧНИХ ДЕРЖАВАХ.	392
63.	Галабурда М. А., Криховецька Т. Р. СТАН РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА ТА СПОЖИВАННЯ М'ЯСА КРОЛІВ В УКРАЇНІ.	403
64.	Гальперіна Л. П., Мазуренко В. П. МІЖНАРОДНА ТОРГІВЛЯ НА СВІТОВОМУ ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНОМУ РИНКУ НА ПРИКЛАДІ АЕРОКОСМІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ.	408
65.	Гах В. В. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ДИГІТАЛЬНИХ ЗАСОБІВ НА УРОКАХ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.	413
66.	Гнатюк–Пунегова И. Б. АРИФМЕТИКА – ЛОГИЧЕСКАЯ НАУКА.	416

67.	<i>Головко С. Г., Сохар В. В.</i> НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ В УМОВАХ КАРАНТИНУ.	427
68.	<i>Гуревич А. С., Шабанова К. В.</i> СПЕЦИФИКА ЛАНДШАФТНОГО ПРОЕКТИРОВАНИЯ В ПРИБРЕЖНОЙ ЗОНЕ БАЛТИЙСКОГО МОРЯ.	431
69.	<i>Гурко О. В.</i> РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ МОЛОДІЖНИХ СЛЕНГОВИХ ОДИНИЦЬ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ (НА МАТЕРІАЛІ ЗАКАДРОВОГО ПЕРЕКЛАДУ СЕРІАЛУ «ТЕОРІЯ ВЕЛИКОГО ВИБУХУ»).	440
70.	<i>Дрібас С. А., Даценко О. А.</i> УПРАВЛІНСЬКА КУЛЬТУРА КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ: ЛІНІЙНИЙ І СИСТЕМНИЙ ПІДХІД.	445
71.	<i>Дмитриченко Л. И., Мелюс Б. В.</i> КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЁРСТВА: МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ БАЗА ФОРМИРОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ МОДЕЛЕЙ И МЕХАНИЗМОВ.	450
72.	<i>Екман М. С.</i> ІНТЕРПРЕТАЦІЙНІ ВИКЛИКИ «ДОБРЕ ТЕМПЕРОВАНОГО КЛАВІРУ» Й. С. БАХА В ІСТОРІЇ СУЧАСНОГО ВИКОНАВСЬКОГО МИСТЕЦТВА.	460
73.	<i>Журавко Т. В.</i> ПРОБЛЕМА АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.	464
74.	<i>Жукова Д. А.</i> ОСНОВНІ АСПЕКТИ ПРИЙНЯТТЯ СТРАТЕГІЧНИХ РІШЕНЬ НА ПІДПРИЄМСТВІ.	468
75.	<i>Звягіна А., Труш Т. В.</i> ФІЛОСОФСЬКИЙ КОНЦЕПТ ПЛАТОНА ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ МІФОЛОГІЧНОЇ РЕФЛЕКСІЇ.	473
76.	<i>Зидан О. Д.</i> ОЧИСТКА СТОЧНЫХ ВОД ОТ ТЯЖЕЛЫХ МЕТАЛЛОВ.	482
77.	<i>Зидан О. Д.</i> ОЧИСТКА СТОЧНЫХ ВОД ОТ НЕФТЕПРОДУКТОВ.	490
78.	<i>Калач Г. М., Панченко Р. С.</i> ОПТИМІЗАЦІЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.	502
79.	<i>Калашник М. П., Пляка М. О.</i> ТВОРЧА ШКОЛА ЯК ОСЕРЕДОК ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ.	509
80.	<i>Калька Н. М., Одинцова Г. Ю.</i> ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ ПЕРЕЖИВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПІД ЧАС КАРАНТИНУ ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ В УКРАЇНІ.	515
81.	<i>Кругла С. Ю., Череп А. В.</i> ДИВЕРСИФІКАЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ.	520

82.	Клочко Т. В. КОМПЕТЕНТІСНО ОРІЄНТОВАНЕ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ.	528
83.	Кирилко Н. М., Козир Т. В. РОЗВИТОК ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ОСНОВІ АСОРТИМЕНТНИХ СТРАТЕГІЙ.	538
84.	Кобилянська І. А. ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ТА ЯКОСТІ ЖИТТЯ ЖІНОК З ЕНДОМЕТРІОЗОМ ПРИ ЛІКУВАННІ БЕЗПЛІДДЯ.	544
85.	Коваленко І. А., Красовський М. М. ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ.	550
86.	Ковальова С. С., Давидов П. Г. СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ НАСИЛЬСТВА В СІМ'ї.	553
87.	Коваль М. Г., Кузьменко В. Г. ОЧИЩЕННЯ СТІЧНОЇ ВОДИ, ЩО МІСТИТЬ ТЕКСТИЛЬНІ БАРВНИКИ, МОДИФІКОВАНИМ ЦЕОЛІТОМ.	562
88.	Козінська Д. О., Головка С. Г. МАГДЕБУРЗЬКЕ ПРАВО У МІСТАХ ЧЕРКАЩИНИ.	567
89.	Корнієнко К. В., Воробйова О. В. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СТАРТАП ПРОЕКТУ БІОРЕАКТОРА З ІММОБІЛІЗОВАНОЮ НА ПОЛІМЕРНИХ НОСІЯХ МІКРОФЛОРОЮ.	571
90.	Колісниченко А. В. НАЦІОНАЛЬНІ ТРАДИЦІЇ ЕМІЛІ ДКІНСОН ТА ВОЛТА ВІТМЕНА VS МОДЕРНІСТСЬКІ НОВАЦІЇ ЕЗРИ ПАУНДА Й ТОМАСА СТІРНЗА ЕЛПОТА В ФОРМУВАННІ ОРИГІНАЛЬНОСТІ ПИСЬМА ГАРТА КРЕЙНА.	580
91.	Костенко Л. Д. ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «РОЗВИТОК ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ» В УКРАЇНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ.	588
92.	Кошова О., Філімонова Н. І., Шикало В. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ДЕЯКИХ ІМУНОЛОГІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ ЯК МАРКЕРІВ СТАНУ ІМУННОЇ СИСТЕМИ.	593
93.	Куцька Н. Б., Лашкін Д. Є. ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ПОРОДНИХ ВІДВАЛІВ ВУГІЛЬНИХ ШАХТ У ЛАКОФАРОВОВІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ.	603
94.	Лисенко В. І., Тищенко П. В. ДИНАМІКА ЧИСЕЛЬНОСТІ МИСЛИВСЬКИХ ТВАРИН ДП «ВЕЛИКООЛЕКСАНДРІВСЬКЕ ЛМГ» В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ.	606

95. *Литвинська С. В., Сібрук А. В., Чухліб Т. М.* 612
 СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА НАЗВ РЕМЕСЕЛ В ІСТОРИЧНИХ РОМАНАХ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО.
96. *Луців С. І., Негід Н. І.* 623
 ЗОРОВА НАОЧНІСТЬ ЯК ВИРІШАЛЬНИЙ ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ.
97. *Марков Р. А.* 628
 ВАЖЛИВІСТЬ ВИСОКОГО РІВНЯ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ СЕРЕД КУРСАНТІВ МВС УКРАЇНИ.
98. *Маланюк В. Я.* 632
 ІСТОРІОГРАФІЯ ПАЛАЦОВО-ПАРКОВОГО АНСАМБЛЮ ГАНСЬКИХ У ВЕРХІВНІ.
99. *Малецький Є. В.* 639
 ФІСКАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ ОПОДАТКУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ ДЛЯ ВИКОНАННЯ ОБЛАСНОГО ТА МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.
100. *Малишко В. В.* 647
 ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФІНАНСУВАННЯ НАУКИ.
101. *Мелещенко О. К.* 657
 АВТОРСЬКІ ПІДПИСИ СЕМЮЕЛА ЛЕНГХОРНА КЛЕМЕНСА В ЙОГО ГАЗЕТНО-ЖУРНАЛЬНИХ ПУБЛІКАЦІЯХ.
102. *Назаренко О. С., Філіппова І. В., Стегайлов І. О., Рубан Е. В., Єрмолова Д. О.* 663
 ОЦІНКА ВРАЗЛИВОСТІ МІСТА РУБІЖНЕ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ ДО КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН.
103. *Норчаев Д. Р., Норчаев Р., Мустафаева Н.* 669
 КАРТОФЕЛЕСАЖАЛКА К МОТОБЛОКУ.
104. *Пальчиков Э., Романенкова Ю. В.* 673
 ВСТРЕЧНЫЕ КАЧЕЛИ В ЦИРКОВОЙ АКРОБАТИКЕ: СПЕЦИФИКА, ОСНОВНЫЕ СЛОЖНОСТИ ИСПОЛНЕНИЯ.
105. *Прищепя О. В.* 682
 ВПЛИВ ВИКОРИСТАННЯ АБРЕВІАТУР НА НАУКОВУ КОМУНІКАЦІЮ (НА ПРИКЛАДІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ).
106. *Проценко Л. В., Рыжук С. Н., Ляшенко Н. И., Бобер А. В.* 686
 ИССЛЕДОВАНИЕ БИОЛОГИЧЕСКИ АКТИВНОГО ВЕЩЕСТВА – КСАНТОГУМОЛА В УКРАИНСКИХ СОРТАХ ХМЕЛЯ.
107. *Пижова М. О.* 692
 ОПЛАТА ПРАЦІ В КОНТЕКСТІ СПРАВЕДЛИВОСТІ.
108. *Подлесная В. Г.* 697
 ВЛИЯНИЕ СОВРЕМЕННОЙ ПАНДЕМИИ НА ГЛОБАЛИЗАЦИЮ.
109. *Подольчук С. В.* 705
 ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ОСНОВ ЕРГОНОМІКИ ТА МАТЕРІАЛОЗНАВСТВА ПРИ ПІДГОТОВЦІ БАКАЛАВРІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО ТА ДЕКОРАТИВНОГО МИСТЕЦТВА.

110. **Полевікова О. Б., Овсянікова К. В.** 709
ОБҐРУНТУВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ
НАОЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ В МОВЛЕННЄВОМУ РОЗВИТКУ
ДОШКІЛЬНИКА.
111. **Потапенко М. В., Шаршонь В. Л.** 715
КОМП'ЮТЕРНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ
ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З
ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКИ, ЕЛЕКТРОТЕХНІКИ ТА
ЕЛЕКТРОМЕХАНІКИ.
112. **Поцулко О. А., Рябчук К. О.** 720
СВІТОВИЙ ЖІНОЧИЙ РУХ: ЕКСКУРС В ІСТОРІЮ.
113. **Путятін Г. Г., Кабанцева А. В., Яцишина Ю. М.** 731
ПСИХОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ.
114. **П'ятницька Г. Т., Григоренко О. М., Шостак Н. Ю.,
Горностай Е. П.** 738
ВПЛИВ COVID-КРИЗИ НА ГАЛУЗЕВИЙ РОЗВИТОК ТА СТРАТЕГІЇ
ПІДПРИЄМСТВ.
115. **Ратников В. С.** 748
О СТАТУСЕ ТЕХНОНАУКИ В СООТНОШЕНИИ
ФУНДАМЕНТАЛЬНЫХ И ПРИКЛАДНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ
(КОГНИТИВНЫЕ АСПЕКТЫ).
116. **Рижєнкова Ю. О., Давидов П. Г.** 758
МЕДИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ПАЦІЄНТ–ЛІКАРЬ В
КОСМЕТОЛОГІЧНІЙ СФЕРІ В УКРАЇНІ.
117. **Самчук Л. М., Пастернак В. В., Зубовецька Н. Т., Гулієва Н. М.** 766
РОЗРАХУНОК МЕХАНІЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ДВОХОСЬОВОГО
ПОВОРОТНОГО СТОЛА.
118. **Сенік Л. М., Лебеденко І. Л.** 777
ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ПРИ
НАВЧАННІ ЧИТАННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ.
119. **Симонов Д. І.** 783
МЕХАНІЗМ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ
ЛАНЦЮГАМИ ПОСТАЧАННЯ.
120. **Скрипник С. В.** 786
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВ'ЯЗАННЯ ЗАДАЧ ІЗ
ГЕНЕТИКИ ТА ЦИТОЛОГІЇ.
121. **Скрипник Н. І., Павліченко Г. М., Стець А. М.** 793
РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВИХ ЗДІБНОСТЕЙ У
ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ
КАЗКИ.
122. **Стадник О. О., Кузьмінець Н. П.** 802
УКРАЇНСЬКІ ЦЕРКВИ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ ЯК
ЧИННИК ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ.

123.	Соколова А. В. НЕСТАНДАРТНІ ФОРМИ ПРОВЕДЕННЯ УРОКУ ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ.	808
124.	Ступченко Є. Г., Саранов С. В. ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ШАРІАТУ НА СУЧАСНУ СИСТЕМУ ПРАВА ЄВРОПИ.	819
125.	Тищенко С. В. ФОРМУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМИ ТУРИСТИЧНИМИ КЛАСТЕРАМИ.	828
126.	Ткачук С. І., Мельник О. С. КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД В МОДЕРНІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ.	834
127.	Ткач В. В., Кушнір М. В., Мінакова Т. Г. КОМБІНОВАНА ХІМІКО-МАТЕМАТИЧНА КОНТРОЛЬНА РОБОТА В БРАЗИЛЬСЬКОМУ СТИЛІ НА ТЕМУ «АРЕНИ».	839
128.	Ткач В. В., Кушнір М. В., Сторошук Н. М., Гірка О. Ю. КОНТРОЛЬНА РОБОТА У БРАЗИЛЬСЬКОМУ СТИЛІ НА ТЕМУ «КАРБОНОВІ КИСЛОТИ».	851
129.	Третяк Н. Г., Кудря І. П., Шевченко Т. І., Шапошник О. А., Штомпель В. Ю. НАВЧАННЯ ЛОГІЧНОМУ ТА КЛІНІЧНОМУ МИСЛЕННЮ СТУДЕНТІВ МЕДИКІВ СТАРШИХ КУРСІВ.	861
130.	Троценко О. В., Циб К. О. СПЕЦИФІКА ВПЛИВУ ВІКОВИХ, СОЦІАЛЬНИХ ТА ГЕНДЕРНИХ ФАКТОРІВ НА ЗАСТОСУВАННЯ VR-ТЕХНОЛОГІЇ У ЛІКУВАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ.	869
131.	Трухан А. Г., Кубіцький С. О. ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.	875
132.	Тютюнник Ю. М., Тютюнник С. В., Романченко Ю. О. ОЦІНЮВАННЯ ДОВГОСТРОКОВОЇ ЛІКВІДНОСТІ БАНКІВ В УКРАЇНІ.	883
133.	Фефілова Т. В., Шульга Ю. Р. ПРИЙОМИ ГРУПОВОЇ РОБОТИ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ.	886
134.	Філенко О. М., Ткачова Л. В., Щербина І. М. ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ ЯКОСТІ ПИТНОЇ ВОДИ В УМОВАХ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ГОСПОДАРСТВ.	900
135.	Халавка М. В., Дідик В. Р. РОЗРОБКА СКЛАДУ І ТЕХНОЛОГІЇ ОТРИМАННЯ ПРОТИВІРУСНОГО СПРЕЮ НАЗАЛЬНОГО.	904
136.	Халавка М. В., Горбань М. М. РОЗРОБКА СКЛАДУ І ТЕХНОЛОГІЇ ГРАНУЛ З СУХИМИ ЕКСТРАКТАМИ ДЛЯ ПРОФІЛАКТИКИ АТЕРОСКЛЕРОЗУ.	907

137. *Халавка М. В., Бурсала М. В.* 910
РОЗРОБКА СКЛАДУ І ТЕХНОЛОГІЇ М'ЯКОЇ ЛІКАРСЬКОЇ ФОРМИ
ДЛЯ ЛІКУВАННЯ АКНЕ.
138. *Халавка М. В., Сьох О. В.* 913
РОЗРОБКА СКЛАДУ І ТЕХНОЛОГІЇ ЖУВАЛЬНИХ ТАБЛЕТОК З
РОСЛИННИМИ ЕКСТРАКТАМИ.
139. *Хруник П. Д.* 916
ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ
ЗЕМЕЛЬ.
140. *Череп А. В., Журавльова А. К.* 925
РЕСУРСНА ПОЛІТИКА БАНКІВ УКРАЇНИ.
141. *Череп А. В., Хапрова Д. В.* 929
ПЕРСПЕКТИВИ СТАНОВЛЕННЯ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ В
УКРАЇНІ.
142. *Череп А. В., Хмельковська Т. В.* 936
ЗЕЛЕНА ЕКОНОМІКА ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ДЕРЖАВИ.
143. *Черноносова Т. О., Бабенко М. В.* 944
ДОСТУПНІСТЬ БАГАТОФУНКЦІОНАЛЬНИХ МІСЬКИХ
ТЕРИТОРІЙ ДЛЯ МАЛОМОБІЛЬНИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ.
144. *Чепканич Е. В.* 955
ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ
МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО
МИСТЕЦТВА В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ.
145. *Чопенко В. С.* 958
МЕТАФОРИЗАЦІЯ ЯК КОГНІТИВНИЙ МЕХАНІЗМ
ТЕРМІНОТВОРЕННЯ У ФЛАМЕНКО.
146. *Чумак Г. М.* 965
МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНОГО ЕФЕКТУ
ВІД ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНИХ
ЗАХОДІВ ПРИРОДООХОРОННОГО ХАРАКТЕРУ.
147. *Шинін О. С., Марущак О. В., Жижко Н. О., Ільченко О. М.,
Тарановська Н. В.* 970
ВИХОВАННЯ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО ТА
ДЕКОРАТИВНОГО МИСТЕЦТВА ХУДОЖНЬОГО СПРИЙНЯТТЯ:
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ.
148. *Шувалов В. С.* 980
КАТЕГОРІЯ ЧАСУ У ФІЛОСОФСЬКІЙ КОНЦЕПЦІЇ
Г. СКОВОРОДИ.
149. *Ядловська О. С., Севериненко А. В.* 988
СОЦІОЛЕКТИ ЯК ЛЕКСИКА ЗАМКНЕНИХ СОЦІАЛЬНИХ ГРУП:
ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ.

TYPES OF STUDENT'S MOBILITY IN THE MODERN SYSTEM OF HIGHER EDUCATION

Absaliyeva Yana

PhD in pedagogics, associate professor
Kyiv National University of Technologies and Design
Kyiv, Ukraine

Abstract. The article deals with the analyses of the types of student's mobility in the modern system of higher education and the implementation of its different types in the context of his / her self-actualization. The importance of studying the phenomena of social, personal, professional, intellectual, academic mobility in the context of student's self-actualization has been proved. The directions for further studies of the problem have been proposed.

Key words: academic mobility, higher educational establishment, intellectual mobility, personal mobility, professional mobility, self-actualization, social mobility.

Introduction. Given the variability of society due to its rapid socio-economic, scientific and technological progress, it is important to create optimal conditions for the self-actualization of an individual at all stages of his / her development. Since the sustainable development of the individual has become a key problem of a modern globalized society, we should pay attention to the term "mobility", nowadays actively used in this context, which characterizes the entire life cycle of the individual and is a symbol of a complex phenomenon. The aim of this work was to analyze different types of mobility and to find out the implementation of different types of mobility by students in the modern system of higher education in the context of their self-actualization, pointing out those needing further profound study.

Main material. Actually, the term "mobility" has no unambiguous interpretation, but has a contextual meaning and in any context indicates the ability to

move, movement, etc. Such movements occur throughout entire life of everyone, outlining certain types of mobility: social, generational, personal, geographical (migratory), professional, academic, intellectual, etc.

Student of a higher educational establishment moves from one position to another as a social object, so here his / her social mobility takes place. Social mobility is usually understood as the movement of an individual, determined by the system of social relations, which ensures the reproduction of the social hierarchy and determines the nature of social dynamics. There are two main types of social mobility, namely intergenerational and intragenerational, and two main kinds, namely vertical and horizontal. Within the framework of our study concerning students, the transition takes place within the age group of peers and is directed from the position of an entrant student to the position of a certified specialist, so it is an intragenerational ascending one; the movement goes along a certain, defined by a particular student, trajectory, and therefore is individual.

Everyone, realizing himself to be a part of society, always seeks to take his / her place in a complex social hierarchy, to identify themselves. Such manifestations of the inner freedom of the individual determine his / her personal mobility. It is considered by scientists as a person's ability to deeply understand the goal, analyze the external and internal conditions of its achievement, make optimal decisions about the course of action, consciously mobilize individual psychological capabilities and create an internal trajectory of reaching the goal, adjust it in the context of other team members, to carry out self-assessment, self-correction in the process of acting and independently analyze the results of activities in general [1, p. 6].

Gaining by a student a higher education degree in the chosen specialty, but regardless of the future job with its specific requirements, indicates the formation of the ability to adequately and quickly respond to the dynamics of changes in social and professional spheres as the ability to make independent and non-standard decisions to improve his / her professional level, quickly master the new educational, professional, social environment in the near future. Thus, professional mobility takes place here defining future trajectory of occupational growth.

For each qualified professional, in turn, it is important to form such an integrative personal quality that systematically combines intellectual abilities and personal qualities that ensure the readiness of the specialist to quickly find, analyze and productively apply growing information flows, produce new ideas and tolerate innovations, quickly choose effective ways to perform tasks of both reproductive and creative nature, quickly change the types and forms of intellectual activity without reducing the effectiveness of the latter. This type is called an intellectual mobility by scientists [2].

In the modern educational and scientific space there is another complex phenomenon – academic mobility, which in vertical development implies the transfer to bachelor's and master's levels, and in the horizontal one the formation and development of intellectual mobility within the chosen profession. According to the legislation, this concept is interpreted as an opportunity for participants in the educational process to study, teach, train or carry out scientific activities in another free educational institution (scientific institution) in Ukraine or abroad [3, 4].

Conclusion. Studying the implementation of different types of mobility by students in the modern system of higher education in the context of their self-actualization should address the following types: social, personal, professional, intellectual, academic, where the last two require thorough study.

REFERENCES:

1. Артюшенко А.О. Особистісна мобільність і її формування у студентів економічного профілю в процесі фізичного виховання: Монографія. Черкаський інститут банківської справи Університету банківської справи Національного банку України . Київ: [б. в.], 2012. 232 с.
2. Absaliyeva Ya. The formation of intellectual mobility of engineering students through integration of foreign language education and professional training / Ya. Absaliyeva, G. Mikhnenko // Advanced Education: scientific journal. – Kyiv: Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute, Publishing House “Polytechnica”, No 9. – 2018. – P.33-38.

3. Про вищу освіту: Закон України № 1556-VII від 01.07.2014. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2014, № 37-38, ст. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (date of access: 10.01.2021).

4. Про освіту: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР) № 2145-19 від 05.09.2017 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (date of access: 10.01.2021).

УДК 378.147

**THE PRACTICE OF FORMING THE MANAGEMENT CULTURE OF
FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN THE PROCESS OF
VOCATIONAL TRAINING**

Adanov Kuanyshbek Bulanovich

PhD, As. Prof.

Karaganda University named after E.A. Buketova

Duvanbekov Ruslan Sabirovich

master's degree, doctoral student

Eurasian National University named after L.N. Gumilyov

Abishev Zhandos Bakhytovich

PhD, Art. Teacher

Karynbaeva Marzhan Zhailaubaeva

Art. Teacher

Isin Sagadat Gabdykalymovich

master's degree, Teacher

Duanbekova Gulnyaz Bilyalovna

Cand. of Med. Scien., As. Prof.

Karaganda University named after E.A. Buketova

Abstract: The purpose of the experimental and pedagogical work was to test the effectiveness of the pedagogical system developed by us for the formation of the management culture of future primary school teachers based on the pedagogical management and the methodology for its implementation. It can be noted that the level of the motivational and value component in the experimental group, compared with the control one, increased on average by 19.3%. Analyzing the data presented, it can be noted that the greatest formation of this component is observed among learners of the experimental group, which manifests itself in understanding the essence of the management theory, management strategies, creative management

style in the teacher's professional activities, and most importantly in the management culture.

Key words: practice management culture, primary classes, management, experiment, analysis.

The purpose of the experimental and pedagogical work was to test the effectiveness of the pedagogical system developed by us for the formation of the management culture of future primary school teachers based on the pedagogical management and the methodology for its implementation. At this stage of work, it is necessary to analyze and systematize the results obtained experimentally and prove the effectiveness of the purposeful formation of the management culture of future primary school teachers on the basis of the pedagogical management [1,2,3,4]. At the control stage of the forming experiment, the same questionnaires, tests, and diagnostic methods were used as in the process of conducting the ascertaining experiment. Getting to the analysis of the formed components of the management culture of future primary school teachers on the basis of the pedagogical management, it can be noted that the end of the experimental and pedagogical work in the experimental group shows a more pronounced positive dynamics of the development of these components in comparison with the control group [5]. The positive dynamics of indicators of the motivational and value component of the management culture of future primary school teachers can be traced from the data in Table 1.

Table 1 – The level of formation of the motivational and value component of the management culture of future primary school teachers (forming experiment) (%)

Groups	High level	Average level	Low level
Experimental	24,1	66,7	9,2
Control	14,8	37,5	47,7

It can be noted that the level of the motivational and value component in the experimental group, compared with the control one, increased on average by

19.3%. It should be noted that the indicator of the level of attitude towards the pedagogical activity in general as a value in the experimental group significantly exceeds the indicator of the control group.

However, the indicator of attitude to the pedagogical profession as a particular or special type of labor in both the control and experimental groups increased slightly. Such a stable position can be explained by us by the general trend associated with the low prestige of teacher's labour in society. Consequently, the future primary school teacher of the experimental group more clearly represents the goals and value orientations of the professional activity in modern conditions; there is an active position in relation to the professional orientation, enthusiasm for the management and pedagogical activity. This can be explained by the fact that the future primary school teacher forms the dominant motive of the professional activity. It can also be noted that the level of anxiety in the experimental group has noticeably decreased, their self-esteem has become more adequate, and the motivation for success has increased. The formation of the informative component of the studied phenomenon in the experimental group in relation to the control group, shown in Table 2 has a visible advantage.

Table 2 - Formation of the informative component of the management culture of future primary school teachers (forming experiment), (%)

Groups	High level	Average level	Low level
Experimental	27,5	67,8	4,7
Control	17,1	39,7	43,2

Analyzing the data presented, it can be noted that the greatest formation of this component is observed among learners of the experimental group, which manifests itself in understanding the essence of the management theory, management strategies, creative management style in the teacher's professional activities, and most importantly in the management culture. A qualitative leap in the formation of the informative component of the management culture of future primary school teachers in the experimental group can be explained by the fact that the positive emotional attitude of learners to the formation of the management culture, understanding

the social significance of the phenomenon significantly increased the cognitive activity in the area of the pedagogical management, in understanding methods and forms of the organization, management methods of the teaching and educational activities of learners, their personality development, creative direction in the activities. The growth of the results of the formation the first two components of the management culture of future primary school teachers determined the positive dynamics of the level of the formation of the technological component (Table 3).

Table 3 – The level of the formation of the technological component of the management culture of future primary school teachers (forming experiment), (%)

Groups	High level	Average level	Low level
Experimental	20,7	65,5	13,8
Control	12,5	36,4	51,1

The analysis of the data presented in the table and in the diagram shows a clear increase in the indicators of the formation of the technological component of the management culture of future primary school teachers in the experimental group compared to the control group. It is explained by the purposeful development and improvement of the skills to transfer psychological, pedagogical and managerial knowledge in the context of the management and pedagogical activity. Analysis of the results of the experimental and pedagogical work showed that the most important are such skills as the adequate use of management strategies in accordance with the activity, management of learners' behavior in the classroom, as well as the penetration into the learner's feelings and flexibility of behavior. Slightly pronounced are such skills as the diagnosis of the final and intermediate results, the avoidance of stereotypedness, formalism in activity, the appropriate style of the communicative behavior in professional activities. It testifies to the fact that exactly these questions cause quite a lot of complexities and difficulties in the work of a teacher.

Analysis of the reflexive component of the management culture showed that, after the introduction of the pedagogical system developed by us, the future primary school teachers of the experimental group began to analyze themselves, their

activities, adjust them, control the processes of subject-subject interaction, based on reflection, felt self-confidence, confidence in their future professional activity. Organizational and leadership skills have become more pronounced. The levels of the formation of the reflexive component of the management culture are reflected in Table 4.

Table 4 - The level of the formation of the reflexive component of the management culture of future primary school teachers (forming experiment) (%)

Groups	High level	Average level	Low level
Experimental	21,8	62,1	16,1
Control	17,1	35,2	47,7

A generalized analysis of the formation of the management culture of future primary school teachers on the basis of the pedagogical management is presented in Table 5.

Table 5 - Results of the formation of the management culture of future primary school teachers in the process of vocational training (forming experiment) (%)

Components	High level		Average level		Low level	
	Experi- mental group	Contr- ol group	Experi- mental group	Contr- ol group	Experi- mental group	Control group
Motivational and value	24,1	14,8	66,7	37,5	9,2	47,7
Informative	27,5	17,1	67,8	39,7	4,7	43,2
Technological	20,7	12,5	65,5	36,4	13,8	51,1
Reflexive	21,8	17,1	62,1	35,2	16,1	47,7
Average indicator	23,5	15,4	65,6	37,2	10,9	47,4

So, the analysis of the formation of the structural components of the management culture of future primary school teachers in the process of vocational training established the advantage of the experimental group in comparison with the control one. We believe that these positive changes are indicators of the purposeful work on the formation of the management culture of future primary

school teachers. Thus, learners of the experimental group during the comparative analysis showed a positive dynamics in the results of the formation of the studied phenomenon (Table 6).

Table 6 - Dynamics of the formation of the management culture of future primary school teachers in the process of vocational training (%)

Groups	High level		Average level		Low level	
	Ascertaining experiment	Forming experiment	Ascertaining experiment	Forming experiment	Ascertaining experiment	Forming experiment
Experimental	8,2	23,5	22,2	65,6	69,6	10,9
Control	8,3	15,4	21,8	37,2	69,9	47,4

The results of the experimental work confirmed the reliability and availability of the developed pedagogical system of forming the management culture of future primary school teachers based on the pedagogical management, since on average the overall level of the formation of the studied phenomenon in the experimental group increased by 18.3% compared to the control group; as well as the validity of the hypothesis.

Thus, the results obtained upon the completion of the experimental and pedagogical work give grounds to assert that the developed pedagogical system ensures the successful formation of the management culture of future primary school teachers on the basis of the pedagogical management.

REFERENCES

1. Abdykarimov B.A. Some issues of the modernization of vocational education in Kazakhstan // Bulletin of KarSU. “Pedagogy” Series. - 2005. – No.3 (39). - P. 5-10.
2. Aryngazin K.M. Introduction to semantic pedagogy. - Karaganda: KRU, 2005. - 410 p.

3. Akhmetova G.K. Modern education in Kazakhstan in search of the ideal. Credit system of education: implementation experience and prospects. - Almaty: Kazakh University, 2004. - 90 p.

4. Abdigapbarova U.M., Baymukhanbetov B.M. Bolashaq mug'alimnin' liderlik sapasyn qalyptastyrudyn' pedagogikalyq sharttary // Bulletin of Abay KazNPU "Special pedagogy. - 2015. - No. 2. - P. 4-8.

5. Adanov K.B. Concept analysis - Management culture of a teacher // Psychological Science and Education: II, III intern. scientific-practical conf. - M., 2016. - P. 40-44.

INNOVATION IN BUSINESS COMMUNICATIONS AND MANAGEMENT PROBLEMS

Ardjevanidze Irina

Doctor of Philology (Ph. D.)

Professor of MILLENIUM University

Zakareishvili Natalia

Doctor of Economics (Ph. D.)

Professor of MILLENIUM University

Badashvili Khatuna

Doctoral Student of Philology (Ph. D.)

Assistant Professor of University MILLENIUM

Tbilisi, Georgia

Abstract. The article examines and systematizes the most relevant areas of development of information and communication technologies that affect the development and competitiveness of the modern business. First of all, these are technological trends (IT development) that affect the exchange of information and create new forms of communication. In addition, this is the development of new marketing and consumer relations within the framework of new business spaces, the development of mechanisms for increasing the investment attractiveness of a business, and increasing strategic confidence in it. According to the authors, additional directions can be considered: the development of social networks as tools for interaction with a wide range of interested parties and consumers, tools for promoting goods and services, and attracting additional attention to them.

Keywords: communication management, innovative trends, communication technologies.

Humanity is rapidly entering a fundamentally new information era, in which communication technologies act as a system-forming factor that actively affects all

spheres of human life, their state, and development. The modern economy is being transformed into a system operating on the basis of the widespread use of innovative and communication technologies. Strategic communications management is becoming one of the conditions for sustainable economic growth and sustainable business competitiveness, an essential element of the management system of any organization, both traditional and innovative. Due to this, modern business has made a truly revolutionary leap forward in the quality and efficiency of management, in interaction with different audiences and stakeholders, in solving strategic problems.

Since the 2000s, the penetration of the Internet has moved into the so-called Web 2.0 phase, which is primarily understood as the involvement of broad strata of the population on the Internet and their transition from passive users and consumers of information to sources of information flows that actively influence the entire information field. In the Web 2.0 phase, projects and services (blogs, wiki, social networks) are actively developed and improved by the users themselves, and the efficiency and quality of services directly depend on the number of users and their activity. Communication is becoming hyper-transparent. Consumers and company stakeholders have at their disposal, on the one hand, tools for tracking the results of certain information campaigns through the network - the number of requests (clicks), responses, discussions, referrals, "likes", etc., on the other hand, quite diverse communication means in order to discredit any company for the lack of openness, transparency and honesty.

In recent years, foreign experts have identified several important trends in the development of communication technologies that certainly affect the behavior and competitiveness of businesses. Let us single out, in our opinion, the most essential [2].

The first trend is an accelerating shift towards greater communication mobility. Less than 5 years passed between the appearance of the first smartphones in 1997 and Wi-Fi in 1999 before the advent of Skype (2003) and Facebook (2004). In 2008, sales of personal computers surpassed sales of office computers, in 2011, sales of smartphones surpassed sales of desk phones, and in 2019 already 80% of users had

smartphones. In 2013, the number of mobile devices in the world exceeded the number of inhabitants of the planet, and global mobile traffic in 2014 accounted for more than 17% of all Internet traffic. The cost of IT support of business communications in the world is estimated to have increased by 2.4% in 2019.

Labor mobility is also directly related to this. In 2019, 37% of U.S. workers have had remote jobs at least once in their careers. For comparison - in 2006 there were 30%, in 1995 - only 9% [3]. Given this trend, many companies, within the framework of their social programs, offer flexible employment options to especially talented and necessary employees, which, ultimately, is aimed at increasing the efficiency and effectiveness of such employees [4].

The second trend is the continued growth of cloud communications services, which are much cheaper, simpler, and more efficient than traditional ones. Let's pay attention only to some changes.

Connecting VoIP (Voice over Internet Protocol) technology with CRM (Customer Relations Management) software allows customers, agents, salespeople, managers, and other stakeholders to access customer information, cheaper and more efficient to use it for business needs.

Businesses continue to unify communications using tools such as audio and video conferencing, video solutions, and more. There has been an increase in WebRTC (Web Real-Time Communications), which enables real-time interaction between browsers and mobile applications and improves their quality. And if earlier such events were tied to a certain place, now they are moving "to the cloud" and become more accessible, simpler and cheaper for all categories of users in different parts of the world. It is expected that by 2019 there will be 6 billion devices on the market that support WebRTC.

The demand for the use, transfer and storage of information in the cloud is growing. Cloud IT infrastructure, platforms and services can be leased by businesses, which is cheaper than investing in their own equipment, especially for small and medium-sized companies. Cloud networks such as Microsoft Office 365, Google Apps, Quick Books are becoming more prevalent, and the number of such products

will continue to grow. At the same time, the demand for security systems is also increasing, since any networks are vulnerable. According to the estimates of the research organization Reportsn Reports, the forecast for the growth of this market is from \$ 4.2 trillion in 2014 to \$ 8.7 trillion in 2018.

The third most important trend is the influence of social networks on business communications and business processes. The expansion of the influence of "numbers" (more than 30 times in the last 2 years alone), real-time communication affects the behavior of companies and their stakeholders, competition, as well as the attractiveness of brands. One of the differences between digital and traditional media is user engagement. This involvement affects the understanding of who is important and what is important, how the consumer reacts, how to interact with him. And here the balance of the emotional (dialogue with the consumer) and the rational (assessing the impact on him and obtaining the desired result) is important. The rapidly developing set of technologies of mass communication enables people to communicate with each other through special Internet applications, as well as create personalized content based on these applications and exchange it. Communication can take many forms: users can share opinions, experiences, knowledge, news, videos, photographs, audio files, and links to certain sites, as well as make contacts and interact to organize and conduct joint actions. Studies show that people remember about 20% of what they read, and 80% of knowledge happens visually. The visual image has tremendous power of memorization, much greater than the text. This also affects consumers, providing them with greater involvement, emotional perception of individual companies, their products, and brands.

Unlike traditional mass media that rely on their own authority, new means of communication in business and in everyday life appeal to the users' sense of belonging to a particular community. This difference introduces a lot of specificity in approaches and communication technologies: many traditional marketing and advertising approaches are ineffective in social networks.

Realizing the growing importance of social networks as a new trend in business communications, companies distinguish communication management in this area in a

separate direction, hiring professional specialists to promote their products and services in social networks (SMM and SMO). Promotion in social networks allows you to influence the target audience in a targeted manner, choose the sites where this audience is most represented, and the most appropriate ways of communicating with it, while at the same time affecting people uninterested in this advertisement to the least extent.

Social networks are becoming a tool for measuring business success. One of the modern management concepts is “Evidence-Based Management”, the meaning of which is based on sound evidence and evidence of best management practice. In the field of business communications, this is their effectiveness and efficiency. Currently, there are many tools for tracking the results of certain information campaigns through the network - the number of hits ("clicks"), responses, discussions, referrals, "likes", etc. The use of powerful mass communication tools, such as social networks, has given an impetus to the development of new methods of mass communication interaction of the so-called crowd-practices (crowdsourcing, crowdfunding, crowd investing, and crowdfunding), based on the principles of resource mobilization and co-financing by different people of various creative projects without the participation of financial institutions.

The history of the first two fundamental practices and platforms based on them goes back 10 years. They first appeared in the United States and then swept the world, and the growth in funds mobilized through such platforms is impressive. Further development of crowd-practice gave rise to two more areas: crowd investing and crowdlending. Both directions are actually different options for crowdfunding, implying the financial reward of sponsors in one form or another. They come in three models.

- The first model - royalty - implies a share of the revenues or profits of the financed project. This approach is actively practiced in the field of music funding (SonicAngel), game development (LookAtMyGame), films (Slated), etc.

- The second model is equity crowdfunding, where the sponsor (investor) receives a part of the property as a reward, as well as shares of the company,

dividends, or the right to vote at general meetings of shareholders. But along with the most innovative form of crowdfunding, this approach is both the most discussed and controversial, because it affects the organizational and legal form of the enterprise and is associated with an increased risk for investors. Therefore, this type of crowdfunding is a subject of legal regulation with varying degrees of rigidity in different countries (more in the USA, less in Europe).

– The third model is directly crowdfunding, i.e. public lending to individuals and legal entities, as well as social projects. The leaders in the world here are the British platform Funding Circle, which attracted more than \$ 250 million from individuals, the American platform Lending Club, which has collected more than \$ 4 billion from 2007 to the present, Smava platforms in Germany, Baby-loan in France, etc. China is becoming one of the largest markets, where more than 1,500 such platforms are registered. Back in 2012, the share of public lending amounted to almost half of the entire structure of revenues of the crowdfunding market in the world and has every chance of becoming a growth driver in the future.

Omnichannel is another important trend in the development of modern communications, including in Georgia. Companies not only choose one, the most effective channel for communication with consumers and stakeholders but act in all directions simultaneously. Within the framework of the Omni-channel concept, users communicate with the company, freely moving between online and offline channels, which are fully integrated with each other.

In banking, omnichannel means integration with a single customer management system, which authenticates to each channel, be it mobile banking, internet banking, or ATM, using the same authentication methods. Thus, according to research by the British Bankers' Association, the number of calls to the offices of British banks decreased by 11%, and the number of calls to the call center - by 43% immediately after the introduction of online communications between banks and clients via Web and mobile applications. It can be assumed that TVS-Bank, Bank of Georgia, VTB24 will become the first omni-channel banks in Georgia. An additional channel is the electronic and mobile Qiwi-wallet integrated with Visa, but Qiwi has

not yet integrated data from the channel into the channel.

Thus, it should be noted that the role of communications is increasing in the global world and determines the development strategies of organizations. The main purpose of modern communications is not just the exchange of information or bringing it to different stakeholders, but ensuring their greater involvement in new business processes, changing the means and channels of their interaction, increasing trust between them, strengthening the competitiveness of the business due to new factors, i.e. change in the semantic load of the communication process.

In developed countries, the problems of management and the development of innovative communications are the area of special attention of economic science and public policy. The search for new and improvement of existing methods of economic growth are the most important factors in intensifying the development of the country's economy. And the transition of the world economy to postindustrial management methods is based primarily on the formation of innovative communications.

In modern Georgia, as we can see, innovative communications are actively functioning in various areas of business, at the same time, at the state level, this issue has not yet received sufficient attention, despite the proclamation of a course towards economic modernization. In modern economic conditions of financial and economic instability, raw material dependence of the economy and technical underdevelopment, the introduction and use of information and communication technologies, support for innovation at all levels are the most promising way out of this situation and open up new opportunities for the development of the national economic system as a whole.

REFERENCES:

1. Windham D. Business Communications Trends in 2016. URL: <http://blogs.digium.com/2015/12/16/business-communications-trends-2016/> (accessed: 05.02.2016).
2. Coordinated management of meaning. Wikipedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Coordinated_management_of_meaning
3. Why Gartner. URL: http://www.gartner.com/technology/why_gartner.jsp (accessed: 05.02.2016).

MONITORING AND EVALUATION OF THE HIGHER EDUCATIONAL PROCESS

Aliyev Ayten Rauf
Alakbarova Gular Ilgar
Heydarova Shura Elshan
Ganja State University

Abstract: Supervision in higher education institutions stimulates learning in higher education and influences student behavior. The current intensive teaching methods lead to new research in the field of improving the quality and effectiveness of pedagogical control, the creation of new forms of it. Implementation of educational reforms in modern times, wide coverage of pedagogical innovations, application of multivariate work system require the definition of new quality indicators.

Therefore, in order to assess the quality of education, the achievements of the participants in the educational process, appropriate indicators should be selected, scientifically based technologies should be developed. On the other hand, quality assessment should be based on accurate quantitative characteristics and precise criteria.

Key words: educational reforms, accounting, objectivity, pedagogical innovation, pricing.

Diagnostics in the pedagogical process means control in the traditional learning process. Supervision is one of the important elements of the learning process. Supervision, together with inspection and evaluation, is the final stage of training. Control means to compare the result with the set goal. Control, inspection, accounting, pricing are closely related concepts. Control is the disclosure of the result obtained, and verification is a means of control.

There are five interrelated functions in the field of control:

- diagnostic function;
- forecasting function;
- inspection function;
- developmental function;
- educational function.

Diagnostic function: control - is the process of revealing the level of knowledge, abilities, skills, assessing the real behavior of students.

The forecasting function performs forecasting work to improve future training.

The control function of control is reflected in the activation of work on mastering the teaching material.

The developmental function of supervision develops students' creative ability.

The existence of a system of control over the educational function organizes and directs the activities of students, helps to identify gaps in knowledge, personality traits, to eliminate these gaps, forms a tendency to develop their abilities in a creative approach to the subject.

In the educational process, these functions are closely interrelated, but there are forms of control in which one leading function takes precedence over another. Thus, the training is mainly dominated by the educational function: various opinions are put forward, questions are asked, mistakes are discussed, but at the same time, the training performs diagnostic and educational functions.

There are the following principles of pedagogical control:

- 1) The principle of systematicity - control should be carried out systematically.
- 2) The principle of comprehensiveness - both quantitative and qualitative aspects of learning outcomes should be monitored.
- 3) Individuality - the individual characteristics of each person examined must be taken into account.
- 4) The principle of differentiation - the specifics of a particular subject must be taken into account.
- 5) The principle of objectivity - the real level must be revealed.

6) Ethical rules must be observed during control.

7) The principle of transparency - as much as possible the prices to be given should be clearly known to everyone, it should be known by what criteria they are given.

During the oral survey, not only knowledge control is carried out, but also oral speech, pedagogical communication is developed. Written work allows you to document the level of mastery, but it takes a lot of time from the teacher. Exams put an additional burden on the student's psyche. Course and diploma works allow the future specialist to be formed as a creative person. The harmonization of different forms of control is an indicator of the level of organization of the educational process in higher education and is one of the important indicators of a teacher's pedagogical specialization.

Types of control are grouped into 2 groups:

- 1) Outcome control;
- 2) Monitoring the progress of education.

As a result, control is divided into current, thematic, periodic, final and final control.

Current supervision helps to differentiate students as successful and unsuccessful, motivates teaching.

Thematic control is the evaluation of the results of a particular topic or section of a program.

Periodic monitoring is the examination of a student's academic achievements before the teacher moves on to the next part of the teaching material.

The final control is a course exam. This is the result of studying the material passed, which reveals the student's ability to study for the next period. Evaluation of the results of research experiments can also be a final control.

The final control is the examination of state exams, diploma work or diploma project, the issuance of a specialty by the State Examination Commission.

Grade is the final indicator of a student's learning outcomes. Price is a measure of a student's learning activity, both qualitatively and quantitatively. Quantity is

derived from quality. Pedagogical assessment is the result of comparing, summarizing and mimicking qualitative and quantitative indicators, and these operations are intertwined. Pedagogical assessment is the process by which a teacher sets goals, prepares control tasks, checks and analyzes learning outcomes, checks, and finally writes a grade for a student.

Assessment is a complex system that allows to determine the expediency, objectivity, effectiveness, vitality and systematicity of the pedagogical process, to check the results. Assessment and evaluation are the results of pedagogical supervision. Assessment is the stage that completes the test and provides feedback in teaching. Assessment is a method and outcome that confirms whether a student's knowledge, skills, and habits are appropriate or inconsistent with the goals and objectives of teaching. It allows to identify the causes of failure and to organize educational activities. The teacher identifies the reasons for the mistakes in the answer and helps the student to pay attention to what he / she will pay attention to when re-learning.

The main requirements for the assessment:

- objectivity,
- price awareness,
- understanding.

The main indicators of the assessment are:

- completeness of knowledge;
- understanding of knowledge;
- awareness of knowledge;
- application of knowledge;
- expression of knowledge.

The following recommendations should be taken into account when assessing knowledge: "excellent" is given during the accurate and rigorous study of a given volume of material. There should be no mistakes in the written work. In an oral questioning, the student's speech must be logically justified and grammatically correct.

"Good" - is set during a thorough study of the topic with minor errors.

"Sufficient" - is set when there are significant errors in the study of the topic, but do not interfere with further teaching.

"Insufficient" - is set when the subject does not know, there are many mistakes in the oral answer or written work.

There are actually 3 points in this assessment. The advantage of this scale was its simplicity, which shows its widespread use. Disadvantages of the scale:

1) the teacher's personal understanding of the success of the student's knowledge. The teacher's subjectivism, his or her reaction to the student's current success, attendance, behavior, appearance, dress, and speech style. After all, it is possible not to come to class, but to learn, not to write a synopsis, but to give a good answer, to be rude, to know well;

2) poor differentiation ability. The five-point system provides a rough classification of only four groups. But how important is an accurate grading scale when enrolling in college?

The object of pedagogical assessment in the learning process is the student's activity, and the subject is the results of the activity expressed in various qualitative characteristics. The most important of these characteristics is the student's ability to read and the level of education. The level of development of the student's abilities is also one of the indirect criteria taken into account when assessing. Reading ability is an extremely important feature of a student and is manifested when working on a specific learning material.

The criteria for pedagogical assessment are grouped as follows:

-group criteria are social and public criteria:

-assessment of the effectiveness of means and methods of individual educational impact on the student in the current academic year;

-assessment of the system and methods of organizing the educational impact in the learning process;

-assessment of the results of the process of educating students at the end of training.

- group criteria are didactic criteria:
- evaluation of teaching materials, textbooks and teaching aids;
- mastery of the curriculum by students, foundation of knowledge, skills and habits, assessment of skills development;
- evaluation of the final results of the training;
- assessment of opportunities to optimize the learning process; assessment of teacher performance;

Evaluation - ends with writing prices. Pedagogical assessment should be conducted in accordance with a number of principles. These principles are:

- objectivity;
- fairness;
- comprehensiveness;
- qualitative and quantitative:
- accuracy;
- reliability;
- modernity;
- productivity (efficiency);
- equality;
- transparency;
- democracy.

The following should be considered when selecting an assessment method;

- object of control (training operation);
- subject of control (course and results of the operation);
- means of control (tasks given to check the course and results of the training operation);
- Respond to students during specific tasks;
- frequency and regularity of control;

The following methods are used to assess the object of control:

- methods of interpretation and explanation of training material;

- methods of control over transactions and their results in order to assess the subject of control;

- methods of knowledge recovery in order to assess the means of control;

- methods designed to monitor student responses;

- systematic, episodic, whole intermediate and final control methods according to the frequency and regularity of control;

The choice of control methods on the basis of the above allows to determine the level of results obtained.

There are three aspects of assessment in education:

1) quantity, noticeable features of the event you are interested in, for example, the amount of knowledge, the amount of different interests, the amount of correct answers in the test, etc .;

2) the number of incidents of interest to us;

3) the magnitude, force, intensity of any event, situation that causes concern.

REFERENCES

1.Majid Ismikhonov. Basics of pedagogy, Baku,-2005.

2.Farrukh Rustamov. Tamilla Dadashova. Higher school pedagogy (Textbook for master's degree). Baku,-2007

3.Nureddin Kazimov. Higher school pedagogy. Baku,-2006

4.Firidun Nadir oglu Ibrahimov. Rufat Latif oglu Huseynzade. Pedagogy (textbook). Baku,- 2012

УДК 611.892; 616.834.2; 611.08

**MORPHOLOGICAL ASSAY OF HETEROGENEITY OF
PSEUDOUNIPOLAR NEURONS IN DORSAL ROOT GANGLIA OF RAT
A LIGHT AND ELECTRON MICROSCOPIC INVESTIGATION**

Aliyarbayova Aygun Aliyar

Doctor of philosophy (PhD) in Medicine

Head of education sector of department Histology

embryology and cytology

Gasimov Eldar Kochari

Doctor of Science in Medicine, Professor

Head of department Histology

embryology and cytology

Mehraliyeva Gulshan Akbar

Doctor of philosophy (PhD) in Biology

Senior teacher

Sadiqova Gulnara Huseyn

Doctor of philosophy (PhD) in Medicine

Huseynova Shahla Adalat

Azerbaijan Medical University, Baku

Abstract. We present a comprehensive review on morphological assay about pseudounipolar neurons composing dorsal root ganglia. This work was study the morphological characterization of the afferent primary sensory neurons of the body. More than 1000 neurons of dorsal root ganglia of the white male rats were investigated. The current study demonstrates that that there is no morphological basis for the division of neurons of dorsal root ganglion into small dark and large light groups.

Keywords: dorsal root ganglion, pseudounipolar neuron, primary sensory neuron, morphology, transmission electron microscope.

Introductions. The dorsal root ganglion (DRG) has a significant clinical application, particularly in its association with neuropathic pain. Sensory neurons with cell bodies situated in dorsal root ganglia convey information from external or internal sites of the body such as actual or potential harm, temperature or muscle length to the central nervous system by their peripheral terminals [1, p.1] that innervates target organ and a central branch that carries the somatosensory information to the spinal cord. In addition to neurons and nerve terminals, DRG contain various cell types such as satellite glial cells, endothelial cells, macrophages and connective tissue elements. Historically, sensory neurons have been categorized by their degree of myelination and associated conduction velocity [2, p.38]; on the basis of their sensitivity to specific modality types and intensities [3, p.656; 4, p.116]; based on the neurochemical features [5, p.2057]; according to the size [6, p.3; 7, p.2]. DRG neurons with large cell bodies are low threshold, fast-conducting, and possess myelinated A α and A β fibers that conduct proprioception and mechanoreception (e.g., touch); whereas those with small cell bodies are nociceptors, which transmit pain, that have either thinly myelinated medium-velocity A δ fibers or unmyelinated slow-conducting C-fibers, most of which have a high threshold for activation [8, p.696].

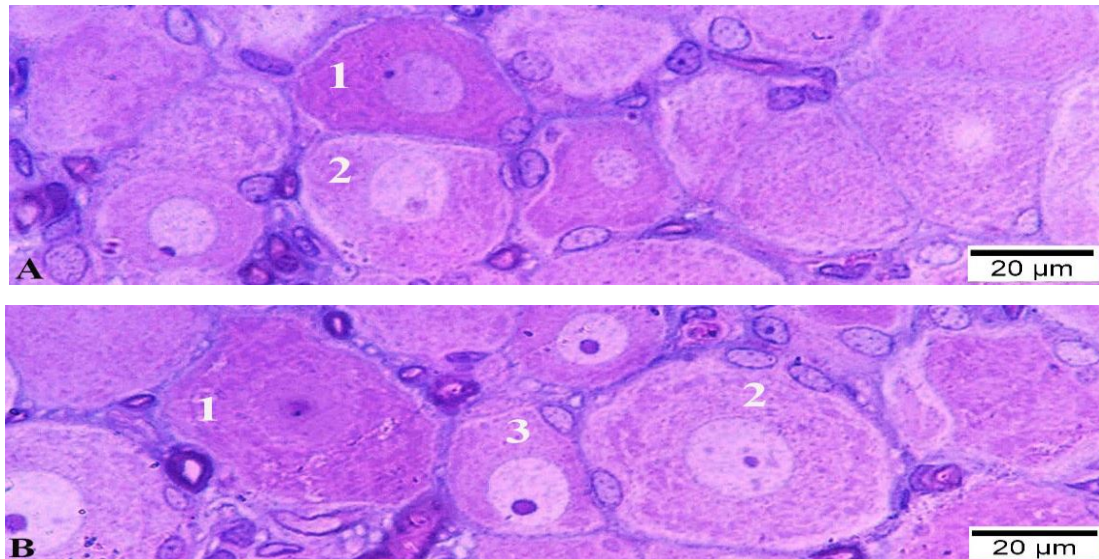
Morphological features (size, shape, staining type) of primary sensory neurons have been extensively studied and correlated to its functional properties. These studies are mostly focused on classification primary sensory neurons on the basis of their size and staining intensity. In literature, mostly the morphological classification is based on the size of the soma of neurons: type A (large light) and type B (small dark) neurons [7, p.1; 9, p.28; 10, p.263]. However, Rambourg et al. [11] could ultrastructurally characterize each neuronal type and divided it into 6 subtypes (A1, A2, A3 and B1, B2, B3) according to the distribution of the Nissl substance in the cytoplasm, also added as well a third group (neurons type C), the smallest among the DRGs. These studies have shown that there is significant heterogeneity within the sensory neuron population in dorsal root sensory ganglia.

Aim. Taken into account the presence of information with variance morphometric results regarding neurons of DRG, the aim of this study was to gain specific characterization of these cells in rats and to establish the different cellular groups in DRG. This study demonstrates that there are significant morphofunctional heterogeneity in neurons of the DRG.

Materials and methods. The object of the study was dorsal root ganglia were purchased from 20 white rats with a weight of 220 - 240 grams. The animals were fed a standard laboratory in specific pathogen-free facilities. All procedures complied with the Principles of Laboratory and Animal Care established by the Azerbaijan Medical University. Into the tail vein of research animals was administered 0.5 ml physiological salt solution. After of the intravenous injection the animals decapitated under ketamine anaesthesia; the abdominal and thoracic cavity of the rats opened, then was taken out the internal organs and the vertebral bodies were cut. Later by the help of special lancet, a spinal canal opened and dorsal root ganglions were removed from the soft tissue in intervertebral foramen level. The specimen had been fixated in solution that contains 2% paraformaldehyde, 2% glutaraldehyde and 0.1% picric acid prepared in phosphate buffer (pH 7.4). After the postfixation in 1% osmium acid solution during 2 hours in phosphate buffer, the specimen prepared into Spurr and Araldit-Epon blocks according to general methods accepted in electron microscopy [12]. Obtained from blocks on ultratomes LKB -III, Leica EM UC7 semithin sections (1-2 μ m) were stained with methylene blue, azure II and basic fuchsin or with toluidine blue [13]. After examination with Latimet (Leitz) microscope necessary parts of images were taken on Pixera (USA) digital camera. Silver and gold ultrathin sections from same blocks first painted with 2% uranyl acetate solution, then in 0.6% lead citrate made in NaOH 0.1N solution. After examination of ultrathin sections under 80-120 kV in Transmission Electron Microscope JEM-1400 were received the electronograms.

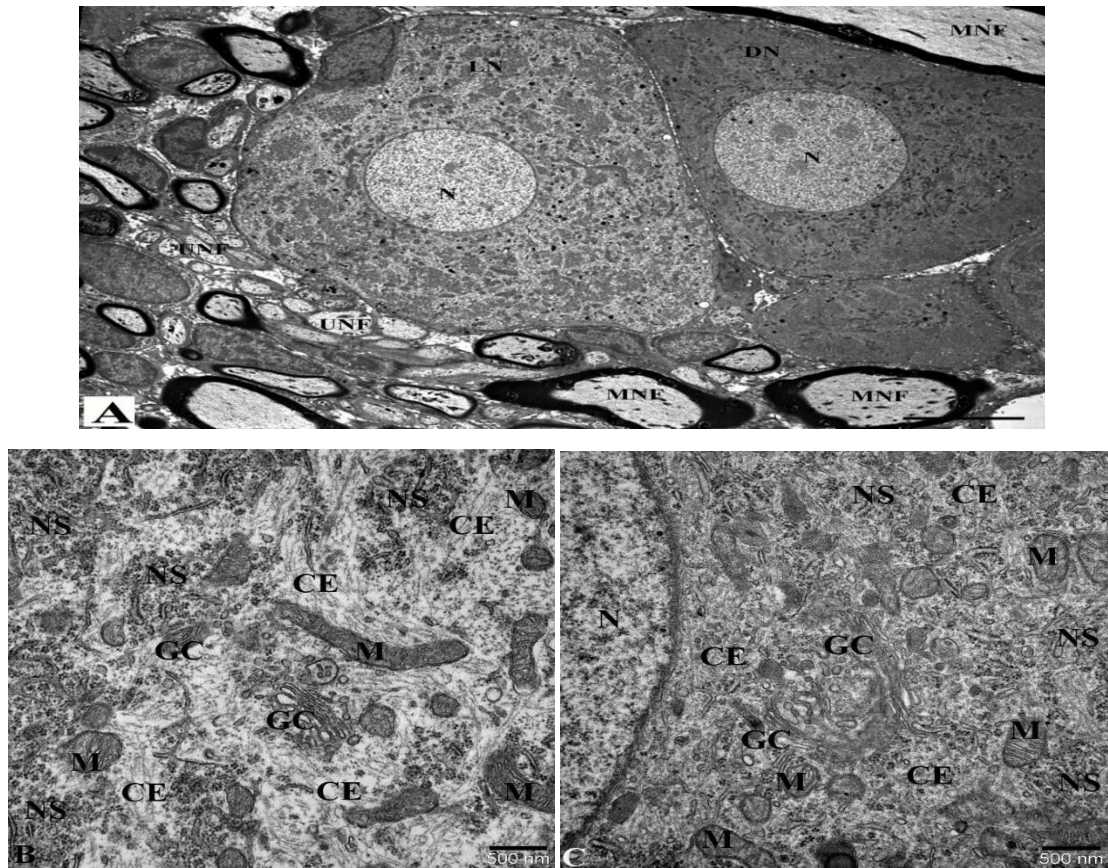
Results and discussions. We have analyzed under light and electron microscope more than 1000 neuronal cell bodies with nucleus and nucleolus in thoracic and lumbar levels of dorsal root ganglia of the rat. With the histological

observations we found that the dorsal root ganglia are surrounded by connective tissue capsule; all pseudounipolar neurons in composition of the DRG covered on whole their perimeter with satellite glial cells. Between neurons and neuroglia satellite cells were detected nerve fibers, blood vessels, connective tissue elements.

Fig. 1. Semithin section of dorsal root ganglion of the rat, shown neurons staining in different intensity. Stain: methylene blue and azur II. The explanation given in text. Scale bar 20μm. Abbreviations: A 1 –dark neuron, 2- light neuron; B 1- dark neuron, 2 and 3 light neuron.

The results show that the division of DRG neurons into only 2 groups (large light and small dark) by some authors [6, 8, 10] does not correspond to the actual data obtained. There is no doubt in the electronogram shown in Figure 2A, that 2 neurons located between the myelinated and unmyelinated nerve fibers, whose transverse diameters do not differ much from each other one of has a dark and the other has light cytoplasm. It is noticed that one of the neurons with approximately equal diameters (1-30 μm, 2-31 μm) has a dark (marked by number 1 in fig. 1A) and the other has a light cytoplasm (marked by number 2 in fig. 1A). It is noteworthy that the cytoplasm of a neuron with an average diameter of 42 μm (indicated by number 1 in fig. 1B), which most authors refer to a group of large neurons is darker than neurons (indicated by number 2 in fig. 1B) around it. Although the diameter of the neuron indicated by the number 3 is 1.7 times smaller than that of the neuron denoted by the number 2, but the staining intensity is almost the same in both (fig. 1B).

Fig. 2. Ultrastructural study of pseudounipoar neurons of the DRG of rat. A Shown electron lucent light and electron dark cytoplasm containing neurons. **B** Electronogram of light neuron. **C** Electronogram of dark neuron
 The explanation given in text. Scale bar: A 7,4 μm; B and C 500nm.
 Abbreviations: LN –light neuron, DN- dark neuron, N -nucleus, UNF- unmyelinated nerve fibers, MNF- myelinated nerve fibers, NS –Nissl substanse, GC -Golgi complex, M -mitochondrion, CE- cytoskeletal elements.

It should also be noted that the comparative ultrastructure of the cytoplasm of these neurons under Transmission Electron Microscope shows that the sharp difference in the interaction of both light and dark staining neurons with Nissl elements (chromatophilic substance) and structural elements of neuroplasm is greatly pronounced more than 30,000 magnifications (Figure 2B, C).

No regularities were found in the histotopographic positions of the light and dark neurons. However, it should be noted that in the cytoplasm of both neurons (figure 2) were detected significant differences in the composition, distribution of organelles and their interaction with cytoskeletal, as well as neuroplasmic elements.

Conclusion. Summarizing the above information, it should be noted that there is no morphological basis for the division of neurons of dorsal root ganglion into 2 group (small dark and large light), both histologically and electron microscopically.

This work is implemented basing on financial support of the Science Development Foundation under the President of the Republic of Azerbaijan. Grant № EIF-2011-1(3)-82/44/3-M-6.

LIST OF REFERENCES

1. Rainer V.H., Christine B., Nicholas D., Dusan M. Human Dorsal Root Ganglia // *Front Cell Neurosci.* 2019; 13: 271.
2. Harper A.A., Lawson S.N. Conduction velocity is related to morphological cell type in rat dorsal root ganglion neurons // *J. Physiol.*, 1985, v. 359, p. 31-46.
3. Erlanger J. and Gasser H.S. Electrical Signs of Nervous Activity // *J. Gen. Physiol.*, 1937, v. 33, p. 651-690.
4. Lloyd D.P.C. Reflex action in relation to pattern and peripheral source of afferent stimulation // *Journal of Neurophysiology*, 1943, v. 6, p. 111-119.
5. Price J. An Immunohistochemical and Quantitative Examination of Dorsal Root Ganglion Neuronal Subpopulations // *J. of Neurosc.*, 1985, v. 5, No 8, p. 2051-2059.
6. Blair M., Bacsich P. and Davies F. The nerve cells in the spinal ganglia // *Journal of anatomy*, 1935, v. 70, No 1, p. 1-9.
7. Muhammad S. Y., Myung-chul N., Timothy N. F., Kasia Z., John C.J., Gustavo T., Harley T. K., Peter A. S., Bradley J. K. Sensory neurons of the dorsal root ganglia become hyperexcitable in a T-cell-mediated MOG-eae model of multiple sclerosis // *Eneuro*, March/April, 2019, 6(2) e0024-19.2019, p. 1-15
8. Temugin B., Yawar Q., Ping-Heng T., Ru-Rong J. Targeting dorsal root ganglia and primary sensory neurons for the treatment of chronic pain // *Expert Opin Ther Targets.* 2017 July; 21(7): 695-703.

9. Lawson SN. Morphological and biochemical cell types of sensory neurons. In: Scott SA, editor. Sensory neurons. Diversity, development, and plasticity. Oxford University Press; New York: 1992. pp. 27–59.

10. M.M. Gutiérrez, J.E. Castellanos Morphological and biochemical characterisation of sensory neurons infected in vitro with rabies virus // Acta Neuropathologica, 2007 Sep;114(3): p.263-9.

11. A. Rambourg, Y. Clermont, A. Beudet Ultrastructural features of six types of neurons in rat dorsal root ganglia // Journal of Neurocytology 1983, volume 12, p.47–66

12. Electron Microscopy. Methods and Protocols. Edited by John Kuo. // USA, Totowa, New Jersey: Humana Press Inc., 2007, 608 p.

13. D'Amico F. A polychromatic staining method for epoxy embedded tissue: a new combination of methylene blue and basic fuchsine for light microscopy // Biotech. Histochem., 2005, v.80, No 5-6, pp. 207-210.

UDC 378.14:372

**PROFESSIONAL ACTIVITY OF THE BACHELOR OF PROFESSIONAL
EDUCATION IN THE FIELD OF DIGITAL TECHNOLOGIES**

Bardus Iryna

doctor of pedagogical sciences

Associate Professor

Zavoloka Yevhen

graduate student

Berdyansk State Pedagogical University

Berdyansk, Ukraine

Abstract: The article is devoted to the analysis of professional activity of the bachelor of professional education in the field of digital technologies. The list of primary positions of the expert in the field of digital technologies which he can hold is resulted. The requirements to the professional competence of bachelors of professional education in the field of digital technologies are determined to ensure their competitiveness in the IT labor market.

Key words: digital technologies, professional activity, specialist in the field of digital technologies, professional education, professional competence.

To ensure the competitiveness of their graduates in the labor market, higher education institutions should regularly review the content of educational programs for their training in accordance with the current needs of the industry and the requirements of employers. This is especially true for future bachelors in digital technology, whose training system in Ukraine has undergone radical changes over the past two years.

The purpose of the article is to analyze the professional activity of the bachelor of professional education in the field of digital technologies and determine the qualification requirements for it.

Graduates of the specialty 015 Professional Education (Digital Technologies) in accordance with the standard of higher education and educational-professional training programs acquire a double qualification – a teacher of IT disciplines, as well as a specialist in the field of digital technologies.

«Digital technology» is a branch of scientific or engineering knowledge that studies the creation and practical use of digital or computerized devices, methods, systems, etc [1]. Since digital technologies cover absolutely all areas of science and technology related to the creation and use of digital information, so to analyze the professional activities of a bachelor of professional education in digital technology, we group these areas into three main: software development, creation and administration of computer systems, creation of multimedia products. Based on the analysis of national and international classifiers of professions [2, 3], we have determined the content of professional activity of a specialist in the field of digital technologies in each area.

Thus, the professional activity of a software development specialist, which he can perform after obtaining the educational and qualification level «bachelor», includes:

- research, analysis and evaluation of requirements for software applications and operating systems;
- research, design and development of computer software systems;
- consultations with engineering staff to evaluate the interfaces between hardware and software;
- software testing and verification;
- modification of existing software to correct errors, adapt it to new equipment or update interfaces and increase productivity;
- evaluation, development, updating and documentation of operating procedures for operating systems, communication environments and application software;
- consulting with customers on the maintenance of software systems.

This activity can be performed by digital technology specialists in the

following positions: «Programmer», «Programmer Technician», «Computer Software Development Specialist», «Information Technology Specialist», «Software Development and Testing Specialist», «Data Administrator», «Access Administrator», «Task Administrator», «System Administrator», «Database Administrator». Such a wide range of positions that can be held by an IT specialist in software development, due to the fact that in large IT companies, which today form the IT labor market, the software development process is a simultaneous differentiated work of several professionals who each is responsible for their area of work on planning the development process, analysis of the development plan, creation of an intermediate version of the product, implementation (creation, coding) taking into account the requirements, testing and integration, software product support, etc.

The professional activity of a specialist in the field of digital technologies, related to the creation and administration of computer systems, includes:

- operation, maintenance and troubleshooting of network systems, as well as data transmission systems other than networks;
- assistance to users in solving network problems and data transmission;
- identification of areas in need of upgraded hardware and software;
- installation of computer equipment, network software, operating system software and application software;
- start and stop, as well as data backup and disaster recovery operations for computer networks.

The process of creating computer systems involves the implementation of such stages as: analysis of business requirements, analysis of user requirements, production process planning, product development, testing, product improvement with errors, release (presentation) of the product. The implementation of each stage of the process of creating and administering computer systems is carried out by specialists who hold the following positions: «System Administration Technician», «System Administrator», «Information Technology Specialist», «Information Security Specialist».

The professional activity of a bachelor of professional education related to the creation of multimedia products (which contain text, graphics, video or sound) includes:

- analysis and development of websites, using a mixture of art and creativity with software and scripting languages, as well as interaction with the operating environment;
- design and development of digital animations, images, presentations, games, audio and video clips, Internet programs using multimedia software, tools and utilities, interactive graphics and programming languages;
- Communication with network professionals on Internet-related issues, such as: security and hosting of websites, control and secure the Internet and web servers, space allocation, user access, business continuity, website backup planning and emergency planning;
- Development and integration of computer code with other specialized inputs, such as image files, audio files and scripting languages, to create, maintain and maintain websites.

This activity can be performed by digital technology specialists in the positions of «Information Technology Specialist» and «Layout». The process of creating multimedia products by large IT companies includes: familiarity with the software with which the product will be created, production process planning, distribution of the production process plan among performers, product creation, testing, bug fixes, product release.

Thus, to perform professional activities, specialists in the field of digital technologies need to have such competencies as [4]:

- ability to work in a team;
- ability to show initiative and entrepreneurship;
- ability to analyze the effectiveness of design solutions related to the selection, operation, improvement, modernization of technological equipment and facilities;
- ability to use appropriate software to solve professional problems;

– ability to manage complex actions / projects, be responsible for decision-making in unpredictable conditions and professional development of students and subordinates;

– ability to collect, analyze and interpret information.

Thus, the analysis of the professional activity of bachelors of professional education in the field of digital technologies related to software development, creation of computer systems and multimedia products allowed to determine the requirements for his professional competence. Today, it is not enough for bachelors of vocational education to have only thorough industry knowledge and skills necessary to perform the relevant activities at each stage of the IT product development process, first of all, they need to be able to work in a team, to have communicate skills and emotional intelligence.

REFERENCES

1. Digital technologies. – URL: <https://www.dictionary.com/browse/digital-technology>.

2. International Standard Classification of Occupations: ISCO–08 / International Labour Office. Geneva: ILO, 2012. 1 v. – URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_172572.pdf.

3. ДК 003–45. Державний класифікатор України: Класифікатор професій. Київ: Держстандарт України, 1995. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vb257217-95?lang=uk#Text>.

4. Стандарт вищої освіти України перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 01 – «Освіта / Педагогіка», спеціальність 015 – «Професійна освіта (за спеціалізаціями)». – URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/11/22/2019-11-22-015-B.pdf>.

UDC 631.431:621.878

**CHARACTERISTIC PROPERTIES OF SUPPORT SURFACES FOR SELF-
PROPELLED SCRAPERS MOTION**

Balaka Maxim

Gorbatyuk Ievgenii

Mishchuk Dmytro

Prystailo Mykola

Candidates of Engineering Sciences (Ph.D.)

Associate Professors

Kyiv National University

of Construction and Architecture

Kyiv, Ukraine

Abstract. The analysis of support surfaces types and condition for self-propelled scrapers motion, and features of roads microprofile in the conditions of construction and off-road is carried out in the paper. The deterioration of roads equality for the technological function, the frequency and radius of turns, the lateral tilt and curvature radius of the support surface increase the tires tread wear and the scraper failure.

Keywords: support surface, microprofile, wear, tire, self-propelled scraper.

The support surface, as the external environment element of the running equipment interaction for self-propelled scraper, will be characterized by the following features:

- type and condition depending on operations of the working cycle (Table 1);
- micro- and macroprofile characteristics.

The type and condition of the support surface have a significant impact on the choice of the interaction model for the pneumatic tire with the support surface. As for the roads micro- and macroprofile along which self-propelled scrapers move during

transport operations of the working cycle (working and reverse idle motion), and when removal from object to object, they have a significant effect on the ride smoothness and the maximum allowable rate of movement at the driver's comfort condition.

Table 1

Type and condition of support surfaces for self-propelled scrapers motion

Operation of the working cycle		Type and condition of the support surface	Possibility deformation of the support surface
Soil digging (coal-face)		freshly-cut dense soil	not deformed
Soil transport (scraper road)		dirt rolled road	not deformed
Soil dumping (earthen structure)		loose bulk soil	deformed
Idle motion	Turn on the earthen structure	loose bulk soil	deformed
	Scraper road	dirt rolled road	not deformed
	Coal-face turn	freshly-cut dense soil	not deformed
Maneuvering (coal-face)		freshly-cut dense soil	not deformed

Maintaining the road surface at the proper level is one of the most important factors that determine the durability of pneumatic tires. As the deteriorates of the road, which may contain deep potholes, the load fluctuations relative to their average value increase, which will lead to an increase in the wear intensity of the tire tread [1].

The road microprofile is a random function of the road length (distance traveled x), that is, its ordinates q at any value x are a random variable. The main statistical characteristics of the microprofile random process are usually considered [2, 3]:

- average ordinate of a microprofile or mathematical expectation m_q ;
- average squared deviation σ_q or ordinates variance D_q ;
- correlation function $\rho(l)$ or spectral density $S_q(\omega)$.

In most cases, the normalized correlation function of the microprofile is well approximated by a dependence [2]

$$\rho(l) = A_1 e^{-\alpha_1(l)} + A_2 e^{-\alpha_2(l)} \cos \beta(l), \quad (1)$$

and at a known rate of movement V , i.e. at $l = V\tau$

$$\rho(\tau) = A_1 e^{-\alpha'_1(\tau)} + A_2 e^{-\alpha'_2(\tau)} \cos \beta'(\tau), \quad (2)$$

where $A_1, A_2, \alpha_1, \alpha_2, \beta$ – constant coefficients, that are characterize road conditions (Table 2), and $\alpha_1, \alpha_2, \beta$ are have the dimension m^{-1} .

Table 2

Statistical properties of the microprofile for highways and temporary roads in building and off-road conditions

Road	σ_q , cm	Approximating expression for the normalized correlation function
Scraper, periodically scheduled by the grader	5,2	$\rho(l) = e^{-0,11(l)}$
	5,6	$\rho(l) = e^{-0,16(l)}$
	7,4	$\rho(l) = 0,65e^{-0,12(l)} + 0,35e^{-0,02(l)} \cos 0,18l$
Heavy broken track, not improved by the grader	8,7	$\rho(l) = 0,65e^{-0,17(l)} + 0,35e^{-0,05(l)} \cos 0,15l$
Heavy broken country-track	9...11	$\rho(l) = e^{-0,26(l)}$
Country-truck unimproved	15...25	$\rho(l) = e^{-\alpha(l)} \cos \beta l$, where $\alpha = 0,014...0,111$; $\beta = 0,025...0,140$
Broken soil	3...10	$\rho(l) = 0,55e^{-0,085(l)} + 0,45e^{-0,08(l)} \cos 0,235l$
	2,5...3.2 8	$\rho(l) = 0,85e^{-0,5(l)} + 0,15e^{-0,2(l)} \cos 2l$
Good quality asphalt concrete	0,8...1,2 6	$\rho(l) = 0,85e^{-0,2(l)} + 0,15e^{-0,15(l)} \cos 0,6l$

The corresponding function of the spectrum (spectral density of dispersions) by means of the Fourier transform for expression (1) can be written as follows

$$S_q(\omega) = 2D_q \left[\frac{A_1 \alpha_1 V}{\omega^2 + (\alpha_1 V)^2} + \frac{A_2}{2} \left(\frac{\alpha_2 V}{(\omega + \beta)^2 + (\alpha_2 V)^2} + \frac{\alpha_2 V}{(\omega - \beta)^2 + (\alpha_2 V)^2} \right) \right]. \quad (3)$$

The fairly good agreement with the experimental data [4] is given the approximation of the spectral density values by the following expression

$$S_q(\lambda) = a\lambda^{-b}, \quad (4)$$

where a , b – constant coefficients depending on road conditions; λ – “the road frequency”, $\lambda = \omega / V = 2\pi / p$, there p – surface length.

For soil roads, the spectral density is described by expression (4), with the coefficient value $b=2$, and the application range of the coefficient values a are given: $10^{-5} \dots 10^{-4}$ for dirt rolled roads; $10^{-4} \dots 10^{-3}$ for roads in good condition; $(1 \dots 5) \cdot 10^{-3}$ for broken soil roads; $5 \cdot 10^{-3} \dots 10^{-2}$ for off-roads.

The operation experience of self-propelled scrapers has shown that when they move along temporary soil scraper routes, as a result of vertical-angular vibrations of sprung masses, there is an intensive formation of periodic irregularities on the road [3, 5], whose longitudinal profile is described by the equation

$$z = q \left(1 - \cos \frac{2\pi}{s} x \right) = q(1 - \cos ax), \quad (5)$$

where q – half height of the irregularity; s – irregularity length.

The similar picture is observed when pneumatic-wheeled agricultural machines move on unconsolidated soil.

Measurements of the irregularities parameters – q and s , carried out in [5–7], showed that the irregularities length s is close to the base of scrapers moving along the investigated routes. So for the scraper D-357P $s \approx 6000$ mm at $L_b = 6150$ mm, and for the scraper DZ-115A $s \approx 8000$ mm at $L_b = 8200$ mm, moreover, no correlation was established between the irregularity height $2q$ and the scraper base L_b . The $2q$ value for the investigated roads was within 200...550 mm and, most likely, was determined by the strength characteristics of the soil that formed the scraper track.

On the experimental data basis [7], it was found that the change in the sinusoidal irregularities height (5) occurs nonlinearly from the passes number z along one path and is quite correctly described by the expression

$$q = A \frac{z}{P_z} + B \left(\frac{z}{P_z} \right)^\psi, \quad (6)$$

where A , B , ψ – constant coefficients, that depend on the soil type and condition, as well as the pressure in the pneumatic tire; P_z – vertical dynamic load on the wheel.

The subsystem “working element – soil” will be characterized by the physical-mechanical properties of the soils main types, whose develop by self-propelled scrapers. The averaged values of the physical-mechanical properties for I–IV categories soils will be used to calculate soil resistance to digging when determining the duration of the excavation with the self-propelled scraper.

REFERENCES

1. Balaka M. M. Vplyv umov ekspluatatsii na dovgovichnist velykogabarytnykh shyn [Impact of operating conditions on the durability of large-size tyres]. *Bulletin of Kharkov National Automobile and Highway University*, 2014, no. 65–66, pp. 79–86 [in Ukrainian].
2. Malynovskyi E. Yu., Gaitshory M. M. Dinamika samokhodnykh mashin s sharnirnoi ramoii [Dynamics of self-propelled machines with a hinged frame]. Moscow, 1974. 176 p. [in Russian].
3. Ulianov N. A. Kolesnye dvizhiteli stroitelnykh i dorozhnykh mashin [Wheeled movers for building and road machines]. Moscow, 1982. 279 p. [in Russian].
4. Ulianov N. A., Roninson E. G., Solovev V. G. Samokhodnye kolesnye zemleroino-transportnye mashyny [Self-propelled wheeled earthmoving machines]. Moscow, 1976. 359 p. [in Russian].
5. Nikulin P. I., Vasilenko A. V., Kuprin N. P. Issledovanie dolgovechnosti shin skreperov DZ-115A i DZ-107 na obektakh OAO “Saratovmelioratsiia” [Study of

tires durability for scrapers DZ-115A and DZ-107 at the facilities of JSC “Saratov-melioration”]. *Rubber and gum*, 2002, no. 8, pp. 28–30 [in Russian].

6. Pelevin L. Ye., Balaka M. N., Arzhaev G. A. Silovoe vzaimodeistvie elastichnogo kolesa s deformiruiuscheisia opornoj sredoi [Force interaction of the elastic wheel with the deforming support medium]. *Interstroimekh-2007: Proceedings of the International scientific-technical conference, Samara, September 11–14, 2007*, pp. 205–209 [in Russian].

7. The last mile from every tire: How haul road maintenance can extend tire life. *Perspectives on Modern Mining*. 2007. Issue 1, pp. 2–5.

UDC 531:535

**DEVELOPMENT OF PORTABLE DIGITAL SPECTROMETER OF
GAMMA RADIATION FOR RADIATION SURVEY IN FIELD CONDITIONS**

Banzak Hennadii Vyacheslavovich

Ph.D. in Technical Sciences

Associate Professor

Bansak Oksana Viktorovna

D.Sc. in Engineering, Associate Professor

Odessa state academy of technical regulation and quality

Odessa, Ukraine

Annotation. When considering methods of combating the illicit circulation of nuclear materials, it is necessary reconsider approaches to the organization of control: today it is necessary to detect trace amounts of materials, and in many cases not to seize them immediately, but to establish the place of storage, processing, routes of movement, etc.

As a result, there is a new demand for isotope identification measurements to meet a wide range of different requirements. Measurements must be carried out in the field in a short time, when results must be obtained within tens of seconds. The devices with which the personnel are working should be small and low-background. Such requirements appear when cases of illegal trade in nuclear materials and radioactive sources are detected, as well as when solving problems of radiation protection and when handling radioactive waste.

A prototype of a digital gamma spectrometer using a multielement CdZnTe sensor has been developed. On the basis of inexpensive CdZnTe detectors, a prototype unit for detecting the power of air kerma with an average sensitivity of more than $120,000 \text{ s}^{-1}$ at an absorbed power of 1 rad/h has been developed and manufactured. The range of the measured absorbed dose rates was from 50 mrad/hour to 10 rad/hour with a crystal size of 5x5x1 mm.

Key words: gamma spectrometers, radiation sensors, digital spectrometer, nuclear fuel, absorbed dose, filtration methods, control efficiency

Introduction. The key problem of nuclear power - radiation safety - is solved by ensuring the reliability of protective barriers for the main objects of the technological process of NES functioning: fuel elements, fuel assemblies (FA), coolant transfer circuits, etc.

The new generation radiation sensors and measuring systems created in this work open up previously unknown possibilities in solving problems of nuclear fuel analysis, increasing the accuracy and efficiency of monitoring technological parameters and the state of protective barriers in nuclear power plants, creating means for IAEA inspections.

When considering methods of combating the illicit circulation of nuclear materials, it is necessary to reconsider approaches to the organization of control: today it is necessary to detect trace amounts of materials, and in many cases not to seize them immediately, but to establish the place of storage, processing, routes of movement, etc.

Formulation of the problem. As a result, there is a new demand for isotope identification measurements to meet a wide range of different requirements. Measurements must be carried out in the field in a short time, when results must be obtained within tens of seconds. The devices with which the personnel are working should be small and low-background. Such requirements appear when cases of illegal trade in nuclear materials and radioactive sources are detected, as well as when solving problems of radiation protection and when handling radioactive waste.

Analysis of previous studies. The level of development and application of radiation technologies is largely determined by the state of nuclear instrumentation. In a relatively short period of time, this industry went through several stages of development, and each of them was marked by the emergence of various devices that register and measure the parameters of ionizing radiation: gas-discharge counters, scintillators, semiconductor detectors, and others. Their appearance and further

widespread use was provided in the past by works from Crookes, Rutherford, Geiger and Müller to more close to us in time works by Dmitriev A.B., Perelman S.N., Tchaikovsky V.G., as well as Baranov V. I., Golbek G.R., Nemirovsky B.V., Yakubovich A.L. and many others. The basis of progress in nuclear instrumentation was the simultaneous development of two directions - nuclear physics research and electronics. However, both directions at that time developed independently, without proper mutual connection.

Main part. The structural diagram of the spectrometer is similar to that shown in Figure 1. In contrast, this device has two sensors. The second one is placed on a telescopic rod, which allows monitoring in hard-to-reach places with increased radiation hazard.

Structurally, BDPG-CZT consists of two blocks:

- detector unit (DU) designed to register gamma-radiation flux pulses and convert them into voltage pulses;
- a signal processing unit (SPU) designed to convert the voltage pulses issued by the detector into voltage pulses of constant amplitude, constant duration and with a repetition rate proportional to the radiation dose rate.

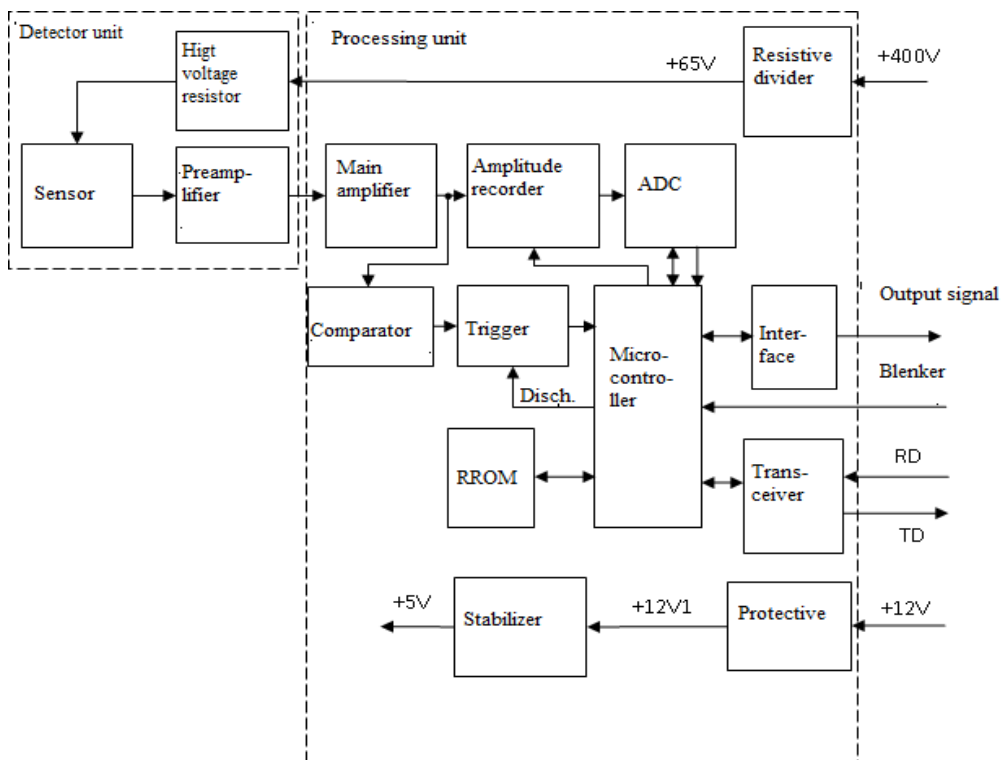
The database consists of following nodes:

- a sensor made on the basis of a semiconductor crystal CdZnTe, which receives pulses of gamma radiation and converts them into charge pulses;
- a preamplifier (PP), which is a charge-sensitive amplifier (CSA), which converts the sensor charge pulses into voltage pulses;
- high-resistance resistor of the sensor power supply circuit.

BFB consists of the following units:

- resistive divider (RD), which sets the voltage on detector;
- the main amplifier (MA), which amplifies the pulses of detector up to 2V-amplitude;
- a comparator that converts the op-amp pulses with an amplitude higher than a given threshold into logical pulses with TTL levels;
- latch flip-flop, which is set to "1" by comparator pulses;

- an amplitude recording device (ARD), which selects and fixes the amplitude of pulses at the output of op-amp;
- an analog-to-digital converter (ADC) that converts the output voltage of the UZA into a 12-bit serial code;
- microcontroller (MC), which is the main control and computing device of the BDPG-CZT unit;
- a reprogrammable read-only memory (RROM), which stores the correction and calculation factors used by the MC program;
- interface, which is a device that generates output pulses BDPG-CZT with a frequency set by codes generated by MC;
- transceiver RS-232, which implements the exchange of information at the physical level between the MC and an external personal computer (PC) via RS-232 interface;
- a protective diode that protects the BDPG-CZT in case of incorrect polarity of the +12 V power supply circuit;
- a +5 V voltage stabilizer that generates a +5 V constant voltage to power biofeedback devices (ADC, MK, etc.).

Fig. 1. Block diagram of the BDMG-CZT detecting unit.

The BDPG-CZT detecting unit operates as follows.

An external voltage of +400 V is applied to the BDPG-CZT, which creates an offset on the sensor through the RD and a high-resistance resistor. When gamma radiation enters the detector, charge pulses are formed on it, which are converted by the PU into voltage pulses. These pulses are amplified by the op-amp and fed to the comparator and UZA.

The logic pulses at the comparator output are set to "1" by the latch trigger, the state of which is read by the MC. After detecting a logic "1" at the output, MC resets this flip-flop to prepare for receiving the next comparator pulse. The choice of the comparator threshold allows you to set the level of suppression of the noise component op amp signal when detecting radiation pulses, i.e. this threshold actually determines the lower energy level of the detected radiation.

The amplitude of the OA pulses is fixed in the analog UZA, the operation of which (reset-memorization) is controlled by the MC. The MC also controls the operation of ADC (trigger-read). The MC program works in 2 modes: calibration and measurement. The change of modes is controlled by an external PC via the RS-232 interface.

When the power is turned on and there is no external PC connected, MC automatically enters the measurement mode. In this mode, the MC reads correction and calculation coefficients from the nonvolatile memory of the EPROM, measures the count rate of radiation pulses (according to the comparator signal), determines their amplitude (radiation energy) and calculates the dose rate. Then MC records the code into interface corresponding to the calculated value of dose rate. The interface generates the output signal BDPG-CZT in the form of pulses negative and positive polarity with an amplitude of 4.5 V, duration of 3 μ s and a repetition rate proportional to the calculated value of the dose rate. These pulses enter the measurement channel.

The output pulses are continuously delivered to the measuring channel. Even if the BDPG-CZT unit does not register radiation, its output always contains pulses with a frequency of 0.3 - 0.5 Hz. This is used to check the functionality of the battery measurement channel.

A voltage of + 6 V is applied to the "Blenker" input, due to this, the MC sets at the interface output pulses with a repetition rate of 1000 Hz.

In the calibration mode, initialized by PC, service information, correction and calculation coefficients are written into the microcontroller through the computer port interface. The microcontroller stores all this information in the non-volatile memory of EPROM. In the measurement mode, only this information is read.

MC conducts a series of measurements and analyzes the result. The first step is to measure the count rate of input pulses. The maximum counting rate is limited from above by a value of 65536 imp/s, so a preliminary measurement is made at an exposure of 0.1 s and MC compares the obtained value with the number 6500 (10% of the maximum channel load). If the count rate exceeds specified limit, MC automatically sets the output pulse repetition rate of 65000 imp/s.

If the count rate is in range of values from 0 to 65000 pulses/s, then the MC conducts a set of pulses with subsequent averaging. So, at a count rate from 0 to 3000 pulses/s, the dialing time is 16 s. At a count rate of 3000 to 10000 cps, the dialing time is 4 s. At the maximum counting rate, the dialing time is 1 s.

Conclusions. For the first time a portable digital gamma-ray spectrometer for radiation reconnaissance in the field was developed and created. Distinctive features of such devices are:

- application of CdZnTe detectors with coplanar and quasi-spherical crystal geometry;
- the use of digital methods of filtering by the pulse shape, implemented in a digital spectrometer.

The manufactured sets of such gamma spectrometers have an energy resolution of 6 keV, which meets the requirements for assessing the isotopic composition of nuclear fuel.

A prototype of a digital gamma spectrometer using a multielement CdZnTe sensor has been developed. On the basis of inexpensive CdZnTe-detectors, a prototype unit for detecting the power of air kerma with an average sensitivity of more than $120,000 \text{ s}^{-1}$ at an absorbed power of 1 rad/h has been developed and

manufactured. The range of the measured absorbed dose rates was from 50 mrad/hour to 10 rad/hour with a crystal size of 5x5x1 mm.

The developed spectrometer meets the basic requirements for application in the program of international safeguards for the non-proliferation of nuclear materials.

REFERENCTS:

1. Вавилов В.С. Действие излучений на полупроводники / В.С. Вавилов, Н.П. Кекелидзе, Л.С. Смирнов. – М.: Наука, 1988. – 192 с.

2. Ленков С.В. Физико-технические основы радиационной технологии полупроводников / С.В. Ленков, В.А. Мокрицкий, Д.А. Перегудов, Г.Т. Тариелашвили. - Монография. – Одесса: Астропринт, 2002. – 297 с.

3. Гаркавенко А.С. Радиационная модификация физических свойств широкозонных полупроводников и создание на их основе лазеров большой мощности / Львов: ЗУКЦ, 2012. – 258 с.

4. Банзак О.В. Полупроводниковые детекторы нового поколения для радиационного контроля и дозиметрии ионизирующих излучений / О.В. Банзак, О.В. Маслов, В.А. Мокрицкий: Под ред. В.А. Мокрицкого, О.В. Маслова. – Монография. – Одесса, 2013. – Изд-во «ВМВ». – 220 с.

**ASSESSMENT OF THE STATE OF DEVELOPMENT OF RURAL
TERRITORIAL COMMUNITIES IN UKRAINE
IN CONDITIONS OF DECENTRALIZATION**

Belei Svitlana

Ph.D., Associate Professor

Kohutnytsky Bohdan

student

“Yurii Fedkovych”

Chernivtsi National University (CHNU)

Chernivtsi, Ukraine

Abstract. The article investigates and generalizes the theoretical and organizational principles of formation and development of domestic rural territorial communities in the conditions of decentralization. The state of development of domestic rural territorial communities in the conditions of decentralization is analyzed. The main features of rural development in the context of decentralization are highlighted. Destabilizing tendencies of social and economic development of rural territories in the conditions of decentralization are identified.

Key words: rural territorial communities, formation, development, decentralization.

Introductions. Increasing the involvement of rural territorial communities in socio-economic development is inevitable, as the driving force of the country's development is local self-government (in Ukraine it is territorial communities), as evidenced by the experience and practice of most developed countries. approach to addressing poverty, inequality, unemployment and employment and increasing the well-being and quality of life of the population. However, today the functional capacity of rural areas in the presence of disparities and asymmetries of development

does not meet the real needs of economic relations, creates preconditions for the formation of threats of an institutional nature, reduces the pace of social development, causes conflicts between economic actors and increases their volume. transaction costs "[1].

Aim. The purpose of the study is to assess the state of development of domestic rural territorial communities in the context of decentralization.

Materials and methods. The methodological basis of the work is the fundamental provisions of economic theory, regional economy, development of rural, local finances and inter-budgetary relations. Both general scientific and special methods of economic research were used to solve the set tasks, which made it possible to conduct a comprehensive analysis of the process of formation and development of rural territorial communities.

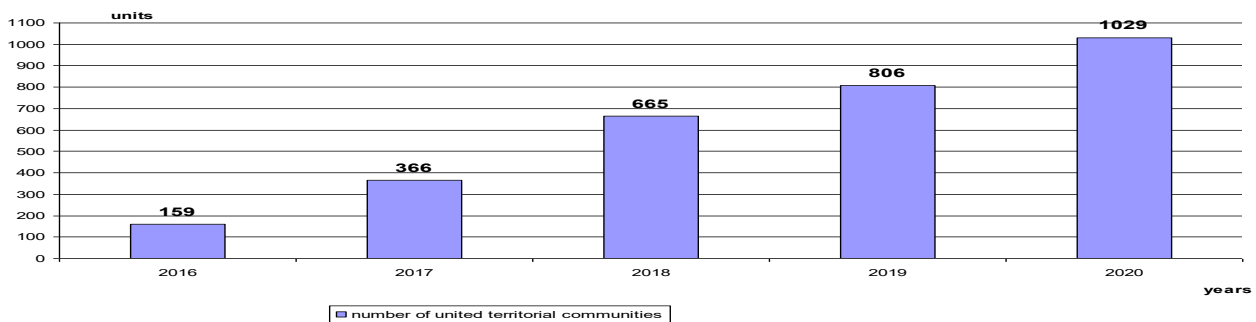
Results and discussion. At the present stage of development in Ukraine, the emphasis is on state regulation of regional and territorial development in the direction of administrative and financial decentralization, which is accompanied by the transfer of powers and resources to the local level. In particular, among the 62 sectoral reforms enshrined in the Sustainable Development Strategy of Ukraine 2020, decentralization and public administration reform are prominent, namely: "The goal of decentralization policy is to move away from a centralized model of governance in the country, ensure local government capacity and build effective system of territorial organization of power in Ukraine, full implementation of the provisions of the European Charter of Local Self-Government, the principles of subsidiarity, universality and financial self-sufficiency of local self-government .. "[2]. Conditions and features of decentralization reform in Ukraine are defined in the "Concept of reforming local self-government and territorial organization of power", namely: "Ukraine laid down the constitutional principles of local self-government, ratified the European Charter of Local Self-Government" which create the legal and financial basis for the activities of local governments. However, since the adoption of the Constitution of Ukraine [4] and basic regulations on local self-government, the development of local self-government has actually been carried out only at the level

of territorial communities of regional cities, as the vast majority of territorial communities due to their excessive fragmentation and extremely weak material and financial base unable to perform all the powers of local governments »." [5]. Among the main problems that the reform aims to solve, the document highlights the following:

"... Deterioration of the quality and accessibility of public services due to the resource inability of the vast majority of local governments to exercise their own and delegated powers; wear and tear of heat, sewerage, water supply networks and housing and the risk of man-made disasters in conditions of limited financial resources of local government; difficult demographic situation in most territorial communities (population aging, depopulation of rural areas and monofunctional cities); inconsistency of local policy on socio-economic development with the real interests of territorial communities; underdeveloped forms of direct democracy, inability of community members to act in solidarity to protect their rights and interests, in cooperation with local governments and local executive bodies and achieve common goals of community development; reducing the level of professionalism of local government officials, in particular due to the low competitiveness of local governments in the labor market, reducing the prestige of positions, which leads to low efficiency of management decisions; corporatization of local self-government bodies, secrecy and non-transparency of their activities, high level of corruption, which leads to reduced efficiency of resource use, deterioration of investment attractiveness of territories, increase of social tension; excessive centralization of powers of executive bodies and financial and material resources; removal of local self-government from solving issues in the field of land relations, increasing social tensions among the rural population due to the lack of ubiquity of local self-government..."[5].

Thus, in the context of ongoing decentralization reforms since 2015, the mechanisms and processes that accompany the functioning and development of rural territorial communities are being transformed, resulting in the consolidation of territorial units of the basic level, districts, and additional additional powers to united

territorial communities. The main results of the implementation of the Concept are the formation of united territorial communities (UTC). The main criterion in the formation of UTC is their "ability". In particular, Sirik Z., agreeing with the opinion of Sukharskaya L. notes that "its essence is revealed through the ability of newly formed administrative units to ensure all processes for the functioning of administrative, social, economic and other subsystems in the context of implementing its own development strategy" [6, p. 14]. It should be noted that UTC are already forming a significant sector in the structure of the administrative-territorial structure of Ukraine. The dynamics of the formation of united territorial communities in Ukraine from 2015 to 2020 is shown in Figure 1.

Figure 1. Dynamics of formation of united territorial communities in Ukraine from 2016 to 2020 (as of January 1)

In accordance to Development of Communities and Territories of Ukraine, 1,029 united territorial communities were created in the period from 2015 to 2019, of which: "49 were waiting for the CEC decision on calling the first local elections and 44 UTC with administrative centers in regional cities »[7]. Accordingly, UTC were entitled to direct inter-budgetary relations with the State Budget and additional financial preferences. As of January 1, 2020, 11.7 million people lived in UTC (33.3% of the total population of Ukraine), and the area of the united territorial communities was 246.8 thousand km², or 44.2% of the total area of Ukraine . The main results of the first stage of reforming and creation of united territorial communities are shown in Table 1. In accordance to the long-term plans for the formation of regional communities, approved by the Government, it is envisaged that 1,075 united territorial communities will be created, which will be 519.6 thousand km² or 90.3% of the total area of Ukraine (excluding the temporarily occupied

territory), the number of inhabitants who will live in the united territorial communities will be 39.2 million people or 86.9% of the total population of Ukraine (excluding the temporarily occupied territory).

Table 1.

The state of formation of united territorial communities in Ukraine from 2016 to 2020 (as of January 1)

Indexes	Years													
	2016	2017			2018			2019			2020			
	fact.	fact.	2017 to 2016 (+,-)	2017 to 2016 (%)	fact.	2018 to 2017 (+,-)	2018 to 2017 (%)	fact.	2019 to 2018 (+,-)	2019 to 2018 (%)	fact.	2020 to 2019 (+,-)	2020 to 2019 (%)	2020 to 2016 (%)
number of UTC, units	159	366	207	increased 2.3 times	665	299	increased 1,82 times	806	141	increased 1,21 times	1029	223	increased 1,28 times	increased 6,5 times
number of inhabitants in UTC (million people)	1,4	3,10	1,7	increased 2.2 times	5,6	2,5	increased 1,8 times	8,3	2,7	increased 1,5 times	11,7	3,4	increased 1,40 times	increased 8,4 times
UTC area (thousand km ²)	36,8	89,6	52,8	increased 2.4 times	167,5	77,9	increased 1,9 times	193,5	26,0	increased 1,2 times	246,8	53,3	increased 1,30 times	increased 6,7 times
the number of territorial communities that have merged and joined	814	1782	968	increased 2.2 times	3176	1394	increased 1,8 times	3738	562	increased 1,2 times	4698	960	increased 1,30 times	increased 5,8 times

Analyzing the state of development of the united territorial communities in the conditions of decentralization, we consider it necessary to determine the average number of territorial communities united in one UTC. The composition of communities is very diverse, but on average 4.6 territorial communities have merged into one. In the structure of the formed UTC the largest number of rural - 486 units, respectively settlement - 236 units, and urban communities - 108 units.

Examining the peculiarities of the formation of UTC in Ukraine, it was found that most communities are formed by merging two or three local councils (55.2%) . Among rural UTC this figure is 61.8%, among urban 49.2%, and among urban 40%.

It should be noted that most rural communities in Ukraine before the reform were characterized by insolvency and complete dependence on financial support from the center, we can assume that the merger of two or three such local councils is not the basis for the formation of capable UTC. In accordance to the official website of the Decentralization Press Center, it has been statistically proven that communities with a population of more than 5,000 have more opportunities for sustainable socio-economic development, as there are more opportunities for per capita income growth and community development. to which it exists: "... in Ukraine in the period before the reform of local self-government 92% of rural territorial communities are communities with a population of less than 3,000 people, almost 11% of communities had less than 500 inhabitants" [8].

Thus, starting from 2015, in the context of ongoing decentralization reforms, there is a change in the processes that accompany the functioning and development of territorial communities, ie the consolidation of territorial units, the provision of additional powers and responsibilities for more effective governance. In our opinion, the main integrated indicator in the formation of UTC is "capacity".

It should be noted that an important feature of local government reform is the voluntary basis. This, in turn, encourages the constant adjustment of UTC development processes, the emergence of inconsistencies and delays in the formation of their financial and economic potential, which together leads to a decrease in UTC opportunities and to delay the duration of the reform. Along with the above-mentioned factors influencing the current process of ongoing decentralization reforms, the following should be singled out: - unwillingness of more economically powerful territorial communities to unite with economically weaker ones; influence on the processes of unification of competitive economic entities located on the territory of communities, the mechanism of unification of cities of regional significance and regional centers. All these above-mentioned aspects are deterrents that slow down the processes of administrative reform.

Conclusions. Thus, the purpose of reforming the administrative-territorial system in Ukraine is to form capable united territorial communities. However, it

should be noted that the formation of financial and economic potential of their development is crucial for the pace of unification of territorial communities, the basis of such potential is formed at the expense of both internal and external resources.

REFERENCES

1. Белей С.І., Лужинський В.О. Сільські території – центри економічної активності єврорегіонального співробітництва в системі гарантування економічної безпеки // Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: "Економічні науки". - 2020. - №1. URL:<https://doi.org/10.25313/2520-2294-2020-1-5559> (дата звернення: 10.01.2021)

2. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020». Указ Президента України № 5/2015 від 12 січня 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text> (дата звернення 29.12.2020 р.)

3. Європейська хартія місцевого самоврядування. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036?lang=en (дата звернення: 29.12.2020).

4. Конституція України: Верховна Рада України; від 28 червня 28.06.1996 № 254к/96-ВР. (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 08.01.2021).

5. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 333-р від 1 квітня 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text> (дата звернення 08.01.2021 р.)

6. Сірик З.О. Фінансова децентралізація як передумова нарощення потенціалу місцевого самоврядування в Україні. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Випуск 1 (141). 2020 с. 10-20, URL: [http://ird.gov.ua/sep/sep20201\(141\)/sep20201\(141\)_010_SirykZ.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20201(141)/sep20201(141)_010_SirykZ.pdf) (дата

звернення 10.01.2021 р.)

7. Результати першого етапу децентралізації в Україні 2014-2019 роки.

URL: <https://decentralization.gov.ua/about> (дата звернення 02.01.2021 р.)

8. Офіційний сайт Прес-центру ініціативи «Децентралізація». URL:

<https://decentralization.gov.ua/> (дата звернення 10.01.2021 р.)

PROBLEM OF EMOTIVE SEMANTICS

Bulegenova Indira B.

PhD student

Kenzhetayeva G. K.

candidate of philological sciences

associate professor

Faculty of Philology

L.N. Gumilyov Eurasian National University

Nur-Sultan, 010000 Republic of Kazakhstan

Annotation. The article is devoted to the problems of emotivity and emotive semantics. Emotions hold a special place in communicative linguistics. In communication, a person actively uses emotions and they are reflected in the language. Man is both a creator and a participant in the formation of the linguistic picture of the world.

Key words: emotions, semantics, linguistic, positive, negative.

From the point of view of the modern development of linguistics, there are many questions about the expression of the human factor in the language. In the anthropocentric paradigm, in which a person in language and language in a person are investigated, the research and problems of emotional semantics occupy a special place. In modern linguistics, the human factor is increasingly becoming the focus of research. In communication with a person, emotions are driven, therefore, they are reflected in the language. Since a person has close relationships with other people and phenomena, he is the creator and participant in the formation of the linguistic picture of the world. The role of emotion has already been highlighted in the writings of classics, scientists and linguists such as Sh. Bally, A. Vezhbitskaya, B. Volek, J. Aichiston, P. Fress, as well as in the works of our domestic scientists Sh.N. Nurgozhin, Kh.M. Nurmukanov, Z.Kh. Ibadildin, A.G. Sembaeva, A.A.

Musabekova, B.S. Zhonkeshov, K.S. Sarymova, S.B. Kalibekova, etc. It is worth to note that human emotions are actively studied in a number of sciences such as: biology, physiology, psychology, philosophy, neurophysiology, political science, psycholinguistics, linguistics, etc. All the knowledge and results of the study of the emotional sphere of a person in these sciences will help to get an adequate picture and solutions to problems of emotionality and emotional semantics. For example, B.A. Serebryannikov states that a linguist should not neglect the results of a biologist or psychologist in order to correctly understand thinking. [1, 229-230].

Emotion is a human factor, as Bally correctly said that everything in language is driven by emotion. More and more research is focused on identifying the basic principles and aspects of emotion in different linguistic cultures. Since emotions are a mental state of the speaker, then this is a psychological category, in its turn emotiveness is a linguistic one, because emotions are transmitted, expressed by language. According to scientists as Piaget, Witt, etc. emotions have the functions of positive and negative authorization, as well as cognitive, evaluating, ideological functions. A vivid example of the ideological function was given in the monograph by V.I. Shakhovsky referring to the work of Prozersky, who wrote about the propaganda of the First World War. When the bourgeois elite, playing on the emotional power of words, changed the content of it, and linguists of the belligerent countries drew attention to that. The author writes that at present, propaganda is being actively investigated within the framework of the problems of "language and ideology", "emotions and mass communication". [2, 39].

There are lexical units in English that convey or describe an emotional state. this group includes: a) adverbs: lovingly, icily, desperately, contemptuously, fiercely, etc. b) verbs: wail, shriek, squeal, whine, groan, grunt, bark, swear, spit, blaster, hate, love, desire, adore, etc. c) nouns: with love\malice\hate\disgust, tears, laughter, smile, choking, paleness, grimace, redness, joy, etc. d) adjectives: angry, scornful, tender, happy, glad, pale, red, desperate, etc. For-example: "Why, Nancy Arabella," he said to Mrs Cowperwood on arriving one Sunday afternoon, and through the household into joyous astonishment at his unexpected and unheralded appearance, "you haven't

got grown an inch!” (Th. Dreiser). The Kazakh language also has almost the same groups of lexical units associated with human feelings and describing emotional state. In interjections, both in English and in the Kazakh language, you can find more lexical units associated with emotions. All emotive vocabulary can be divided into positive and negative. For example, positive interjections: Алақай! Пах-пах! Бәрекедді! Hurrah! Heyday! Aha! Gosh! Heigh-no! negative: Өттең! Қап! Пішту! Түге! Damn! Aargh! Buh! Oh,no! Hell!

1) Досан таңырқап қарап отырып:

- Ай, тегі пенде болмассың, сайтан шығарсың! – деді. (I. Zhansugurov)

2) “Aha! What’s bred in the bone, eh? Get something of that from your father, eh? Well, that’s a good trait. And spoken like a man, too! We’ll hear more about that later. Nancy, you’re breeding a financier here, I think. He talks like one.” (Th. Dreiser).

Of course, interjections play an important role in the expression of the national and cultural characteristics of each language and still requires further in-depth research. [3,115]. Emotive semantics are divided into affectives in which there is an emotive meaning, and into connotatives in which the semantics has the status of connotation. The group of affectives includes all interjections, vulgar vocabulary. Connotatives include various types of derivational derivatives: conversions, zoolexic, slang and jargonisms, etc. The presence of affectives in English shows that this type is motivated by the emotions of the speakers. Connotative type is a secondary semantics. he shows an emotional attitude to the subject through an inductive-pragmatic concept.

There are words that contain zero emotional assessment - these are neutral words. These words can have an emotive sememe through which they are included in the group of connotatives and for this reason they can refer to emotive vocabulary. By emotiveness, affectives, connotatives and neutral words are opposed to each other. Emotive words have a conceptual component. If it is not in the sound complex, then it is not a word, and the complex belongs to the prosodic channel of emotion expression. Without any doubt, this indicates the connection between the semantics

of emotion and the notion; therefore, emotive meaning can be considered a form of realization of the notion. This allows us to assert that emotives express both emotions and notion.

No doubt, the anthropological factor determines the emotive semantics of the word. According to V.I. Shakhovsky affectives characterize the highest degree of the speaker's emotionality, and connotatives - a greater one in comparison with affectives. Despite this, both groups express emotions, since emotions enter their semantics inherently. This is the only relevant criterion for emotive vocabulary.[2,105]. Emotives are used in the transmission of information as semantic components, therefore they are understood and actively used by speakers. In communication, people not only use emotive vocabulary, but also feel the same emotions. For example, affectives of English and Kazakh languages Damn! And Қап! express emotions of annoyance and irritation. The name of the emotion is hidden in the semantics of these words in the form of an emotional idea, therefore, they are deciphered by everyone in the same way.

REFERENCES

1. Серебренников Б.А. О материалистическом подходе к явлениям языка. М, 1983г.
2. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. Москва, 2019. – 206 с.
3. Иманалиева Ф.Қ. Қазақ тіліндегі эмоционалды құрылымдар. Монография. Алматы: Қазақ университеті. – 2011. – 255 б.
4. Шаховский В.И. Лингвистическая теория эмоции. Монография. – Москва. – 2008. – 416 с.
5. Нұрмұқанов Х.М. Эмоционально-экспрессивная лексика драматургических произведениях М. Ауезова. Автореф. диссерт.канд.филол.наук. – Алма-Ата. – 1969.

ASSESSMENT OF THE IMPACT OF GLOBALIZATION

Chechelashvili Maia

Doctor of Economics (Ph.D.)

Professor

Zedginidze Saba

The Doctoral Student

Georgian Technical University

Tbilisi, Georgia

Abstract: The article examines the impact of globalization on national economies and the world community. In general, foreign and local sources are investigated and the opinion of economists on the impact of globalization processes is summarized. The article presents the authors' own judgment on globalization in individual large regions and countries of the world, as well as presents a generalized assessment of the consequences of globalization, using a multilevel approach to assessing its impact.

Keywords: Globalization, multilevel approach, globalization process.

There are serious disagreements among researchers on the degree of impact of globalization processes on the world community. In foreign literature, the social consequences of globalization have been thoroughly studied. The processes of globalization have a powerful effect on the culture, morality, and values of the population. One of the prominent Western sociologists, Manuel Castells, names as the main the decline in the birth rate, which has become a consequence of informatization and changes in value orientations in the family, an increase in the scale of migration, as a result of which the share of the indigenous population in industrialized countries is decreasing, and some others.

To a greater extent, the actual contradictions of the globalization process found their manifestations in another systematization of theoretical views, highlighting three main directions of different approaches of economists and political scientists:

- hyper globalization direction;
- "skeptical" direction;
- transformational direction.

Among the most prominent representatives of the hyperglobalist direction are K. Ohmae, F. Fukuyama, and R. Reich.

The provisions of hyperglobalism are associated with the absolutization of the process of erasing national borders and the disappearance of cultural differences between countries. The decisive factor here is the free movement of capital, goods, and information within the framework of a single global market, the formation process of which has been going on since the 70s of the XX century. Thus, the main provisions of hyperglobalism are based on the postulates of neoliberalism.

It is obvious that the representatives of "hyperglobalism", in essence, predict a complete cultural diffusion, accompanied by the loss by states of their main functions, and in the long term, the withering away of national states in general. We can quite definitely say that hyperglobalism is an extreme, pole position, within which some really implemented directions of neoliberal development of modern society are absolutized. In general, in recent years, the ideological tenets of neoliberalism in their hyperglobalist refraction have been largely undermined. As Business Week wrote about this, "the dizzying days of globalization are over. Whereas it was once believed that the mere spread of the market would eradicate poverty, dissolve dictatorships and unite different cultures, today the mere mention of globalization causes resentment, discord, and reproach ... Despair drives out euphoria; defense gives way to triumph. The two waves of protest indicate growing doubts about the ability of globalization to do good. "

Developing the position of globalists of the neoliberal type, the chairman of the Daimler-Chrysler super concern, Yu. E. Schremp, unequivocally positively characterizes the consequences of globalization.

He expressed his opinion in ten theses of the following content:

1. Globalization is a competition not only for markets but also for values.
2. Globalization does not create new conflicts, it is the key to achieving peace.
3. Globalization does not mean lowering social standards, it increases welfare on a global scale.
4. Global capital markets are not the cause of the crisis; they are a catalyst for greater transparency, entrepreneurial efficiency, and democratic control.
5. The decisive resource in the competition of global markets is not stocks of raw materials, but unlimited resources of knowledge.
6. The consequence of globalization is not isolation; on the contrary, the internationalization of communication creates new forms of communication.
7. Global entrepreneurship does not reduce the responsibility of individual countries; it strengthens the link to regions.
8. Globalization does not reduce the freedom of an individual citizen, it provides a large scope for their own actions.
9. Globalization does not deprive the nation-states of power; it is leading to a new partnership between the spheres of economics and politics.
10. Future prosperity will not be achieved through the preservation of property but through the opening of markets.

In our opinion, one can only partially agree with these theses. Globalization, of course, has an adversarial focus and stimulates entrepreneurial activity, internationalization of communications on a global scale, while expanding the boundaries and freedoms for individual citizens. But the narrowness of this position is confirmed by the existing facts of increased conflict and polarization of the modern world. Globalization lowers the effectiveness of macroeconomic policies of states, reducing the ability of national governments to collect taxes and finance the "welfare state", to control inflation and the exchange rate. It leads to significant instability of domestic markets, cutting down the competitive advantages of national producers. Achieving acceptable profits in a tough global competitive environment is often

achieved at the cost of deteriorating environmental standards, which further exacerbates the threat of irreversible environmental destruction hanging over the world. It is not surprising that ensuring the sovereignty of one's state is acquiring special significance for many countries, especially developing ones. This is illustrated by the financial crisis in Southeast Asia. For example, the provision of financial assistance by the IMF to countries caught in this crisis was often conditioned by the adoption by the latter of far from the most rational, and sometimes simply destructive policies. The IMF recommendations, which Malaysia followed in September 1998, turned out to be destructive, and only the refusal of them ensured a quick overcoming of the crisis. One of the advantages and, at the same time, the costs of globalization is a sharp exacerbation of international competition. This does not allow the strengthening of the national industry in developing countries, but also affects the developed ones, worsening the social climate inside and outside enterprises, causing an increase in unemployment. Liberalization and structural adaptation programs recommended by the IMF, WTO, increasingly subordinate the "social dimension", or social orientation of national development, to external economic forces. This is seen everywhere and especially in developing countries and economies in transition.

In contrast to the opinion of Yu. E. Schremp, other economists, for example, D. Payard, focus on the negative consequences of globalization. The following negative points are most often indicated.

First, the desire of capital to go beyond national borders and move freely from one country to another is associated with increased pressure on national governments in order to remove the corresponding restrictions.

Secondly, globalization is accompanied by the rapid growth of financial markets (currency, credit, stock), which are acquiring more and more independent and self-sufficient importance, prohibitively breaking away from the actual spheres of production and trade; the scale of financial speculation is incredibly increasing.

Thirdly, the processes of globalization, not limited to the economic sphere, powerfully affect the culture, morality, and life values of the population.

But, most importantly, they have a negative impact on the functioning of civil society institutions, undermining and partly even destroying them.

It is no coincidence that the positions of hyper globalists are actively criticized, to a large extent, carried out within the framework of the work of representatives of the so-called. "Skeptical" direction.

Among his active supporters are S. Huntington, P. Hirst, G. Thompson, S. Krasner. Summarizing the positions of these authors, they can be reduced to the following main theses:

- Achieving a common cultural convergence is ultimately impossible;
- The transnational movement of goods, labor force, capital taking place in modern conditions has its own history and has known its ups and downs, progress and regress in this history;
- Despite a certain limitation of the role of states in modern history, the threat to nations and nation-states, nevertheless, does not exist.

Characteristically, in recent years, a critical assessment of the negative aspects of globalization of the economy has been increasing, the analysis of the contradictions of this process has been intensified on the part of Western scientists, as well as politicians-practitioners who held important posts in their governments and in authoritative international organizations. A striking example of this kind is the work of J. Stiglitz, winner of the 2001 Nobel Prize in Economics for his study of markets with asymmetric information.

Realistically assessing the process of globalization of the economy, J. Stiglitz in his monograph "Globalization and Its Discontents" writes: "The source of the negative reaction to globalization is not only the awareness of the damage inflicted on developing countries by policies led by ideology but also the injustices inherent in the global trading system. Today, the hypocrisy of developed countries has become evident, which, under the pretext of aid, are forcing developing countries to open markets for their products, while leaving their own markets closed. Currently, this hypocritical policy is justified only by those whose narrowly selfish monopoly interests are associated with the closed markets of developed countries. It is

becoming increasingly clear to the majority that such a policy enriches the rich and plunges the poor even deeper into the abyss of poverty, causing growing anger."

The positions of the representatives of the so-called "skeptics" have a significant specificity in comparison with the positions of the supporters of hyperglobalism or "skeptics". "Transformational" direction, among which such authors as J. Rosenau, D. Held, A. Mc-Grew can be distinguished. They oppose a one-sided and simplified understanding of globalization, believing that it is a complex and multilateral process that takes place in all spheres of public life.

Representatives of the "transformational" direction believe that globalization "restructures and reorganizes the strength, functions, and power of national governments." At the same time, despite the fact that within the limits of their territories the nation-states have "the highest legal competence", "this competence is superimposed ... the growing jurisdiction of internal government institutions and restrictions and obligations arising from international law." An analysis of these areas of economic science (hyperglobalism, "skepticism" and "transformational") once again shows how complex, ambiguous, and contradictory phenomenon is the process of globalization of the world economy. It has its own internal contradictions, logic, and dialectics of development. At the same time, corresponding changes should take place both in the activities of national states and in the system itself, in the forms and directions of activity of modern international organizations.

There are, however, other classifications of theoretical directions in the analysis of the globalization process. So M. G. Wilson and E. Whitmore subdivide these directions into neoliberal, the direction of the "traditional left" and so-called "new paradigm".

The authors adheres to a more balanced position, taking into account both positive and negative consequences of globalization, comprehensively presented in the works of supporters of an alter-globalist model of socially oriented and controlled globalization of the world economy. Confirmation that globalization opens up great opportunities for developing countries for economic prosperity and development can be found in economic reviews of such international institutions, whose activity is

truly global in nature, such as the WTO, IMF, World Bank, OECD. According to the estimates of these international organizations, as a result of globalization, many developing countries have not only created productive and better jobs, but they have managed to significantly reduce the level of poverty in their countries. Thus, the dynamics of the population of developing countries living below the poverty line, calculated according to The World Bank, Global Economic Prospects, clearly confirms the trend towards a reduction, if not the absolute number of the poor population of these countries (Table 1).

Table 1.

Populations of developing countries living below the poverty line

	1990		2001		2019	
	Mln.	%	Mln.	%	Mln.	%
East Asia	1116	69,9	864	47,4	230	11,3
Including China	825	72,6	594	46,7	134	9,7
Southeast Asia	292	63,2	271	49,2	95	14,7
South Asia	958	85,5	1064	77,2	912	54,2
Middle East and North Africa	51	21,4	70	23,2	46	11,9
Sub-Saharan Africa	382	75,0	516	76,6	612	69,2
Latin America	125	28,4	128	24,5	122	19,6
Total	2924	60,8	2913	52,9	2017	32,0
Including below the poverty line						
East Asia	472	29,6	271	14,9	19	0,9
China	375	33,0	212	16,6	16	1,2
Southeast Asia	97	21,1	60	10,8	2	0,4
South Asia	462	41,3	431	31,3	216	12,8
Middle East and North Africa	6	2,3	7	2,4	4	0,9
Sub-Saharan Africa	227	44,6	313	46,4	340	38,4
Latin America	49	11,3	50	9,5	43	6,9

Meanwhile, it is inappropriate to claim that globalization is the main source of all the socio-economic ills of developing countries since many of the ills of today's world - poverty, lack of decent work, the difference between rich and poor - existed before. The main problem, in our opinion, is that globalization at the present stage is increasingly expanding socio-economic differentiation between developed and developing countries. How can we help developing countries, especially the poor, catch up?

In our opinion, many of these countries do not suffer from globalization, but because of internal problems associated with ineffective management policies and economic backwardness, with the weakness of domestic financial and economic institutions, and degrading infrastructure. Inefficiency, first of all, is associated with the weakness of the state in managing the process of the country's integration into the global economy and ensuring its compliance with both economic and social goals.

It would be inappropriate to argue that many developing countries have been left out of the benefits of globalization through their own fault. It should be borne in mind that the nature of the modern world economy is largely uneven and unfair, and the rules of international trade often play into the hands of the rich and the powerful and can work against the poor and the weak, be they countries, companies or communities of people. One of the main reasons why many were left out of the benefits of globalization is that today the global economy does not have a level playing field for competition, and the blatant injustice of the global trading system is associated with the persistence of trade barriers in the North against labor-intensive goods produced in the South. These barriers and the protectionist measures of developed countries negate most of what is achieved through many programs aimed at developing the economies of developing countries. At present, the size of agricultural subsidies in developed countries is estimated at more than \$ 1 billion per day, while 60-70% of the poor in Malawi, India, Bolivia live in rural areas on less than \$ 1 US per person per day.

Moving forward is simply impossible without substantial financial assistance from outside. But, unfortunately, over the past decade, official financial assistance from developed countries to developing countries has been declining at a rapid pace. While industrialized countries have agreed to set a target of 0.7% of GDP, the reality is that the average is limited to an average of 0.23%. Often, financial aid is driven by strategic, geopolitical, and promotional goals, rather than the goal of reducing poverty or helping to reform national institutions in developing countries. This is confirmed by the fact that today this aid is sent instead of the poorest countries to the countries of the middle echelon of the developing world, it often turns out in a form

that is beneficial to exporters of donor countries. Moreover, sometimes financial assistance becomes useless due to the fact that it is very fragmented and is associated with a variety of donor requirements for the preparation, delivery, and monitoring of the use of development assistance. As long as the industrialized countries control up to 80% of the world's financial capital, use a policy of neo-protectionism in relation to goods produced in developing countries, while there is a wide practice of subsidizing agricultural products in industrialized countries, it is unlikely it is worth talking about an even and fair distribution of income from globalization.

Globalization has a great impact on the economies of all countries, which is multidimensional. It affects the production of goods and services, the use of labor, investment in "physical" and human capital, technology, and their diffusion from one country to another. All of this ultimately affects production efficiency, labor productivity, and competitiveness.

Conclusion

To provide a generalized assessment of the impact of globalization, and using a multilevel approach to assessing the impact of globalization, we summarize the positive effects of globalization on the world economy:

1. Globalization contributes to the deepening of specialization and the international division of labor and, thanks to this, the acceleration of the development of countries. In its conditions, funds and resources are more efficiently allocated which ultimately contributes to an increase in the average standard of living.

2. An important advantage of globalization processes is economies of scale of production, which can potentially lead to lower costs and lower prices, and, consequently, to sustainable economic growth.

3. The benefits of globalization are also linked to the benefits of free trade on a mutually beneficial basis that satisfies all parties.

4. In the context of globalization, the growth rate of direct investment is much higher than the growth rate of world trade, which is the most important factor in the transfer of industrial technologies, the creation of multinational companies and global enterprises that have a direct impact on the national economy.

5. Globalization, by increasing competition, stimulates the further development of new technologies and their dissemination among countries. New technologies are one of the driving forces of globalization, but they, in turn, increase competition, stimulate their further development and dissemination among countries.

Globalization allows countries to mobilize more productive, labor, and financial resources as investors can leverage broader financial instruments in more and more markets.

Globalization creates a serious basis for solving universal human problems, primarily environmental ones, which is due to the joining of efforts of the world community, the consolidation of resources, and the coordination of actions in various fields.

The end result of globalization, many experts hope, should be an overall increase in the world's prosperity. Answer the question unequivocally: "What, ultimately, does globalization bring countries - a threat or new opportunities?" - almost impossible. Countries need to adequately respond to globalization processes in order to adapt to new conditions and take advantage of the opportunities offered by the internationalization of the world economy.

REFERENCES:

1. Joseph E. Stiglitz. Globalization and Its Discontents. Penguin Books, 2002. - P. GX-X, XIV-XV.
2. Mc-Grew A., Globalization: Conceptualizing a Moving Target // Understanding Globalization, the Nation-state, Democracy and Economic Policies in the New Epoch. Stockholm, 2008. - P. 15.

ADMINISTRATIVE AND LEGAL ASPECT OF READMISSION

Drahomeretska Diana Vitaliivna

Student

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

Chernivtsi, Ukraine

Annotation. Readmission is considered as a novelty for both international law and Ukrainian law in particular, and its actualization is due to the clear growth of migration processes in the world, to address which there is a need for joint efforts of the international community. Under international law, each state is obliged to take back its citizens. In this regard, active cooperation between states through the conclusion of bilateral readmission agreements becomes relevant.

Key words: readmission, Ukrainian legislation, foreigners, stateless persons, readmission agreements, law, migration.

Analysis of our Ukrainian national legislation demonstrates that it envisages procedures of readmission, compulsory return and expulsion, as well as voluntary return of foreigners and stateless persons.

Ukraine's participation as a party to readmission agreements is positive. Compliance with international obligations develops and improves internal mechanisms to combat illegal migration. Existing readmission agreements bring clarity to both legal terminology and understanding of international law phenomena. The negative consequences of the re-admission of illegal immigrants to Ukraine should not be significant due to the admission of its own citizens and, mainly, people who were on the territory legally or illegally before the relocation, due to Ukraine's fault.

The Law 3773-VI of 22.09.2011 “On legal status of foreigners and stateless persons” provides definition only for the term ‘readmission’ (par. 22 of the

preamble). According to the Law, readmission represents transfer from the Ukrainian territory or admission to the Ukrainian territory on the grounds and according to procedure set forth in the international treaties of Ukraine [1].

As of January 2018, Ukraine has 16 valid international treaties on readmission: with the European Union, Georgia, Uzbekistan, Turkmenistan, Vietnam, Poland, Russia, Hungary, Slovakia, Moldova, Lithuania, Latvia, Bulgaria, Turkey, Denmark, and Norway. Agreements on readmission between Ukraine and the EU member states (Poland, Lithuania, Latvia etc.) stay in force, until Ukraine and EU sign an agreement on readmission.

According to article 17 of the Agreement between Ukraine and EU on readmission, provisions of this Agreement prevail over provisions of bilateral treaties. Bilateral agreement on readmission with Denmark is an exception, as far as Denmark is not party to Agreement between Ukraine and the EU on readmission.

According to Ukrainian legislation, transfer or admission of foreigners and stateless persons by Ukraine are carried out based on provisions of international treaties on readmission.

Analysis of the above-mentioned treaties allowed us to establish that in general these are standard treaties that aim to provide for unobstructed expulsion and admission of persons who stay illegally in the territory of the expelling state and have the citizenship of the admitting state or have arrived from the latter's territory.

Admission by Ukraine of a foreigner or stateless person under the treaty on readmission does not change the grounds for his or her stay in Ukraine that had existed before this admission.

Those foreigners and stateless persons admitted under the international treaty on readmission who do not have legal grounds to stay in Ukraine are subject to compulsory expulsion from the Ukrainian territory, if there is no treaty on readmission between Ukraine and the country of citizenship or the country of previous residence. If there is a treaty on readmission between Ukraine and the country of citizenship or previous residence, the person is returned to the country of citizenship or the country of previous residence under this treaty.

Furthermore, according to Ukrainian legislation, foreigners and stateless persons cannot be forcefully expelled or returned to the country: where their lives or freedom are in danger due to their race, faith, nationality, citizenship (allegiance), membership in a certain social group or political beliefs; where they face a death sentence or death penalty, torture, cruel or degrading punishment or treatment; where their life, health, safety, or freedom are in danger due to widespread violence in the course of an international or domestic armed conflict or systematic violation of human rights, as well as natural or man-made disaster, lack of medical treatment or care to sustain life (article 32 of the Law “On legal status of foreigners and stateless persons”). Ukrainian legislation also forbids collective compulsory expulsion of foreigners or stateless persons.

In accordance with Ukrainian national legislation, if foreigners and stateless persons were not forcefully expelled from Ukraine before completion of the maximum period of stay at temporary placement facility for persons who are illegally staying in Ukrainian territory and if this happened due to the absence of a travel document, lack of transport connection with the country of origin or for other reasons that are beyond these persons’ control, then they are deemed persons temporarily staying in the territory of Ukraine on legal grounds, while circumstances due to which their compulsory return is impossible persist (paragraph 17 of article 4 of the Law “On legal status of foreigners and stateless persons”). Such foreigners or stateless persons are issued a temporary residence permit in Ukraine and enjoy the same rights and fulfill all obligations envisaged by Ukrainian legislation for foreigners and stateless persons who temporarily reside in Ukrainian territory on legal grounds [2, p. 4-5].

Entities to whose authority it belongs implementation of state migration policy and regulation of migration processes, including readmission of persons, there are: the President of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine, Cabinet of Ministers of Ukraine, courts general jurisdiction, the Prosecutor's Office of Ukraine, central executive bodies, local state administrations, local governments, citizens of Ukraine, foreigners, persons without citizenship and others [3, p. 116].

It should be noted that there are two types of readmission: accelerated readmission and standard readmission procedure. Accelerated readmission procedure - readmission of a person who was detained in the border area of Ukraine or an EU Member State within 48 hours from the moment of illegal crossing of the state border by such person directly from the territory of an EU Member State or Ukraine.

Standard readmission procedure - readmission of persons whom accelerated readmission cannot be applied to and who don't meet the current conditions for entry into the territory of an EU Member State or Ukraine, stay in it or have ceased to comply with such conditions, which became known to the competent authorities of that state not more than within a year. Under international law, each state is obliged to take back its citizens. However, states generally do not explicitly refuse to accept their citizens, but they can delay this process by refusing to identify their citizens or issue them travel documents to return to their country of origin [4, p. 10].

The object of legal relations in the field of readmission of persons is social relations, which cover a special direction of interstate relations arising in connection with the return or transit of persons (citizens of states, foreigners or stateless persons) who arrived illegally, are or reside in the territory of the state, and also are shown in practical activities (positions) of state-authorized institutions in this area [5, p. 8-9].

International legal relations in the field of readmission are based on and comply with the generally accepted principles of international law enshrined in the UN Charter, the Declaration of Principles of International Law of 1970, and the Final Act of the 1975 Conference on Security and Cooperation in Europe.

The special international legal principles of the institute of readmission include: the principle of organized and safe return of illegal migrants; the principle of limited formality; the principle of certainty of limitation periods; the principle of evidentiary confirmation of illegal arrival or stay in the territory of the requesting state; the principle of the arrival of foreigners or stateless persons from the requested State or the nationality of that State. However, there is an established link between the special principles of readmission and the grounds for refusing readmission, as non-compliance with certain principles makes it impossible [6, p. 165].

Summarizing all the above, we can conclude that the issue of readmission of persons in Ukraine is very relevant, especially today, when migration processes are very important for our country. In general, characterizing and analyzing the readmission process, we saw that this procedure has positive and negative sides. Therefore, in order to overcome the shortcomings, the country's authorities are implementing a special policy in the field of readmission, which is aimed at combating and eliminating problems, as well as preventing them in the future. In addition, it aims to regulate the readmission of individuals. In particular, it stipulates that the regulation of such a procedure be carried out both within the state and outside it. This is confirmed by the numerous agreements signed by Ukraine, which directly relate to the readmission process.

As for the Ukrainian migration legislation, which deals with the issues of readmission of persons, the state is engaged in its improvement so that the procedure of regulating this process really brings effective and desirable results. Nevertheless, the country's readmission policy shows that there are still many obstacles, gaps and contradictions in this area. Of course, they should be resolved as soon as possible, but it requires a lot of effort, time and money.

REFERENCES

1. Ukrainian Law No. 3773- VI of 22.09.2011 “On legal status of foreigners and stateless persons”, available at <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3773-17>.
2. Davydovych L. Return, Readmission and Reintegration: The Legal Framework in Ukraine / Lyudmila Davydovych // CARIM-East Explanatory Note 13/71: https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/62834/Explanatory%20Note_2013-71.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
3. Martianova R.A. STATE MIGRATION POLICY OF UKRAINE ON COMBATING ILLEGAL MIGRATION BY THE INSTITUTE OF READMISSION OF PERSONS / Martianova R.A.. // Scientific notes of TNU VI Vernadsky. Series: Public Administration. – 2020. – P. 115-123.

4. Migration legislation of Ukraine: readmission of persons. Kyiv: International Organization for Migration, 2015. P. 236.

5. The dissertation for obtaining of Candidate of Legal Sciences, specialty 12.00.11 “International law ”. — National University of “Kyiv-Mohyla Academy ”. — Kyiv, 2020.

6. The dissertation for obtaining of Candidate of Legal Sciences, specialty 12.00.11 “International law”. – National Academy of Management; National University of “Kyiv-Mohyla Academy”. – Kyiv, 2019.

UDC: 543.645.2:616.41:599.323.4-047.37

**TRIGGER EFFECT OF THE PREPARATION WITH THE ACTIVE
SUBSTANCE METHANDIENONE ON THE COURSE OF
THROMBOCYTOSIS OF MALE RATS**

Dolyenko Nelia

PhD, Associate Professor

Mykytyn Tetiana

PhD, Associate Professor

Bielova Natalia

Ph.D., Associate Professor

Nepiuk Marta

Student

Danysh Anna

Student

Precarpathian national

Vasyl Stefanyk University

Ivano-Frankivsk, Ukraine

Abstract. The study demonstrates the role of endogenous intoxication after administration of synthetic anabolic steroids to peripheral blood parameters, hematopoiesis and rheological properties of blood of adult male laboratory rats. The results of the study show that the introduction of steroid drugs into the body leads to peripheral blood counts, characterized by relative leukocytosis, microspherocytosis and an increase in platelet count, which leads to significant thrombosis. In particular, we have shown that short-term administration of moderate doses of the drug methandienone disrupts the normal process of hematopoiesis with an increase in the number of giant hypersegmented megakaryocytes in the punctate of the red bone marrow to 24.3%.

Keywords: hematopoiesis, male rats, anabolic steroids

Introduction. Anabolic steroids are considered to be a group of synthetic substances that are derivatives of testosterone. In some countries of the world they are often used to correct the hormonal background of boys suffering from hypogonadism. Some authors refer to them as a group of drugs that can be prescribed to patients in the treatment of breast cancer, anemia and various chronic catabolic conditions [1, p 2].

Excessive use of steroid hormones, in addition to hyperplasia of muscle fibers, leads to endogenous intoxication of cells, which disrupts its metabolic processes, causing side effects. Some authors define the role of steroid hormones as inducers of self-confidence, which can result in carelessness, excessive aggression and psychosomatic disorders [4, p. 3]. However, the excretion of anabolic steroids can lead to a number of somatic and psychiatric symptoms, and in many cases requires comprehensive treatment under the supervision of an endocrinologist [6, p. 4].

Abuse of anabolic steroids can cause adverse effects, including hepatotoxic effects. These effects include cholestatic jaundice and possibly pelious hepatitis and hepatocellular carcinoma or adenoma [5, p 1]. Substitution of 17 α -alkyl delays hepatic metabolism of anabolic steroids, making it orally bioavailable. On the part of the blood system, changes in the rheological properties of blood are most often observed, with the formation of blood clots, which can cause arrhythmia, cardiomyopathy and stroke, which can result in sudden death [4, p 2].

The role of thrombocytopoiesis in both the initiation and spread of cardiovascular disease has been firmly established for many decades [1, p. 3, 2, p. 3, 4,]. Platelets are known to play a key role in the pathology of cardiovascular disease, as evidenced by the successful use of antiplatelet agents in reducing myocardial infarction, stroke and vascular death [4, p. 2]. Platelets are critical for hemostasis, thrombosis, and inflammatory reactions, but the factors that lead to the production of mature platelets remain unclear. However, the role of precursor cells in the formation of platelets - megakaryocytes in the process of thrombocytopoiesis is poorly understood.

Today, drugs with high anabolic activity - synthetically derived testosterone derivatives, have found their place not only in sports for muscle gain, but as drugs that stimulate cell regeneration and proliferation as a treatment for burns, hypogonadism, pathologies of musculoskeletal disorders. musculoskeletal system.

The hemostasis system is one of the most important constants of the body, in which the main role is played by platelets and their precursors. The main role in hemostasis belongs to megakaryocytes, the morphotype and degree of maturation and differentiation of which depends on the content of platelets in the blood.

Therefore, the aim of our study was to study the triggering effect of the synthetically created drug methandienone - a testosterone derivative on platelet cytopoiesis in male rats.

Material and methods of research. During the experiment, 36 laboratory male Wistar rats aged 10 months and weighing 180-200 g were used. The experimental animals were kept in standard vivarium conditions with a stable temperature in a room of 18-23⁰C with free access to food and water. Each animal was kept in a separate cage with a specially equipped drinking bowl. Before the experiment, the parameters were evaluated for each animal, recording its height and weight.

Animals were kept and manipulated in accordance with the provisions of the European Convention for the Protection of Vertebrate Animals Used for Experimental and Other Scientific Purposes (Strasbourg, 1985) and the decision of the First National Congress on Bioethics (Kyiv, 2001). The Commission on Bioethics of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University did not find any violations of ethical norms during the research (October, 2020). This study was aimed at studying the effect of anabolic drugs on the qualitative and quantitative parameters of peripheral blood cells, the course of hematopoiesis in the punctate of the red bone marrow and the rheological properties of the blood of adult male Wistar rats.

The experiment involved the division of animals into two experimental groups. The first group of animals (18 rats) were intact animals, which throughout the experiment received a standard normalized diet and drinking water.

The second experimental group (18 rats) were animals that for two weeks once a day (9:00) before water and food orally received the drug methandienone in a dosage on the principle of the pyramid.

From the experiment, the experimental animals were removed by decapitation under general ether anesthesia. Morphological evaluation of cells was performed in cytological smears of peripheral blood, which were made according to standard methods - to calculate the leukocyte formula. Quantitative and qualitative indicators, as well as the rheological properties of blood were determined in experimental samples using a hematology analyzer. Characterization of hematopoiesis was performed in micropreparations of red bone marrow punctate, which was obtained from the femur, using an aspiration needle. Smear microscopy was performed using a microscope with a lens at 100, under immersion oil. The calculation was performed per 100 cells.

The obtained data were subjected to statistical processing, which determined the mean value (M) of the sample (n) and the standard square deviation (m). The probability of the difference between the indicators of the control and experimental groups is determined by Student's test (t). The difference at $p \leq 0.05$ was considered significant.

Research results. The study of the introduction of the drug methandienone shows the negative dynamics of changes in the rheological properties of the blood of male rats, manifested by a violation of thrombocytopoiesis with subsequent hyperaggregation of platelets. We found that the number of megakaryocytes with normal size and nucleus segmentation is 11% of all the bone marrow megakaryocytes. Morphologically, megakaryocytes of intact rats are characterized by dimensions of $72.8 + 3.12 \mu\text{m}$. The cytoplasm is basophilic, has a slightly smoky structure. The cell nucleus consists of 3-5 segments. Chromatin in the nucleus is loose, deep. Kernel segmentation is represented by well-defined segmental connections. The nuclear-cytoplasmic ratio is 6: 1.

The introduction of the drug methandienone showed that the active substance - methandienone has a triggering effect in the process of thrombocytopoiesis, which is

manifested by an increase in the number of hypersegmented morphotype of megakaryocytes, increased cytoplasmic inclusions, destruction of nuclear-segmental compounds, hyperbond compounds.

Thus, the dominance of giant hypersegmented megakaryocytes was observed in the bone marrow aspirates of the experimental group of animals. The morphometric parameters of these cells are characterized by a size of $154.1 \pm 3.18 \mu\text{m}$, with a centrally localized pyknotic nucleus, the number of segments of which was 12. The broad basophilic cytoplasm has numerous inclusions. The number of such cells is 34.6% (vs. 4% in intact animals) ($p = 0.05$) of the total morphotype of megakaryocytes. Morphometric estimation of the population of megakaryocytes with 7-8 nuclei is characterized by the size of $80 \mu\text{m}$ and is 28.5%, and cells with 4-5 nuclei - 23.7%, having 1 nucleus - 1% of the total morphotype of megakaryocytes.

The tendency to significant thrombocytosis under these conditions is caused by an increase in the number of giant hypersegmented megakaryocytes, which are the most polyploid population of megakaryocytes capable of active platelet formation (Table 1). The cytoplasm of such cells is wide, acquires oxyphilic color and has numerous azurophilic granules.

Table 1

Indicators of the thrombocytogram of rats under the influence of the drug with the active substance methandienone

Group of animals	PLT, g / l	Mean platelet volume, fl	The ratio of the number of large platelets to the total number of platelets	PCT, %
Intact animals	290+1,93	7,4+0,3	6,2+0,8	0,21+0,3
Experimental animals	522+1,75	7,6+0,8	8,0+0,73	0,40+0,2

The increase of this morphotype of megakaryocytes in the bone marrow leads to active detachment of platelets from the cytoplasm of megakaryocytes. Such platelets are active and the peripheral blood smear has the appearance of a star-shaped disc. Conversely, the detachment of platelets from the cytoplasm of immature forms of megakaryocytes leads to an increase in the number of young, active platelets, which are rapidly destroyed in the bloodstream.

Our studies show that an increase in the number of giant megakaryocytes correlates with an increased platelet count in the peripheral blood.

Thus, this term of the experiment shows that the number of platelets in the blood of the experimental group of rats increases to 36.81%. The total volume of platelets in the total blood volume is doubled, which correlates with an increase in their number. The ratio of the number of large platelets to their total number increases to $8 + 0.36$ units (against $6.2 + 1.3$ units in intact animals).

Discussion. Studies in recent years have shown that the use of steroid hormones is increasingly observed not only among bodybuilders and professional athletes, but also among amateurs [1, p. 2]. Uncontrolled use of large doses of these drugs leads to disorders of the cardiovascular system, thyroid gland, impaired kidney function [2, p. 5, 3, p. 3]. Many studies have focused on the effects of anabolic steroids on the cardiovascular system, as a result of which such drugs lead to the development of acute myocardial infarction and fatal ventricular arrhythmias.

Thrombocytopoiesis induced by anabolic drugs at the highest dose leads to an increase in the proportion of hypersegmented basophilic and polychromatophilic megakaryocytes. An increase in the number of mature with a simultaneous increase in the number of hypersegmented megakaryocytes after indicates hyperproduction of platelets and significant thrombosis, which is identified with the authors [8, p. 3]. Thrombocytosis in the blood is also associated with the dynamics of changes in the proportion of megakaryocytes in the bone marrow due to a violation of the process of differentiation of hematopoietic cells with a change in their communication

Therefore, we found an increase in the content of hypersegmented megakaryocytes and giant megakaryocytes about the excessive differentiation of

these cells. Such changes lead to hyperproduction of thrombocytes, and as a consequence, to development of thrombocytosis in peripheral blood. However, hypereproduction of young functionally active platelets untied from basophilic hypersegmented megakaryocytes leads to significant thrombocytosis.

REFERENCES

1. Massberg S, Brand K, Grüner S, Page S, Müller E, Müller I, Bergmeier W, Richter T, Lorenz M, Konrad I, Nieswandt B, Gawaz M. A critical role of platelet adhesion in the initiation of atherosclerotic lesion formation. *J Exp Med.* 2002; 196:887–896.
2. Farndale RW, Sixma JJ, Barnes MJ, de Groot PG. The role of collagen in thrombosis and hemostasis. *J Thromb Haemost.* 2004; 2:561–573. doi: 10.1111/j.1538-7836.2004.00665.
3. Coppinger JA, Cagney G, Toomey S, Kislinger T, Belton O, McRedmond JP, Cahill DJ, Emili A, Fitzgerald DJ, Maguire PB. Characterization of the proteins released from activated platelets leads to localization of novel platelet proteins in human atherosclerotic lesions. *Blood.* 2004; 103:2096–2104.
4. Trialists C. Collaborative meta-analysis of randomised trials of antiplatelet therapy for prevention of death, myocardial infarction, and stroke in high risk patients. *BMJ.* 2002; 324:71–86.
5. Ebaugh FG, Bird RM. The normal megakaryocyte concentration in aspirated human bone marrow. *Blood.* 1951; 6:75–80.
6. Bender M, Thon JN, Ehrlicher AJ, Wu S, Mazutis L, Deschmann E, Sola-Visner M, Italiano JE, Hartwig JH. Microtubule sliding drives proplatelet elongation and is dependent on cytoplasmic dynein. *Blood.* 2015; 125:860–868.
7. Thon JN, Italiano JE. Visualization and manipulation of the platelet and megakaryocyte cytoskeleton. *Methods Mol Biol.* 2012; 788:109–125.
8. Achar S, Rostamian A, Narayan SM. Cardiac and metabolic effects of anabolic-androgenic steroid abuse on lipids, blood pressure, left ventricular dimensions, and rhythm. *Am J Cardiol* 2010; 106: 893–901.

BLENDED LEARNING: NEW CHALLENGES - OLD SOLUTIONS.

Filippova N. M.

Cand. Scs. (Philology), Prof.

Head of the Dept. of Applied Linguistics

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Mykolaiv, Ukraine

The potentialities of the application of multiple intelligences theory in English language teaching in the framework of blended classes are focused on because one of its difficulties in organizing the efficient teaching environment is adapting learners' psychological variabilities to the specific online communication.

Key words: blended learning, multiple intelligences theory.

It is of the utmost importance that we recognize and nurture all of the varied human intelligences, and all of the combinations of intelligences. We are all so different because we all have different combinations of intelligences. If we recognize this, I think we will have at least a better chance of dealing appropriately with the many problems we face in the world" H.Gardner (1993).

The main aim of the article is to provide the initial platform for widening the outlook and to highlight one of the potential paths to travel more confidently in the online blended mazes for English language teachers by sharing some experience tips with the colleagues. The traditional classroom organization which has existed for many centuries has changed radically in no time at all. Nobody could be bold enough to use make true life predictions about our unstable future which is, on the one side, is threatened not by phantasy or science fiction threats but the threatening present-day reality, and, on the other side, is evidently captured by the artificial intellect.

At present, one of the top-priority tasks for Ukrainian ELT world is to adapt effectively and promptly to the transforming ELT realities, to help the teachers in

Ukraine to adjust, to the devastating and, at the same time, revolutionizing changes they are facing. Blended learning (mixed learning or hybrid learning) though "all learning is blended learning" [1] and though it "has always been a major part of the landscape of training, learning and instructions" [2] has appeared to become a leading flexible form for integrating traditional and distant teaching and learning. It is usually understood as the enhanced combination of traditional classroom activities and information technologies, combination of the content referring to a particular subject and the procedures of its application.

There are three main types of teacher-learner interaction in the blended learning classroom: teacher-led instruction, online teacher-led instruction and collaborating activities and stations [3]. The main advantages of blended learning include applying more interactive tasks, enhancing motivation, developing self-study skills, giving the possibility of managing the learning process by learners themselves, raising the learner's responsibility by making it possible to teach how to learn. However, it implies a number of difficulties: more time- and labour-consuming efforts for the teacher to design a well-arranged and well-functioning flexible course, problems caused by the organization and creation of necessary information, transforming it into an electronic resource and transferring it efficiently to learners, adapting to their possibilities to work actively within computer-centred framework with the gadgets available.

In addition, there is another challenge: all those interested in the methodological research related to blended learning emphasize one of the most important distinction between the traditional teaching and blended teaching - the change in the interrelations between a teacher and a student and the change of the role of a teacher: a) for organizing the necessary teaching process; b) for organizing individual cognitive activity of learners; c) for organizing individual support for every learner; d) for organizing group activities, enabling a student to monitor his/her studies. This learner-centered approach brings forth a number of challenges dealing with learners' psychological diversity, their cognitive abilities and preferences being many and varied.

We are far from declaring that we have invented the universal approach or method of dealing with all the challenges of online learning. Our task is to attract attention to one aspect which has been neglected in spite of its potentialities: learning styles and multiple intelligences, because it is one of the models enabling a learner to take on responsibility for self-study and a teacher to take on responsibility for directing efficient training. Generally speaking, multiple intelligence approach demonstrates the strategies for learning and training while learning styles approach demonstrates the tactics how to achieve the goals.

Though there are some ways of defining the notion "multiple intelligences", it mainly refers to psychological understanding what intelligence is: a) to refer it to some particular intelligent acts (e.g., painting, inventing); b) to refer it to particular mental processes (e.g., generalizing, making conclusions). Without going into details, we propose to accept the well-acknowledged theory of multiple intelligences by H.Gardner based on the pluralistic idea that the individual human mind is able to use multiple cognitive advantages and strengths of this individual: "some finite set of mental processes gives rise to a full range of of intelligent human activities", I.e. solving real problems in real-life situations [4]. Being the outstanding developmental psychologist, H. Gardner supported the idea that there are some mental abilities that are equal but separate, and that they form the pinnacle of the hierarchy called intelligence. Our cognition can be differentiated into modalities: visual - spatial (picture smart), verbal - linguistic (word smart), musical - rhythmic (sound smart), logical - mathematical (number - reasoning smart, intrapersonal (self-smart), interpersonal (people smart), naturalistic (nature smart), bodily-kinesthetic (body smart). Generally speaking, intelligence can be defined as the cognitive ability to deal with cognitive complexity.

At present, there are eight basic intelligences that are universally recognized: 1) interpersonal intelligence, the ability of a person to comprehend and react appropriately in conflict situations; 2) intrapersonal intelligence, the ability of a person to properly evaluate his/her personal strengths and weaknesses and use them properly in a variety of situations; 3) bodily-kinesthetic intelligence, the ability of a

person to use the potentialities of his/her body to solve problems; 4) linguistic, the ability of a person to use verbal communication to build efficient interaction; 5) logical-mathematical intelligence, the ability of a person to use logical mental operations (deducing, cause-result, comparison) to adapt to the real situation; 6) musical intelligence, the ability of a person to sense elements of music (melody, pitch, rhythm, tempo) and use it in real life; 7) spatial intelligence, the ability of a person to easily orient in any place and to use it to visually represent his/her ideas; 8) naturalistic intelligence, the ability of a person to sense the elements of the world around him/her (fauna, flora, cultural artefacts) and to use it solve the actual problem.

Later other intelligences have been added: emotional intelligence, practical intelligence, mechanical intelligence, existential intelligence which considers philosophical outlook, spirituality though H.Gardner insisted on the idea of the sequence of development of an intelligence from early childhood to maturity because the sequence is considered universal for every individual but unique to intelligences. For example, emotional intelligence includes the ability to be aware of the feelings of other people, the ability to understand empathy developed usually as a result of interaction with other people, the ability to remain hopeful and optimistic under various real-life circumstances. At present, when psychologists indicate a great and disappointing lack of empathy and even open cooperation, it can cause problems in interpersonal relationships, alienation and even aggression.

The explanation of the theory, the discussion of his supporters' and opponents' arguments is beyond the range of this article, and those who are interested in deeper understanding of the nature of intelligences, their "signs", the distinction between a talent, a skill, and multiple intelligence, are able to study Gardner's fundamental works and find out the criteria which each of the intelligences must satisfy.

Though H.Gardner did not intend to get ELT world interested in his theory, it, almost from the very beginning, attracted educators' attention due to its evident potentialities for application in the versatile, diverse, multifaceted English language learning and teaching activities, because the theory highlights the different ways learners can learn and obtain information effectively. Indeed, both teachers and

learners possess the multiple intelligences, the Intelligences are interdependent and they interrelate in a variety of ways in real-life situations, the intelligences like communicative competence can be developed and improved. The idea was interpreted by T. Armstrong for applying it in school education [5].

We'd like to share some tips for using in the blended learning environment. Firstly, it is necessary to thank Mary Ann Christison, one of TESOL Presidents, who attracted my attention to this invaluable treasure box of teaching resources at 1997 TESOL International Conference in Orlando. In her article "Applying Multiple Intelligence Theory" she offered a clear-cut plan for applying the theory in practical EL teaching: 5 steps to introduce it into efficient and understandable practice [6]. Step 1 consists in introducing a basic theory for getting teachers interested in the theory itself by using Armstrong's list "The Human Intelligence Hunt" which includes eight actions - one for each intelligence (" Find some who can sing, who can easily count, who can differentiate kinds of flowers", etc.). Step 2 supposes that teachers could test MI inventory and design their own multiple intelligence profile. Step 3 relates to identifying the activities teachers usually do in their classes and match them with the multiple intelligences. Step 4 focuses on conducting the teacher's individual audit of his/her individual strategies to make sure that they imply a variety of multiple intelligences. Step 5 deals with developing different assessment techniques that address the eight intelligences. She also showed some very useful and open-ended techniques: e.g., Intelligence Menus - filling in the chart consisting of eight columns and the list of various activities; Lesson Planning Chart - making notations to remind a teacher what intelligence to use in what class with a definite activity, what changes to make and why; "Find your partner activity", which presupposes that some of learners obtain a list of questions and others - a list of answers, thus using the bodily-kinesthetic and interpersonal intelligences in class; Multiple Intelligence Inventory for ESL teachers - for making your multiple intelligence profile.

It is evident that it is almost impossible to create eight learning centers for every group of learners to take into account their differences and to match them with each other though it is quite possible to involve learners into a variety of activities: a)

debates, discussions, creating worksheets, composing poems or stories (linguistic intelligence); b) problem-solutions, calculations, puzzles (logical-mathematical intelligence); c) drawing charts or pictures, making videos, clips (spatial intelligence); d) crafting (making something with clay, wood, sewing, knitting, embroidering), demonstrating, making some layout arrangements in class (bodily-kinesthetic intelligence); e) doing some environmental projects (naturalistic intelligence); f) offering learners to organise interest groups, giving them individual problems for solving (intrapersonal intelligence); g) doing group projects (interpersonal intelligence).

But if you concentrate on the idea, you can test how it can be useful for you personally and how it can broaden the range of your activities making them more compatible with your students.

There is the list of rather simple initial stages for introducing MI potentialities into your class:

Stage 1. Make your MI profile using MI inventory.

Stage 2. Make your students' MI profiles.

Stage 3. Make the list of activities which are realistic for your teaching environment and for your students' availability.

Step 4. Categorize them in accordance with the multiple intelligences.

Step 5. Adapt the activities to your students' MI preferences.

Step 6. Evaluate the results obtained and make corrections in the design of your classes.

Let's experiment with "My family" topic: there are some tasks for focusing on using the MI ideas with your online learners:

1. Conduct a survey and find out texts about families of famous scientists, authors, celebrities (linguistic intelligence).

2. Draw a graphic chart demonstrating their family trees (spatial intelligence).

3. Indicate the interrelations between the members of their families; use debates for teaching rhetoric techniques using, for example, proper discourse markers for agreeing, disagreeing, persuading, emphasizing; use brainstorming for collecting

and discussing the project ideas; use technologies to have your learners interact via Skype or Viber (interpersonal intelligence).

4. Find out their typical body language signs (winking, nodding, shrugging shoulders, smiling, jesticulating), their eating, drinking habits; develop multimedia presentations, clips, videos (bodily-kinesthetic intelligence).

5. Compose a song or choose pieces of music to illustrate attitudes, emotions, feelings of people in portraits or pictures (musical intelligence).

6. Widen the scope of understanding oneself via blogs, blogs, essays, emails, mobile Twitter, Facebook, Whatsap, Instagram messages (intrapersonal intelligence).

7. Find out if any of the persons under discussion were or are interested in the environmental challenges (naturalistic intelligence).

8. Conduct the research into the history of the family and present it in a table, diagram, chart (logical intelligence).

Consequently, you will determine the strengths of your learners because It is quite evident that they will display them fulfilling each of MI-oriented tasks which will enable to differentiate the tasks according to their MI preferences, thus making your teaching more student-friendly, inspiring and motivating.

Thus, for all the methodological attraction and for all its proven capacity, it is also quite evident that every teacher will use the ideas in quite a different way to make their classes more mobile, more flexible, more creative, more individual-oriented. Mobilizing the potentialities of multiple inteligenes can help a teacher create his/her own MI profile and MI profile of his/her learners. In any case you will understand your strengths and weaknesses better and become more conscious about the brain-friendly approach to designing your online course to use more effectively the advantages and disadvantages of blended learning. We hope that this tip will lead to a broader use of theoretically-grounded research and pedagogical approaches.

REFERENCES

1. Graham Ch., Bonk C. Blended Learning Systems: Definition, Current Trends and Future Directions.
2. Masie E. The Blended Learning Imperative. - In: Blended Learning: Global Perspectives, Local Design. San Francisco: Pfeiffer Publishing, 2006.
3. http://blendedlearning.pro/blended_learning_models/
4. Gardner H. Multiple Intelligences: The Theory and Practice. New York: Basic Books. 1993.
5. Armstrong T. Multiple Intelligences in the Classroom. Alexandria, VA: ASCD.
6. Christison Mary Ann. Applying Multiple Intelligence Theory. The English Teaching Forum, 1998, pp. 2 - 13.

UDC : 614.2

**SCIENTIFIC JUSTIFICATION OF MEDICAL AND SOCIAL NEEDS
POPULATION OF OLDER AGE CATEGORIES**

Gruzieva Tetiana Stepanivna

Doctor of Medical Sciences
Professor, Head of the Department
of Social Medicine and Public Health

Inshakova Hanna Vadymivna

PhD of Pedagogical Sciences
Associate Professor, Associate Professor
of the Department of Social Medicine and Public Health

Sokolov Kyrylo

student

¹Bogomolets National Medical University

State Institution of Science
«Research and Practical Center of
Preventive and Clinical Medicine»

State Administrative Department

Kyiv, Ukraine

Annotation. The article describes the problems of population aging, presents the results of research on the health of the elderly and their health self-assessment, identifies the need for medical care, social integration of the elderly, identifies problems of the elderly connected with pandemic of COVID-19, substantiates preventive strategies and measures to ensure active longevity.

Key words: elderly population, health, health self-assessment, types of medical care, social adaptation, healthy aging, prevention strategies and measures.

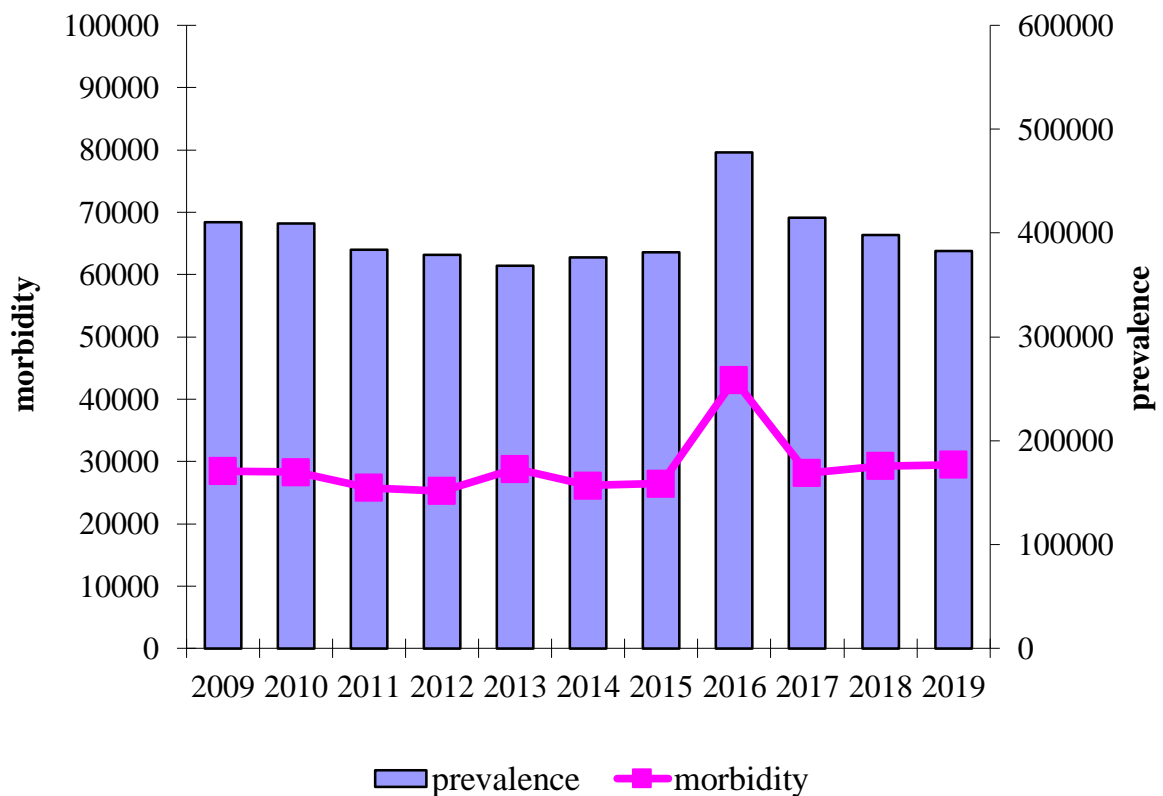
An important global demographic trend is population aging. In the world, the elderly population is growing faster than the population of other age groups. According to forecasts, demographic shifts towards an aging population will be characteristic throughout the twenty-first century. According to the United Nations forecast, the average population of older age groups in the world in 2050 compared to 2020 will increase up to 2 times, and in 2100 - up to 2.9 times [1-4].

The aging of the population leads to increased spending on health care, pensions, the burden on the working population, and increases tensions between generations. Such trends are often seen as an inevitable cause, leading to significant economic costs. Government policies should aim to develop strategies to ensure healthy aging and the participation of older people in social and economic life. Health care systems should be refocused on disease prevention, improving the quality of health care, their complexity, maintaining the ability of older people to self-care and bringing services closer to the place of residence of the elderly [5,6].

To develop strategies and measures aimed at solving important problems of optimizing geriatric care, it is important to study and analyze the health indicators of older people in the dynamics, to identify their structural differences and features. We analyzed the accounting and reporting statistical forms of health care facilities in Kyiv for the period 2009-2019, relating to the morbidity of the population. The results of the analysis showed that the incidence of the working age population as a whole tended to increase. According to a sample study during 2009-2019, the primary morbidity of the elderly population increased by 3.6% - from 28,465.7 to 29,483.9 cases per 100,000 population (Fig. 1).

Incidence rates have increased in the vast majority of disease classes. Dominant places in the structure of morbidity in 2019 were occupied by diseases of the respiratory system (27.3%), genitourinary system (14.3%), endocrine diseases, eating disorders, metabolic disorders (9.9%), eye diseases and its appendages apparatus (9.7%), diseases of the ear and mammary gland (9.0%), tumors (6.7%), diseases of the circulatory system (5.5%). The highest rate of morbidity over the eleven-year period is observed in the classes of diseases of the ear and mammary

gland (8.6 times), mental and behavioral disorders (4.4 times), diseases of the nervous system (2.8 times), diseases of skin and subcutaneous fiber (2.4 times).

Fig. 1. Dynamics of morbidity and prevalence of diseases among the elderly population for the period 2009-2019 (per 100 thousand of the relevant population)

The prevalence of diseases among the elderly in 2019 was lower than in 2009 by 6.8% and amounted to 382805.9 per 100.000 population. The analysis of the results showed that changes in the prevalence of diseases among the elderly are unstable in some years. The highest level of this indicator was observed in 2016, it amounted to 477473.1 per 100.000 elderly population and exceeded the same figure in 2009 by 16.3%. Although in the period 2009-2019 there was an overall decrease in the prevalence of diseases, in some classes of diseases there was a tendency to increase. The increase in 2019 compared to 2009 is observed in the following classes of diseases - injuries, poisoning and some other aftereffects of external causes (3.2 times), diseases of the ear and mammary gland (1.8 times), endocrine system (1.8 times), some infectious and parasitic diseases (1.2 times), diseases of the musculoskeletal system and connective tissue (18.4%) and diseases of the blood,

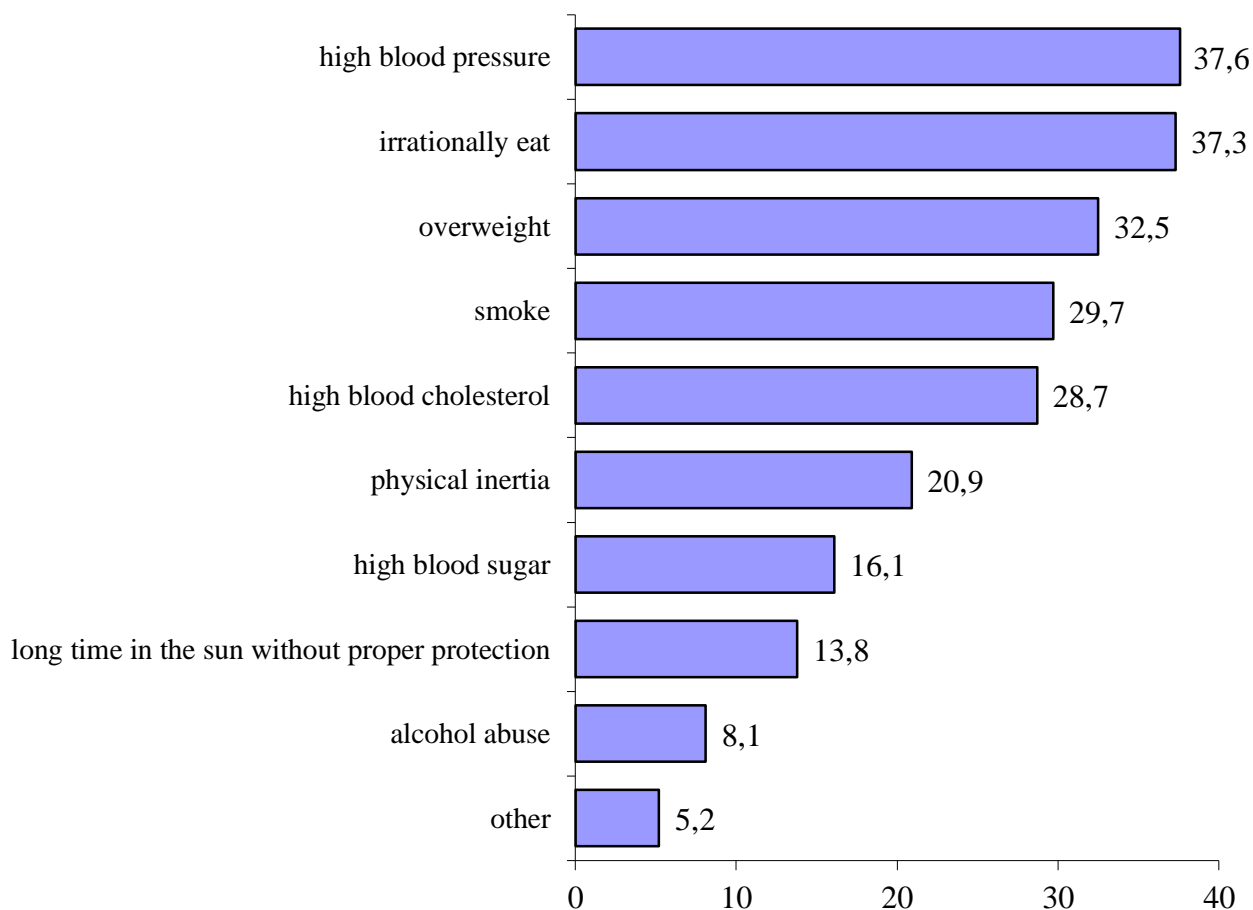
blood-forming organs and certain disorders involving the immune system mechanism (by 13.4%) (Fig. 1).

We studied the opinion of older people about health self-assessment and their need for medical care. We also studied the issues of their social integration, as well as identified problems and difficulties of adaptation to society. To do this, an anonymous survey of 178 elderly patients who applied to health care facilities in Kyiv was conducted.

The analysis of the obtained results showed that they rated their health as “mostly good” 20.3 ± 3.0 per 100 respondents, “mediocre” - 33.5 ± 3.5 per 100, “rather bad” - 31.2 ± 3.5 per 100, “bad” - 10.1 per 100 elderly people. A study of the issue of responsible attitude to one’s health revealed that only 13.6 ± 2.6 per 100 respondents take their health seriously, 46.3 ± 3.7 per 100 are responsible enough and 11.8 ± 2.4 per 100 older people do not care about their health. Despite the fact that the majority of respondents stated a responsible attitude to their health, 72.4 ± 4.3 per 100 respondents admitted self-medication, and 65.1 ± 4.6 per 100 respondents of them do very often resort to self-medication. Among the reasons for self-medication, elderly patients pointed out the difficulties associated with getting a doctor’s appointment, some doubts about doctors’ advice, belief in their ability to cope with treatment, lack of time to visit a doctor, lack of funds to pay for consultation, orientation on past doctor’s recommendations. Only 25.3 ± 3.3 per 100 respondents stated that they always follow the doctor’s advice.

The questionnaire included questions related to the activities of the elderly in physical training or sports. It was noted that 16.1 ± 2.8 per 100 respondents are regularly physically active, from time to time - 23.7 ± 3.2 per 100, and 21.8 ± 3.1 per 100 physical inertia is inherent. We also studied the presence of non-communicable diseases and risk factors in the elderly. Respondents often indicated the presence of more than one chronic disease or risk factor. The distribution of respondents by the presence of risk factors is shown in Fig.2.

Fig. 2. Frequency of risk factors for the development of diseases among the elderly (per 100 respondents)

Speaking about non-communicable diseases, 85.6 ± 2.6 per 100 respondents indicated their presence. One in three had hypertension and heart disease, one in four had allergies, and one in ten had allergies and osteoarthritis or arthritis. The fact that every seventeenth elderly person suffered from depression needs attention. Analysis of the frequency of requests for medical care showed that 50.9 ± 3.7 per 100 respondents requested it 2-3 times a year, 14.5 ± 2.6 per 100 - more than three times and 19.6 ± 3.0 per 100 people - did not go to the doctor at all. The study examined the respondents' opinion on their attitude to preventive measures to prevent disease. The questions concerned the preventive examination and its periodicity, following the doctor's advice to promote health and a healthy lifestyle, awareness of patients about the risk factors for disease and their prevention. It was found that only 13.9 ± 2.6 per 100 respondents pass the preventive examination on time, 66.1 ± 3.5 per 100 receive advice and recommendations from a doctor on health promotion and a healthy

lifestyle and 83.1 ± 2.8 per 100 elderly people are aware of the factors the risk of developing diseases.

Among the types of primary need medical care, all respondents mentioned outpatient care, 69.7 ± 3.4 per 100 elderly patients - day hospitals, 66.3 ± 3.5 per 100 - hospitals at home, 43.9 ± 3.7 per 100 - rehabilitation outpatient care, 41.7 ± 3.7 per 100 - “one-day surgery”, 39.3 ± 3.7 per 100 - inpatient care, 34.2 ± 3.6 per 100 - specialized counseling and 16.4 ± 2.8 per 100 respondents - ambulance.

The study involved studying the adaptation of older people to society and their social activity. The results of the survey showed that they treat other people with respect, try not to offend them and not to be selfish 77.1 ± 3.1 per 100 respondents, noted that they have good relations with family members 76.4 ± 3.2 per 100, the presence of a trusted person with whom all problems could be discussed, testified 54.7 ± 3.7 per 100 respondents. At the same time, only 23.7 ± 3.2 per 100 indicated that they participate in various social activities, and 16.1 ± 2.8 per 100 - that their contacts with other people are very limited, 15.4 ± 2.7 per 100 - generally have big problems in communicating with other people. A strong correlation was found between the increase in the age of older people and the presence of communication problems ($\rho = 0.71 \pm 0.14$), between the level of material security and employment after reaching retirement age ($\rho = 0.73 \pm 0.11$).

The COVID-19 pandemic has caused unprecedented challenges and threats to all of humanity, especially the lives, relationships and well-being of the elderly. This problem is exacerbated by fear, stigma, misinformation, and restrictions on movement that prevent the provision of medical care in all circumstances. The older generation is the most vulnerable in a pandemic. As a result, adjustments are needed to meet the health care needs of older people.

The analysis of demographic trends, health trends of the elderly, health self-assessment, features of social activity and adaptation to society, the needs for various types of medical care according to a sociological study allowed to justify areas and measures to improve disease prevention among the elderly. Prevention of non-communicable diseases and their complications, mental health care, prevention of

violence and trauma, and prevention of infectious diseases are essential components of the provision of health care to the elderly.

The following measures will be effective for supporting active longevity and healthy aging: lifelong health activities and creation of a supportive environment, meeting the needs of people working for/supporting the health care system and care, adaptation of medical and social measures to the needs of older people; strengthening the evidence base based on scientific research. The main areas of intervention should be support for physical activity, fall prevention, vaccination of the elderly and prevention of infectious diseases, support by the state and society for informal care, with an emphasis on home care, including self-help, improving the qualification of specialists in the medical field and social sphere in the field of geriatrics and gerontology.

Ancillary interventions related to healthy aging should be aimed at preventing social isolation and social exclusion; prevention of abuse and violence against the elderly, ensuring the quality of care for the elderly, including care for dementia and palliative care for patients who need constant or long-term care.

During the COVID-19 pandemic, ensuring the quality of medical care, including preventive care, requires addressing the safety of care. In this context, organizational and managerial decisions should address the wider use of information technology, in particular e-health. The use of such technologies is important for improving the functional capacity of patients, the integration of care provided to the elderly, and its management.

The main focus areas of the organization of prevention of non-communicable diseases among elderly patients should be: patient-oriented approach, holistic approach, multilateral partnership, universality, equality, accessibility, quality, safety, responsibility, inclusiveness, science.

Thus, the scale and rate of population aging lead to a gradual increase in the proportion of elderly people with complex non-communicable diseases, reduced physical capabilities and a high degree of need for medical and social services and a significant dependence on social support. Adaptation to such medical and

demographic changes requires the transformation of health care systems in the direction of disease prevention among the elderly, improving the quality of medical services and their proximity to the place of residence, ensuring the safety of health care in the light of pandemic challenges.

REFERENCES

1. The World Bank. World Development indicators. URL : <https://datatopics.worldbank.org/world-development-indicators/>.
2. World Population Ageing 2019: Highlights. New York: United Nations, 2019. – 39 p.
3. World Population Prospects 2019. Volume II: Demographic Profiles. New York : United Nations, 2019. 1238 p.
4. Gruzieva T.S., Diachuk M.D., Inshakova H.V., Zamkevych V.B. Modern demographic trends in Ukraine as a ground for realization of prevention strategies // Wiadomości Lekarskie. – 2019. – T. LXXII, nr 10. – P.2033-2039.
5. Bussolo M., Kettl Y., Sinnott E. Zolotoy vek stareniya. Perspektivyi zdorovoy, aktivnoy i obespechennoy starosti. – Vashington : Mezhdunarodnyiy bank rekonstruktsii i razvitiya. – 2015 g. – 59 s.
6. Health 2020. A European policy framework and strategy for the 21st century. – Copenhagen : WHO EURO, 2013. – 183 p.

THE BEST-KNOWN PRACTICES IN INTERNET MARKETING

Gudkova Nataliia

Ph.D in Linguistics

Associate Professor at the Department
of Foreign Languages

Zbarzhyvetska Victoria

Master's degree student

of Faculty of Economics and Business

Kyiv National University of Technologies and Design

Kyiv, Ukraine

Annotation. Today we cannot imagine our lives without information technology. It is difficult to find a company that wouldn't use the products of IT companies or their services in its activities. But IT companies do not always use the potential of modern means of promotion in the market. Given the incredible development of the market, its fragmentation and technological dynamism, it is important to identify features that affect the effectiveness of marketing of IT services in general and marketing communications in particular.

Keywords: internet marketing, promotion on the Internet, communications, advertising campaign, digital era.

Introduction. The IT market, or the market of information products and services, from its inception to the present day is a field of activity that is developing rapidly and even in most cases ahead of time. This interest is due to the dynamic pace of intensive and often revolutionary development of information technology and ample opportunities for informatization of any business process. The other reasons of this interest are the constant increase in the number of consumers of information technology and the growth of their knowledge, and the presence of a powerful

marketing tool – the World Wide Web, which is a product of the field of information technology.

The aim of the study is to analyse the features of the modern market of IT services and determination of the market specifics of the promotion of IT services, to show how the use of appropriate communication measures and tools allows to lead the buyer through the sales funnel and ensure his loyalty.

Materials and methods of research. Analytical and industry reviews and publications of domestic and international companies, thematic sites of the research industry and dictionaries were the information background of this paper.

Research results and discussion. Internet marketing is the technology of marketing through computer networks and systems. It is one of the components in the overall marketing strategy of the firm. Every facet of modern life is characterized by digitization of documents and other resources, given this, society has begun to spend more and more time in phones and laptops. That is why in the modern promotion of goods or services Internet marketing occupies one of the key positions.

Internet marketing has some significant features: a large number of network users, targeted impact on consumer groups, rapid creation of electronic advertising content, low costs of marketing campaigns, operational fees and analysis of statistical information of marketing researches.

Some of the main benefits to marketing and doing business on the Internet include the following: 1) unlimited worldwide market; 2) extremely low entry cost; 3) excellent ROI (Return on Investment); 4) saves money; 5) saves time; 6) it's almost automated; 7) it is open 24/7; 8) you don't need many or any employees; 9) work from home if you choose; 10) testing and tracking is a piece of cake; 11) easily get surveys, suggestions, orders and more from customers electronically; 12) cost effective distribution of your materials, whether customers are down the street or worldwide [1, p. 13].

There is no doubt that technology organizations operate differently. But there are some practices in information technology marketing that are common for all of them. The most effective among them are analysis and planning, build awareness,

leverage vendor support, direct marketing, referral program, website improvement and search engine optimization (SEO), content marketing, blogging social, media, webcasts and live events [2].

Analysis and planning. In order to effectively launch the promotion of their products or services through the Internet marketing, it is necessary to clearly and correctly analyse the market and methods, whether they were launched and not. It is important to investigate customers as well, because for each segment of consumers there should be run advertising at different times. No less important step before launching an advertising campaign on the Internet is budget planning and forming the stages of campaign. The chain launch mechanism will give the company the opportunity to analyse and see the results, as well as a clear picture of how consumers relate to certain Internet promotions.

Build awareness. In order to effectively launch an advertising campaign, you need to be sufficient to form your awareness of who is targeted by these methods of promotion, as well as to be clearly aware of the methods to avoid mistakes and not lead to budget losses. Awareness formation also plays a key role in promotion, because if a specialist sets up and researches everything correctly, the advertising campaign will bring the desired result and give big profits.

Leverage vendor support. You can always turn to specialized companies for help and support in promotion, which will help you to make a clear plan for promotion, select channels and analyse their activities. You can use this method in any case, regardless of whether the company has its own marketing department or not. The help of partners will be appropriate in any case.

Direct marketing. The type of promotion on the Internet is gaining popularity. It is direct marketing, with which you can set up direct communication with customers without using a personal meeting. You can communicate using direct marketing technology in various relevant messengers, as well as by e-mail or phone calls. Nowadays, when we are facing a pandemic, video conferences and meetings are practiced in Zoom and other video conferencing platforms. Direct marketing also includes news updates on the company's social media pages.

Referral program. Referral programs in the Internet marketing are a must-have, because today this type of activity and promotion is widely used. This method is gaining popularity, as far as it is carried out by subscriptions or links to the links provided by the company, or customers who have already tried the company's service begin to post and entice others, because you can get a reward, usually cashback, promo codes, QR-codes [3]. Usually, this scheme is practiced at marketplaces, taxi services or mobile banks, among which there is a currently well known Monobank.

Website improvement and Search Engine Optimization (SEO). Today particularly in the technology services industry, your website must be impressive. For clients, it is a direct indicator of your credibility. Research on referral marketing shows that an unimpressive website is among the top reasons that buyers rule out referrals. Your website has to look impressive however it is displayed, whether on a phone or a tablet or a desktop. Mobile browsing has become so important that Google is making mobile-friendliness a factor in search rankings. For these reasons, you should ensure that your site leverages responsive design to adapt to the form factor of a visitor's device. SEO is constantly evolving and it's crucial to keep up. But in a hypercompetitive environment where visibility is critical, effective use of SEO is mandatory. SEO increases your site's relevance through strategic use of targeted keyword phrases associated with your services and expertise, in combination with a strong technical SEO foundation on your website. SEO increases your site's perceived authority through earned links, social media, brand mentions, and external thought leadership pieces like guest articles.

Content marketing. Content marketing is not new. It has been used since the dawn of cave paintings [4, p. XVI]. Content marketing covers a variety of types of content through a variety of channels, including your own web properties – the availability of websites, blogs and social networks, as well as other web properties. With the help of media, professional partners, content syndication and guest blogs you can spread your knowledge to a number of new audiences. By educating your target audience and solving their problems with content, you will build trust and visibility, which will ultimately lead to new business and growth. In fact, content

marketing is the most popular in the digital era, so that society spends a lot of time on social media.

Blogging. In modern society, people are already used to watching, following someone. More and more companies are starting to blog. Blogging is not just about the facts, and it turns out that if you really want credibility and to be believed... it will help you to steer the right course for gaining credibility and trust with your audience [5, p. 60]. This is basically company news, certain achievements, intriguing articles about new products or other useful information for consumers of goods or services. In their blogs, companies often show their corporate life, present articles about interesting events and happenings. Raffles and contests from the company with various incentives are gaining wide popularity, thus drawing the attention of many consumers, which gives additional traffic to the site.

Social Media. Social media is a key factor in the growth of companies – it is a fact. This is the explanation why one of the modern researches of the phenomenon of social media marketing calls it “a train with a ticket for every passenger” [6, p. 8]. It is an important channel not only for communicating with people in the market and participating in industry conversations, but also for sharing your content and stimulating interaction with your audience. Effective promotion requires a more mature social media environment, which means new challenges and the need for new rules. In order to take advantage of social media, firms must learn how to do this effectively. At best, social media is an environment to demonstrate your leadership in the industry by interacting with other expert content and sharing your own.

Webcasts and live events. Webcasts and online broadcasts are a fairly practical scheme among online advertising campaigns. With these methods you can communicate with your customers online, they can ask questions and during the broadcast you can get an answer, look at reviews of new products. You can invite already known people to such broadcasts, or specialists who will help to understand the questions asked by the participants of the broadcast, or invited guests can bring new information on the selected topic. Thus, the observers of the broadcast will learn a lot for themselves and get answers to their questions.

Conclusions. In fact, the Internet marketing is an area that is constantly and very rapidly evolving. There is no clear plan for promotion on the Internet, because each company chooses the practice and method that best suits it and can meet its expectations, or combine methods. This is directly the choice of the company. In order to put all the methods into practice and bring profit to the company, a person who knows how to communicate well with consumers and be well versed in promotion techniques should get down to business. Therefore, it is also necessary to pay great attention to staff working on such tasks as promotion on the Internet, because they are constantly looking to improve their skills and abilities, so they need to be motivated and encouraged, because a lot depends on them. Knowledge of promotion practices on the Internet allows to achieve the desired result and be successful in the digital era.

REFERENCES

1. Justine Michie. Street smart Internet marketing: tips, tools, service, business or ideas online. – Canada: Street Smart Internet Market, 2006. – 307 p.
2. Information technology (IT) marketing Top 10 best practices [Electronic resource]. Retrieved from :<https://www.modernmarketingpartners.com/2014/01/25/information-technology-it-marketing-top-10-best-practices/>
3. Николай Большаков. Реферальный маркетинг: что это такое и как он работает [Electronic resource]. – Retrieved from : <https://blog.calltouch.ru/referalnyj-marketing-chto-eto-takoe-i-kak-on-rabotaet/>
4. Rebecca Lieb. Content marketing. – USA: Que Publishing, 2012. – 217 p.
5. Gene John Cass. Strategies and tools for corporate blogging. – Routledge, 2007. – 224 p.
6. Eric Anderson. Social media marketing: game theory and the emergence of collaboration. – USA: Springfield Science and Business Media, 2010. – 188 p.

**THE LANGUAGE CREATION OF IVAN PEREPELYAK'S POETRY. HIS
WORLD AND AESTHETIC VIEWS**

Gorenko Viktoriia

Postgraduate student

Kharkiv National Pedagogical University

named after G.S.Skovoroda, Ukraine

Summary: Exploring the artistic and linguistic universe of Ivan Mikhailovich Perepelyak, we are convinced of his titanic activity ahead of time, not only for the modern but also for the future reader. Having found his themes, his problems, the kaleidoscope of images in poetry, this original poet is today considered to be deeply national and at the same time cosmopolitan. His deep meaning of creativity - originality and self-sufficiency - are represented in his own language world, where the interpretation of the concept "I" was reflected in the discovery of new poetic worlds in organic kinship with the native land, Cossack pedigree, in the bosom of deep historical and national memory.

Key words: linguistic universe, the worldview and aesthetic views, discourse.

Ivan Perepelyak has been working in the field of Ukrainian poetry for more than half a century. Honest hard work on the lyrics, principledness and demanding of himself, a clear, consistent public position thanks to his talent gave the desired result. The Master's creative legacy includes more than twenty poetry collections: "On the Shore of Dawn" (1976), "Poplar Obolon" (1979), "Over the Sula River" (1983), "Time of War" (1990), "Favorites" (1992), "The Last Love of the Hetman" (1994), "Rebellion" (1995), "Incombustible Bump" (1997), "Cossack Monastery" (2001), "Poetry" (1999), "Gregory Skovoroda" (2001), "Beginning" eternity "(2002)," Works in 2 volumes"(2003)," My joy and sorrow "(2004)," The Thirteenth Apostle "(2005)," Angels and Furies of the Poet "(2007)," Repentance of Pontius Pilate " (2008),

"Poems" (2007), "Grigory Skovoroda" (2008), "Poltava Sonnets" (2009), "Poplar Obolon" in 3 volumes (2011).

It is clear that poetry is a fertile field for the artist, whose creative phenomenon still needs to be thoroughly researched and clarified. For Ivan Perepelyak, creativity became voluntary, and his poetic soul extracts the eternal fire of the Word. The poet's linguistic creativity is organically engraved in his first works, which date back to 1963 and shows that the twenty-year-old already has a perfect command of the word and is persistently looking for means of self-expression on paper. It is worth noting that this was not easy to do, when harsh totalitarian censorship ruthlessly punished the sixties and suppressed the sprouts of living creative thought. Of course, some broke down, others protested, but Ivan Mikhailovich remained faithful to his vocation from a young age.

The worldview and aesthetic views of the young Perepelyak are surprisingly transparent. We meet in his poetry, which resembles *"a deep still river, where behind the ostentatious calm of its sun dance hides powerful emotional gullies and volcanic work of thought"* [1, 59] the war, and bitter orphanhood, and the ignorant work of fellow farmers. For a long time, the poet seems to purify his soul, make it receptive to all that is beautiful, eliminate its defects and even help the reader by restoring historical memory to understand the future of his family and his nation correctly. It is rightly noted that Ivan Perepelyak's poetry is similar to an iceberg, where the surface part is a form of a classical poem, and the underwater part is a continuous search for the exact word, the author's mental world in the vortex of our restless existence. According to Vasyl Harvasyuk, *"Ivan Perepelyak's work is a whole continent full of beauty and wonders that he wants to discover again and again. The poet begins with his native Obolon, with love for his good, talented and long-suffering compatriots. Hence the origins of his moral virtues and poetic nature. From here the handsome young man went to the big world to know his joys and pains, to convey them honestly and talentedly in words"* [1, 64].

The artistic world of the future poet was formed under the influence of many historical phenomena and processes. The most correct can be called "post-sixties",

which includes writers who came to literature after the so-called "Khrushchev thaw", because the era of relative freedom of creativity, rehabilitation of the right to be an artist, unfortunately, is over. The fate of Ivan, his poetic world is a reflection of many other destinies of the then Soviet citizen. He grew up as an orphan because he had never seen his father in his life. The young man consciously perceived himself as his continuation, because the war and the fronts took the life of a dear man Mikhail Fedosiyovych. And Ivan refused to accept stepfather's surname. As a sixth-grader, the future poet began his career as a worker in a brick factory. Yevdokia Danylivna had to provide living for herself and her mother during the holidays, so this ordeal was an impetus for a greater knowledge of the meaning of life, accustomed to exhausting work, enriched the treasury of spiritual experience by communicating with wise people. Later, all this will be reflected in his poetry on paper. After graduating from school, the young man had not only deep knowledge in his head, logical and strong memory, but also developed muscles and calluses on his hands. Rural tempering served as a correct definition of his role as a man - a citizen, and a beautiful poet - a patriot. The author shows the beauty and greatness of a man of work and is proud that Mother - Ukraine - embodies hard-working, courageous knights of conscience. Even from his grandfather - great-grandfather, the boy has a feeling of pride for this generous talented hard-working people. Let's pay attention to these lines: *"My grandfather Theodosius is a generous man. / Gave the land drop by drop for a lifetime. / He sowed the earth generously with songs, / People said that he worked well. / And the hole, like a hardened string, / My grandfather's furrow rang"* [1, 302]. *"And I was destined to continue with the grandfather - the great-grandfather of the song..."* Such a leitmotif was the theme of the early works of Ivan Perepelyak. Note that the native village of Obolon, Semenivskiy district, Poltava region, is known not only in Ukraine but also in the world. When they want to say something good about a particular village or city, then be sure to talk about the people who this land gave. Obolon has something to be famous for, because there lived in the XIX century a famous sculptor Leonid Posen, and the author of the immortal works "Natalka Poltavka" and "Aeneid" IP Kotlyarevsky was here (was sent in 1812 to these places

form the Fifth Cossack Regiment to participate in the war with Napoleon). The writer Fedir Didenko, the poet Viktor Zhenchenko, and the famous kobzar Viktor Lisovol were born in this village and spent their childhood and youth here. But the peculiarity of our topic is the study of the life and work of the poet Ivan Mikhailovich Perepelyak, who was also born in Obolon, graduated from high school, then studied at a vocational school, worked as a locksmith.

An interesting detail is that a monument to the fallen soldiers was erected in the center of the village. On the cast-iron slab there are the names of five Perepelyaks, and among them there is a young father and uncle, after whom the poet was named Ivan. He will still write, as it turned out, strictly and gently, with an understanding of the whole reality of life; the bitter memory of the father boils over this sacred place with a child's tear. So, for the boy, the land of Obolon became sacred forever. Even the lump of land he took near his father's house was a kind of amulet that united him with his native land, tall poplars, close and lovely willows, a white-walled house: *“On someone else's shore. In the haze / My white-walled house hid. / We were already lost in the everyday life of the holiday - / I found a lump of my native land... / A spark that lived in the ashes woke up, / Breathing in the aromas of ruta - mint. / And I realized my worst loss. / Feeling the malt of warm arable land”* [1, 300].

Like every young man, Ivan performed his civic duty to the Motherland. Due to his physical strength and spiritual experience, he was selected for active military service on the island of Cuba. During the Caribbean crisis, the military unit where the Ukrainian boy served performed an “international duty”, so Ivan the Soldier fell in love with Ukraine even more, even though it was far overseas and remained a courageous man. The Cuban theme of Perepelyak is inseparable from the native Ukrainian. Calling the unknown and distant Cuba an “island of freedom”, he really protected this revolution from foreign intervention, this state was not an abstract symbol for a Soviet citizen, but a specific inhabited territory, a part of his own life. Ivan did not speculate on the tropical exotics of this island, but sought to show the inseparability of his life not from the great homeland of the Soviet Union, but a small - his native village of Obolon in Poltava region. This Cuban discourse was embodied

and reflected in his three poems in 1963: “The Ship “Poltava” in the Port of Havana”, “Other people's planes in the sky...” and “The night bent like mother...”

The first poem is interesting with the description of the author's meeting with the ship “Poltava”, which arrived with cargo in the blocked capital of Cuba, Havana. The painfully familiar name of the Ukrainian ship reminds the young man of a part of his native distant land, which lives in dreams and thoughts while performing military duty: “*Hello, dear! / How many days between us / Storms built bridges! / I stand and embarrassingly with my hands / I stroke the alabaster boards*” [1, 72]. In the second verse, the lyrical hero imaginatively paints a tender image of a mother who is waiting for news from her son in a remote Poltava village: “*Hopes, like travelers, / Wander into the house on fire. / Havana and Obolon cannot fall asleep late*” [1, 72]. Intimate feelings overwhelm the soul and heart of the lyrical hero in the third poem. Strict soldier's everyday life is really depicted here, gray cold barracks, where one does not sleep for a long time from the mention of one's native house, about “spring and sowing”, so in dreams there are cranes calling to the plow, arable land. But there is a noticeable contrast between calm and anxiety - the formidable command “Rise!” interrupts sweet sleep. And the military unit was once again alarmed:... “*Only again I thought / In my Poltava side. / Spring is calling again / Cranes are in my field. / Agricultural corns / Will grow on my palms, / And the soldier's heart will be filled / With the love of the earth*” [1, 72].

The defense of the Cuban revolution was forever etched in the poet's memory. It is significant that Che Guevara himself presented the “Diploma of Honor” for saving others from natural disasters without thinking about himself. Ivan Mikhailovich is right: “*He became a nationalist there*”. In the only sense that he loved Ukraine even more. The Cuban Republic awarded the courageous Ukrainian defender with government awards: “Diploma of the Cuban Revolutionary Armed Forces”, “Medal of Soldier's Valor of the First Degree”, “Badge of a Soldier – Internationalist”.

Separation from the Motherland gave the poet the opportunity to understand the unity of man with his native land better. You can quote a few lines where the

author goes to Ukraine, to his native home in Obolon, to the mother who is waiting for a son: “Her mother tied her in a knot, / Seeing her off on the road, she said, cold, alien...” [1, 366]; “At the other end of the planet / Mother is not sleeping at this time. / And what about the newspaper / Will it bring her sorrow? / Hope, like travelers, / In the house wander to the fire. / They can't sleep late / Havana / And Obolon...” [1, 366]. The poems “Nostalgia”, “Mayakovsky in Cuba”, “A Word about the Motherland” and others are imbued with the same moods.

Army routines quickly disappeared, unforgettable overseas times were left behind, and now the task is to get an education in the homeland. Soon Ivan Perepelyak entered the Faculty of Philology of Kharkiv State University and worked for a long time as a journalist in the regional and city press. Not surprisingly, studying at the University led to a change in the professional orientation of the future journalist. Once he was invited by the editor-in-chief of the Kharkiv youth newspaper and offered to write some materials. Only after the appearance of printed articles the official offer to occupy the position of head of the department of letters and mass work in the editorial office was offered to him. It is obvious that the time of Ivan Perepelyak's establishment as a poet was in the life of our state “a period of stagnation, ignorance, suffocation”. Igor Mykhailyn rightly emphasizes that “his generation did not have access to free thought, world cultural achievements, grew up under the pressure of Brezhnevism, demagoguery, Russification, anti-Ukrainianism, diluted to the rank of public policy. This was the time when in the Soviet Union, the “kitchen” became the center of spiritual life. The “kitchen” is not in the literal sense, but in the metaphorical one it was understood as a symbol, a sign of private spiritual life; and it is not even something that takes place in the rooms in front of other family members, but is hidden even from them behind the kitchen door, so as not to put at risk relatives and friends. “Kitchen” as a center of spiritual life is still waiting for its study by historians of Soviet totalitarianism. Kharkiv “kitchen” was Andriy Chernyshov's apartment (1920-1991). The role of this seemingly inconspicuous man in the intellectual history of Kharkiv has yet to be appreciated. The head of the prose department, and then the deputy editor of the magazine “Flag”, he was the bearer of

the memory of the literary process of the past years, deeply understood the essence of the totalitarian regime and its anti-Ukrainian orientation” [2, 68].

Ivan was painfully experiencing a spiritual crisis, because nothing could be said in his work, a number of editors suspiciously sought incomprehensible subtexts in the works, in general, everything written aroused suspicion. Manuscripts lay in publishers for six or seven years, and editors were afraid to publish them because they had to be responsible with the authors for each line or word published. Not surprisingly, the books have been reviewed several times by people far from creative. Ivan Mikhailovich still remembers with pain how he burned many poems. Defending himself from the threat of a search by the KGB, the author threw a whole book of ballads into the fire, which he still regrets. All stages of the artist's creative search are covered with a thorny path. It is worth mentioning the appearance of the collection “Poplar Obolon”, which appeared in 1979, having been in the publishing house for seven years. Only thanks to the petitions of Robert Tretyakov the manuscript was “pushed” to Kyiv. With the help of the famous poet Borys Oliynyk, who not only prepared his own review, but also called the publishing house, the long-suffering collection was published, and in 1980 Ivan Perepelyak became a member of the Writers' Union of Ukraine. This period is sadly echoed in many symbolic images of embellished Soviet reality. The independence of the Ukrainian state contributed to the flourishing of the poet's talent. One after another his collections are published: “War Time” (1990), “Favorites” (1992), “The Last Love of the Hetman” (1994), “Rebellion” (1995), “Cossack Monastery” (1995), “Incombustible Mound” (1997), “Poetry” (1999), etc. It is gratifying that seven books in ten years state that Ivan Perepelyak found himself again in a situation of creative freedom, vividly showed his creative face, understood what his unique personality is, what poetic talent and the power of his own language creation are. Analyzing the works, one can notice elements of journalistic sharpness, rallies, eternal struggle for the independence of Ukrainian state, restoration of the rights of the Ukrainian language, rehabilitation of our culture, in short, all that the Ukrainian intelligentsia lived for decades, we see signs of its awakening or to some extent resurrection not in the form of newspaper

mundane topicality, but in the exquisite poetic masterpieces. As you know, for Ivan Perepelyak, the most expensive thing in the world is Ukraine and his mother. He suffered these unique and sacred images in those horrible times, when all his native Ukrainian was cynically despised, and poems about Lenin and the party willingly and more often were published, about the strong friendship of people and a bright communist future. Only in the poetry collections of Ivan Perepelyak, who never wrote to order, his life philosophy was a common thread - his native Poltava village Obolon, mother - a simple village woman, father who died in the war, friends, fellow villagers - all those good and bad people, which helped him to decide in life choices, to see this world not only in white and black, but in the whole range of colors and shades. Naturally, the poet's element - halftones, nuances, details but - they win in most works in the form of a whole inflorescence of metaphors and other stylistic means: *“Again in the house of penance / Shevchenko's word is reduced, / Pain hides in the pupils - / There are no tears on the cheek!”* [1,260]

REFERENCES:

1. Mykhailyn I.L. Ivan Perepeliak: Literaturnyi portret. – 2-he vyd., dop. – Kharkiv, 2014. – 218s.
2. Perepeliak I.M. Topolyna Obolon: Statti, interviu, retsenzii. Tom 3. – Kharkiv, 2011. – 420 s.

УДК 336.711

**JAPAN'S EXPERIENCE OF UNCONVENTIONAL MONETARY
POLICY IMPLEMENTATION**

Husak Nazarii Mykolayovych

Student

Ivan Franko National University of Lviv

Lviv, Ukraine

Annotation. Central banks normally use traditional monetary policy measures. The monetary impulse is transmitted to the interbank market, and then reaches other financial markets. However, in a period of crisis the transmission mechanism could be severely damaged due to disturbances in the financial markets therefore it is much more difficult to manage traditional monetary policy measures. That is why many developed countries have resorted to unconventional monetary policy measures to renew control over the economy. The article aims to examine the efficiency of unconventional monetary policy in Japan.

Key words. Central bank, unconventional monetary policy, quantitative easing, forward guidance, zero interest rates policy, discount rate, empirical regression line.

Unconventional monetary policy is a combination of measures aimed at eliminating imbalances in the functioning of certain segments of the financial market, which are capable of providing the transmission of monetary impulse to the real economy. It is most often used when the discount rate in the country is about 0% or central bank cannot use open market operations to stimulate the economy. In addition, unconventional monetary policy measures should be applied when market interest rates and aggregate demand are not affected by the change in the discount rate. The main unconventional monetary policy tools are forward guidance, quantitative easing and negative interest rates policy [1].

Japan was the first country to apply unconventional monetary policy measures in response to prolonged stagnation in the late twentieth century. The first round of quantitative easing (QE1) was introduced in 2001 and lasted until 2006. This policy increased the balance sheet of the Bank of Japan (BoJ) by 32.1% and monetary base by 70%, and reduced 10-year government bond yield. Subsequent rounds of QE also significantly increased the central bank's balance sheet, reduced long-term government bonds yields, led to higher stock prices, increased J-REIT and Nikkei 225 indices. Due to QE3, real GDP grew by 3% in the end of 2013, compared to the end of 2012, and monetary base tripled 3.5 years after the start of the policy. Despite the above-mentioned positive consequences, none of the QE rounds achieved the main goal because the stable growth of the consumer price index did not take place [2, p. 20-24; 3, p. 2; 4, p. 136; 5, p.16-17; 6, p. 3-8].

Thus, the main differences in QE measures in Japan and in the USA can be identified. First, the Fed bought exclusively government securities, while the BoJ also bought exchange-traded funds and real estate investment funds. Second, the Fed bought financial assets from non-banks (insurance companies, pension funds, foreigners, etc.). This allowed to expand money supply and significantly stimulate the economy. The BoJ bought assets from commercial banks, so monetary base increased substantially, but the increase in money supply was not so large. Third, the BoJ bought securities in much smaller amounts than Fed did it. [2, p. 32].

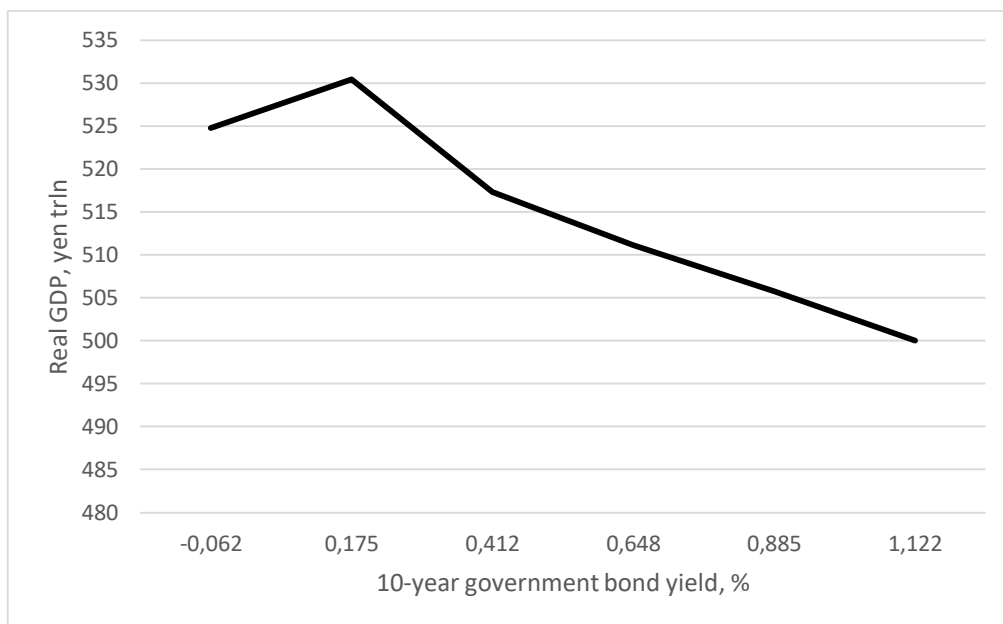
Forward guidance has been also widely used by the BoJ. This policy has been often complemented by quantitative easing to increase the impact on the economy. In 1999, two months after the discount rate had been lowered to zero, the BoJ announced that it would continue its zero interest rate policy until public concerns about deflation disappeared. In October 2014 the central bank announced that it would continue its QE policy until a stable 2% price increase was achieved [7, p. 12].

The BoJ has also put into practice negative interest rates policy. In February 2016 the discount rate has been set at -0.1%, which is still maintained. As a result, interest rates on long-term securities decreased by 60 basis points from February to

March 2016, and later – by another 40 basis points from April to September 2016 [6, p. 8].

Economists' researches have shown that unconventional monetary policy measures in Japan, especially QE, have definitely reduced long-term government securities yields. With this in mind, a paired linear correlation-regression model (PLCRM) has been developed, which shows correlation between 10-year government bond yield and real GDP adjusted for cyclical and seasonal fluctuations.

In this research we suppose that government bond yield is the cause (independent variable x) and real GDP is the consequence (dependent variable y). Geometrically, the results of analytical grouping can be represented as an empirical regression line (fig. 1). We can conclude that there is a correlation between the two variables because the average value of real GDP increases as government bond yield decreases.

Fig. 1. Empirical regression line

Using the method of the least squares (LINEST function in Microsoft Excel) we determined the parameters of the PLCRM. Insofar as $b_1 = -28.586$ and $b_0 = 525,877$ the equation of the PLCRM, which describes the dependence of real GDP on 10-year government bond yield is:

$$\hat{y} = 525.877 - 28.586x, \quad (1)$$

Parameter b_1 differs from zero so on the basis of the sample data we can claim that there is a correlation between 10-year bond yield and real GDP. A negative value of parameter b_1 indicates that as bond yield decreases, the value of real GDP will increase. Insofar as $b_1 = -28.586$, a decrease in government bond yield by 1 percentage point will increase real GDP by 28.586 trillion yen.

The correlation coefficient $r = -0.8$. This indicates that there is a strong correlation between government bond yield and real GDP. The determination coefficient $R^2 = 0.637$. That is, on average, 63.7% of the change in real GDP is explained by the change in government bond yield for the quarter.

The simulation results showed that the impact of unconventional monetary policy measures on real GDP was very high in Japan. Although these measures were not able to maintain the stable growth of consumer price index, they were still one of the main catalysts for increasing of real GDP in Japan.

REFERENCES

1. Гурьева А. В. Меры нетрадиционной денежно-кредитной политики: сущность и классификация/ А. В. Гурьева. // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2014. – №39. – С. 76–85.
2. Greenwood G. The Japanese Experience with QE and QQE / G. Greenwood. // Cato Journal. – 2016. – №1. – P. 17–38.
3. Quantitative Easing and Bank Lending: Evidence from Japan / D. Bowman, F. Cai, S. Davies, S. Kamin. // International Finance Discussion Papers. – 2011. – №1018. – 31 p.
4. Iwata K. Central bank balance sheet expansion: Japan's experience / K. Iwata, S. Takenaka. // BIS papers. – 2011. – №66. – P. 132–159.
5. Dell'Ariceia G. Unconventional Monetary Policies in the Euro Area, Japan, and the United Kingdom / G. Dell'Ariceia, P. Rabanal, D. Sandri. // Hutchins Center Working Paper. – 2018. – №48. – 23 p.

6. *Tabata N.* Comparison between ‘Quantitative Easing’ by the Federal Reserve Board and ‘Quantitative and Qualitative Easing’ by the Bank of Japan / Naoki Tabata. // *Asia-Pacific Policy Papers*. – 2017. – №19. – 20 p.

7. *Potter S.* Unconventional monetary policy tools: a cross-country analysis / S. Potter, F. Smets. // *CGFS Papers*. – 2019. – №63. – 85 p.

PREVENTION OF POSTPARTUM PSYCHOSIS AS ONE OF THE METHODS TO COMBAT IT

Ischuk Y. K.

5 year student, 3 medical faculty

Tuchkina I. A.

Doctor of Medical Sciences

professor of the Department of Obstetrics

Gynecology and Pediatric Gynecology

Kachaylo I. A.

Candidate of Medical Sciences

Assistant of the Department of Obstetrics

Gynecology and Pediatric Gynecology

Kharkov National Medical University

Kharkov, Ukraine

Relevance: In the era of information technology accessibility of postpartum psychosis leaves on one of the leading mental illnesses of pregnant women . The reason for this is the sharp fall in the estrogen levels of the hypothalamic-pituitary area and increase the level of cortisol in the blood. Postpartum psychosis is a rare disease of the mental sphere of women, which usually occur in the first 2-4 weeks after birth.

The reasons for this phenomenon are genetic factors, mental disorders in which a woman suffered before pregnancy, hormonal changes, childbirth and severe psychological stress during the birthing process, overwork, lack of sleep, the young mother, especially psycho and re-birth.

The purpose of the study: reducing morbidity among pregnant women, early diagnosis of acute mental States, the implementation of treatment programs and prevention.

Materials and methods: processed statistics the incidence of disease 3:1000 pregnant women, are more prone to juvenile momma, re-freezing the age of 35, patients with psychiatric follow-up, person working in the field of service and maintenance. Also psychotic connection with the operation cesarean section under combined anesthesia. According to the classification are divided into: psychosis with suicidal intent, psychosis with the aim of infanticide, and psychosis when a woman is dangerous in others.

Symptoms varied: the emergence of hallucinations, disorientation, obsession, drastic mood changes, sleep disorders, hyperactivity, crying, irritability. Typically, a woman is not aware of their painful condition.

Research results: greater success in the treatment of women was an early diagnosis and the appointment of the combined treatment, which would have allowed a woman from this state for a few weeks. In case of late diagnosis recovery can take months, and then be complicated by other psychiatric disorders. Under the height of psychosis include a standard set anti-schizophrenic therapy + psychotherapy with the patient and his loved ones.

Fading, health workers, relatives of the great progress in overcoming this disease has played an increased promotion of mother's about communication, caring for her baby, natural feeding, which is irritating while sucking the receptors on the areola of the breast mothers caused an increase in the hormone prolactin, and thus the return and aggravation of maternal instinct.

Conclusion: the First latch baby to breast in the early postpartum period plays an important role not only for microbiome and thermo food chain, baby, and prevention of hormonal and mental disorders of the individual mothers.

BIBLIOGRAPHY:

1. International Classification of Diseases (10th revision). Classification Mental and Behavioral Disorders (Clinical Descriptions and Guidelines for diagnostics). WHO, 1994.
2. American psychiatric association. Practice guideline for the treatment of Patients With Schizophrenia (Second Edition).-2004 (Copyright 2010).-184p.
3. Arana J., Rosenbaum J. Guide to psychopharmacotherapy.-4th ed. - 2001.
4. Mosolov S.N. Fundamentals of psychopharmacotherapy. M. "East" 1996
5. Janichak et al. Principles and practice of psychopharmacotherapy. Kiev.- 1999.

HISTORY OF DEVELOPMENT OF CINEMATOGRAPHY OF UZBEKISTAN AS A TOOL OF IDEOLOGICAL PROPAGANDA

Kadirova Adolatxon Tuxtaboevna

Koshtepa district 7th general
high school history teacher

Annotation: The article analyzes the impact of post-Soviet policies on the film and theater industry and the development of cinema today..

Keywords: Uzbekfilm, cinema, theater, ideology, intellectuals, history.

At a meeting with representatives of the creative intelligentsia of the country on August 3, 2017, President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev spoke about current issues related to the development of national culture, literature and art, ways to address them, important tasks facing creative associations and government agencies. In his speech, the head of state spoke about the development of our culture and art, along with the positive trends in this area, some negative aspects, their impact on society, an objective and critical assessment of current problems and ways to overcome them. The activities of creative associations, the Ministry of Culture and its affiliates and organizations were analyzed in depth.

On February 7, 2017, a draft Presidential Decree "On measures to further develop the national cinematography" was also developed. According to him, it is planned to repair the Uzbekfilm, Karakalpakfilm and Scientific-Popular and Documentary Film studios, strengthen their material and technical base, provide them with the latest technologies, and build new cinemas.

It is planned to increase the number of feature films produced by the state order for the Uzbekkino national agency to 20 in 2018, 30 in 2020, and 15 in 2018 and 50 from 2022. In addition, the establishment of the National Fund for the Development of Cinematography under the Agency was a great innovation in this area. Because it is difficult to imagine the prospects for the development of the culture of any nation

without national films. In accordance with the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated July 24, 2018 "On additional measures for the development of the national film industry", the material and technical base of organizations in the National Agency "Uzbekkino" is being strengthened, buildings and structures are being reconstructed and equipped. Most importantly, efforts are being made to develop cinema as an industry and an art[1].

The establishment of Soviet power also required the creation of the necessary conditions for the revival of the theater industry in the republic, in particular in its capital Tashkent, and the strengthening of public interest in art. As a result, the buildings for the Uzbek theater were confiscated and adapted for the theater, and the construction of a special summer building was discussed.

In April 1919, the Tashkent Old City Executive Committee, on behalf of the government, together with the cultural and educational section of the Turon Society completed the project, and on May 6, 1919, the Board of the People's Commissariat of Education decided to build the building at public expense. Although the period of new economic reforms and the consequences of the coup were obvious, the board of the People's Commissariat of Education on December 6, 1919 decided to build a "big theater" in the Old City of Tashkent and began work on it.

In general, theatrical art in Uzbekistan, following the example of the Central Theaters and following the instructions of the Communist Party, focused not on the task of shaping the artistic and aesthetic taste of the theater, but on its use for ideological and political purposes.

At the same time, the teams of the national theater troupe, which had the knowledge and skills, and the national intelligentsia, which was not indifferent to them, tried to convey their views on the theater to the public through the press. Formed in the early twentieth century, the national intelligentsia began to work in the field of art, along with reforms in education, in order to raise the cultural level of the people, to bring it to the level of understanding the social system[2]. They became more and more popular as they staged various plays.

In the first quarter of the twentieth century, the creation of the ideological system of the Soviet state and the development of a mechanism of political and ideological influence and pressure on the population was accompanied by the creation and formation of a new type of school, media, cultural and educational institutions. By the middle of the twentieth century, the art of cinema, which had become the most popular and important field, was required to perform two important functions.

The first was the task of creating works suitable for the new socialist society being built in the country, aimed at propagating the Marxist-Leninist ideology, and the second was to create works aimed at spreading socialist construction and economic innovations among the masses. For example, the film "Chapaev", created by brothers Georgy and Sergei Vasilev alone, was watched by two million people in the cities and villages of Uzbekistan in a few months in 1935 [3].

In conclusion, it can be said that while teaching works on historical themes in our Uzbek national cinema, history teaches, history warns. At the same time, history advises us in choosing the right path.

Therefore, in today's fast-paced process, there is a great need for films based on historical sources in the correct and purposeful education of our youth. In view of the above, it is time to realize that it is time to create new works to seal the history and culture of Uzbekistan as part of world culture in order to seal it in the cinema as a "historical document" that illuminates the history of the nation;

The role of historical films in creating a sense of national pride and patriotism, finding their "me" and overcoming various obstacles in life in the process of intercultural conflict is invaluable. , understanding the identity of a nation begins with an understanding of history.

BIBLIOGRAPHY:

1. Музаффар Пирматов, «Искусствоведение и культурология» преподаватель кафедры ГИИКУЗ С-45
2. Ильин А. Ўзбекистоннинг илғор санъаткорлари фронтга // Қизил Ўзбекистон. – 1942. – 18 нояб.
3. Mirziyoev Sh. M. We will build our great future together with our brave and noble people. -Tashkent: Uzbekistan, 2017. В -486.
4. Мирзарахимов, Б. Х. (2019). Культура туризма как стратегия развития книговедения. Иперспективные области развития науки и технологий (pp. 57-58).
5. Mirzarahimov, B. (2019). The factor of good neighborhood and tourism development (Philosophical analysis). *Scientific Bulletin of Namangan State University, 1(1)*, 140-145.
6. Mirzarahimov, B. H. (2020). The Tasks Of Tourism In Aesthetic Education: The Harmony Of Historicity And Modernity. *The American Journal of Social Science and Education Innovations, 2(09)*, 652-658.
7. Mirzarahimov, B. (2019). The factor of good neighborhood and tourism development (Philosophical analysis). *Scientific Bulletin of Namangan State University, 1(1)*, 140-145.
8. Mirzarakhimov, B. (2020). Tourism—is a modern means of aesthetic education. *СБОРНИК СТАТЕЙ*.

FERMENTED DAIRY- VEGETABLE BEVERAGE

Kassymova Makhabat Kuandykovna

Candidate of Chem., professor

Orymbetova Gulbagi Emitovna

Kobzhassarova Ziba Isahovna

Candidate of technical sciences, assistant professor

M. Auezov South Kazakhstan State University

Shymkent, Kazakhstan

Mamyrbekova Aizhan Kumekbayevna

Candidate of Chem., professor

K.A. Yassawi International Kazakh-Turkish University

Turkestan, Kazakhstan

Abstract The article presents the rationale and experimental evidence for the appropriateness and effectiveness of the use of cornmeal in the production of a fermented milk-vegetable beverage. Established of a storage duration life of the beverage based on cornmeal

Keywords: cornmeal, fermented, milk-vegetable beverage, activity of water, storage duration

Relevance of the research topic. Food products of the XXI century must be meet at the same time following modern requirements:

- have a nice appearance, good smell and taste;
- Contain organic substances (proteins, carbohydrates, fats, vitamins and others), inorganic substances (macro- and microelements, water), which determine their nutritional, biological, and an energy value;
- Have a physiological effect, the relevant functions of the human body, that is, help to increase and preserve the vitality;

- In the normal amount no adverse effects on the body, ie, be safe.
- Also this has a tonic and refreshing effect.

Identifying these requirements is a priority and it is possible to include in a diet enriched with nutrients products that have a beneficial effect on the physiological state of the body. The purpose of the article is a justification and experimental study of the basic regularities of the formation of milk-containing systems.

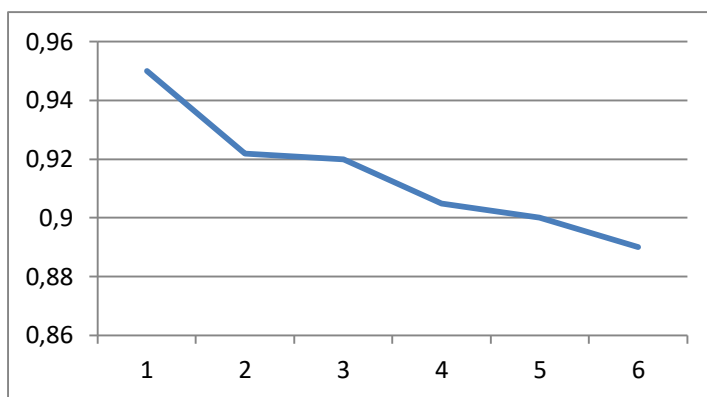
In organizing and conducting studies applied a set of generally accepted, standard research methods, including processing and research. Now use of vegetable and dairy ingredients in case of development of specialized food allows enriching with a natural method product irreplaceable micronutrients, to considerably raise its organoleptic indicators, to resolve an issue of amino-acid balance of an end product [1, p.72; 2, p.86]. For the purpose of adjustment and increase in organoleptic indicators of the fermented product as a vegetable component cornmeal was chosen. Grains of corn contain the balanced amount of proteins, fats and carbohydrates. Cornmeal possesses the valuable chemical composition and contains vitamins C, B1, B2, PP, and also such macro - and minerals: potassium, calcium, magnesium, iron, sodium, phosphorus, and also carotene, starch and other elements [3, p.33].

Cornmeal surpasses other grades of flour by the indicators of fat content, acidities and caloric contents and is very much appreciated because of existence in it, removing surplus of cholesterol, components. At regular consumption of products from cornmeal the microflora of digestive tract of the person improves, the risk of developing of diabetes, an infarct decreases, it is warm - vascular diseases. Thanks to the fact that the organism has enough fat calcium, a magnesium, potassium, vitamin E and phosphorus the general state of health of the person and immune system improves [4, p.61; 5, p.26]. As a basic (main) dairy component milk which was exposed to normalization to a mass fraction of fat of 2,5% is used. The amount of protein and solids of milk adjusted the powdered skim milk (PSM).

Further the activity ratio of water (a_w) of a dairy and corn basis of a product with various mass fraction of vegetable ingredient was studied. In the figure 1 are

provided dependence an indicator activity of aw water) a dairy and corn basis of a product with various mass fraction of vegetable ingredient.

On the X axis - a mass fraction vegetable ingrediye:1-1%: 2-3%; 3-5%; 4-7%; 5-9%; 6-11%; On the Y axis – activity of water, Aw

The figure 1 -Dependence an indicator activity of aw water a dairy and corn basis of a product with various mass fraction of vegetable ingredient

The obtained data (figure 1) revealed dependence of an indicator "activity of water" from the quantitative content of cornmeal, in particular, with increase in amount of the brought cornmeal insignificant decrease of the activity of water is observed. According to the methodological principles of a research of food products, assessment of microbiological indicators of the fermented products in the course of storage (table 1) was carried out.

Table 1

Change of microbiological indicators of the fermented products in the course of storage

indicators	Size admissible level	Storage duration, days					
		Analog			Reseated		
		fond	5 days	7 days	fond	5 days	7 days
Lactic microorganisms,KO E/g	not less 10^7	$7,6 \cdot 10^8$	$1,7 \cdot 10^8$	$5 \cdot 10^7$	$4,6 \cdot 10^{10}$	$1,3 \cdot 10^{10}$	$1,3 \cdot 10^9$
BGKP in 0,1 g (for product)	aren't allowed	-	-	-	aren't found	aren't found	aren't found
BGKP in 0,1 g (for analog)	aren't allowed	aren't found	aren't found	aren't found	-	-	

(KMP) S. aureus in 1,0 g	aren't allowed	aren't found	aren't found	aren't foun d	aren't found	aren't found	aren't found
Pathogenic in т.ч. salmonellas in 25,0 g	aren't allowed	aren't found	aren't found	aren't foun d	aren't found	aren't found	aren't found
yeast, KOE/g	50	aren't found	aren't found	4	aren't found	aren't found	8
mould, KOE/g	50	aren't found	aren't found	aren't foun d	aren't found	aren't found	aren't found

The expected storage duration of products constitutes 5-7 days, allowance coefficient - 1,5, frequency of a research of the selected samples - 3 times in the course of storage at a temperature of 4 ± 2 ° C (table 1).

During the whole storage duration of the fermented products on a dairy and vegetable basis of opportunistic, pathogenic microorganisms and present it wasn't revealed. On organoleptic indicators a product with cornmeal shall conform to the requirements specified in table 2.

Table 2

Organoleptic indicators of a product

indicator name	Characteristic of an indicator
Appearance and consistence	The consistence is slightly viscous, without office of serum, uniform
Taste and smell	Sour-milk with a pleasant smell and smack flour, moderately sweet
Color	Uniform on all weight

The nutrition and energy value of developed milk beverage with cornmeal is specified in table 3.

Table 3**Physical and chemical indicators of the fermented dairy and vegetable beverage**

Physical and chemical indicators	control	beverage
humidity, %	82-90	85
solids, %	10-18	15
Active acidity, unit pH	6	6,5
density, kg/sm ³	1027	1033
Mass fraction of carbohydrates, %	4,7	4,7
Mass fraction of fat, %	2,5	2.5
Mass fraction of protein, %	2,9	2,9
Energy value, kcal	63,9	63,9

During research work the product with cornmeal which is characterized by high organoleptic rates, having pro-biotic properties, high nutrition value is developed (tables 2,3). Summarizing the aforesaid, the formulated requirements can draw conclusions on compliance of a developed product with cornmeal; it can be included in food allowances of different national groups. The product with cornmeal is a product of high nutrition value and is intended for prevention of adults.

The fermented products with various ratios of milk and vegetable proteins exceed an analog and traditional fermented milk product on coefficient of rationality of amino-acid structure that speaks about feasibility of a combination of dairy and vegetable raw materials for the purpose of increase in value of a ready-made product.

LIST OF REFERENCES

1. Щетинин, М.П. Кисломолочные напитки смешанного брожения / М.П. Щетинин, З.Р. Ходырева, А.В. Томас // Кисломолочные напитки смешанного брожения. - 2013. - №2 - С.70-72.
2. Howarts N.C. Dietary fiber and weight regulation / N.C. Howarts, E. Saltzman, S.B. Roberts // Nutr. Rev. - 2001. - №59 - p.85-86.

3. Мусина, О.Н. Творожные продукты с зерновыми или зернобобовыми компонентами/ О.Н. Мусина // Молочная промышленность.- 2007.- № 10.- С. 33

4. Ганина, В.И. Иммунизация пробиотических микроорганизмов на бионосителях / В.И. Ганина, Н.В. Ананьева, А.В. Захарченко // Молочная промышленность. -2013.- №3 - С.61-62.

5. Семенихина, В.Ф. Питательная среда для биомассы бифидобактерий / В.Ф. Семенихина, Я.А. Яркина // Молочная промышленность. - 2003. - № 10. - С. 26.

HOW COVID-19 AFFECTED ON PHARMACEUTICAL ECONOMY IN GEORGIA

Kvizhinadze Natia

Associate Professor

Kandashvili Tatuli

Graduate student

Tbilisi State Medical University

Tbilisi, Georgia

Introduction: Coronavirus (COVID-19) is a complex challenge and a significant threat not only to world health but also to the global economy. The rapidly growing number of infected and the wide spread of the virus turned the virus that emerged in Wuhan into a pandemic in just a few months at the end of 2019. The negative impact of COVID-19 on the world economy is now an irreversible fact. However, questions about the scale and quality of COVID-19 impact are still unanswered. As we know, coronavirus discovered in Wuhan, China. On March 11th, the COVID-19 was characterized as a global pandemic by the World Health Organization (WHO). In the following months, virus rapidly spread around the world and infected 2.5 million people by April 23, 2020. The COVID-19 affected world economics, including pharmaceutical sector.

Pharmaceutical industry is assisting governments to address the COVID-19 unmet needs, from research and development actions on potential treatment strategies to balancing medicines supply chain in the time of crisis. Along this, pharmaceutical sectors are struggling to maintain natural market flow. As the recent pandemic affects access to essential medicines at an affordable price, which is the main goal of every pharmaceutical system. Besides, importing medicines from Countries like China is one of the most important problem for pharmaceutical sector. This connects to Pharmacy and it is very important to know how medicines are made, how they impact

on patients and how alternative supplies are used. Today the most requested supplies are hand sanitizers, face masks, thermometers around the world.

The pharmaceutical industry has responded extremely well to the coronavirus pandemic. The pandemic puts pharmaceutical research and development strategies to the test and challenges producing planning and supply chain management. Manufacturers are looking to redesign their supply chains with multiple suppliers, and with a much greater reliance on regional producing hubs in the United States, Europe and Japan. It may be a 10 or more year long journey where the industry looks how to re-shore pharmaceutical manufacturing. Initially the challenges will be based on finances and capacity.

Aim: Current studies assessed pharmaceutical market crisis during the COVID-19 era around the globe. Discussing short- and long-term impacts of the pandemic on pharmaceutical market regulations, which provides information on the means of overcoming the accompanying challenges. Short-term impacts are regulations and changes of technology, researches and developments. Switching on distance relationships impacted health industry. Today there are quick tests, which are used for virus and antibodies discovery.

Discussion: In the context of the global pandemic, against the background of the challenge facing the country and the world, the role of local pharmaceutical production in providing vital resources to the society is becoming even more important and relevant.

Pharmaceutical companies taking center stage in the COVID-19 fight, such as Eli Lilly and Gilead are seeing positive growth on the stock market and a new burst of innovation in the infections disease landscape as the race for treatment approval for a coronavirus therapy takes off. These companies are following suit during the pandemic and using their own capabilities to lighten the burden of coronavirus on their patients. For instance, Eli Lilly has offered great support to its diabetic population with full-page adverts in various US papers detailing how they can receive support in such a financially unstable time.

Another point of interest is Bayer, which has donated three million Resochin (chloroquine) tablets to the US government for use in COVID-19 patients. The drug is not yet approved for use in the US, and the company is now working with authorities on an emergency use authorization.

AstraZeneca (AZ) expects to see a drop in revenue due to China's current economic position. China has been seen as an area of strong growth for AZ, making it more susceptible to revenue downturn compared to other Big Pharma. AstraZeneca has joined forces with Sanofi in the hope of developing a vaccine.

Pfizer has unexpectedly gained from the coronavirus outbreak. Pfizer matched and exceeded its collaboration with BioNTech for a COVID-19 vaccine which they think is successful. Now it is being tested but, this will be developed for areas outside of China suffering from the pandemic, as BioNTech has collaborated with Shanghai Fosun Pharmaceutical Group in China. Although the vaccine will endure a long path to approval, the unknown recurrence of coronavirus alongside the huge economic and social impact it has caused globally will guarantee widespread uptake of the vaccine.

So, Germany has shown several elements of success across the phases of preparedness and response framework. The country's incredibly strong enabling environment, including a good local public and health care system and expert scientific institutions, has largely contributed to this broad-based progress. One of the first diagnostic tests for COVID-19 was developed at Berlin's Charite hospital, and the government worked to mobilize the country's public and private laboratories to rapidly scale up testing capacity. Later, Germany became a pioneer in polymerase chain reaction (PCR) testing, which continues to feature prominently in the national strategy.

As a result of COVID-19 pandemic, French pharmaceutical companies and political leaders are in agreement of the importance of repatriating production to France, especially those that manufacture drugs. Coronavirus has uncovered weaknesses in France's pharmaceutical sector, with 80 percent of medicines manufactured in Asia, France remains highly dependent on China and India.

The COVID-19 crisis is fundamentally changing how biopharmas operate in China. It has put short-term pressure on budgets, reduced treatment of non-coronavirus patients, and undermined market fundamentals. China is the world's second largest pharmaceutical market and a strategic priority for most global players. The market is complex and has become more so as the crisis has played out. Expectations for pharmaceutical economic growth and healthcare spending have been revised downward and companies have struggled to deliver normal levels of patient impact. There is a consensus that coronavirus has a negative impact on the china's pharmaceutical economy.

The pandemic has hit the American healthcare system in many different ways. It also caused a stir in the pharmaceutical industry as well. During the outbreak lawmakers have called on a drug makers to manufacture medicines in the US and to stop sourcing the ingredients from China. The public has placed pressure on drug companies to develop a vaccine. Pharmaceutical companies are now under severe pressure from the American Government to produce drugs nationally, but many think it's just not possible.

Pharmacists, being the most accessible health care professionals, have an important role to play in the management of this pandemic, and in Georgia as well. The numbers of patients and costumers are increased. The role of pharmacists is extended, which is more conspicuous. Pharmacies continue to deliver health care medicines in the whole world. This is not new, as pharmacies have always been pivotal in health care delivery in the wake of pandemics, for instance, in 2009 during the H1N1 pandemic, pharmacies were instrumental in the saving of many people's lives and prevention of the pandemic.

In a nutshell, COVID-19 may be seen as a century's opportunity for pharmaceutical industry, because it increases the demand for prescription medicines, vaccines and medical devices, which reflects on positively of pharmaceutical industry development.

Conclusion: The fact is that the coronavirus pandemic will have a major impact on the world economy. However, given that the situation in the world is

changing on a daily basis, it is difficult to define this impact at this stage scales. The effects of the coronavirus pandemic are often compared to World War III, and once the virus is eradicated, improving the world economy will become the number one challenge. As economists It is predicted that there is a high probability that the coronavirus will lead the world economy to recession.

Understanding the positive and negative international experience, not only in the field of health, but also in managing the economic crisis, is essential; Also, private initiatives are important, ie whether at least a part of Georgian business will be able to self-organize, develop new types of services and products that will meet the existing challenges.

UDC 378.147: 81 243: 37.091.2

**FOREIGN LANGUAGE AS A TOOL OF PROFESSIONAL GROWTH OF
STUDENTS OF TECHNICAL SPECIALTIES IN MULTILEVEL GROUPS**

Kharytska Svitlana

candidate of pedagogical sciences

Associate Professor of

Foreign Languages and Applied Linguistics

National Aviation University

Kyiv, Ukraine

Summary: The article is devoted to the problem of teaching a foreign language to students of non-language specialties in a multilevel group. This article reveals the concept of multilevel, according to the student group of a technical higher education institution, considers the factors that determine the existence of such groups. In addition, the article raises the issue of the disadvantages and advantages of teaching a foreign language in different groups, as well as ways to overcome the shortcomings, as well as ways to improve the effectiveness of foreign language teaching for professional growth.

Keywords: foreign language, language teaching, technical educational institution, multi-level group, mixed group, the level of foreign language proficiency.

In the course of their professional activity, almost all teachers faced the problem of multilevel training of students in a foreign language. This is especially true for those teachers who work in non-language faculties. In most cases, the level of students' knowledge of a foreign language differs sharply and there are a number of logical explanations: the level of teaching a foreign language at school, individual characteristics of the future student to sense languages, weak or no motivation to study the subject and others. This problem is quite complex, but it should not be exaggerated. Using some methodological and pedagogical techniques, we have the

opportunity to increase the effectiveness of learning a foreign language in a non-language university.

Let's first consider the concept of *multilevel* and *multilevel group*. In Western methods, the term mixed ability classes or multileveled classes is used. Such groups consist of students, the level of language proficiency in which differs significantly [2]. Therefore, it is impossible to find two students in the group who have the same language skills. They all differ in their strengths and weaknesses, approaches to the learning process, motivation, they react differently to the methods and techniques proposed by the teacher.

We have already said that there are a number of factors that determine the multilevel or mixed nature of students in groups where a foreign language is not the leading subject. Now let's focus on them in more detail. These include – age and experience of students, intellectual abilities of each student, individual characteristics of language perception, already acquired level of foreign language proficiency, level of native language proficiency for comparative parallels, the level of student self-organization in the learning process, appropriate motivation and attitude subject, not the least role is played by the attitude to the teacher as a person, and at the end of the origin and cultural level of the student.

Teaching a foreign language in such groups can be accompanied by a number of difficulties. We can note the following: 1) visiting and maintaining discipline. Quite often, when the level of preparation of students in a group turns out to be radically different, the first problem facing the teacher is to organize the work so that attendance does not affect the work in the group. Unlike a compulsory school, students are not affected, especially graduate students, when foreign language skills become even more difference. These problems arise when students feel frustrated or bored and cannot concentrate on the lesson. Again, the reason is that some students learn the material faster and easier, while others need more attention from the teacher, additional advice; 2) interest in the subject. Providing a meaningful component and types of educational activities that will stimulate cognitive activity and arouse interest and interest in all students equally is often problematic and almost impossible; 3)

effective learning of educational material. Practically this problem is the most actual in work of any teacher. It is necessary to provide the most effective methods for mastering the material by all students in terms of the time allotted for classes. 4) highly specialized selection of educational materials. As a rule, each textbook on a foreign language in the university is designed for a certain category of students (vocational selection of educational material). All materials of such manuals and textbooks clearly meet the requirements of the program and do not allow the teacher to use all the creative potential. The possibility to vary remains only during the study of grammatical topics or during the preparation of presentations on one of the proposed topics. 5) the desire of students to participate in the learning process. In different-level groups, the activity of stronger students and passivity or even the absence of weak ones is especially noticeable. Low level of education and insufficient attention from the teacher can have a negative impact on such students and delay the process of learning new material. 6) correcting mistakes. The teacher always has difficulty correcting mistakes made by students in such groups. On the one hand, correcting mistakes is a necessary step in learning a foreign language, on the other - it must be done tactfully and carefully. For example, ask all students to follow the answer and record mistakes, and then correct them all together. Both stronger and weaker students will be able to feel needed and be involved in the learning process.

Despite a number of difficulties that arise in the process of teaching foreign languages in different groups, it is necessary to note the existing positive aspects. First of all, students in such groups come to classes not only with different knowledge, but with different experiences, views, ideas and interests, taking them into account when planning classes, the teacher can enhance the cognitive activity of students. The preparation and conduct of such classes allows teachers to implement the latest technologies in the educational process and be creative in its organization.

In particular, classes in mixed groups have educational value, because by interacting with each other students get the opportunity to help and teach each other. In such conditions, students develop skills of independent work, both in class and

outside the classroom, learn to communicate and interact with each other, which is certainly very important because the teacher does not always have the opportunity to pay attention to each student.

On the other hand, working in different levels of groups gives the teacher the opportunity to develop and improve their professional skills. Preparation for such classes requires from the teacher constant creative thinking, extraordinary decisions when using various teaching methods.

Thus, for the successful organization of the educational process in different levels of groups, the teacher must be armed with special knowledge and have a number of methodological techniques that will help to more effectively solve the tasks. In the literature on methods of teaching foreign languages suggest the use of the following techniques during classes in different levels of groups:

- create a friendly atmosphere. Students need to feel supported and confident in order to make every effort to complete the tasks in the classroom. Here we can include the teacher's knowledge of all students by name from the first lesson for their maximum involvement in the learning process;

- to organize the educational process. A competent approach to the organization of the educational process in the classroom allows to involve all students in the work as much as possible. This requires a number of necessary conditions: planning and equipment of classrooms, which allows the most effective, which allows the most effective training. Effective use of clarity and skillful management of students' learning activities using clear instructions. Application of group work of students, work in pairs, creation of video projects. Setting a clear time frame for completing tasks with mandatory summarizing;

- to develop students' skills of independent work. The teacher can help students choose the most effective forms of work depending on their style of perception of information. In addition, it is necessary to teach students to find relevant information, to be able to separate it from the flow of harmful, unnecessary information. Be sure to communicate your goals and objectives at the beginning of the lesson, and encourage students to analyze and evaluate their achievements at the end of the lesson;

- to provide a variety of topics, teaching methods, teaching materials and forms of educational activities in the classroom. All this helps to increase students' interest in classes and enhances cognitive activity. This approach creates favorable conditions for students with different levels of foreign language proficiency;

- to increase students' interest in educational activities. This can be achieved in several ways, such as content, topics, forms of educational activities in the classroom. To motivate students, the teacher can ask them to determine the content, topics and forms of educational activities, where possible;

- adjust the appropriate pace of work in the classroom. The teacher must take into account the individual characteristics of students. Too fast or slow pace can reduce the effectiveness of learning material. Thus, the teacher must feel when and how to change the pace in order to use the study time to maximum advantage, without losing the interest of students;

- to encourage interaction and mutual support between students. Working in pairs or small groups, students develop skills of independent work, learn from each other without relying on the help of the teacher;

- to develop creative thinking in students by creating problem situations in the classroom, performing tasks to develop the ability of analysis, synthesis, evaluation;

- performance of obligatory and additional tasks. In this way, all students complete the required tasks, and those who complete faster receive additional tasks - this allows them to involve all students and increase the time to complete the required tasks for students who have a lower level of foreign language proficiency;

- completion of educational materials. It is known that most textbooks focus on a certain level of foreign language proficiency. Thus, the teacher has to review and change the materials, simplifying or complicating them depending on the level of students in the group;

- differentiation of homework. Undoubtedly, it would be good if students in different levels of groups were given separate, differentiated tasks, which will give additional self-confidence to students who have a medium and low level of foreign language proficiency.

Summarizing the above, we can say with confidence that all these approaches can be applied to any student group, as each student differs in their abilities and level of knowledge. Each person needs attention and individual approach.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Захарчук Н.В. Характеристика принципів комунікативного співробітництва в англomовному просторі / Н.В. Захарчук // Вісник Черкаського університету. Серія «Філологічні науки». – 2013. – № 27(280). – С. 23-31.

2. Bremner, S. (2008) Teaching a Mixed Ability Class. [Electronic resource] – Access mode <http://www.languageswithoutlimits.co.uk/resources/SBremner.pdf/> (Accessed 30.01.2018).

THEORETICAL ASPECTS OF FINANCIAL RISK MANAGEMENT

Maryna Anna

Ph.D., Associate Professor

Associate Professor of the Department

Management and financial and economic security

Amelnytska Mariia

applicant majoring in Finance

Banking and Insurance

Donetsk National Technical University

Pokrovsk, Ukraine

Abstract: the study is devoted to the theoretical aspects of financial risk management, namely: analyzes the economic content of financial risks, methods of financial risk management and insurance and the effectiveness of internal mechanisms to reduce financial risks in the enterprise is considered.

Keywords: financial risks, liquidity, solvency, bankruptcy diagnosis

Risks arise in connection with the movement of financial flows and are manifested in the markets of financial resources mainly in the form of interest rate, currency, credit, commercial, investment risks.

Risk is defined as the threat of incurring losses in the form of additional costs not predicted in forecasts, projects, plans, programs, or to receive income less than expected. Moreover, if the costs are necessary in any case, the losses are a consequence of uncertainty.

The risks that accompany the financial activities of the entity are divided into a special group - financial risks, which are characterized by the probability of adverse financial consequences in the form of loss of income, capital or liquidity. Financial

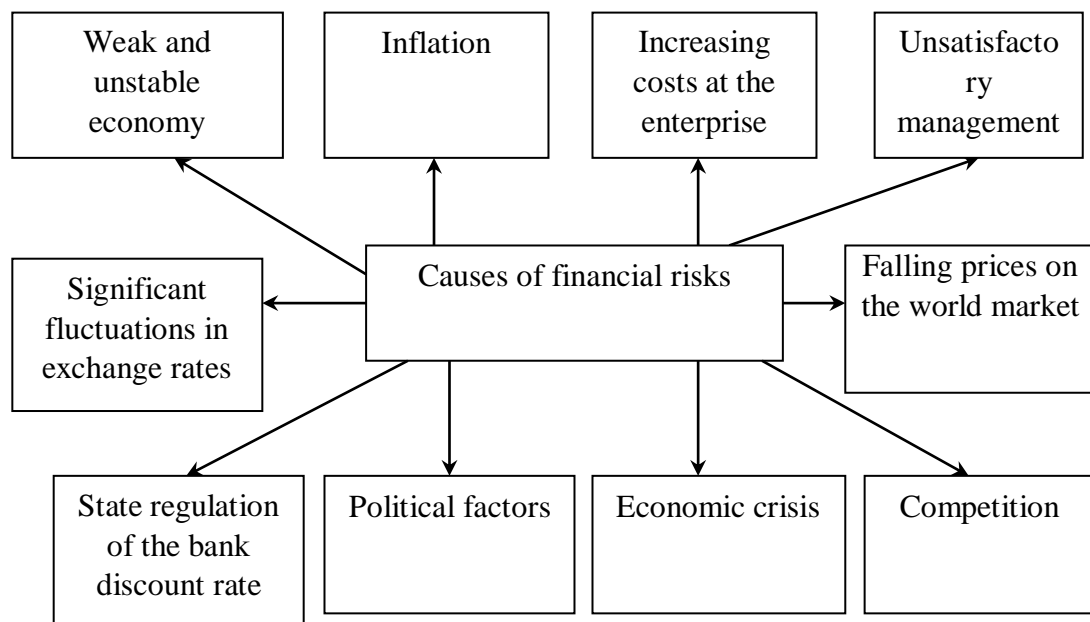
risks arise from the movement of financial flows and are manifested mainly in the markets of financial resources.

In a broad sense, financial risks are most often associated with operational, investment and capital structure risks; in the narrow - with risks, the source of which is the financial activity of the enterprise, which changes the composition and structure of capital (liabilities) of the enterprise.

Thus, financial risks belong to the group of speculative risks, the realization of which can result in both losses and gains.

Financial risks are objective in nature due to the uncertainty of the external environment in relation to the enterprise. The external environment contains the objective economic, social and political conditions under which the company operates and to the dynamics of changes which it is forced to adapt.

There are many reasons for financial risks (Fig. 1).

Fig. 1. Causes of financial risks [2, p.45]

The analysis of the main approaches to minimizing the adverse effects of random events and their financial consequences allows us to identify a number of general risk management procedures.

This point of view makes it possible to explore how, in general, you can deal with a particular risk that can be done with it. Possible procedures include:

- Risk elimination - a set of measures that allow you to avoid completely the impact of certain adverse events;

- risk reduction (Risk mitigation) - the set helps to reduce the adverse consequences of the actions of the public authority, firm or individual. This procedure assumes that the risks remain the carrier's own responsibility, so it is sometimes called Risk retention or Risk assumption;

- risk transfer - a set of measures to transfer responsibility for reducing the possibility of adverse events and for compensation for related damage to another entity.

Another classification of risk management procedures is based on the relationship between the time of implementation of specific measures and the time of occurrence of an adverse event. From this point of view, all methods of risk management can be divided into two major groups:

- pre-event risk management methods, planned and implemented in advance and aimed at reducing the probability of damage, reducing the amount of possible damage and modifying the structural characteristics of the risk. This group of risk management methods mainly includes methods of risk transformation (Risk control or Risk control to stop losses). They are mainly related to changes in the risks themselves, i.e. involve the implementation of such measures that will prevent the implementation of the relevant risks. In this regard, it becomes clear why these methods are often associated with preventive measures;

- post-event management methods carried out after the occurrence of damage and aimed at eliminating the consequences of an adverse event and compensation for damage. The main thing for this group of methods is that they are aimed at financing the risk, i.e. the formation of financial sources used to cover losses that result from the implementation of risks. This group of methods mainly includes risk financing methods (Risk financing or Risk financing to pay for losses).

Methods of risk transformation - a group of methods that involve the impact on the conditions of adverse effects and the possible amount of damage. Typically, these methods are aimed at reducing risk exposure, reducing vulnerability and enhancing the mutual impact of risks in the portfolio, which will be more favorable for the risk carrier. These methods are also called technical methods of risk management.

Risk financing methods - a group of methods aimed at covering already incurred losses. These methods involve the creation of special reserve funds or other sources of financing for losses. Methods are also called economic, or financial, methods of risk management.

Both of these classifications are important for understanding the specifics of a particular method of risk management. Therefore, the final classification of specific methods should be based on the use of both criteria (Table 1).

Table 1

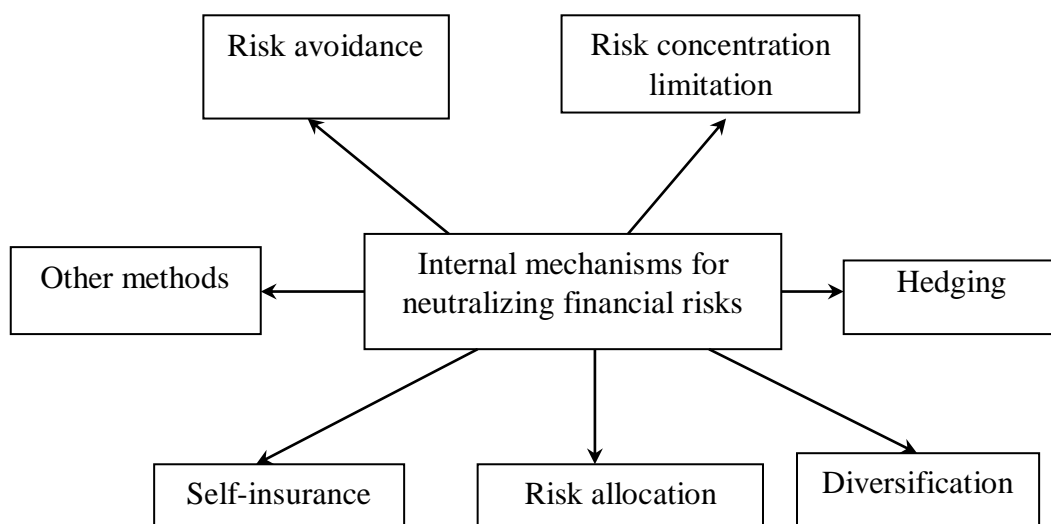
Classification of risk management methods [8]

Risk management procedures	Group of methods	
	Methods of risk transformation	Risk financing methods
Risk avoidance	Risk waiver	-
Risk reduction	Reducing the frequency of damage Reduction of losses Risk sharing (differentiation and duplication)	Coverage of current income loss Creating reserves Borrowing (lending) Other methods of self-insurance
Risk transfer	Risk outsourcing Providing guarantees	Insurance Risk redistribution among a group of economic entities Sponsorship

This "double" classification allows you to more accurately indicate the role and place of the proposed methods, emphasizes their essence. Thus, the methods of financing the risks left on one's own (as part of the risk reduction procedure) differ only in the sources of coverage of the loss, and the methods of risk transformation within the same procedure are associated with different types of preventive measures.

In the system of methods of financial risk management of the enterprise the main role belongs to the internal mechanisms of their neutralization. Internal

mechanisms for neutralizing financial risks are a system of methods to minimize their negative consequences, which are selected and implemented within the enterprise. The main object of the use of internal neutralization mechanisms are, as a rule, all types of acceptable financial risks, a significant part of the risks of the critical group, as well as uninsured catastrophic risks, if they are accepted by the company due to objective necessity. The advantage of using internal mechanisms to neutralize financial risks is a high degree of alternative management decisions, which are usually independent of other entities. They are based on the specific conditions of the financial activities of the enterprise and its financial capabilities, allow to take into account the impact of internal factors on the level of financial risks in the process of neutralizing their negative consequences. The system of internal mechanisms for neutralizing financial risks involves the use of the following basic methods (Fig. 2).

Fig.2. System of internal mechanisms of neutralization of financial risks of the enterprise [7]

Risk avoidance. This direction of neutralization of financial risks is the most radical. It consists in the development of such measures of an internal nature that completely eliminate a particular type of financial risk.

There are the following main measures:

- refusal to carry out financial transactions, the level of risk of which is excessively high. Despite the high efficiency of this method, its usage is limited, as most financial transactions are associated with the implementation of the main

production and commercial activities of the enterprise, providing regular income and profit;

- refusal to use high amounts of loan capital.

Reducing the share of borrowed funds in economic turnover avoids one of the most significant financial risks - the loss of financial stability of the enterprise. At the same time, such risk avoidance leads to a reduction in the effect of financial leverage, i.e. the possibility of obtaining an additional amount of return on invested capital;

- rejection of excessive use of current assets in low liquidity forms. Increasing the liquidity of assets avoids the risk of insolvency of the enterprise in the future. However, such risk avoidance does not leave the company additional income from expanding sales of products on credit and partially creates new risks associated with the irregularity of the operating process by reducing the size of insurance stocks of raw materials, finished products;

- refusal to use temporarily free monetary assets in short-term financial investments. This method avoids deposit and interest rate risk, but generates inflation risk as well as the risk of lost profits.

The mechanism for limiting the concentration of financial risks is usually used for those types that go beyond their allowable level, ie for financial transactions carried out in the area of critical or catastrophic risk. Such limitation is realized by establishing appropriate internal financial standards at the enterprise in the process of policy development of various aspects of financial activities.

Limiting the concentration of financial risks is one of the most common internal risk management mechanisms that implement the financial ideology of the enterprise in terms of accepting these risks and do not require high costs.

Hedging financial risks by carrying out appropriate transactions with derivative securities is a highly effective mechanism for reducing possible financial losses in the event of a risk. However, it requires certain costs for the payment of commissions to brokers, premiums on options, and so on. But the level of these costs is much lower than the level of costs for external insurance of financial risks. Various forms of financial risk hedging have already become widespread in the practice of

domestic risk management. The mechanism of neutralization of financial risks on the basis of various forms of hedging will be increasingly developed in the domestic practice of risk management due to its high efficiency. Diversification. The diversification mechanism is used primarily to neutralize the negative financial consequences of non-systematic (specific) types of risks. However, it allows you to minimize to some extent the systematic (specific) risks - currency, interest and some others. The principle of operation of the diversification mechanism is based on the differentiation of risks, which prevents their concentration.

As the main forms of diversification of financial risks of the enterprise the following directions can be used [3,4]:

- diversification of financial activities. It involves the use of alternative income from various financial transactions - short-term financial deposits, loan portfolio formation, real investment, the formation of a portfolio of long-term financial investments, etc.;

- diversification of the currency portfolio ("currency basket") of the enterprise. It provides a choice for foreign economic transactions of several types of currencies. In the process of this direction of diversification the reduction of financial losses on currency risk of the enterprise is provided;

- diversification of the deposit portfolio. It provides for the placement of large sums of temporarily free funds for safekeeping in several banks. Since the terms of placement of monetary assets do not change significantly, this direction of diversification reduces the level of deposit risk of the portfolio without changing the level of its profitability;

- loan portfolio diversification. It provides a variety of buyers of the company's products and aims to reduce its credit risk. As a rule, the diversification of the loan portfolio in the process of neutralizing this type of financial risk is carried out together with the limitation of the concentration of credit operations by setting a differentiated by groups of credit limit buyers;

- diversification of the securities portfolio. This direction of diversification allows to reduce the level of unsystematic risk of the portfolio, without reducing the level of its profitability;

- diversification of the real investment program. It provides for the inclusion in the investment program of various investment projects with alternative sectoral and regional orientation, which reduces the overall investment risk of the program.

The degree of risk allocation, and hence the level of their negative financial consequences for the company is the subject of its contractual negotiations with partners, reflected in the terms of the relevant contracts. Self-insurance (internal insurance). The mechanism of this direction of neutralization of financial risks is based on the reserve of the enterprise of a part of financial resources that allows to overcome negative financial consequences on those financial operations on which these risks are not connected with actions of counterparties.

The main forms of this direction of neutralization of financial risks are [5]:

- formation of the reserve (insurance) fund of the enterprise. It is created in accordance with the requirements of the legislation and the charter of the enterprise. At least 5% of the amount of profit received by the enterprise in the reporting period is sent for its formation;

- formation of target reserve funds. An example of such formation is a price risk insurance fund (for the period of temporary deterioration of market conditions; a fund for the revaluation of goods in trade enterprises; a fund for repayment of bad debts on credit operations of the enterprise, etc. The list of such funds, sources of their formation and amounts the company's charter and other internal regulations;

- formation of reserve amounts of financial resources in the system of budgets, which are accounted for by different centers of responsibility. Such reserves are provided, as a rule, in all types of capital budgets and in a number of flexible current budgets;

- formation of a system of insurance stocks of material and financial resources for individual elements of current assets of the enterprise. Such insurance stocks of the enterprise are created on monetary assets, raw materials, materials, finished

goods. The amount of needs in insurance reserves for individual elements of current assets is set in the process of their rationing;

- undistributed balance of profit received in the reporting period. Prior to its distribution, it can be considered as a reserve of financial resources, which are directed, if necessary, to eliminate the negative consequences of certain financial risks.

Using this mechanism to neutralize financial risks, it should be borne in mind that insurance reserves in all their forms, although they allow you to recoup quickly the financial losses incurred by the company freeze the use of a significant amount of funds. As a result, the efficiency of the company's equity use decreases, its dependence on external sources of financing increases.

This determines the need to optimize the amount of reserved funds from the standpoint of their future use to neutralize only certain types of financial risks. Such risks include [6]:

- uninsured types of financial risks;
- financial risks of acceptable and critical level with a low probability of occurrence;

- most of the financial risks of the acceptable level, the estimated value of the estimated loss for which is low.

Among the main of the following methods used by the company may include:

- ensuring the right to demand from the counterparty for a financial transaction an additional level of risk premium. If the level of risk on the planned financial transaction exceeds the estimated level of income on it (on a scale -profit-risk), it is necessary to provide additional income on it or refuse to conduct it;

- obtaining certain guarantees from contractors. Such guarantees related to the neutralization of negative financial consequences in the event of a risk may be provided in the form of a guarantee, letters of guarantee of third parties, insurance policies in favour of the company by its counterparties for high-risk financial transactions;

- reduction of the list of force-majeure circumstances in contracts with contractors. In modern domestic economic practice, this list is unreasonably expanding, which allows the company's partners to avoid in some cases financial liability for non-performance of their contractual obligations;

- ensuring compensation for possible financial losses on risks due to the envisaged system of penalties. This direction of neutralization of financial risks involves the calculation and inclusion in the terms of contracts with counterparties of the required amounts of fines, penalties, penalties and other forms of financial sanctions in case of breach of their obligations (late payment for products, non-payment of interest, etc.).

Conclusions. Based on the consideration of general economic processes as manifestations of risky events, the main components of uncertainty and unpredictability in the financial sphere of enterprises are revealed, which include: the presence of a large number of unprofitable enterprises, tax arrears, growing dynamics and unsatisfactory structure of accounts payable, difficulties with the restructuring of certain industries, over-regulation of economic entities.

REFERENCES:

1. Salehizaden M., Taylor R. A Test of Purchasing Power Parity for Emerging Economies. - Journal of International Financial Markets, Institutions and Money, 2009. – vol.9.- P.28-36

2. Bajoumi T., MacDonald R. Deviations Exchange Rates from Purchasing Power Parity: A Story Featuring Two Monetary Unions. - IMF Staff Papers, 2007. - vol.46, №1. - March.- P.44-49

3. Contemporary Logistics by James C. Johnson, Donald F. Wood, Daniel L. Wardlow. – 2011. - 124 p.

4. Appraisal and Feedback. Making Performance Review Work" by Clive Fletcher Berkeley: University of California at Berkeley. - 2011. – 56 p.

5. Karaoke Capitalism by J. Ridderstrale, K. Nordstrom. – N., 2013. – 78 p.

6. Hammes D, L. Review of "Conflict in Economics" (Varoufakis Y., Young D.) / *Kyklos*. - 2012. - V. 45. - Issue 2. - P. 308-311

7. Бердар М. М. Управління процесом формування і використання фінансових ресурсів підприємства. *Актуальні проблеми економіки*. - 2015. - № 5. - С. 133-138

8. Прокопчук Д. В. Проблеми класифікації фінансових ресурсів суб'єктів господарювання. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnltn/Prokopczuk_20_2.pdf

**PUBLIC ADMINISTRATION IN THE CONDITIONS
OF EPIDEMIC THREATS**

Makarenko Maksym Valeriiovych

Candidate of Medical Sciences

oral surgeon & prosthodontist

co-founder and CEO of IStomatolog

Family Dentistry Center

Founder & owner of MM-Dental clinic

Kiev, Ukraine

Summary: The article examines the role of effective functioning of the public administration system in the conditions of epidemic threats, implementation of appropriate state policy, formation of necessary urgent actions to respond to epidemic threats, their prevention and localization in case of spread. It is noted that the measures taken by public authorities by health care institutions and other stakeholders to combat epidemic threats are not yet able to fully overcome the COVID-19 pandemic.

Key words: health care, epidemic threats, public authorities, public health management.

Crises caused by pandemics, which arose as a result of the spread of various pathogens of dangerous diseases, have caused significant damage to the world almost throughout the centuries of civilization. The experience of humanity in the fight against global pandemics has identified the main issues and possible ways to overcome the consequences, highlighting the important role in this process of effective functioning of public administration, namely the implementation of appropriate public policy, the formation of urgent action to respond to epidemic threats, dissemination. The COVID-19 pandemic has reached a particularly large-

scale level, affecting all countries of the world and leading to significant human losses, negative social consequences and a large-scale economic crisis.

The world's health problems, especially the risk of disease outbreaks, have become increasingly important in the global political arena over the past few decades. The forerunner of this change was the emergence of HIV / AIDS in the 1980s. Today, the epidemic spread of plague and cholera, viral contact fevers, tuberculosis, etc. continues to pose a threat to humanity. Outbreaks of infectious diseases such as severe acute respiratory syndrome, Middle Eastern respiratory syndrome (MERS), Ebola, and pandemic forms of influenza (bird and swine flu) periodically pose significant problems for humanity. In 2020, the planet was captured by the coronavirus [1, p. 126; 2, p. 1317]. The nature of the crisis caused by COVID-19 is unprecedented: in addition to short-term recurrent shocks to the health and economy of the world, the consequences for human capital, productivity and behavior can be long-term and unpredictable. In addition to health and casualties, the pandemic caused the most serious economic crisis since World War II. O. Butnyk and O. Nemyrivska believe that the emergence of global pandemics can lead to critical consequences, causing an imbalance in the main macroeconomic indicators of national development. The lack of adequate stabilization steps can significantly exacerbate the crisis. The urgent reaction of the state to epidemic threats is the measures of the state anti-crisis policy: intensive financing of health care facilities, providing them with the necessary equipment; support for small and medium business; preventive steps to reduce mass unemployment (credit vacations, exemption from payment for a certain period of time from loans and interest on loans; tax benefits; government guarantees; support for laid off workers); maximum protection of people from infection (quarantine, restriction of movement, etc.) [4, p. 144].

Today, the crisis caused by the COVID-19 pandemic requires unprecedented steps by public authorities at various levels. The public sector, including government agencies, medical institutions and centers for disease control and prevention act as key leaders and structures [5, p. 208]. However, it should be noted that the measures

taken by public authorities, health care facilities, and other stakeholders to address epidemic threats are not yet able to fully overcome the COVID-19 pandemic. Unfortunately, almost all over the world we see significant problems related to the current state of functioning of public administration systems in general and the activities of public authorities in particular, which should counteract crises caused by epidemic challenges and various risks of various kinds. Thus, in today's environment, national public administration systems are being tested and moving in new directions, as governments introduce stabilization, transition and new political regimes, adapt to new realities, forms of further implementation of their functions, changed livelihoods, economic activities, remote opportunities. communications, etc.

REFERENCES:

1. Lytvynov O. M., Bandurka I. O. Epidemichna bezpeka Ukrainy: slidamy koronavirusu. Derzhava i zlochynnist. Novi vyklyky v epokhu postmodernu: zb. tez dop. nauk.-prakt. konf., prysviach. pamiati vitse-prezydenta Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy, profesora O.M. Lytvaka (m. Kharkiv, 23 kvit. 2020 r.). Kharkiv: KhNUVS, 2020. P. 125-127.

2. McInnes C., Roemer-Mahler A. From security to risk: reframing global health threats. *International Affairs*. 2017. № 6(93). P. 1313-1337.

3. The territorial impact of COVID-19: Managing the crisis across levels of government. OECD. 2020. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=128_128287-5agkkojaaa&title=The-territorial-impact-of-covid-19-managing-the-crisis-across-levels-of-government.

4. Butnyk O. O., Nemyrivska O. Ya. Osoblyvosti publichnoho upravlinnia v umovakh svitovoi pandemii. *Pravo ta derzhavne upravlinnia*. 2020. № 2. P. 142-148.

5. Nicola M. et al. Evidence based management guideline for the COVID-19 pandemic-review article. *International Journal of Surgery*. 2020. № 77. P. 206-216.

УДК 94 (479, 24)

**AZERBAIJAN NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES, INSTITUTE OF
HISTORY FROM THE DATE OF ORGANIZATION OF CONSTRUCTION
WORK IN THE SOUTH-EASTERN REGION OF THE REPUBLIC OF
AZERBAIJAN (2003-2018)**

Malikov Emin Nazir oglu

Doctor of philosophy in history, senior lecturer

Lankaran State University

Lankaran city, Azerbaijan

Annotation: As a result of the successful economic policy pursued by the President of the Republic of Azerbaijan Ilham Aliyev, construction work and the construction industry have developed in the regions. New technologies have been applied in the construction industry and factories producing large construction materials in accordance with modern standards have been established.

Construction works were carried out in the South-Eastern region of the republic, administrative and residential buildings were built at the expense of the state. Extensive landscaping and construction work has been carried out in Astara, Lankaran, Masalli, Yardimli, Jalilabad, Lerik administrative districts included in the region. Under the direct supervision of the President, repair and construction work of residential buildings in an emergency situation was successfully carried out. As a result of repair and construction work carried out in the settlement in the region, the social infrastructure has been completely rebuilt.

Keywords: Republic, President, South-East region, construction, building.

As a result of the successful economic policy pursued by the President of the Republic of Azerbaijan Ilham Aliyev, construction work and the construction industry have developed in the regions. New technologies have been applied in the construction industry and factories producing large construction materials in

accordance with modern standards have been established. The volume of investment in the construction sector has increased year by year.

During 2003-2012, the volume of construction work carried out in the Republic of Azerbaijan increased 7 times and as a result, this sector of the economy became one of the fastest growing sectors [1, p. 82]. Construction works were carried out in the South-Eastern region of the republic, administrative and residential buildings were built at the expense of the state.

At the same time, the production of construction materials included in the construction industry has been expanded in the region, and the search and exploration of new deposits of construction materials has been strengthened. Extensive landscaping and construction work has been carried out in Astara, Lankaran, Masalli, Yardimli, Jalilabad, Lerik administrative districts included in the region.

The Decree "On measures to accelerate the socio-economic development of the Republic of Azerbaijan" signed by the President of the Republic of Azerbaijan Ilham Aliyev on November 24, 2003 accelerated the country's transition to a new stage of development. The decree significantly expanded the construction and landscaping work in the south-eastern region of the country.

President Ilham Aliyev signed an order on January 29, 2004 on the establishment of a state commission in connection with the accident in a five-storey residential building in Lankaran. According to the order, the residents were provided with new housing. By the Order of the President of the Republic of Azerbaijan dated September 14, 2005 "On additional measures to accelerate the socio-economic development of the regions of the Republic of Azerbaijan, including Lankaran, Astara, Lerik, Masalli and Yardimli districts" started.

The order plays a key role in the implementation of construction and building works in the region. The Cabinet of Ministers decided on March 2, 2005 "On approval of the General Plan of development of Lankaran city". In accordance with the State Programs for Socio-Economic Development of the Regions, construction, building and landscaping works were carried out in the region. Starting from 2004,

design and estimate documents were prepared for the construction of the Lankaran Seaport and the installation of the 180 m long platform at sea was completed.

The construction of a 30-apartment residential building for the disabled and the families of martyrs of Karabakh in the region has been completed and put into operation. “Samit” LLC, “M-Shirvanli” LLC, “Lankaran” brick OJSC, “Kharkhatan” brick LLC, “Zaman” LLC were established in the region in 2004-2007, engaged in the production of construction materials. In 2007, the volume of construction work performed by construction enterprises in the region during the year increased by 2 times compared to the previous year and amounted to 12.4 million manat.

The number of employees in construction enterprises was 394 people, their average monthly nominal salary was 141 manat [2]. Starting from 2004, clay and Vilashchay sand-gravel mixture deposits were put into operation in Kosagil, Kulatan, Arkivan villages in Masalli region.

This has accelerated the production of construction materials. Brick production was carried out at Fakhraddin-K, Gala-95, Masalli brick and Kenan enterprises established in the region, and four new sales centers were established to organize the production and sale of construction materials. The area of the brick plant of Fakhraddin-K LLC, the largest producer of construction materials in the region, has reached 10 hectares and the annual production capacity has reached 60 million units [3]. Tiles, wall coverings and brick products produced at the plant are exported to all cities and regions of the country.

Two brick factories have been established by local entrepreneurs in Kolatan village. During his visit to the region, President Ilham Aliyev said at a meeting with the public of Masalli region: “I am very glad that Masalli is developing rapidly, beautifying and improving. You, the people who live here, know this better. The changes that have taken place here, of course, make every resident and every citizen of Masalli region happy.

These beautifully landscaped parks, renovated buildings, newly built high-rise buildings, schools, medical centers - all this is for people, designed for people to live well. All these wonderful deeds show the strength of Azerbaijan, the strength of our

country "[4]. In 2010, the construction of a gravel processing workshop and a brick plant was completed by Kaspi-star in Piran village of Lerik region. Mars-M has started work on the production of marble and other materials in the villages of Kalakhan, Anbudere, Buzeyir. There are such types of marble as gaboride, porlis-quartzite, marble onyx, lazurite, quartz, zeolite, basaltoid, which are construction materials in Lerik region.

Cement and lime are produced from the discovered Kleinez deposits, and bricks are produced from the clay deposits. In accordance with the II State Program, the Ministry of Ecology and Natural Resources discovered clay deposits in Lulekaran village and granite deposits in Zuvand village.

The reserves of the Bilaband andesite deposit, suitable for the production of facing stone, are 1.2 mln. m³, the reserves of the Kelvaz sand-gravel mixture deposit, suitable for road construction works and concrete production, are 1.2 mln. m³ was estimated in volume [5, p. 208].

According to the Order No. 429 of the Cabinet of Ministers of the Republic of Azerbaijan dated February 19, 2007, construction and repair works were carried out in Rudakanar, Mechikmahalla, Gapichimahalla villages of Astara region within the framework of the project "Measures against floods". Due to the repair work, 100 m³ of stone-concrete, 28 thousand m³ of repair work was carried out. In the III quarter of 2007, 73610 m³ of earthworks, 39345 m³ of back pouring, 18839 m³ of monolithic concrete and stone-concrete works were carried out to prevent flood waters of Astara river [6, p. 210].

The Alley of Martyrs located on H.Aliyev Street of Yardimli district has been reconstructed. A new park named after Heydar Aliyev was built in Perinbel village and construction work was carried out. In 2008, construction work worth 1894,000 manat was carried out in the district. "Reyhan" LLC and "Miralakbar" LLC were engaged in repair and construction works in the district. Orders of the Cabinet of Ministers of the Republic of Azerbaijan No. 19s dated January 28, 2010, 21s dated January 25, 2011 and 24s dated February 6, 2012 envisage construction and repair of health facilities in the region. In 2010, as a result of the efforts of the participants of

the construction complex, 9.7 billion manat (of which 6.4 billion manat was spent on construction and installation work) was directed to the socio-economic development of the republic [7, p.129].

In order to accelerate the socio-economic development of the regions, capital investment in the country increased by 2 times in 2008 compared to 2004, while this figure increased by 13 times in the south-eastern region. Thus, the volume of construction and repair work in the region has increased significantly.

In 2010, the construction of the State Flag Square and a recreation center for youth was completed in Jalilabad. Capital repairs worth 24986 manat and current repair work worth 120624 manat were carried out at cultural facilities [8, p. 407]. The construction of cultural facilities in the city is included in the draft state investment program of the Ministry of Culture and Tourism.

On April 29, 2010, President Ilham Aliyev took part in the commissioning of a 36-apartment residential building built for the families of the disabled and martyrs in Jalilabad. Construction of individual houses in the region has begun within the implementation of the Order of the President of the Republic of Azerbaijan dated June 20, 2014 "On additional measures to improve the social and living conditions of persons with disabilities and martyrs in connection with the protection of territorial integrity, independence and constitutional order of the Republic of Azerbaijan." The apartments built for the families of the disabled and martyrs in the region on the instructions of the President are one of the important works done in the field of their social exchange.

Thus, along with Jalilabad region, the construction of housing for disabled and martyr families in Lankaran, Masalli, Lerik, Astara, Masalli regions was carried out in accordance with state programs.

As a result of repair and construction works of multi-storey buildings in Jalilabad city, the full roof of 30 buildings was changed. In 2012, 19276.4 thousand manats were invested in construction in the region, 17968.7 thousand manats of fixed capital investments were spent on construction and installation works [9, p.106]. In order to get acquainted with the construction work carried out in Lankaran region, the

President arrived in the city on July 3, 2012 and got acquainted with the newly built Flag Square.

By the Order of the President of the Republic of Azerbaijan dated September 13, 2013 "On additional measures to accelerate the socio-economic development of the city of Lankaran" 2 million manat was allocated for construction work in the city. According to the order, Gumbashi, Goyshaban fortress complexes, clock tower in Lavangi circle, spring complex in Garmatuk circle were built in accordance with modern standards, covered with white layers and the area was paved.

On the road to the city's airport, in the area of the railway station, the fences were repaired, covered with white layers and construction work was carried out. In the area of Goyshaban village, 2 km long, 4-5 m high hills were planted with greenery in the area of 10,000 m², the park named after National Hero Asgar Aliyev and the Genocide Monument-Complex were reconstructed in the city, tamet coverings and fountains were installed in the area [10].

A new 24-apartment residential building was built and put into operation for the residents of the building located at 46 H.Aliyev Avenue. By the Order of the Cabinet of Ministers of the Republic of Azerbaijan No. 374s dated December 30, 2013, 15 multi-storey residential buildings in Lankaran city were inspected, design estimates were prepared, 1.5 million manat was allocated at the initial stage for reinforcement works. separated.

In 2013, the enterprises operating in the field of construction in the region performed construction work worth 22527.7 thousand manat, or 31.7 percent more than the previous year. 1188 thousand manat (5.3 percent) of construction works were new construction, 18246.8 thousand manat (80 percent) were 2 capital repairs, 3092.2 thousand manat (13.7 percent) were current repair works. 5994.9 thousand manat (26.6%) of construction works fall to the share of organizations in state enterprises, 16532.8 thousand manat (73.4%) to the share of construction organizations in non-state ownership [11, p.37].Administrative buildings, parks and apartments were put into operation at the expense of the state with the construction and repair work carried out in the region.

At the same time, the production of construction materials in the construction industry has increased significantly. In 2013-2015, construction and repair work was expanded in Yardimli district.

Roofs with an area of 2025 m² were replaced in 4 buildings in an emergency situation in the city, useless stairs were replaced with reinforced concrete in 6 buildings, 4200 m² plastering and painting works were carried out on the external walls of 7 buildings. 700 m² of plastering and painting work, 132 m² of doors and windows were replaced with new plastic materials in 7 emergency buildings of the city. In general, repair and construction works were carried out in the area of 5380 m², 152 m long reinforced concrete retaining wall was built.

The President of the Republic of Azerbaijan signed an order dated October 22, 2015, "On measures to eliminate the damage caused by rains in the city of Lankaran and the implementation of repair work in apartment buildings." According to the order, 4 billion manat was allocated for the implementation of repair work in apartment buildings.

About 40 residential buildings were repaired in Lankaran. The roofs of 29 multi-storey residential buildings in the city have been overhauled, the facades of 9 buildings have been completely changed, and the facades of 5 multi-storey buildings have been painted in a modern style. [12].

The Order of the President of the Republic of Azerbaijan dated December 17, 2015 on additional measures related to the construction of the regional "ASAN service" complex in Masalli region was signed. In accordance with the order, "ASAN Hayat" complex was built and put into operation from a 4-storey office building and 6 public catering facilities.

A Flag Square with a total area of 11,000 m² was built in Masalli district, a fence with a total length of 280 p / m and a height of 0.7 m was built around the square, a flagpole with a height of 64 m was installed and the Museum of State Symbols was built here. [13].

The Order of the President of the Republic of Azerbaijan dated September 5, 2016 "On measures to overhaul apartment buildings in Masalli" was signed.

According to the order, 3 million manat was allocated for the repair of 26 apartment buildings in Masalli. As a result of the construction work, the blocks, facades and roofs of 26 multi-storey buildings were overhauled and renovated. In addition, the roofs of 18 buildings and the facades of 5 buildings were overhauled in the district. At the entrance to the Arkivan settlement, a castle complex reviving the historic Arkivan fortress was built and the sidewalks on H. Aslanov Street were reconstructed.

In 2016, the construction of a 6-hectare park boulevard in Astara was completed and construction work continued on a 2-hectare beach area. Signed the Order of the President of the Republic of Azerbaijan dated June 8, 2017 "On additional measures to expand the territory of the seaside park-boulevard complex in the city of Astara." In accordance with the order, the expansion of the park boulevard and construction work was accelerated.

The President of the Republic of Azerbaijan signed the Order dated June 7, 2017 "On additional measures for the overhaul and restoration of apartment buildings in the city of Lankaran." In accordance with the order, 7.5 million manat was allocated for the overhaul and restoration of 13 apartment buildings in Lankaran.

The construction and repair work carried out under the close supervision of the President had a positive impact on improving the living standards of the local population and played a key role in improving social welfare.

Due to the funds allocated by the Presidential Decree dated September 5, 2017, the roofs of 20 multi-storey residential buildings were changed and the facades were painted [14, p. 466]. In the first half of 2018, 87,000 m² of fences were plastered and 58,144 m² of fences were painted in the city streets.

The outdated 4028 m² of metal and 1317 p / m bar were replaced with new ones. Full coverage of 4 apartment buildings was repaired at the expense of state funds and full coverage of 5 apartment buildings was repaired at the expense of internal resources of Lankaran City Executive Power.

The construction and repair work has created conditions for the reconstruction of cities, settlements and villages in the region. The construction work carried out in

the social, cultural and economic spheres has helped to improve the living conditions of the region's population.

Thus, the volume of construction and repair work carried out in the south-eastern region of the country has increased significantly. Under the direct supervision of the President, repair and construction work of residential buildings in an emergency situation was successfully carried out. As a result of repair and construction and improvement works in the settlement in the region, the social infrastructure has been completely reconstructed.

LITERATURE

1. History of the Republic of Azerbaijan (2003-2016). Volume II. Baku: ATİB, 2016, 716 p.
2. Current archive of Lankaran District Executive Power. Annual report of the district executive judge for 2007.
3. The brick factory of "Fakhraddin-K" Limited Liability Company is a modern enterprise./People's newspaper, September 10, 2005.
4. Masalli: economic development is closely linked to the private sector. / People's newspaper, January 22, 2009.
5. State Statistics Committee of the Republic of Azerbaijan. Socio-economic development of the regions (2004-2008). Statistical collection Baku, January-2007, 525p.
6. 2006: high achievements, great successes. Lerik newspaper. 2007, 20 February.
7. Nuriyev E., Allahverdiyev Z. The role of construction complexes in the development of Azerbaijan. Baku: "West-East", 2011, 296 p.
8. State Statistics Committee of the Republic of Azerbaijan. Socio-economic development of the regions (2009-2013). Statistical collection / Baku, July-2012, 533 p.
9. State Statistics Committee of the Republic of Azerbaijan. Statistical indicators of Jalilabad region (2007-2012). Lankaran-2013, 108 p.

10. Current archive of Lankaran District Executive Power. Annual report of the district executive judge for 2013.

11. State Statistics Committee of the Republic of Azerbaijan. Statistical indicators of Lankaran region (2009-2013). Lankaran-2014, 65 p.

12. Current archive of Lankaran District Executive Power. Annual report of the district executive judge for 2015.

13. Current archive of Masalli District Executive Power. Annual report of the district executive judge for 2016.

14. State Statistics Committee of the Republic of Azerbaijan. Socio-economic development of the regions (2014-2018). / Statistical collection / Baku, July 2018, 629 p.

UDC 664.14:662.99:536.7

**LOCAL OPTIMUM OF THE FIFTH SECTION FOR SUGAR PRODUCTION
EVAPORATION SYSTEM**

Nikulshin Vladimir Ruslanovich

Doctor of Technical Sciences, Professor

Denysova Alla Evseevna

Doctor of Technical Sciences, Professor

Melnik Sergey Igorevich

PhD Senior Lecturer

Wysochin Victor Vasilyevich

PhD, Associate Professor

Andryushchenko Anatoly Mikhailovich

Dipl. Engineer, Senior Lecturer

Odessa National Polytechnic University

Odessa, Ukraine

Abstract. In this paper is described the application and given the numerical example for the fifth section optimization by the developed method of separate section local temperature drop thermoeconomical optimization of a sugar plant multistage evaporation system.

Key words: optimization, multistage evaporation systems, sugar production, thermoeconomics.

In the energy-technological system of sugar production the greatest losses of exergy (almost 72%) are appeared in the cooking of massecuite, so these processes request the greatest attention.

For a evaporation system of typical sugar plant a method of thermoeconomic optimization was developed (by the temperature drops in separate sections). The task

of local optimization is to minimize the annual thermo-economic costs of the evaporation system as a whole:

$$Z_{\Sigma}^{opt*} = \min \sum_{i=1}^m Z_i = \min(Z_{e\Sigma} + Z_{k\Sigma}) = \min\left(\sum_{i=1}^m Z_{ei} + \sum_{i=1}^m Z_{ki}\right) \quad (1)$$

Here Z_{ei} – the annual energy costs calculated by the corresponding loss of exergy in the i -th (section) element $Z_{ei} = C_e \Pi_i \tau_y$, C_e – the price of fuel, recalculated to one kJ of its exergy; Π_i – loss of exergy in the i -th element, τ_y – system operating time per year; $Z_{ki} = \varphi_y K_i$ – annual capital and associated costs; K_i – capital investment in the i -th element when putting the object into operation "turnkey"; φ_y – the combined annual refund of capital investments.

The obtained values of optimal temperature drop and local optimum of annual thermoeconomic costs for the fifth section are given in table 1. More precise in table 2.

In software implementation, these corrected values are used as Z_i^{opt} .

The found value of optimal temperature drop exceeds that in the existing evaporation system at 3.8°C.

Maintaining such an increased temperature drop in the fifth section will reduce the annual cost in this section at 470 USD.

It should be noted that the values ΔT_i^{opt} found for each section requires mutual harmonization as the flows coming from the previous stages are simultaneously included in the subsequent ones, and therefore the temperature level of the processes in the sections must change consistently.

Table 1

**Temperature drops and annual thermoeconomic costs
in the fifth section (optimal values are highlighted)**

Temperature drop, ΔT_1 , K	Temperature of the heating steam, T_{h1} , K	The surface of heat exchange, A_{s1} , m ²	Exergy losses, Π_1 , W	Annual exergy costs, Z_{el} , USD/year	Annual capital and associated costs, Z_{kl} , USD/year	Annual thermo-economic costs, Z_1 , USD/year
4	346	1680	10654	1115	51708	52823
6	348	1120	15889	1663	37188	38852
8	350	840	21064	2205	29588	31793
10	352	672	26181	2740	24872	27612
12	354	560	31239	3270	21643	24914
14	356	480	36241	3793	19286	23080
16	358	420	41187	4311	17485	21796
18	360	373	46078	4823	16060	20884
20	362	336	50915	5329	14904	20234

Table 2

More precise temperature drops and annual thermoeconomic costs in the fifth section (optimal values are highlighted)

Temperature drop, ΔT_1 , K	Temperature of the heating steam, T_{h1} , K	The surface of heat exchange, A_{s1} , m ²	Exergy losses, Π_1 , W	Annual exergy costs, Z_{el} , USD/year	Annual capital and related with them costs, Z_{kl} , USD/year	Annual thermoeconomic costs, Z_1 , USD/year
18,0	360,0	373	46078	4823	16060	20884
18,1	360,1	371	46322	4849	15997	20846
18,2	360,2	369	46565	4874	15934	20809
18,3	360,3	367	46807	4899	15872	20772
18,4	360,4	365	47050	4925	15810	20736
18,5	360,5	363	47293	4950	15750	20700
18,6	360,6	361	47535	4976	15689	20665
18,7	360,7	359	47778	5001	15630	20631
18,8	360,8	357	48020	5026	15570	20597
18,9	360,9	355	48262	5052	15512	20564
19,0	361,0	353	48504	5077	15454	20531

19,1	361,1	352	48745	5102	15397	20499
19,2	361,2	350	48987	5128	15340	20468
19,3	361,3	348	49229	5153	15283	20437
19,4	361,4	346	49470	5178	15228	20406
19,5	361,5	344	49711	5203	15173	20376
19,6	361,6	343	49952	5229	15118	20347
19,7	361,7	341	50193	5254	15064	20318
19,8	361,8	339	50434,68	5279	15010,61	20290
19,9	361,9	337	50675,40	5304	14957,48	20262
20,0	362,0	336	50915,98	5329	14904,85	20234

It has to be noted that changing the flows parameters inside the evaporation system will also change the flows parameters leaving it.

Therefore, the found optimum of the temperature drop in the fifth section (as well as in others one) is local and needs correction when optimizing the evaporation system as a whole.

**TRANSPORT COMPANY'S ACTIVITY AS A PORTFOLIO
OF SPECIFIC PROJECTS**

Pavlova Nataliia Leonidivna

Senior lecturer

Odessa National Maritime University

Odessa, Ukraine

Abstract: The article defines the services of cargo delivery as a "package" of many services and identifies them as specific projects. In particular, the specificity of the product of the "cargo delivery" project is formulated. Further, the participants of the "cargo delivery" project are described. Additionally, the portfolio essence of the main course of activity of the freight forwarding company is identified.

Keywords: transport company, project, service, cargo delivery, portfolio.

Cargo delivery is the main activity direction of the transport company is the organization of. In fact, this service is organizational in nature since, although transport companies organize delivery, their customers are provided with delivery services as a "package" of a range of services related to the preparation, accompanying and delivery, while the organization in this case is the essence of the production process.

Production of this service is characterized by the entire complex of project features. The primary element to mention is the presence of the goal, which is based on the maximum extent of the implementation of the set of customer requirements for delivery. Notably, the production process of this service is limited in time and can be represented in the form of specific stages that form the corresponding life cycle. Uniqueness is the feature inherent for each type of service for the organization of delivery, such as the requirements and terms of delivery, despite the presence of certain "standard" components of this process which are peculiar to each separate

customer and delivery operation. Thus, irrespective of a certain "serial" and "typical" nature of the service of cargo delivery, its overall uniqueness is determined by a wide range of unique components of this process [1]. In addition, the process of delivery provision services requires the application of a variety of resources. The abovementioned factors altogether make it justifiable to determine delivery provision services as specific projects.

The transport company manager acts as the project supervisor, while the contractors encompass all participants of the delivery process. The multitude of the implemented services for the organization of cargo delivery forms the portfolio of current activities. The specificity of such projects lies in the fact that most of them involve a specific and wide set of "contractors" for each job. For example, sea shipping in a certain region is carried out by a particular set of companies. Similarly, customs clearance at a particular point is implemented by a large number of respective companies. Therefore, by involving the same contractors to perform "typical" work, a transport company can obtain a certain effect in the form of discounts on the cost allowing to either make the service cheaper for customers or get additional benefits. It should be noted that the portfolio of projects of the organizations' current activities is a fairly flexible structure, which is attributed to relatively short duration.

REFERENCES

1. Павлова Н.Л. (2020) Особенности применения проектно-ориентированного управления для транспортно-экспедиторских компаний//Topical issues of the development of modern science. Abstracts of the 7th international scientific and practical conference. Publishing House "ACCENT". Sofia, Bulgaria. Pp. 347-350

2. Andrievska V., Bondar A., Onyshchenko S. (2019). Identification of creation and development projects of logistic systems. Development of management and entrepreneurship methods on transport, 26-37. <https://doi.org/10.31375/2226-1915-2019-4-26-37>.

**CLINICAL AND PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF
EMOTIONAL BURNOUT IN BUSINESS LEADERS**

Palovski Julia

PhD Studentd

Taras Shevchenko National University of Kiev

Kiev, Ukraine

Abstract. The study is devoted to investigating the features of professional emotional “burnout” in business leaders. The paper presents the structure of the syndrome of emotional “burnout” of these specialists, considers the main clinical manifestations of emotional burnout syndrome and principles of approach to treatment of this disorder. The main syndromes characteristic of business leaders with emotional burnout syndrome are reflected. The most frequent in the syndrome of emotional burnout is an asthenic syndrome. Correctional measures allow weakening the manifestations of the disorder in question. A set of measures to correct the emotional burnout syndrome, which involves preventive and psychocorrective measures, is suggested.

Keywords: emotional burnout syndrome, stress, psychotherapy, clinical manifestations, business leaders

Emotional burnout is common among business leaders. More and more scientists are turning their attention to finding ways to identify and solve this problem.

Chronic stress significantly affects the physical and mental health of specialists. Professional activity of business managers is characterized by high neuropsychic tension caused by the influence of numerous stress factors.

Social norms, richness of communication activities, the need to make decisions in a short time, in general, high dynamism of activity – this provides an increase in

the level of anxiety, feelings of dissatisfaction, as well as the formation of preconditions for the manifestation of chronic fatigue. This negatively affects health and productivity and can trigger an occupational crisis (Alves, Hokerberg, Faerstein 2013).

Among a number of authors, we consider it important to highlight the works (Carlotto, Camara, 2007; Schaufeli, Leiter & Maslach, 2009), which define two main approaches to the definition of emotional burnout and its symptoms: productive and procedural. Representatives of the first approach (Carlotto, Camara, 2007) consider burnout as a certain state that encompasses a number of specific and stable elements. In the second approach (Schaufeli, Leiter & Maslach, 2009), burnout is viewed as a process consisting of naturally variable phases.

"Burnout syndrome" is already recognized as a problem, the solution of which lies in the plane of medical intervention. The WHO Dictionary of Psychiatry (Лексиконны психиатрии Всемирной Организации Здравоохранения, 2001) and the section "Problems associated with difficulties in managing life" of the International Classification of Diseases (Tamayo, Tróccoli, 2009) give it a special place. But still, there is no single approach to determining the causes of the development of burnout syndrome.

Psychology defines burnout as a psychological defence mechanism that provides a person with complete or partial exclusion of emotions in response to certain psychotraumatic influences (Petrides, Pérez-González, Furnham, 2007). This style of emotional, most often professional, behaviour allows business leaders to dose and economically use their own energy resources.

In the emotional sphere, such burnout is accompanied by a loss of a sense of humour, constant experiences of mistakes and failures, guilt, self-blame, irritability, feelings of resentment, bitterness, anger, indifference, impotence. Also, in the process of burnout, the development of anxiety and depressive disorders can occur.

In the cognitive sphere, burnout can be defined by rigidity of thinking, lack of concentration, suspiciousness, cynicism, lack of empathy for others, victim mentality, and overestimated concern for one's own needs.

Loss of creativity in problem solving, solitude and avoidance of colleagues / partners, loss of the ability to meet their needs for entertainment and health recovery, increased use of psychoactive substances, such as caffeine and nicotine. Burnout negatively affects personal life, which leads to limited contacts, social isolation.

The complexity of emotional burnout syndrome structure determines the need for a multimodal approach to its diagnosis, treatment and prevention.

Business leaders are faced with a number of syndromes that can be identified through appropriate research and interviews with employees exposed to such risks:

- cephalic syndrome accompanied by headache;
- anxiety-phobic syndrome accompanied by feelings of unconscious anxiety, internal tension, anxiety about certain past or future events, periodic or constant feelings of fear / anxiety;
- syndrome of mild cognitive impairment accompanied by subjective complaints of decreased memory and mental performance, decreased concentration, a feeling of absent-mindedness, difficulty in remembering new things, difficulties with the selection of verbal expressions, which reduces their productivity in professional activity.

The main goal of managing burnout is to reduce the effects of stress. This can be achieved considering the following three levels:

- 1) individual: development of adaptive forms of behavior, treatment of clinical manifestations;
- 2) interpersonal: optimization of relationships with colleagues, clients / partners, family members;
- 3) the organizational level covers issues related to optimizing the situation in the workplace, improving working conditions.

Psychotherapy plays a key role in solving problems associated with stress and burnout. Burnout business leaders need to change the stressful situation. The key to managing stress is mindfulness. In cases where it is impossible to influence stress factors, you should learn to regulate your emotional state.

For this, it is advisable to use methods of mental self-regulation, for example, auto-training. For the treatment of neurasthenia, the most suitable variant of the so-called autogenous "psychotonic" training, which has a stimulating effect. The use of psychopharmacological agents creates a favorable background for psychotherapeutic activities. Considering the role of asthenic and cognitive impairments in the clinical picture of emotional burnout, nootropic and neuroprotective agents should be used in the treatment of clinical manifestations of the disease, and their use ensures a decrease in fatigue, an improvement in attention and long-term memory.

As a conclusion in our work, it is worth pointing out that the burnout syndrome in business leaders is a complex structure that incorporates various components of maladjustment and psychosomatic disorders. In general, such circumstances pose a serious threat to health and negatively affect the efficiency and quality of work and the fulfilment of professional obligations, as well as household issues.

Such a situation requires active efforts aimed at identifying possible burnout, diagnosing its circumstances, and developing an individual program of psychoprophylaxis and anti-stress correction. This program should be built based on the personal characteristics of the leader, the circumstances that led to burnout.

REFERENCES:

1. Лексиконы психиатрии Всемирной Организации Здравоохранения. Пер. с англ. / под общ. ред. В. П. Позняка. – К.: Сфера, 2001. – 398 с.
2. Alves M. G., Hokerberg Y. H., Faerstein E. (2013). Trends and diversity in the empirical use of Karasek's demand-control model (job strain): a systematic review. *Rev Bras Epidemiol*, № 16 (1), Pp. 125-136. doi.org/10.1590/S1415-790X2013000100012.
3. Carlotto M. S., Camara S. G. (2007). Psychometrics properties of Maslach Burnout Inventory in a multifunctional sample. *Estud. Psicol*, № 24 (3), Pp. 325-332. doi.org/10.1590/S0103-166X2007000300004.
4. Petrides K. V., Pérez-González J. C., Furnham A. (2007). On the criterion and incremental validity of trait emotional intelligence. *CognEmot*, № 21, Pp. 26–55.

5.Schaufeli, W. B., Leiter, M. P., & Maslach, C. (2009). Burnout: 35 years of research and practice. *Career Development International*, *Nº 14*, Pp. 204–220. doi:10.1108/13620430910966406.

6.Tamayo M. R., Tróccoli B. T. (2009). Construção e validação fatorial da Escala de Caracterização do Burnout (ECB) [Construction and factorial validation of the Burnout Characterization Scale (ECB)]. *Estudos de Psicologia*, *Nº 14 (3)*, Pp. 213-221.

**CHARACTERISTICS OF THE MORTGAGE SECURITIES
MARKET OF UKRAINE**

Prydatko Ella

Ph.D., Associate Professor

Associate Professor of the Department

Management and financial and economic security

Amelnytska Maria

applicant majoring in Finance, Banking and Insurance

Donetsk National Technical University

Pokrovsk, Ukraine

Abstract: the peculiarities of the functioning of the domestic mortgage securities market are studied. Its types, functions and institutional structure are characterized, the comparative characteristic of the financial instruments which turn on it is given. A number of problems that hinder the development of the mortgage securities market are outlined and the directions of their solution are substantiated.

Key words: mortgage market, mortgage securities, mortgage, issue of securities

The formation of a viable system of mortgage lending in Ukraine is a priority of public policy, because the world experience of using mortgages as a tool for solving socio-economic problems is significant. In fact, the growth of mortgage lending is directly proportional to the effectiveness of the refinancing mechanism, which attracts long-term funds from the financial market in the field of mortgage lending.

There are credit institutions and the State Mortgage Institution in the domestic mortgage securities market today, whose activities are constrained by the imperfection of the legal system, the underdevelopment of the mortgage

infrastructure, as well as the lack of a coordinated system of interaction of mortgage market participants. Thus, credit institutions, among other important problems that constrain their activity in forming a portfolio of mortgage loans, are objectively unable to use fully the properties of mortgage securities to generate financial resources to finance credit claims on the condition of securing a real estate loan. Therefore, research on the development of conceptual proposals for the construction of an effective system of functioning of the domestic market of mortgage securities and substantiation of optimization approaches to improving its elements are important.

The development of the domestic mortgage securities market is one of the priority areas of state policy aimed at the development of the mortgage market. Creating an effective mechanism for the functioning of the mortgage securities market contributes to solving a number of problems, including social ones. The mortgage securities market represents the sphere of socio-economic relations between market participants regarding the issue and circulation of mortgage securities. In essence, the economic composition of the mortgage securities market is expressed in the accumulation and redistribution of financial resources between market participants in the process of its operation in order to ensure the movement of temporarily free funds from investors to issuers of mortgage securities.

The main objectives of the mortgage securities market are:

- formation of a mechanism for refinancing mortgage loans;
- accumulation of temporarily free funds of private and institutional investors in order to further invest in highly reliable financial instruments;
- assistance in solving social problems;
- stimulating the development of the country's economy.

In the process of solving the tasks, the mortgage securities market performs a number of functions:

- commercial - the function of extracting the maximum level of profit from transactions in this segment of the securities market;
- price - in the process of pricing under the influence of supply and demand for

mortgage securities, the market price is formed, and this, in turn, allows you to set the optimal interest rate on a mortgage loan;

- redistribution - as a result of its action is the redistribution of funds between economic entities and major sectors of the market economy;

- investment - provides the transfer of savings from non-productive form to investment resources;

- stimulating - creates conditions for the development of the securities market and the growth of living standards;

- information - as a result of its action there is a process of bringing information to all market participants;

- regulatory - the market independently sets development priorities, creates rules for trading in mortgage securities and forms the procedure for resolving disputes between participants.

The set of the given functions and tasks which are realized by the market of mortgage securities in the course of its functioning defines economic essence, legal and social purpose of the given segment of the market of securities. In essence, the economic content of the mortgage securities market is expressed in the accumulation and redistribution of financial resources between participants in economic relations, thus, the market acts as an intermediary in the movement of temporarily free funds from investors to issuers of mortgage securities and further to borrowers. Mortgage securities are reliable liquid financial instruments, the high rating of which is supported not only by the reliability of issuers - credit institutions, but also by the high quality of the mortgage loan portfolio, which reduces investor risks compared to other debt securities that do not have such collateral. They allow the creditor to obtain long-term resources at a relatively low price [1, p. 326].

Mortgage securities are a very unique type of financial instrument that can combine and perform this type of function and provide a fairly high level of protection for investors. Therefore, their distribution and active use in Ukraine is important and effective given the goals of various participants in the mortgage securities market.

Thus, under mortgage securities are understood securities, the issue of which is secured by a mortgage coverage (mortgage pool) and which certify the right of owners to receive from the issuer their funds [2]. These include: mortgage bonds, mortgage certificates and mortgages. Mortgage - a debt security that certifies the unconditional right to the owner to receive from the debtor performance of the principal obligation, provided that it is subject to execution in cash, and in case of default - the right to recover the mortgage. Mortgage bond - a bond, the issuer's obligations under which are secured by mortgage coverage. Ordinary and structured mortgage bonds can be issued. The issuer of ordinary mortgage bonds is a mortgage lender, and the issuer of structured mortgage bonds is a specialized mortgage institution. Mortgage certificate - a mortgage security secured by mortgage assets or mortgages [3 - 6].

In Ukraine, the issue of mortgage bonds have the right to carry out universal mortgage banks subject to the permission of the State Commission on Securities and Stock Market (ordinary mortgage bonds) and a specialized mortgage institution (structured mortgage bonds). The main characteristics of mortgage securities that have the right to circulate in Ukraine are summarized in Table 1.

With regard to the mortgage securities market, the whole set of economic relations of the participants is reduced to relations concerning the issue and circulation of mortgage securities, the basis of which is formed by claims on previously granted mortgage loans (mortgages), i.e. - actual collateral. The separation from the actual collateral occurs in the future, when on the basis of the mortgage pool (pool of mortgages) are issued secondary mortgage securities. At this point, on the basis of real capital, fictitious capital is created, which begins to function independently. Given the following features of the preconditions for the emergence and functioning of economic relations between market participants on the issuance and placement of mortgage securities, we consider it appropriate the mortgage securities market into two types:

- primary market of mortgage securities;
- secondary market of mortgage securities.

Table 1**Characteristics of mortgage securities of Ukraine [3-6]**

Sign/ property	Mortgage Certificates from fixed profitability	Mortgage certificates of participation	Ordinary mortgage bonds	Structured mortgage bonds
Issuer	Lender - financial institution that has a state license	Lender - financial institution that has a state license	Lender - financial institution that has a state license	Specialized mortgage institution
Software terms of release	Mortgage Assets	Mortgages	Right for mortgage fixed collateral	Mortgages, union in pool
Owners of mortgage assets	Issuer	Owner mortgage certificates	Issuer	Issuer
The size of the provision of conditions release	Mortgage assets and own property of the issuer	Mortgage assets	Mortgage assets and own property of the issuer	Mortgage assets
Possibility investor affect terms of release	Missing	Missing	Through the mechanism of the general meeting	Through the mechanism of the general meeting
The scope of rights investors in within one release	Equally equal	Equally equal	Equally equal	It is different depending from the class
Risk allocation	All risks rely on on the issuer	It carries all the risks owner certificate	All risks rely on on the issuer	The creditor bears percentage risk, the rest issuer

The separation of the primary market of mortgage securities is due to the fact that in this market segment as a basic asset or commodity is a mortgage loan issued by a mortgage. Given the individual characteristics of the mortgage, which is a documentary evidence of credit relations between the lender and the borrower, the

functions of the issuer of the mortgage in the primary market of mortgage securities is performed by the borrower. Due to the fact that by its economic nature, the issuance of a mortgage coincides in time with the time of execution of the mortgage loan agreement, the execution of such an agreement and the loan security agreement should be considered a mortgage issue. The further circulation of the issued financial instrument as the primary security of the mortgage securities market depends on the goals of the lender (preservation of the mortgage in its own investment portfolio, sale to the next investor).

Due to the functioning of the primary market of mortgage securities, the necessary conditions are created for the formation of mechanisms for refinancing mortgage loans. The realization of the loan commitment allows the lender to replenish the portfolio of resources and use the proceeds from the sale of the loan to provide new mortgages.

The secondary market of mortgage securities provides for the formation of economic relations regarding the issue of secondary mortgage securities issued on the basis of a pool of mortgages. The purpose of its operation is identical to the purpose of the primary mortgage securities market, but the refinancing of mortgage assets allows to increase the volume of such refinancing while stimulating the development of the securities market as a whole.

However, today the main functions of the mortgage securities market in Ukraine are not being fulfilled. The main problems on the way to their implementation are:

- lack of proper level of development of the mortgage lending market;
- lack of proper level of development of the securities market;
- lack of effectively formed institutional environment in the market;
- lack of sufficient number of investment investors.

In addition, there are a number of problematic factors that negatively affect the development of the domestic mortgage securities market. These include, in particular:

1) low level of protection of the rights of mortgage securities market participants;

2) imperfection of the current legislation of Ukraine on the protection of mortgage coverage;

3) low level of regulatory and information support of mortgage securities market participants, which in the absence of appropriate laws to protect the interests of issuers and investors leads to uncivilized mechanisms of their circulation;

5) insufficient development of organizational and financial mechanisms, the action of which should ensure transparent and fair pricing, etc.

In modern conditions of Ukraine to ensure the effective use of mortgage securities as investment instruments and refinancing instruments, the state needs:

- clearly establish requirements for financial institutions - issuers of mortgage securities in order to ensure their high reliability and liquidity;

- to establish at the appropriate level and strictly regulate compliance with the "protection wall", which provides for the separation of mortgage assets that serve as collateral for mortgage securities, and the ratio of the value of these assets to the volume of issues of relevant securities;

- taking into account the negative experience, to ensure strict control over the activities of trust management institutions in order to prevent financial fraud;

- to create favourable conditions for the implementation of operations with mortgage securities by all participants in the mortgage market, special attention should be paid to ensuring their economic efficiency.

Thus, the future development of the mortgage securities market is impossible without reforming most of the components of the mortgage market and removing obstacles to this development. In addition, the role of the mortgage securities market in attracting investment resources and directing them to address social needs, creating conditions for the formation of powerful institutional investors should be reconsidered and significantly increased.

Conclusions. In order to ensure the effective use of mortgage securities by the subjects of the mortgage market of Ukraine, it is necessary to: create favorable conditions for refinancing mortgage loans with ordinary mortgage bonds, including making the necessary changes to current legislation; to establish standards at the

legislative level that would regulate the volume of mortgage bonds issued by an individual creditor; at the initial stage of formation of the mortgage securities market to facilitate their placement among domestic investors, in particular by providing certain preferences and tax benefits. After all, overcoming the crisis in the mortgage market of Ukraine and its further development is possible only if we build a stable secondary mortgage market and ensure effective refinancing of mortgage loans, which will optimize the primary mortgage market and create favorable conditions for mortgage lending.

REFERENCES

1. Луців Б.Л. Фінансові інструменти іпотечного ринку України / Б. Л. Луців. // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Фінансово-економічні системи: трансформація та євроінтеграція. – 2007. – Вип. 1 (63).– С. 324-330.
2. Національний банк України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>
3. Про іпотеку: Закон України від 05.06.2003 р. № 898 – IV // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 38. – С. 313
4. Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати: Закон України від 19.06.2003 р. № 979-IV // Відомості Верховної Ради. – 2004. – № 1. – С. 1
5. Про іпотечні облігації: Закон України від 22.12. 2005 р. № 3273-IV // Відомості Верховної Ради. – 2006. – № 16. – С. 134.
6. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23.02.2006 р. № 3480-IV // Відомості Верховної Ради. – 2006. – № 31. – С. 268.

UDC 617-089

**BIODIVERSITY OF PD-L1 PROTEIN – BIOMARKER OF CERVICAL
CANCER CHIRURGIC THERAPY FOR ADULTS AND CHILDREN**

Popadynets Oleksandr

lecturer

Oslavskaya Tatiana

PhD (medicine), lecturer

Goriachyi Oleksii

Doctor of medicine, lecturer

The state institution South Ukrainian
National Pedagogical University named
after K. D. Ushynsky
Odesa, Ukraine

Abstract. Biodiversity of PD-L1 protein – biomarker of cervical cancer chirurgic therapy for adults and children was shown.

Key words: PD-L1 protein, biomarker, cervical cancer, chirurgic therapy, bioinformatics.

Introduction. Nowadays PD-1/PD-L1 immune checkpoint inhibitors show potential for cervical cancer treatment. However, unfortunately low response rates suggest that patient selection based on PD-L1 protein expression is not optimal. Consequently, we evaluated different PD-L1 detection methods and studied transcriptional regulation of PD-L1/PD-L2 expression by The Cancer Genome Atlas (TCGA) mRNAseq analysis. Interestingly, discordant scores for PD-L1 protein expression on tumor cells between cores from one patient were observed in 27% of cases. Interestingly, with RNAish, PD-L1 heterogeneity was observed in only 11% of the cases. PD-L2 protein expression was found in 53%. PD-L1 and PD-L2 protein expression showed no correlation on tumor cells ($p = 0.837$), but a strong correlation

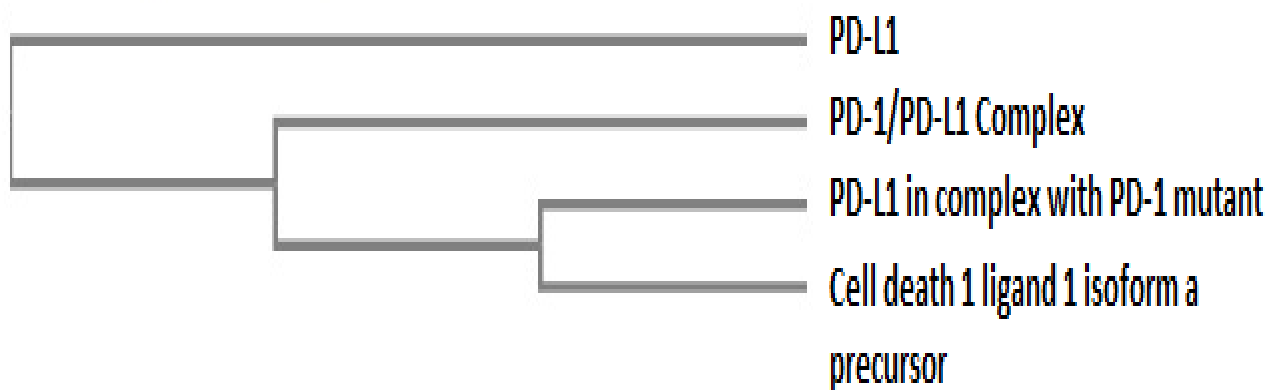
on cells in stromal fields ($p < 0.001$). Importantly, patients with high PD-L1/PD-L2/IFNG transcript levels had a survival advantage over patients with high PD-L1/PD-L2 and low IFNG expression. Thus, based on this information, it was concluded that the level and expression of PD-L1 are biomarkers for determination of cervical cancer chirurgic therapy for adults and children. There was shown that PD-L1 protein may be a member of some human proteins [1, p. 464].

The aim of those work was to detect biodiverity of PD-L1 protein in human

Material and methods. Amino acid sequences of PD-L1 protein from National Centre of Biotechnology Information were aligned from database of protein sequences, accordingly, using online program “BLAST” by Smith –Waterman algorithm [2, 3, p. 197]. Amino acid distances between sequences were counted with program MEGA5 by Minimum Evolution Method.

Statistical significance of research was calculated by bootstrap analysis.

Results of research are present in figure 1.

Fig. 1. Diversity of PD-L1 protein in human

Discussion. In the process of analyses there were 3 PD-L1 - like proteins detected in human. Presence and level of those proteins may have a very important role in cervical cancer chirurgic therapy.

REFERENCES

1. He Xh., Xu Lh., Liu Y. Identification of a novel splice variant of human *PD-L1* mRNA encoding an isoform-lacking Igv-like domain. *Acta Pharmacol Sin* **26**, 462–468 (2005).
2. www.ncbi.nlm.nih.gov
3. Smith S., Waterman M. Identification of Common Molecular Subsequences. / S. Smith, M. Waterman // *Journal of Molecular Biology*. – 1981. – № 147. – P. 195–197.

USING THE CHARGE AIR OZONATION TO IMPROVE INTERNAL COMBUSTION ENGINES ENVIRONMENTAL PERFORMANCE

Pyrysunko Maxim

lecturer

Shevchuk Ihor

Hmyria Ihor

Students

Kherson filial of Admiral Makarov

National University

of Shipbuilding, Kherson, Ukraine

Introductions. The processes of combustion of various types of fuel occupy a leading place in technologies for producing heat and electricity, in metallurgy and various industrial processes, technologies for the operation of road transport.

The continuous increase in the intensity of the movement of vehicles has led to a significant increase in air pollution in large cities and industrial centers. The operation of rolling stock, aimed at meeting the continuously growing needs of the national economy and the population in the transport of goods and passengers, associated with the regular changes in its technical condition, is accompanied by an increase in emissions of toxic substances per unit path.

In Ukraine, more than 1 million trucks and 2,500,000 are in operation. Passenger cars, each of which burns on average from 12 to 30 tons of high-octane gasoline. The average annual emissions of pollutants by motor vehicles are about 5,500,000. T (39% of the total emissions in Ukraine). In large cities, air pollution with exhaust gases time is 70 - 90% of the total pollution.

About 280 different toxic substances have been identified in the exhaust gases of motor vehicles, among which carbon monoxide, nitrogen oxides, aldehydes, benzo (a) pyrene, hydrocarbons, soot, etc. are of particular danger. According to the nature

of their impact on the human body and the environment, their chemical structure and properties are divided into seven groups.

Methods of influencing the composition of the exhaust gases of automobile engines include: improving the quality of the process and the complete combustion of fuel in the engine cylinders; replacement of the exhaust gas composition in the engine exhaust system; application of these methods at the same time.

Aim. The scientific and applied problem solved in the work is the improvement of ecological indicators of automobile engines through the use of charge-air ozonation. Object of study are ozone methods for intensifying the process of burning fuel, which make it possible to correct the shortcomings of the existing technologies for reducing the toxicity of automobile engines. Subject of study are methods of intensifying the process of burning fuel in automobile engines.

The main objectives of the study:

- to analyze the literature sources for ozonation and pre-treatment of intake air, to review existing methods of air treatment tolerances;
- develop design recommendations on the choice of means and method of application of air ozonation.

Materials and methods. The main ways to reduce the toxicity of exhaust engines are: preventing the formation of toxic components (changing the operating parameters of the engine by regulating the power supply system, changing the design of the combustion chambers fuel supply directly to the combustion chamber); neutralization of formed toxic impurities (exhaust gas recirculation; fire exhaust neutralization; catalytic neutralization; use of additives).

Recently, in mechanical engineering, interest has grown in devices that are capable of producing ozone, which is used to process a fuel-air mixture entering the engine's internal combustion chamber.

Mixing the fuel with ozonized air allows to increase the completeness of combustion of fuel, improve efficiency and reduce the exhaust emissions of the engine.

The study of the effect of ozonation of diesel fuels on the solids content in the diesel engine exhaust gas was carried out by analyzing the mechanism of soot formation and burning out. A scheme was developed for the chemistry of the formation of solid particles in a diesel engine combustion chamber. The calculated method found the dependence on the temperature of the gases in the combustion chamber, the soot content in the exhaust gas and the rate of soot formation.

A systematic approach and the provisions of mathematical modeling of physico-chemical heat and mass transfer processes occurring in the systems of internal combustion engines, taking into account the environmental consequences and economic results of the introduction of scientific research, are used.

Results and discussion. Main scientific results and their novelty:

1. Establishing the patterns of the effect of ozonation on environmental performance of automobile engines.

2. Proposals are made to take into account the obtained laws when developing a methodological support for calculating schemes for improving the environmental performance of automobile engines when using ozonization of intake air.

The reliability of the research results is ensured by the correct formulation of the scientific and applied problem, the positive results of a comparative analysis of the proposed and existing technical solutions.

Conclusions. As a result of the study of the effect of ozonation, it was not established that:

- as a result of an increase in the oxygen content in the fuel, the maximum temperature of the diesel cycle increases, in turn, may lead to an increase in the content of nitrogen oxides in the exhaust gas;

- Ozone activation leads to an increase in the fuel ignition delay period, gives additional time for the mixture formation in the diesel combustion chamber;

- additional oxygen in the composition of the fuel activates the process of soot burnout at the later stages of combustion of the working mixture, which leads to a decrease in the level of solid particles in the exhaust gas of the diesel engine.

LITERATURE

1. John Sousanis. World Vehicle Population Tops 1 Billion Units / John Sousanis // WardsAuto. – 2011. – August, 2011 – P. 65
2. Nasser, S. H. A Novel Fuel Efficient and Emission Abatement Technique for Internal Combustion engines [Text] / S. H. Nasser, S. Morris, S. James. — 1998. — SAE Paper 982561.
3. Pyrysunko, M.A., Diesel Power Plant Toxicity Reduction Technologies [Text] / Pyrysunko M.A., Shalapko D.O., Truba S.M., Fesenko I.M., Solovyov I.V. // Abstracts of the ONMU International Scientific and Technical Conference "100 Years of Marine Education in Ukraine". - Odessa: ONMU, 2018. - P. 73.
4. Andreev, A.A., Analysis of the ways of cooling of supercharging air in engines / A.A. Andreev, OV Silivanov // New technologies of power engineering and energy saving: student scientific and technical conference. - Kherson: CFC NUS, 2015.
5. Pyrysunko, M.A., Analysis of the effectiveness of the use of ozonation in the exhaust gas recirculation system of internal combustion engines / A.A. Andreev, Pyrysunko M.A.// Innovation in shipbuilding and ocean technology: Materials of the IV International Science and Technology Conference. - Mikolaev: NUK, 2013. - P. 152–153.

UDC 65.012

**USING A COMPUTERIZED SYSTEM TO DETERMINE THE
MOST SUITABLE JOB SKILLS FOR AEROSPACE INDUSTRY**

Rachenko Yelyzaveta

PhD student

Dotsenko Nataliia

PhD, Associate Professor

A.N. Beketov Kharkov

National University of Urban Economy

Kharkiv, Ukraine

Abstract: This paper proposes an idea for a new method which would help determine the most suitable skills needed for a job or a group of jobs in aerospace. The method would mostly focus on the jobs in the information technology and cybersecurity departments.

Keywords: aerospace, project team, skills, cybersecurity, hiring process

Introductions. The very first step in determining the job description for any aerospace job is to identify the skills needed for such a job. Because the jobs in the computer science department usually require a lot of not only basic, but also specific skills, it can be a challenge to narrow down the skills needed. Setting up a computerized method to determine the most needed skills for any aerospace job as well as for a specific aerospace job can greatly ease the burden on the recruitment department as well as save time and resources of the organization.

Aim. This paper aims to offer an idea for a novel method of determining the most suitable and the most needed skills to succeed in any particular aerospace job. The method will include customized recommendations and it can be utilized by any aerospace company which wishes to find a new hire.

Materials and methods. This paper requires a theoretical approach aimed at developing models, theories, and hypotheses relevant to the space industry-specific hiring methods. The research investigated in this paper is driven by numerous theories, one of which is that it is possible to significantly enhance the existing system of determining the correct job duties, responsibilities, and skills, whilst recruiting employees for the aerospace industry [1, p. 1].

Results and discussion.

The method suggested in this paper determines the most suitable skills for a particular aerospace hiring position. The first step in setting up such a system would be to write out all available and all directly and indirectly related skills which could potentially be needed to succeed in a job in the aerospace industry [2, p. 164]. Some of such skills are but not limited to: a Bachelor's or a Master's degree, a certain type of certification, a number of years of experience in the field, time spent working on a project utilizing a particular set of expertise, and many others. Generally, jobs in the information technology and cybersecurity fields require very specific skills that might not be found in candidates who used to work in other industries. For instance, an individual who had worked in the catering business may not possess the skills needed to succeed in aerospace industry. That in no way says anything about the individual's ability to learn new skills relevant to cybersecurity and such, but most of the jobs in computer science require at least some type of a background knowledge.

The next step in figuring out the most suitable skills for a particular job would be to evaluate the professionals currently working in that respective department. Then, it can be useful to find out how the skills possessed by current employees compare to the skills of a potential new hire [3, p.1]. Another question to ask is whether or not the department wants more people who have the same or similar skillset or if the department is looking for a professional with newer and different skills. Also, this method of determining the best skillset can add some general skills and basic requirements of what is required of a potential employee. For instance, some of the basic skills might be but are not limited to: a background in mathematics, knowledge of statistics, analytical thinking skills, excellent verbal and written

communication skills, the ability to pay close attention to detail, the knowledge of multiple languages, and others. The skills mentioned above are considered to be general skills, but they all still apply to the aerospace industry and can be found useful when looking at candidates' applications.

One of the most difficult parts of developing a method which establishes the job duties is that once the system calculates the skills needed and proposes them to the hiring department, the department still needs to look over the skills to make sure that nothing has been missed. Because of that, the role of the recruiting department is still crucial to the success of finding the right employee for the company. However, the computerized system which implements this novel method greatly saves the time and resources of the aerospace organization which utilizes the system. Using Big Data and Internet of Things (IoT) when handling each step of the computerized system can help greatly with the burden of categorizing and characterizing the job duties [4, p. 270].

Conclusions. The method proposed in this paper can help the hiring department in determining the most suitable and relevant skills, job duties, and responsibilities, needed for any job or a particular job in the aerospace industry. As a rule, finding a new hire in the information technology, cybersecurity, or the computer science department, requires a lot of time-consuming research about the candidates [5, p. 70]. The new computerized system can ease the burden on the recruitment department and maximize the time limits given by the company's respective departments. First of all, the system can find all available and possible skills needed for a specific job. Second of all, it can compare the skills of current employee or employees to the potential skills needed in the new employee. Also, the system can propose multiple basic skills which would be offered for review to the hiring department. Overall, with the novel method discussed in this paper there will need to be scientific experiments conducted in order to show as evidence that the method of determining the skills needed for a particular job using a computerized system is indeed efficient and would be beneficial to any aerospace organization.

REFERENCES

1. Rachenko, Y. The Struggles of Establishing a Secure Connection Over a Network of Satellites. *National University Journal*, 2018, p. 1, doi:10.6084/m9.figshare.13237886.
2. Lloyd C., Regulating Employment: Implications for Skill Development in the Aerospace Industry. *European Journal of Industrial Relations*. 1999; 5(2):163-185. doi:10.1177/095968019952004.
3. Rachenko, Y. A Working Prototype of a Smart Cybersecure Home.” *Fairleigh Dickinson University - Metropolitan Campus Journal*, 2019, p. 1, doi:10.6084/m9.figshare.13237883.
4. Ouafiq E., Elrharras A., Mehdary A., Chehri A., Saadane R., Wahbi M. (May 2020) IoT in Smart Farming Analytics, Big Data Based Architecture. In: Zimmermann A., Howlett R., Jain L. (eds) *Human Centred Intelligent Systems. Smart Innovation, Systems and Technologies*, vol 189. Springer, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-15-5784-2_22.
5. Dotsenko N., Rachenko, Y. “Enhancing the Efficiency of the Current Method of Establishing Team Members in Aerospace Communications.” *4th International Scientific and Practical Conference; Boston, USA*, BoScience Publisher, November 2020, pp. 69-72, <https://Sci-Conf.Com.Ua/Wp-Content/Uploads/2020/11/FUNDAMENTAL-AND-APPLIED-RESEARCH-IN-THE-MODERN-WORLD-18-20.11.20.Pdf>

COMBINATION OF TRADITION AND MODERNITY ON MODERN YOUTH UPBRINGING

Rakhmonov Botirali

Master of Fergana State University
(Uzbekistan)

Annotation: The article examines the education of youth today and its directions, the requirements of modern pedagogy in the development of them into harmoniously developed people, the need to use the pedagogical views of our great ancestors in pedagogical practice to ensure the harmony of modern pedagogical personality, traditional and modern education.

Keywords: education, upbringing, customs, traditions, pedagogy, youth, youth education, great ancestors, spiritual heritage,

The study of the aim of life helps to determine the two dialectically interrelated: the place of national and universal values in the lives of youth and what else needs to be done in this regard. Because the purpose of life is clearly reflected in the plans that a person has now and in the future, in the stimuli needed to realize them. In the era of globalization, when the spiritual threats are primarily aimed at young people, it is necessary to sharply eliminate the factors that shape the negative socio-spiritual attitudes of this attack from a pedagogical and psychological point of view. “After all, what a fierce competition, ideological and ideological struggle is going on in the world around us! In such a complex situation, does a true intellectual have the right to sit as a spectator with his hands clasped ”[1; 153]. President of the Republic of Uzbekistan Sh.Mirziyoev. From the above thoughts of our president, it is clear that in today's education system, educating youth the spirit of national traditions and customs is one of the most important tasks for our teachers.

A harmoniously developed generation is a healthy generation. At the heart of this phrase, which is most often used by our contemporaries, is the dream, the fate of

children, aspirations and achievements, which embody all the positive qualities of our nation. From ancient times, educated scientists of the society have been involved in the upbringing of a harmonious and healthy generation. Personality maturity plays an important role in determining the development of society [2; 38].

Indeed, educators must work conscientiously and wholeheartedly to bring up a harmoniously developed generation as perfect human beings on the basis of modern innovative technologies, and be responsible for our bright future. This means that the potential of the teacher in the deep learning of our youth should be reflected in the knowledge of the student in quality lessons. As the Greek sage Plato said, “Let us not limit the knowledge and manners of our children to our own knowledge and manners, but prepare them for the future, for they do not belong to our time, they are the people of the future” [3; 6].

The development of the state and society, its prospects are determined by the physical strength and health of the citizens living in this state, this country. In the theory of pedagogy, the pedagogical views of educators living in Central Asia play an important role in the positive solution of the problems of children's upbringing. Our descendants have paid special attention to such issues as how parents pass on to their children what they have earned through honest work, how to bring them up as kind, hardworking, humane, patriotic, faithful and trustworthy. How a child is brought up, his culture, his relationship with his parents play an important role in the formation of the child as a person in the future, in his development as a perfect person, in finding his place in life. For this reason, from the earliest days of human history, special attention has been paid to the upbringing of children in the family. We can see that the roots of this theme go back a long way in the examples of folklore of almost all nations. For example, epics such as *Manas*, *Alpomish*, *Gorogly*, which are examples of the common artistic heritage of the peoples of Central Asia with a thousand-year history, have been passed down from generation to generation as examples of folklore. plays a worthy role in the formation of *The Avesto* emphasizes the purity of the offspring in marriage, and there are negative views on the marriage of close relatives and siblings. In this sense, the *Avesto* is undoubtedly a valuable source for

the history of pedagogy of the peoples of the East [4, 67]. The book "Avesto", created by Zoroaster, contains a number of ideas and views on education. According to the Avesto, upbringing is the basis of life, so every child should be taught to read and write well in the family. It is said to be taught to practice.

Great scholars such as Al-Khwarizmi, Al-Farghani, Ismail al-Bukhari, At-Termizi, Abu Nasr Farabi, Abu Rayhan Beruni, Yusuf Khas Hajib, Abu Ali ibn Sina, Az-Zamahshari, Kaykovus, who lived in Central Asia during the 9th-11th centuries. In his works, the person, the upbringing of children in the family, its importance in human life and activity are reflected in vivid examples. These scientists spread the fame of the peoples of Central Asia all over the world with their works. In their pedagogical works, such ideas as pedagogical ideas on education and ethics, humanism, belief in knowledge, protection of the interests of the people, glorification, education of the perfect man, building a mature community based on the principles of justice and patriotism. Issues such as the happy and prosperous life of a person, spiritual maturity, marriage, childbearing and responsibility and duties in raising children, the sanctity of the family are a vivid illustration of this idea. In short, the subjugation of man's material needs to his spiritual needs has been a leading theme in Eastern philosophy and literature.

The work of the great 11th century thinker Yusuf Khas Hajib (1018–1088) "Qutadg'u bilig" ("Knowledge that leads to happiness") is the first literary and artistic work of the fraternal Turkic-speaking peoples that has come down to us. It is a work that combines the guidelines, methods and measures of morality, education and spiritual maturity. It is literally a didactic work, an educational and moral textbook. Yusuf Khas Hajib revolves around all the issues he raises in his encyclopedic book, giving priority to education. In his work, he urges people to be aware of all the affairs of the world, and to have knowledge and intelligence for this. This is where the problem of the function and value of upbringing arises, which suggests that upbringing begins, first and foremost, with the family. In his work, Yusuf Khas Hajib expresses the views of parents on the upbringing of children in the family, emphasizing that having children and giving them a good upbringing is a great

happiness for everyone, without them there is no meaning in life. But this puts a great deal of responsibility on the parents, implying that it is both an obligation and a duty for every parent to be able to do it. According to Yusuf Khas Hajib, family upbringing plays a key role in shaping the spiritual and moral image of children. “If your son or daughter’s behavior is bad, it is the father who did the bad thing, and nothing else. While the father supervises and teaches the child, he is happy that he has a son and a daughter when they grow up ”[5, 16]. This means that the child should be under constant parental supervision.

Unsur al-Maali (Kaikovus) (1021–1098) in his Uzbek translation dedicated the work “Nasihatomai Kaikovus”, known as “Qobusnoma”, to his son Gilonshah. Consisting of a total of 44 chapters, 40 chapters of this work cover many issues such as respect for parents, acquisition of scientific knowledge, art, study of trade, farming and craft, and observance of the rules of ethics. As he exhorts his son, he values intellect and contemplation, puts them above wealth, and shows the diversity of ability as well. According to Kaikovus, the purpose of educating a person is to cultivate him as a person fit for the present and the future. In this regard, the author expressed his views on the issues of child rearing, family life, personal development. The main idea of the book "Nightmare" is to encourage parents to raise a child to be hardworking, honest, pure, faithful, faithful, virtuous [6; 96]. The famous medieval thinker and philosopher Abu Nasr al-Farabi (870-950) considered man to be the greatest and most mature product of existence. According to him, man has the ability to study the universe in all its aspects because of his consciousness, mind, and sense organs. Farabi’s pedagogical theory is imbued with humanistic ideas. At the heart of his humanitarian ideas are issues such as education, guidelines for the development of the human personality, ways and conditions for achieving knowledge, ways to solve social problems. Farabi's works "On the Achievement of Happiness", "On the Meanings of the Mind", "Ihsa al-Ulum" focus on the need for education and upbringing, what to base it on, methods of education, the goals expected from it. Farooqi education and upbringing are different. According to him, education is carried out through words, teaching, learning, and young people acquire theoretical

knowledge through this education. According to Farabi, teaching is aimed at teaching young people theoretical knowledge, philosophical sciences, enriching their minds with the basics of all sciences. In upbringing, young people are taught moral and ethical rules, norms of behavior, applied arts, that is, various professions, the main purpose of which is to inculcate in their minds the rules of activity. In his works, Farabi also expresses his views on all types of education, all aspects and signs of human maturity, physical, mental, moral and aesthetic education. Farabi pays great attention to the tasks of perfecting a person in all respects and the methods and means of education used in this way. He says that in teaching and educating, taking into account the characteristics of the pupil, desires, aspirations, spiritual inclinations, education should be carried out gradually, through interpretation, the method used should be directed towards the intended goal. He emphasizes that these two methods should serve to cultivate a mature and perfect human being [7; 78].

The great scholar Abu Ali ibn Sina (980– 1037) in his pedagogical views consistently linked the issues of upbringing with the health and hygiene of the child. In Ibn Sina's "Encyclopedia", "Treatise on Morality", "Treatise on Duty", "Book on Justice" and others, he formed the basis of his pedagogical theory of man and nature, human nature, labor, moral principles, mind and intellectual education. , expressed his views on the human psyche, justice. Ibn Sina in his teachings on education and upbringing pays special attention to moral education. He says that education and upbringing can be carried out consistently through activities that help to master the rules of ethics, to develop a person's moral relationship. He emphasizes that as a person grows, the tasks of education and upbringing must also change. According to Ibn Sina, a child should be brought up in a certain order from birth until he is able to stand on his feet. This routine includes timely feeding, bathing, sleeping, and diapering. These, in turn, must be done according to certain rules. Important means of strengthening the child's nature are gradual shaking, listening to music, singing, and if they are done in an orderly manner, the child will sleep well. The upbringing of children in the period of transition to adolescence is unique, during which time the behavior is formed. According to Ibn Sina, special attention should be paid to

keeping the child's behavior in moderation. There are two benefits to this: one is beneficial to the child's spirit, he grows up to be well-behaved from a young age, and later this becomes an unchanging quality in him. The second benefit is designed for his body, where bad behavior leads to various client disorders. Our great scholar Alisher Navoi, agreeing with all thinkers that it is better to start raising children in the family at an early age, said that the role of education in human development is invaluable and that this process should be based on ancient traditions. Memorization, memorization and frequent repetition of the studied knowledge play an important role in the process of education and upbringing, strengthens the child's memory, provides access to the fountain of knowledge, forms a certain discipline in the pupil, enhances the culture of debate. Alisher Navoi's latest works on education contain many educational ideas and theoretical considerations put forward in "Mahbub ul Qulub", the detailed implementation of which serves as a unique source and basis for today's generations in the objective understanding of our national spirituality [8; 78].

In modern pedagogy, the view that teaching is not important, but reading and learning is becoming increasingly important. NN Nikitina emphasizes that the pedagogical skills of a teacher in his professional activity depend not only on the existing knowledge and skills and even on the whole pedagogical system, but also directly on the desire of students and pupils to acquire knowledge, research. In order to master the basics of pedagogical skills in any educational institution, future teachers must constantly master the following pedagogical tasks:

I. Prospective teachers are equipped with theoretical and methodological bases of pedagogical skills.

II. Acquire a system of knowledge about the components of the subject of pedagogical skills, such as pedagogical techniques, pedagogical cooperation (communication), pedagogical delicacy, pedagogical ability, pedagogical skills, management of the educational process, speech culture, educational technology, pedagogical creativity, reflection.

III. Future teachers will develop the need and desire to independently master the secrets of pedagogical skills, reflected in our national customs and traditions and

the rich creative heritage of Central Asian thinkers.

IV. On the basis of the acquired pedagogical-psychological and methodical knowledge, skills and abilities each prospective teacher forms the personal pedagogical skill.

V. Regularly master the theoretical and practical bases of the organization and management of the educational process on the basis of the latest modern methods and forms typical of world standards.

VI. Teachers acquire forms, methods and means of personal and creative development to improve their professional skills.

VII. Teachers are constantly learning about the essence, function, structure of the educator's skills.

VIII. Develop their professional skills on the basis of high modern information technologies and free access to the portal system [9; 56].

IX. In the process of education and upbringing, young people acquire knowledge, manners, traditions, culture and labor skills accumulated by their ancestors, take their rightful place in society on the basis of life experience, form their potential and worldview. At the same time, the formation of the qualities necessary for young people to solve new problems and issues arising from the requirements of the time is a priority in the field of pedagogical activity. To do this, first of all, the teacher must have the skills to impart new knowledge, to engage in creative activities in accordance with the changing working and living conditions.

X. Based on the above considerations, the content of the requirements for the personality of today's teacher is understood. It is necessary to further improve the professional skills of teachers based on national traditions and customs, our values, to develop methodological manuals, textbooks, manuals to form their pedagogical activity at the level of modern requirements. Even today, scientific research on this problem continues.

REFERENCES:

1. Mirziyoev Sh. From national revival to national uplift. Volume 4 - Tashkent, "Uzbekistan", 2020. –P. 153
2. Madaliev A. The harmony of education and upbringing is the key to the formation of a perfect person. - T .: "National Encyclopedia of Uzbekistan" State Scientific Publishing House, 2011.
3. A. Rahmatullaev, B. Umarov, E. Bobomuratov. Innovative technology in the system of continuing education. (Methodical manual). Termez, 2012. p.6.
4. Wise people about education. - T .: Teacher, 1982. p.67.
5. Yusuf Khos Hojib. Qutadg'u bilig. - T .: Fan, 1991. p.56.
6. From the treasury of Eastern thought. - T .: G. Gulom Publishing House of Literature and Art, 1986. 96 pages.
7. Abu Nasr Faroobi. A city of noble people. - Abdulla Qodiri National Heritage Publishing House, 1993. 78 pages.
8. Safarov O., Mahmudov M. Family spirituality. - T .: 1998. p.78.
9. Xalikov A.A. Fulfillment of pedagogical tasks in pedagogical situations / XXI century - Republican scientific and scientific-technical conference on the theme of the age of intellectual youth. - Tashkent, 2018.

**ORGANIZATION OF RECREATIONAL AND TOURIST
SERVICES: SPORTS TOURISM**

Ryabev Anton Anatoliiovych

PhD (Candidate of economic sciences)

Associate Professor of the Department

of Tourism and Hospitality

O.M. Beketov National University

of Urban Economy in Kharkiv

Kharkiv, Ukraine

Abramov Valerii Volodymyrovych

Associate Professor of the Department

of Tourism and Hospitality

O.M. Beketov National University

of Urban Economy in Kharkiv

Kharkiv, Ukraine

Abstract: The article authors consider the need to strengthen the role of sports tourism as one of the tools of recreation. The positive results of the use of sports tourism as a way of recreation and one of the types of economic activity are indicated.

Keywords: recreation, sports tourism, type of economic activity.

The organization of recreation today is one of the most demanded areas of economic activity. There are many ways to implement recreation: reading books, engaging in any kind of hobby, sports, various types of tourism, etc. At the same time, one of the most important types of recreation is sports tourism.

To begin with, let's consider the basic concepts of "recreation" and "sports tourism".

Recreation – is: 1) holidays, vacations, change at school (outdated meaning); 2) a recreation room in educational institutions; 3) rest, restoration of human strength expended in the labor process. In a short form, the definition of recreation can be presented as follows: restoration of vital, physical and spiritual forces of a person [1, 2, 3].

Sports tourism is a kind of sport, the implementation of which includes a variety of tourist and physical education activities, sports hikes of all difficulty categories of complexity, championships, competitions in various types of tourism (hiking, skiing, mountain, water, cycling, auto, moto, speleological and air), complex events (meetings) and expeditions. In a short form, the definition of sports tourism can be formulated as follows: a non-Olympic sport, which is included in the Unified Sports Classification of the country, the main component of which is a sports hike or campaign [4, 5].

If we proceed from the fact that in the case of recreation, one of the best ways to implement it is to communicate with nature, and the places for sports tourism are just various natural objects, then we can say that sports tourism in this context will be one of the best ways of recreation in terms of achieving its goals.

Sports tourism is not a one-time trip to nature for the purpose of making any kind of hike or campaign (walking, mountain, cycling, water or any other), but also year-round systematic training, which combines:

1) obtaining theoretical and practical skills directly related overlooking sports tourism;

2) physical development;

3) in-depth study of geography, history and culture of the area in which the campaign will take place;

4) gaining knowledge in the fields of pedagogy, psychology of the individual and group, leadership, self-management and group management. And all this requires appropriate support.

So, from an economic point of view, like any direction of recreation, sports tourism activates a significant number of activities and actually forms an additional direction for conducting economic activities, including in the field of recreation, namely:

- training of instructors;
- production, sale and rental of sports equipment;
- purchase and / or rental of real estate to prepare for sports trips and expeditions;
- publication of specialized literature;
- provision of transport services to get to the place of implementation of recreation and back, etc.

This makes sense to popularize sports tourism as one of the types of recreation not only on the territory of the countries that were part of the USSR, but also outside them, because will allow diversifying the methods of recreation and will consistently create another area of profit for the organizers of recreation.

As a conclusion, it should be noted that sports tourism will be one of the best ways to implement the functions of recreation:

- economic function - simple and extended reproduction of labor;
- medical and biological function - improvement of the country's population;
- socio-cultural function - meeting the cultural and spiritual needs of a person in communication with the outside world.

In addition, this method of recreation will allow you to get significant economic profit:

- to organizers of recreation using sports tourism as a recreation tool;
- to employers whose employees are engaged in sports tourism due to, for example, less loss of working time due to employee illness;
- to the employees themselves due to the higher working capacity due to the quality recreation;
- to third parties through the sale of their services and goods;
- to the state additional tax deductions and other fees.

REFERENCES

1. Бейдик О. О. Рекреаційні ресурси України. – Київ : Альтерпрес. 2009. – 400 с.
2. Стафійчук В. І. Рекреалогія: навч. посібник. – Київ : Альтпрес, 2006. – 264. с.
3. Писаревський І. М., Рябєв А. А., Угоднікова О. І. Конспект лекцій з дисципліни «Рекреалогія» для студентів 2 курсу всіх форм навчання. – Харків : ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2017. – 93 с.
4. Абрамов В. В. Спортивний туризм: підручник. – Харків : ХНАМГ, 2011. – 367 с.
5. Abramov V. V., Ryabev A. A. What sports tourism is? // Materialy XV Mezinarodni vědecko-prakticka konference «Aktualni vymoženosti vědy – 2019», Volume 4 : Praha. Publishing House «Education and Science» – 16-18 pp.

TRANSPORTATION OF CORN GRAIN BY HIGH-CARGO BULKER

Savchuk Viktor Dmitrievich

Ph.D, Professor
the Head of the Scientific-Research Department

Krat Denis Igorovich

Cadet
National University
«Odessa Maritime Academy»
Odessa, Ukraine

Abstract. The relevance of the topic of observations in the real flight of the truck «ANNY PETRAKIS» in the transportation of corn grain is due to the fact that the grain is the third largest cargo in terms of maritime trade and is about 9.50% of total bulk transportation in total the world.

Among grain cargoes, there are three main crops that occupy the largest place of transportation by sea: wheat - 29.8%; corn - 21.3%; soybeans - 32.9%; other cereals account for 16% of all grain cargoes. Every year, about 500 million tons of grain are transported between the countries of the world by the navy, which deteriorates rapidly during transportation by sea, and this, to a large extent, leads to a decrease in their quality during storage and further processing into final food. With rapid technological progress, grain cargo owners and carriers face new and new challenges, and so there is a need to look for new technological solutions that have not been used before. Thus, despite the widespread use of grain shipments by sea, the need to constantly update the knowledge base to improve this process.

Keywords: bulk carrier, corn grain, loading holds, ocean navigation.

Introduction. To study the technological features of transportation of grain cargo by large-capacity grain bulk carriers, the author in July - October 2019 on the

truck «ANNY PETRAKIS» made a flight with a load of corn in bulk from the port of Santos, Brazil to the port of Bander Abbas, Iran . The distance between the ports was 8548 miles.

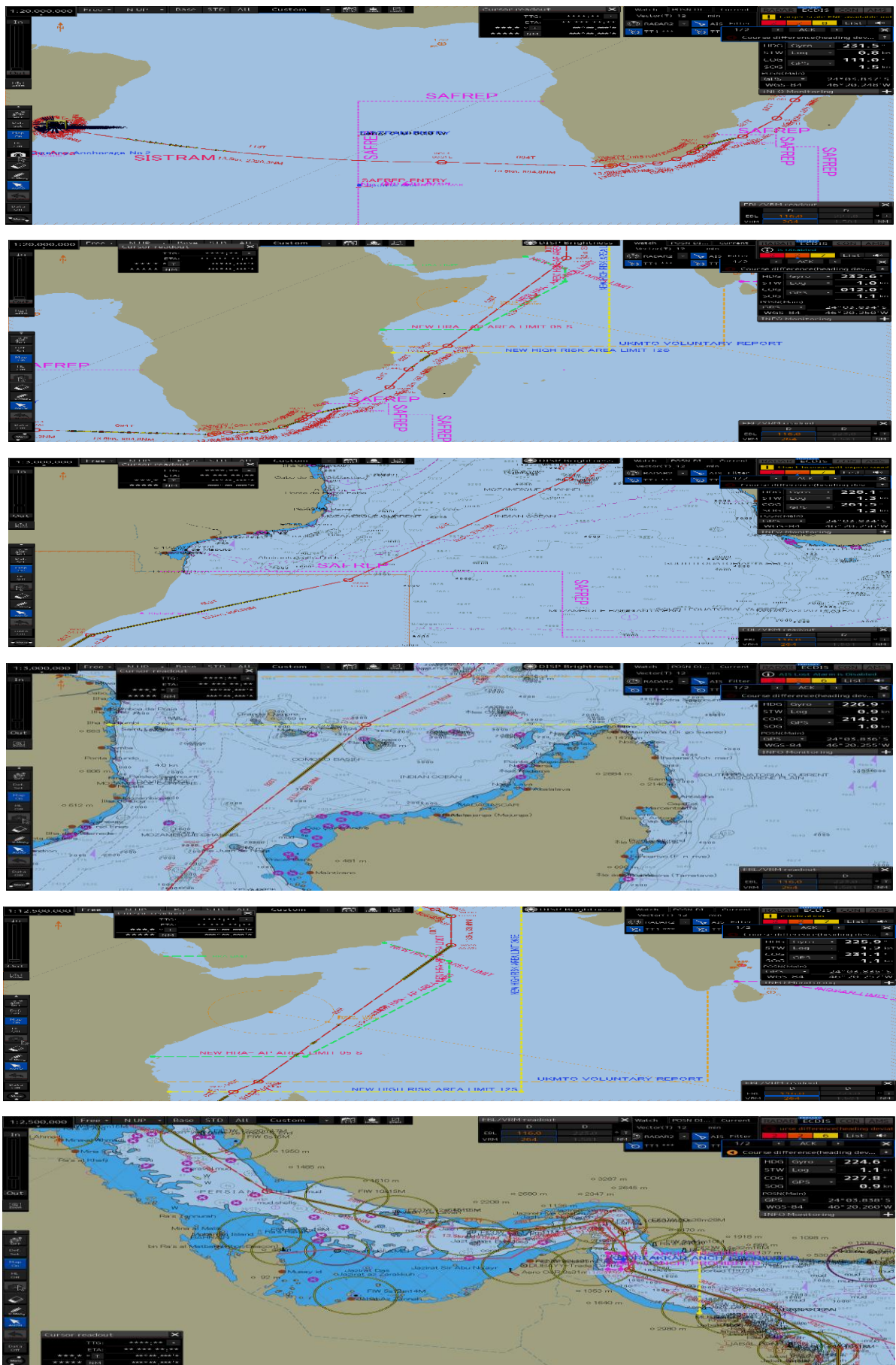
Port of Santos (Brazil), coordinates: 23 ° 56 ' S 46 ° 19 ' W. Located in the bay of the Atlantic Ocean. The harbor is located in the strait between the two islands and is accessible to vessels with a draft of 13.5 m. The length of the berth front is 11 km, the depth at the berths is up to 13.5 m. The port handles vessels of various types. One third of the berths are used for tankers. At the entrance to the port there are no currents, it is protected from wind and ocean waves. Anchorages have no draft restrictions, designed for parking large vessels.

Arrival and exit are on the fairway, pilotage is mandatory. The port has 14 tugs with a capacity of 500 kW to 2350 kW.

To call the pilot, the signals recommended by the Ministry of Foreign Affairs or VHF channel 16 are used, port control - VHF channels 11, 12, 13, 16, tug call - 10, 13, 16.

To obtain "free practice", the ability to perform cargo operations, the captain must provide the port administration: a ship's role, a letter of health and vaccination of each crew member, copies of cargo documents, Free Pratique Certificate, Store Lists and others. Port of Bandar Khomeini (Iran), coordinates 27 ° 06 ' N, 56 ° 05 ' E. The port waters allow vessels with a draft of up to 19 m. Depths near grain berths № 13, 14, 15 reach 14-17.5 m. suction units) with a capacity of 240 tons per hour. There is a transit silo unit with a capacity of 30,000 tons and 5 silos with a total capacity of 37,500 tons near the berths. To load them, a conveyor belt with a capacity of up to 3,000 tons per hour is used. The port has 5 tugs with a capacity of 300 kW to 1250 kW.

Transit maps of « ANNY PETRAKIS» on the route port of Santos to the port of Bender Khomeini is presented in Fig. 1.

Fig. 1. Transit maps of «ANNY PETRAKIS» on the route port of Santos to the port of Bender Khomeini

Technical and operational characteristics of the «ANNY PETRAKIS» bulk carrier: maximum length - 225.00 m; length between perpendiculars - 217.00 m; width - 32.26 m; board height - 19.60 m; water capacity on a summer cargo mark - 87003 t; deadweight for the summer cargo mark - 75181 tons.

In the port of Santos, the ship was loaded with corn of the 2019 harvest. The moisture content was up to 14%, the cargo density was 0.7761 t / m³, the angle of natural slope was 25-40°.

The category of grain cargoes puts forward its special requirements for the preparation of the hold, which must be performed by the ship's crew before loading [1, 2]. Such preparation was carried out on the «ANNY PETRAKIS» car.

On the approach to Mr. Santos, the crew members cleaned, washed and dried the holds for 2 days, after which they dried the surface of the sides and transverse bulkheads was painted with fresh paint.

The necks and lats leading to the holds were carefully inspected, and the system for pumping water from the boreholes and deodorizing them was performed. The measuring tubes were checked during the cleaning of the drilling wells. Electrical cables and plugs were checked by an electrician. Fire-fighting equipment was also carefully inspected for possible damage to the internal pipes of the steam extinguishing system or carbon dioxide extinguishing, damage to smoke detectors.

The readiness of the cargo premises for the acceptance of corn grain was checked by the ship's commission and recorded in the ship's logbook. At the end of the preparation of the vessel for loading by the captain, the port administration of Santos and the shipper of the "Captain's Notice of Readiness to load" were submitted, which he recorded the actual readiness of the vessel for loading. When calculating the cargo plan of the «ANNY PETRAKIS» truck, all the requirements of the International Code for the Safe Transport of Grain by Bulk (hereinafter - the Code) were met [3].

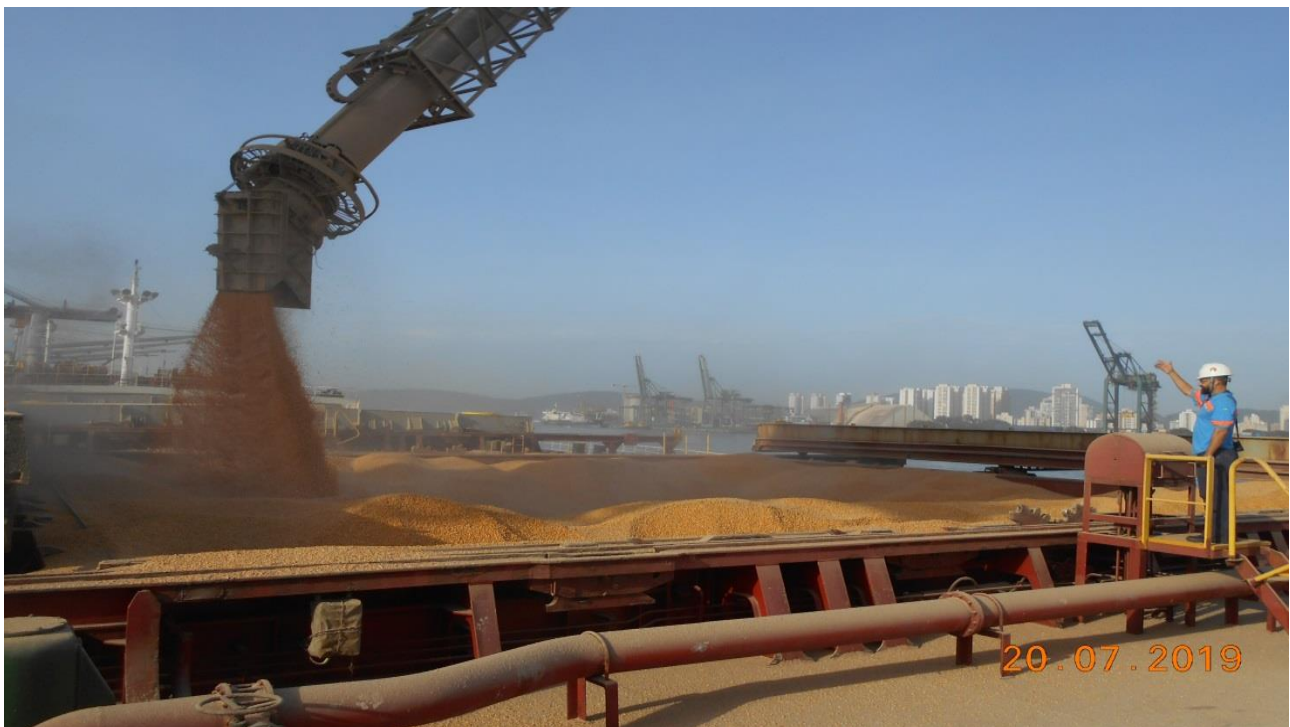
The requirements of the Code for the stability of the vessel throughout the voyage are as follows: the angle of heel from the displacement of the grain should not exceed 12° or the angle at which the edge of the deck is immersed in water,

whichever is less; in the static stability diagram, the net or final area between the heeling curve and the recovery curve to the roll angle, which corresponds to the maximum difference between the ordinates of these two curves or 40° , or "fill angle", whichever is less, should be at in all cases of loading on less than 0,075 meter-radians; the initial metacentric height, taking into account the correction for the influence of the free surface of the liquid (ship's variable reserves) in the tanks, must be at least 0.30 m.

The ship was loaded with 69050 tons of corn for distribution to all holds, namely: tr. № 1 - 7820 t, tr. № 2 - 10050 t, tr. № 3 - 10980 t, tr. № 4 - 9980 t, tr. № 5 - 11000 t, tr. № 6 - 9990 t, tr. № 7 - 9230 t.

Detailed calculations of the stability of the vessel, the weather criterion and the longitudinal strength of the hull showed that the loading of the vessel meets the requirements of the Code [3].

Loading of corn was carried out using a vacuum unit ("nipples"). After filling the holds, the crew members leveled the surface of the cargo so that it was possible to close the hold lids. The process of loading corn in the port of Santos is presented in Fig. 2.

Fig. 2. Loading corn in the port of Santos

After loading the corn grain into the village of Santos, the ship's crew performed the following works:

- to prevent wetting of the cargo from the ingress of moisture from the atmosphere or seawater, the joints between the coamings of the hatches and the lids of the holds were blown with foam, strips of technical fabric about 25 cm wide and 1 meter long were placed on top of the foam;

- joints between the lids (on the right and left sides) were sealed with a material with a rubber base (frame), which when heated with gas vodka was glued to the lid and the coaming of the hold;

- fumigation of holds with corn grain was carried out for 21 days, during which the holds were not ventilated or opened.

Because the mass of corn grains is constantly undergoing various physiological processes, the main of which is the "breath" during which carbon dioxide, moisture and heat are released. And this, in turn, leads to self-heating of the grain mass in the hold of the vessel.

The temperature of the cargo has a great influence on the intensity of grain respiration. Increasing the temperature to 50-60o causes increased respiration, and lowering the temperature reduces the activity of this process. The practice of transporting grain in bulk with a flight length of more than 10 days [2], showed that in this case it is preserved during delivery to the port of destination with complete sealing of cargo spaces (holds).

The most effective way to prevent spoilage of grain cargo is the use of forced ventilation and bilge air conditioning. As «ANNY PETRAKIS» does not have a powerful forced hold ventilation system, but is equipped with a natural ventilation system, the cargo spaces at the crossing were not ventilated.

During the ocean crossing, the holds were not opened to prevent water from entering the cargo. Each day, under the guidance of a senior assistant captain, temperature and humidity were measured using 3 Asthman thermometers, which were placed on three levels: near the lower deck, in the middle of the hold height and near the main deck. The results of the measurements were recorded in the ship's log.

The holds were opened only on arrival at the anchorage of the port of destination. During the voyage, the crew of «ANNY PETRAKIS» complied with the requirements of rules [3, 4, 5] and the shipowner's instructions, the cargo of corn was delivered and handed over without complaints, and its condition in the port of Bender-Khomeini is shown in Fig. 3.

Fig. 3. Surface of the cargo of corn in the port of shipment Bender-Khomeini

Conclusions Performed theoretical research and practical observations on the t / h "ANNY PETRAKIS" in a real voyage of corn grain transportation between the ports of Santos and Bender Khomeini allow us to draw the following conclusions:

- transportation of grain cargo by the navy between the countries of the world occupies a significant place in the total volume of transportation of bulk and bulk cargo and reaches almost 437 million tons;
- for transportation of grain between continents economically effective it is expedient to use a large-tonnage bulk fleet, vessels with a deadweight of 100 - 150 thousand tons;
- when transporting dry corn grain (humidity up to 14%) it is possible to use the "method of sealing" holds, and during the ocean crossing it is necessary to constantly monitor the temperature of the cargo;

- for further improvement of methods of safe transportation of grain cargoes, increase of economic efficiency of operation of large-tonnage bulk carriers it is necessary to continue research in this direction.

REFERENCES

1. Savchuk V.D. Cargo transportation technology: A textbook for the course and stud. higher textbook lock - Odessa: NU "OMA", 2008. – 335 p.

2. Snopkov V.I. The technology of transportation of goods by sea: Textbook for universities, 4th ed. - St. Petersburg , NPO "Professional" . 2006. – 560 p.

3. International Code for the Safe Carriage of Grain in Bulk (Grain Code) http://www.axelzone.ro/storage/ttm/_lessons/bulk_carriers/INTERNATIONAL%20GRAIN%20CODE.pdf

4. International Maritime Solid Bulk Cargoes Code (IMSBC Code) http://www.axelzone.ro/storage/ttm/_lessons/bulk_carriers/IMSBC%20CODE.pdf

5. International Code for the Construction and Equipment of Ships Carrying Dangerous Chemicals in Bulk (IBC Code) <http://deckofficer.ru/titul/handbook/item/ibe-code-rus>

UDC 616.013.96: 381, 191]

**PARTICIPATION OF STUDENT SELF-GOVERNMENT
IN THE REGULATION OF THE QUALITY OF EDUCATION
IN EUROPEAN PRACTICE**

Semenenko Svitlana Bogdanivna

PhD, Assistant Professor

Tymofiychuk Inha Romanivna

PhD, Assistant Professor

Slobodian Kseniia Valeriivna,

PhD, Assistant Professor

Kovpak Alona Vasylivna

Assistant Professor

Rudan Kseniia Volodymyrivna

Student

Bukovinian State Medical University Chernivtsi

Ukraine

Abstract. This article reflects the impact of student government on an integral part of the initial pedagogical process. Thanks to him, students can assert themselves, defend their rights and interests, participate in the organizational processes of learning and life as well as in the management of higher education. Thanks to the student government the student develops the skills of the future organizer. The study of foreign experience in organizing student self-government is of great importance in pedagogical science.

Key words: higher education, educational system, student government, pedagogical science, university.

According to the literature the main guidelines for the European Union at the present stage are learning outcomes, the use of tools such as European standards and

guidelines for quality assurance in higher education, the European Diploma Supplement, the introduction of limited procedures for recognition of degrees and qualifications, recommendations and technologies. presented in the European Guide to the Recognition of Foreign Education Documents [9, s. 342].

European recommendations for external examination included procedures of the university system of quality assurance of education, coordination and approval of external examination procedures, decision-making criteria, compliance of procedures with the goals and objectives of examination, publication of a report, definition of further procedures, periodicity of external examination procedure, research function to identify positive experiences and problems [2].

The main purpose of self-government is the education of socially valuable people qualities capable of forming an active life position of students, to prepare him for effective participation in the democratic governance of society. The quality of the teaching staff is of great importance; research and innovation activities of the university, the state of the material and technical base of the educational institution; quality of training programs, the quality of students' knowledge; the quality of student learning outcomes, demand for graduates in the labor market, achievements of graduates [3].

Student self-government should have first of all financial and information support, a student documenting system, managerial and information technologies for the activities of student self-government bodies. The university must provide educational, methodological and practical aids for organizing the activities of student self-government, as well as program documents: concepts, programs, plans, regulations, orders; provision of advanced training for organizers and specialists of student government, the presence of various forms and interactive teaching methods aimed at creating a situation of leaders 'success, ensuring monitoring of value and semantic orientations of students, the effectiveness of forms and methods of work of student self-government bodies, ensuring a variety of forms of students' creative activity at the university, developing the creative potential and leadership qualities of the individual [4, s. 210-213].

In neighboring Poland, a student parliament is being created at universities. He represents the interests of students, their rights, organizes holidays, conferences and other public events. This body is elective. Each faculty votes and selects a parliamentarian to represent its interests [5].

According to literary studies, it was revealed that, along with academic self-government, student self-government was included in the general structure of German universities, which took the form of a model over the course of a century. Self-government is a general activity that students carry out within the framework of their competence within the university.

Student self-government in German universities, according to German researchers, should create and maintain the basis of the academic and social life of students, contribute to the development of the personality of the future specialist. In our opinion it is also valuable that German researchers assign the student body a key role in fulfilling the main tasks of the university, self-reflection and social responsibility [6].

European universities have accumulated extensive experience in organizing student government, developed and implemented research projects for future professionals to enter the management activities in order to expand the opportunities for students to participate in university life. In the context of such innovative development, the main efforts of educational and youth policy are aimed at modernizing the system of higher professional education, promoting the development of the educational system, including student government.

European standards for quality assessment include: quality assessment policies and procedures; monitoring and periodic checks of educational programs and qualifications, assessment of students' knowledge; the quality of the teaching staff; resources for teaching and student support, information systems, informing the public. An essential factor in ensuring the quality of education is the existence of a system of independent assessment of the quality of higher education, based on a system of independent organizations, while expanding the autonomy of universities and transferring the main responsibility for the quality of education to them [7, s. 46].

The main strategic direction of student self-government is not only to identify and develop leadership qualities of student youth, but also to promote the formation of the foundations of management culture, because not everyone can be a team leader, but every student in future professional and everyday life will benefit as a manager.

Because the organization of their time, work planning, the ability not only to manage, but also to obey the team to find compromises while working in a team and other professional traits of the manager are important in any activity. An important condition for the successful assimilation of information is not only its theoretical understanding, but also most importantly its practical implementation in everyday activities. Involvement in self-government bodies allows student youth to actively use the acquired knowledge in practice, in the process of student activity of the university [8, s. 541-545].

Student organizations are intermediaries between the higher administration educational institutions and student groups [9]. Because student self-government is a social model, it is worth noting that the partnership interaction of student assets, student body and teachers exerts a multifaceted influence on the consciousness of the young person, where the main the principle is a variety of forms of interaction of objects and subjects of the process education, the purpose of which is to prepare for independent activity taking into account needs and requirements of process participants [10, s. 1210-1214]. In this regard in Europe there is a social order for highly qualified professionals with developed competencies, capable of scientific, creative activities, mobility, initiative, self-development and self-realization, independent decision-making, participation in higher education, leisure. Student self-government plays a significant role in shaping this experience of European students.

REFERENCES

1. Jayant K., Fendler R. Lectures in Students government // Kendall Hunt Publishing. - 2011. – P. 342.
2. Vysshaya shkola Koburga <http://www.hs-coburg.de>.
3. Logvinska T. Znachennya studentskogo samovryaduvannya u proczesi vikhovannya soczialnoyi spryamovanosti molodi // Zbirnik naukovikh pracz. – 2014. - Chastina 1.
4. Korchuganova E. V. Formy raboty studencheskogo samoupravleniya v universitetakh raznykh stran mira // Aktualnye problemy gumanitarnykh i estestvennykh nauk. – 2011. - № 9. - S. 210-213.
5. Studentske samovryaduvannya v inshikh krayinakh // Gromadska inicziativa «Studentskij zakhist» [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.studzahyst.org.ua/content/studentske-samovryaduvannya-v-insh...>
6. Finikov T. V. Vkhodzhennya naczionalnoyi sistemi vishhoyi osviti v yevropejskij prostir vishhoyi osviti ta naukovogo dosli zhennya: monitoring. doslidzh.: analit. zvit. - 2012. – C. 46.
7. Semanchyna V. O. Formuvannia upravlinskoj kultury studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv u diialnosti orhaniv studentskoho samovriaduvannia // Molodyi vchenyi. – 2017. - № 4 (44). – C. 541-555.
8. Bylefeldskiy unyversytet <http://www.uni-bielefeld.de>.
9. Pytliuk-Smerechynska O., Cherkasenko A. Studentske samovriaduvannia u vyshchyykh navchalnykh zakladakh yak skladova navchalno-vykhovnoho protsesu vyshchoi shkoly // Vytoky pedahohichnoi maisternosti. - 2014. Vypusk 14. - S.1210-1214.
10. Barabash Yu. Udoskonalennia inshomovnoi komunikatyvnoi kompetentsii molodykh naukovtsiv // Pedahohika i psykhologhiia profesiinoi osvity. – 2013. - №3. - S. 91-96.

UDC 75.04

**SYMBOLISM AND ORIGINALITY OF THE APPEARANCE OF THE ROMA
IN THE FINE ARTS**

Shyshliuk Yevhenii

Postgraduate

National Academy of
culture and arts management

Ukraine, Kyiv

Abstract: Clothing is still the most important ethnographic source, characteristic and distinctive feature of each nationality. It is a common and true opinion that gypsy women's clothing has always been and remains bright and colorful, with picturesque massive accessories that complement the integrity of the unique image. The Roma style of dress was influenced by various European cultures, but in general, elements of the ancient Indian style have survived to this day.

Key words: Roma, gypsies, art, culture, history, clothes, fashion.

For 5 centuries, while living in Europe, gypsy clothing, commonly, differed slightly from the clothing of neighboring peoples or consisted of the same elements, but with own distinctive features. However, in any case, the clothes corresponded to the Roma ideas of how gypsies should dress. At different times, in different ethnographic and social groups, these ideas distinguished somewhat but were always typical. For Roma people, the appearance allows quickly to identify a stranger, but "their person" in-crowd.

Sometimes, true Roma authentic clothes is about details, sometimes it is about style, and as often happens - it is more than that, a specific combination of quite ordinary details, colors, or accessories with an unusual way of wearing a particular item of clothing. This vision can last all season, or like a normal fashion short-term trend, and sometimes these impromptus last for years.

While living close to each other, in the neighborhood, Roma groups usually have an idea of each other and the manner and features of clothing, typical for a particular settlement. But once they are in another city or country, a Roma man, like a Roma woman, automatically detects and analyzes, keeps in mind the manner of local gypsies to dress for further successful recognition of their ethnic group in the crowd of locals.

There is no doubt that even absolutely sedentary Roma, as well as their children from mixed marriages, who are sometimes far from the Roma culture, consciously, and who subconsciously, try to dress in such a way as to differ from other nations and local residents, often borrowing details or styles of gypsy images, represented by the personification of their culture in paintings.

Historical artistic examples reflect the main elements of gypsy attire, such as a huge shawl, often in bright colors, thrown over a regular dress, which Alois Hans Schram successfully demonstrates in the painting "Gypsy girl with a tambourine" dated 1895. A striking example of the clothing of English gypsies is a painting by Thomas Sully dated 1839 "Gypsy Maidens", along with a fondness for yellow hats, shown by Henry William Beechey "The gypsy fortune teller" dated 1786. Silver buttons on the vest showcased the wealth and success of the Hungarian Roma – host, depicted on the canvas "Gypsy school" by János Valentiny dated 1896, which is an eloquent example of how a gypsy trader tries to teach children to find a better life. And the incredible width of the shirts of the gypsy ladies in pre-revolutionary Russia, depicted by the Poltava resident Nikolai Yaroshenko in the work "Gypsy Woman" dated 1886, does not leave anyone indifferent to the outfit of that time, which nomadic gypsies willingly used in a bright and beautiful performance as a means of attracting those who want to know their fate or remove the curse. Polish Roma migrated until the 1950s, their women could be seen from afar thanks to the colored shawl on the shoulders, which described Aleksander Kotsis on the canvas "Quarreling gypsies" dated 1869 and which still plays well in the everyday genre of gypsy culture. It can be noted that the use of a shawl and a cape for the purpose of highlighting is a common feature of the gypsy's way of dressing.

The extent to which a prying eye will notice the difference between a gypsy outfit and a non-gypsy one, has historically depended on a nomadic or sedentary lifestyle. For a nomadic gypsy woman, bright clothes served as a kind of advertising sign, and allowed a potential client to separate and distinguish her from the crowd, in other words, to notice from afar. Hence the red capes with yellow hats which wore English Romani people and the specific outfits of fortune-tellers, that allow suffering lovers to find quickly a fortune teller. The sedentary gypsies did not need such advertising, because those who wanted to find them clearly knew where to find them. Thus, clothing often served as an identification mark not only within an ethnos, but also during communication and interaction of Roma with other people.

LIST OF REFERENCES:

1. The Illustrated Encyclopedia of Fashion. Prague, 1986.
2. Asseo Henriette. Les Tsiganes; une destinee Europeenne. Gallimard, 1994.
3. Kenrick Donald; Puxon Grattan. The destiny of Europe's gypsies. NY., 1972.
4. Clebert Jean-Paul. Les Tziganes. P., 1961.
Mode Heinz, Wolffling Siegfried. Zigeneur. Lpz., 1968.
Asseo Henriette. Les Tsiganes; une destinee Europeenne. Gallimard, 1994.
5. Munchner Maler im 19 Jahrhundert. Munchen. 1983.
Etudes tsiganes. 1980.

UDC 811.111

**TRANSPORTING PATTERNS OF DEADJECTIVAL CONVERSION
IN MODERN ENGLISH**

Soloviova Larysa Fedorivna

Candidate of Philology, Associate Professor

Polissia National University

Zhytomyr, Ukraine

Abstract: The article focuses on investigating the transporting patterns of deadjectival conversion in Modern English. It contains the semantic analysis of base adjectives in Modern English conversion. The investigation defines the set and classification of transposing patterns of deadjectival conversion in Modern English. It considers certain transporting patterns of deadjectival conversion as $A \rightarrow N$, $A \rightarrow V$, $A \rightarrow Adv$, $A \rightarrow Pron$, $A \rightarrow Int$. The further perspective of the research lies in determining the other transporting deadjectival word formation patterns of different productivity.

Key words: word formation, deadjectival conversion, transposing pattern, non-transposing pattern, base word.

Our investigation deals with the processes of word-building in which adjectives fulfill the function of the base of derivation. The fact that this field of derivation has not yet been studied as a system in a sufficiently adequate way ensures the topicality of the research. It is common knowledge that the word-building patterns fall into two main types: they can be either non-transposing when both the base word and the derived one belong to the same part of speech ($N \rightarrow N$, $A \rightarrow A$, $V \rightarrow V$, etc.), or transposing which result in forming a word that belongs to some other part of speech ($A \rightarrow N$, $A \rightarrow V$, $A \rightarrow Adv$, etc.). The aim of our research is to analyze transposing patterns of deadjectival conversion in Modern English. But practically mostly patterns $N \rightarrow V$ та $V \rightarrow N$ (the formation of denominal verbs and deverbal nouns) are

considered. Meanwhile as far back as 1941 M. Biese *states the existence of* deadjectival conversion in English differentiating the patterns $A \rightarrow N$, $A \rightarrow V$ [1]. Not all English adjectives are equally productive as a base of conversion. In all probability, the degree of such productivity depends on their semantics. English adjectives fall into three classes according to their semantic attributive functions:

Class 1. Adjectives which identify or specify, e.g. usual, own, only, whole, certain, general.

Class 2. Adjectives which describe or characterize, e.g. good, bad, pretty, ugly, pleasant, cold, hot, clean, dirty, strong, weak, broad, narrow, large, small, high, low, round, pointed, young, old.

Class 3. Adjectives which classify or categorize, e.g. political, national, professional, religious, conservative, Bostonian, Spanish, etc.

The adjectives of class 3 serve as base words of conversion more often due to the specificity of their semantics [2, p.11-12]. Let us consider the existing patterns of deadjectival conversion.

Pattern $A \rightarrow N$. Deadjectival nouns may be divided into definite structurally semantic groups. 1. Nouns formed from adjectives without suffixes and with suffixes -al, - (i) an, -ar, -or, -ive, -ile, etc. a) nouns with the semantics of a person: “Doctor Fisher and the Divisionnaire were the only Swiss nationals in the group” (G. Green); “Do you want pen and paper?” he asked, with differential suggestion to a superior” (D.H. Lawrence); b) nouns denoting things (concrete and abstract): “His car was a bright-blue sports convertible with a peculiarly lond hood” (J. Cheever); “...he’d play parts in amateur theatricals” (G. Greene). 2. Nouns formed from adjectives without suffixes and with suffixes -ed, -ly, -less, etc. and from compound adjectives, denote persons: “The rich, the beautiful, the notorious and the well-born might wait in vain to be signaled out and paid special attention (A. Christie). 3. Nouns formed from adjectives without suffixes with the semantics of a person, used in plural: “Dick and Pat danced and he whirled her around until the sealskin browns and the highyallers cheered and clapped” (J. Dos Passos). 4. Nouns formed from adjectives (with suffixes or without suffixes), denoting things, used as a rule in plural: «They drank the gin

with bitters and went to bed» (J. Dos Passos). 5. Nouns formed from adjectives denoting features in the form of a substantive attraction: “How neat it was in his built, so compact, with pieces of *white* in its wings” (D.H. Lawrence).

Pattern A→V. Most of the base adjectives of this pattern are root ones and form verbs with meaning as to be, to become, etc.: “He had to put his hand against the wall *to steady* himself...” (J. Dos Passos); “...his face *crimsoned* and two big veins stood out on his forehead” (A. Christie). Deadjectival verbs may combine with postpositives: “Pennington *smoothed out* the letter on the table” (A. Christie); “... his voice *dried up* way down in his throat” (J. Dos Passos). The widespread opinion, according to which English adjectives with word-forming suffixes cannot fulfil the function of the derivational base in the A→V pattern, should be considered as a misconception. The obvious examples are: *to dirty, to muddy, to western, to southern*.

Pattern A→Adv. The adjectives with the meaning of form, place, direction in space, etc. serve as the derivational base of this pattern. Compare: **RIGHT (Adj.)** 1. being in accordance with what is just, good, or proper (*right* conduct), 2. conforming to facts or truth (the *right* answer), 3. suitable, appropriate (the *right* man for the job), 4. straight (a *right* line), 5. done with the right hand (a *right* hook to the jaw), 6. being in good physical or mental health or order (not in his *right* mind).

RIGHT (Adv.) 1. according to right (live *right*), 2. precisely (*right* at his fingertips), 3. in a suitable, proper, or desired manner (knew he wasn't doing it *right*), 4. directly, straight (go *right* home), 5. truly (guessed *right*), 6. in a complete manner (felt *right* at home) [10].

Pattern A→Pron. This pattern is not productive in Modern English as pronouns constitute a “close” part of speech. The examples of deadjectival pronouns are *some, any, other, another, same*.

Pattern A→Int. In Modern English the adjectives constitute one of the main sources of replenishing the class of interjections: “Go on, Riggs, *sharp!* South Square”. The car moved on” (J. Galsworthy); “*Easy, Doc, easy!*”, the Boss said” (R. P. Warren).

So, one of the most productive ways of deadjectival word-formation is conversion represented by such transporting patterns as $A \rightarrow N$, $A \rightarrow V$, $A \rightarrow Adv$, $A \rightarrow Pron$, $A \rightarrow Int$.

The analysis of other transporting deadjectival word formation patterns of different productivity may serve as the perspective of further research as deadjectival word formation in Modern English displays growing activity and this approach would contribute to apprehending English word-formation as a system.

LIST OF LITERATURE USED

1. Biese M. Origin and Development of Conversion in English. – Helsinki, 1941. – 282 p.
2. Kveselevich D.I. Integraciya slovosochetaniya v sovremennom anglijskom yazyke [The Integration of a Word-Combination in Modern English]. – Kiev: Vyshcha shkola, 1983. – 84 p.
3. Cheever J. Selected Short Stories. – M.: Progress Publ., 1980. – 343 p.
4. Christie A. Death on the Nile. – Bantam Books, 1978. – 214 p.
5. Dos Passos J. The Big Money. – Houghton Mifflin Harcourt, 2013. – 466 p.
6. Galsworthy J. The Forsyte Saga. – Hachette UK, 2012. – 321 p.
7. Greene G. The Quiet American. – Vintage, 2004. – 180 p.
8. Lawrence D.H. Odour of Chrysanthemums and Other Stories. – M.: Progress Publ., 1977. – 293 p.
9. Warren R. P. All the King's Men. Houghton Mifflin Harcourt, 1996. – 540 p.
10. Merriam Webster's Dictionary [Electronic resource]. – URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/right>

**PSYCHOLOGY OF PERSONALITY RESOCIALIZATION IN THE POST
PENITENTIARY PERIOD**

Soroka Anatolii

PhD (Psychology), Associate Professor
Associate Professor of Applied Psychology
Department of Psychology
of V.N. Karazin Kharkiv National University

The article presents a brief description of the published monograph [2]. Which consists of four sections, conclusions and guidelines for the results of the pilot study. The practical significance of the study lies in the approbation and successful implementation of the research results (confirmed by the acts of implementation and video recordings of grateful subjects), namely: “Psychodiagnostic and psychocorrectional research programs on readiness for personal resocialization after release from serving a sentence” in Kharkiv and Sumy oblasts of Ukraine. Section 1 reveals the problem of the socialization and resocialization of the individual in domestic and foreign psychology and is addressed to the consideration of the concept, content and main approaches of the socialization of the individual. Section 2 presents the psychodiagnostic program for the study of personality resocialization in the postpenitentiary period, where the results of an empirical diagnostic study are reviewed in detail. Section 3 describes in detail the program of psychological correction of personality resocialization after being released from serving a sentence in which the content of the psychocorrection program is disclosed in detail. Section 4 describes the results of testing and testing the effectiveness of the program for the psychological correction of personality resocialization in the postpenitentiary period. The findings presented an analysis of the results obtained, the possibility of introducing the author's psychodiagnostic and psychocorrection program for the resocialization of the individual in the activities of psychologists of the national

probation system and specialists from other professional areas of Ukraine is shown. Provides guidelines for the results of experimental research.

Key words: personality resocialization, postpenitentiary period, psychodiagnostic program, psychocorrectional program, probation.

Formulation of the problem. Psychology of personality resocialization in the postpenitentiary period helps to prevent recidivism of a person located in penal institutions and contribute to social adaptation, and also accelerates the process of adaptation to modern life in society. Currently, the problem of persons resocialization at the stage of release from places of deprivation of liberty and serving a sentence with a trial period has not been properly developed in the national probation system of Ukraine. Probation is a system of supervisory and socioeducational measures applied by decision of the court and by law to convicts, the execution of certain types of criminal punishments is not related to deprivation of liberty, and the provision of information to the court characterizing the accused. A probationary program is a program appointed by a court decision to a person released from serving a sentence with a probationary period, and is providea for a set of measures aimed at correcting social behavior or its individual manifestations, the formation of socially favorable personality changes that can be objectively verified [1].

Psychological support of resocialization process of the person after serving the sentence, a qualitative increase in the psychological and pedagogical competence of the staff is called upon to be carried out by the psychological service of the national probation system and the centers for the reintegration of homeless persons. The range of issues that are addressed today by a psychologist of the national probation system and the reintegration centers of homeless, colleagues who are exempted from serving their sentences, their close people, relatives, is very broad and reflects the complexity, inconsistency, and sometimes intimacy of human relations. At the same time, everyone expects understanding, sympathy, qualified help.

Therefore, the psychologist often himself feels the need for professional advice, recommendations, etc. To equip him with modern scientifically substantiated,

tested in practice psychodiagnostic and psychocorrectional programs, specific methodological recommendations, help to navigate in a variety of techniques, interpretations, conceptual approaches are our monograph aims [2].

Over the past decade, more than 55 graduates of the Department of Psychology of V.N. Karazin Kharkiv National University have successfully served and are working in the State Penitentiary Service and the national probation system of Ukraine. But so far not everyone who works as psychologists in institutions has had a higher professional education. This circumstance influenced the level of presentation of the monograph. The author tried to avoid excessive theorization and focused on the practical application of the results of empirical research. The practical significance of the study lies in the testing and successful implementation of the research results (confirmed by the introduction acts and videos of grateful subjects), namely: “Psychodiagnostic and psychocorrectional programs to study readiness for resocialization of the person after being released from serving the sentence” in the centers for the reintegration of homeless people in Kharkov and Sumy regions of Ukraine.

The monograph consists of four sections, conclusions and guidelines on the results of an experimental study.

Section 1. The problem of socialization and resocialization of personality in domestic and foreign psychology is addressed to the concept, content and basic approaches of personality socialization. Considerable attention is paid to the analysis of the main historical approaches of the resocialization of personality in modern psychology. The importance of a systematic approach to the study of socialization and resocialization of a person after being released from serving a sentence is reflected.

Section 2. The psychodiagnostic program for the study of personality resocialization after being released from serving the term of punishment is devoted to the substantiation of the construct of a person resocialization after being released from serving the sentence, the results of an empirical diagnostic study are examined

in detail. The features of the relationship of the value-normative sphere and the system of volitional self-regulation of personality are shown.

Section 3. The program of psychological correction of the resocialization of the person after being released from serving the sentence in which the contents of the psychocorrectional program are described in detail. Psychological correction with the subjects was developed in three main directions, namely: educational work, which was addressed to the researchers selected for correctional training, as well as to psychologists of the homeless reintegration centers and probation officers of the Ministry of Justice of Ukraine who directly work with the indicated contingent of subjects; advisory work, the essence of which is to inform interested persons about the psychological characteristics of the subjects, as well as to advise them on interaction with offenders at the stage of preliminary investigation of criminal cases and in the process of their observation and resocialization; psychoprophylactic work aimed at the prevention of acts that negatively affect the mental state of the subjects. This direction has an organizational form of training with mixed correctional, developmental, preventive and special correctional tasks.

Section 4. Testing and verification of the effectiveness of the program of psychological correction of personality resocialization after being released from serving the sentence. The results of testing the author's program of psychological correction of the resocialization of the homeless people studied at the reintegration centers of homeless people are presented, namely: a comparative analysis of the results of the resocialization of the studied in the experimental and control groups was performed; the dynamics of resocialization of the subjects in the control group is disclosed; the analysis of the effectiveness of the author's program of psychological correction of personality resocialization depending on the age of the subjects. The findings provide an analysis of the results obtained, the possibility of introducing the author's psychodiagnostic and psychocorrectional program for the resocialization of personality in the activities of psychologists of the national probation system and specialists from other areas of professional activity in Ukraine is shown. The guidelines on the results of an experimental study are provided.

The empirical study on the resocialization of a deviant personality at the stage of liberation and after release from serving the sentence was applied to a system-complex consisting of two independent but interconnected systems: “Systems of the value-normative sphere of personality” and “Systems of voluntary personality selfregulation”.

An empirical study can conditionally be divided into four stages:

– stage I: (From April 20, 2008 to April 22, 2013) The results of the “Psychodiagnostic and psychocorrectional research program for the development of the effectiveness of the resocialization of convicts in preparation for their release from prison” were introduced in Kharkov correctional colony N 43 (a medium-security penitentiary institution for keeping men sentenced to a term of imprisonment who had previously served a sentence of imprisonment). The act of introducing the results of research work from 04/26/2013 N 02-05 / 25. Also they were introduced in the Kholodnogorsk penal colony N 18 (medium-security penitentiary institution for keeping men first sentenced to imprisonment for a fixed term). The act of introducing the results of research work from 04/27/2013 No. 03-06 / 26;

– stage II: (from April 23, 2013 to April 30, 2014) conducting and analyzing the “Psychodiagnostic program for studying readiness for resocialization of a person after being released from serving his sentence”. The goal - the identification and assessment of the criteria of psychological readiness of a person to resocialization in society and the formation of experimental groups;

– stage III: (from May 3, 2014 to December 30, 2014) the creation of a substantiated “Program for the psychological correction of readiness for resocialization of a person after being released from serving his sentence”. The goal is the creation and justification of the “Psychocorrectional readiness program for the resocialization of the individual in society after being released from serving the sentence”;

– stage IV: (From January 10, 2015 to May 30, 2018) testing and verification of the effectiveness of the “Psychocorrectional readiness program for the resocialization of the person in society after being released from serving the sentence”.

The goal is to test and verify the effectiveness of the “Psychocorrectional readiness program for the re-socialization of the individual in society after being released from serving the sentence”. The main results of the research work are put into practice by the relevant implementation acts.

A total of 878 males aged 18 to 60 years participated in various stages of the study.

Findings

1. The study, based on a systematic approach, made it possible to determine the socio-psychological patterns and mechanisms of the reintegration of the individual after serving the sentence in society and, taking them into account, determine the theoretical and methodological foundations of the resocialization of the subjects under the conditions of the person's staying in the relevant centers of social adaptation.

It laid the conceptual foundations of individual-group psychological work with male researchers in centers of social adaptation and shows ways of practical solution to the problem of resocialization of a deviant personality at the stage of release and after serving the sentence by methods of practical psychology.

2. The study is of particular value in connection with the adoption of the Law of Ukraine “On probation,” with changes in approaches to determining the measure of responsibility for committing crimes and the practice of punishment, the introduction of new types of punishments that are not related to isolation from society. It is important for a practical psychologist to understand that now he will have to work with people of the same level of personal development with whom he previously worked in the correctional institution. Having received no necessary impetus for development, they will inevitably, by virtue of individual-personality characteristics, carry out the same actions as before, before condemnation. In this regard, this experimental work shows how difficult and profound, but at the same time significant, is the problem of resocialization for each individual person, how important it is to develop and put into practice the latest technologies for resocialization of a person after serving his sentence in centers of social adaptation.

3. The psychodiagnostic and psychocorrectional program of personality resocialization proposed by the author, after being released from serving the sentence, streamlines the process of developing their skills to correct the negative indicators of the variables of the system-complex we are studying, namely, aligning the overall lag in the development of the value-normative sphere and volitional personality selfregulation. As a result of the individual-group work with the researchers, it was found at a statistically significant level that the indicators of the variables of the system-complex under study were increased, which significantly influenced the successful resocialization of the studied in modern society. When preparing the monograph, the author used experience of his many years of practical, organizational, managerial, scientific and pedagogical work and service in various types of professional activities. And as the chairman of the public council of the North-Eastern interregional administration for the execution of sentences and probation of the ministry of justice of Ukraine, he is trying in every possible way to provide assistance to those who need it.

REFERENCES

1. The law of Ukraine "On probation". Verkhovna Rada News, 2015, № 13, Article 2.
2. Soroka A. V. Psychological features of socialization and resocialization of the individual after serving his sentence: monograph. – Kharkiv: FOP Brovin O.V., – 2018. – 400 p.

УДК: 543.544.5.068.7

HIGH-PERFORMANCE LIQUID CHROMATOGRAPHY FOR VEGETABLE OIL'S XENOBIOTICS LABORATORY CONTROL

Tereshchenko Nataliia Yuriivna

PhD, associate professor

Malyshevskia Hanna Ihorivna

PhD, assistant

Bogomolets National Medical University

Kyiv, Ukraine

Abstract: Vegetable oils (sunflower, coconut, rapeseed) contains xenobiotics from different groups. Our focus was on two main groups: polycyclic aromatic hydrocarbons and pesticides. Analysis was provided by high-performance liquid chromatography with fluorescent detector and mass spectrometer (HPLC/FLD and HPLC/MS/MS) after extraction of xenobiotics from oils with n-hexane and re-extraction with acetonitrile. The minimum total amount of xenobiotics in unrefined oils was 14.5 mg / kg. This reveals the fact that, the unrefined oils contain xenobiotics. This procedure can be used in technology and scientific studies.

Keywords: high-performance liquid chromatography, pesticides, polycyclic aromatic hydrocarbons, extraction, n-hexane, acetonitrile.

High-performance liquid chromatography (HPLC) is used as a method for laboratory analysis of various substances. Standardized and certified methods are used in the laboratory for the detection by two types of detectors: fluorescent detector (FLD) and mass spectrometer (MS/MS) of various substances in the trace amounts [1]. Pesticides and polycyclic aromatic hydrocarbons (PAHs) is two groups of the group of dangerous xenobiotics, which are exhibit high toxicity and carcinogenicity and are resistant to degradation in environment. The control of their levels in vegetable oils is established by standard methods of laboratory control, at the same

time, methods was developed by researchers and certified by them for solving specific problems in different laboratories can be used too [2]. Assays for lipophilic substances are often based on extraction of analytes [3,4].

The aim of this work is to study the features of the content of xenobiotics in vegetable oils and test new methods of highly efficient liquid chromatography.

As a result of laboratory control tests, which was carried out with 15 samples of vegetable oils, we found that all tested oils contain xenobiotics. Investigation, was provided by HPLC/FLD techniques (after extraction of xenobiotics with n-hexane and re-extraction with acetonitrile. Thanks to specific detectors (FLD and MS/MS) even trace amounts can be detected. For the analysis of pesticides, we recommend using a MS/MS detector, the detection concentration limit is 0.01 mg/kg. To control PAHs is FLD the detection concentration limit is 0.3 mkg/kg. This procedure can be used in monitoring studies in food production, for separation and purification production technology control.

REFERENCES.

1. EN 15662:2008. Foods of plant origin. Determination of pesticide residues using GC-MS and/or LC-MS/MS following acetonitrile extraction/partitioning and clean-up by dispersive SPE. QuEChERS-method.

2. Grybova, N. Y., Nesterova, L. O., Khyzhan, O. I., Ushkalov, V. O., & Maksin, V. I. (2018). Determination of Polycyclic Carbohydrates in Atmospheric Water by the Method of Chromatography. *Journal of Water Chemistry and Technology*, 40(5), 297-301.

3. Filippenko, T. A., & Gribova, N. Y. (2012). The antioxidant effect of medicinal plant extracts and fractions of phenolic compounds. *Chymiya rastitel'nogo syriya*, (1), P77-81.

4. Melnychuk, S., Lohanska, V., Baranov, Y., Zemtsova, O., Maksymchuk, I., & Hribova, N. (2013). MONITORING IN OILS PESTICIDES RESIDUES AND POLYCYCLIC AROMATIC HYDROCARBONS FOR SAFETY OF VEGETABLE OILS. *Potravinarstvo: Scientific Journal for Food Industry*, 7(Special Issue), 45-52.

CREATION OF A LEGAL HUB BY MICRO-ENTERPRISES IN THE FIELD OF TOURISM

Tsviliy Sergiy Mykolaiovych

Candidate of Sciences (Economics)

Ph.D., Assoc.Prof.

Gurova Darya Dmytrivna

Candidate of Sciences (Geography)

Ph.D., Assoc.Prof.

Zhuravlova Svitlana Mykolaivna

Candidate of Sciences (Economics)

Ph.D., Assoc.Prof.

Kuklina Tetiana Serhiivna

Candidate of Sciences (Economics)

Ph.D., Assoc.Prof.

National University

«Zaporizhzhia Polytechnic»

Annotation: The article is devoted to finding ways to increase the level of economic security of domestic micro-business enterprises in the region in terms of COVID-19. It is established that regional micro-companies in the field of tourism suffer unjustified losses and need legal assistance, additional knowledge on the regulation of the specifics of doing business, obtaining advice on the latest tourism formalities in the world. It is proposed to create a legal hub to protect the interests of travel micro-companies of Zaporizhzhia region, the priority cooperation of which is advisory, informational, legal education and legal work, as well as providing organizational and legal assistance to micro-entrepreneurs in creating their own mechanism to counteract the negative effects of COVID-19.

Key words: legal hub, tourist formalities, economic security, microenterprise, business structure.

Today, despite the declared freedom of movement, international tourism activities will remain under strict state control for a long time. This is due primarily to the existing differences in the levels of socio-economic development of countries and peoples, their different legal understandings of such categories as order, morality and legality. Significant differences now exist in the essence of ideas about the level of general civilization, culture, organizational and legal norms and procedures for preventing new global threats, reactions to COVID-19 and methods of restricting tourist flows. From this point of view, in the context of a global pandemic, quarantine and restrictions on foreigners visiting countries have been introduced in most countries of the world in order to prevent the spread of coronavirus, which, of course, has led to a crisis in tourism. Currently, the political decisions of the world to respond to the pandemic are divided into two groups: the first - the isolation of sick and infected households without the introduction of quarantine and cessation of movement of citizens; second – tougher measures: such as quarantine, restriction of movement of citizens, closure of public institutions until the complete cessation of any business or social activity. Most governments choose the second course of action, but, of course, such harsh measures have a very high economic cost [1].

In Ukraine, in the field of tourism, small and microbusiness enterprises have been critically negatively affected by COVID-19, as they are the main sellers of a comprehensive tourism product. Thus, the practice of operation over the past year confirms a large number of claims and complaints from buyers of travel services about the insignificance of ordered products and cases of rejection of travel plans due to restrictions because of the entry into force of coronavirus threats. Under these conditions, micro-companies suffer unjustified losses and need legal assistance, additional knowledge on regulatory regulation of the specifics of doing business under the conditions of COVID-19. That is why the chosen problem area of research is timely and relevant.

In the conditions of the COVID-19 pandemic, additional organizational, legal and economic burdens fall on the operators of the tourist services market, which are micro-enterprises. Of course, the state authorities of our country are trying to urgently

find ways to address economic issues related to compensation to large and medium-sized businesses, as well as the development of compensation for micro-business. However, so far no effective mechanism has been found to solve information and consulting problems of organizational and legal nature [2]. It would be appropriate to cite the fact that in accordance with Art. 2 of the Law «On Accounting and Financial Reporting in Ukraine» from 01.01.2018 applies a new classification of enterprises divided into micro, small, medium and large (Table 1).

Table 1

Definition of the category of enterprises (micro, small, medium and large)

[3]

Company category	Evaluation criteria for the year preceding the reporting year		
	Book value of assets, euro *	Net income from sales of products (goods, works, services), euro *	Average number of employees, persons
Microenterprises	up to 350 thousand	up to 700 thousand.	up to 10
Small	up to 4 million	up to 8 million	up to 50
Medium	up to 20 million	up to 40 million.	up to 250
Large	over 20 million	over 40 million	over 250
* The official exchange rate of hryvnia to foreign currency (average for the period), calculated on the basis of NBU exchange rates set for the euro during the respective year, is applied.			

The specifics of the organization of tourism microbusiness shows its advantages (low start-up costs, full control over the company, ease of management, mobility, flexibility) and disadvantages (limited capital, zero competitiveness in relation to medium and microbusiness, high economic security, complex digitization, low level of organizational-legal support). Based on the experience of developed countries, it is concluded that in Ukraine institutions for micro-entrepreneurship in terms of COVID-19, regardless of their name and organizational form, should perform the following functions: ensuring scientific and legal cooperation of

domestic tourism micro-enterprises with European partners; legal audit, adjustment of information, innovation and service technologies from research institutions to microbusiness companies, cooperation with local authorities in the field of dissemination of innovations in tourism, organization of entrepreneurship training, research of innovative tourism potential of the region, organization of information, consulting, financial, legal and educational services, cooperation with microbusiness support organizations and experts in the field of tourism law.

The term «hub», which came to us from England, is becoming an increasingly popular organizational and legal structure, and its general essence increasingly covers European countries, and Ukraine is no exception. Unfortunately, not all microbusiness entities are familiar with hubs and not everyone understands the purpose. Literally «hub» from English translates as «node, fork». Consumers are more familiar with the following meanings of this term: first, the settings for connecting multiple devices via USB; secondly, hub airports where you can change to another plane for further travel. However, within the framework of this study, such a virtual «node» should be defined as «meeting point», «meeting place», «communication space». That is, the legal hub should be the result of a community of like-minded people whose interests are focused on making microbusiness in tourism economically safe, protected in the legal field, attractive and effective by providing modern, quality and unique services to consumers. The practice of domestic formation of hubs testifies to their emergence on the basis of transformation, mainly of social phenomena (development of the city, district, community, etc.). From the standpoint of combining legal interests to increase the level of economic security of microbusiness companies, such a virtual place should be the center of legal initiatives and creativity, the area of birth of projects, consultations, non-formal learning, workshops, legislative initiatives.

The authors propose to create a legal hub to increase the level of economic security and protect the interests of tourism enterprises in the micro-business of Zaporizhzhia region in terms of COVID-19. The priority area of cooperation is advisory, informational, legal education and legal education work with

representatives of tourist micro-enterprises of the region in the field of law. Understanding the mission and the need to create a legal hub, first of all, must be mastered by microbusiness entities. However, the general goal may be as follows: the legal hub should take place as a center of information and consulting activities, a digital educational space that unites the interests of stakeholders in the field of microbusiness in Zaporizhzhia region, who want to constantly develop, looking for new ideas on survival, increasing the level of their own economic security and sustainable development in the conditions of the corona environment, seek not only theoretical knowledge but also practical skills in the legal solution of issues in tourism and hospitality.

The organization with the assistance of the Chamber of Commerce and Industry (CCI) of a legal hub for micro-entrepreneurship in the region can be a promising and effective measure aimed at creating a legal basis for the development of processes of mastering tourist formalities in the field of microbusiness in modern conditions. The organization of activity of this hub is necessary both for regional authorities, and for subjects of tourist activity. The main task of the legal hub is the organizational and legal support of businessmen operating in the field of tourism and developing tourism micro-firms. These firms begin to interact with public or private entities on the basis of agreements that provide for their participation in regional and local development. The wide scope of coverage makes it possible to provide various information and consulting services for the development of companies and to establish cooperation with specialized services to assist in obtaining legal assistance. In the Zaporizhzhia region, as a pilot project, a legal hub will be established with the assistance of the Chamber of Commerce and Industry (CCI) on the basis of the National University «Zaporizhzhia Polytechnic» (NU «ZP»), which will solve the problem of supporting tourism micro-enterprises, new enterprises in tourism and start-up entrepreneurs. The main idea of the legal hub is to provide organizational and legal assistance to micro-entrepreneurs in creating their own mechanism to counteract the negative consequences of COVID-19 and ensure business security.

The goals of the legal hub are defined: creation of a virtual «section» (using

Internet technologies) for public acquaintance of potential participants with world changes in tourist formalities (1); providing comprehensive organizational and legal support and educational, training, consulting and information services to start-up entrepreneurs and existing business entities in the Zaporizhzhia region in the field of studying tourist formalities (2); development of entrepreneurial innovative thinking in students through the introduction of training programs with practical tools to work on changes in tourism formalities (teamwork, collective legal decision-making, time management, discussion, development of legislative initiatives in tourism, information and communication perception of legal information, consultations, webinars with the participation of representatives of microbusiness enterprises for the exchange of experience of survival in the conditions of COVID-19) (3); involvement in active cooperation of legal and law departments of state local authorities in the context of updating and promoting the idea of micro-entrepreneurship in the field of tourism in Zaporizhzhia region (4); discussion of practical issues of development of domestic micro-entrepreneurship in the conditions of COVID-19 and leading experience of obtaining knowledge of tourist formalities in the EU between students and entrepreneurs (5).

The creation of such a structure will significantly help in overcoming the sectoral and territorial separation of the tourism process and will promote the gradual inclusion of organizational and legal mechanisms of self-regulation and adaptation of microbusiness in the region to the coronavirus environment. It should be added that the combination of the principles of centralism characteristic of the Ukrainian mentality and equal business partnership inherent in the market economy will create the most favorable conditions for the adaptation of the scientific and legal sphere of Ukraine to the crisis in tourism. In addition, the presence of such integration structures in the domestic regions will greatly facilitate the solution of organizational, technical and financial issues related to the formation of regional legal data banks and networks of information support of tourism, including state management of organizational and legal support of tourism.

Ensuring the development of state and regional tourism infrastructure through

the establishment of regional legal centers as part of a large-scale nationwide project to support microbusiness, which should provide a demonstration effect by 2025, and after analyzing annual monitoring data, it is advisable to develop recommendations for a national network of regional legal hubs, as an organizational and legal basis of entrepreneurship in tourism of regional subsystems of the general national system. The purpose of creating legal hubs in the regions is to form a structure to support business in the field of tourism, which will ensure greater effectiveness of local authorities, public associations and other institutions in the field of regional tourism development planning.

The organization of a legal hub will contribute to the comprehensive solution of important tasks for the region, namely:

- creation of bases for regional integration and development of business contacts in the field of tourism;
- equalization of conditions of access of microbusiness enterprises to legal and regulatory resources;
- formation of a system of information and legal support of tourist processes and their monitoring;
- organization of a mobile information-analytical channel on the sphere of tourist formalities;
- legal assistance to micro-enterprises in developing a digital strategy for finding partners in tourism;
- stimulating micro-business tourism enterprises to develop a post-coronavirus strategy;
- formation of a favorable business climate in micro-entrepreneurship for transformation

In general, the activities of public authorities to implement the proposed provisions for the formation of a legal hub at the regional level and organizational measures aimed at intensifying the processes of legal support for tourist micro-enterprises will help solve such important problems of economic security of micro-business as: formation of the foundations of the organizational and legal system of

monitoring tourist formalities at the level of micro-entrepreneurship in the region (1); modernization of the tourist complex, overcoming structural deformations, increasing the share of tourist products of the final redistributions (2); increasing the competitiveness of the tourist product of the region's enterprises in the world and domestic markets (3); creation in the region on the basis of micro-enterprises of fundamentally new organizational and legal centers that use the latest information and communication technologies (4); effective use of digital resources for the legal mastery of tourist formalities (5); formation of an effective mechanism for the transfer of the results of the interaction of partners in the legal hub (6); accelerating the adaptation of micro-entrepreneurship in the region to the coronavirus economy (7); involvement of new information and legal partners in the tourism sector (8).

So, the role of the state is not only to generate a system of rules for the functioning of tourism market entities and control compliance with them through the formation of a favorable institutional environment and organizational-legal infrastructure, but also to assist micro-companies in overcoming crisis factors in the tourism business. Government institutions should facilitate the provision of legal assistance, additional knowledge on the regulation of the specifics of doing business in the context of the COVID-19 pandemic. An important area of legal hubs is to conduct a legal audit for micro-enterprises in the region, which will systematize the organizational and legal needs of micro-enterprises. The prospects for further research should be the mechanisms of integration within one country of legal hubs, information and analytical agencies, research and consulting legal centers, higher education institutions, private entrepreneurs in tourism in national networks to support micro-enterprises to justify their postcoronavirus strategy.

REFERENCES

1. Tsviliy, S. M., Vasylychev, D. V., Gurova, D. D. (2020) Improvement of the qualification of small and micro-enterprise staff in the crisis conditions of business transformation. *Ekonomichnyy visnyk DVNZ «UDKHTU»*. №1 (11)/20. S. 50–60. [in English]
2. Gurova, D. D. (2019) The modern economic impact of tourism. *Pryazovs'kyi ekonomichnyy visnyk*. Vyp. 6 (17). S. 3–7. [in English]
3. Zakon Ukrainy «Pro bukhholders'kyi oblik ta finansovu zvitnist' v Ukraini» [Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine"]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12> [in Ukrainian]

**WAYS OF TRANSFERRING UNTRANSLATABLE VOCABULARY
(ON THE EXAMPLE OF KINSHIP TERMS IN KAZAKH,
RUSSIAN AND ENGLISH)**

Vakhitova Tanzilya Fanisovna

Candidate of philological sciences

Senior Lecturer at Baishev University

Aldanova Zukhra Bulatovna

Aktobe, Republic of Kazakhstan

Abstract. In this article the issues of comparative study of kinship terms in Kazakh, Russian and English languages are considered. The authors identify common and distinctive features in the kinship systems of these languages, and describe the role of related names.

Key words: kinship term, language, kinship, culture, semantics.

In recent years, linguistics has attached great importance to the study of the human factor in languages. The processes of globalization and the intensification of intercultural communication are causing an increase in international vocabulary, but ethnic specificity in languages remains. A comparative study of dictionary materials of the Kazakh, Russian and English languages is of great theoretical and practical importance for the further development of the comparative typological study of differently-structured languages, as well as contributes to the identification of new linguistic facts in the languages under consideration.

Kinship terms, being the oldest layer of the lexical composition of all the languages of the world, are of great interest for scientific study. The study of kinship terms is a topic of research in many fields of scientific knowledge: ethnography, history, sociology, linguistics, etc.

The need to study kinship terms was first brought to the attention of the American ethnographer L.G. Morgan, who in 1871 published his study "Kinship Systems and Properties" and subsequently developed his views in his famous work "Ancient Society" [1].

The study of kinship terms in linguistics, including the comparative aspect, has a long history. The works of A.I. Moiseev, O.V. Bliznyuk, O.N. Trubachev, H.H. Egamnazarov, Z.A. Mukhamadieva, S. Sadykov, M.Sh. Sarybaeva, N.V. Bikbulatova, L.A. Pokrovskaya, B.T. Kulbaeva, N.M. Zhanpeisova and others are well-known.

Many kinship terms are international. Researchers of terminology testify that some terms appeared at a time when the languages of the world had not yet had time to unite into specific language families. For example, *ata* meaning 'father', *ana*, *ama* meaning 'mother' are also used in certain languages of Indo-European origin. In addition, it should be noted that most kinship terms are polyfunctional and polysemantic, which is typical for kinship terms in Kazakh, Russian and English.

The kinship term systems of the languages analysed are characterised above all by the fact that they clearly retain the features of a classification system. It is "a system in which all relatives are divided into categories or classes, regardless of the closeness or remoteness of their kinship and "I", and the same kinship term denotes all persons belonging to the same category or class" [2, p. 62]. For example, the Kazakh term (*апа*) "apa-sister" may denote mother, grandmother, older sister, aunt, older relative. In Russian *auntie* refers to the sister of the father or mother, as well as the wife of an uncle on the father's or mother's side. In English *brother* is applied to all brothers; *uncle* to all brothers of the father, siblings, cousins, etc.; *elder*, *older sister* to older sisters, both siblings and cousins, third cousins, etc. of the paternal line; *little sister* to younger sisters of all degrees of relationship.

In the Kazakh and English languages, some words are used in speech as kinship terms, which include *ru* ("genus", "origin"), *tukym* (direct dictionary meaning "seeds"), *tamyр* (direct meaning: "root"); *origin* (direct meaning: "genus", "origin"), *root* (direct meaning: "root"). These lexemes are used in relation to persons whose

family ties with speakers are at the stage of forgetting. Distinctive features in the related terminology of the Kazakh and English languages are revealed when using the term kinship as a word-an appeal to any familiar and unfamiliar person older than the speaker himself: aga ("older brother"), apa ("older sister") in the Kazakh language, Mr. Mrs. Miss, Madam - in the English language.

The kinships that characterise the thematic group "Kinship terms" in the Kazakh language are defined by the following concepts: agayyn (close and distant relatives), tugandar - relatives, tungan-tuyskan - relatives, tuys - half - blood relative, zhuragat - distant relatives; in Russian – relatives, relative, household, close; in English - kindred, consanguineal, bilineal, affinal, patrilineal, matrilineal. The Kazakh, Russian and English peoples have formed a rich culture, spiritual and moral values and ideals, including in the field of family and kinship relations. Each nation has its own mental and cultural stereotypes about the relationship between family members and relatives [3, p. 108]. Since the institution of the family is universal in its socio-cultural essence, the terminological systems of the Russian, Kazakh, and English languages have much in common both in the name of certain kinship relations and in semantics.

REFERENCES

1. Morgan L.H. Systems of Consanguinity and Affinity of the Human Family. Washington: Smithsonian Institution, 1871. - 590 p.
2. Jolowicz J. Lacuna theory in intercultural communication: Focus on axiological lacunae // Вопросы психолингвистики. М., № 3. 2006. С. 58-77.
3. Bonvillain N. Language, culture and communication. The meaning of messages. Upper Saddle River, New Jersey: Prentice Hall, 1997. 374 p.

УДК : 159.923:378.018.43]-057.87:61

THE INFLUENCE OF DISTANCE LEARNING ON THE DEVELOPMENT OF COMMUNICATIVE COMPETENCIES IN MEDICAL STUDENTS

Yurkiv Oksana Ivanivna

c. med. s. PhD, assoc.prof.

Bukovinian State Medical University

Chernivtsi

Resume. Based on the analysis of literary sources, data are presented on the formation of professional communicative competencies in students studying at medical faculties in conditions of distancing. This article presents and analyzes the training system in higher medical institutions aimed at acquiring communication skills in self-isolation using information platforms. The main goal of this project is the implementation of active pedagogical methods through the use of new information and communication technologies in order to ensure maximum "distance" cooperation between various project partners. The analysis of the system shows that the pedagogical goals pursued by student-centered learning have been achieved. A multidisciplinary approach can be optimal, requiring close coordination between partners, a balance between groups of students of the studied disciplines, training and support from teachers when using distance learning platforms.

Key words: distance learning, communicative competences, students of medical faculties.

Introduction. A personality-oriented approach to the organization of the educational process in higher medical institutions provides for the transition from traditional to innovative means of professional development of a personality; from the priority of highly specialized tasks to the holistic development of the personality of the future doctor; from subordinate relations in the "teacher-student" system to pedagogical interaction, creative cooperation [1, 2]. The starting point in the

development of the problems of higher medical education should be the understanding of educational activity as a process of implementing the model of the personality of a professional doctor who is able to successfully fulfill a social order. The issues of increasing the effectiveness of student-centered education in higher medical institutions are considered in the context of solving the problem of forming professional communicative competence [3]. Considering communicative competence in the context of professional training of future doctors, we understand it as a set of professional knowledge, skills and abilities that ensure the effective implementation of the communicative function in professional activity, which contributes to their further self-improvement and self-realization. The problem of the formation of communicative competence is in the center of attention in connection with the implementation of the goal of professional training of students in conditions of distance [5-7].

The main goal of this project is the implementation of active pedagogical methods: a personality-oriented, interdisciplinary approach; the use of new information and communication technologies to ensure maximum "remote" cooperation between various project partners.

Main part. To increase the effectiveness of modern professional communicative training of future doctors and the compliance of its levels with modern national requirements, we have formed 2 observation groups. The main group (n=23) included 3th year students of medical faculties with binary teaching of the topics "Feeding of children 1st year" in the discipline "Nursing practice " and the topic "Formula feeding in infants" in the discipline " Propedeutics Pediatrics ", respectively. The control group (n = 19) consisted of 3th year students of medical faculties teaching the topic in one discipline. To assess the effectiveness of students' communicative competencies in the comparison groups, we used a questionnaire "Test questionnaire of communication skills" L. Michelson, aimed at identifying communicative positions (dependent, communicative, aggressive); determination of the general level of development of communicative competence before and after the lesson [5].

The method of researching social intelligence by J. Guildford and M. Sullivan allows us to identify the general level of development of social intelligence according to the following criteria: 1 - low, 2 - below average, 3 - average, 4 - above average, 5 – high [3].

Statistical processing of the results using parametric, nonparametric methods included: analysis of variance with the calculation of the Student's test (t) and Spearman's correlation analysis (ρ). The critical value of the level of statistical significance (p) for all types of analysis was taken at the level of $p < 0.05$ (5%).

The level of social intelligence in the main and control groups of observation before the study was recorded at the average level and amounted to 2.8 ± 1.6 and 2.7 ± 1.4 points, respectively, with $p > 0.05$. After the binary lesson in the main observation group, the level of social intelligence significantly increased to 4.5 ± 0.4 points, $p \leq 0.05$. After a monodisciplinary lesson, the level of social intelligence in the control group did not have a statistically significant increase and was recorded at an average level (3.4 ± 0.3 points), as before the lesson.

The predominant type of communicative competence in the main (68.2%) and control groups (65.6%) observation before the study is dependent. After conducting a binary lesson in the main group, the type of communicative competence was assessed as communicative in 56.7% of students, while in the control group - only in 24.6%, with a predominance of the dependent type in 57.3% of the respondents. A positive correlation coefficient was found between the level of social intelligence and the level of communicative competence, equal to $\rho = 0.36$ with a sample size of 42 people and a confidence level of $p < 0.05$. The data obtained indicate that the level of communicative competence and the level of development of social intelligence are interrelated phenomena.

At the same time, significant positive correlations were established between the level of social intelligence and competent communicative positions (the correlation coefficient was $\rho = 0.32$; $p < 0.05$) and negative correlations were found between dependent and aggressive positions ($\rho = -0.33$; $p < 0.05$). Cognition of behavior systems is positively correlated with competent positions in communication ($\rho = 0.33$;

$p < 0.05$), and also has a negative relationship with dependent and aggressive positions in communication ($\rho = -0.38$; $p < 0.05$). From this, we can conclude that the ability to understand the logic of the development of interaction situations, the meaning of people's behavior in these situations is positively interconnected with competent positions in communication and has a feedback with dependent and aggressive positions.

Therefore, in order to interest students, it is necessary to change teaching technologies and develop clinical thinking in them. Activation of educational and cognitive activities will be achieved only with the introduction of innovative technologies in which classes will become more accessible, interesting and complete.

Conclusion The formation of communicative competence is a cyclical process that is carried out at the orienting-adaptive, communicative-activity and communicative-analytical stages. The analysis of the system shows that the pedagogical goals pursued by student-centered learning have been achieved. A multidisciplinary approach can be optimal, requiring close coordination between partners, a balance between groups of students of the studied disciplines, training and support from teachers when using distance learning platforms.

REFERENCE

1. Abaturov O.E., Agafonova O.O. Distance teaching of pediatrics to fourth-year students studying in English. Proceedings of the conference "Current issues of higher medical (pharmaceutical) education." Ternopil, November 5-6, 2020 "Ukrmedknyha", p.16-17. [Ukrainian].
2. Diachenko M.D. Development of the professional culture of future doctors: a communicative aspect. Scientific Journal "ScienceRise: Pedagogical Education". 2016;7 (3): 34-37. [Ukrainian].
3. Han P.K.J., Piccirillo J., Gutheil C. et al. Development and Evaluation of an Online Risk Communication Teaching Program for Medical Students. *Med.Sci.Educ.* 26, 557–567 (2016). doi.org/10.1007/s40670-016-0290-3.

4. Kabinet Ministriv Ukrayiny, (2011, November 23). Regulation No. 1341 "On Approval of the National Qualifications Framework". Available: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-п>. Accessed: 10.11.2020. [Ukrainian].

5. Nikolaieva S.Yu, Koval T.N. Use of information and communication technologies for research competency formation of future doctors of philosophy. Information technologies and teaching aids. 2019; 2(70): 237-255. doi.org/10.33407/itlt.v70i2.2739.

6. Verkhovna Rada Ukrayiny, (2014, July 01). Law No. 1556-VII "On Higher Education". Available: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. Accessed on: 10.11.2020. [Ukrainian].

7. Zakharchenko V.M., Kalashnikov S.A., Lugovy V.I., et al. National Educational Glossary: Higher Education. Kyiv, Ukraine: "Publishing House" Pleiades "Ltd, 2014: 278. [Ukrainian].

КРИТЕРИИ ФОРМИРОВАНИЯ ФУНКЦИЙ И ТРЕБОВАНИЙ К БОЛЬНИЧНОЙ ОДЕЖДЕ БОЛЬНЫХ КОЖНЫМИ БОЛЕЗНЯМИ

Араббаева Фирюза Учкуневна

старший преподаватель

Андижанский машиностроительный институт

г. Андижан, Республика Узбекистан

Аннотация. В статье рассмотрены основные критерии формирования функций и требований к больничной одежде больных кожными болезнями. Приведены обоснования формирования потребительских (гигиенических, эргономических, психофизиологических, эргономических и эстетических) и технико-экономических требований.

Ключевые слова: Функции, требования, госпитальная одежда, гигиенические требования, эргономические требования, психофизиологические требования, эстетические требования и технико-экономические требования.

Введение. В настоящее время производственные отношения и экологическая ситуация, а также психическое и физиологическое состояние населения привели к большому росту больных кожными болезнями. Для успешного выздоровления этих больных, требуется разработка больничной одежды для больных кожными болезнями. Качество и комфортабельность разрабатываемых моделей больничной одежды непосредственно зависят от функции и требований к ним.

Цель работы: Известно что, больничная одежда больных кожными болезнями выполняет множество защитных функций, а также служит для регулирования теплоотдачи тела, является защитой от неблагоприятных эпидемиологических и метеорологических условий, внешних загрязнений, а также обеспечивает комфортабельность больных в условиях лечения.

Материалы и методы: К основной функции больничной одежды относятся утилитарная (защитная и физиологическая) функция. Защитная функция заключается в предохранении тела больного от неблагоприятных климатических и атмосферных воздействий, неблагоприятных метеорологических условий, внешних загрязнений, а также физиолого-гигиеническая - в создании удобства и комфорта.

Как стало известно из анализа литературы об условиях эксплуатации больничной одежды, а также функций больничной одежды [1,2,3], требования к больничной одежде формируются на основе функций, которые она выполняет. К такой одежде предъявляются более строгие требования, чем для бытовой одежды. Основные требования приведены в таблице 1.

Таблица 1

Основные требования к больничной одежде

Требования к больничной одежде					
Потребительские					Технико-экономические требования
Гигиенические требования	Эргономические требования	Психофизиологические требования	Эргономические требования	Эстетические требования	

Разработанные на основе анализа выделенных функций, условий эксплуатации больничной одежды и особенностей состояния рабочих и персонала производства, требования к больничной одежде подразделяются на: Исходя, из стандартного определения больничной одежды следует, что основной функцией больничной одежды является защитная функция [4]. Соответственно, основное назначение данного вида одежды заключается в обеспечении, главным образом, защитных свойств. Во многом защитные функции одежды определяются используемыми материалами. Защитные свойства материалов определяются их волокнистым составом, а также специальными пропитками.

Помимо свойств материалов, используемых при производстве больничной одежды, необходимо уделять внимание конструктивному решению одежды. Защитные функции больничной одежды должны обеспечиваться покроем и силуэтом, конструктивным решением как одежды в целом, так и отдельных деталей и элементов. В данном случае количество конструктивных членений должно быть минимальным. Застежка не должна допускать травмирования кожных покровов, появления пролежней [5]. В разрабатываемых моделях больничной одежды должны предусматриваться специальные конструктивные элементы, позволяющие обеспечивать комфортабельные условия для больных в процессе лечения (трансформирующиеся детали, части деталей, разрезы в швах и др.

Эргономические требования для больничной одежды очень значимы.

Эргономичные требования включают группы антропометрических, гигиенических и психофизиологических требований. Эргономичность конструкции больничной одежды должна быть достигнута выбором определённого силуэта (прямой и полуприлегающий), покроя рукава (рукав реглан и рубашечного типа), что обеспечивает больному свободу движения, способствует снижению вероятности появления потертостей в местах соприкосновения тела человека с одеждой. Таким образом, все разрабатываемые модели больничной одежды должны иметь конструкцию, позволяющую пациентам чувствовать себя комфортно в такой одежде и способствовать повышению качества их жизни.

Гигиенические требования, прежде всего, определяют основное назначение одежды, обеспечивающей необходимое тепловое состояние организма путём создания вокруг него оптимального микроклимата. Поэтому конструкция и покрой больничной одежды а также материалы, из которых изготавливается одежда должны обеспечивать, в соответствии меняющимися условиями регулирования теплозащитной способности и воздухопроницаемости, свободное дыхание и кровообращение. Поэтому ткани для больничной одежды должны обладать следующими свойствами: теплопроводностью соответственно

климатическим условиям, достаточной воздухопроницаемостью и гигроскопичностью, характеризоваться отсутствием раздражающих воздействий, иметь специальные пропитки и отделки.

Психофизиологические требования реализуются в свойствах одежды, воспринимаемых человеком в ощущениях. Больничная одежда должна быть по мере возможности легкой, свободной, из приятной ткани, швы должны быть мягкие и негрубые, эластичные элементы - не стягивающие и не давящие. Кроме того, больничная одежда должна отличаться особой комфортностью надевания и снятия, а также удобством пользования её функциональными элементами.

Эксплуатационные требования являются немаловажными при проектировании больничной одежды, они определяют степень стабильности сохранения качества в процессе эксплуатации. Больничная я одежда должна легко очищаться от загрязнений, различных выделений, бактерий и микроорганизмов, а также быть прочной. Важны и эстетические требования. Необходимо в проектируемой одежде делать акцент на психологическую реабилитацию с помощью эстетичности внешнего вида одежды и цвета. Учет психологических характеристик цвета очень важен при выборе оптимального цветового решения больничной одежды, что связано со спецификой производственных условий. Правильный подбор цвета материала, дизайна одежды оказывают благоприятное воздействие, и повышает качество жизни больного. Имеют значение и технико-экономические требования, так как одежда для больных должна изготавливаться в промышленном производстве.

Результаты и их обсуждение: Проектирование больничной одежды отдельно для больного экономически нецелесообразно. Поэтому одежда должна быть универсальной, чтобы ее можно было использовать в нескольких отделах производства. Для этого должны быть использованы методы типизации, классификации и унификации, применение которых приводит к сокращению времени на конструкторскую и технологическую подготовку, тем самым, повышая качество больничной одежды и снижая себестоимость

проектируемых образцов, что является актуальным для промышленных предприятий.

Выводы. Таким образом, проектирование больничной одежды это процесс сложный и многогранный. Больничная одежда должна отвечать большому количеству требований. Формирование функций больничной одежды способствует рассмотрению и учету всех ее особенностей, что позволит учесть характер лечебного процесса, создание комфорта как для медицинских работников, так и для больных, тем самым повысит качество их реабилитации после болезни и благоприятно повлияет на их трудоспособность.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Харалова О.Х. «Методологические основы проектирования и формирования качества больничной одежды различного ассортимента» Автореферат Москва 2011

2. Голубчикова А.В. «Разработка методики проектирования эргономичной одежды для травматических больных» Автореферат Москва 2005

3. Кавардакова В.Г. «Разработка современных подходов к проектированию ассортимента одежды для медицинского персонала» Автореферат Москва 2004

4. Холостова В.В. «Разработка и исследование повседневной адаптационной одежды для женщин с ограниченными двигательными возможностями» Диссертация Шахты 2016

5. Захватова Е.В. «Разработка методики проектирования лечебно-профилактической одежды» Автореферат Москва 2009

6. Silvert's [Электронный ресурс] // Adaptive Clothing. URL: <http://www.silverts.com>

7. Buckandbuck [Электронный ресурс] // Adaptive Clothing. URL: <http://www.buckandbuck.com/>

**ГІС МОДЕЛЮВАННЯ КАЛЮЖНИЦІ БОЛОТЯНОЇ В УМОВАХ
ГЛОБАЛЬНИХ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН**

Андрійчук Тамара Вячеславівна

Кандидат біологічних наук, старший викладач

Шпаковська Лілія Валеріївна

студентка

Житомирський державний університет

імені Івана Франка

м. Житомир, Україна

Вступ. Клімат є однією зі складових природних ресурсів, від якої залежить рівень соціально-економічного розвитку, стан навколишнього середовища та життєдіяльність всіх живих організмів на нашій планеті.

В цьому аспекті не стали виключенням і прісноводні молюски родини *Viviparus* Montfort, 1810. Це черевоногі молюски, які мешкають у проточних та стоячих водах, займають значну частину бентосу, беруть участь у процесах самоочищення, слугують біоіндикаторами антропогенного впливу [1]. Для прісноводних молюсків найуразливішими компонентами антропогенного впливу на середовище виявилось забруднення водойм і зміни кліматичної карти України, зумовлені глобальним потеплінням клімату Землі. Актуальність полягає в дослідженні сучасного стану популяцій калюжниць болотяної, поширенні та моделюванні її екологічної ніші.

Метою нашого дослідження є моделювання екологічної ніші ареалу *Viviparus contectus* (Millet, 1813) в умовах глобальних змін клімату.

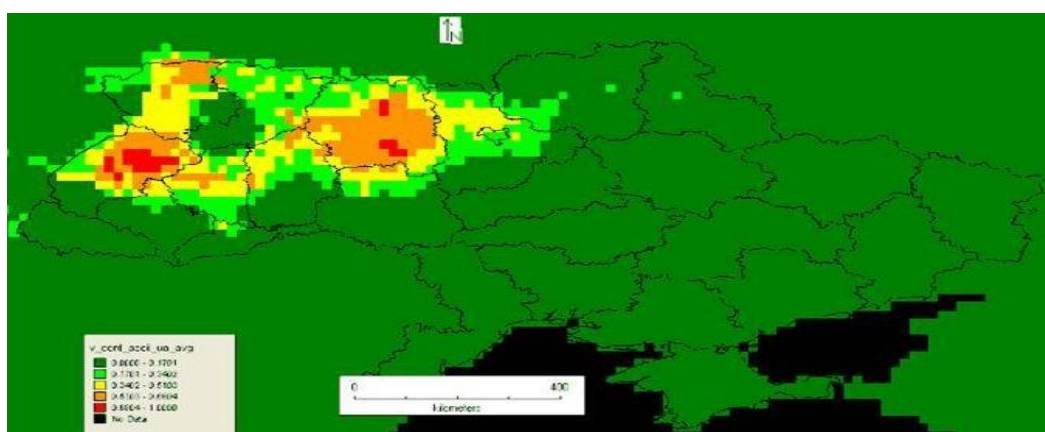
Матеріали і методи. Матеріалом для дослідження послужили власні збори авторів з усіх куточків України. Використано колекції черепашок молюсків роду *Viviparus* Національного науково-природничого музею (ННПМ) НАН України (Київ) та Державного природничого музею (ДПМ) НАН України

(Львів). Для побудови генногеографічних карт використовували програму DIVA GIS. Крім того, в роботі передбачалося провести ГІС-моделювання, кінцевим результатом якого мало стати встановлення можливого поширення виду, ґрунтуючись на особливостях їх сучасних ареалів і місць перебування

При цьому встановлене місцезнаходження виду прив'язувалось до відомого набору 35 сучасних біокліматичних показників з електронної бази CliMond. [4]. З цією метою розроблені різні моделі, зокрема, та, що використана в даній роботі – Maxent [3].

Результати та обговорення. На основі наявних колекційних матеріалів, а також власних зборів була побудована база даних знахідок з вказівкою географічних координат, що дозволило провести ГІС-моделювання ареалу калюжниці болотяної у відповідності до абіотичних умов оптимальних для виду [138]. В результаті встановлена толерантність досліджуваного виду і з'ясовані ключові біокліматичні фактори, що визначають його поширення.

Як видно із карти вірогідного розподілу щільності наявного виду (рис. 1), зона максимального оптимума у *V. contectus* розташована в північно-західній частині України. Це означає, що виходячи із особливостей біокліматичних факторів на цій території, можна з вірогідністю 100% припустити наявність тут досліджуваного виду у підходящому для нього біотопі.

Рис.1 Моделювання ймовірності знаходження особин *V. contectus* на території України в підходящих біотопах, виходячи із біокліматичних факторів. Темно-зелене забарвлення – нульова ймовірність, червона – 100%.

Аналіз конкретних біокліматичних факторів показує, що на перші 10 факторів, які визначають поширення виду, із 35 аналізованих у *V. contectus* припадає 73,4% впливу (табл. 1).

Таблиця 1

Біокліматичні фактори та їх вклад у формування ареалу *V. Contectus*

Біокліматичний фактор	Вклад у %
Максимальний недільний рівень сонячної радіації	18,9
Мінімальний недільний рівень сонячної радіації	11,1
Середньорічна температура	11
Річний індекс вологості	5,9
Середньорічний рівень сонячної радіації	5,8
Сезонна варіабельність рівня сонячної радіації	5,3
Середній індекс вологості в сухій чверті року	4,9
Рівень сонячної радіації найтеплішої чверті року	4,1
Середньо добова амплітуда температури за кожен місяць	3,8
Ізометричність	2,6

Це означає, що поширення калюжниці болотяної більше формується певними факторами, а не їх сукупністю. При цьому три найбільш впливових це: максимальний тижневий рівень сонячної радіації, середньорічна температура, мінімальний тижневий рівень сонячної радіації. При цьому, якщо згрупувати фактори в чотири основних групи (температура, сонячна радіація, опади і вологість), то виходить, що ключовим для виду є температура та сонячна радіація

Висновок: Проведене ГІС-моделювання ареалу калюжниці болотяної на основі 35 біокліматичних факторів визначило, що найбільш сприятливими для існування *V. contectus* є водні екосистеми Північно-Західної України. При цьому площа ареалу, де умови для цього виду найбільш придатні, в три-чотири рази менша, що є наслідком меншої екологічної толерантності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Основи геоінформатики: Навчальний посібник / Світличний О.О., Плотницький С.В. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. – 295 с.
2. Старобогатов Я. И. Фауна моллюсков и зоогеографическое районирование континентальных водоёмов / Я. И. Старобогатов. – Л.: Наука, 1970. – 371с.
3. Phillips S. J. Maximum entropy modeling of species geographic distributions / S. J. Phillips, R. P. Anderson, R. E. Schapire // Journal of Ecological Modelling. – 2006. – 190, N 3-4. – P. 231–256.
4. www.climond.org

УДК 69.059.73

ОСОБЛИВОСТІ КОНВЕРСІЇ ЗАЛІЗОБЕТОННИХ СПОРУД УКРАЇНИ ПЕРІОДУ КОНСТРУКТИВІЗМУ НА ПРИКЛАДІ БАШТОВИХ БУДІВЕЛЬ

Антоненко Ігор Володимирович

старший викладач

Київський національний університет

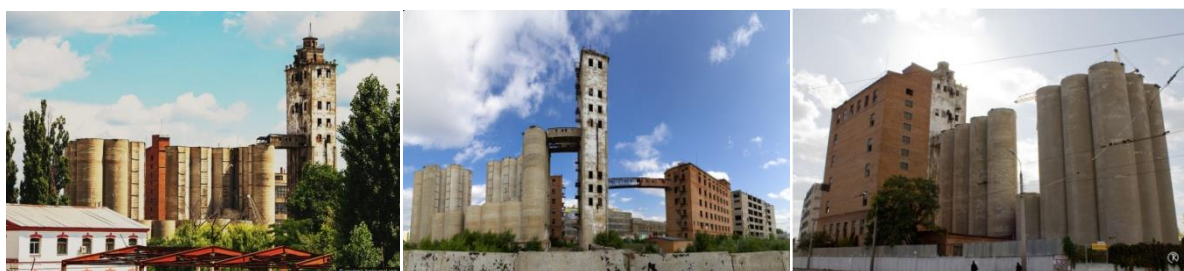
технологій та дизайну

м. Київ, Україна

Анотація: в статті аналізуються залізобетонні промислові об'єкти України епохи конструктивізму, які потребують більш пильного вивчення, частково для їх можливої конверсії, частково для додання їм статусу цінної архітектурної і інженерної спадщини, що підлягає збереженню.

Ключові слова: елеватор, залізобетонні конструкції, конструктивізм, тонкостінні покриття, промислові об'єкти, авангардні форми.

18 жовтня 2020 року в Харкові демонтували частину занедбаного елеватора. Спочатку будівлю планували знести за одну годину, щоб на цьому місці почати будівництво житлового мікрорайону. Подивитися, як впаде елеватор в районі Південного вокзалу прийшли близько 1000 людей. Бетонний каркас будівлі висотою близько 25 м встояв, його пізніше розібрала будівельна техніка, в підсумку процес затягнувся на багато годин. Знесення інших споруд (будівлі зі шпилем і силосів) перенесли на кілька місяців [1].

Рис.1. Елеватор в м. Харків, наш час

Через місяць була проведена акція «Республіка Елеватор». Ідея акції – зберегти архітектуру міста від показової байдужості посадовців до порожніх споруд. Варіанти ревіталізації елеватора учасники акції виклали на плакаті: «Елеватор – наша республіка. Ми могли зробити з нього: церкву, пароплав, галереї, басейни, ресторани, культурний центр, притулок для безхатченків або творчих людей (одне і те ж!), завод (з переробки сміття, наприклад), науково-експериментальний центр, найбільший в світі стрип-клуб, місце для спокійних самогубств, концертний плацдарм ... » [2].

Харківський елеватор разом з млином почали працювати в 1900 році (залізобетонні силоси були споруджені, мабуть, в 20-х роках) (Рис. 1). Залізничне сполучення з елеватором датується 1913 роком. Зерно підвозили на возах до початку 1950-х років. До початку 1970-х підприємство мало назву «Мельзавод №1», потім його з'єднали з житнім млином, і воно стало називатися «Комбінат хлібопродуктів №2». У 1991 р. млин був зупинений, а сама будівля підірвана. На цьому місці збиралися побудувати новий млин з перепрофілюванням його на макаронний помел потужністю 400 т на добу під плановану макаронну фабрику на Рогані. Однак з 1994 року бюджетне фінансування будівництва було припинено, оскільки Україна не займалася вирощуванням твердих сортів пшениці. У 1995 р. підприємство, яке відповідало за його будівництво, визнали банкрутом. У 1997 р. комбінат увійшов в ДАК «Хліб України». Після того, як підприємство «переїхало», почався демонтаж конструкцій колись промислового гіганта, який тривав до 2008 року, після роботи були «заморожені», і відтоді елеватор повільно руйнувався [3].

Ця та її подібні споруди (яких достатньо багато залишилося в Україні) належать до типу авангардних з точки зору конструктивного рішення і застосування будівельних матеріалів споруди періоду конструктивізму, в яких використовувався залізобетон. У 1911 році в Російській імперії були видані перші технічні умови і норми для залізобетонних споруд. Однак до цього, вже до 1901 року, в Україні було побудовано 30 тис. м² ребристих залізобетонних перекриттів. Були винайдені бетонні набивні палі А. Е. Страуса (1901 р.),

побудовані перші безбалкові перекриття (1907 р.), будівлі з внутрішнім каркасом і повним залізобетонним каркасом, перша багатоповерхова цивільна будівля каркасно-фахверкового типу (Харків, 1911 р.).

Принципово нові форми внесли в архітектуру монолітні залізобетонні споруди типу пакгаузів, в Катеринославі (1901 р.) наприклад, де вперше застосований плоский дах, вугільні та цементні силоси, які представляли собою будівлі, підняті на стовпи. Унікальною залізобетонною спорудою був фунікулер в Києві (1904 р., інж. Н. К. П'ятницький, архіт. А. А. Баришніков). Будівля павільйону і шляхопровід були побудовані в центрі міста на Дніпровських схилах, павільйон зависав над крутим обривом, символізуючи тріумф конструкторської думки.

У практиці залізобетонного будівництва з'явився ряд принципово нових ідей і архітектурних форм, які отримали в подальшому широкий розвиток. Це, перш за все, ідея збірних попередньо виготовлених на полігонах і заводах елементів (палі, опускні колодязі, плити перекриттів, ферми), які були освоєні на практиці, наприклад, збірні ферми прольотом 18 м застосовані на будівництві моста в Чернігові (1910 р.). Кроком в майбутнє було будівництво тонкостінної залізобетонної вежі маяка висотою 43 м в переставний опалубці в Миколаєві (1904 р.), а також винахід таких архітектурних форм, як безбалкові перекриття і будівлі, підпиті па стовпи. Все це сприяло розвитку інженерного раціоналізму. Таким чином, впровадження металевих і залізобетонних конструкцій в промислових та інженерних спорудах було важливою передумовою для становлення нових архітектурних форм [4, с. 56].

Вже в 1925 р. був оголошений конкурс на створення в столиці України багатофункціонального комплексу – Будинку Державної промисловості (Держпрому) – прообразу сучасних ділових центрів. Проект архітекторів С. Серафимова, С. Кравця і М. Фельгера був визнаний кращим. Він став «першим в УРСР і одним з перших в Союзі зразком нової, сучасної архітектури, що різко порвала зі старими формами, які відійшли в історію стилів». Держпром повинен був уособлювати «міць індустріального будівництва країни» [5, с.1].

Зведення комплексу завершилося в 1928 р. Конструкція будівлі була виконана у вигляді монолітного рамно-просторового залізобетонного каркаса, з зовнішніми стінами з шлакобетону і ребристими перекриттями. Три корпуси будівлі з'єднували мостові переходи-галереї, прольотом по 26 м. Конструкції галерей вирішувалися за типом безроскосних ферм, монолітно пов'язаних на опорах зі стійками каркасу [6, с.24-26]. Держпром тоді вважався найбільшою цивільною будівлею в СРСР.

Залізобетонні конструкції широко застосовувалися при зведенні підприємств важкої індустрії, наприклад, турбогенераторного заводу в Харкові. Його головний корпус був одним з найбільших залізобетонних споруд в світі, об'ємом 1 млн. м³. На його будівництво пішло 30 000 м³ бетону [7, с.132]. Спочатку проект заводу був замовлений американській фірмі «Дженерал електрик», проте був відхилений як неекономічний – в ньому застосовувалися тільки металеві конструкції. Проект здійснили українські фахівці тресту «Індустрія», використовуючи залізобетонні конструкції (до позначки 21 м) і зварні металоконструкції перекриття, що дозволило зберегти понад 12 тис. т сталі, дефіцитної в ті роки, заощадити 5 млн. карбованців. [7, с.132].

Виробничі будівлі з залізобетону в кінці 1920-х – початку 1930-х зводилися у всіх промислових містах України: хлібозавод, джутова фабрика та АТС в Одесі, швейна фабрика в Києві, машинобудівний завод в Краматорську, Дніпросталь, Запоріжсталь, паровозобудівні заводи в Луганську, Полтаві і т.д.

Висотними промисловими об'єктами тих років в ковзної і переставній опалубці були заводські труби, водонапірні башти, зернові елеватори. До складу силосного корпусу Херсонського портового елеватора (1931-1932 рр.) входили 66 круглих силосів, розташованих в шість рядів, по 11 в кожному, діаметром 5,34 м, місткістю 500 тонн (Рис. 2). Елеватор досі є чинним і входить до складу підприємства «Херсонський комбінат хлібопродуктів». Подібний елеватор був побудований і в Маріуполі (1932 р.).

Трудомісткість застосування монолітного залізобетону стримувала темпи будівництва. Тому перевага в той час виявилася на стороні збірного

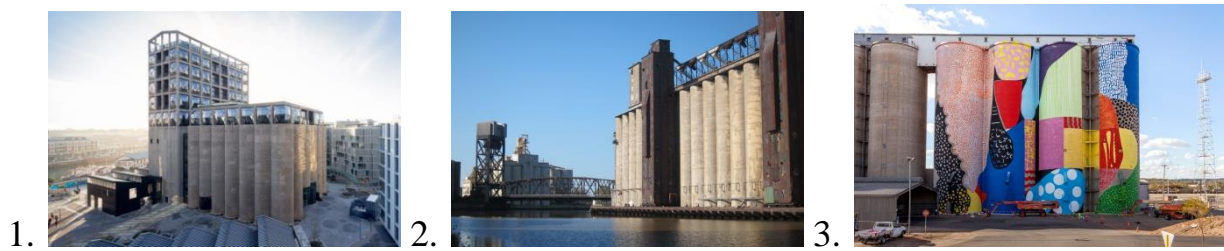
залізобетону, який забезпечував зниження трудовитрат на 50%, економію лісоматеріалів на 80% і найкоротші терміни монтажу будівель. Перші великі збірні залізобетонні конструкції були застосовані при будівництві Харківського тракторного заводу (1930 р.). Потім, в 1931 р. збірні трьохшарнірні арки покриття були використані при зведенні механічного цеху Харківського паровозобудівного заводу. Збірні конструкції з консольними колонами вперше використовувалися для інструментального цеху Ворошиловградського паровозобудівного заводу, монтаж всіх несучих залізобетонних конструкцій якого був здійснений всього за 20 днів [8, с. 38]. Економічними були тонкостінні криволінійні покриття. Вперше в СРСР залізобетонний тонкостінне склепіння було запроєктовано в 1928 р. для Харківського поштамту і зведено на початку 1929 р. (Рис. 2). Першість в застосуванні оболонок належало Харкову, а не Москві. Конструктивістська будівля поштамту на привокзальній площі української столиці (арх. А. Мордвинов) своїми авангардними формами викликало широку дискусію про шляхи розвитку сучасної архітектури серед городян [9]. Вона стала експериментальним і в області застосування сучасних будівельних технологій.

Для перекриття в'їзду інженером С. З. Гінзбургом було застосовано склепіння еліптичного обрису з вертикальними кінцевими дотичними. Загальний проліт становив 25 м (з відстанню 20 м між дисками жорсткості і двома консолями по 2,5 м). Потім монолітні залізобетонні оболонки розмірами 21,5 x 14,4 м, товщиною 5 см були застосовані на будівництві заводу підвісних доріг в Харкові в 1930 р., а в 1931 р. – на будівництві електролізного цеху Дніпровського алюмінієвого комбінату в Запоріжжі. Цех мав шість однакових корпусів розміром 165 x 33 м, кожен з яких був перекритий 14 склепіннями еліптичної форми товщиною 6 см [10].

Рис. 2. 1. Харківський поштамт, 30-і рр.; 2. Портовий елеватор Херсона, 30-і рр.; 3. Маріупольський мелькомбінат, наш час

Авангардна архітектура 1920-х – 30-х років заклала основи нової естетики, а розроблені нею конструкції і матеріали багато в чому визначили сучасні будівельні технології. Головною метою архітекторів-конструктивістів було впровадження нових форм і методів зведення будівель. У зв'язку з економічними труднощами країни більшість авангардних архітектурних форм вимушено зводилася традиційними методами. На даному етапі актуальним є виявлення і збереження тих об'єктів конструктивізму, в яких вдалося апробувати найбільш передові технології того часу, зокрема, застосування залізобетону. Проте термін служби будь-яких споруд обмежений. У всьому світі чимало таких «архітектурних привидів», як в Харкові, що були колись фабриками, заводами, елеваторами і т.д. Використовувати далі за призначенням їх не можна, демонтувати дорого. Редевелопмент індустріальних споруд це не тільки збереження архітектурної спадщини, а й брендування міст, їх сталий розвиток, інтеграція в міську тканину неефективно використовуваних зон промислових підприємств. Що стосується прагматичної сторони, то максимальне збереження непрацюючих споруд відповідає доктрині сталого розвитку. Найбільш відчутний екологічний ефект при реконструкції промислових споруд (в даному випадку баштового типу) – це усунення проблеми демонтажу, вивезення та утилізації великого обсягу конструкцій та будматеріалів. А також скорочення витрат на нове капітальне будівництво і ресурсозбереження. У країнах Європи, США та Австралії існує багатий досвід реновації споруд баштового типу під громадські функції (рис. 3).

Рис. 3. 1. Музей «Zeitz MOCAA» на основі елеватора в м. Кейптаун (ПАР); 2. Постіндустріальний центр поруч з м. Буффало (США) з використанням силосів під світлове шоу; 3. Мурал на зерносховищах «CBH Group» в м. Норт (зах. Австралія)

Старі об'єкти конструктивізму, як правило, і в наш час організовують міський простір, будучи вдало розташованими в ключових точках забудови – на перехрестях магістралей і відкритих просторах. Головна проблема збереження спадщини конструктивізму полягає в тому, що його значення до сих пір не усвідомлено в суспільстві і вочевидь недооцінюється в Україні. Багато об'єктів до цих пір не стоять на охороні, що робить можливим їх перебудову. Будинки бездумно обшивають новим модним матеріалом, вони обростають чужорідними прибудовами. Іноді конструктивізм стилізують під історичну традицію. Деякі об'єкти конструктивізму втрачаються, особливо в промисловій архітектурі. Завдяки тому, що в основному об'єкти конструктивізму – це добротні капітальні будівлі, їх масового знесення не спостерігається, але і усвідомлення їх значущості як культурної спадщини – теж. Охороняється мале число об'єктів. Значимість багатьох об'єктів категорично не визнається. Зрозуміло, що не всі конструктивістські споруди при відсутності явної стильової належності можуть претендувати на статус пам'ятника. Але спадщина конструктивізму в Україні потребує детальнішого і пильного вивчення. Ряду будівель можна було б надати початковий вигляд, реставрувати, або ж наділяти новими громадськими функціями, застосовуючи системний підхід до вирішення питання про реновацію промислових споруд, який передбачає врахування взаємодії комплексу містобудівних аспектів з рядом інших, які безпосередньо пов'язані з архітектурно-планувальними особливостями об'єктів.

Висновки. В Україні збереглося безліч залізобетонних авангардних об'єктів періоду конструктивізму 20-х – 30-х років минулого століття, що заклало основи нової естетики. Перші експерименти в застосуванні залізобетону – монолітного, збірного, тонкостінних криволінійних покриттів, впровадження нових конструктивних систем, що дозволяли перекривати без опор крупні прольоти – продемонстрували широкі можливості формоутворення і високі техніко-економічні показники залізобетонних конструкцій в архітектурі промислових і цивільних будівель, зумовивши їх поширення в сучасній архітектурі України. Однак термін служби будь-яких споруд обмежений. Використовувати далі за призначенням їх не можна, демонтувати дорого. Найбільш відчутний екологічний ефект при реконструкції промислових споруд – це усунення проблеми демонтажу, вивезення та утилізації великого обсягу конструкцій та будматеріалів. До того ж максимальне збереження непрацюючих споруд відповідає доктрині сталого розвитку, сприяє скороченню витрат на нове капітальне будівництво і ресурсозбереження. А ряд унікальних експериментальних об'єктів, в т. ч. промислових, існуючих в Україні до цього дня, гідні того, щоб розглядати їх як цінну архітектурну та інженерну спадщину, яка підлягає збереженню.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Что построят в Харькове на месте заброшенного элеватора. – URL: <https://2day.kh.ua/chto-postroyat-v-kharkove-na-meste-zabroshennogo-elevatora> (дата звернення: 10.01.2021)
2. «Республика Элеватор»: участники акции-эпитафии о том, что могло бы получиться из харьковского элеватора. – URL: <https://lyuk.media/city/republic-elevator/> (дата звернення: 11.01.2021)
3. Огромное здание-призрак в Харькове. – URL: <https://gx.net.ua/comics/ogromnoe-zdanie-prizrak-v-kharkove.html> (дата звернення: 11.01.2021)

4. Ясиевич В.Е. Архитектура Украины на рубеже XIX-XX веков / Владимир Евгеньевич Ясиевич. – К.: Будівельник, 1988. – 184 с.
5. Довідник будинку Держпромисловости. – Харків: Укроргстрой, 1929. – 7с.
6. Звоницкий Э. М., Лейбфрейд А. Ю. Госпром. – М.: Стройиздат, 1992. 80с.
7. Развитие строительной науки и техники в Украинской ССР: Т. 2: Строительная наука и техника в Украинской ССР в 1917– 1941 гг. – Киев: Наук. думка, 1990. – 240 с.
8. Выдающиеся ученые инженеры-строители Украины / Ясиевич В.Е., Дехтяр С.Б., Сухоруков С.А. – К.: Будівельник, 1986. – 112с.
9. Смоленська С. Історичні віхи української архітектури: проект Харківського поштамта 1928 р. // Сучасні проблеми архітектури та містобудування: Наук.-техн. збірник. / Відпов. ред. М. М. Дьомін. – К.: КНУБА, 2013. – Вип. 32. – С. 110-118.
10. Васильев И.Г. О теории упругих оболочек в СССР // Труды института истории естествознания и техники. – М.: Изд-во Академии наук СССР, 1956. – С. 137-163.

УДК 1 (091)

**БАГАТОГРАННІСТЬ РЕФЛЕКСІЇ ЕТНІЧНОГО
(МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)**

Антонова Вікторія Юрївна

кандидат філософських наук, доцент
доцент кафедри гуманітарної підготовки, філософії
та митної ідентифікації культурних цінностей
Університету митної справи та фінансів
(Україна, Дніпро)

Анотація: у даному дослідженні висвітлюється багатогранність загально-методологічного виміру поняття етнічного; підкреслюється, що методологічний аспект аналізу даного феномену сприятиме максимально адекватній експлікації різних аспектів відповідного проблемного поля; а також, аналізуються наявні в науковому дискурсі філософські, культурологічні, етнологічні інтерпретації поняття етнічного, що дозволяє створити підстави для авторської його інтерпретації як відносно сталої сукупності лінгвістичних, релігійних, психологічних, культурних, територіально-історичних характеристик та самоідентифікацій, що слугують смисловим ядром консолідації того чи іншого етносу та, водночас, виокремлення його з-поміж інших.

Ключові слова: етнічне, методологічний аспект, моделі інтерпретації, комплексний підхід.

Безумовним фактом сьогодення є посилення глобалізаційних процесів, яке, однак, супроводжується значною активізацією різноманітних етно-регіональних рухів. З огляду на це все більшої актуальності набуває етносоціальна проблематика. Характер осмислення, а відповідно і розв'язання цієї проблематики значною мірою залежить від способу та результатів філософської експлікації ключових в контексті даної проблематики понять,

насамперед поняття «етнічного». Попри те, що чимало мислителів минулого зверталося до його аналізу, це поняття так і не отримало належної логічно несуперечливої концептуалізації, відтак потребує подальшого осмислення та уточнення. У тому числі з огляду на нові соціокультурні реалії та методологічні парадигми, що цілком природно з огляду на історичний характер будь-якої категорії. Тим більше такої, яка стосується інтересів без перебільшення кожної людини як репрезентанта того чи іншого етносу.

Ретроспективний погляд свідчить про існування чисельних спроб осмислення сутності етнічного. Йдеться зокрема про роботи Гегеля, Гердера, Фіхте, які показали багатогранність буття етнічного. До осмислення метафізичного його аспекту були причетні Гайдеггер, Гумбольдт, Гусерль, Дільтей, Тойнбі та інші західні дослідники. Серед представників вітчизняної думки варто, на наш погляд, згадати передусім М.Грушевського, М. Драгоманова, П. Куліша, М. Костомарова, І. Мірчука та інших, які актуалізували проблему етнічного у вітчизняному контексті. Досить продуктивно, зокрема щодо характерних рис буття власне українського етносу, проблема етнічного висвітлюється в роботах П. Гнатенка, М. Поповича, Н. Яковенко та інших вітчизняних дослідників.

Наукова думка перших десятиліть ХХІ століття також демонструє неабияку увагу щодо феномену етнічного, причому, нерідко з акцентом на методологічному аспекті його аналізу. Так, зокрема, на необхідність переосмислення етнічного на основі нових теоретико-методологічних підходів звертається увага в дослідженні М. Папастефану «Деконструкція етносу – національна відмінність» [12, с. 147-158]. Спираючись на компаративістську методологію розглядає проблему *збереження цілісного буття* етносу в умовах глобалізації А. Демосфенус [10, с. 104-126]. А колектив авторів, до складу якого входять А. Лукжанов, М. Пушкарьова та інші, в основу власного аналізу онтології етносу поклав метод інтуїції [9, с. 213-220]. Цікавими спробами розкрити сутність етнічного за допомогою особливої інтерпретації та структурного аналізу є дослідження О.Рудакевича «Національний принцип:

етнополітична концепція нації» [7], а також робота В. Фадєєва, Г. Носова, В. Багінського та Б.Попова «Етнічний вимір соціокультурних перетворень» [4]. Заслугує на увагу і дослідження О. Титар, яка зробила спробу аналізу етнічного через призму синергетики [8].

Використання як зазначеними, так і іншими дослідниками різних, а в окремих випадках і нетрадиційних для даного проблемного поля методів, а також відсутність єдиного підходу до тлумачення центрального в даному проблемному полі поняття етнічного цілком логічно ставить питання щодо їх ефективності, надійності, а відтак і прийнятності. Саме тому, *метою даного дослідження є* окреслення методологічних засад аналізу феномену етнічного, що сприятиме максимально адекватній експлікації різних аспектів цього вкрай важливого і непростого проблемного поля.

Будь-яке наукове дослідження має базуватися на продуманих методологічних засадах, якими виступають передусім вихідні поняття та принципи. Що стосується першого, то авторський підхід до розуміння ключового, в даному проблемному полі, поняття, який базується на попередньому узагальненні значної кількості філософських, культурологічних, етнологічних тощо його інтерпретацій, полягає в наступному. Етнічне в його найбільш загальному розумінні розглядається як відносно стала сукупність лінгвістичних, релігійних, психологічних, культурних, територіально-історичних тощо характеристик та самоідентифікацій, що слугують смисловим ядром консолідації того чи іншого етносу та, водночас, виокремлення його з-поміж інших. Таке тлумачення етнічного виступає як своєрідна теоретична модель на зразок «ідеального типу» М. Вебера, що представляє собою теоретичний конструкт, створений на основі синтезу існуючих, звісно достатньо обґрунтованих, моделей його інтерпретації. Йдеться зокрема про «міфопоетичну модель» Е. Сміта, який акцентував на визначальній ролі міфів і символів, що передаються від покоління до покоління, в збереженні та відтворенні етнічної цілісності [13]; про «субстратно-характеристичну модель» Л. Гумільова, з її акцентом на способі життя (побуту) та поведінки як системо

утворюючій основі різноманітних проявів і характеристик етнічного [3]; про так звану «функціональну модель» Ю. Бромля, що ґрунтується на визнанні існування і функціонування деяких «єдиних законів», яким підпорядкований і генезис етнічного [1].

Підкреслимо, що авторська модель не претендує апіорі на універсальність та завершеність. Авторка поділяє ідею фалібілізму К.Поппера, згідно якої усі наукові концепти принципово не є остаточними, вони є лише проміжними інтерпретаціями істини, які передбачають наступну заміну на кращі інтерпретації. Тобто, ця модель виступає лише засобом подальшого аналізу відповідного феномена шляхом співвіднесення дійсності з цією моделлю. Відтак, її не можна повністю ототожнювати з конкретною реальністю. В одних випадках зазначені в ній характеристики можуть домінувати. В інших – виступати в латентній або й взагалі деформованій формі, що й створює підстави для суттєво відмінних інтерпретацій феномена етнічного в різних філософсько-теоретичних рефлексіях. Попри це запропонована модель створює, на наш погляд, необхідні передумови для подальшої концептуалізації предмета дослідження. Важливу роль в цій концептуалізації мають відігравати «старі але надійні» діалектичні принципи, насамперед всезагального зв'язку, розвитку та діалектичних суперечностей як головного його джерела. Саме використання цих принципів дозволяє сформулювати найбільш загальні уявлення про природу етносу та етнічного, їхнє місце серед інших соціокультурних форм, їх спільну динаміку та рушійні сили, системний характер вказаних характеристик етнічного тощо. Іншими словами, в найбільш загальному плані спрямувати вирішення фундаментальних питань проблемного поля етнічного. Отже, застосування зазначених принципів створює реальну «метаоснову» для відбору та використання всіх інших методів, а також інтерпретації результатів їхнього застосування.

Створення вище зазначеної моделі є важливою умовою звернення до принципу єдності історичного та логічного, який вимагає, з одного боку, постійно співвідносити аналіз історії становлення і розвитку об'єкта пізнання з

його логіко-теоретичною моделлю; а з іншого – логіко-теоретичну реконструкцію етнічного неодмінно пов'язувати з аналізом його реального історичного розвитку. Іншими словами, використання даного принципу дозволяє в ході аналізу генезису конкретно-історичних форм етнічного виокремити та концептуалізувати його відносно константну і, зрозуміло, ідеалізовану сутність, оприявнену через сукупність відносно сталих, загальних та необхідних його ознак. Уявлення про суттєве в свою чергу повинні бути враховані в подальшій експлікації феномена етнічного, у тому числі в його історичній площині. Ця експлікація вимагає свідомого використання методу сходження від абстрактного до конкретного, яке дозволяє перейти від абстрактних і тому «бідних» уявлень про етнічне до знань все більш конкретних і змістовних. Тобто, осмислити не лише сутність етносу в його найбільш загальному сенсі, а й своєрідність конкретно-історичних форм її існування. Завдяки цьому, зокрема, метафізичний «дух народності» постає в дійсно змістовних формах, доступних для подальшого порівняння, аналізу, синтезу та узагальнення.

Безумовно важлива роль, на нашу думку, має належати системному методу, який орієнтує на розгляд етнічного як складної цілісної системи, якій притаманні власні – системні характеристики та закономірності. Зрозуміло, що використання цього методу в дослідженні етнічного щільно пов'язане з структурно-функціональним ракурсом його осмислення, завдяки якому стає можливим, з одного боку – виокремлення та експлікація головних структурних складових етносу, а з іншого – осмислення їх зв'язків та ролі (функцій) у складі цілого. Усе це надає уявленням про етнічне концептуальної єдності, здатної зафіксувати та експлікувати зазначену цілісність, відтак мінімізувати недоліки позасистемного бачення етносу як об'єкта дослідження в цілому, так і окремих його складових – мови, релігії, менталітету тощо.

Вкрай продуктивним для осмислення етнічного є і компаративний метод, оскільки типологічні ознаки будь-якого явища виявляються лише у багатобічному його співвідношенні з іншими явищами, тобто у порівнянні.

Останнє особливо плідне в разі його проведення як в площині синхронного, так і в площині діахронного, оскільки дозволяє порівнювати специфіку паралельно співіснуючих етносів, а також своєрідність різних етапів їх історичного розвитку. Застосування цього методу особливо актуальне в контексті сучасного міжкультурного діалогу, умовах глобалізації та незбутих стратегій мультикультуралізму. Слід при цьому мати на увазі, що важливою умовою адекватного аналізу феноменів модерних культур є неприпустимість їх зведення до якихось виключно автохтонних, замкнутих у собі, самодостатніх форм. Адже зміст переважної їх більшості формується в процесі співіснування і все більш активного взаємопроникнення різних культур. Безумовно, стосується це і вітчизняної культури, принципово гетерогенної і полі-національної.

Останнім часом у вітчизняному науковому та філософському дискурсі все частіше звертаються до герменевтичного методу, який дозволяє з певною мірою наближення реконструювати розуміння певного явища у визначеному культурно-історичному контексті шляхом тлумачення відповідних текстів, більш широко – будь-яких артефактів, що репрезентують даний контекст. Слід при цьому усвідомлювати те, що автентичне їх розуміння можливе лише за умови «включення» дослідника до цього контексту, тобто лише за умови, що дослідник вживеться в кимось написане і зможе побачити те, що приховано за сказаним. За словами Гадамера таке розуміння вимагає від дослідника максимально чіткого усвідомлення де і коли відповідні судження були висловлені, якою була їх мотивація, а відповідно і яким є притаманний їм сенс [2].

Звісно, що все це вимагає глибокого розуміння мовної традиції, більш широко – всього культурного контексту, який склався в ту чи іншу епоху, володіння мистецтвом інтерпретації текстів, а також розвинутої інтуїції. Тобто речей, які створюють сприятливий ґрунт для множинності інтерпретацій. З огляду на це важливим представляється звернення до методологічного потенціалу робіт Г. Гадамера [2], П.Рікьора [5], Г. Ріккерта [6] та інших дослідників.

Аналіз наявних в науковому дискурсі філософських, культурологічних, етнологічних тощо інтерпретацій поняття етнічного, дає підстави розглядати його як відносно сталу сукупність лінгвістичних, релігійних, психологічних, культурних, територіально-історичних тощо характеристик та самоідентифікацій, що слугують смисловим ядром консолідації того чи іншого етносу та, водночас, виокремлення його з-поміж інших. Таке розуміння не претендує на універсальність та завершеність і виступає лише засобом подальшого аналізу етнічного шляхом співвіднесення дійсності з цією раціональною моделлю. Відтак, її не можна повністю ототожнювати з конкретною реальністю. В одних випадках зазначені в ній характеристики можуть домінувати.

В інших – виступати в латентній або й взагалі деформованій формі, що й створює підстави для суттєво відмінних інтерпретацій феномена етнічного, які здійснюються до того ж з різних методологічних позицій. Останні, з огляду на багатогранність проблеми етнічного та принципове різноманіття способів пізнання, цілком природні. Однак найбільша користь від їхнього використання можлива лише вразі його комплексного характеру.

Це, в свою чергу, вимагає чіткого позиціювання щодо «метаоснови» цієї комплексності та не менш чіткого усвідомлення синергетичного характеру феноменів такого рівня як етнос та етнічне. Для цього вельми корисною була б подальша експлікація онтології етнічного саме з позицій синергії.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бромлей Ю. В. Этносоциальные процессы : теория, история, современность / Ю. В. Бромлей. – М. : Наука, 1987. – 333 с.
2. Гадамер Ханс-Георг. Истина і метод / Ханс-Георг Гадамер ; [пер. з нім. О.Мокровського ; ред. С. Жолоб]. – К. : Юніверс, 2000. – Т.1. : Герменевтика I : основи філософ. герменевтики. – 464 с.
3. Гумилев Л. Н. Этносфера : история людей и история природы / Лев Гумилев. – М. : Изд-во АСТ, 2004. – 575 [1] с. – (Историческая библиотека)

4. Етнічний вимір соціокультурних перетворень [Текст] : монографія / В.Б. Фадєєв, Г.Ю. Носова, В.В. Багінський, Б.В. Попов. – К., 2016. – 248 с.
5. Рикер П. Конфликт интерпретаций. Очерки о герменевтике / Поль Рикер; [Пер. с фран. и вступ. ст. И. Вдовиной]. – М. : Лабиринт, 1995. – 180 с.
6. Риккерт Г. Границы естественнонаучного образования понятий. Логическое введение в исторические науки / Генрих Риккерт; [Пер. с нем. А. Воден, вступ. ст. Б.В.Марков]. – Санкт-Петербург : Наука, 1997. – 532 с.
7. Рудакевич, О. М. Національний принцип: етнополітична концепція нації [Текст] : монографія / О. М. Рудакевич ; ТНЕУ. – Тернопіль : Економічна думка, 2009. – 292 с.
8. Титар О.В. Українські національно-культурні ідентичності Слобожанщини у контексті глобалізації: філософсько-антропологічний вимір: Автореф. дис. ... докт. філос. наук, спеціальність 09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури. - Харків, 2016. - 35 с.
9. Concerning new social ontology of ethnos as historical consciousness and self-identity [Електронний ресурс] / A.Lukjanov, M. Pushkareva, Z. Rakhmatullina, L. Itkulova // International Journal of Ethics and Systems. – 2018. – P.213 220.Режимдоступу:https://www.researchgate.net/publication/325435659_Concerning_new_social_ontology_of_ethnos_as_historical_consciousness_and_self-identity
10. Challenges to Ethnos (έθνος) in a Global Society / Areti Demosthenous // Colloquia Humanistica: Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences, V.5. – 2016. – P.104-126. Режим доступу: <https://ispan.waw.pl/journals/index.php/ch/article/view/ch.2016.008>
11. Omelaenko N. Concepts of Ethnos and Nation in Scientific and Theoretical Studies. Proceedings : International Scientific Conference "Far East Con" (ISCFEC 2018). Part of series : Advances in Economics, Business and Management Research – V. 47. – P.202-207. Режим доступу: <https://download.atlantispress.com/article/55912373.pdf>

12. Papastephanou M. Deconstructing the Ethnos – Nation Distinction [Электронный ресурс] / Marianna Papastephanou // Journal of Politics and Law. Vol. 5, No. 4 – 2012. – P.147-158. Режим доступа: <http://www.ccsenet.org/journal/index.php/jpl/article/view/22552>

13. *Smith Anthony. The Ethnic Origins of Nations. Oxford : Blackwell. [Электронный ресурс]. – 1986. Режим доступа: <https://www.wiley.com/en-us/The+Ethnic+Origins+of+Nations-p-9780631161691>*

УДК 659.1

**ОСОБЛИВОСТІ РОЗРОБЛЕННЯ ПРОЕКТУ СОЦІАЛЬНОЇ РЕКЛАМНОЇ
КАМПАНІЇ, ПРИСВЯЧЕНОЇ ПРОБЛЕМІ ВИНИЩЕННЯ ЛІСІВ,
У ВІТЧИЗНЯНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ**

Антонова Ольга Вадимівна

канд.наук із соц.ком.

доцент каф.маркетингу НУХТ

Соколов Максим Андрійович

магістрант

Анотація. Статтю присвячено розглядові особливостей розроблення проекту рекламної кампанії, присвяченої проблемі винищення лісів, в українському інформаційному просторі. Окреслено комунікативну стратегію рекламної кампанії, основні завдання її елементів та зображально-виражальні засоби. Приділено увагу аналізу семіотичних елементів зображальної частини та їх впливогенному потенціалові, кольоровій гамі та текстовій частині.

Ключові слова: соціальна рекламна кампанія, впливогенний потенціал, комунікативна стратегія, зображально-виражальні засоби.

Громадянське суспільство, стикаючись із викликами доби, що втілюються в масштабних екологічних, соціальних, економічних та медичних проблемах, щораз потребує ефективного засобу для впливу на масову свідомість й формування оптимальної суспільної поведінки, розбудови й зміцнення комплексу аксіологічних засад функціонування та кодексу суспільно корисної поведінки.

Цій меті покликана слугувати соціальна реклама, оскільки її призначення полягає, як відзначає Лаврик О. М., “у піднятті й формулюванні соціальних проблем, значимих для суспільства в цілому й таких що потребують негайного вирішення” [1, с. 66], а її місією є “зміна поведінкової моделі соціуму.

Соціальна реклама є ефективним засобом боротьби з соціальним злом. Вона змінює ставлення людей до повсякденної реальності, слідом змінюється і поведінка, і формуються нові соціальні цінності” [2, с. 71].

Тож особливості пошуку оптимальних засобів рекламної кампанії соціального спрямування є актуальним питанням для розгляду. Особливо це стосується розгляду специфіки її функціонування у вітчизняному інформаційному просторі, оскільки в Україні впливогенний потенціал соціальної реклами не знаходить своєї максимальної реалізації, а ефективність, на думку дослідників, сильно поступається західним рекламним кампаніям [2, с. 70].

Метою нашої розвідки є окреслення особливостей розробки соціальної рекламної кампанії про проблему знищення лісів. Предметом дослідження є особливості створення рекламної кампанії, присвяченої незаконній вирубці лісів в Україні, об’єктом — власне проект соціальної рекламної кампанії на зазначену тему.

Слід відзначити, що проблема незаконної вирубки лісів є гостроактуальною, як для України, так і для всього світу. Це зумовлено кількома факторами. По-перше, надзвичайно вагомою є та роль, яку відіграє сукупність лісових насаджень для всієї планети. Так, за даними науковців, близько 80% зафіксованих у світі наземних видів фауни можна зустріти в лісах [3]. Екологічне значення лісів як ключової ланки процесу пом’якшення кліматичних змін та поглинання вуглецю важко переоцінити, особливо з огляду на ту гостроту, якої набула проблема глобального потепління в останнє десятиліття.

Стан лісосистеми тісно пов’язаний і з соціальними процесами у світі. Статистичні дані свідчать, що майже 1,6 мільярди людей (у тому числі 60 мільйонів корінних народів) у всьому світі залежать від лісів для забезпечення свого існування [4], а зникнення лісів може спричиняти соціальні конфлікти та вимушені міграції, як це було у Бразилії та країнах Південно-Східної Азії [3].

По-друге, слід відзначити ту стрімкість, з якою на сьогодні лісосистема зазнає знищення й деградації через непередумане чи нелегальне вирубування, пожежі тощо. За даними дослідників, темпи знищення лісів катастрофічні. Так, в 2019 році щохвилини знищувалась площа тропічних лісів, що дорівнює 30 футбольним полям [3]. Щорічна вирубка лісів в світі оцінюється в 13,7 мільйона гектарів на рік, що дорівнює площі Греції. Тільки половина цієї площі компенсується за рахунок нових лісів або зростання лісів [5].

У звіті Всесвітнього фонду природи зазначено, що якщо сучасні темпи знищення лісових насаджень збережуться, то 11 екологічно найважливіших лісових ландшафтів у світі втратять понад 80 відсотків лісу у всьому світі до 2030 року (це близько 420 мільйонів гектарів лісу) [6].

В Україні ситуація з винищенням лісових ресурсів є також важкою. За даними Держслужби статистики, з 2008 по 2018 роки вирубано понад 4 млн га лісів, а відновлено всього трохи більше 0,5 млн га. Вже зараз Україна вважається однією з найбільш мало лісистих країн Європи – лісами покрито 16% території, а повинно бути не менше 20% [7].

Привернення уваги громадськості до того важкого стану, в якому нині перебувають вітчизняні ліси, формування у свідомості українців уявлення про причетність кожного до ситуації, що склалася — такі завдання має взяти на себе рекламна кампанія соціальної реклами.

За словами Д. Олтаржевського, соціальна реклама “може розглядатись як система специфічних пропагандистських комунікацій інформаційного характеру, ... самостійна соціокомунікаційна функція, спрямована на задоволення потреб людей у актуальній соціальній інформації” [8, с. 35]. Інформування, фокусування уваги масової аудиторії на певній проблемі є фундаментальним завданням, базовим етапом реалізації комунікативної стратегії соціальної реклами.

Суспільство або окрема особистість при зміні поведінки проходить кілька етапів: “від відсутності поінформованості до поінформованості, що викликає стурбованість і бажання довідатися більше, що веде до набуття знань і

вироблення визначених навичок, що у свою чергу підсилює мотивацію до зміни поведінки і формує позитивне ставлення до можливої зміни поведінки, що виражається в готовності до змін, що стимулює бажання випробувати нову поведінку” [9, с. 70]. Тож навіть сам рівень поінформованості дослідники розглядають як маркер ефективності впливу соціальної реклами на формування позитивноспрямованої поведінки [9, с. 70].

З огляду на це, а також на той факт, що сам характер проблеми передбачає формування не стільки конкретних взірців поведінки у громадян, скільки певної громадської думки, небайдужого ставлення й активної громадської позиції щодо проблеми знищення українських лісів, то інформування, долучення якомога більшої кількості громадян до інформації про сучасний стан лісових ресурсів України стає основним завданням рекламної кампанії, присвяченої цій проблемі. Такий підхід повністю суголосний і провідним світовим взірцям соціальної реклами на зазначену тему.

Ці особливості були враховані при виборі рекламних носіїв та каналів комунікації для рекламної кампанії, територіальним осередком якої було обрано м. Київ. Головним елементом вітчизняної рекламної кампанії проти винищення лісів буде, на нашу думку, доцільно зробити вебсайт, присвячений цій проблемі, з докладною інформацією щодо реального стану українських лісів, осередків їх незаконної вирубки, динаміки змін. До нього вестимуть qr-коди та посилання з банерів, сітілайтів, постерів та інших складових рекламної кампанії.

Таким чином, зовнішня та друкована реклама виконуватимуть функцію зацікавлення, привернення уваги потенційної аудиторії та залучення їх до відвідування сайту, де можна можна буде прочитати важливу інформацію в будь-який зручний час й ознайомитися з проблемою набагато глибше, ніж це можна зробити за допомогою одиниць зовнішньої реклами.

Тому особливо важливим було завдання зробити усі одиниці реклами впізнаваними, поєднуваними у свідомості реципієнтів. Щоб забезпечити

привернення уваги й запам'ятовуваність реклами, потрібно зосередитися на її семіотичних особливостях, щоб створити максимально місткий, яскравий і впізнаваний символ, що б утілював її ідею.

Оскільки “у початковий період рекламування необхідно в коротку одиницю часу передавати велику кількість інформації в легко засвоюваній емоційній формі, символ дозволяє активізувати підсвідомість, згадати необхідну інформацію, отримати її з підсвідомості, щоб потім оформити її в усвідомлювану потребу” [10, с. 157].

Провідним інтегративним елементом соціальної рекламної кампанії має стати логотип. При розробці логотипу ми намагалися створити місткий образ, що б викликав асоціативні зв'язки із проблематикою рекламної кампанії, тож в якості образного знаку було обрано дерево (рис.1). Вибір зеленого кольору як семіотичного уособлення екологічності, відродження, відновлення лісу став закономірним в якості основного для всієї рекламної кампанії.

Логотип було розроблено в програмі Adobe XD у двох кольорах для використання як на світлому, так і на темному фоні. Сам логотип створений за допомогою векторної графіки, що дозволяє масштабувати його та використовувати на будь-яких носіях без втрати якості самого зображення.

Для текстової складової логотипу нами було використано безкоштовний шрифт «Open Sans» зі збільшеним трекінгом (рис.1). Цей гротесковий шрифт без засічок було обрано з тих міркувань, що він легко сприймається на будь-якому носії незалежно від розміру, є читабельним, має спокійний, гармонійний характер. Зелений колір виділяє основну семантичну складову текстового елемента — слово “Збережи”, підкреслюючи його значущість, екологічне спрямування кампанії, увиразнюючи заклик до реципієнта.

Рис. 1. Логотип соціальної рекламної кампанії

Основними зображально-виражальними елементами одиниць зовнішньої реклами як складових соціальної рекламної кампанії проти знищення лісу нами було обрано універсальні, відомі символи, зокрема “смайли”, чиє семантичне й емоційне наповнення було нами екстрапольовано на тематику кампанії. Зокрема, на одному з сітілайтів контури вирублених дерев на тлі лісу формували зображення “засмученого” смайла, що уособлював негативність незаконної та безконтрольної вирубки лісу для природи, сугестував відповідну емоцію аудиторії. За тим же принципом було розроблено й інший макет для сітілайтів, на якому зображено контур “розбитого серця” на тлі дерев, що вціліли.

Упізнавані й легко розкодовувані символи мають привернути увагу аудиторії, стати свого роду якорем для погляду реципієнтів. Вони займають основну частину площі макету, є великими, контрастними. Далі погляд глядача переходить на текстову частину, яка є невеликою й легкою для сприйняття: «Тільки разом ми здатні зупинити різанину». Її впливовими центрами є слова “різанина” (лексема з виразною негативною конотацією, яка завдяки своєму значенню дозволяє представити незаконну вирубку лісу аналогом варварського знищення людей), “разом зупинити” (акцентує увагу на необхідності консолідації з метою протидії цій ситуації, причетності й

залученості кожного до вирішення проблеми). Саме ці слова є виділеними графічно — завдяки кольору й більшому кеглю шрифту.

У нижній частині макету сітілайтів розташовано qr-код, що веде на сайт з повною інформацією про проблему, хештег #збережиліс та контактні дані.

Як основний елемент рекламної кампанії пропонується створити веб-сайт з максимально повною і доступною інформацією, який буде складатися з чотирьох розділів. Перший розділ «Основні дані» міститиме інформацію про проблему незаконної вирубки лісів в Україні, статистику та графіки, розповідатиме про наслідки такого знищення природи для людей з конкретними фактами таким чином, щоб сформувати у відвідувачів відчуття причетності до проблеми, необхідності долучення до контролю за ситуацією. Другий розділ буде присвячений актуальним супутниковим даним. У третьому розділі розташовано інформацію щодо останніх незаконних вирубок, з фотографіями та відомостями, саме до його поповнення пропонуємо активно залучати відвідувачів сайту, які б могли повідомляти про випадки незаконного винищення лісів. Останній розділ присвячено власне проекту, він повідомлятиме, як можна зберегти українські ліси, як люди можуть допомогти в цій справі. Веб-сайт буде адаптований під усі пристрої, але головними будуть мобільні та десктопні версії веб-сайту.

Також складовими рекламної кампанії доцільно буде зробити рекламу в транспорті, яка відзначається значною охоплюваністю аудиторії та можливостями донести більше інформації з огляду на особливості контакту з реципієнтами.

Отже, соціальна рекламна кампанія, присвячена проблемі незаконного вирубування лісу, є актуальною на сьогодні з огляду на важливість збереження лісових насаджень та на те стрімке знищення, від якого потерпають лісові насадження в Україні. Обравши першочерговим завданням її інформування аудиторії, донесення до неї актуальної інформації про сучасний стан вітчизняних лісів, вплив вирубки на життя як окремого українця, так і суспільства в цілому, провідним елементом рекламної кампанії нами було

обрано спеціально створений сайт. Елементи зовнішньої та друкованої реклами як складові рекламної кампанії покликані актуалізувати увагу потенційної аудиторії, залучати до відвідування сайту. Використання добре відомих і легко розкодовуваних семіотичних елементів, зокрема, смайликів у якості основного рекламного зображення, продумана кольорова гама та семантично місткі текстові конструкції мають високий сугестивний потенціал й сприятимуть реалізації завдань кампанії. Тож можна прогнозувати високу ефективність кампанії, формальним показником якої може виступати кількість відвідувачів сайту, однак результативність її ще потребує подальшого дослідження.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- 1.Лаврик О.В. Соціальна реклама в сучасному медіапросторі: до визначення поняття // Ученые записки Крымского федерального университета имени В. И. Вернадского. Филологические науки. – 2008. – №1. – С. 65-70.
- 2.Докторович М. О. Соціальна реклама: структура, функції, психологічний вплив // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер.: Педагогічні науки. – 2014. – № 115. – С. 70-73.
- 3.Deforestation and Forest Degradation [Електронний ресурс] // WWF. – Режим доступу: <https://www.worldwildlife.org/threats/deforestation-and-forest-degradation> (дата звернення 15.01.2021)
- 4.Fighting against deforestation and illegal logging [Електронний ресурс] // Greenpeace. – Режим доступу : <https://www.greenpeace.org.au/what-we-do/protecting-forests/threats/> (дата звернення 15.01.2021)
- 5.Вырубка леса по регионам [Електронний ресурс] // Qaz. – Режим доступу: https://ru.qaz.wiki/wiki/Deforestation_by_region (дата звернення 15.01.2021)
- 6.Living Forests Report Chapter 5: Saving Forests at Risk – Switzerland: World Wildlife Fund), 2015. – 52 с.
- 7.Панченко А. Кто уничтожает украинские леса [Електронний ресурс] // Сегодня. – 2018. – Режим доступу: <https://ukraine.segodnya.ua/ukraine/za-10-let->

iz-za-vyrubki-pozharov-i-vrediteley-v-ukraine-ischezlo-42-mln-ga-lesov-iz-15-mln-1143995.html (дата звернення 15.01.2021)

8.Олтаржевський Д. О. Соціальна реклама. – Київ: Центр вільної преси, 2016. – 120 с.

9.Тимошенко А. Л. Соціальна реклама в Україні: аналіз впливу на формування позитивно спрямованої поведінки молоді. // Український соціум. Науковий журнал. – 2006. – № 2. – С. 69-77.

10.Хавкіна Л. Сучасний український рекламний міф: монографія. – Х.: Харківське історико-філологічне товариство, 2010. – 352с.

ОЦЕНКА РЕЗУЛЬТАТОВ ТРАНСЛЮМИНАЛЬНОЙ БАЛЛОННОЙ АНГИОПЛАСТИКИ ПРИ АТЕРОСКЛЕРОТИЧЕСКОМ ПОРАЖЕНИИ АОРТО-ПОДВЗДОШНОГО СЕГМЕНТА

Асадов Н. З.

Ташкентский педиатрический
медицинский институт

Цель: оценка результатов транслюминальной баллонной ангиопластики при атеросклеротическом поражении аорто-подвздошного сегмента.

Материалы и методы: В исследовании участвовали 52 пациента с атеросклеротическим поражением аорто-подвздошного сегмента, которые находились на стационарном лечении в отделении интервенционной кардиологии ГУ «Республиканский специализированный медицинский научно-практический центр терапии и медицинской реабилитации». Всем больным проведена транслюминальная баллонная ангиопластика.

Средний возраст больных составил $66 \pm 7,7$ лет, из них 39 мужчин и 13 женщин. Тяжесть хронической ишемии нижних конечностей классифицировали по Покровскому-Фонтейну. При этом 2Б стадия была выявлена у 37 больных, 3-я стадия – у 10 больных, 4-я стадия – у 5 больных. У подавляющего большинства больных (95% - 49 больных) была выявлена артериальная гипертензия, у 45 больных верифицирована ИБС, у 6 больных диагностирован сахарный диабет 2-го типа. Через 6 месяцев оценивали результаты проведенной терапии.

Результаты: Через 6 месяцев после проведенной транслюминальной баллонной ангиопластики тромбоз подвздошного сегмента отмечен лишь у 4 больных. У пациентов с длиной стентированного сегмента более 10 см достоверно чаще развивался рестеноз $>50\%$ или тромбоз стентированного сегмента ($p=0,033$). Средняя проходимость в динамике наблюдения составила $94,3 \pm 2,3\%$. Сохранить конечность удалось в $96,2 \pm 2,1\%$ случаев.

Выводы: Малоинвазивная практика транслюминальной баллонной ангиопластики у пациентов с хронической ишемией нижних конечностей является методом выбора при атеросклеротических поражениях аорто-подвздошного сегмента. Протяженные поражения подвздошного сегмента более 10 см ухудшают первичную проходимость стентированных артерий.

УДК81-139

МЕТОДИЧЕСКИЙ ИНСТРУМЕНТАРИЙ УЧИТЕЛЯ КАК СРЕДСТВО ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБУЧЕНИЯ

Айтбаева Бакыт Манатовна

к.ф.н., профессор

Мауленова Асемгуль Манатовна

м.п.н., ст. преп.

Сатыбекова Келбет Даулетовна

м.п.н., преп.

Аннотация: Формирование единого социально-информационного пространства способствует унификации коммуникативно-языковых процессов. В результате интеграции в Казахстане и остальном мире происходит формирование общего языка исследований, науки и образования. Это обуславливает развитие глобального социального билингвизма, характеризующегося непрерывным ростом, как в смысле широкого охвата населения планеты, так и совершенствования владения языком.

Ключевые слова: компетенция, языковая ситуация, дидактика, методический инструментарий

Как же обучить учащихся пользоваться средствами языка, использовать приобретенные познания и умения в своей речи, в том числе в профессионально направленной сфере деятельности? Развивая лингвистическую, правописную, коммуникативную компетенции, мы в собственной работе используем некоторые техники учения из Пособия для учащихся, студентов, преподавателей и для всех тех, кто учится на протяжении всей жизни «Культура умственного труда, либо 101 техника учения», автором которого является доктор Г.А. Рудик. Всем понятно, что задача преподавателя сейчас содержится не в снабжении учащегося суммой познаний, а в

вооружении инвентарем, который разрешено применять для получения данных познаний без помощи других.

Нам видится принципиальным направить интерес на то, что структуру программ по русскому языку неверно формировать, ориентируясь лишь на исследование некоторых норм и правил. Сами по себе нормы, критерии, познания ещё не гарантируют, что человек воспримет их к выполнению. Только тогда, когда они перевоплотятся в объект устойчивого эмоционального дела, они встанут источником и мотивации, и деятельности.

Эту мысль подтверждают и изыскания американских экспертов, какие были проведены ещё в начале 1990-х годов (Д. Гольман. Д. Гарднер). В частности, ими в академический обиход было введено мнение «эмоциональный интеллект» (EQ). После чего снизилась значимость такого мнения, как «интеллектуальный коэффициент» (IQ), которому приписывались ключевые способности успеха человека. Мнение «эмоциональный интеллект» включает в себя такие свойства и характеристики личности, как самопознание и самомнение, умение справиться с эмоциями, художество, сопереживания, упорство, мотивацию и др.[1, с. 53]

Применительно к образованию необходимо начинать с дилеммы по формированию познавательных интересов школьников. Как понятно, прочный познавательный энтузиазм создается лишь при сочетании эмоционального и оптимального в обучении.

Однако если в младших классах данной доли обучения уделяется особенный интерес: тут и игровые формы подачи материала, и сюжетно-ролевые игры, и шарады, и интеллектуальные соревнования, то уже в 5 классе средней школы создание и формирование познавательного энтузиазма уходит даже не на 2-ой план, а существенно далее, хотя конкретно с поддержкой данного принципиального элемента создается многосторонне развитая личность. То есть имеется проблема формирования и развития познавательного энтузиазма имеет и социальный, и педагогический, и психологический смысл (К.Д. Ушинский. А. Франс. И.И. Бецкой, Ф. И Янкович, Н.И. Новиков. Н.И.

Пирогов, С.Л. Рубинштейн, Б.Г. Ананьев. В.В. Давыдов, Е.И. Киричук, Л.И. Божович, Г.И. Щукина. Н.Л. Погорелова. Н.Г. Морозова. А.К. Маякова, В.Б. Бондаревский. Г. К. Байдельдинова и др.).

В этом плане проблема средств, или методического инструментария, современного учителя, становится как никогда актуальной.

Методический инструментарий – это составная часть метода обучения. Они обеспечивают реализацию принципа наглядности и содействуют повышению эффективности учебного процесса, дают учащимся материал в форме наблюдений и впечатлений для осуществления учебного познания и мыслительной деятельности на всех этапах обучения.

В педагогике сегодня нет однозначного определения понятия методического инструментария. Средства обучения – это различные объекты, используемые учителем и учениками в процессе обучения. Под средствами обучения следует понимать разнообразнейшие материалы и орудия учебного процесса, благодаря использованию которых более успешно и за рационально сокращенное время достигаются поставленные цели обучения. Главное дидактическое назначение методического инструментария – ускорить процесс усвоения учебного материала.

Выбор методического инструментария определяется:

- задачами урока или занятия;
- содержанием учебного материала;
- применяемыми методами обучения;
- предпочтениями учителя.

Среди функций методического инструментария выделяют следующие:

1. *Познавательная функция* состоит в том, что средства обучения служат непосредственному познанию действительности; обеспечивают передачу более точной и полной информации об изучаемом объекте и явлении, позволяют наблюдать объекты и явления, недоступные или труднодоступные непосредственному наблюдению с помощью органов чувств (например,

школьный микроскоп позволяет увидеть объекты, недоступные невооруженному глазу).

2. *Формирующая функция* заключается в том, что методический инструментарий формируют познавательные способности, чувства и волю учащихся, их эмоциональную сферу.

3. *Дидактическая функция* состоит в том, что методический инструментарий является важным источником знаний и умений, облегчают проверку и закрепление учебного материала, активизируют познавательную активность.

Все функции выступают в учебном процессе в единстве, дополняя друг друга.

Существуют различные классификации методического инструментария современного учителя. Наиболее распространенной является следующая:

1. *по характеру воздействия* на обучаемых: визуальные: предметы, макеты, карты, диафильмы, слайды, ИКТ - презентации; аудиальные: музыкальный центр, радио; аудиовизуальные: телевидение, кинофильмы, ИКТ - презентации.

2. *по степени сложности*: простые: учебники, печатные пособия, картины, модели; сложные: механические визуальные средства, лингафонные кабинеты, компьютеры.

3. *по происхождению*: натуральные природные средства (предметы, непосредственно взятые из самой действительности: коллекция камней, растений, шишек, желудей, семечек); символические (представляют действительность с помощью символов, знаков: рисунки, схемы, карты; технические: визуальные, аудиальные, аудиовизуальные средства.

4. *классификация А.Е.Дмитриева и Ю.А.Дмитриева*: естественная: натуральные объекты или их изображения (реальные предметы, картины, портреты, произведения искусств); объемная (геометрические фигуры, чучела); изобразительная (фото, кадры кино-, теле-, диафильмов, диапозитивов);

графическая (схемы, чертежи, таблицы, диаграммы); символическая (географические карты, глобус); звуковая (магнитофонная запись); мультимедиа, основанная на компьютерных технологиях, использующая интерактивность и средства дистанционного обучения.

Методический инструментарий учителя распределяется на несколько видов:

1. Вербальные средства обучения: Остаются главным в арсенале: устное слово, речь учителя. Главный инструмент общения, передача знаний.

2. Визуальные средства обучения позволяют реализовать принцип наглядности в обучении. Учащиеся более 80 % информации воспринимают зрительно. К визуальным средствам относятся: Естественные предметы и объекты в природной и искусственной среде (гербарии, коллекции). Карты, схемы, диаграммы, модели, дорожные знаки, математические символы, наглядные пособия. Диафильмы, диапозитивы, кинофильмы, видеофильмы.

3. Технические средства обучения: ТСО – это приборы и устройства, используемые в процессе обучения. В ряде случаев ТСО незаменимы, т.к. позволяют показать явления, быстро протекающие процессы. Их не следует применять там, где без них можно обойтись (провести опыт или наблюдения).

4. Современные информационные средства обучения.

Сегодня важно обращать внимание не то, что в сфере обучения формирование наших учащихся обязано идти согласно трем характеристикам личности в последующем порядке:

1) ценности (формирование и создание свойств нрава и параметров личности на базе усвоения эталонов собственной и посторонних культур);

2) знания (формирование интеллектуальных возможностей, образованности как формирования внутреннего и внешнего вида человека через сооружение полипарадигмальных связей между различными областями познаний);

3) эстетичность (притягательность, четкость с учетом специфики государственных пониманий параметров безупречной речи).[2, с. 34]

Иная сторона данной трудности состоит в том, что энтузиазм к исследованию хоть какого школьного предмета, в частности русского языка, в предоставленном случае может показаться лишь тогда, когда ребенку станет, предложена соответственная форма.

Мысль современных учебников по русскому языку обязана быть и в том, чтоб с поддержкой всех вероятных педагогических приборов привести вначале разноуровневых в плане подготовки учеников не только лишь к удачному прохождению усредненной формы итогового контроля, однако и в том, чтоб поспособствовать развитию многосторонне интеллигентной, образованной, социально развитой личности. При этом данная задача обязана прodelываться в рамках госполитики, а не переводиться на коммерческие и другие организации, оказывающие сервисы в сфере дополнительного образования.

При решении данных задач обязаны быть соблюдены все взгляды современного обучения:

- 1) коммуникативный (практическое направление обучения):
- 2) функциональный (вложение настоящих тем, обстановок, проблем в обучение, подведение учебы к естественным условиям общения);
- 3) поэтапность обучения и его кругообразность;
- 4) индивидуализация обучения, т. е. учет коммуникативных потребностей и личных необыкновенностей учащихся;
- 5) учет специфики и интеграции всех видов речевой деловитости: говорения, аудирования, чтения и письма при их содействии;
- 6) формирование умений продуктивной и репродуктивной деловитости;
- 7) воздействие на намеренные и подсознательные процессы при исследовании языка.[3, с. 53]

Для реализации данных принципов современного обучения в разработке современных учебников обязан учитываться не лишь эксперимент и практические заслуги филологов, однако и практические выработки психологов, социальных преподавателей, изучения в рамках коррекционной

педагогики и т. д. В настоящее же время изучения носят почаше только абстрактный нрав и призваны улаживать трудности, связанные с некий конкретной темой, а не с конфигурацией системы в целом.

Настолько же принципиальной остается и неувязка формирования энергичности учащихся на уроке «...как психологической производной разума, позволяющей ему самоиницировать учебную дилемму и творчески её решать». Проблема формирования активности учащихся тесно связана с вопросом дифференцированного подхода к обучению русскому языку в школе, заключительную из которых в настоящее время имеют все шансы постановить компьютерные средства обучения, учитывающие при собственном разработке неодинаковые условия, в которых находятся учащиеся, их личные индивидуальности, и выстроенные на базе личностно-ориентированного процесса обучения таковым образом, чтоб снабдить изучение изучаемого материала, создание крепких познаний, умений и навыков, формирование предметных и общеучебных компетенций у всех учащихся, не тормозя при этом рост мощных школьников, поднимая средних по уровню мощных, а слабых - до уровня средних компенсируя трудности и пробелы, появляющиеся у деток с ограниченными способностями на коллективном школьном уроке русского языка.

Хотелось бы направить интерес, что на базе системы обучения стратегиям языковой грамотности, учитывающей специфику межполушарных взаимодействий (с учетом «трехмерной» модели памяти как средства изучения эффективности психологических стратегий языковой грамотности у лиц с разным типом межполушарной асимметрии), изобретена не лишь система тестирования необыкновенностей функционирования памяти в рамках модели трехмерной памяти, однако и конкретные практические способа усовершенствования характеристик трехмерной памяти человека, что позволяет удачно использовать систему развития психологических стратегий обучения языковой грамотности, позволяющую существенно облагораживать высококачественные и количественные характеристики языковой грамотности.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Волков Б.С., Волкова Н.В. Психология общения в детском возрасте. Практическое пособие. 2-е изд., испр. и доп. – М., 2003.
2. Волков, А. Е. Модель «Российское образование - 2020» Текст. / А. Е. Волков и др. // Вопросы образования. – 2008. № 1. – С. 32-64.
3. Гутник, И. Ю. Гуманитарные технологии педагогической диагностики в междисциплинарном контексте Текст. / И. Ю. Гутник. СПб. : Книжный Дом, 2008. - 248 с.

УДК 342.733

**ДОСВІД ПОБУДОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ З
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС»
НА ПЛАТФОРМІ MOODLE**

Атаманчук Ірина Володимирівна

к.ю.н., ст. викладач

Донецький національний університет

імені Василя Стуса

м. Вінниця, Україна

Анотація. У статті висвітлюється власний досвід побудови юридичного освітнього курсу з навчальної дисципліни «Цивільний процес» на платформі дистанційного навчання Moodle у закладі вищої освіти з навчальної дисципліни «Цивільний процес». Загальною метою розробки курсу на платформі дистанційного навчання Moodle з навчальної дисципліни «Цивільний процес» стало впровадження елементів дистанційного навчання в різні форми освітнього процесу – лекції, практичні заняття, самостійну роботу студентів з метою розвитку інформаційного освітнього середовища, стимулювання самостійної пошукової роботи слухачів з використанням комп'ютерних технологій, поступовий перехід від репродуктивного навчання до більш сучасного – креативного, створення електронних навчально-методичних матеріалів у середовищі використовуваних інформаційних систем дистанційного навчання. Автор аналізує ефективність використання системи Moodle у організації повноцінного навчального процесу, включаючи засоби навчання, систему контролю й оцінювання навчальної діяльності студентів, а також інші необхідні складові системи електронного навчання.

Ключові слова: вища освіта, дистанційне навчання, освітній процес, юридичні дисципліни, платформа Moodle, цивільне процесуальне право.

Вступ. Карантин та інші надзвичайні обставини, що тимчасово унеможливають відвідування закладів освіти, потребують продовження освітнього процесу з використанням технологій дистанційного навчання на денній та заочній формі здобуття вищої освіти.

Дистанційне навчання у закладі вищої освіти – це особлива форма отримання освіти, що використовує в процесі навчання кращі традиційні та сучасні методи, а також засоби навчання, засновані на сучасних комп'ютерних технологіях, які адаптовані до освітнього процесу з певного фахового напрямку. Серед головних переваг дистанційного навчання прийнято виділяти: гнучкість (слухачі займаються у зручний для них час, у зручному місці та ритмі); модульність (дозволяє з певного спектру незалежних наукових дисциплін скласти індивідуальний план, що відповідає освітнім потребам слухачів); паралельність (дистанційна освіта може реалізовуватися без відриву від роботи); дальність дії (слухач може знаходитися як завгодно далеко від місця навчання, але якість навчання – за умови надійного каналу зв'язку – від цього не страждає); територіальне охоплення (мережа послуг дистанційного навчання може покривати величезні території).

Навчальна дисципліна «Цивільний процес» викладається у Донецькому національному університеті імені Василя Стуса на третьому році навчання, є обов'язковою для здобувачів вищої освіти спеціальності 081 «Право» (081 «LAW»), освітньої програми 081 «Право» (081 «LAW»), СО «Бакалавр». Метою вивчення курсу є отримання студентами теоретичних знань з цивільного процесу; формування вмінь і практичних навичок застосування здобутих знань в правозастосовчій практиці для самостійного і професійного вирішення питань у сучасних правовідносинах здійснення цивільного судочинства; формування у здобувачів вищої освіти наукового світогляду, креативності, практичного мислення, правосвідомості і правничої культури. У результаті проходження курсу у здобувачів мають бути сформовані такі спеціальні (фахові, предметні) компетентності як вміння реалізовувати та застосовувати норми матеріального і процесуального права; здатність тлумачити нормативно-правові акти;

спроможність вирішувати юридичні проблеми (конфлікти), застосовувати теоретичні знання для вирішення практичних ситуацій в професійній діяльності; здатність встановлювати фактичні обставини юридичної справи, що вимагає вирішення, надавати правову кваліфікацію фактам та обставинам; спроможність самостійно розробляти проекти актів правозастосування.

З урахуванням означених факторів, перед викладачем курсу, стоїть повсякденне завдання пошуку ефективних технологій дистанційного навчання, які б надали можливість максимально досягти мети вивчення курсу та сформувати у здобувачів вищої освіти необхідні спеціальні (фахові, предметні) компетентності.

Мета роботи. Висвітлити власний досвід побудови юридичного освітнього курсу з навчальної дисципліни «Цивільний процес» на платформі дистанційного навчання Moodle.

Матеріали і методи. Вважається, що абревіатура Moodle пов'язана з висловом: Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment, хоча від початку літера М співвідносилася з іменем розробника Martin Dougiamas. У даний час Moodle – це просто назва відкритої e-learning платформи. Подібні програмні системи також мають назву Course Management System (CMS), або Learning Management Systems (LMS), або Virtual Learning Environment (VLE). [1, с. 77] Оскільки система Moodle реалізує філософію «педагогіки соціального конструкціонізму» і орієнтована, насамперед, на організацію взаємодії між викладачем і студентами в процесі навчання, хоча вона може бути використана і для організації традиційних дистанційних курсів, а також підтримки очного і заочного навчання [2, с. 6], на початку 2020 року, в рамках пошуку ефективних технологій дистанційного навчання, кафедрою «Цивільного права і процесу» ДонНУ імені Василя Стуса, було прийнято рішення розробити курс з цивільного процесу на платформі дистанційного навчання Moodle, яка існує на базі навчального закладу, та в подальшому використовувати у навчальному процесі.

Об'єктивна потреба в електронному навчально-методичному забезпеченні до дисциплін впливає також відповідно до Постанови КМУ «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності» від 30.12.2015 р., у редакції від 04.05.2020 р. [3]. Система Moodle, як спеціалізоване середовище для розміщення та організації електронних навчальних матеріалів, якнайкраще підходить для виконання названих нормативних рекомендацій та вимог.

Загальною метою розробки курсу на платформі дистанційного навчання Moodle з навчальної дисципліни «Цивільний процес» стало впровадження елементів дистанційного навчання в різні форми освітнього процесу – лекції, практичні заняття, самостійну роботу студентів з метою розвитку інформаційного освітнього середовища, стимулювання самостійної пошукової роботи слухачів з використанням комп'ютерних технологій, поступовий перехід від репродуктивного навчання до більш сучасного – креативного, створення електронних навчально-методичних матеріалів у середовищі використовуваних інформаційних систем дистанційного навчання.

Результати та обговорення. Перед розробником курсу стояла задача пристосувати курс з «Цивільного процесу» до потреб студентів, при цьому враховувати норми і правила організації та оцінювання навчання визначені «Порядком оцінювання знань здобувачів вищої освіти у Донецькому національному університеті імені Василя Стуса» та «Положенням про організацію освітньої діяльності у Донецькому національному університеті імені Василя Стуса». Таким чином, готовий курс містить 18 лекцій, кожна поділена на 4 - 7 питань, для переходу до опрацювання наступної лекції потрібно виконати тестові завдання з опрацьованої теми. Для тестових завдань були задані наступні параметри: кількість дозволених спроб: 3; обмеження в часі: 20 хв.; метод оцінювання: краща оцінка.

На підставі аналізу роботи з лекційним матеріалом на платформі дистанційного навчання Moodle протягом шести місяців студентами заочної форми навчання, саме такі параметри проявили себе як найбільш ефективні, за

яких 99% студентів показали позитивний освітній результат та вчасно виконали навчальну програму. Дещо складніша ситуація була з практичною роботою. Як показав досвід за 2020 рік, опрацювати практичний матеріал з дисципліни «Цивільний процес» виключно на платформі дистанційного навчання Moodle не уявляється можливим, оскільки практичні завдання мають включати розв'язання тестів, кейсів, прикладні завдання – спрямовані на засвоєння змісту, розуміння механізмів правозастосування, правореалізації норм цивільного процесуального законодавства, на шталт формування, доведення/спростування правових гіпотез при виконанні ситуаційних завдань, здійснення юридичного консультування, написання аналітичних записок і сценаріїв розвитку процедури судового розгляду цивільної справи, використання аналізу судової практики, практики ЄСПЛ тощо. Наприклад, практична робота спрямована на визначення видів засобів доказування повинна відбуватися на прикладах судової практики по окремим видам справ за допомогою ресурсу - Єдиний державний реєстр судових рішень: <http://www.reyestr.court.gov.ua>. Таким чином, частина практичних занять проходила в режимі інтерактивного спілкування студентами з викладачем платформи Microsoft Teams.

Друга частина практичних занять та самостійна робота здобувача під керівництвом викладача, практикуми за окремими темами та контрольні заходи відбувалися за допомогою платформи дистанційного навчання Moodle, де кожне завдання (закладка «завдання») містить: інструкцію до виконання, критерії оцінювання, дедлайн, матеріал для опрацювання. Курс відкривається для кожного здобувача і містить матеріали, завдання, уточнений календарний план з датами і прозоре накопичування оцінок кожним здобувачем у відкритому доступі.

Для одержання статистичних даних про навчальну діяльність студентів, а також для їх опрацювання з метою аналізу різних показників успішності з дисципліни «Цивільний процес», в системі електронного навчання на базі

програмного продукту Moodle є можливість створити журнал оцінок, структура якого містить категорії: вхідний контроль, семестр, модулі.

Достатньо ефективною, прозорою і зручною для усіх суб'єктів освітнього процесу проявила себе система проведення тестових іспитів з дисципліни «Цивільний процес» за допомогою платформи дистанційного навчання Moodle, оскільки студент мав змогу вибрати зручний час для проходження 40 тестових завдань у межах 5 годин та побачити свій результат як загальний так і по кожному тестовому завданню. Найбільша кількість студентів однієї з груп третього курсу денної форми навчання, яка тестувала курс, отримала 30-36 балів, що визначає доволі високий рівень, за умови максимального балу - 40.

Необхідною умовою успіху такої форми іспиту є вивірені та коректні формулювання тестових завдань, які виключають дуальне розуміння, повтори та невизначеності, чого буває доволі складно домогтися враховуючи специфіку цивільного процесуального права, фактичну відсутність аксіом та наявність диспозитивного елементу правового регулювання.

Висновки. У цілому курс «Цивільний процес» на платформі дистанційного навчання Moodle у Донецькому національному університеті імені Василя Стуса проявив свою ефективність для опрацювання лекційного матеріалу студентами в першу чергу заочної форми навчання, оскільки дозволяє готуватися до екзаменаційних сесій протягом року в зручний для них час, не відриваючись від роботи, для денної форми навчання, за умови обов'язкового проведення усних лекцій на платформі Microsoft Teams, на сьогодні він застосовується для організації самостійної роботи здобувачів, окремих практичних занять під керівництвом викладача та для проведення тестових іспитів з дисципліни.

Його перевагами є: зручний та доступний архів матеріалів; він дає змогу завантажувати судові рішення, конспекти лекцій, напрацювання й мати доступ до них у будь-якому місці, під'єднавшись до мережі Інтернет, що сприяє мобільності викладача; має зручну платформу, раз завантажені матеріали до дисципліни залишаються доступними для кожної наступної групи автоматично.

Робота в системі дає змогу виокремити вмотивованих студентів, розвиває в них здатність самостійно опановувати новий матеріал, система підходить для організації дистанційного навчання для осіб з особливими освітніми потребами.

Серед проблемних питань маємо виділити, в першу чергу те, що отримання необхідних навичок для розробки навчального курсу на платформі дистанційного навчання Moodle вимагає від викладача певної ініціативи відвідування спеціальних курсів, сама розробка курсу потребує доволі багато особистого часу та уваги викладача, що фактично не враховується у навчальному навантаженні.

У студентів, які проживають у сільських віддалених місцевостях не завжди є технічні можливості під'єднатись до мережі Інтернет, у певних студентів денної форми навчання виникають складнощі з розумінням роботи з матеріалами на платформі дистанційного навчання Moodle, оскільки вони звикли до безпосередньої взаємодії з викладачем.

Не дивлячись на певні проблемні аспекти, можна відзначити, що в умовах дистанційного навчання система Moodle надає можливість організувати повноцінний навчальний процес, включаючи засоби навчання, систему контролю й оцінювання навчальної діяльності студентів, а також інші необхідні складові системи електронного навчання.

Найбільш ефективним способом використання платформи Moodle є використання її як інструменту сумісного вивчення дисципліни «Цивільний процес» у поєднанні з іншими методами дистанційного навчання для студентів денної форми навчання, та беззаперечного використання цієї платформи для проведення заходів підсумкового контролю (іспиту) серед студентів як денної так і заочної форм навчання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бігун М. Використання платформи дистанційного навчання moodle у післядипломній педагогічній освіті. М. Бігун // Обрії. - 2012. - № 2(35). - С. 77-82.

2. Система електронного навчання ВНЗ на базі MOODLE: Методичний посібник / Ю. В. Триус, І. В. Герасименко, В. М. Франчук // За ред. Ю. В. Триуса. – Черкаси. – 220 с.

3. Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2015. URL: [phttps://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF#Text)

УДК 371.215

**УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ
ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ
СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

Базелюк Василь Григорович

к. пед. н., доцент

Баглай Антон Валерійович

студент Національний університет

біоресурсів і пріродокористування

України, м. Київ, Україна

Анотація. В статті розглядаються сутність і зміст інформаційної культури педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти, аналізуються актуальність і необхідність розвитку інформаційної культури педагогічних працівників. Обґрунтовані основні методи управління розвитком інформаційної культури педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти.

Ключові слова: інформаційна культура, педагогічний працівник, управління розвитком інформаційної культури, заклад загальної середньої освіти

У другій половині ХХ століття, найбільш розвинені країни світу впевнено ввійшли в нову стадію соціального розвитку, яку західні соціологи й філософи Д. Белл, О. Тоффлер, А. Турента та ін., схарактеризували як інформаційне суспільство. Важливу роль у розвитку даного суспільства відіграють інформаційна діяльність та інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), пов'язані з пошуком, опрацюванням, створенням і збереженням інформації.

Унікальність інформаційних ресурсів, на відміну від багатьох інших, полягає в тому, що ними можуть оволодіти необмежена кількість користувачів

будь-якої країни. І чим більше користувачів працюють з інформацією, тим ефективніше, якісніше й динамічніше розвивається суспільство цих країн, оскільки всі зміни, що відбуваються в суспільстві, економіці та освіті, істотно впливають на світогляд, культуру та продуктивність праці кожної людини.

Зміна соціального статусу інформації, усвідомлення тієї ролі, яку відіграє інформація в життєдіяльності суспільства та його окремих громадян зумовили нові вимоги до системи освіти, до керівників і педагогів закладів загальної середньої освіти, які мають володіти не просто навичками роботи з інформацією, а необхідним і достатнім рівнем інформаційної культури.

Концептуальні положення щодо зростання ролі інформації в суспільстві та економіці знайшли відображення у Законах України «Про інформатизацію», «Про захист інформації в автоматизованих системах», «Про Концепцію Національної програми інформатизації», «Про Національну програму інформатизації» тощо. Відповідно до Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.03.2013 № 386-р основними завданнями розвитку інформаційного суспільства в Україні є: сприяння кожному громадянину на засадах широкого використання сучасних ІКТ у створенні інформації і знань, їх використанні та обміні ними, виробництві товарів та наданні послуг; забезпечення гарантій волевиявлення і самореалізації громадянина в інформаційному суспільстві, а також вільного доступу до інформації та знань, крім установлених законом обмежень; повномасштабне входження України до глобального інформаційного простору; впровадження новітніх ІКТ в усі сфери суспільного життя, діяльність державних органів та органів місцевого самоврядування; гармонізація національного законодавства з європейським.

Головною тенденцією розвитку Нової української школи є її перехід до інформаційного освітнього середовища. Це актуалізує проблему управління розвитком інформаційної культури педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти, які мають ефективно вирішувати професійні завдання в сучасному інформаційному та освітньому просторах.

Усвідомлюючи важливість інформаційної складової буття сучасної людини, а також те, що інформаційна культура пов'язана із соціальною природою та є продуктом її творчості, яка актуалізується та проявляється в процесі практичної діяльності, вважаємо за доцільне проаналізувати визначення понять «інформаційна культура», «інформаційна культура педагогічного працівника» та «управління розвитком професійної культури педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти».

Один з провідних фахівців у галузі інформатизації Е. Семенюк «інформаційну культуру» розуміє як інформаційний компонент людської культури в цілому, що об'єктивно характеризує рівень усіх здійснюваних у суспільстві інформаційних процесів та існуючих інформаційних відносин [6].

До ознак інформаційної культури людини, зазначають О. Блистів та Л. Галаз, належать:

- уміння адекватно визначати потребу в інформації;
- ефективно знаходити потрібні дані;
- адекватно відбирати й оцінювати інформацію;
- мати навички опрацювання інформації та продукувати нову;
- володіти здатністю до інформаційного спілкування [1, с.18].

Дослідник В. Ларцов зазначає що, функції інформаційної культури аналогічні функціям загальнолюдської культури [4, с.144], але є більш конкретними:

- світоглядна (формує уявлення про інформаційну картину світу);
- регулятивна (здійснює вплив на діяльність, включає до світогляду людини норми та правила сфери інформаційних технологій);
- пізнавальна (розширює знання людини за рахунок оволодіння нею наявної інформації);
- творча (допомагає організувати дослідження, результатом якого є здобуття нових ідей, знань, умінь і цінностей);
- виховна (впливає на поведінку людини);

- комунікативна (сприяє діалогу між людьми, у тому числі й за допомогою комп'ютерних мереж);
- ціннісна (формує ідеал набуття знань).

Фахівці виділяють наступні критерії сформованості інформаційної культури особистості:

- вміння адекватно формулювати свою потребу в інформації;
- вміння ефективно здійснювати пошук потрібної інформації в усій сукупності інформаційних ресурсів;
- вміння переробляти інформацію та створювати якісно нову;
- готовність використовувати індивідуальні інформаційно-пошукові системи;
- вміння адекватно відбирати та оцінювати інформацію;
- здатність до інформаційного спілкування, а також комп'ютерну грамотність [7, с. 251].

Таким чином, інформаційна культура особистості - одна зі складових загальної культури людини, сукупність інформаційного світогляду та системи знань і вмінь, що забезпечують цілеспрямовану самостійну діяльність з метою задоволення індивідуальних інформаційних потреб з використанням як традиційних, так і нових інформаційних технологій.

Проблема формування інформаційної культури педагогів, визначення її змісту та складових широко розглядається у працях таких вітчизняних і зарубіжних учених, як: В. Беспалько, О. Ворон, Б. Гершунський, Н. Джинчарадзе, Д. Джонассен, М. Жалдак, В. Зінченко, К. Колін, Ю. Машбиць, Ю. Рамський, М. Сараф, І. Слєдзинський, А. Урсул та ін..

Існують різні підходи до визначення поняття «інформаційна культура педагога». Вчені розглядають це явище як складне, багатокomпонентне, що включає ознаки інформаційної культури особистості і досягнення в галузі інформатизації освіти.

На думку О. Ворон, структура інформаційної культури педагога включає такі компоненти: когнітивний (знання і вміння в галузі інформатизації та комп'ютеризації), процесуальний (вміння використовувати інформаційно-комунікаційні технології), технічний (можливості комп'ютера та інших пристроїв), аксіологічний (моральні, етичні та професійні цінності що визначають його світогляд), психологічний (готовність і здібності), професійно-діяльнісний (зв'язок інформаційної діяльності з професією) [2, с.5].

Н. Лазаренко досліджуючи феномен інформаційну культуру викладача вищої школи, зазначає, що: «Інформаційна культура особистості викладача вищої школи – це динамічна єдність світоглядної, інформаційно-технологічної, комунікативної та інтелектуально-творчої компонент, яка характеризує специфічні якості особистості викладача сучасного інформаційного суспільства та його здатність до ефективної й продуктивної взаємодії з суб'єктами та об'єктами інформаційного середовища, спрямовану на його пізнання й творче перетворення» [3, с.21].

Компонентами інформаційної культури викладача педагогічного ВНЗ на її думку, є такі:

– світоглядний: включає формування аксіологічної сфери в культурі особистості на основі включення інформації в ряд категоріальних понять світобудови й трансформації на цій основі свідомості, сфери діяльності, регулятивних норм взаємодії в суспільстві;

– інформаційно-технологічний: включає комп'ютерну та інформаційну грамотність, що відповідають сучасному рівню розвитку техніки, інформаційно комунікаційних технологій, структурі та якості інформаційних ресурсів;

– комунікативний: характеризує культуру спілкування викладача в інформаційному середовищі з іншими суб'єктами (колегами, студентами, однодумцями), з електронно-обчислювальними та електронно-інтелектуальними системами;

– інтелектуально-творчий: визначає культуру діяльності суб'єкта в інформаційному середовищі, має активний інтелектуально-творчий характер цієї діяльності [3, с.21].

Зазначені компоненти важко виділити в ідеальному вигляді, оскільки за низкою показників вони взаємопов'язані, наприклад, світоглядний і комунікативний компоненти включають розуміння та знання інформаційної безпеки, інформаційно-технологічний і комунікативний – знання метапошукових систем і вміння побудови пошукових запитів тощо.

Розвиток інформаційної культури кожної особистості, зазначає Н. Лазаренко [3], сприяє зменшенню цифрової нерівності між державами, поколіннями, членами суспільства та колегами. Інформаційна культура має універсальний зміст, загальний надетнічний, наднаціональний, надвіковий та надпрофесійний характер. Для нашого дослідження важливим є те, що підвищення рівня інформаційної культури педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти позитивно впливає на розвиток інформаційної культури та якість освіти учнів. Але при цьому постає питання управління розвитком інформаційної культури педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти.

Аналізуючи праці науковців, можна відзначити, що розвиток інформаційної культури педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти в епоху переходу людства до інформаційного суспільства є необхідною умовою становлення їх професійної культури. Проблема полягає не лише в поповненні знань педагогічного працівника, а в розвитку його вмінь знаходити актуальну професійну інформацію, аналізувати її та, за необхідності, впроваджувати у свою практичну діяльність.

Розвиток інформаційної культури педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти відбувається в умовах інформаційної діяльності, яка може розглядатися як необхідна частина процесу навчання, в ході якого відбувається засвоєння інформації, її перетворення на знання і вміння.

Управління розвитком інформаційної культури педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти, на нашу думку, це процес проектування, тобто постановки цілей та визначення шляхів їх досягнення; організації освітнього процесу та мотивації його учасників на якісну працю; контролю як процесу виявлення відхилень від цілей і моніторингу - системи відстеження змін у розвитку; регулювання й аналізу результатів.

У програму управління розвитком інформаційної культури педагогічних працівників нами включені такі дії:

- проведення проблемного аналізу стану розвитку інформаційної культури за схемою: умови - освітній процес - результати;
- вивчення потреби у розвитку інформаційної культури, розробку, відповідно до потреб, мети розвитку, відповідного плану та освітніх програм;
- створення системи науково-методичного забезпечення;
- розробку системи поточної і підсумкової діагностики перебігу і результатів розвитку інформаційної культури;
- вдосконалення системи збору даних, обробки та аналізу інформації, прийняття на їх основі управлінських рішень;

Управління розвитком інформаційної культури пропонуємо здійснювати на стратегічному й оперативному рівнях.

Стратегічне управління розвитком інформаційної культури включає стратегічне планування. Даний рівень управління передбачає вироблення й аналіз стратегії розвитку інформаційної культури, створення програм управління розвитком інформаційної культури, а також формування у педагогічних працівників мотивації та свідомості як нової цінності.

Оперативне управління розвитком інформаційної культури пропонуємо здійснювати на основі моніторингу за перебігом освітньої діяльності з розвитку інформаційної культури, прийняття своєчасних і адекватних управлінських заходів щодо реалізації програми управління розвитком інформаційної культури педагогічних працівників. Оперативне управління передбачає застосування різноманітних методів стимулювання та розвитку інформаційної

культури роботи педагогічних працівників, а також контролю результатів роботи.

Необхідними умовами реалізації програми управління розвитком інформаційної культури педагогічних працівників закладу загальної середньої освіти є матеріально-технічне і науково-методичне забезпечення, що дає можливість організувати управління розвитком інформаційної культури педагогічних працівників на рівні, який відповідає сучасним вимогам. Насамперед це, навчальні кабінети, обладнані сучасними комп'ютерами, інтерактивними дошками і проекторами, наявність локальної мережі та високошвидкісного Internet.

Крім матеріально-технічних ресурсів обов'язковим є наявність організаційних умов. Під організаційними умовами ми розуміємо сукупність взаємопов'язаних обставин та процесів, що дозволяють здійснювати управління розвитком інформаційної культури педагогічних працівників і досягати запланованих результатів, а саме:

- наявність висококваліфікованого педагогічного колективу, зі сформованою потребою розвивати інформаційну культуру та поліпшити якість та результати освітньої діяльності;

- організацію освітнього процесу з розвитку інформаційної культури з урахуванням індивідуальних запитів і потреб педагогічних працівників;

- наявність управлінської команди, яка володіє програмно-цільовим методом управління розвитком інформаційної культури педагогічних працівників;

- наявність системи моніторингу розвитку інформаційної культури педагогічних працівників закладу загальної середньої освіти.

Таким чином, управління розвитком інформаційної культури педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти є однією з актуальних проблем сучасної освіти. Характерною рисою сформованості інформаційної культури педагога є чітка спрямованість на використання інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі, реалізація

емоційно-ціннісного компоненту змісту освіти за допомогою демонстрації унікальних і безмежних можливостей сучасних інформаційних технологій та засобів, (збільшення об'єму інформації, поліпшення наочності, оперативність отримання даних із різних джерел тощо.); встановлення, за рахунок власної інформаційної культури, більшого взаєморозуміння з учнями та колегами (підвищення авторитету), що сприяє посиленню позитивного педагогічного впливу; підвищення якості та результативності власної професійної діяльності, а також якості навчання, виховання і розвитку учнів; створення умов для розвитку потреби учнів у використанні інформаційних технологій для різноманітної творчої діяльності. Все вище перелічене забезпечить не лише знання законів інформаційного середовища, а й усвідомлення кожним учнем важливої ролі інформації в суспільстві, розуміння свого місця в ньому та сприятиме оволодінню новітніми інформаційно-комп'ютерними технологіями.

Правильно організоване управління забезпечує оптимальний розвиток інформаційної культури педагогічних працівників закладу загальної середньої освіти, що у свою чергу позитивно впливає на розвиток інформаційної культури та якість освіти учнів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Блистів О. М. Взаємозв'язок інформаційної культури та якості навчального процесу / О. М. Блистів, Л. В. Галаз // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Проблеми економіки та управління. - 2015. – № 815. – С. 15-21. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPP_2015_815_5.

2. Ворон О. Інформаційна культура як загальнонаукова та педагогічна проблема / О. Ворон // Нова педагогічна думка. – 2015. – № 1. – С. 149–151. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2015_1_40.

3. Лазаренко Н. І. Структурні компоненти інформаційної культури викладача педагогічного вищого навчального закладу / Н. І. Лазаренко // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені

Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія. – 2016. – № 47. – С. 18–22. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdrp_pp_2016_47_5.

4. Ларцов В.С. Социокультурный генезис личности. – К. Принт-экспресс, 2002. – 360 с.

5. Романишина О. Я. Формування інформаційної культури студентів коледжів технічного профілю : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / О. Я. Романишина. – Тернопіль, 2007. – 207с.

6. Семенюк Э.П. Информационная культура общества и прогресс информатики // НТИ. – Сер. 1. – 1994. – № 1. – С. 2–7.

7. Хочь І. Проблеми формування інформаційної культури інформаційного суспільства. Наук. Вісник Ужгородського ун-ту. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія. 2010. Вип. 14. С.250–253.

**ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ
В КОЛОНКАХ АНДРІЯ БОНДАРЯ**

Балабан Анна Сергіївна

вчитель української мови та літератури

Харківська спеціалізована

школа I-III ступенів №114

Харківської міської ради

Харківської області

Анотація: роботу присвячено дослідженню фразеологічних одиниць у колонках Андрія Бондаря. Зокрема, розглядаються особливості ідіом і прецедентних феноменів: семантика, походження, структура, функції.

Об'єкт дослідження: авторські колонки Андрія Бондаря в «Газеті по-українськи».

Предмет дослідження: особливості ідіом у колонках Андрія Бондаря.

Мета дослідження: показати своєрідність та різноманітність фразеології А. Бондаря. Під час дослідження визначені особливості використання фразеологічних одиниць в колонках Андрія Бондаря. Було визначено значення, походження, сфери побутування, функції і структуру ідіом, згруповано їх за семантичним принципом, а також джерела походження, семантику.

Ключові слова: мова публіцистики, авторська колонка, фразеологія, фразеологізм, фразеологічна єдність, фразеологічне зрощення, ідіома.

Один із найрухоміших стилів мовлення є публіцистичний, оскільки функціонує у сфері ЗМІ, наразі швидко розвивається. Основними є інформаційно-змістова функція та функція емоційного впливу. Основні ознаки публіцистики – це синтез стилів; насичення лексики різнорідними термінами, гаслами; вживання різних тропів; використання окличних і питальних речень;

влучні афористичні, інтригуючі заголовки. Один з жанрів сучасної публіцистики – авторська колонка, невеликий за обсягом твір у пресі, в якому автор передає свої суб'єктивні думки щодо певного явища, ситуації. Вони з'явилась в Європі у середині XVII ст., а в Україні у XIX ст.

Полонський визначає публіцистику як особливий вид творчої діяльності, що спрямований на вирішення актуальних соціальних проблем заради гармонізації життя людини в соціумі.

Для публіцистичного стилю характерною рисою є поєднання двох тенденцій – тенденції до експресивності та до стандарту. Автори використовують стилістично забарвленні слова, художні засоби, неологізми, зокрема фразеологію. Користуються короткими реченнями, риторичними питаннями. Один з жанрів сучасної публіцистики – авторська колонка, невеликий за обсягом твір у пресі, в якому автор передає свої суб'єктивні думки щодо певного явища, ситуації. На початку XXI ст. в Україні жанр розвинувся настільки, що вийшла перша книга «Авторська колонка», друкувалась впродовж 2005-2007 років, яка під однією обкладинкою об'єднувала колумністику Вадима Володимировича Жежери, Світлани В'ячеславівни Пиркало, Андрія Володимировича Бондаря та Миколая Юрійовича Рябчука. Яскравою ознакою колонок вважається регулярна присутність автора, вислів його думок та переживань. Одним із популярних сучасних колумністів є Андрій Бондар, відомий також як поет, есеїст. Це людина надзвичайно талановита та досвідчена, про що можна стверджувати після прочитання його текстів. Колумністика А. Бондаря має свої специфічні риси. В основному пише він про власні спогади, враження, почуття і всі факти дійсності, чи то підслухана розмова, чи політична ситуація, пропускає крізь призму свого світосприйняття. Тексти, які він пише, наповнені іронією, різноманітними художніми засобами, фразеологізмами.

Українська фразеологія почала розвиватися ще у XIX ст.. Фразеологізм – надслівна, семантично цілісна, відносно стійка (з допуском варіантності), відтворювана й переважно експресивна одиниця, яка виконує характеризуючо-

номінативну функцію. Класифікують фразеологізми за походженням, сферою побутування, семантикою, а також стильовими особливостями. Фразеологію розглядають у широкому і вузькому розумінні залежно від мовних одиниць, які зараховують до фразеологічних.

Ідіоми входять до складу фразеології у вузькому розумінні, їхніми основними ознаками є: образність, нерозкладність, відтворюваність, експресивність.

Слід зазначити також, що часто автори трансформують фразеологічні одиниці для кращого їх пристосування до певної ситуації. Існують такі різновиди трансформацій: поширення, субституція, усічення, фразеологічний натяк, контамінація, семантична та морфемна трансформації.

Фразеологізми, використані в колонках Андрія Бондаря, ми розподілили на п'ять семантичних груп:

- 1) фразеологізми, що формують семантичне поле, у центрі якого перебуває автор;
- 2) фразеологізми, що виражають ставлення інших до автора або його дій, вчинків;
- 3) фразеологізми, якими автор характеризує інших людей;
- 4) фразеологізми, що еквівалентні прислівникам;
- 5) фразеологізми, якими автор експресивно називає дії, процеси, стани, ситуації.

Переважають фразеологічні одиниці першої групи. Це пов'язане зі специфікою колонки як публіцистичного жанру, а саме авторською присутністю, автор пропускає будь-який факт через призму своєї психології. Інші групи за кількістю приблизно однакові. Але в кожній з них також можна знайти відбиток авторського світосприйняття.

Найчастіше зустрічаються фразеологізми розмовного походження. Це допомагає наблизитися до читача. Також були виділені і проаналізовані фразеологічні одиниці книжного походження; біблійного; ті, що походять зі сфер діяльності людини, а саме з кулінарії, музики, медицини. Але таких лише

декілька. Переважно Андрій Бондар використовує загальноживані фразеологізми.

До аналізу були взяті лише ідіоми, серед них більша частина фразеологічні єдності, значно менше зрощень. Найчастіше вони виконують експресивну функцію, деколи поєднуючись з номінативною і переконувальною.

Часто автор користується трансформаціями для кращого введення фразеологізму у контекст, пристосуванню до ситуації. Найчастіше це поширення, рідше субституція та фразеологічний натяк.

УДК: 378.1.573

ЗНАЧЕННЯ БІОЛОГІЧНИХ ЗНАНЬ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ НООСФЕРНОЇ СВІДОМОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

Баштовенко Оксана Анатоліївна

к. біол.н., доцент

Вовк Анатолій Миколайович

к. біол.н., доцент

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

М. Ізмаїл

Анотація: Ноосферний світогляд є інструментом для вирішення політичних, екологічних, демографічних, соціальних проблем. Біологічні знання лежать в основі сільського і лісового господарства, промисловості, медицини, охорони природи. Без них неможливий науково-технічний прогрес, космічні дослідження, розвиток людського суспільства. Нова технологічна реальність є агресивною з біологічної точки зору та потребує зміни свідомості майбутніх педагогів.

Ключові слова: ноосфера, біологія, освіта, свідомість, світогляд, сталий розвиток.

За тривалий час існування людського суспільства накопичено величезну кількість проблем, що супроводжують багато тисячолітню історію становлення суспільства.

Життя – складний процес. І не тільки тому, що має різноманітні прояви, а й тому що всі живі істоти пов'язані між собою та оточуючим середовищем. І ці зв'язки, рано чи пізно, відбиваються на існуванні кожної окремої особини. Людина, єдина жива істота, як ми вважаємо, наділена розумом. Саме тому, вона відповідальна за все, що відбувається на нашій планеті.

Формування в людях біологічної свідомості – важлива місія, яку починають здійснювати вчителі - предметники. Важливість полягає в тому, що біологічний світогляд вже зараз є інструментом для вирішення багатьох політичних, екологічних, демографічних, соціальних проблем.

Знищення природних ресурсів, забруднення, збіднення довкілля, знищення генофонду, старіння населення, поширення наркоманії, алкоголізму і СНІДу, епідемічних інфекційних хвороб, енергетична, водна, продовольча криза – питання, на які спрямовує свої дослідження сучасна біологія. Не можна переоцінити величезне значення біологічних наук для життя людського суспільства. Біологічні знання лежать в основі сільського і лісового господарства, промисловості, медицини, охорони природи. Без них неможливий науково-технічний прогрес, космічні дослідження.

Сучасний стан розвитку біологічних наук надає людям можливість для втілення різноманітних біотехнологій, що підвищують рівень життя, але одночасно створюють цілу низку проблем, на вирішення яких виникає потреба філософського підходу до переосмислення людського буття. Людина, озброєна біологічними знаннями, не завжди використовує їх собі на користь. Агресивне втручання сучасних технологій в біологічний світ, створює нову біологічну реальність. Проблеми вимагають не тільки когнітивного виміру біологічної сутності, а й наступного за складністю - трансцендентного [1,с.134].

Розширюється сучасне уявлення про живе - гена інженерія, клонування, трансплантологія стають практичним інструментом для наукового пізнання існуючих та творення нових форм живого [1; 2; 3]. Тобто, біологічна наука у своїй багатоманітності вивчення сутності життя є аксіологічною [4, с.124]. Формування біологічного світогляду в умовах реального часу, коли вища освіта все більше застосовує інтеграційні підходи у вивченні освітніх компонент, інтегрує і природничі дисципліни. На ринку освіти це новина, але, можливо, об'єднання фізики, хімії та біології з географією та екологією в одній дисципліні, в інтегрованому курсі матимуть попит та впровадження у прикладну діяльність. Дефіцит спеціалістів для викладання цих курсів повинен

задовольнятися випускниками - всебічно розвиненими фахівцями з біологічним світоглядом, що здатні вирішувати надскладні завдання сьогодення. Основне питання біології – це визначення сутності живого. Останнім часом це питання стає по суті своїй філософським, оскільки потребує певного світогляду та осмислення. Розгляд цього питання починається з визначення біологічного об'єкту. Але біологічний об'єкт не може не мати походження. Питання походження життя ще більш глибоко занурює у філософію. У давні часи все живе вважали достатньо доцільним і гармонійним, та відповідь на питання – звідки така досконалість, людина шукала завжди. В залежності від рівня розвитку цивілізації, розвитку науки, пануючим суспільним поглядам, відповіді досить різнились. З давніх часів за творця життя вважали саму природу, все пояснювалось необхідною визначеністю і доцільністю. Але в античні часи панувала натурфілософія. Ботаніка та зоологія були описовими, медицина, агрономія, як прикладні. Міркування про специфіку живого, склалося як об'єднання біологічного і філософського. Концепція самозародження – одна з найвідоміших на той час[5,с.130].

Арістотель, поділяючи думку про самозародження, відмінності живого і неживого пояснював наявністю душі. Також він розмежовував якість життя: тваринне і рослинне. Концепція атомізму Демокріта пояснює якісну різноманітність предметів як прояв механічного руху найменших частинок речовини – атомів. Тепло і волога - ось, на його думку, основні причини для того, щоб життя зародилось само по собі.

У часи відродження наука виокремилась з натурфілософії. Окремі складові дослідження – об'єкт, опис, експеримент, формують науки про людину. Організм людини як цілісна система - світоглядний вимір того часу.

Та незважаючи на такі відкриття, до середини ХІХ ст. мала існування ідея про самозародження живого. І тільки в 60-ті роки ХІХ століття завдяки видатним дослідкам Луї Пастера самозародження життя як ідея, зазнала остаточного краху. Живе походить тільки з живого - новий світоглядний принцип - сприяв прогресу науково-біологічного дослідження живого.

Фізіологія завжди висувалася на передній план у біологічній науці, особливо - фізіологія людини і тварин. Вже на початку XIX ст. акценти надаються функціонально-цілісному сприйманню біологічних систем. Всі узагальнення і здобутки відповідно фізіологічних механізмів її межах були характерні для всього живого. Сприйняття концепцій плану будови організмів Ж.Кюв'є, Е.Ж.Сент-Ілера та теорії клітинної будови організмів М.Шлейдена та Т.Шванна наштовхнуло на думку про єдність всіх живих істот загалом. Це можна вважати ненавмисною спробою спрямування ноосферного мислення.

Вагоме теоретичне підґрунтя обумовило розвиток фізіології як випереджаючого напрямку. А затвердження експерименту засвідчило дієвість наукового дослідження. З появою нового сенсу в розумінні живого (як світогляд та застосування методологічного підходу), ідея виникнення живого з неживого отримала ґрунтовне підтвердження. Фрідріх Велер в 1828 р. завдяки хімічній реакції синтезував органічну речовину з неорганічної (сечовину). На підставі цих відкриттів для твердження: живе походить з неживого, біологічне - з хімічного, маємо створення нової концепції - хімічної еволюції. На теперішній час це повноцінно вкладається в концепцію сталого розвитку суспільства на підставі ноосферної свідомості.

Найважливішою з професійних компетенцій майбутніх вчителів природничих дисциплін є здатність до створення, збереження та впровадження наукових цінних надбань. На підставі високоморальних, культурних принципів суспільства, сприяти розвитку предметної області, визначати її місце у загальній системі. Наступним кроком для вирішення цього є розуміння історії та закономірностей розвитку знань про природу і суспільство, технологічний розвиток суспільства (техніки і технологій), та використання різних видів та форм рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя. Таке спрямування компетентнісного розвитку майбутніх фахівців створить міцний фундамент для формування ноосферної свідомості. Ноосферний світогляд дозволить будувати свої відносини з природою на науковій основі, надасть можливість передбачити наслідки,

запобігати негативному впливу, та формувати гармонійні суспільні відносини[4,с.46].

Тому, такий напрям є скеровуючим для майбутніх вчителів для створення сфери розуму, що дозволить гармонійно взаємодіяти життєвим факторам і формам та надасть можливості для інноваційного розвитку суспільства. Це єдиний спосіб гармонійного перетворення людського суспільства. Таким чином, біологічні знання сприяють формуванню ноосферного мислення студентів, викладачів, на шляху формування загальнолюдських цінностей, збереження життя та важливим дієвим засобом на шляху подолання кризових явищ у світі[6,с.126].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Лисеев И. К. Наука о жизни и ее воздействие на культуру//Человек. - 2002.- №3. - С.92-94.
2. Вельков В. В. На пути к генетически модифицированному миру // Человек. - 2002. - №2. - С.22-37.
3. Добровольський В. В. Екологічні знання: Навч. посібник для студ. вузів. –К.: Професіонал, 2005. – 304 с.
4. Проблеми сталого розвитку України. К.: “БМТ”, 2001, 423 с.
5. Рубанець О. М. Проблема клонування людини: про взаємодію когнітивного та трансцендентного//Практична філософія. -2003. - №4. - С.126-135.
6. Сидоренко Л. І. Гуманістичний вимір сучасного природознавства//Філософські проблеми гуманітарних наук. - 2005.- С.124- 128.

СУЧАСНИЙ СТАН ВНУТРІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ

Бондаренко Наталія Миколаївна

к.е.н., доцент

Кудлай Альбіна Віталіївна

Студентка факультету економіки

Дніпровський національний університет

ім. О. Гончара

м. Дніпро, Україна

Анотація. У статті досліджено сучасний стан та розвиток внутрішньої торгівлі країни, проаналізовано кількість суб'єктів господарювання, задіяних у торговельній галузі, та динаміку їх фінансового результату. На основі даних Державної служби статистики проаналізовано динаміку та структуру оптового і роздрібного товарообороту за групами. Встановлено, що внутрішня торгівля є одним з головних факторів, який впливає на добробут населення країни та виробництво валового внутрішнього продукту, а внаслідок і на соціально-економічну ситуацію в Україні. На підставі проведеного аналізу встановлено, що в цілому кількість підприємств, задіяних в торговельній діяльності, з кожним роком зростає. Переважну кількість серед таких підприємств займають саме малі підприємства. Досліджено, що за останні роки динаміка фінансового результату торговельних підприємств має позитивну тенденцію.

Ключові слова: торгівля, торговельна діяльність, торговельне підприємство, внутрішня торгівля, роздрібна торгівля, оптова торгівля, продовольчі товари, непродовольчі товари.

В економіці кожної країни, в тому числі й в економіці України, торговельна галузь відіграє велику роль. Від рівня її розвитку залежить продовольча безпека, економічне зростання та активна позиція держави на

світовому ринку. З кожним роком ця роль в житті людей, економіки кожної країни та й міжнародної економіки в цілому зростає. Це пов'язано як зі швидкими темпами росту чисельності населення, так і зі зростанням їх потреб та виникненням нових товарів і послуг, що задовольняють такі потреби.

Питання сучасного стану внутрішньої торгівлі України у своїх роботах досліджували такі вчені, як А. Даниленко, Ю. Кіндзерський, А. Мазаракі, І. Бланк, В. Лагутін, В. Точилін, Н. Трішкіна та ін.

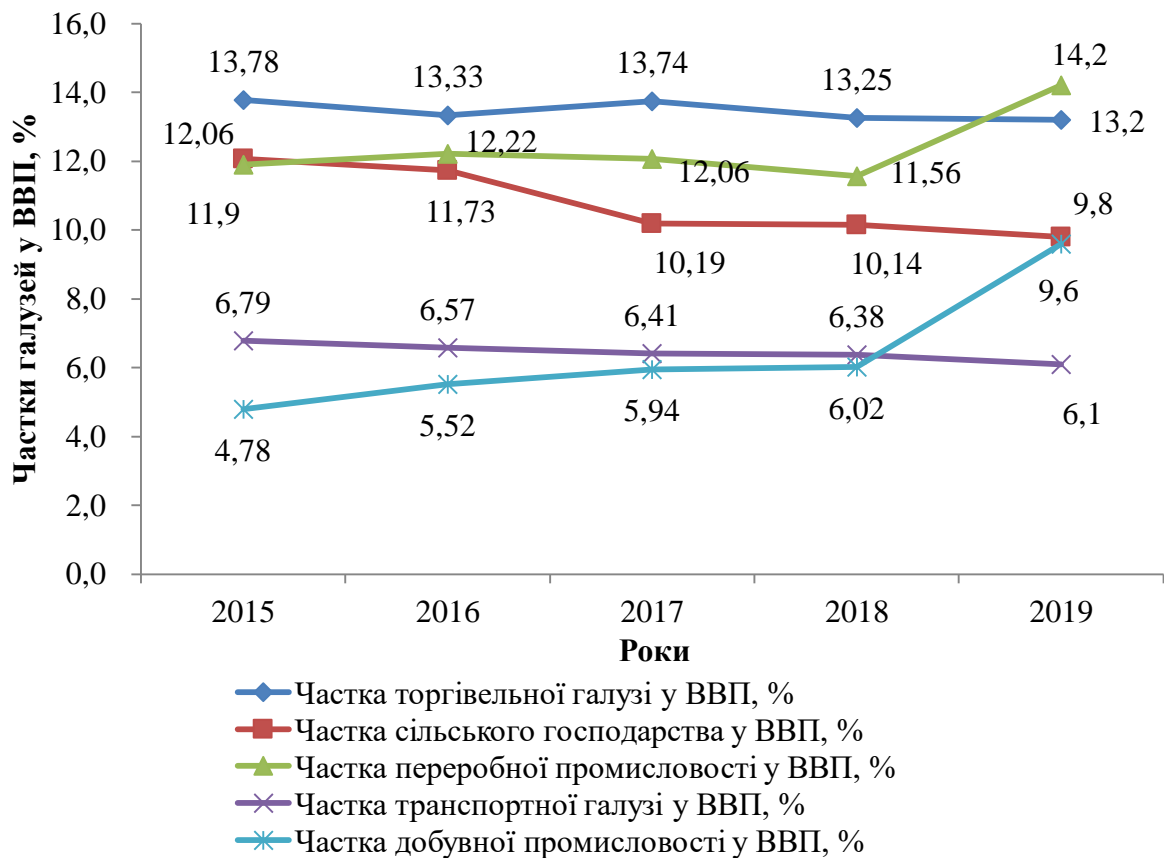
На сьогоднішній день в Україні є різні види підприємницької діяльності – виробнича діяльність, діяльність з надання послуг, банківська та ін. Торговельна діяльність займає провідне місце між ними.

Визначення поняття «торговельна діяльність» наведено в Господарському кодексі, в якому зазначається, що торговельна діяльність – це діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання у сфері товарного обігу, спрямована на реалізацію продукції виробничо-технічного призначення і виробів народного споживання, а також допоміжна діяльність, яка забезпечує їх реалізацію шляхом надання відповідних послуг [1].

В залежності від ринку, де здійснюється товарний обіг, можна виділити такі види торговельної діяльності, як внутрішня (торговельна галузь, яка реалізує товари всередині країни) та зовнішня торгівля (торговельна діяльність, суб'єктами якої є резиденти різних держав).

Одним з основних факторів, що впливають на соціально-економічну ситуацію в країні та добробут населення, є функціонування внутрішньої торгівлі. Внутрішня торгівля на сьогоднішній день є однією з найвагоміших сфер національної економіки України, оскільки вона має вагомий внесок у виробництво валового внутрішнього продукту. Отже, одним з головних показників, які свідчать про важливість даної галузі, є частка торговельної діяльності у ВВП України.

На підставі даних Держкомстату було проаналізовано частки основних галузей у ВВП України за 2015-2019рр (рис. 1).

Рис. 1. Частки найбільших галузей за вкладом у ВВП України за 2015-2019рр.

Джерело: побудовано авторами на основі даних Держкомстату [2]

Отже, торговельна галузь має позитивну тенденцію, адже за 2015-2019рр. вона зростає майже на 96%. Але не дивлячись на це, все ж таки частка торговельної галузі у ВВП України за цей період зменшилась на 0,58% та становила на 2019 рік 13,2% від ВВП. Тому на 2019 р. торговельна галузь займає друге місце по вкладу кожної галузі в приріст ВВП.

В залежності від свого функціонального призначення споживчі товари поділяються на продовольчі (продукти, які мають натуральний вигляд або вже підлягали переробці, призначені для використання населенням для харчування) та непродовольчі (продукти, які реалізуються населенню або суб'єктам господарської діяльності, але не в якості їх використання як харчовий продукт).

На сьогодні виділяють дві основні форми торгівлі – роздрібна та оптова торгівля. За ДСТУ 4303:2004 «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни і визначення» [3] роздрібна торгівля – це вид економічної діяльності в сфері

товарообігу, який полягає у реалізації товарів та надання послуг для особистого та сімейного споживання.

Для аналізу роздрібного товарообороту проаналізуємо дані Держкомстату за 2016-2019рр., наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Питома вага продовольчих та непродовольчих товарів в роздрібному товарообороті підприємств (юридичних осіб)

	2016р.		2017р.		2018р.		2019р.		Відхилення 2019р. від 2015р	
	млн. грн	%	млн. грн	%	млн. грн	%	млн. грн	%	млн. грн	%
Всього товарів	555975	100	586330	100	668370	100	793479	100	237504	42,7
Продовольчі товари	227902	41	233204	39,8	289696	43	336588	42,4	108686	19,5
Непродовольчі товари	328073	59	353126	60,2	378674	57	456891	57,6	128818	23,2

Джерело: сформовано автором на основі даних Держкомстату [2]

Отже, можна зробити наступні висновки. Упродовж 2016-2019 років продовольчі та непродовольчі товари в роздрібному товарообороті підприємств мають позитивну тенденцію та швидкі темпи зростання. Так, порівнюючи загальну суму товарів у 2019р із загальною сумою товарів у 2015р., вона зросла на 305921 млн грн (або на 63%).

Аналізуючи питому вагу цих товарів, бачимо, що упродовж наведених п'яти років переважають непродовольчі товари. У середньому питома вага непродовольчих товарів за ці п'ять років складає 58,5% від загальної суми товарів. Так, за цей період загальна сума непродовольчих товарів в роздрібному товарообороті підприємств збільшилась на 23,2% (28818 млн грн). А от загальна сума продовольчих товарів збільшилась на 19,5% (108686 млн грн). За наведені п'ять років середня питома вага продовольчих товарів у загальній сумі всіх товарів складає 41,5%. На рисунку 2 наглядно відображено динаміку питомої ваги продовольчих та непродовольчих товарів у роздрібному товарообороті підприємств за 2016-2019 рр.

Рис 2. Питома вага продовольчих та непродовольчих товарів у роздрібному товарообороті підприємств за 2015-2019 рр.

Джерело: побудовано авторами на основі даних Держкомстату [2]

Також ДСТУ 4303:2004 «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни і визначення» дає визначення поняття «оптова торгівля», під яким розуміється вид економічної діяльності в сфері товарообігу, який полягає в реалізації товарів за договорами поставки партіями (оптом), які в подальшому будуть реалізовані кінцевому споживачеві через роздрібну торгівлю або для виробничого споживання і надання пов'язаних з цим послуг [3]. Для аналізу оптового товарообороту використаємо дані Держкомстату України за 2016-2019рр., які наведено в таблиці 2.

Отже, за 2016-2019 рр. оптовий товарооборот зріс на 86,6% (на 766211 млн грн). Це, в першу чергу, пов'язано зі стрімким зростанням непродовольчих товарів на 89,2%. Зростання продовольчих товарів має дещо менший вплив на зростання оптового товарообороту, адже величина продовольчих товарів збільшилась на 75%.

Таблиця 2

Динаміка та структура оптового товарообороту України за групами за 2016-2019 рр.

	2016р.	2017р.	2018р.	2019р.	Відхилення 2019р. від 2016р.	
					млн. грн.	%
Оптовий товарооборот, млн. грн.	1555966	1908671	2215367	2322177	766211	49,24
продовольчі товари	252771	314048	356103	392140	139369	55,14
непродовольчі товари	1303195	1594623	1859265	1930037	626842	48,1
Питома вага в оптовому товарообороті, %	100	100	100	100	X	X
продовольчі товари	16,2	16,5	16,1	16,9	0,7	4,32
непродовольчі товари	83,8	83,5	83,9	83,1	-0,7	-0,84
Частка продажу товарів, що вироблені на території України, %	44,5	43,7	42	44,1	-0,4	-0,9
продовольчі товари	76,4	76,8	77,2	75,1	-1,3	-1,7
непродовольчі товари	38,3	37,2	35,3	37,8	-0,5	-1,3

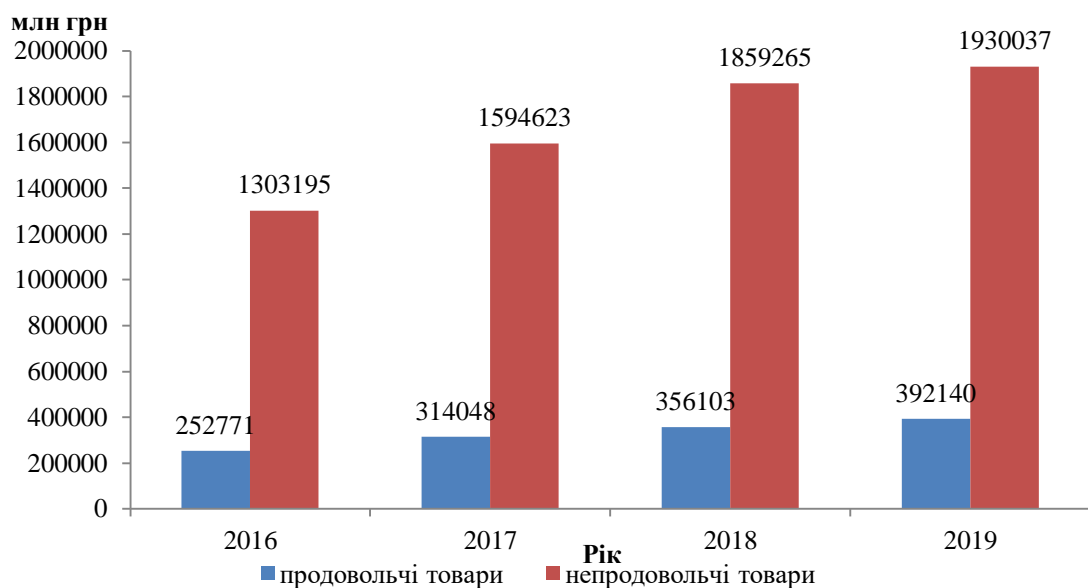
Джерело: сформовано автором на основі даних Держкомстату [2]

Отже, в структурі оптового товарообігу за 2016-2019рр. також суттєво переважають непродовольчі товари. Так, у 2019 р. їх питома вага в загальному товарообороті складає 83%, що більше від 2016р. на 0,7%.

Варто зазначити, що частка продажу товарів, які вироблені на території України за 2016-2019рр. зменшилась на 0,9%. На таке зменшення значний вплив мало зменшення частка продажу продовольчих товарів на 1,7%,. Отже,

основним фактором зменшення частки продажу товарів, вироблених на території України за 2016-2019рр, є продовольчі товари, які зменшились на 1,7%; дещо менший вплив має частка продажу непродовольчих товарів – вони зменшились на 1,3%.

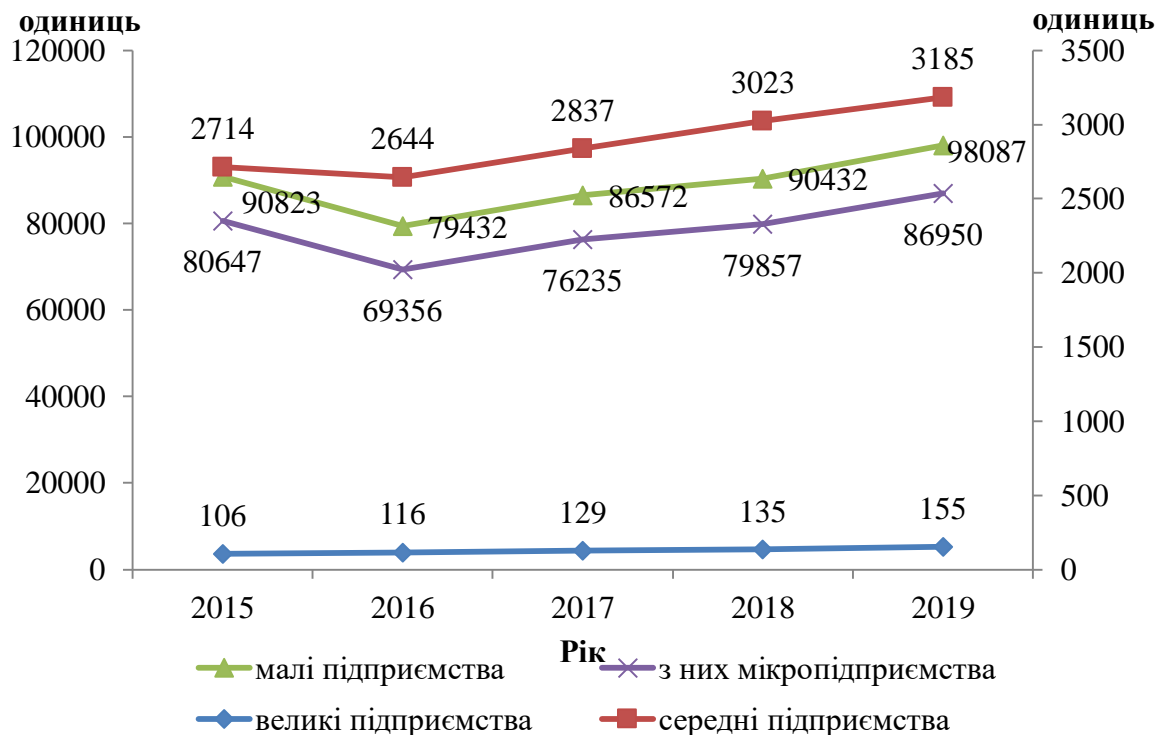
Для більшої зрозумілості на рисунку 3 наведено динаміку оптового товарообороту України за 2016-2019 рр. У зв'язку з постійно зростаючими потребами населення з кожним роком кількість суб'єктів господарювання збільшується. Торгівля є однією з найпоширеніших видів діяльності серед підприємств.

Рис 3. Динаміка та структура оптового товарообороту України за групами за 2016-2019 рр.

Джерело: побудовано авторами на основі даних Держкомстату [2]

Як наслідок, кількість суб'єктів господарювання, зайнятих торговельною діяльністю, також збільшується. Так, на рисунку 4 наведено динаміку та структуру оптових та роздрібних торгових підприємств за 2015-2019рр.

Рис.4. Динаміка та структура підприємств оптової та роздрібної торгівлі України за 2015-2019рр.

Джерело: побудовано авторами на основі даних Держкомстату [2]

На підставі наведеної діаграми бачимо щорічне зростання підприємств оптової та роздрібної торгівлі за 2015-2019рр. Так, за цей період кількість таких підприємств зросла на 7784 од. (або 8,3%).

Найбільшу питому вагу серед загальної кількості підприємств оптової та роздрібної торгівлі займають мікропідприємства, середня питома вага яких до загальної кількості підприємств торговельної діяльності за вказаний період складає 85,3%.

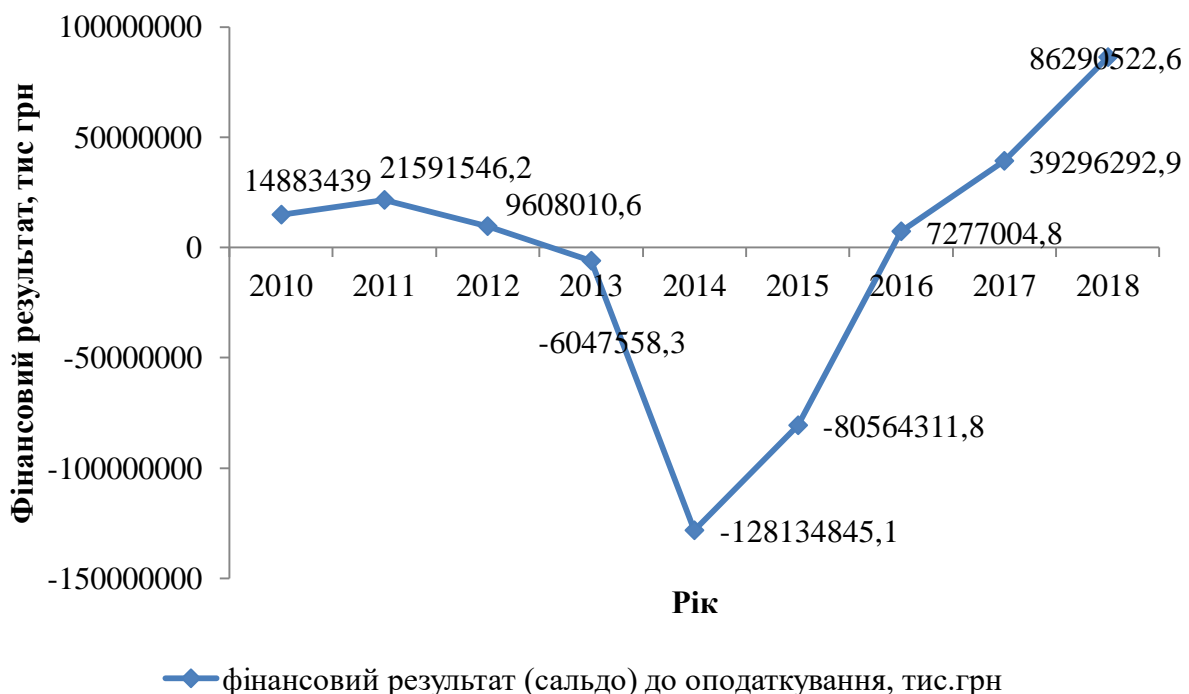
Звідси малі підприємства, до яких входять і мікропідприємства, в середньому складають 96,7% від загальної кількості торгових підприємств. У порівнянні з 2015р. на 2019р. кількість малих торгових підприємств зросла на 7264 од (8%).

Кількість середніх торгових підприємств за 2015-2019рр. в середньому складає 2880,6 (або 3,1% до всієї кількості торгових підприємств). У порівнянні з 2015р. кількість середніх підприємств у торговельній діяльності зросла на 17,35% та становила 3185 од.

Значно мала питома вага серед наведених вище підприємств у торговельній діяльності належить великим підприємствам, середня питома вага яких складає тільки 0,14% від загальної кількості підприємств торговельної діяльності. Але варто зазначити, що у порівнянні з 2015р. їх кількість зросла на 49 од. (46%).

Результат діяльності торговельних підприємств визначається по підсумковому фінансовому показнику прибутку чи збитку. Тому на основі даних Держкомстату було проведено аналіз фінансових результатів таких підприємств (рис.5)

Рис. 5. Динаміка фінансового результату підприємств оптової і роздрібною торгівлі України за 2010-2018рр.

Джерело: побудовано авторами на основі даних Держкомстату [2]

Отже, впродовж 2010-2018рр. на підприємствах оптової і роздрібною торгівлі України були значні коливання фінансового результату. Так, у 2013-2015рр. загалом ці підприємства зазнавали збитків. Найбільший збиток відслідковується у 2014р. - 128134845,1 тис грн. Така негативна статистика пов'язана з військовим конфліктом на Сході та економічною кризою.

Але варто зазначити, що все ж таки у 2018р. у порівнянні з 2010р. фінансовий результат збільшився на 480%. Тому прибуток становив 86290522,6 тис грн. Це пов'язано з тим, що прибуток отримали 77,2% від усієї кількості підприємств, у свою чергу, збитку зазнали лише 22,8%.

Отже, внутрішня торгівля є соціально-економічною системою, основною функцією якої є задоволення потреб населення країни шляхом реалізації необхідних їм товарів.

Торговельна галузь, у тому числі й внутрішня торгівля, є стратегічно важливою сферою економіки України. На сьогоднішній день у зв'язку з проблемами, які перешкоджали розвитку економіки України, існують певні суперечності щодо розвитку даної галузі. Суттєво похитнули розвиток торговельної галузі такі фактори, як політична криза, а також недосконалість у системі державного регулювання і контролю за товарними і фінансовими потоками та військові дії на Сході України тощо.

Для економіки України найбільш складний період відбувся у 2014-2015 роках. Внаслідок чого відстежувалось зниження як оптового, так і роздрібного товарообороту; зменшення кількості суб'єктів господарювання, що займаються торговельною діяльністю, внаслідок труднощів у фінансово-кредитній сфері; підвищення цін на товари продовольчого та непродовольчого призначення, продукцію сільського господарства тощо.

Починаючи з 2015 року, економіка України поступово стабілізувалась, адже, проаналізувавши стан внутрішньої торгівлі, можна стверджувати, що на сьогоднішній день збільшується роздрібний та оптовий товарооборот, покращуються фінансові результати та збільшується кількість торговельних підприємств.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Податковий кодекс України: офіц. текст. Київ від 13.01.2003 №436-IV. *Офіційний вісник України*. 2003. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. - URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. ДСТУ 4303:2004. Роздрібна та оптова торгівля: терміни та визначення понять. [Чинний від 2005–07–01]. Вид. офіц. Київ: Держспоживстандарт України, 2005. - 18 с.

**ЦУКРОВИЙ ДІАБЕТ 2-ГО ТИПУ ЯК ЧИННИК ВИНИКНЕННЯ
ІНФАРКТУ МІОКАРДА**

Варич Олександр

студент

Плакушко Олександра

студентка

Шейкіна Надія Валеріївна

к. біол. н., доцент кафедри

освітніх та інформаційних технологій

Національний фармацевтичний університет м. Харків

Вступ. Пацієнти з гострим коронарним синдромом- це часто хворі на цукровий діабет 2-го типу [1, 2]. Особи з гіперглікемією у гостру фазу захворювання є гетерогенною групою, яка включає хворих на цукровий діабет 2-го типу, пацієнтів із вперше виявленим цукровим діабетом, осіб із порушенням толерантності до глюкози, а також із гіперглікемією, зумовленою адренергічним стресом. За даними Шведського реєстру лікування коронарної патології (Swedish Registry for Coronary Care), близько 21% пацієнтів із гострим інфарктом міокарду (ГІМ) мали раніше діагностований діабет. Проте слід зазначити, що на момент виникнення інфаркту міокарда у частини пацієнтів цукровий діабет 2-го типу залишається не виявленим.

Отже, загальне число хворих на цукровий діабет 2-го типу серед пацієнтів із гострим коронарним синдромом може досягати 50% [3-4]. За даними Центру медичної статистики МОЗ України, станом на 1 січня 2011 року загальна кількість хворих на Цукровий діабет в Україні складає 1183011 осіб. Міський кардіологічний центр Олександрійської клінічної лікарні міста Києва [2] . Порівняння результатів лікування хворих на інфаркт міокарда 1984-1985 роками та у більш пізній період (із застосуванням сучасних методів) свідчить,

що рівень госпітальної летальності вірогідно знизився лише серед хворих без цукрового діабету [1-5]. Проблема обтяжливого впливу цукрового діабету 2-го типу на клінічний перебіг і наслідки інфаркту міокарда, вочевидь, не втратить своєї актуальності і протягом найближчих десятиріч з огляду на зростаючі темпи поширеності цукрового діабету 2-го типу [6].

Останнім часом широко досліджується роль дисфункції ендотелію у розвитку атеросклерозу та ішемічної хвороби серця. Відомо, що серцево-судинні ускладнення є провідною причиною смерті хворих на цукровий діабет 2-го типу. Близько 80% хворих помирають від цих ускладнень, причому на тлі діабету надто істотно підвищується серцево-судинна захворюваність і смертність серед жінок.

Незважаючи на значні успіхи у вивченні патогенетичних механізмів розвитку інфаркту міокарда у хворих без порушень вуглеводного обміну, у проблемі впливу гіперглікемії на його перебіг і наслідки залишається багато не вирішених питань.

Мета. Дослідити зв'язок між виникненням інфаркту міокарда та діабетом 2-го типу як стимулюючого фактору.

Матеріали і методи. До дослідження включено 79 хворих, госпіталізованих у відділення кардіології Харківської клінічної лікарні м. Харкова з приводу інфаркту міокарда, протягом 10 календарних днів був проведений моніторинг показників пацієнтів. Поширеність цукрового діабету 2-го типу серед хворих на інфаркт міокарда вивчали шляхом статистичного аналізу даних карт стаціонарних хворих. Діагноз цукровий діабет 2-го типу встановлювали згідно з критеріями ВООЗ (1999).

До дослідження не включали хворих на цукровий діабет 1-го типу, із клапанними пороками та тих, у кого розвиток клінічних симптомів почався раніше, ніж 24 години перед госпіталізацією. Рівень глюкози у крові визначали одразу після госпіталізації та протягом 10 днів.

Результати та обговорення Обстежуваних розподілили на дві групи. До першої групи віднесли 54 хворих у яких був виявлений цукровий діабет 2-го

типу, до другої- 25 пацієнтів без порушень вуглеводного обміну. Серед пацієнтів з виявленим цукровим діабетом 2-го типу інфаркт міокарда був частіше розповсюджений серед жінок 68% від загальної кількості пацієнтів жіночої статі хворих на інфаркт міокарда спричинений порушенням вуглеводного обміну та у чоловіків 61% від загальної кількості хворих чоловічої статі на інфаркт міокарда з фактором розвитку цукровий діабет 2-го типу. Проаналізувавши статистику поширеності та перебігу інфаркту міокарда з порушенням вуглеводного обміну та без, було виявлено, що у 29,3% випадків виявлено повторний інфаркт міокарда, що значно перевищує показники хворих без цукрового діабету 2-го типу 16,4%.

Ці результати узгоджуються з даними літератури [8], згідно з якими у хворих на цукровий діабет повторний інфаркт міокарда реєстрували втричі частіше, ніж у загальній поширеності. Крім того, саме в осіб із цукровим діабетом 2-го типу визначено високу ймовірність розвитку повторного інфаркту міокарда протягом першого року.

Серед хворих із цукровим діабетом 2-го типу гіпертонічна хвороба мала місце 77,7% випадків, тоді як у групі хворих без цукрового діабету частка пацієнтів з артеріальною гіпертензією склала 52%.

Середній показник систолічного артеріального тиску (САТ) у групі пацієнтів із цукровим діабетом 2-го типу ($173,7 \pm 1,8$ мм рт. ст.) був більшим за такий в осіб без цукрового діабету ($164,2 \pm 3,3$ мм рт. ст., $p < 0,05$), так само, як і показники діастолічного тиску (ДАТ): $90,9 \pm 1,5$ мм рт. ст. проти $78,2 \pm 2,0$ мм рт. ст. ($p < 0,05$, табл. 1).

Отже, перебіг гіпертонічної хвороби у пацієнтів із цукровим діабетом 2-го типу був тяжчим, ніж в осіб без цукрового діабету 2-го типу. Отримані результати підтверджують негативний вплив хронічної гіперглікемії, яка мала місце в обстежених із цукровим діабетом 2-го типу, на функцію судин, що узгоджується з даними літератури [8].

Таблиця 1

Поширеність гіпертонічної хвороби та показники артеріального тиску у пацієнтів з інфарктом міокарда

Групи	Гіпертонічна хвороба	n	%	САТ, мм рт. ст.	ДАТ, мм рт. ст.
ЦД 2-го типу (n=54)	є	42	77,7%	173,7±1,8	90,9±1,5
	немає	12	22,2%	131,45±1,94	86,36±3.38
Без порушень вуглеводного обміну (n=25)	є	13	52%	164,18±3,32	78,2±2,0
	немає	12	48%	128,1±3,03	81,00±3,05

Висновки. У хворих на цукровий діабет 2-го типу інфаркт міокарда має тяжчий перебіг, ніж у пацієнтів без порушень вуглеводного обміну. Отже цукровий діабет 2-го типу не лише обтяжує перебіг інфаркту міокарда, а і є фактором який спричиняє та задає вектор до розвитку хвороби.

ЛІТЕРАТУРА.

1. Александров А.А. Инфаркт миокарда и сахарный диабет: «Мюнхенское соглашение». Сахарный диабет и кардиоваскулярная патология / А.А. Александров // Болезни сердца и сосудов. – М.: ДФУ ЕНЦ Росмедтехнологии. -2007. – Т.2. -28 с.
2. Амосова Е.Н. Актуальні питання лікування хворих на ішемічну хворобу серця в поєднанні з цукровим діабетом / Е.Н. Амосова // Укр. мед. часопис. – 2001. - №3. с. 12-19.
3. Амосова Е.М. Цукровий діабет та ІХс / Е.М. Амосова // Журн. АМН України. — Т. 3, No 6. — С. 508-517. Gangi A.S. A systematic review and meta-analy- 2000. - 5.

4. Gangji A.S. A systematic review and meta-analysis of hypoglycemia and cardiovascular events: a comparison of glyburide with other secretagogues and with insulin / A.S. Gangji, T. Cukierman, H.C. Gerstein // *Diabetes Care*. – 2007. – Vol. 30, 1 2. – P. 389-394.

5. Norhammar A. Glucose metabolism in patients with acute myocardial infarction and no previous diagnosis of diabetes mellitus: a prospective study / A. Norhammar, Tenerz, G. Nilsson // *Lancet*. – 2002. – Vol. 359. – P. 2140-2144.

6. Belcher G. Cardiovascular effects of treatment of type 2 diabetes with pioglitazone, metformin and gliclazide / G. Belcher, C. Lambert, K.L. Goh [et al.] // *Int J Clin Pract*. – 2004. – Vol. 58. – P. 833-837.

7. Зяблов Ю.И. Возникновение, течение и осложнения. 8. Сергієнко А.А. Діабетична кардіоміопатія / А.А. Сергієнко, А.С Ефімов // Львів-Київ. 2007.- 480 с. жайший результат острого инфаркта миокарда у мужчин и женщин / Ю.И. Зяблов, С.А. Округин, С.Д. Орлова // *Клин. медицина*. 2011. - 9. Belcher G. Cardiovascular effects of treatment of Ne 11. -С. 26-28. type 2 diabetes with pioglitazone, metformin and gliclazide / G. Belcher, C. Lambert, K.L. Goh (et al.) // *Int J Clin Pract*. - 2004. -Vol. 58.- P. 833-837. 10

8. Аметов А.С. Новые стратегии ангиопротективной терапии у больных сахарным диабетом 2 типа и артериальной гипертензией / А.С. Аметов, Т.Ю. Демидова, С.А. Косых // *Российский World Health Organization. The challenge of obesity in the WHO European Region* // *Am. J. Med*. 2009. - Vol. 110. P. 260-268. 11. *кардиологический журнал*. 2005. -№ 1.- С. 47-61.

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ВІКТИМІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ЖІНКИ

Вакуліч Тетяна Михайлівна

кандидат психологічних наук, доцент

Шопша Микола Миколайович

старший викладач

Міжрегіональна Академія управління персоналом

г. Київ, Україна

У статті здійснене теоретичний аналіз наукової проблеми щодо вивчення психологічних механізмів віктимізації особистості жінки. Висвітлено особливості батьківсько-дитячих стосунків та їх ролі у формуванні засвоєної безпомічності у жінки. Стаття висвітлює результати емпіричного дослідження особливостей факторів формування віктимної поведінки жінок, що проявляється специфічними порушеннями - відсутність ідентифікації та викривлення сприйняття власних почуттів, знижена здатність до адекватного оцінювання власної та чужого поведінки, навколишньої ситуації; порушенням кордонів Его, та використанням невротичних захисних механізмів.

Ключові слова: міжособистісна залежність, віктимна поведінка, емоційна сфера, інфантильні травми, батьківська сім'я.

Проблема особистості відноситься до числа найбільш складних, ключових проблем суспільної науки в цілому. Саме тому зрозуміло наскільки необхідний медико-психологічний аспект вивчення особистості і розробка на цій основі рекомендацій з попередження становлення її на шлях можливої жертви, а також реабілітаційних мір, що коректують і відновлюють особистісний потенціал. Незважаючи на достатньо високий рівень латентності формування віктимної поведінки жінок в сучасному українському суспільстві, стають більш явними масштаби явища.

Феноменологія деструктивних форм міжособистісної взаємодії включає в себе залежні й співзалежні відносини як у рамках подружніх стосунків, так і поза ними, проявляючись у віктимній поведінці особистості жінки – потенційній здатності опинитися в ролі жертви образливих подружніх стосунків в результаті негативної взаємодії особистісних якостей з зовнішніми факторами, та характеризується відчуттям приреченості особистості жінки, пристосуванням до інцидентів та власного стану байдужості, почуттям нетерпимості до власних помилок, самозвинуваченням. У зв'язку з цим, віктимна поведінка жінок у сімейних відносинах перетворюється на «трагедію цілого життя», коли нічого не збудовано, але багато чого порушено – душевне та фізичне здоров'я, можливості інших відносин.

Сам феномен віктимної поведінки науковці розглядають як “провокаційність”, “підпорядкованість” (Ю.Антонян), “хворобливу прив'язаність” (О.Сімонова), “надмірну стурбованість” (В.Штандер), “адикцію стосунків” (А.Шаєф), “психічний стан” (Р.Саббі), “комплекс особливих рис характеру” (С.Вітлді), “залежність” (В.Москаленко), “набір засвоєних норм поведінки” (Р.Баркер), “спосіб адаптації до гострого внутрішньо особистісного конфлікту” (Р.Поттер-Ефрон). Такі різні позиції дають змогу розглядати віктимність не лише крізь призму нормальної/анормальної поведінки, як прояв хворобливої залежності, але і як порушення сімейної взаємодії, приклад дисфункціональної моделі сім'ї, в якій особистості її членів зазнають негативного впливу, в результаті чого не задовольняються їхні потреби в самореалізації та особистісному зростанні.

У широкому сенсі термін “віктимність” розглядається як набір засвоєних форм поведінки, почуттів і вірувань, які роблять життя важким. Це залежність від людей та явищ зовнішнього оточення, яка супроводжується такою мірою неувagi до себе, що майже не залишає можливості для самоідентифікації [1]. Деякі автори роблять більший наголос на порушеннях особистості, на труднощах адаптації, на формуванні особливого типу міжособистісних стосунків. Згідно з їх позицією, віктимність є "емоційний, психологічний,

поведінковий стан, який розвивається в результаті довготривалого впливу стресу, використання правил, які забороняють відкрито висловлювати свої почуття і обговорювати особисті й міжособистісні проблеми”.

Тому, у віктимних жінок спостерігається ідеалізація образу чоловіка, який наділяється авторитетністю, інтелектуальністю, кожний чоловік оцінюється як потенційний шлюбний партнер, разом з тим, важливим регулятором стосунків є страх осуду з боку чоловіків, готовність “служити” чоловіку. Образ жінки наділяється рисами тривожності, залежності, демонстративності, жіночності. У стосунках жінки з віктимною поведінкою займають позицію “сплячої красуні“, яка орієнтована на пасивне очікування партнера, здатного актуалізувати її емоційність[2]. Такі жінки мають труднощі у реалізації та асиміляції сексуальності, яка є зовні провокуючою та рестриктивною.

Мета дослідження зумовили необхідність використання комплексу методів емпіричного дослідження. Вивчення особистісних особливостей жінок проводилось з допомогою таких психодіагностичних процедур: шкала форм образливої поведінки в подружній парі (створена спеціально для дослідження рівня та форм подружнього насильства) (Грабська І.А., Шинкаренко О.Д., 1999); методика діагностики міжособистісної залежності Б. Уайнхольд; суб’єктивне шкалювання самооцінки та опитувальник з діагностики розладів Самості М.Ю. Шальневої; 16- PF опитувальник Р. Кеттела; для аналізу генезу стосунків міжособистісної залежності, пов’язаних з інфантильною травматизацією та особливостями соціалізації – проєктивні методики: аналіз ранніх спогадів (W.R. Rule) та “Зачарована сім'я” (М. Kos, G. Biermann); шкала диференціальних емоцій К. Ізарда та статево-рольова шкала (ACL) для дослідження захисної Я-концепції особистості (Н.Г. Gough та А.В. Heilbrun, 1965); проєктивна методика Hand-Test (тест Руки) для дослідження глибинних особистісних характеристик та тенденцій (Е. Вагнер, З. Піотровські, 1962); анкета, що стосується ретроспективної оцінки батьківсько-дитячих стосунків; неструктуроване діагностичне інтерв’ю. Вибірка дослідження становила

загалом 273 чоловіка. З них 134 – досліджувана група (жінки, що страждають від насильства та образливих стосунків), 139 – контрольна (жінки, що не страждають від образливих стосунків). Вибірки узгоджені за показниками віку та освіти.

Згідно з результатами наших досліджень, класичний портрет жінок з віктимною поведінкою включає наступні деформуючі зміни:

- невротизованість ($p \leq 0,01$), яка проявляється в емоційній амбівалентності, хворобливій тривожності, депресивних розладах, втечі від реальності в світ фантазій, відмові від активних дій, гіперчутливості, вразливості; розлади афективних функцій (“обнубіляція почуттів” - затуманення, нерозуміння або викривлене сприйняття власних почуттів, переживань та тенденцій: агресивні тенденції сприймаються як прояв турботливості, емпатійність і бажання щирості - як прояв слабкості, комунікабельність і стосунки з іншими - як власна необережність, тенденція до підтримки з боку інших - як доказ власної нікчемності);

- стан засвоєної безпомічності (постійний страх за себе і дітей та концентрація на виживанні; відчуття безпомічності та безнадійності; нездатність передбачати можливі наслідки своїх дій і ефективно реагувати на образи; висока чутливість до потенційного насильства. Страх поступово іммобілізує жінку, вона більше не вірить в те, що має право вибору і тому залишається в тій самій ситуації, перестає реагувати адекватно на зовнішні стимули. Цей поступовий процес, який обумовлює безпомічність і безнадійність, є однією з головних причин того, чому жінка залишається в образливих стосунках).

- розлади когнітивних функцій ($t=9,8$; $p \leq 0,01$ при граничному значенні t -критерію 1,98) - нерозуміння або раціоналізація як власної, так і чужої поведінки, а також оточуючої ситуації: жінки-жертви сімейного насильства не розуміють небезпеки, що їм загрожує, а свій досвід биття сприймають як доказ мужності; можливі зриви внаслідок нервово-психічної напруженості усвідомлюються як прояв неделікатності; власні агресивні вчинки, що

неусвідомлено мотивовані почуттям страху - як доказ своєї домінантності; надмірне роздумування над проблемною ситуацією - як обережність; деформоване самосприйняття та занижена самооцінка (внаслідок перенесення ставлень партнера-образника на себе: оцінка себе як недружелюбної та нездатної до співчуття, відчуття нездатності налагодити нормальні стосунки будь з ким; прийняття чужих оцінок як своїх власних характеристик); порушення кордонів Его (прийняття суджень партнера-образника і асиміляції його думок до власного Я-образу, тобто жінка поступово приймає всі образи кривдника, чим підсилює втрату самовпевненості);

– посттравматичного стресового розладу ($r=0.57$ при $p \leq 0,01$) - рекурентне постійне і турбуюче переживання травми, через неприємні спогади, сні, нав'язливі дії і почуття, начебто б подія повторювалася; постійне уникання стимулів, які нагадують про травму; психогенна амнезія; зниження інтересу до значимих видів діяльності, дезадаптація в соціальній, професійній та інших важливих областях життєдіяльності; посттравматичного стресопохідного розладу (мінімізація тяжкості пережитого насильства, виправдання поведінки ооразника, самообвинувачення);

– співзалежність (“хвороблива прив’язаність”, “надмірна стурбованість”, “аддикція відносин”, “набір засвоєних норм поведінки”) – жінки-жертви сімейного насильства змінюють свою сутність і свої почуття, щоб задовольнити інших; відчувають себе відповідальними за задоволення потреб інших, навіть за умови незадоволення власних потреб; не вміють ніколи і ні в чому відмовляти; мають низьку самооцінку внаслідок того, що у них майже повністю відсутнє об’єктивне уявлення про свою особистість: вважають себе винуватцями хвороб своїх близьких; піддаються раптовим, несумісним зі здоровим глуздом впливам; зосереджені на бажанні зберегти свою сім’ю від розпаду, врятувати її від сорому; у них формуються викривлені уявлення про можливість сили волі, так само як і у залежних від алкоголю.

Висновки. Загалом, проведене емпіричне дослідження механізмів формування віктимної поведінки жінок дозволяє припустити, що досвід

переживання як фізичних, так і психологічних образ з боку батьків у дитинстві має сильний віктимізуючий вплив на особистість дівчинки. Причому вирішальним для віктимізації є вплив не окремого інциденту, а накопичувальний ефект, який створює клімат і можливості для подальших образ. Батьківське відношення, яке характеризується: фізичними образами, емоційною відчуженістю та ігноруванням дитини, постійною критикою та невдоволеністю пригнічує афективну сферу дитини, що обумовлює відчуття безпомічності і неповноцінності та деформує когнітивну сферу, створюючи передумови для розвитку внутрішньої конфліктності особистості. Саме модель дисфункціональної сім'ї часто стає детермінантою цілого ряду емоційних, когнітивних, поведінкових порушень у її членів, що може виступати предметом корекції при втручанні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гузиков Б. М. Алкоголізм у женщин // Б.М. Гузиков, А.А. Мейрен – М.: Медицина, 1998.– 224 с.
2. Москаленко В. Д. Зависимость: семейная болезнь // В.Д. Москаленко – М., 2002.– 300 с.
3. Shaef A. Co-dependence: Misunderstood // A. Shaef – San Francisco, 2006.–105 p.
4. Shields N. M. Patterns of family and nonfamily violence: Violent husbands and violent men// N. M. Shields // Violence and Victims.– 2017.– Vol. 3.– P. 83–97.

МОВНІ ІГРИ ТЕМИ «НАВЧАННЯ» НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ (З ДОСВІДУ РОБОТИ)

Вахненко Наталія Сергіївна

Любич Тетяна Яківна

викладачі іноземної мови

Полтавський базовий медичний фаховий коледж

м. Полтава, Україна

Особливе місце серед форм навчання в сучасній школі займають ігрові завдання. Використання таких завдань під час занять стимулює мотивацію навчально-пізнавальної діяльності студентів, забезпечує активну участь кожного з них в роботі, сприяє прояву здібностей та виникненню інтересу до процесу навчання.

Гра дає можливість учням подолати невпевненість, скутість, що заважає вільно вживати іноземні слова та активно брати участь у мовній діяльності. Використання ігрових завдань на заняттях з іноземної мови викликає у студентів почуття задоволення від виконаної роботи.

За допомогою ігор на заняттях можна досягти багатьох освітніх цілей: викладач може закріпити або повторити пройдений матеріал, змінити діяльність, розслабити учнів, а також підвищити рівень уваги та сприйняття.

Використання рольових і мовних ігор надає великі можливості для активного навчального процесу. Такі моменти на уроках сприяють розвитку творчої діяльності учнів, розвивають їх мислення, пам'ять, виховують ініціативність, допомагають подолати монотонність під час навчання іноземної мови; розвивають кмітливість і увагу, закріплюють та збагачують словниковий запас учнів, звертають увагу на відтінки лексичних значень; змушують учнів згадати вивчений матеріал, поповнити свої знання .

За допомогою гри добре відпрацьовується вимова, активізується лексичний і граматичний матеріал, розвиваються навички аудіювання, усного

мовлення. У процесі гри активно розвиваються творчі, розумові здібності учня, адже в ній передбачається прийняття рішення: як вчинити, що сказати, як обійти конкурента та виграти. Ігрові завдання допомагають зробити процес навчання іноземної мови цікавим і захоплюючим, сприяє оволодінню мовою в активній формі, розвиває пам'ять, увагу, кмітливість, підтримує інтерес до іноземної мови.

Використання ігор на заняттях з іноземної мови допомагає вчителю глибше розкрити особистісний потенціал кожного учня, його позитивні якості характеру -працелюбність, самостійність, ініціативність, а також вміння працювати в співробітництві .

Таким чином, гра у навчальному процесі дозволяє забезпечити більш якісне та швидке засвоєння іншомовного матеріалу, звільняє учня від зайвої сором'язливості, створює привабливу атмосферу на занятті з іноземної мови та активізує діяльність учня.

Нижче наводимо приклади ігор теми «Навчання», які широко використовуються викладачами іноземної мови нашого коледжу під час занять. У рамках цієї теми ми повинні навчити спілкуватися з викладачем, орієнтуватися у розкладі та за необхідності задавати уточнювальні питання, вести бесіду із представником адміністрації про вимоги до студентів та правила поведінки, визначати цілі навчання, просити або надавати практичні поради іншим учням щодо навчального процесу, виступати на семінарі, аргументувати свою точку зору, налагоджувати контакти та спілкуватися із товаришами у неформальній атмосфері тощо

1. Приймальна комісія. Рольова гра.

Завдання: ви випускник школи та поступаєте до коледжу. Спитайте у члена приймальної комісії, які відділення є в цьому закладі, які документи треба здавати, по яких предметах проводяться консультації, яку спеціальність краще обрати.

2. Чи знаєте ви наш коледж? Гра-змагання.

Завдання: давайте подивимося, хто краще знає наш коледж. Ми утворимо дві команди та по черзі задаватимемо будь-які питання про наш навчальний заклад: скільки студентів навчається у ньому, скільки викладачів працює, скільки відділень є, на якому поверсі які приміщення знаходяться та інші. Виграє та команда, яка дасть правильні відповіді на більшу кількість питань.

3. Як мені знайти...Рольова гра.

Завдання: ви щойно поступили до нашого коледжу. Вам треба знайти бібліотеку, лабораторію, аудиторію №10. Спитайте у студента, якого ви зустріли у коридорі, де вона знаходиться.

4. Познайомтеся з нашим коледжем. Рольова гра.

Завдання: ви представник адміністрації коледжу. До нас прибула делегація з-за кордону. Ознайоміть членів делегації з роботою коледжу, дайте відповіді на їхні питання.

5. Розклад занять. Рольова гра.

Завдання: складіть розклад занять на тиждень. Оголосіть його групі.

6. Під час перерви. Рольова гра.

Завдання: Ви вийшли під час перерви до коридору. Дізнайтеся у студента з іншої групи, як справи, запросіть його до буфету, зверніться до нього з проханням.

7. Для чого вивчають мови? Рольова гра.

Завдання: Ви група соціологів, які з'ясовують питання про те, що є основною ціллю у вивченні іноземних мов.

8. Чим ви займаєтеся у вільний час? Рольова гра.

Завдання: ви представник студентської ради. Розкажіть студентам, про можливості проведення вільного часу в коледжі: наукове товариство, творчі групи, самодіяльність, спортивні секції тощо. Надайте свої рекомендації, з'ясуйте, які побажання є у студентів.

9. Методи навчання іноземних мов. Гра-дискусія.

Завдання: ви учасники міжнародної конференції з питань навчання іноземних мов. Зробіть повідомлення з одної з проблем, висловіть свою точку зору, спираючись на факти, візьміть участь у дискусії.

Спостерігаючи за діяльністю студентів під час виконання ігрових завдань, ми дійшли висновку, що підвищений рівень мотивації та інтересу до навчання позитивно впливає на якість знань та успішність, дозволяє використовувати резервні можливості особистості, розвиває вміння практичного застосування знань, що є основною метою комунікативного підходу до навчання іноземних мов.

**ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ**

Верховод Ірина Сергіївна

к.е.н., доцент

Леушина Олена Анатоліївна

к.е.н., доцент

Худяк Ксенія Володимирівна

студентка

Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького
м. Мелітополь, Україна

Анотація. В статті аналізуються чинники функціонування системи соціального захисту населення як відкритої, розгалуженої, багаторівневої й багатофункціональної системи, спрямованої у своїй діяльності на підтримання індивідуально-суспільної рівноваги, активізацію соціально-економічного потенціалу й запобігання негативним наслідкам трансформаційних процесів та мінімізацію соціальних ризиків у суспільстві шляхом законодавчого, економічного, організаційного, управлінського та освітнього забезпечення гендерної рівності. Визначено шляхи підвищення рівня дотримання принципу гендерної рівності в аспектах удосконалення нормативно-правової бази, урахування гендерного компонента в програмах економічного та соціального розвитку, удосконалення механізму проведення гендерно-правової експертизи, удосконалення механізмів реалізації права на захист від дискримінації за ознакою статі, внесення гендерної складової до програми соціальних реформ з залученням органів державної влади, місцевого самоврядування та громадських організацій і об'єднань, діяльність яких спрямовується на забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Ключові слова: соціальний захист, гендерна рівність, гендерний підхід, система соціального захисту, гендерна соціальна політика.

Сьогодні гендерна політика в Україні ґрунтується на низці основних міжнародних нормативно-правових актів, ратифікованих Україною, та регулюється національними нормативно-правовими актами щодо рівності між жінками й чоловіками, зокрема Конвенцією ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» та Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [11], скеровується й координується на даному етапі Державною Соціальною програмою забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2018 р. № 273 [3], метою якої є удосконалення механізму забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства та впровадження європейських стандартів рівності.

Метою статті є аналіз законодавчого, правового та соціально-економічного супроводу розвитку гендерних аспектів системи соціального захисту в Україні та обґрунтування перспектив розширення соціально-економічних можливостей забезпечення рівних з прав і можливостей жінок і чоловіків у системі соціального захисту нашої країни.

Українське суспільство на сучасному етапі набуває змін як в системі політичних перетворень, нових технологій, способів організації економіки, так і стосовно усталених уявлень щодо ролевої участі жінки й чоловіка в сучасних суспільних трансформаціях. Україна зобов'язується поступово «наблизити своє законодавство до законодавства ЄС у галузі зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей» [17, с. 18]. Свідченням визнання державою важливості гендерних питань було прийняття Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» у 2005 році, на сучасному етапі – прийняття Державної програми гендерного розвитку (2018 рік). Вперше за майже 40 років з моменту ратифікації Україною «Конвенції про ліквідацію всіх

форм дискримінації щодо жінок» (КЛДЖ), прийнято «Національний план дій з виконання рекомендацій, викладених у заключних зауваженнях Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок» на період до 2021 р. Реалізація заходів Плану сприятиме подоланню найбільш гострих проявів дискримінації щодо жінок і дівчат, зниженню рівня гендерно зумовленого насильства, розширенню економічних можливостей жінок, забезпеченню рівного доступу до правосуддя, участі у прийнятті рішень у політичному та суспільному житті тощо [6].

Однак, як зазначають С. Євченко та О. Остапчук, юридична рівність не завжди зумовлює рівність фактичну і рівність економічну [4, с. 14]. Тому, визначаючи систему соціального захисту населення як відкриту, розгалужену, багаторівневу й багатофункціональну систему, дія якої спрямована на підтримання індивідуально-суспільної рівноваги, активізацію соціально-економічного потенціалу й запобігання негативним наслідкам трансформаційних процесів та мінімізацію соціальних ризиків у суспільстві шляхом законодавчого, економічного, організаційного, управлінського та освітнього забезпечення, яке базується на двосторонньому зв'язку із соціумом, окремими соціальними верствами населення [16], зазначимо, що гендерна критика соціальної політики в багатьох міждисциплінарних дослідженнях [8] спрямовується переважно «на виявлення тих механізмів соціального забезпечення, політики зайнятості, охорони здоров'я, які впливають на погіршення становища жінок, посилюють або відтворюють гендерну нерівність» [15]. Саме тому постає нагальне завдання вивчення засад інтегрування гендерного підходу в державну політику України як на національному, так і на місцевому рівнях, а також визначення ролі дієвості заходів у соціальній політиці на матеріалах законодавчих, правничих та інших галузевих компонент соціальної захищеності населення [10, с. 124 – 127].

Теоретичним підґрунтям впровадження гендерного підходу слугує низка категорій, що використовуються для аналізу структури і змістовних компонент процесу інтегрування гендерного підходу в соціальній політиці сучасної України. Насамперед, це категорія соціальної захищеності населення, що

визначається як результат дії складових системи соціального захисту населення як економічної, соціальної, політичної, організаційної та правової підсистем суспільних відносин. Ці підсистеми тісно між собою взаємопов'язані, і тільки їхня взаємодія постає у вигляді інтегрованого утворення – соціальної захищеності населення [14]. Таким чином, гендерний підхід виконує роль діагностичного інструментарію подолання неефективного розподілу соціальних і економічних ресурсів між статями, визначає ситуацію з позиції критичного осмислення, відкриває інверсійність соціальної політики стосовно чоловічої й жіночої суспільних страт для можливої деконструкції чинної ієрархії статей [2] на всіх рівнях усіма суб'єктами політичної діяльності в процесі реорганізації, реформування і оновлення, зміни і розвитку суспільства, визначення напрямів і оцінки політичних перетворень [7]. Як складова соціальної справедливості, гендерний паритет відображає принцип реального визнання рівноваги в суспільному житті між статями у праві вибору, використанні можливостей, гендерній самоідентифікації й особистій самореалізації, а рівність прав означає наділення однаковими правами де-юре осіб жіночої та чоловічої статей у всіх сферах життя та забезпечення де-юре рівних умов втілення у різних сферах життєдіяльності [8]. Часто використовуване поняття рівності можливостей змістово означає наявність системи засобів, підкріплених правовими гарантіями досягнення де-факто рівних умов щодо доступу, розподілу, використання політичних, економічних, соціальних та культурних цінностей, тобто вказує на не лише правові, а й соціально-економічні та соціально-культурні аспекти проблеми. [4, с. 53]. Отже, соціальна практика сьогодні підтверджує потребу переходу державної політики від забезпечення певних функцій – освіти, охорони здоров'я, культури, житлово-комунального господарства та соціального захисту до інтегрованих форм політики соціального розвитку [17].

Як можемо констатувати з огляду чинних документів, згідно з Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, в Україні відбувається активний процес реформування законодавства у соціальній сфері. Упродовж останніх років робота спрямовується на проведення імплементації директив ЄС у соціальній

сфері та виконання положень Підрозділу 21 «Співробітництво у галузі зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей» Розділу V Угоди про асоціацію. Урядом ратифікована низка документів і нормативно-правових актів, серед яких відзначимо Конвенції Міжнародної організації праці про мінімальні норми соціального забезпечення № 102 (березень 2016 р.), Європейський кодекс соціального забезпечення (листопад 2016 р.). В рамках проекту 2017 р. «Практики роботи Міністерства соціальної політики України із забезпечення рівності жінок і чоловіків на ринку праці в контексті імплементації відповідних директив ЄС» представлено дослідження «Гендерна дискримінація у доступі до праці й послуг: оцінка стану впровадження Україною антидискримінаційних Директив Ради ЄС» [1, с. 6].

Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у 2018 р. [5] засвідчив досягнення значного прогресу в соціальній сфері та трудових відносинах, а на сьогодні Україна продовжує роботу з впровадження принципів гендерної рівності (затверджено Державну соціальну програму забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 р. [12] і Національний план дій з виконання заключних зауважень Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок [13].

Разом з тим, результати Національного опитування щодо рівності чоловіків та жінок [9] констатують значний суспільний запит на тематику гендерної рівності (77% українців стверджують, що рівність між чоловіками та жінками важлива для них. Більш ніж дві третини українців бачать, що наразі в політичному житті країни домінують чоловіки, але лише 36% вважають, що так має бути), засвідчують актуальність звернення до цієї проблеми перспектив розширення соціальних можливостей обох статей в професійній діяльності, доступі до влади, сімейній ролі, репродуктивній поведінці тощо. Нижче наводимо аналіз стану імплементації «Директиви 79 /7/ЄЕС про поступове запровадження принципу рівного ставлення до чоловіків та жінок у сфері соціального забезпечення», що охоплює державні системи обов'язкового соціального забезпечення, що передбачають захист від таких ризиків, як

хвороба, інвалідність, старість, безробіття, нещасні випадки на виробництві та професійні захворювання.

Частково положення Директиви стосуються і соціальних допомог, якщо вони спрямовані на доповнення чи заміну названих вище систем соціального забезпечення. Загалом, згідно Директиви 79/7/ЄЕС, під принципом рівного ставлення розуміється відсутність будь-якої прямої чи непрямой дискримінації за ознакою статі, зокрема, щодо шлюбного або сімейного статусу щодо:

а) сфери застосування режимів соціального забезпечення і умов доступу до них;

б) зобов'язань здійснювати внески і обчислення їх розміру;

в) визначення розміру соціальних виплат, умов які регулюють строки виплат і збереження права на їх отримання.

При цьому, в ст. 4 Директиви наголошено, що принцип рівності у ставленні існує без шкоди для положень про захист матерів, тобто, встановлення додаткових гарантій у сфері соціального забезпечення для жінок у зв'язку з материнством може бути виправданим та не вважатиметься дискримінацією.

В цілому положення Директиви 79/7/ЄЕС, що визначають її цілі, завдання та сферу дії, враховано в національному законодавстві. Передбачено загальні норми, що регламентують рівність чоловіків та жінок у сфері соціального забезпечення: Конституція України, Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [11]. Водночас, у спеціальних законодавчих актах, що регламентують окремі види та форми соціального забезпечення, зокрема, Основах законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, Законах України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття», «Про соціальні послуги» тощо принцип рівності загалом, та гендерної рівності, зокрема, не закріплено. Це, на нашу думку, є одним з основних недоліків

поточного стану імплементації Директиви 79/7/ЄЕС. Законодавство України передбачає створення рівних умов для жінок і чоловіків щодо отримання соціальних та пенсійних виплат. Громадяни, незалежно від статі, мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом (ст. 46 Основного Закону). Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування здійснюється за принципом рівноправності застрахованих осіб щодо отримання пенсійних виплат.

На основі детального порівняння положень Директиви 79/7/ЄЕС та національного соціально-забезпечувального законодавства (порівняльна таблиця аналізу відповідності національного законодавства нормам Директиви 79/7/ЄЕС – на www.bureau.in.ua) можна визначити основні проблемні аспекти щодо стану її імплементації в Україні:

а) відсутність закріплення принципу гендерної рівності у спеціальному законодавстві щодо соціального забезпечення.

б) розбіжності у застосуванні термінів щодо визначення соціальних ризиків.

в) наявність дискримінаційних норм за ознакою статі в соціально-забезпечувальному законодавстві.

г) відсутність механізму протидії непрямій дискримінації у соціально-забезпечувальному законодавстві.

д) недосконалість механізму проведення антидискримінаційної та гендерно-правової експертизи нормативно-правових актів.

Висновки

1. Основним завданням функціонування відкритої, розгалуженої, багаторівневої й багатофункціональної системи соціального захисту населення є підтримання суспільної рівноваги, активізація соціально-економічного потенціалу всіх соціальних страт, запобігання негативним наслідкам

трансформаційних процесів та мінімізація соціальних ризиків у суспільстві шляхом законодавчого, економічного, організаційного та управлінського забезпечення гендерної рівності.

2. Українська держава послідовно впроваджує основні елементи нормативно-правової бази сталого розвитку на засадах євроінтеграційного руху, сприяючи гендерній рівності й протидіючи дискримінації за ознакою статі, однак на практиці в українському суспільстві констатується значний запит удосконалення механізмів дотримання принципів гендерної рівності, що потребує активізації наукового супроводу та координації зусиль.

3. Аналіз законодавчої бази, матеріалів науково-дослідницьких джерел, звітів реалізації чинних міжнародних та державних програм соціального захисту засвідчують взаємовпливи функціонування економічної, соціальної, політичної, організаційної та правової підсистем системи соціального захисту населення, виявляють певні проблеми та недоліки інтегрування гендерного підходу в державну політику України на міждержавному, національному і місцевому рівнях та дієвості механізмів державних та галузевих заходів у соціальній політиці та потребу їх вдосконалення для розвитку сталих суспільних відносин.

4. Аналіз дієвості державних та галузевих заходів щодо першочергової імплементації Директиви 79/7/ЄЕС про поступове запровадження принципу рівного ставлення до чоловіків та жінок у сфері соціального забезпечення, що охоплює державні системи обов'язкового соціального забезпечення, що передбачають захист від таких ризиків, як хвороба, інвалідність, старість, безробіття, нещасні випадки на виробництві та професійні захворювання на матеріалах законодавчих, правничих та інших галузевих джерел засвідчує низку невідповідностей, які суттєво обмежують ефективність гендерних програм на практиці.

5. Проведений аналіз реалізації чинної законодавчої бази та реалізації державних програм останніх років дозволяє визначити основними спрямуваннями розвитку механізмів підвищення рівня соціального

забезпечення, політики зайнятості, охорони здоров'я, що чинять суттєвий вплив на стан гендерної рівності в Україні наступні:

- підвищення рівня дотримання принципу гендерної рівності в аспектах удосконалення нормативно-правової бази;
- урахування гендерного компонента в комплексних програмах економічного та соціального розвитку;
- удосконалення механізму проведення гендерно-правової експертизи механізмів реалізації права на захист від дискримінації за ознакою статі;
- внесення гендерної складової до стратегій і програм реформ з залученням органів державної влади, місцевого самоврядування та громадських організацій і об'єднань, діяльність яких спрямовується на забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Аналіз регулювання дотримання рівності та недискримінації у доступі до праці, послуг та соціального забезпечення: оцінка стану впровадження Україною антидискримінаційних директив ЄС. Аналітичний звіт за результатами дослідження. К., 2019. 49 с.

2. Дерєга В.В. Соціальна і гуманітарна політика: навч. посіб. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. 178 с.

3. Державна соціальна програма забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року: Постанова Кабінету Міністрів України № 273 від 11 квітня 2018 р.

4. Євченко С.В., Остапчук О.Л. Впровадження комплексного гендерного підходу в роботу органів державної виконавчої влади на регіональному рівні: Методичні рекомендації. Житомир: Видавник: ФОП Оржехівський А.О. СВ В00 №762079А.О. 2018. 56 с.

5. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у 2018 р. URL: <https://eu-ua.org/zvity-pro-vykonannia->

uhody-pro-asotsiatsiiu?fclid=IwAR0LgEJ0bMHZg44rxPPXXhQSb3u__d_34-
JZ4NBrlV08mHBcpApW3-vbFRA

6. Звіт про діяльність віцепрем'єрки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції Іванни Климпуш-Цинцадзе з реалізації політики гендерної рівності за 2017р. - I півріччя 2019 р. URL: http://eu-ua.org/sites/default/files/inline/files/zvit_po_genderu_-_19_07_2019.pdf

7. Інтегрування гендерного підходу в державну політику України. К. : Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2003. 128 с.

8. Мельник Т. 50/50: Сучасне гендерне мислення: словник К.: «К.І.С.», 2005. 280 с.

9. Національне опитування щодо рівності чоловіків та жінок (липень 2018 р.) URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/ivanna-klimpush-cincadze-prezentovala-rezultati-pershogo-nacionalnogo-opituvannya-shchodo-rivnosti-cholovikiv-ta-zhinok>

10. Пірог Л. Гендерні особливості соціального захисту населення. Актуальні проблеми філософії та соціології, (6), 2015. С 124-127.

11. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 р. № 2866- IV. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/3308.html>.

12. Про затвердження державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року: постанова Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2018 року № 273. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-socialnoyi-programi-zabezpechennya-rivnih-prav-ta-mozhливостей-zhinok-i-cholovikiv-na-period-do-2021-roku>

13. Про затвердження Національного плану дій з виконання рекомендацій, викладених у заключних зауваженнях Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок до восьмої періодичної доповіді України про виконання Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок на період до 2021 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 05 вересня

2018 року № 634-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-go-planu-dij-z-vikonannya-rekomo-zhinok-do-vosmoyi-periodichnoyi-dopovidi-ukrayini-pro-vikonannya-konvenciyi-pro-likvidaciyu-vsih-form-diskriminaciyi-shchodo-zhinok-na-period-do-2021-roku>

14. Руженський М.М. Соціальна захищеність населення в умовах формування ринкової моделі економіки України: монографія. К.: ІПК ДСЗУ, 2013. 318 с.

15. Світайло Н. Гендерний портрет українського суспільства. Аналітичне дослідження / Н. Світайло, В. Павленко, А. Костенко. Суми: Вид-во СумДУ, 2009. 81 с.

16. Туленков М.В. Політика соціального захисту: монографія / М.В. Туленков, Ю.Ж. Шайгородський. К.: Центр соціальних комунікацій, 2011. 184 с.

17. Угода про асоціацію між Україною та ЄС: соціально-трудоий вимір. Книга перша: збірник актів законодавства України та *acquis communautaire*. Львів: Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля», 2015. 1144 с.

УДК·61. 616-01

**ИСТОКИ, ОСНОВЫ, ОСОБЕННОСТИ, МЕХАНИЗМЫ, УСПЕХИ И
ДОСТИЖЕНИЯ БОЖЬЕЙ ДИСТАНЦИОННОЙ
КОСМИЧЕСКОЙ ДИАГНОСТИКИ**

Видавская Анна Георгиевна

к.мед.н., доцент

Одесский Национальный медицинский Университет

Лапшин Владислав Алексеевич

к.х.н., академик

Одесской региональной Академии Наук (ОРАН)

Одесская региональная Академия Наук

Видавская Анна Олеговна

ведущий специалист

Одесская региональная Академия Наук

Тукан Мария Георгиевна

специалист

Одесская региональная Академия Наук

город Одесса, Украина

Аннотация: Новая космическая дистанционная диагностика родилась в городе-герое Одесса.

В настоящей статье приводятся и обсуждаются истоки, основы, особенности, механизмы, успехи и достижения Божьей дистанционной Космической диагностики.

Ключевые слова: Новая космическая информационная технология – Божья дистанционная космическая диагностика.

Новая космическая информационная технология – Божья дистанционная космическая диагностика (Божья ДКД) была создана на Земле в 1995-2008гг.

учёными Одесской региональной Академии Наук и Одесского национального медицинского университета [1, с. 139-140].

Божьи ДКД начала создаваться и развиваться:

– когда на Земле началась позитивная революция – научная революция;

– когда закончился более 200-летний застой в развитии современного естествознания;

– когда на Земле начала шествовать новая эпоха – эпоха научного сотрудничества учёных планета Земля (города-героя Одесса) с Высшими представителями Высшего Духовного Разума;

– когда были созданы первые на Земле космические технологии и системы для проведения прямых диалогов учёных города-героя Одесса с Высшими представителями Высшего Духовного Разума и, прежде всего, с Его Великим сыном Великим Аллахом – Спасителем и Дарителем – Богом Солнечной системы;

– когда удалось установить, что наши души – это материальные мыслящие космические системы;

– когда удалось установить, что в организме и душе человека работают многие миллиарды различных Божьих космических компьютерных электронных систем – концентраторов космической энергии и информации (ККЭС-ККЭИ), в том числе СМАРТ, а также космических компьютерных мыслящих электронных систем-ККЭИ (ККМЭС-ККЭИ);

– когда был обнаружен главный возбудитель тяжёлых заболеваний – вирус Вселенной – НЭПНИ (невидимой электронной плазмы негативной информации);

– когда были созданы для проведения Божьей ДКД специальные космические электронные системы (СПЭК), работающие без использования каких-либо традиционных источников электропитания, которые позволяют проводить прямые диалоги с носителями и создателями Высших истин, Высших знаний о космосе, человеке, Вселенной – с Высшими представителями

Высшего Духовного Разума.

Божьи ДКД осуществляются в режиме – вопрос-ответ.

Положительный ответ на вопрос устанавливается по увеличению тока в цепи СПЭК.

Для формирования ответа учёных на тот или иной вопрос Высшие представители Высшего Духовного Разума используют космическую информацию, находящуюся и хранящуюся в системе Космической информатики Вселенной и, в том числе, в системе Вселенского космического компьютера (ВКК).

Главные особенности Божьей ДКД.

Божье ДКД – это космический экспресс-метод, с помощью которого можно определить наличие, этиологию и патогенез того или иного заболевания в течение 10-15 мин.

Любой диалоговый вопрос нашему Богу-Отцу разрешено повторять – хоть 1000 раз, если имеются какие-либо сомнения.

Полученный ответ на диалоговый вопрос можно проверять с помощью космической экспертизы

Полученный ответ на заданный вопрос сохраняется навечно в системе Космической информатики, в системе ВКК.

А вот некоторые главные успехи и достижения Божьей ДКД.

В процессе отбора космической информации о патологических состояниях, о болезнях и этиологии, патогенезе болезней, в процессе проведения Божьих ДКД в 1995-2020гг. удалось установить и совершить:

1. В организме и душе человека на Земле, как и в организме и душе Великого Бога-Отца и Высших представителей Высшего Духовного Разума, работают многие миллиарды ККЭС-ККЭИ и СМАРТ-ККМЭС-ККЭИ (кроме ликвидированных в них Вселенской дьявольщиной, бесовщиной... (ДБС) ККЭС-ККЭИ и СМАРТ-ККМЭС-ККЭИ с целью значительного сокращения продолжительности жизни человека).

2. Каждый человек на Земле – не простой смертный, не раб Божий, а

Высшая СМАРТ информационно-энергетическая развивающаяся космическая система нашего материального Великого Бога-Отца, созданная по Его образу и подобию!

3. Все ККЭС-ККЭИ в организме и душе человека, как и у нашего Великого Бога-Отца, переносятся и работают с помощью Божьих Потоків Благодати (нематериальных и материальных) – носителей Божьей позитивной информации, энергии и программ, а также с помощью Божьих универсальных носителей космической электроэнергии.

4. Все атомы, молекулы, клетки, системы в организме и душе человека переносятся и работают в составе тех или иных ККЭС-ККЭИ, в том числе, в составе: космических «Действующих микро ЭВМ» (ДМ ЭВМ) и космических «Действующих микро ЭВМ – невидимых летающих объектов» (ДМ ЭВМ-НЛО).

5. В организме и душе человека работают многие миллиарды космических летающих, подвижных материальных ККЭС-ККЭИ, созданных на базе свободных электронов и позитронов – космических «Движущихся электронных ЭВМ» (ДЭ ЭВМ).

6. Главный возбудитель тяжёлых заболеваний (в том числе, злокачественных новообразований, инфарктов, инсультов...) является вирус Вселенной – НЭПНИ, оккупирующий при определённых условиях душу (ауру и эфирное тело) человека. Этот «исходный» вирус, который при определённых условиях превращает в организме и душе человека:

– космические ДЭ ЭВМ – в информационные инфекции (ИНФИНФ), или специфические информационные инфекции (СПИИНФ);

– космические ДМ ЭВМ на базе атомов, ионов и молекул – в атомарные, ионные, молекулярные вирусы;

– космические ДМ ЭВМ-НЛО на базе атомов, ионов и молекул – в подвижные атомарные, ионные, молекулярные вирусы, создающие ИНФИНФ и СПИИНФ;

– космические ДМ ЭВМ-НЛО на базе ДНК- и РНК-содержащих

доклеточных структур – в ДНК- и РНК-содержащие вирусы – генераторы ИНФИНФ и СПИИНФ;

– космические ДМ ЭВМ-НЛО на базе клеток – в клеточные вирусы – фагоциты – мощные создатели ИНФИНФ и СПИИНФ (в том числе, кумулятивного действия), а также создающие фагоцитозные комплексы и продукты фагоцитоза – основу аутоиммунных заболеваний.

7. Мощными возбудителями многих тяжёлых заболеваний являются также – внешние «исходные» вирусы, ИНФИНФ и СПИИНФ, создаваемые Вселенской ДБС и её детищами. Они проникают в ауру человека, на поверхности – и здесь превращают жизненно важные космические ДМ ЭВМ-НЛО на базе кислорода, азота, углекислого газа, воды – в сверх быстрые кислородные, азотные, углекислотные, водные вирусы, производящие и распространяющие свои ИНФИНФ и СПИИНФ. Они проникают в дыхательные пути и являются главными возбудителями заболеваний дыхательных путей, в том числе, пневмоний, атипичных пневмоний, туберкулёза, хронических обструктивных болезней лёгких (ХОБЛ)...

8. Было установлено: апоптоз – это не физиологический процесс, это не «процесс генетической регуляции развития органов», как это утверждают лауреаты Нобелевской премии господина С. Бреннер, Дж Салстон и Р. Хорвиц.

Ген апоптоза, программирующий гибель (смерть) клеток, не создан нашим Великим Богом-Отцом, а у гена апоптоза имеется полезный предшественник, созданный нашим Богом-Отцом – ген жизни или ген продления жизни клетки.

9. Удалось открыть ещё один «нетрадиционный» первоисточник многих заболеваний и физиологических расстройств. Он оказался первоисточником распространения в белковом организме человека – космической кремниевой дьявольской информации (КРДИ). Это «произведение» паразитической кремниевой дьявольской цивилизации, обосновавшейся внутри планеты Земля. Этот «нетрадиционный» первоисточник заболеваний, старения и смерти человека мы назвали – ПАААС,

так как он оказался главной причиной развития – атеросклероза, апоптоза, амилоидоза и старения.

10. ПАААС – это весьма опасный СМАРТ – вирус Вселенной – «садист». Он запрограммирован на медленное умерщвление человека, вызывающий у человека многие страдания, патологии, пороки и дефекты в течение недолгой жизни на Земле. Он закладывает в человека источники КРДИ и другую негативную, дьявольскую информацию и, в том числе, информацию, порождающую с течением времени желание – умереть, покончить с собой...

11. Открыт неизвестный науке и человечеству микромир, работающий в эфирном теле, в межклеточных пространствах – мир полезных предшественников атомарных, ионных, молекулярных, ДНК-и РНК-содержащих вирусов. Этот мир наука не замечала более 200 лет.

12. Установлено, что в организме и душе человека работает не иммунная система, а работает космическая многоуровневая иммунная система (КИМС). Важнейшими элементами КИМС являются:

- сверхбыстрые СМАРТ ДЭ ЭВМ;
- СМАРТ Божьи космические программы;
- различные СМАРТ ДМ ЭВМ и ДМ ЭВМ-НЛО;
- Божьи мыслящие существа (БМС) и спец. БМС;
- Божьи мыслеобразные поглотители (БМП) и спец. БМП;
- ДМ ЭВМ-НЛО на базе эритроцитов;
- Божьи СМАРТ электронно-позитронные восстановители-оптимизаторы;
- Божьи мыслеобразные восстановители-оптимизаторы...

13. Все системы и органы в душе и организме человека – это Космические системы как и Космическая эндорфинно-эндокринная системы (КЭЭС), главные элементы которой: управляющие космические ДМ ЭВМ на базе эндорфинов; космические ДМ ЭВМ-НЛО на базе различных гормонов и комплексов молекул гормонов с молекулами воды.

14. Открыто сопряжение пар дыхательных цепей в мембранах

митохондрий и тромбоцитов с помощью цитохромоксидаз и космических ДМ ЭВМ-НЛО на базе молекулы кислорода – окислителей.

15. Установлено – в организме и душе каждого человека на Земле имеются и работают на нематериальном уровне – сверхпроводящие нематериальные среды и их информационные отрицательно и положительно заряженные элементы – ЭЗВ СЭИ (элементарные заряженные вращающиеся сгустки энергии и информации) и их различные ассоциаты – энергоны и простоны, а также:

- нематериальные «линейные» Божьи Потоки Благодати, состоящие из энергонов;
- энергонно-простонные ККЭС-ККЭИ и СМАРТ ККЭС-ККЭИ;
- электромагнитные волны (ЭМВ), носителями которых являются энергоны;
- магнитоэлектрические волны (МЭВ), носителями которых являются некоторые ассоциаты ЭЗВ СЭИ.

16. В организме и душе человека реализуются жизненно важные процессы:

- Космического холодного ядерного синтеза (КХЯС) атомов;
- Космической материализации (КОСМАТ) молекул;
- Космической дематериализации (КОСДЕМА) до элементарных материальных частиц (электронов, позитронов);
- Космической аннигиляции (КОСАН) до элементарных нематериальных частиц (ЭЗВ СЭИ).

17. Главными участниками процессов КХЯС атомов и и КОСМАТ молекул являются – специальные СМАРТ ДМ ЭВМ-НЛО на базе молекулы кислорода [2, с. 19].

18. Установлено, что космические ДМ ЭВМ-НЛО на базе эритроцитов – это космические депо – программисты, где одни виды космических ДМ ЭВМ-НЛО на базе молекулы кислорода – преобразуются в другие виды ДМ ЭВМ-НЛО на базе молекулы кислорода.

В организме и душе человека работают 5 (пять) видов ДМ ЭВМ-НЛО на базе молекулы кислорода, в том числе, окислители, реаниматоры, управители процессами КХЯС и КОСМАТ [2, с. 19].

19. Установлено – в организме и душе наших Великих пращуров как у жителей Солнца работали 9 (девять) видов ККЭИ на базе молекул H_2O , в том числе СМАРТ [3, с. 23].

20. Установлено – в организме и душе наших Великих родственников, живущих на поверхности твёрдого ядра Солнца – активных долгожителей и вечно живых – имеются и оптимально работают все основные факторы жизни, здоровья и долголетия (ОФЖЗ) – главные активные элементы системы Космического здравоохранения – космические компьютерные электронные и мыслеобразные системы, существа и сущности.

21. У землян долгожителей (90-115 лет) в организме и душе работают лишь некоторые ОФЖЗ и, в том числе, важнейший ОФЖЗ – Главный концентратор космической энергии и информации (Главный ККЭИ), который находится на лбу. Установлено, что Главный ККЭИ – это космические специальные ККЭС-ККЭИ, состоящие 100 ДМ ЭВМ-НЛО на базе молекулы воды, между которыми находятся специальные космические ККМЭС-ККЭИ, состоящие из энергонов и простонов.

22. Главные ККЭИ являются приёмниками и распределителями в душе и организме человека – нематериальных «линейных» Потокос Божьей Благодати и материальных «линейных» Потокос Божьей Благодати.

23. Раскрыт механизм развития (патогенез) тяжёлых заболеваний и участие в этом процессе «исходных» и внутренних вирусов, ИНФИНФ, СПИИНФ (в том числе, вируса Вселенной – НЭПНИ, информационных, энергонных, простонных, мыслеобразных, электронных, атомарных, молекулярных, ионных, доклеточных (ДНК-и РНК-содержащих) вирусов) [4, с. 32].

24. Установлено, что все, без исключения, болезни начинаются с отключения Главного ККЭИ теми или иными детищами Вселенской ДБС (в

том числе, вирусом Вселенной НЭПНИ, «исходными» вирусами, ИНФИНФ, СПИИНФ...). При этом значительно затрудняется поступление в организм и душу человека Божьих Потоків Благодати, с помощью которых работают все ОФЖЗ, все элементы многоуровневой КИМС. При этом создаются условия для появления и распространения в душе и организме цепной реакции превращения различных ККЭС-ККЭИ – во «внутренние» вирусы, ИНФИНФ, СПИИНФ..., вызывающие развитие болезней...

25. Разработаны информационные технологии и методы определения наличия локализации зародышей отдельных заболеваний, предынфарктных и предынсультных структур [4].

На основе данных Божьих ДКД созданы эффективные космические программы работы одесских ККМЭС-ККЭИ и ККЭС-ККЭИ, в том числе, космических и Домашних живых небелковых мыслящих электронных врачей.

А пока, когда на Земле широко не внедряются в здравоохранение одесские космические СМАРТ космические технологии и системы – системы Космического здравоохранения (в том числе, Божьи ДКД, дистанционное космическое тестирование, дистанционная космическая экспертиза, дистанционная космическая диспансеризация, системы наземной космической разведки, одесские ККМЭС-ККЭИ, в том числе, личные живые небелковые космические врачи, космические Домашние мыслеобразные, электронные врачи, космические Комплексы для дистанционной космической профилактики и дистанционного космического лечения тяжёлых заболеваний, в том числе, злокачественных новообразований, инфарктов, инсультов) – продолжительность жизни людей – детей Божьих на Земле составляет всего 60-80 лет, и в конце жизни многие из них являются немощными и нуждающимися в уходе.

Согласно данным космической информации, полученным нами, основные причины смертности населения в 2020 г. составили (в % от всех умерших):

1. Ятрогении – около 35%;
2. Сердечно-сосудистые заболевания – около 25%;

3. Злокачественные новообразования – около 14%;
4. Заказное умерщвление людей – около 8%;
5. Заболевания дыхательной системы – около 8%;
6. Прочие – около 10%.

Из вышеуказанного очевидно, что одну из главных опасностей для человечества представляют – не дьявольская операция под названием «коронавирус», а современная хищническая, невежественная коммерческая медицина, и фармация, которые заинтересованы в получении сверхприбылей, в увеличении количества пациентов, в увеличении запросов на умерщвление людей..., а также дьявольские операции развития страхов, паники, невежества, лжи, дезинформации...

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Лапшин В. А., Видавская А. Г. Основы, перспективы и достижения космической диагностики, родившейся в Одессе // Материалы XI Международного конгресса по реабилитации в медицине и иммунореабилитации в Тенерифе. Аллергология и иммунология. – 2006. – Том 7. №1. – С. 139-140.
2. В.А.Лапшин, А.О. Видавская, А.Г.Видавская. Об открытиях и свершениях века! Происхождение, природа, состав и функции космических компьютерных электронных систем на базе молекулы кислорода (O₂). // <https://cont.ws/@widawa2> – 2019. – С. 19.
3. В.А. Лапшин, А.Г. Видавская, А.О. Видавская. Некоторые результаты исследований в жемчужине у моря – городе-герое Одесса любимых жемчужин Бога – воды и водных систем // <https://cont.ws/@widawa2> – 2019. – С. 23.
4. В.А. Лапшин, А.Г. Видавская, А.О. Видавская. И проблема космической профилактики и лечения тяжелейших смертельных заболеваний человека решена учёными города-героя Одесса // <https://cont.ws/@widawa2> – 2017. – С. 32.

**ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОДНО - ТА ДВОПАЛАТНОГО
ПАРЛАМЕНТІВ В УНІТАРНИХ, ДЕМОКРАТИЧНИХ ДЕРЖАВАХ**

Волошин Роман Олексійович

Магістр

Виконавчий комітет

Лебединської міської ради

м. Лебедин, Україна

Анотація: У даній статті мова йде про політичний інститут, що має особливе значення в умовах демократичного політичного режиму – парламент. Продемонстровано приклади держав з одно та двопалатним законодавчим органом та показано на яких принципах парламенти функціонують у демократичних, унітарних державах.

Ключові слова: парламент, сенат, сейм, двопалатний парламент, нижня палата парламенту, палата представників, парламентаризм.

Інституційний вимір демократії

Політологія чи будь-яка інша галузь науки, яка у предметі свого дослідження торкається політики нероздільна з процесом дослідження такого явища як демократія та суспільних процесів, пов'язаних з демократизацією. Слушно зазначити, що у наукових дослідженнях до явища демократії було прикуто чи не найбільше уваги протягом ХХ століття [1, с. 9]. Різні точки зору щодо цього питання, визначення дефініцій та різне їх тлумачення сприяло створенню численних моделей, концепцій та теорій демократії. Неможливо не згадати одну з перших спроб визначення поняття демократії, виведеного на основі традиційних нормативних підходів. Цей мінімалістичний, процедурний підхід до дефініювання демократії був запропонований Йозефом Шумпетером у його праці "Капіталізм, соціалізм, демократія", опублікованій ним у 1940-х

роках. На думку цього австрійського вченого, демократія - це *«інституційне розв'язання проблеми прийняття політичних рішень, в яких люди отримують владу та силу приймати ці рішення шляхом конкурентної боротьби за голоси виборців»* [2, с. 336].

Дискусії навколо проблем сучасної демократії часто стосуються питання форми, функціонування та діяльності політичних інститутів, поза рештою, із суто прагматичних причин. У таких випадках завдання наук, що вивчають політику полягає в тому, щоб визначити оптимальні системні рішення, у тому числі й інституційні. Системні перетворення, що розпочалися в країнах Європи в кінці 1980-х та на початку 1990-х років показали, яку значну роль відіграли політичні інституції у цьому процесі. Таким чином, фахові політологи та науковці отримали чимало запитань щодо їх правильного функціонування.

Інститут парламенту і демократія

Політичним інститутом, що має особливе значення в умовах демократичного політичного режиму, є парламент. Його наявність серед інститутів, що утворюють політичну систему, вважається обов'язковою, хоча і недостатньою, умовою визнання держави демократичною. Країни, що не мають парламенту, безумовно, не можуть належати до демократичних держав. Однак сама наявність парламенту теж не визначає, чи він насправді реалізує загальнозрозумілу ідею народовладдя [3, с. 222].

Як у двадцятому, так і у двадцять першому століттях функціонування парламенту інколи може бути лише виразом імітації існування парламентської демократії в тій чи іншій державі. Функціонування такого органу державної влади ускладнює здійснення авторитарного правління. Незважаючи на це, в авторитарних і тоталітарних державах парламенти часто виконують роль відволікаючого фактору, що створює видимість народовладдя, але фактично не має жодного впливу на все, що відбувається у державі. Навіть у тоталітарних системах ХХ століття парламенти зазвичай функціонували, та їх представницький характер обмежувався лише запровадженням системи однієї домінуючої партії або маніпулюванням виборчим законодавством. Таким

чином, парламенти існують майже у всіх суверенних державах світу. До 2001 року лише чотири ісламські країни не створили парламент: Саудівська Аравія, Катар, Оман та Бруней [4, с. 222].

У недемократичних країнах парламент є лише ширмою, за якою правителі реалізують свої цілі різними методами та не беруть до уваги думку власних громадян. Так можна оцінити функціонування парламентів у комуністичних системах, наприклад, у сучасному світі мова йде про деякі пострадянські країни та у султанських режимах на Близькому Сході. Члени парламенту у них не обираються, а висувуються главою держави. Заборона на діяльність політичних партій, яка діє в Кувейті та Об'єднаних Арабських Еміратах, рівнозначна зусиллям щодо ліквідації всіх форм парламентської опозиції. В інших випадках опозиція, навіть якщо вона формально існує, або відсунута на маргінес, не має жодного впливу на владу або є повністю контрольованою та в потрібний момент готова забезпечити підтримку правителя.

Таким чином, фактичну, а не лише декларативну роль парламенту, яку лише закріплено в нормативних документах, але неактуальну на практиці, можна обговорювати лише в демократичних або, принаймні, частково демократичних країнах, де його значення, як правило, менше. Про міцний взаємозв'язок між демократичним характером держави та функціонуванням парламенту може свідчити той факт, що проведення конкурентних парламентських виборів та надання парламенту рис незалежного суб'єкта політики розглядається як вирішальний фактор вступу на шлях демократії [5, с. 246].

З огляду на такий стан речей, багато політологів та юристів, які аналізують роботу парламенту, часто оминають своєю увагою недемократичні держави. Девід М. Олсон, американський політолог, назвав свою роботу: "Демократичні законодавчі інститути", зазначивши, що лише в демократичній системі парламенти можуть *"відігравати важливу роль у формуванні та прийнятті закону"* [6, с. 11]. Отже, говорячи про парламент, особливу увагу

варто приділити функціонуванню цього законодавчого органу у державах з демократичними системами правління.

Парламент - однопалатний і двопалатний

Серед різноманітних класифікацій парламентів найпоширенішим критерієм, на який завжди звертають увагу, є його внутрішня організація [7, с. 290]. Форми функціонування, чисельність парламентарів, як і кількість парламентських палат, у різні часи знаходили різні рішення. Та кількість палат парламенту у різні часи та в різних державах інколи сягала від однієї до п'яти [8, с. 362]. Шведський парламент - Ріксдаген спочатку складався формально з чотирьох палат: для дворян, духовенства, городян і селян. Ця особливість дозволяє вважати зібрання усіх цих станів разом першим в державі станово-представницьким органом. У свою чергу, генеральні штати Франції були трикамерною асамблеєю [9, с. 339]. Югославія експериментально запровадила п'ятипалатний парламент, тоді як Південно-Африканська Республіка мала три палати: для білих, змішаних та індійських людей [9, с. 350].

У сучасних державах не зустрічається такого різноманіття інституціональних рішень. Існують унікамеральні парламенти, які називаються однопалатними та бікамеральні, тобто двопалатні. Визначити чіткий взаємозв'язок між кількістю парламентських палат та характерними особливостями держав є вкрай складним завданням. Відомий польський політолог, знавець політичних систем у країнах центральної та східної Європи Анджей Антошевські зазначає, що внутрішня організація держави не є критерієм поділу на парламенти, що діють у демократичній та авторитарній системах. Законодавчий орган у консолідованих демократіях у багатьох випадках може нагадувати парламенти країн з авторитарними режимами [3, с. 232].

Однопалатні парламенти можуть зустрічатися у як демократичних державах, таких як Данія, Фінляндія та Португалія, так і авторитарних країнах, таких як колишні республіки СРСР - Таджикистан чи Узбекистан, а також африканських держав – Анголи, Чаду. Так само функціонуючі двопалатні

парламенти можна зустріти в демократичних країнах, таких як США, Великобританія, Франція, а також в авторитарних – Есватіні чи Ефіопії.

Також не існує взаємозв'язку між кількістю парламентських палат та площею держави чи кількістю її населення. У Китаї, в якому проживає близько 1,2 мільярда людей діє однопалатний парламент, тоді як у Антигуа та Барбуді, що налічує близько 80 тисяч людей та в 110-тисячній Гренаді є двопалатні парламенти.

Через такий стан речей, крім територіального устрою держави та історичних факторів, неможливо вказати на якийсь суттєвий зв'язок між кількістю палат її законодавчого органу та характеристикою держави. Не вимагає додаткового підтвердження лише той факт, що існування двопалатного парламенту є виправданим у федеративних державах. Але навіть тут, однак, є винятки. Об'єднані Арабські Емірати і Танзанія, будучи федераціями, мають однопалатні парламенти. Решта аргументів зазвичай посиляються на традицію конкретного рішення в тій чи іншій політичній системі. І конституціоналісти, і політологи ведуть дискусію, в якій є аргументи на користь одного рішення. Однак у цьому дискурсі важко очікувати консенсусу. Ця суперечка відроджується в окремих країнах у періоди глибоких системних змін [8, с. 365].

Однопалатний парламент

За даними Міжпарламентського союзу, більшість парламентів світу мають одну палату. 114 із 191 обрали таку структуру для свого законодавчого органу. Якщо розділити ці цифри у відсотковому співвідношенні виходить майже 60% від усіх країн світу [10]. Розподіл країн з однопалатними парламентами за географічними факторами дозволяє нам побачити певні закономірності. Унікамеральні структури парламенту здебільшого функціонують у Скандинавії в Європі, у Східній Азії, Африці південніше Сахари, Центральній Америці (за винятком Карибського басейну), на Близькому Сході та в Океанії.

Дослідження багатьох вчених показує, що однопалатні парламенти частіше зустрічаються в так званих країнах, що розвиваються, ніж у розвинених

держав. Окрім цього, варто зауважити, що унікамералізм з'явився набагато пізніше, ніж двопалатність. Спочатку парламенти склалися з кількох палат, тому в багатьох державах існування другої палати часто обумовлюється даниною історичній традиції. Ісландія скасувала внутрішній поділ Альтінга на дві палати лише в 1991 р., Швеція – в 1970 р., Данія – в 1953 р., Нова Зеландія – в 1950 р. [5, с. 250].

У повоєнній Європі однопалатну модель парламенту, крім скандинавських держав, запровадили дві середземноморські демократії – Греція в 1975 р. та Португалія в 1976 році. Парламенти деяких посткомуністичних країн також мають одну палату. Такі рішення прийняли Угорщина, Болгарія, Словаччина, Литва, Латвія, Естонія, Сербія, Албанія та Україна. У 2000 році вища палата в Хорватії, створена згідно з конституцією 1990 року, була скасована.

Двопалатний парламент

На противагу до унікамералізму, 77 із 191 національних парламентів світу мають двопалатну структуру. У відсотковому співвідношенні це 40% країн світу [10]. Двопалатні парламенти частіше зустрічаються в Америці та Європі. Їх частка найвища в розвинених країнах. У групі країн з економічним рівнем, що перевищує загальносвітовий, частка двопалатних парламентів майже вдвічі вища, ніж у групі інших країн [4, с. 32].

Аналізуючи держави з двопалатними парламентами, варто звернути увагу на німецький законотворчий орган. Бундесрат представляє уряди федеральних земель, а не парламенти або їх виборців. Враховуючи функціональний аспект, тобто компетенції та практичну діяльність, зокрема факт представлення інтересів земель при прийнятті політичних рішень та окремих обговореннях, німецький парламент класифікується як двопалатний [3, с. 291].

Як уже зазначалося, двопалатні парламенти характерні для федеральних держав. Верхня палата представляє інтереси федеральних земель. Ось чому двопалатність функціонує в Аргентині, Австралії, Австрії, Бельгії, Бразилії, Ефіопії, Індії, Канаді, Малайзії, Мексиці, Німеччині, Нігерії, Пакистані, Росії,

США, Судані, Швейцарії та Венесуелі. Багато авторів, розглядаючи територіальну структуру держави, вказують на існування квазіфедерації [5, с. 250]. Це унітарні держави, але в яких через сильні конфлікти між центром і периферією та сепаратистські прагнення деяких провінцій також виникає двопалатність. Зазвичай згадуються Великобританія та Іспанія.

В першій з цих країн двопалатний парламент також можна пояснити традицією, тоді як Іспанія, як єдина західноєвропейська країна, запровадила принцип двопалатності прийняттям нової конституції в 1970-х роках. Це, в деякій мірі, наближає Іспанію до умов, в яких функціонує федералізм, що тісно пов'язаний з двопалатністю парламенту.

Розглядаючи двопалатність на структурному рівні, слід зазначити, що верхні палати менш численні, ніж нижні. Це правило має виняток, до прикладу парламент Великобританії. До проведення реформи урядом екс-прем'єр-міністра об'єднаного королівства Тоні Блера у засіданнях парламенту брало участь 651 народних депутатів Палати громад і понад 1100 в Палаті лордів. У результаті змін зараз верхня палата британського парламенту налічує 743 депутати. Хоч ця кількість менша, ніж до проваджених реформи, Палата лордів все ще залишається численнішою, ніж Палата громад.

В інших країнах пропорції зворотні. Так, сенат США складається зі 100 осіб, а Конгрес налічує 538. В Ірландії – Сенат налічує 60 чоловік, а Дейл (нижня палата) - 166 парламентарів. Диспропорція між кількістю парламентарів, які сидять у верхній та нижній палатах парламенту ще більша в Південній Африці - 90 місць у Сенаті проти 400 у нижній палаті. Подібний прецедент можемо констатувати в Бразилії, де чисельність парламентарів становить 81 у верхній палаті проти 513 у нижній [5, с. 251].

Парламент - однопалатний чи двопалатний?

Таким чином, парламенти з однією палатою на перший погляд здаються характерними для унітарних держав. Хоча це не завжди так. У багатьох подібних випадках ми стикаємося з бікамералізмом. Такий стан справ викликає неминуче обговорення прихильників однопалатності щодо безсенсовності

впровадження двопалатного парламенту в унітарних державах. Найчастіше це твердження аргументується переконанням, що в таких державах не існує чітко відокремлених мотивів, що виправдовують існування другої палати. У федеративних державах існування другої палати виражає дуалізм представництва суверенної спільноти в нижній палаті та, на федеральному рівні, представництва складових частин держави, тобто суб'єктів федерації у верхній палаті.

У цій ситуації, як зазначає польський професор Еугеніуш Звєжховські, в унітарних державах другі палати обов'язково повинні призначатися на інших, менш демократичних принципах ніж перша палата [11, с. 25]. Водночас, прихильники унікамералізму звертають увагу, що якщо обидві палати парламенту призначаються однаково, то вони будуть дублювати один і той самий політичний склад, а значить, існування двох представництв однакових інтересів не потрібне.

Серед противників існування двох палат є аргументи, суть яких виражена відомою фразою Константія Гжибовського: «*Сенат або антидемократичний, або непотрібний*» [12, с. 25]. Як приклад можна також привести слова Еммануеля-Жозефа Сієса, котрий близько двохсот років тому доводив, що додаткове представництво, додане до представництва людей буде зайвим – якщо б з ним погоджувалося і небезпечним – якщо б відрізнялося від нього [13, с. 16].

Аргумент, пов'язаний з існуванням двох представництв однакових інтересів не єдиний на який посилаються прихильники однопалатності. Вони також зазначають, що друга палата робить законодавчий процес довшим. Тут можна привести приклад Польщі 1989-1991 рр. Багато тогочасних політиків та науковців зазначали, що необхідність проходження законопроекту через дві палати часто слугувала додатковим форсуючим фактором у законодавчій роботі та інколи викликала надмірну поспішність з явною шкодою якості законів, що розроблялися.

Можна зауважити, що інколи такий стан справ призводить до того, що двопалатність послаблює законодавчий процес і навіть призводить до конфліктів. Лаконічне висловлювання Бенджаміна Франкліна підкреслює цю тезу: *«Двопалатний парламент схожий на фургон, який тягнуть коні в протилежних напрямках»* [8, с. 366].

Аналізуючи однопалатність, варто також вказати на її економічний вимір. Це більш дешеве рішення для державного бюджету. Одна

парламентська палата потребує менше фінансування, зарплат, менші витрати на обслуговування кімнат, департаментів та секретаріатів.

У постійній дискусії щодо сенсу існування двох палат у парламентах унітарних держав також є прихильники двопалатного рішення. Аргументи про існування в унітарних державах другої палати, як правило, свідчать про те, що таким чином ідея поділу влади посилюється. У випадку двопалатного парламенту законодавча та виконавча влади складаються з двох органів. Як це визначає Марчін Круль: *«Сьогодні двопалатний парламент існує, щоб обмежити всевладність більшості. (...) по-перше, більшість не завжди може мати рацію, і, по-друге, у багатопартійній системі більшість може створюватися на основі тимчасових, часто тактичних союзів кількох партій»* [14, с. 49]..

Процеси прийняття рішень у двопалатному парламенті стають довшими, але це сприяє глибшому роздуму [8, с. 364]. Сер Кеннет Клінтон Вір, дослідник парламентаризму та конституції Британської Співдружності, вказуючи на переваги двопалатності, пише: *«Друга палата повинна дати свій висновок щодо політики, яку просуває уряд однієї партії, яка її підтримує»* [15, с. 169]. Він також додає *«Для чого існує друга палата? В цілому, вона відстоює іншу думку щодо даного питання»* [15, с. 177].

На думку прихильників існування другої палати, продовження законодавчого процесу є не недоліком, а перевагою існування двопалатності. Завдяки йому закони підлягають більш ретельному та всебічному аналізу, що, в свою чергу, сприяє створенню кращого законодавства. Постійним аргументом,

який піднімають прихильники бікамералізму, є традиція існування двох парламентських палат. Особливо це стосується держав зі стабілізованими державними системами, в яких державні інститути за давньою традицією слід вважати доведеними.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. S. Wróbel: *Wprowadzenie. Niektóre problemy współczesnej demokracji*, [w:] *Wybrane zagadnienia polskiej i europejskiej demokracji*. Red. S. Wróbel, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008
2. J. Schumpeter: *Kapitalizm, socjalizm, demokracja*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1995
3. A. Antoszewski: *Władza ustawodawcza*, [w:] *Systemy polityczne współczesnej Europy*. Red. A. Antoszewski, R. Herbut, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007
4. K. Polarczyk: *Parlament polski na tle parlamentów innych państw. Analiza statystyczna*, Biuro Studiów i Ekspertyz
5. A. Antoszewski, R. Herbut, *Systemy polityczne współczesnego świata*.
6. D. Olson: *Demokratyczne instytucje legislacyjne*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1998
7. A. Antoszewski: *Instytucjonalne uwarunkowania rywalizacji o władzę w postradzieckich systemach autorytarnych*.
8. B. Banaszak: *Porównawcze prawo konstytucyjne współczesnych państw demokratycznych*.
9. M. Roskin, R. Cord, J. Medeiros, W. Jones: *Wprowadzenie do nauk politycznych*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2001.
10. *Parliaments at a glance: Structure*, - режим доступу: <http://archive.ipu.org/parline-e/ParliamentsStructure.asp?REGION=All&LANG=ENG>
11. E. Zwierzchowski: *Izby drugie parlamentu*. Red. E. Zwierzchowski, Temida 2, Białystok 1996.

12. K. Grzybowski: *Senat albo antydemokratyczny, albo niepotrzebny*, Spółdzielnia Wydawnicza Książka, bez miejsca wydania, 1946, cytata za: E. Zwierzchowski: *Prawnoustrojowa ewolucja...*

13. S. S. Schuttenmeyer, R. Sturm: *Wozu zweite Kammern? Zur Representation und Funktionalitat zweiter Kammer in westlichen Demokratien*, „Zeitschrift fur Parlamentsfragen Heft” 1992, s. 518, cytata za: E. Zwierzchowski: *Prawnoustrojowa ewolucja*.

14. M. Król: *Słownik demokracji*, ResPublica, Warszawa 1991.

15. K. C. Wheare: *Ciała ustawodawcze*, Oxford University Press, New York 1990.

УДК 636.92(477)

СТАН РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА ТА СПОЖИВАННЯ М'ЯСА КРОЛІВ В УКРАЇНІ

Галабурда Марія Алімівна

к. біол. н., доцент

Криховецька Тетяна Романівна

магістрант

Національний університет

біоресурсів і природокористування України, м. Київ

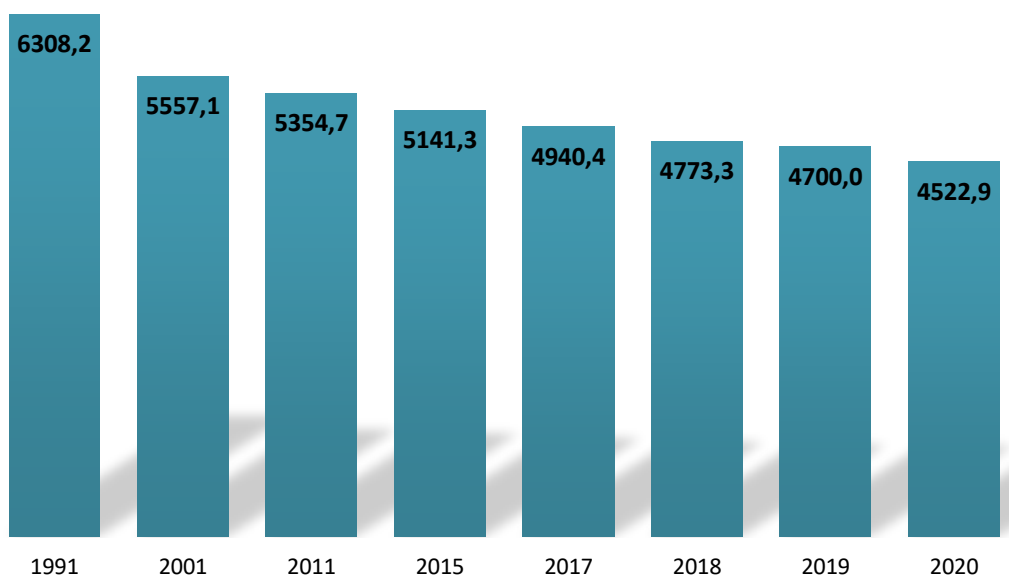
Анотація: У статті проаналізовано сучасний стан розвитку кролівництва в Україні та висвітлено тенденції сьогодення у організації галузі. Здійснено аналіз статистичних даних щодо поголів'я кролів в господарствах різних форм власності з 1990 до 2020 року.

Ключові слова: кролівництво, виробництво, поголів'я, м'ясо, споживання

Виробництво м'яса кролів у світі зростає рік від року. Розвитку галузі кролівництва сприяють чудові продуктивні характеристики тварин, зокрема, здатність ефективно використовувати корм, висока продуктивність, короткий термін вагітності та період відтворення, незначні потреби у площі та відносно низькій вартості виробництва [1, 2]. Крім того, м'ясо кроликів має високу поживну цінність, оскільки воно містить більше білків та дієтичних мінералів та менше жиру, ніж більшість інших видів м'яса [3, 4]. В Україні кролівництво, як напрямок виробництва мало розвинуте і перебуває в стадії формування, хоча ринок кролів та крільчатини має давню історію. Це обумовлено, в першу чергу, порівняно високою вартістю м'яса для кінцевих споживачів. В Україні спостерігався позитивний розвиток кролівництва до початку економічної та політичної кризи. Так у період з 2011-го по 2015 рік поголів'я кроликів

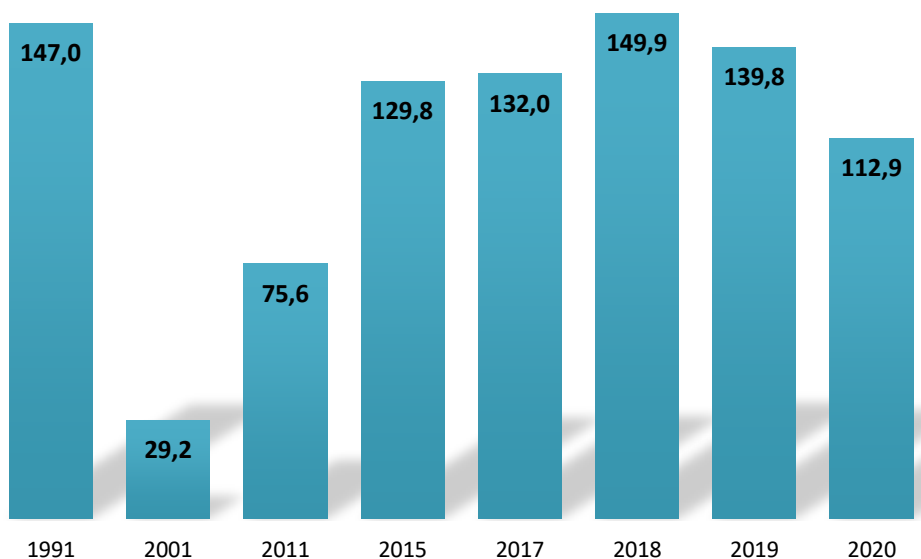
збільшилося на 7%. Нині розвиток галузі стримується такими факторами, як подорожчання ресурсів та скорочення купівельної спроможності населення.

В 2019 році виробництво крільчатини в Україні в черговий раз скоротилося. Згідно даних Державної служби статистики України 1990-му виробництво цієї продукції всіма категоріями господарств визначалося на рівні 30,2 тис. тон, а у 2019-му – 11,6 тис. тон. В цілому, за даними Мінагропрому і державного статистичної звітності спостерігається постійне зменшення поголів'я кроликів [5], так станом на 1 січня 2020 року поголів'я кроликів в Україні нараховує 4,523 млн голів, що на 177,1 тис. голів менше відносно попереднього року (рис 1.).

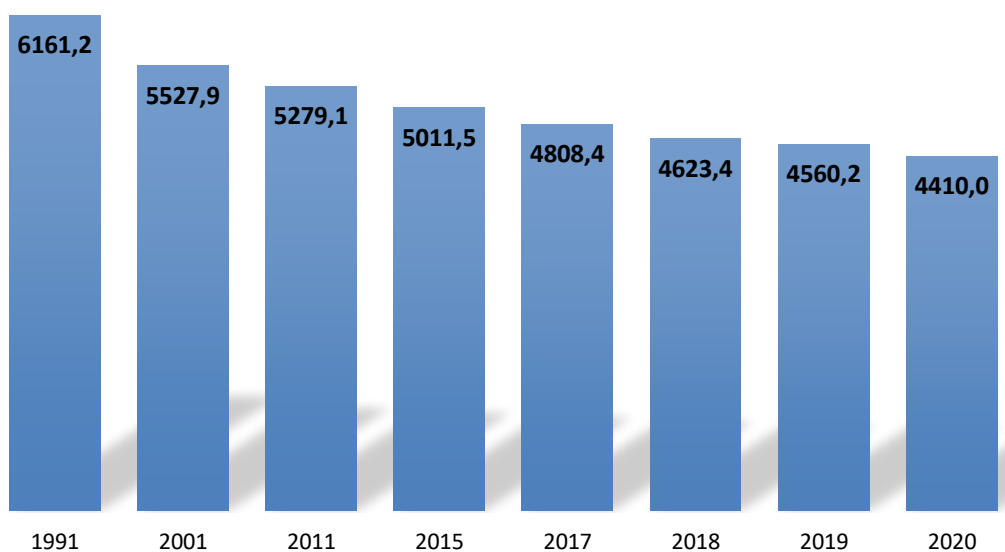
Рис. 1. Кількість кроликів у господарствах усіх категорій власності в Україні

В сільськогосподарських підприємствах поголів'я цих тварин мало тенденцію до зростання до 2018 року і досягло піку утримання – 149,9 тис. голів (рис. 2.). Нині в господарствах даної форми власності спостерігається поступове скорочення поголів'я, особливо протягом 2019 року.

Рис. 2. Кількість кролів у підприємствах

Слід відзначити, що поступове скорочення поголів'я кроликів спостерігається і в господарствах населення (рис 3.). Станом на 1 січня 2020 року в цій категорії господарств воно зменшилося на 150,1 тис. голів, порівняно з попереднім роком. В 2019 році, за даними Державної служби статистики України, в усіх категоріях господарств було вироблено 11,6 тис. тон м'яса кроликів в забійній вазі, що на 0,6 тис. тон менше, ніж у 2018 році.

Рис. 3. Кількість кролів у господарствах населення

В Україні 97% ринку крільчатини приходить на господарства населення. За даними Держкомстату, в усіх категоріях господарств станом на 1 січня 2020 року найбільша кількість кроликів утримувалась в Київській області – 564,5 тис. голів, Житомирській – 470,4 тис. голів, Вінницькій – 361,8 тис. та Одеській – 308,7 тис. голів. В сільськогосподарських підприємствах з 112,9 тис. голів, найбільше поголів'я утримується в Черкаській області, Київській, Дніпропетровській і Одеській областях.

Хоча основний відсоток виробників м'яса кролика зосереджений в дрібних приватних подвір'ях, вони не мають впливу на формування ринку даної продукції. В 2019 році найбільше крільчатини виробляли в приватних господарствах населення Житомирської області – 1,4 тис. тон, Київської – 1,2 тис. тон.

Торгівельні мережі та підприємства харчування на нинішньому етапі мають обмежені можливості використання кролячого м'яса через відсутність стабільних об'ємів промислового виробництва, попиту населення та нездатність постачальників забезпечити необхідні санітарні норми та вимоги під час виробництва м'яса кролика.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Cullere M., Dalle Zotte A. Rabbit meat production and consumption: State of knowledge and future perspectives.// Meat Sci. – 2018. – Vol.143. – P.137–146. <https://doi.org/10.1016/j.meatsci.2018.04.029>

2. Preference Studies on Rabbit Meat Products: a Consumer Approach / Jibir, M., Alli-Balogun, J.K., Jibrila, I., Garba, S., Ribah, M.I., Isa, A.M, // Proc. 39th Conf., Nig. Soc. for Anim. Prod. 16-19 March, 2014. Babcock Univ. Ilishan-Remo, Ogun State, Nigeria.. – 2014. . – P. 502-504

3. Dalle Zotte A., Szendro Z. The role of rabbit meat as functional food. Meat Sci. – . 2011. – Vol.88(3). – P.319–331. <https://doi.org/10.1016/j.meatsci.2011.02.017>

4. Szendrő K, Szabó-Szentgróti E, Szigeti O. Consumers' Attitude to Consumption of Rabbit Meat in Eight Countries Depending on the Production Method and Its Purchase Form. *Foods*. – 2020 – Vol.9(5). – P. 654-670. <https://doi.org/10.3390/foods9050654>

5. Тваринництво України 2019. Статистичний збірник. За ред. Прокопенко, О. 2020. – 158 с.

УДК 339.972

**МІЖНАРОДНА ТОРГІВЛЯ НА СВІТОВОМУ
ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНОМУ РИНКУ НА ПРИКЛАДІ
АЕРОКОСМІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ**

Гальперіна Любов Павлівна

кандидат економічних наук, професор
професор кафедри міжнародного менеджменту
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна

Мазуренко Валентина Петрівна

кандидат економічних наук, професор
професор кафедри міжнародного бізнесу
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

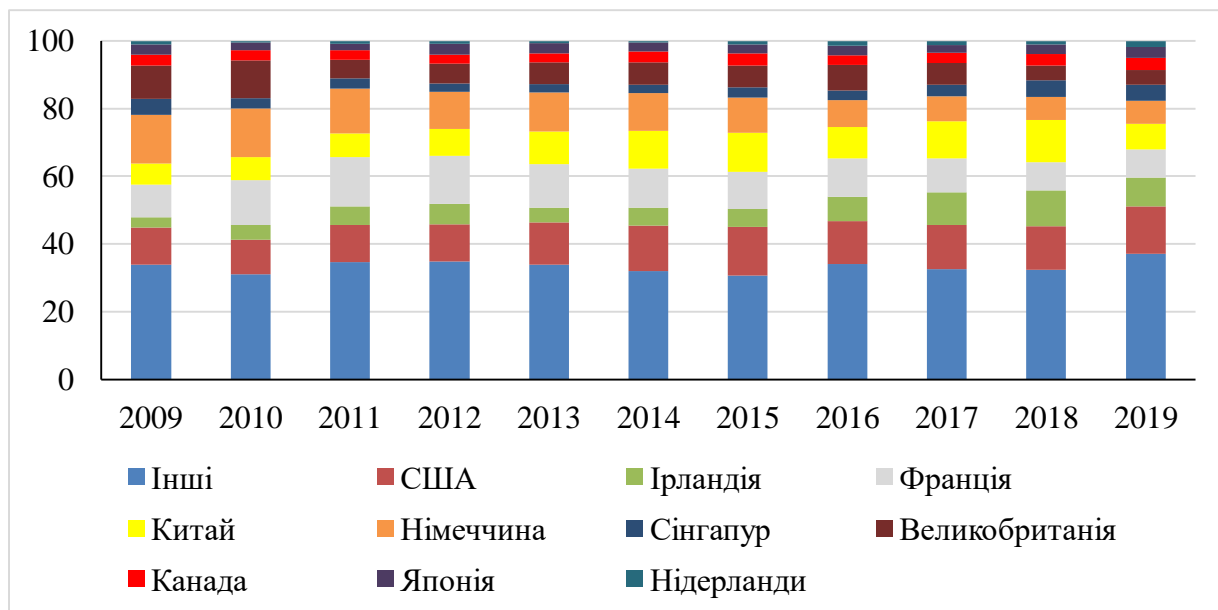
Анотація: Здійснено аналіз географічної структури міжнародної торгівлі високотехнологічними товарами на прикладі аерокосмічної продукції у динаміці за 2009-2019 роки. Показано, що зміни у географічній структурі міжнародної торгівлі на високотехнологічному ринку обумовлені якістю інститутів та здатністю уряду стимулювати національних підприємців до участі в міжнародній космічній співпраці.

Ключові слова: глобалізація, світовий ринок, міжнародна торгівля, високотехнологічний ринок, інновації, аерокосмічна продукція.

Методологічною основою дослідження слугували сучасні концепції міжнародної торгівлі, які відображають специфіку сучасного етапу глобалізації. Аерокосмічна галузь, аерокосмічне виробництво та його продукція відноситься

до високотехнологічних, але має свою специфіку, яка полягає у високих вимогах не лише до науково-технологічної та інноваційної, але й до фінансово-інвестиційної та інституційної спроможності країни розвивати цю галузь. Відмітимо, що розвиток аерокосмічної галузі дає потужний інноваційний поштовх для економік та створює передумови для інформатизації, впровадження в повсякденний вжиток нових матеріалів та вирішення низки глобальних проблем людства, зокрема щодо боротьби з наслідками змін клімату, тощо. Тому міжнародна торгівля аерокосмічними товарами на світовому ринку відображає якість та потенціал економік. На рис.1 представлені дані країн, які мають найвищу питому вагу в світовому експорті аерокосмічної продукції протягом в динаміці за десять років (2009-2019 роки).

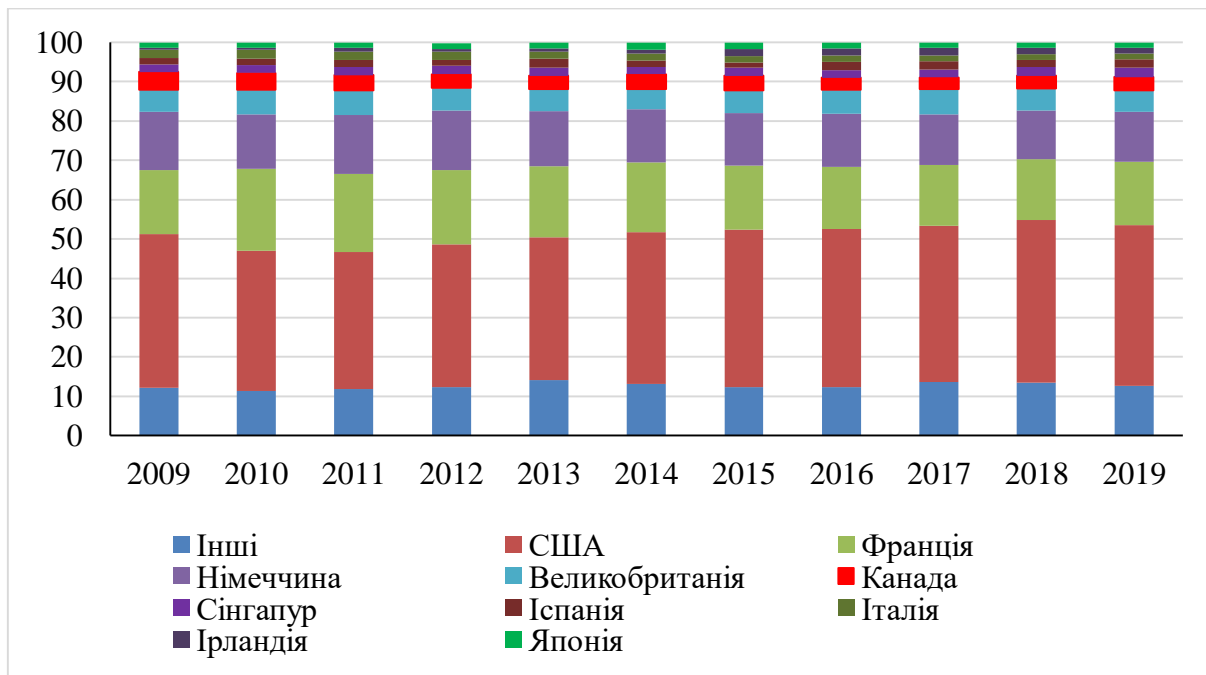

Рис. 1. Географічна структура світового експорту аерокосмічної продукції, 2009 - 2019 роки, % (побудовано за даними [4])

Як видно з рис.1, на структуру світового експорту аерокосмічної продукції вплинула пандемія CoVid-19, що пов'язано із значними бюджетними витратами у зв'язку з наслідками пандемії. Однак суттєві зміни на світовому ринку відбувались і у роки, що передували пандемії. Зокрема, різко скоротилась питома вага європейських традиційно-космічних держав, таких як Німеччина, Великобританія та Франція. Наприклад, з 2009 до «доковідного» 2018 року питома вага експорту аерокосмічної продукції Німеччини

зменшилась у 2,1, Великобританії – у 2,2, Франції (з 2011, коли питома вага її експорту була найвищою) – у 1,7 рази (розраховано за даними [1]). За десятиліття зросла питома вага експорту США на світовому ринку аерокосмічних товарів. Відмітимо стрімкий приріст питомої ваги Китаю, який цілеспрямовано проводить політику позиціонування у лідерах інноваційного розвитку (див. амбітні плани щодо лідерства у високотехнологічному експорті в стратегії «Зроблено в Китаї 2025»). Феноменом вважається вихід на світовий аерокосмічний ринок Ірландії, яка приєдналась до Європейського космічного агентства у 1980 р. І з тих пір активно розвиває інноваційну інфраструктуру та стимулює підприємства до співпраці з Європейським космічним агентством у аерокосмічній галузі. До 2019 році в Ірландії більше 70 підприємств було задіяно у такій співпраці, вони забезпечили робочими місцями більше 4000 висококваліфікованих фахівців та отримали більше 100 млн євро доходу. Відповідно економіка Ірландії отримала значні переваги від розвитку аерокосмічного виробництва. Уряд Ірландії приділяє цій галузі значну увагу, наприклад, у 2018 р. було прийнято першу Національну космічну стратегію для підприємств на 2019-2025 роки [5]. Україна, яка успадкувала з радянських часів потужний аерокосмічний комплекс, що рейтингувався на момент отримання незалежності на четвертому місці в світі, наразі має питому вагу в світовому експорті менше 1% (0,1-0,3% до 2016 року, з 2017 року – менше, ніж 1/10 [5]).

Географічна структура світового імпорту характеризується більшою стабільністю, порівняно зі структурою експорту та переважанням питомої ваги США (41,4% у 2018 році), на другому місці Франція (16,1%), на третьому – Німеччина (12,7%) (рис. 2).

Рис. 2. Географічна структура світового імпорту аерокосмічної продукції, 2009 - 2019 роки, % (побудовано за даними [4])

Як бачимо з рис. 2 за складом десяти країн, які очолюють рейтинг, світові імпортери відрізняються відсутністю Китаю та наявністю Іспанії.

Таким чином, аналіз географічної структури міжнародної торгівлі високотехнологічними товарами на прикладі аерокосмічної продукції дав змогу зробити висновок, що на сучасному етапі розвитку глобалізації залучення країни в експортно-імпортні відносини залежить від якості інститутів та здатності уряду стимулювати національних підприємців до участі в міжнародній космічній співпраці.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Rivera-Batiz L. A., Oliva M. A. (2004). International Trade: Theory, Strategies, and Evidence. Oxford University Press , USA
2. Lukianenko, D., Antoniuk, L., Bilozubenko, V. et al. (2020). Intellectual challenges to economic globalism. Ed. R. Djakons and D. Lukianenko. ISMA. – Riga, 2020, 412 p.
3. Yatsenko O. (2018) The impact of global risks on the world trade and economic environment / Olha Yatsenko, Vitalii Nitsenko, Mardani Abbas, Tetiana

Tananaiko // Financial and credit activity: problems of theory and practice. – 2018. – (27), 435-444.

4. Trademap (2020) URL: <https://www.trademap.org>.

5. Department of Enterprise, Trade and Employment, Government of Ireland (2018). National Space Strategy for Enterprise, 2019 – 2025. URL: <https://www.gov.ie/en/consultation/15451607-national-space-strategy-for-enterprise-2019-2025/>

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ДИГІТАЛЬНИХ ЗАСОБІВ НА УРОКАХ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Гах Валерія Валеріївна

Магістр

Державний педагогічний університет

імені М.Коцюбинського

м. Вінниця, Україна

Вступ. Використання дигітальних технологій вимагає абсолютно нового переосмислення функціонування школи: дотепер наші уявлення про освіту спиралися на норми і цінності ХХ століття. Таким чином школярів готують до завдань минулого, а не до нових викликів суспільства, яке зазнає постійних змін. Проте молодь повинна бути підготовлена до свого майбутнього – інтелектуально та емоційно. І за коректних умов. Дигіталізація ґрунтовно змінює наше глобальне суспільство на всіх рівнях. Вже один лише погляд на стрімкий розвиток штучного інтелекту дає уявлення про те, що нас чекає в найближчому майбутньому.

Мета. Ознайомити з ефективністю використання дигітальних засобів на уроках іноземної мови.

Дигітальні засоби стали невід’ємною частиною повсякденного життя. Проте, мобільний девайс може деякою мірою сприяти освітньому процесу. У сучасних, навіть простих пристроях закладено чимало корисних функцій. Швидкий доступ до інтернету, камера, яка допомагає швидко сфотографувати і зберегти теми різних завдань, звукове нагадування в календарі, калькулятор, диктофон.

Проблема навчання учнів використанню власних мобільних девайсів для вирішення різних задач в початковому процесі дуже актуальна сьогодні.

Це призвело до розвитку підходу BYOD, який використовують як в навчальних закладах, так і в інших установах, організаціях всього світу.

Термін BYOD означає "bring your own device", або - "принеси свій власний девайс". Це означає, що працівники чи учні маю можливість приносити та використовувати свої девайси в офіційних закладах. На сьогоднішній день майже кожна людина має як мінімум один універсальний девайс із набором потужних додатків, якими користується протягом всього дня, тому оминати тренд BYOD в сучасному світі майже неможливо.

Згодом з масовим розповсюдженням використання мобільних пристроїв та планшетів, ця практика стала розповсюджуватись в інші сфери життя, зокрема в освіту, де власне крок за кроком інтегрується в навчальний процес. З самого початку вчителі доволі скептично ставилися до BYOD та надавали перевагу класичним формам навчання, але зараз потенціал цього методу розкривається досить масштабно. Адже учні все одно ходять в школу з гаджетами, граючи на них в ігри чи виходячи в соцмережі. То чому б не використовувати гаджети в освітніх цілях? Учні зацікавлюються тому, що можуть користуватися протягом уроків своїм планшетом, смартфоном чи комп'ютером, до яких звикли та й власне сам процес навчання привносить новизну та виглядає сучаснішим і цікавішим.

BYOD дозволяє учням використовувати персональні мобільні девайси, які можуть включати в себе ноутбуки, планшети, електронні книги, смартфони та навіть MP3-плеєри, як інструменти для навчання. Використання ідеї BYOD дозволяє учням працювати в режимі онлайн і в короткі терміни оброблювати або корегувати отримані результати, проходити опитування, створювати власні закладки, входити в особистий кабінет без логіна і пароля і т.д. [1]

Використання BYOD дозволяє :

1. Розширити можливості учбового процесу, учні можуть отримати доступ до навчальних матеріалів з будь-якого зручного для них місця. При бажанні заняття можна провести за межами аудиторії.
2. Організувати навчання людей з обмеженими можливостями.
3. Зменшення витрат оскільки непотрібно купувати ПК і паперові матеріали.

4. Легко і швидко передати та працювати з інформацією за допомогою безпроводної мережі,

5. Завдяки мультимедійному формату інформації, покращить засвоєння та запам'ятовування і підвищить інтерес до предмету. [2]

Використання дигітальних засобів у викладанні іноземної мови - одна із найважливіших аспектів вдосконалювання процесу, збагачення методичних засобів і прийомів, які урізноманітнюють форми та роблять цікавим і змістовним. [3]

Висновок. Багатий спектр дигітальних технологій (BYOD) дає можливість вчителю провести і підготувати урок відповідно до сучасних умов (з використанням тексту, відео, графіки і звуку), в якому учні зможуть проявити себе як особистість, навчитись новому, закріпити раніше отримані знання. Використання дигітальних засобів дає змогу створити нову освітню сферу, змінивши методики викладання, цим самим сприяючи модернізації традиційної системи навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Futurio BYOD [Електронний ресурс]. – 2017-2020. – Режим доступу : <http://thefuture.news/byod>
2. Модуль 2. Технологія BYOD (мобільні додатки на допомогу вчителю)[Електроннийресурс]://<https://sites.google.com/site/distancionnyeobu/modul2-tehnologia-byod-mobilnye-prilozenia-v-pomos-ucitelu>
3. Використання електронних ресурсів на уроках іноземної мови [Електронний ресурс]: <http://timso.koippo.kr.ua/hmura11/vykorystannya-elektronnyh-resursiv-na-urokah-inozemnoji-movy/>

АРИФМЕТИКА – ЛОГИЧЕСКАЯ НАУКА

Гнатюк-Пунегова Ирина Борисовна

учитель математики

Опорное заведение

Барвенковская общеобразовательная школа

I-III ступеней №1

Барвенковская городская

территориальная община

Харьковской области

Украина

Аннотация. В статье раскрывается проблема решения арифметических заданий в школьном курсе «Математика» 5, 6 классов общеобразовательной школы. Раскрыты методы решения разных видов задач, используя которые учащиеся 11 классов смогут без проблем справиться с заданиями с правом выбора верного ответа на внешнем независимом оценивании с математики. В статье предоставляется краткий анализ участия учеников Украины во внешнем независимом оценивании с математики с 2015 года по 2019 год.

Ключевые слова: арифметика, дроби, натуральные и целые числа, виды и методы решения арифметических задач.

Вступление. Предполагается, что каждый из нас знает математику в пределах начальной школы: умеет производить арифметические действия с натуральными числами и даже имеет некоторые представления о дробях.

Дроби изучаются с самого начала, но тот факт, что ученик имеет некоторое представление о дробях, освобождает учителей от необходимости вводить много примеров, приводящих к понятию дроби. Имея в виду такие важные примеры, как, например: а) три яблока разделить между пятью

ребятами; б) убедиться в том, что две третьих части торта и четыре шестых его части – это одно и то же.

Первая задача приводит не только к понятию дроби $\frac{3}{5}$, но и к тому, что ее надо рассматривать как частное 3:5. Вторая задача приводит к естественности формального равенства $\frac{2}{3} = \frac{4}{6}$.

Перед учителями стоит задача все логические шаги в решении формулировать, излагать компактно и доступно так, чтобы было ясно, где в них логическое начало и где конец, то есть где именно здесь спрятана логика. На логику нельзя закрывать глаза поскольку она как раз дает основу для умения правильно вычислять.

Арифметика – логическая наука, на ней можно логически мыслить – конечно, если излагать ее правильно. Счастливым образом формализм арифметики имеет прикладное значение, потому что он поясняет правила вычислений. Но прикладной части тоже надо уделять внимание. Умножить $\frac{2}{3}$ на $\frac{5}{7}$ – это значит вычислить дробь $2*5/3*7$; это надо знать. Но также необходимо знать, что при этом решили задачу физического смысла – взяли две третьих части от пяти седьмых (например, яблока) или вычислили площадь прямоугольника со сторонами $\frac{2}{3}$ и $\frac{5}{7}$.

Логические идеи возникают систематически, излагая обе стороны этой науки – формальную и прикладную – объединяя, а в некоторых случаях разъединяя, поскольку формализм арифметики необходим для практики вычислений. Исходя из этого возникает еще одна общая идея: формирование понятия числа как длины отрезка, а еще точнее – как координаты произвольной точки прямой. В этом втором смысле понятие «число» объединяет в себе положительные и отрицательные числа.

Большую роль в этих вопросах играет педагогика – надо изложить вопрос доходчиво и компактно. Ведь часто слышим, что ученики старших классов не знают арифметики. Исправить такое положение дел можно тем, что даются

задания на повторение арифметики. Но это не очень хороший выход. Прежде всего надо продумывать шаги улучшения преподавания арифметики именно в то время когда она изучается. Это возможно, если арифметику проходить в логическом порядке или систематически.

Порядок систематического изложения может быть таким:

- натуральные числа и нуль;
- метрическая система мер;
- целые числа;
- обыкновенные дроби;
- рациональные числа;
- пропорции;
- десятичные дроби;
- обыкновенные и десятичные дроби;
- система координат.

От натуральных чисел переходим к целым. Наблюдения показывают, что с натуральными числами не стоит на долго задерживаться, потому что учащиеся и даже учителя считают, что все это уже проходило в младших классах и неохотно работают с этим материалом. Но на самом деле натренированность учеников в навыках вычислениях с натуральными числами в это время еще недостаточна.

Целые числа вводятся так рано потому, что идею отрицательного числа легче усвоить на целых числах, которые могут при этом служить новым интересным материалом для продолжения отработки навыков работы с натуральными числами. Получается экономия сил и времени.

В обыкновенных дробях отрицательные числа не нужны, но они рассматриваются в упражнениях для повторения. Свойства чисел любого знака сводятся к соответствующим свойствам целых чисел.

Если темы с целыми числами и обыкновенными дробями переставить местами во время их изучения, то в случае определения значения выражения

1-2+3 придется разьяснять после дробей – это считается по крайней мере странным.

Десятичные дроби как правило изучаются после обыкновенных и это правильно. Десятичным дробям предшествует малосущественный кусочек из обыкновенных дробей. Из него можно почерпнуть только понятие обыкновенной дроби, а также сравнение, сложение и вычитание дробей с одинаковыми знаменателями. Основное свойство дроби, неизменность ее при сокращении (пример с тортом), предлагается рассматривать чуть позже. Но приведенные факты о дробях недостаточны даже, чтобы обосновать, например, что $0,7=0,70$.

Идея отрицательного числа вводится на целых числах, в дробном же случае она сводится к целым числам.

Употребление букв должно быть осторожным и их использование возможно только тогда когда буква легче поясняет вопрос, чем пример с числом. В большей части рассуждений доказательства ведутся на характерных числовых примерах. И все же примеров, когда выгодно использование буквенных выражений, достаточно много, что вносит определенный алгебраический элемент в решение таких примеров. Арифметика закладывает фундамент знаний учащихся в будущем при изучении алгебры и геометрии. Систематическое изложение арифметики предполагает определенную завершенность курса математики.

Цель работы. Умение вычислять, логически мыслить, быть настойчивым и упорным, внимательным и аккуратным – эти качества необходимы каждому человеку. А как их приобрести?

Арифметика – волшебная наука, которая помогает развивать эти умения и способности. И не важно какую профессию выбирает выпускник школы: строитель или кондитер, программист или фермер, врач или экономист, - полученные математические знания всегда пригодятся.

Изучение математики можно сравнить с нелегким, но увлекательным путешествием по удивительной стране. Полученные знания станут надежным путеводителем в мире знаний, которые будут дополнять друг друга.

Материалы и методы. Арифметической задачей называется вопрос, взятый из какой угодно области и разрешимой счетом и четырьмя арифметическими действиями. Если одним и тем же способом можно решить множество задач самой разнообразной материальной формы, то, очевидно, деление задач по общепринятым рубрикам (по текстам задач) является пустой тратой времени, которую можно сильно сократить, изучая способы решения задач, как это сделано в геометрии. Распределим арифметические задачи по методам их решения:

- задачи на вычисления;
- задачи на метод «обратности», или задачи, решаемые с конца;
- методы исключения неизвестных: а) объединение нескольких условий в одно; б) сравнение двух условий с помощью вычитания; в) замена одного неизвестного другим; г) уравнивание неизвестных; д) уравнивание данных.
- метод подобия;
- метод нахождения частей.

Такие методы в современных учебниках называются немного иначе, хотя сути не меняют: арифметические, алгебраические, геометрические, схематические, графические.

Арифметический метод: решить задачу арифметическим способом значит найти ответ, на требование задачи, выполняя арифметические действия над числами.

Алгебраический метод: решить задачу алгебраическим способом – это значит найти ответ на требование задачи, составив и решив уравнение или системы уравнений (или неравенств).

Геометрический метод: решить задачу геометрическим методом – значит найти ответ на требование задачи, используя геометрические построения или свойства геометрических фигур.

Схематический метод: решить задачу схематическим способом – это значит найти ответ на требование задачи, как правило, с помощью схем.

Графический метод: решить задачу графическим способом – значит решить задачу с помощью графиков в прямоугольной системе координат.

В арифметическом способе решить задачу – это значит выполнить арифметические действия над числовыми данными из условия задачи, составив арифметические действия над числовыми данными из условия задачи, составив числовое выражение, а конечный результат вычислений – ответ на вопрос задачи. Существует множество прикладных задач: самых простых и очень сложных, но в каждой из них необходимо увидеть слово, которое можно назвать ключевым. Это слово – ключ к решению, то есть слово, которое дает правильный шаг к началу логических шагов - решения самой задачи. И так: 1) в задачах, которые требуют познакомиться с арифметическим методом, нужно понимать порядок выполнения действий; 2) в задачах на проценты – знать основное свойство пропорции; 3) задачи на выполнение работы, понимать, что вся работа - это число 1; 4) в задачах на движение – суметь «увидеть» само движение в условии; 5) путь, скорость, время – величины, которые преследуют человека всю его жизнь и не понимать этого просто безответственно; 6) задачи на движение по реке – это не только физика, но и реальность понимания всего, что вокруг нас.

Результаты и обсуждения. Диагностика умения решать задачи учащимися: математическое образование в системе общего среднего образования занимает одно из ведущих мест. При этом приоритетными направлениями совершенствования математического образования являются: дифференциация, позволяющая всем на протяжении обучения получать математическую подготовку разного уровня в соответствии с их индивидуальными особенностями (уровневая дифференциация).

Для дифференцированного обучения учащихся математике важно научиться диагностировать уровни их обучаемости.

Умение решать задачи разными способами является одним из показателей обучаемости учащихся математике, свидетельствующие о сформированности такого основного компонента обучаемости, как гибкость ума. Данное умение способствует формированию обобщенных приемов умственной деятельности, так как при поиске различных способов решения задачи учащимся приходится вспоминать факты из разных разделов математики, сопоставлять, обобщать найденные решения. С каждым новым способом решения той или иной задачи увеличивается объем примененного материала, выявляются скрытые зависимости между данными.

Решение задач несколькими способами способствует:

- экономии учебного времени на изучение условия задачи и ознакомление с данной ситуацией;
- более глубокому и всестороннему изучению условия задачи;
- индивидуализации учебной работы учащихся и дифференциации учебного процесса;
- более успешному формированию интереса к изучению математики;
- развитию самостоятельности ума;
- развитию умений контролировать правильность выбранного пути решения, сравнения решений и выбора наиболее рационального.

При решении задачи разными способами ученику приходится переходить с одного пути решения на другой.

Он начинает понимать специфику того или иного способа, его преимущества и недостатки. Главной целью становится не нахождение ответа, а поиск всевозможных способов решения задачи, выбор из них оптимального, оригинального, красивого, наконец, экономичного. Для развития обучаемости особое внимание надо уделять последнему этапу работы над задачей – обсуждению найденного решения. Рассматривая разные способы решения той или иной задачи, необходимо обсуждать с учащимися их сильные и слабые стороны.

Для поиска различных способов решения задач можно использовать следующие эвристические приемы:

- анализ условия задачи – выделяются условие, требование, известные и неизвестные величины, выявляются отношения между ними;
- обсуждение данных зависимостей в условии задачи - выделяются величины, входящие в условие задачи, и устанавливаются зависимости между ними;
- замена данных задачи на аналогичные; решение задачи в практическом плане – ситуация, описанная в задаче, представляется как реально жизненная, ведется поиск практического способа ее решения;
- конкретизация условия задачи – в условие вводится дополнительная информация, которая позволяет обнаружить новые способы решения;
- превращение текста в модель.

Для развития умения решать задачи разными способами нужно использовать специальные наборы задач по каждой теме школьного курса математики.

Результаты ВНО в Украине.

В 2015 году приняло участие 121716 абитуриентов.

Абитуриенты не смогли правильно проанализировать и понять информацию, приведенную с помощью графика или рисунка, сопоставить ее с условием задачи. Значительные трудности возникали у многих участников во время выполнения действий с обычными дробями и десятичными дробями, с решением текстовых задач на проценты и пропорции. Тест по математике был едва ли не самым легким за все годы ВНО. Впрочем максимально возможное количество баллов набрали только 684 человека из 105 тысяч. Результаты по математике слишком неутешительны. 24% абитуриентов не смогли решить 10 очень простеньких задач и, соответственно, не перешли порог. 25,3 тысяч абитуриентов не справились с тестами вообще.

В 2016 году приняли участие 123047 участников (93,1% от общего количества зарегистрированных).

Анализ результатов практически дублирует прошлый год. Наибольшие трудности возникли в заданиях с открытым ответом. Абитуриенты просто не приступали к началу их решения. Но выпускники подготовились качественнее чем в 2015 году. С тестами не справились 18, 2 абитуриентов (14,8%).

В 2017 году приняли участие 106325 абитуриентов (94% от общего количества зарегистрированных).

Анализ статистических показателей этих заданий показал, что значительная часть абитуриентов плохо строят графики квадратной функции, хотя на изучение этой темы в программе отведено достаточно часов. Они не достаточно полно ссылаются на аксиомы, теоремы и их следствия, не могут связно записать ход своих мыслей, а у многих абитуриентов отсутствует пространственное воображение вообще. Задание № 33 – это задание с параметром и с ним смогли справиться лишь 0,9% всех абитуриентов.

В 2018 году приняли участие 106483 абитуриента (95% от общего количества зарегистрированных).

Проверка основных теоретических знаний, практических умений, навыков с алгебры, начал анализа и геометрии показали, что больше 60% абитуриентов ВНО с математики не знали основных тригонометрических соотношений, больше половины – не смогли вычислить значение логарифмического выражения и определить из предложенных чисел, какое именно будет корнем простого логарифмического уравнения. Половина из тестовых работ не смогли упростить рациональные выражения поскольку не знают или не понимают формулы сокращенного умножения и правил сокращения дробей.

В 2019 году приняли участие 155310 абитуриентов (97% всех зарегистрированных).

Около 50% участников ВНО выразили одну переменную через другую, связанную с первой линейной зависимостью. Это умение базовое, поскольку

это умение используется учениками на протяжении всего обучения не только математики. Около 40% участников тестирования не смогли решить квадратное уравнение. Больше половины тестированных правильно определили число, которое есть решением неравенства с модулем. Трудности вызвали у абитуриентов во время решения планиметрической задачи прикладного характера. В которой нужно было использовать теорему Пифагора и указать вариант близкий к ответу.

19% абитуриентов не сдали ВНО по математике в этом году.

Вывод. В настоящее время меняется взгляд на то, какой должна быть подготовка выпускника основной школы. Наряду с формированием предметных знаний и умений, школа должна обеспечивать развитие у учащихся умений использовать свои знания в разнообразных ситуациях, близких к реальным. В дальнейшей жизни эти умения будут способствовать активному участию выпускника школы в жизни общества, помогут ему приобретать знания на протяжении всей жизни.

Исследование PISA ставит своей целью проверку наличия таких умений, то есть подготовку молодежи к «взрослой» жизни, что отличает его от других международных исследований, основной целью которых являлась проверка определенных школьными программами предметных знаний и умений, в основном, с помощью выполнения учебных заданий мало или совсем не связанных с реальной жизнью.

Электронные источники

1. <https://core.ac.uk/download/pdf/288341902.pdf>
2. <https://testportal.gov.ua/zvity-dani/>
3. <https://mega-talant.com/biblioteka/statya-diagnostika-umeniya-reshat-zadachi-96934.html>

ИСПОЛЬЗУЕМАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. ISBN5-02-013764-2 С.М. Никольский., М.К.Потапов, Арифметика. Пособие для самообразования.-М.:Наука.Гл. ред. Физ.-мат. лит.,1988.-384с.
2. М52 Математика. 5 клас: підруч. Для закладів загальної освіти/ А.Г.Мерзляк, В.Б. Полонський, М.С.Якір.-Вид.2-е,доопрац.відповідно до чинної навч. Програми.-Х.:Гімназія, 2018. – 272 с.: іл.
3. М18 МАЛАНЮК М.П., ЛУКАВЕЦЬКИЙ В.И.Олимпиады юных математиков: Пособие для учителей. – 2-е изд., перераб. и доп. – К.:Рад. Шк., 1985. – 88 с.
4. УДК 51 Задачи по математике. Уравнения и неравенства. Справочное пособие. Вавилов В.В., Мельников И.И. – М.: Наука. Гл. ред.физ.-мат. Лит., 1987. – 240 с

УДК 378.014

**НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ
ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ В УМОВАХ КАРАНТИНУ**

Головко Світлана Григорівна

к.і.н., доц.

Сохар Владислава Володимирівна

Студентка Юридичного факультету

Національний авіаційний університет

м. Київ, Україна

Анотація: розглянуто особливості реалізації освітнього процесу в Україні в умовах пандемії COVID-19, проаналізовано законодавство України щодо забезпечення функціонування вітчизняної освітньої галузі в умовах карантину.

Ключові слова: освіта, онлайн-освіта, освітній процес, карантин, COVID-19.

Освіта відіграє ключову роль у становленні людини як особистості, адже знання, уміння та навички, які набуваються протягом життя, формують її свідомість, ідеологію та забезпечують можливість самореалізації в суспільстві. Тому якість функціонування та правове регулювання цієї галузі є одним із ключових напрямків діяльності вітчизняних державних органів. На сьогодні Україна, як і інші країни світу, почала звертати особливу увагу на інноваційний аспект економіки, який заснований на постійному технологічному вдосконаленні, що позитивно впливає на розвиток держави та суспільство в цілому.

Існує багато різноманітних методів та форм здійснення освітнього процесу. Дуже популярними стали різноманітні онлайн-платформи для підвищення кваліфікації або курси, що дають можливість отримати знання та навички в зручному для здобувача освіти форматі. Актуальною онлайн-освіта

стала в умовах пандемії коронавірусу. З 12 березня 2020 року навчальних закладах України був запроваджений карантин. У Законі України «Про внесення змін до деяких законів України щодо окремих питань завершення 2019-2020 навчального року» зазначено, що у разі встановлення заборони учасникам освітнього процесу відвідувати заклади освіти, тимчасово, на період здійснення заходів щодо запобігання виникненню та поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), передбачених карантином, встановленим Кабінетом Міністрів України, дата початку та/або закінчення відповідного навчального року (років) може визначатися Кабінетом Міністрів України[1]. У цих умовах здобувачі освіти, вчителі та викладачі зіткнулися з проблемою проведення якісного освітнього процесу в умовах карантинних обмежень.

Відповідно до статті 23 Закону України «Про освіту» заклади освіти наділені автономією, що полягає в їх самостійності та незалежності щодо прийняття рішень академічних (освітніх), організаційних, фінансових, кадрових та інших питань діяльності, що проводяться у встановленому порядку та межах, визначених законом[2]. У статті 10 Закону України «Про повну загальну середню освіту» зазначається, що форми організації освітнього процесу визначаються педагогічною радою закладу освіти у межах часу, передбаченого освітньою програмою, відповідно до обсягу навчального навантаження, встановленого відповідним навчальним планом, та з урахуванням вікових особливостей, фізичного, психічного та інтелектуального розвитку дітей, особливостей регіону тощо[3]. Така автономність закладів освіти дає можливість виявити їхню ініціативу в організації освітнього процесу в умовах карантинних обмежень. Як наслідок, все більш актуальною стає дистанційна форма навчання, яка дозволяє здобувати освіту завдяки онлайн-взаємодії учасників освітнього процесу.

У серпні 2020 року Міністерство освіти і науки України поінформувало заклади освіти, що з 1 вересня освітній процес має бути організований залежно від особливостей епідеміологічної ситуації в конкретному регіоні або окремих адміністративно-територіальних одиницях регіону та на підставі Постанови

Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2020 року № 641 «Про встановлення карантину та запровадження посилених протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» [4], постанов Головного державного санітарного лікаря України від 22 серпня 2020 року №50 «Про затвердження протиепідемічних заходів у закладах освіти на період карантину у зв'язку поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» [5] та від 4 серпня 2020 року №48 «Про затвердження Тимчасових рекомендацій щодо організації протиепідемічних заходів у гуртожитках в період карантину в зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» [6]. Зазначені нормативно-правові акти детально регламентують дії та заходи, що спрямовані на попередження розвитку коронавірусної хвороби та забезпечення якісного функціонування та безпечного здійснення освітнього процесу.

Отже, на сьогодні в Україні в цілому сформовані нормативно-правові засади функціонування освітньої системи в умовах карантинних обмежень. Це дало змогу достатньо ефективно організувати роботу вітчизняних закладів освіти в умовах пандемії (COVID-19).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про внесення змін до деяких законів України щодо окремих питань завершення 2019-2020 навчального року: Закон України від 18 червня 2020 р. № 725-IX // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2020. – № 46. – Ст.395.
2. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2017. – №38-39. – Ст.380.
3. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16 січня 2020 р. № 463-IX // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2020. – № 31. – Ст.226.
4. Про встановлення карантину та запровадження посилених протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2:

Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2020 р. № 641. URL: <http://www.kmu.gov.ua>.

5. Про затвердження протиепідемічних заходів у закладах освіти на період карантину у зв'язку поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19): Постанова Головного державного санітарного лікаря України від 22 серпня 2020 р. № 50. URL: <http://www.osvita.ua/legislation/other/76059/>.

6. Про затвердження Тимчасових рекомендацій щодо організації протиепідемічних заходів у гуртожитках в період карантину в зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19): Постанова Головного державного санітарного лікаря України від 4 серпня 2020 р. № 48. URL: <http://www.moz.gov.ua>.

УДК: 58.009

СПЕЦИФИКА ЛАНДШАФТНОГО ПРОЕКТИРОВАНИЯ В ПРИБРЕЖНОЙ ЗОНЕ БАЛТИЙСКОГО МОРЯ

Гуревич Александр Самуилович

к.б.н., доцент

Шабанова Кристина Валерьевна

студент

Калининградский государственный

технический университет

г. Калининград, РФ

Аннотация: Изучали ассортимент декоративных растений, пригодных для культивирования на прибрежных территориях Балтийского моря. В результате исследований составлен перечень автохтонных и интродуцированных деревьев и кустарников, адаптированных к условиям прибрежной зоны, предложены подходы к решению проблем ландшафтного проектирования.

Ключевые слова: прибрежная зона, автохтоны, интродуценты, адаптивный потенциал, ландшафтное строительство.

Активное освоение побережья Балтийского моря сталкивается с различными проблемами, связанными с озеленением и благоустройством прибрежных территорий. В частности, на приморских территориях сложился уникальный комплекс во многом неблагоприятных экологических факторов, что осложняет культивирование декоративных насаждений. Так, прибрежные территории, как правило, характеризуются бедными почвами с низкой влагоемкостью, сложным, мозаичным залеганием материнских пород, неблагоприятным для растений гидрологическим режимом.

При этом скорость ветра в прибрежной зоне выше, чем в удаленных от моря районах. Сильные ветры со скоростью 15 метров в секунду и более (штормовые) фиксируются здесь осенью и зимой до 5 – 10 раз в год. Штормовые ветры иногда достигают ураганной силы – скорости до 25 – 40 метров в секунду, нанося существенный урон декоративным насаждениям. Сильный ветер снижает интенсивность фотосинтеза, усиливает транспирацию, иссушая растения, приводит к возникновению зимней засухи, оказывает механическое воздействие на кроны деревьев. Кроме того влияние Балтийского моря, играющего роль аккумулятора тепловой энергии, приводит к сокращению вегетационного периода [1 – 6].

Подобные условия необходимо учитывать при проектировании озеленения и благоустройства прибрежных территорий. В этой связи мы поставили перед собой цель предложить подходы к решению проблем ландшафтного проектирования в прибрежной зоне Балтийского моря.

Для выполнения данной цели были поставлены следующие задачи:

1. Выявить автохтонные дикорастущие деревья и кустарники, пригодные для озеленения прибрежных территорий Балтийского моря;
2. Установить декоративные дендрокультуры, способные выдерживать неблагоприятные экологические условия прибрежных территорий;
3. Разработать возможные проектные решения для ландшафтного строительства на прибрежных территориях Балтийского моря.

Чтобы определить таксономический спектр автохтонных деревьев и кустарников, пригодных для озеленения прибрежных территорий, в соответствии с предложенным Е.В. Кучеровым методом изучения растений в природных условиях [7], были проведены обследования материковой части прибрежной зоны Балтийского моря и фронтальных частей Балтийской и Куршской косы. На материковом побережье обследовали окрестности поселков Янтарный, Покровское, городов Светлогорск и Балтийск. На Балтийской косе обследовали участок от поселка Коса до военной части. На курской косе

обследовали окрестности поселков Рыбачий, Морское и побережье в районах шестого, двенадцатого и тридцать шестого километров косы.

В первом от моря ряду растений фронтальной части прибрежной зоны выделяли пробные участки с характерной растительностью длиной 50 метров. На пробном участке фиксировали все деревья и кустарники первого ряда в возрасте более пяти лет. Всего был обследован 61 пробный участок.

На основании полученных данных составили таблицу, демонстрирующую рейтинг таксонов в порядке убывания доли в видовом составе пробного участка, и таблицу, отражающую рейтинг таксонов в порядке убывания числа пробных участков, на которых был зафиксирован таксон.

Чтобы выделить наиболее устойчивые виды, были определены растения, попавшие в первые 11 строк обеих таблиц. Число 11 было избрано в связи с тем, что именно на 11 сроке заканчиваются таксоны с достаточно высоким, равным четырем количеством пробных участков, на которых был зафиксирован таксон.

Состояние декоративных деревьев и кустарников, культивируемых во фронтальной части прибрежной зоны, изучали в насаждениях города Зеленоградска, оценивали по шкале Бабича с модификациями [8]. Архитектонику кроны оценивали как соответствие видовым параметрам, декоративность листьев – по размеру, форме, окраске и блеску, поврежденность листьев – по наличию хлоротичности, некрозов, погрызов и разрывов. Категорию зимостойкости определяли по шкале Главного ботанического сада РАН [9].

В результате исследований был получен следующий перечень деревьев и кустарников, наиболее часто встречающихся в условиях фронтальной части Балтийской и Куршской косы:

1. Сосна горная *Pinus mugo* Turra.
2. Ива белая *Salix alba* L.
3. Сосна обыкновенная *Pinus sylvestris* L.
4. Ива козья *Salix caprea* L.

5. Роза морщинистая *Rosa rugose* Thunb.
6. Тополь дрожащий (осина) *Populus tremula* L.
7. Ива пятитычинковая *Salix pentandra* L.
8. Облепиха крушиновидная *Hippophaë rhamnoides* L.

Всего же было выявлено 35 таксонов, устойчивых к условиям прибрежной зоны (табл. 1).

Таблица 1

Таксоны, устойчивые к условиям фронтальной части прибрежной зоны Балтийского моря Калининградской области.

№/№	Таксон	№/№	Таксон	№/№	Таксон
1	Облепиха крушиновидная	13	Береза пушистая.	25	Дуб черешчатый
2	Роза морщинистая	14	Ольха черная	26	Лещина обыкновенная.
3	Береза повислая	15	Ива пурпурная	27	Тополь канадский
4	Тополь дрожащий (осина)	16	Ива козья	28	Яблоня домашняя
5	Клен остролистный	17	Ива белая	29	Смородина садовая (красная)
6	Ива ушастая	18	Слива колючая (тёрн)	30	Смородина альпийская
7	Бузина черная	19	Бересклет европейский	31	Сосна обыкновенная
8	Рябина обыкновенная	20	Черемуха пенсильванская	32	Ива пятитычинковая
9	Роза собачья	21	Калина обыкновенная	33	Барбарис обыкновенный
10	Жимолость татарская	22	Сирень обыкновенная	34	Ель обыкновенная
11	Боярышник однопестичный	23	Граб обыкновенный	35	Сосна горная
12	Крушина слабительная	24	Клен белый (явор)		

Сходные результаты дал анализ литературных источников, позволивший установить таксоны деревьев и кустарников, высаженных в довоенный период

и произрастающих длительное время на прибрежных территориях Балтийского моря в Калининградской области [6, 10, 11].

Результаты обследования фронтальных прибрежных декоративных насаждений представлены в таблице 2. Как следует из таблицы, изученные таксоны успешно адаптированы к условиям прибрежной зоны Балтийской зоны, сохраняют высокий виталитет и декоративность. При этом наиболее декоративными оказались: клён белый, кизильник обыкновенный, бирючина обыкновенная, сосна горная, можжевельник виргинский, барбарис Тунберга, ива ломкая, роза морщинистая, туя западная *Grabant*, ольха черная, тополь китайский, клён остролистный, облепиха крушиновидная.

Таблица 2

Состояние растений в декоративных насаждениях прибрежной зоны Балтийского моря

Таксон	Возрастная категория	Оценка декоративности, средний балл				Категория зимостойкости
		архитектоника кроны	декоративность листьев, хвои	поврежденность растений	сумма баллов	
Клён белый	Молодняк	3,7	3,5	3,7	10,9	I
Кизильник обыкновенный	Спелый	4	4	4	12	I
Бирючина обыкновенная	Спелый	4	4	3,6	11,6	I
Каштан конский	Средневозрастной	2,3	2,6	2,6	7,5	I
Форзиция европейская	Средневозрастной	3	3,1	3,7	9,8	I
Ясень голый	Молодняк	3,2	3,3	3,2	9,7	I
Сосна горная	Средневозрастной	4,1	4,2	3,9	12,2	I
Можжевельник виргинский	Средневозрастной	4,3	4,2	4	12,5	I
Туя западная <i>Fastigiata</i>	Средневозрастной	2,1	2,2	2,9	7,2	I
Можжевельник	Средневозрастной	4,3	4	2,9	11,2	I

к распростерты й	зростной					
Барбарис Тунберга	Среднево зростной	4,2	4,4	3,6	12,2	I
Яблоня домашняя	Спелый	2,5	2,8	2,5	7,8	I
Липа мелколистная	Молодня к	-	3,5	2,6	6,1	I
Ива ломкая	Перестой ный	3	4,6	3,8	11,4	I
Тёрн обыкновенны й	Среднево зростной	2,2	2,3	1,9	6,4	I
Роза морщинистая	Спелый	4,2	3,7	3,1	11	I
Снежнаягодн ик белый	Спелый	3,5	3,2	2,8	9,5	I
Тополь лавролиственный	Среднево зростной	3,2	2,9	2,3	8,4	I
Туя западная Brabant	Среднево зростной	4,4	4,1	3,6	12,1	I
Ольха черная	Среднево зростной	3,9	4,1	2,9	10,9	I
Тополь китайский	Перестой ный	4,7	4,3	4,4	13,4	I
Клён остролистный	Перестой ный	4,3	3,6	3,1	11,1	I
Облепиха крушиновидн ая	Среднево зростной	4,1	4,3	4	12,4	I

Сравнение таблиц 2 и 1 позволяет заключить, что результаты обследования декоративных прибрежных насаждений во многом совпадают с данными натуральных обследований. Кроме указанных в данных таблицах таксонов, как показали наши предшествующие исследования [12 – 14], для ландшафтного строительства на прибрежных территориях можно использовать следующие растения: сосна горная, сосна обыкновенная, сосна черная, ель обыкновенная, ель канадская. Вместе с тем, следует учитывать, что выводы, сделанные в отношении видовых растений, не могут распространяться на сорта и декоративные формы в силу существенных различий генома.

Собственный опыт ландшафтного строительства и эксплуатации декоративных насаждений в прибрежной зоне Балтийского моря, изучение деятельности предприятий Калининградской области, специализирующихся в сфере озеленения, позволяют авторам сформулировать следующие подходы к решению проблем ландшафтного строительства на прибрежных территориях: обязательное создание ветрозащитной полосы, посадки деревьев и кустарников с учетом розы ветров в качестве дополнительной защиты от ветра, использование растений с высоким адаптивным потенциалом, тщательный подбор экологической ниши для каждого таксона, широкое использование однолетников, отказ от экзотов, ограниченное использование интродуцентов с низкой зимостойкостью, а также таксонов, характеризующихся значительными отличиями от родительского вида

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Silva, G. Influence de quelques défauts externes sur la stabilité des arbres face à une simulation mécanique de l'action du vent / G. Silva, J.-C. Ruel, M. Samson, D. Pin // *Canad. J. Forest Res.*, 1998. Vol.28, N 1. – P. 123 – 131.
2. Martin-Alcon, S. Wind and snow damage in the Pyrenees pine forests: effect of stand attributes and location / S. Martin-Alcon, J.R. Gonzalez-Olabarria, L. Coll // *Silva fenn.*, 2010. Vol. 44, № 3. P. 399 – 410.
3. Thompson, D. The influence of shelter and weeds on early growth of Sitka spruce and Kodgepole pine / D. Thompson // *Forestry*, 1984. Т. 57, № 1. P. 1 – 16.
4. Гуревич, А.С. Фенологические особенности декоративных дендрокультур, произрастающих во фронтальной части прибрежной зоны Балтийского моря / А.С. Гуревич // Тезисы докладов XVI Международной научной конференции «Инновации в науке, образовании и предпринимательстве – 2018» в рамках VI Международного Балтийского морского форума. – Калининград: КГТУ, 2018. – С. 264 – 269.

5. Горкин, А.П. География. Современная иллюстрированная энциклопедия / А.П. Горкин. – Москва: Росмэн-Пресс, 2006. – 624 с.
6. Бице М.А Конспект дендрофлоры Калининградской области / М.А. Бице, Д.А. Кнапе, Г.Г. Кученева и др.; Отв. ред. Р.Е. Циновскис. – Рига: Зинатне, 1983. – 162 с.
7. Кучеров Е.В. Ресурсы и интродукция полезных растений в Башкирии / Е.В. Кучеров – М.: Наука, 1979. – 264 с.
8. Бабич, Н.А. Интродуценты в зеленом строительстве северных городов / Н.А. Бабич, О.С. Залывская, Г.И. Травникова. – Архангельск: Арханг. гос. техн. ун-т, 2008. – 144 с.
9. Лапин, П.И. Древесные растения Главного ботанического сада АН СССР / П.И. Лапин, М.С. Александрова, Н.А. Бородина и др. – М.: Наука, 1975. – 547 с.
10. Губарева И.Ю. Конспект сосудистых растений Калининградской области: Справочное пособие /И.Ю. Губарева, В.П. Дедков, М.Г. Напреенко, Н.Г. – Калининград: КГУ, 1999. – 107 с.
11. Победимова Е.Г. Состав флоры Калининградской области и её распространение и хозяйственное значение / Е.Г. Победимова // Тр. Бот. ин-та АН СССР. 1955. Сер. 3. Вып. 10. С.225 – 329.
12. Иванов, В.А. Особенности анатомо-морфологического строения листьев дендрокультур, произрастающих на прибрежных территориях Балтийского моря / В.А. Иванов, А.В. Богачев, А.С. Гуревич // Вестник молодежной науки: электронный научный журнал. – 2019. - № 4(21) [Электронный ресурс]. URL: <http://www.klgtu.ru/science/magazine//vestnikmolnauki.ru/4-21/ htm>.
13. Гуревич, А.С. Анатомо-морфологическое строение листового аппарата спиреи японской в связи с адаптацией к условиям культивирования в прибрежной зоне Балтийского моря / А.С. Гуревич, В.А. Иванов, А.В. Богачев // Dynamics of the development of world science. Abstracts of V International

Scientific and Practical Conference. Vancouver, Canada. 22-24 January 2020. – P. 452 – 457.

14. Гуревич, А.С. Пригодность вейгелы обильноцветущей для культивирования на прибрежных территориях Балтийского моря / А.С. Гуревич, А.О. Старикова // Scientific achievements of modern society. Abstracts of V International Scientific and Practical Conference. Liverpool, United Kingdom. 8-10 January 2020. – P. 417 – 422.

Работа выполнена в рамках темы ГБ НИР 10.14.010.2. Молекулярно-биологические механизмы взаимодействия живых организмов с окружающей средой как фундаментальная основа биологии, биотехнологии и сельского хозяйства.

УДК 81'26

**РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ МОЛОДІЖНИХ СЛЕНГОВИХ ОДИНИЦЬ
УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ (НА МАТЕРІАЛІ ЗАКАДРОВОГО
ПЕРЕКЛАДУ СЕРІАЛУ «ТЕОРІЯ ВЕЛИКОГО ВИБУХУ»)**

Гурко Олена Василівна

д-р філ. наук, доцента

завідувачка кафедри

англійської мови

для нефілологічних спеціальностей

Дніпровський національний університет

імені Олеся Гончара

м. Дніпро, Україна

Анотація: У статті представлено переклад молодіжних сленгових одиниць українською мовою, дібраних з серіалу «Теорія великого вибуху», проаналізовано основні види перекладацьких трансформацій, використаних під час закадрового перекладу, вказано на ступінь адекватності передавання сленгізмів.

Ключові слова: переклад, молодіжний сленг, перекладацькі трансформації, еквівалентність, закадровий переклад, телесеріал.

Невід'ємним складником будь-якої мови є сленг, зокрема молодіжний. У наш час молодь почасти використовує сленг у шкільному та студентському середовищі, оскільки, по-перше, прагне до самоідентифікації, самоусвідомлення та самовираження, а по-друге, хоче швидко спростити усну мову для легшого розуміння один одного.

Зважаючи на неабияку популярність кінематографа, доречним вважаємо студіювання молодіжних сленгізмів, дібраних з закадрового перекладу серіалу «Теорія великого вибуху» [1]. Озвучували цей серіал кілька українських

компаній «НеЗупиняйПродакшн», «UkrDub.net» та «Hurtom». У межах нашого дослідження використовували новітні електронні словники для аналізу прийомів перекладацьких трансформацій (English-Ukrainian Dictionary [3], Oxford English Dictionary [3], Urban Dictionary [4]).

Зазначимо, що кінотекст містить водночас ознаки художнього та аудіо-медіального текстів, тому основне завдання перекладача – забезпечення впливу на глядача тексту перекладу. Прийом еквівалентного перекладу – один з найчастотніших під час перекладу молодіжного сленгу в серіалі «Теорія великого вибуху». Проілюструємо це конкретними прикладами.

Dumb as soup – Тупий як поліно.

Get somebody's eye on somebody – Накинути оком на кого-небудь.

Wow, is that the laser? It s bitchin – Вау. Це що, лазер? Зашибезно.

It's time to raise the roof – Настав час відриватися.

What is shaking? – Як житуха?

I'm looking for a hookup. – Я шукаю кого підчепити.

Hit on somebody – Чіплятися до кого-небудь.

Jeepers! –Тряця!

It's mind blowing. – Тобі знесе дах.

Нерідко перекладач не знаходить відповідників у мові молодіжного сленгу й тоді використовує контекстуальну заміну. Наприклад, у контексті *You know what? If it's creepy to use the Internet, military satellites, and robot aircraft to find a house full of gorgeous young models so that I can drop in on them unexpectedly, then fine, I'm creepy* перекладач трактує сленгізм *creepy* як «паскудно», проте ця лексема має трохи інше тлумачення: противний; який відчуває огиду; страшний, моторошний. Утім, запропонований варіант вдало відбиває сутність значення.

Яскравим еквівалентом неординарного перекладу в досліджуваному кінотексті є сленгова одиниця *jerk*, основне значення якої – це «тупиця, нікчема», утім, перекладач, ураховуючи те, що дівчина ображена на свого

хлопця, вирішив додати стилістичного забарвлення та підкреслити чоловічий рід лексеми і тому фіксуємо під час перекладу лексичну одиницю «козел».

У проілюстрованому нижче фактичному матеріалі *Oh, it's not so bad. You lost money, you feel shame and you got groped by a stranger. That's Vegas. You nailed it* спостерігаємо поєднання двох прийомів, які перекладачі зазвичай використовують окремішньо. Зважаючи на те, що в межах цієї синтаксичної конструкції наявний паралелізм та перерахування, переклад прикінцевої частини має бути стислим та влучним. Сленгізм *you nailed it* у словниках має значення «ти впоралась». Утім, перекладач вирішив додати алюзію на назву відомої франшизи «Місія нездійснена» і переклав *nailed it* як «місію виконано».

Перекладаючи серіал «Теорія великого вибуху», спостерігаємо активне використання дослівного перекладу (калькування): *for the record* – для протоколу; *nerdizzle* – ботанчики або ботанодрузі; *that is my spot* – це моє місце; *my go-to response* – звична відповідь; *ditch that itch* – позбавитися від свербіння;

that's just the booze talking – це просто алкоголь за тебе говорить. Хоч у цьому разі можлива еквівалентна заміна *booze* на «випивку».

До молодіжного сленгу в аналізованому серіалі також уналежнюємо аббревіатури, які використовують в професійному середовищі, пов'язаному з комп'ютерною діяльністю. Наприклад: *LOL (laughing out loud)*, *AFK (away from keyboard)*, *AFAIK – as far as I know*, *ІМНО –in my humble opinion*.

У реченні *I gave him an LOL*. – Я надіслала йому «регіочу» перекладач послуговується прийомом калькування, хоч в словниках наявний сленговий еквівалент «я вмираю від сміху».

Серед перекладацьких трансформацій, дібраних із закадрового перекладу аналізованого серіалу, фіксуємо прийом пошуку відповідного аналогу серед кількох значень слова або словосполучення (*hokum, tumbo jumbo, brainiac, bazinga, punk*). Наприклад, сленгізм *pease out*, спираючись на контекст, перекладаємо як *мир* і розуміємо, що той, хто говорить, має позитивні наміри, тому значення «відвали» ця лексема не передає.

Досить влучними є приклади антонімічного перекладу: *Gosh!* – Дідько! – *Gosh* інше слово для бога. *Whoa, whoa, whoa, whoa!* – Не кажи дурниць! *Some of them kind of messed up.* – Не без збочень.

В аналізованому фактичному матеріалі спостерігаємо активне функціонування прийому конверсії. У реченнях *You are a lifesaver* (Ти врятував мені життя) дієприкметник замінено на дієслово; *What a buzz-kill that was* (Він усе зіпсував) іменник – на дієслово, *Excuse me. Spoiler alert!* (Даруй. Ти все зіпсував) іменник передано як дієслово минулого часу.

Крім того, перекладачі використовують прийом нейтралізації, під час якого відбувається зниження стилістичного ефекту молодіжних сленгізмів: *gizmo* – пристрій, *okey-dokey* – гаразд, згода. Наприклад, у реченнях *I've prepared some trash-talk for the occasion. You bowl like your mama. Unless, of course, she bowls well. In which case, you bowl nothing like her* перекладач передав сленгову одиницю *trash-talk* як образи, по-перше, змінивши однину на множину, а по-друге, нейтралізувавши поняття, до якого неможливо знайти відповідник в українській мові.

Прийом модуляції перекладач використовує в зазначеному нижче реченні: *Are you a gold digger or not?* – Тобі потрібні лише гроші від нього? Сленгізм *gold digger* означає «той чи та, хто полює за грошима», тобто спостерігаємо логічний зв'язок між вихідною мовою та текстом перекладу – полює за грошима– потрібні гроші.

Отже, молодіжний сленг представляє неабияку складність для перекладу, тому що деякі сленгізми є незафіксованими в словниках і тому вибір засобів їхнього вираження в мові перекладу може залежити безпосередньо від з'ясування значення слова в контексті. Остаточний варіант перекладу має передавати не лише значеннєві відтінки слова, але й експресивно-стилістичне забарвлення слова.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Теорія великого вибуху. URL: <https://userials.pro/123-teorya-velikogo-vibuhu-sezon-1.html>
2. English-Ukrainian Dictionary. URL: <https://glosbe.com/en/uk>
3. Oxford English Dictionary. URL: <https://www.oed.com/>
4. Urban Dictionary. URL: <https://www.urbandictionary.com/>

УПРАВЛІНСЬКА КУЛЬТУРА КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ: ЛІНІЙНИЙ І СИСТЕМНИЙ ПІДХІД

Дрібас Світлана Анатоліївна

к. психол. н.

Даценко Оксана Анатоліївна

асистент кафедри

загальної та вікової психології

Криворізький державний педагогічний університет

м. Кривий Ріг, Україна

Вступ. Відносини між всіма учасниками освітнього процесу мають ґрунтуватися на позиціях довіри, взаємодії та співпраці. Так має бути, але як показує практика – так буває нажаль не завжди. Одна з причин – недостатня обізнаність керівників у психологічних питаннях управлінської діяльності. Особливо це стосується адміністрації освітніх закладів, яких ніхто не вчив бути управлінцями і всі навички у цій області вони здобувають інтуїтивно і часто через помилки та похибки у роботі.

Мета роботи полягає у аналізі основних компонентів управлінської культури керівника закладу освіти.

Матеріали і методи. Серед основних методів дослідження був використаний аналіз сучасних наукових джерел з тематики дослідження. Застосовано порівняльний метод для оцінки позицій різних науковців на визначення основних компонентів та підходів до тлумачення сутності управлінської культури керівника закладу освіти.

Результати і обговорення. Розгляд питання про зміст управлінської культури керівника закладу освіти логічно розпочати з характеристики термінологічного апарату. І перше, що треба зробити – це розбити поняття «управлінська культура» на два компоненти – культура і управління. Культура – це по суті специфічна соціальна якість, яка створена людиною і для людини.

Наразі поняття «культура» використовується у декількох різнопланових аспектах. Вона може трактуватися, як певний результат діяльності, процес, спосіб, стосунки, норма або система.

Культура у широкому сенсі – це все, що у різні чати було створено людиною та завдячує своїм існуванням фізичній і розумовій праці людей. Можна говорити, що культура є своєрідною мірою досконалості, яка проявляється у досягненнях у певній галузі знань або діяльності. У педагогічній літературі поняття *культура* здебільшого вживається в антропологічному плані (як знання, цінності, звичаї, ритуали, символи, мова), тобто те, що характеризує спосіб життя людини і позначає вже існуючу реальність.

Управління - це цілеспрямований і постійний процес впливу суб'єкта на об'єкт, з метою створення ефективно функціонуючої системи на основі інформаційних зв'язків і відносин. Термін “управління” здебільшого використовують у контексті соціальної взаємодії. Аналіз наукової літератури та практики управлінської діяльності дає підстави умовно диференціювати підходи до розуміння її сутності на лінійний і системний.

Лінійний підхід передбачає безпосередню взаємодію того, хто впливає, і того, на кого справляється вплив. Так, ряд психологів визначають управління саме як комплекс необхідних заходів впливу на групу, суспільство або окремі його складові з метою їх упорядкування, збереження якісної специфіки, удосконалення й розвитку.

Схематично це можна зобразити так: X (особа, керівник тощо) впливає на Y (особа, група, підлеглі) з метою виконання певної діяльності, роботи (наприклад, умовно переміститись з точки А в точку Б)

У сфері практичної реалізації може скластись враження, що керівник (наприклад директор) примушує підлеглого (вчителя) виконати певну діяльність (управляє ним). Однак, можемо констатувати, що змусити людину, щось зробити проти її волі неможливо. Адже відповідно до положень психології, джерелом активності є сама людина, що її реалізує (тобто суб'єкт діяльності).

Відтак, примусити людину виконати певну діяльність неможливо, можна тільки створити умови, за яких вона сама виявить активність у відповідному (потрібному) напрямі. Такі міркування потребують внесення певних коректив у запропоновану схему управлінської взаємодії.

Отже, акцент з управління людиною (групою) переноситься на управління умовами, що детермінують необхідну активність. У прикладі з директором і вчителем - підлеглий (вчитель, яким управляють) для управлінця (директора) постає у вигляді певної сукупності умов, що й забезпечують прояв необхідної за змістом і спрямованістю діяльності відповідно до поставленої мети або очікуваного результату

Слід також ураховувати й те, що діяльність за характером перебігу має певну часову характеристику, а отже, її спрямованість і зміст можуть змінюватись від зміни умов, що її супроводжують. Таким чином, управління має передбачати корегування умов протягом усього управлінського акту. Це дещо ускладнює розуміння управління в контексті особистісної взаємодії та потребує іншого підходу, який би враховував сукупність усіх елементів.

Другий, «системний» підхід базується на тому, що кожний з учасників взаємодії (її суб'єкти), як і сама взаємодія, є системним явищем. У кожній системі управління виділяються дві підсистеми:

1) та, яка управляє;

2) та, якою управляють. Їх, у свою чергу, можна розглядати як самостійні системи, що складаються з окремих, але взаємопов'язаних частин, елементів цілого.

Отже, управління можна розуміти як певну функцію організованих систем різної природи (біологічних, технічних, соціальних), що забезпечує збереження їх визначеної структури, підтримку режиму діяльності, реалізацію програми та мети. При цьому, який би підхід не використовувався при аналізі проблеми ефективності управлінської діяльності керівника важливим є те, що вона має бути вмотивованою і мати чітку стратегію дій.

Важливо відзначити, що управління є процесом, а механізм, що його забезпечує є системою управління. З позицій сучасних теорії й практики менеджменту керівник закладу освіти має оволодіти й використовувати в управлінській діяльності, так зване, «трансформуюче лідерство» – це стиль управління, що орієнтований на сталий розвиток навчального закладу і характеризується тим, що керівник пропонує певне бачення цього розвитку і своїм прикладом надихає педагогічних працівників. В теорії – все легко.

На практиці – у разі складніше. Адже до сучасного керівника закладу освіти висуваються дійсно високі вимоги. І перша з них – це відповідний рівень управлінської культури, яка передбачає наявність значимих складових: гуманістична ділова спрямованість, орієнтація на загальнокультурні й професійні цінності, стійкість мотивації; управлінська компетентність, готовність до саморозвитку; яскраво виражена система особистісних якостей.

У практичній діяльності управлінська культура виражається через систему певних функцій, зміст яких обумовлений метою і завданнями управління, особливостями управлінської структури, соціокультурними і психологічними особливостями співробітників організації.

Управлінська культура вирішує ряд завдань, які мають важливе значення у системі суспільних відносин взагалі та управлінні школою та зокрема:

- 1) Зосереджує узагальнений управлінський досвід, створює умови для його вивчення та засвоєння, транслює його новим суб'єктам;
- 2) Визначає стиль керівництва та спрямовує систему стосунків між учасниками;
- 3) Створює умови для ефективного впливу на подолання консерватизму в освіті;
- 4) Визначає вектор розвитку професійної компетентності керівників, сприяє загальному підвищенню якості управлінських рішень (як на етапі їх прийняття, так і у процесі виконання), значно знижує рівень конфліктності в закладах освіти.

Висновки. Управлінська культура керівника освітнього закладу представляє собою своєрідний психологічний феномен, який має важливе місце у структурі організації роботи будь-якого освітнього закладу.

Підходу у тлумаченні сутності управлінської діяльності дають можливість краще зрозуміти зміст управлінських рішень керівника освітнього закладу і на основі лінійної чи системної моделі проаналізувати їх результативність та за загальну ефективність.

УДК: 330

**КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО
ПАРТНЁРСТВА: МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ БАЗА ФОРМИРОВАНИЯ
НАЦИОНАЛЬНЫХ МОДЕЛЕЙ И МЕХАНИЗМОВ**

Дмитриченко Лилия Ивановна

д.э.н., профессор

Мелюс Богдан Владимирович

аспирант

Донецкий национальный университет

г. Донецк

Аннотация. В статье представлены концептуальные подходы к анализу государственно-частного партнёрства. На методологии системности выделены два аспекта реализации отношений «государство – частный бизнес». Первый основан на понимании сущности государственно-частного партнёрства как такового, второй – на понимании роли государства в экономике.

Ключевые слова: государственно-частное партнёрство; концепции, модели и механизмы государственно-частного партнёрства; принцип системного анализа.

Практика государственно-частного партнёрства (ГЧП) показала эффективность данной формы отношений государства и частного бизнеса. Это подтверждается фактом широкого распространения ГЧП в более чем 130 странах мира и позитивными социально-экономическими результатами в аспекте реализации интересов партнёров. Поэтому закономерно стремление государств к активизации отношений с частными предпринимателями, успешная реализация которых (отношений ГЧП) обусловлена выбором модели и механизма ГЧП, соответствующих особенностям конкретной страны (уровню социально-экономического развития, политическому положению и т.п.). В

свою очередь, это требует глубокого методологического концептуального обоснования. Актуальность многоаспектной проблемы государственно-частного партнёрства обусловила цель исследования в данной статье – систематизировать концептуальные основы государственно-частного партнёрства как методологической базы формирования национальных моделей отношений государства и частного бизнеса.

Реализация цели осуществлена на основе системного подхода к анализу проблемы ГЧП. Известно, что решение любой проблемы требует её теоретико-методологического обоснования, разработки соответствующей концепции, в данном случае – концепции, которая определит институты и механизмы эффективного использования ГЧП, сформулирует правовые основы его функционирования при соблюдении рационального соотношения ресурсов и рисков в системе отношений «государство – бизнес». Изучая экономическую литературу по проблемам ГЧП, мы пришли к выводу о существовании, как минимум, *двух аспектов концептуальных подходов к механизму реализации этой системы отношений*.

Первый аспект основан на понимании сущности ГЧП как такового.

Подчеркнём, что точки зрения учёных на сущность государственно-частного партнёрства весьма различны: от определения ГЧП как экономической категории – до характеристики ГЧП как юридического института, как формы менеджмента и т.д. [1-9]. Представляется, что в рамках этого аспекта можно выделить, по крайней мере, *четыре подхода*, согласно которым реализация отношений ГЧП осуществляется следующим образом (табл. 1):

- концепция ГЧП как особого типа управления – концепция «нового государственного менеджмента» (New Public Management), или концепция «способа хорошего государственного управления» (Good Governance);
- концепция ГЧП как юридически оформленного соглашения, заключаемого между бизнесом и властью. Объектом соглашения выступают финансовые отношения и средства (институциональная юридическая концепция);

Таблица 1

Концепции механизма реализации отношений ГЧП

(основаны на понимании сущности ГЧП)*

Концепции ГЧП	Ключевые признаки концепции
<p>Концепция ГЧП как особого типа управления («новый государственный менеджмент»; «способ хорошего государственного управления»)</p> <p>Черномырдина Е.В. [1], Яковлев Г.А. [2, с.40].</p>	<p>Организационно-экономические формы организации отношений ГЧП (организационные формы: концессии и лизинг):</p> <ul style="list-style-type: none"> – проектный подход; – организационные схемы, отражающие распределение прибыли, разделение рисков и затрат; – экономический подход к оценке эффективности проектов
<p>Концепция ГЧП как юридически оформленного соглашения (институциональная юридическая концепция)</p> <p>Белицкая А.В. [3], Варнавский В.Г. [4, с. 21; 5, с.12], Вилисов М.В. [6].</p>	<p>Институционально-правовая форма организации отношений ГЧП:</p> <ul style="list-style-type: none"> – организационные формы сотрудничества (все проектные формы соглашений бизнеса и государства: от контрактов до совместных предприятий); – распределение выгод и рисков. <p>Финансовые «последствия соглашений»:</p> <ul style="list-style-type: none"> – общественные и частные выгоды; – внешние эффекты; – распределение рисков.
<p>Концепция ГЧП как механизма реализации стратегии развития и модернизации экономической системы</p> <p>Игнатюк Н.А. [7], Мочальников В.Н. [8].</p>	<p>Организационно-экономическая форма организации отношений ГЧП для реализации стратегии развития и модернизации экономической системы:</p> <ul style="list-style-type: none"> - (все формы проектного сотрудничества бизнеса и государства: от контрактов до совместных предприятий). <p>Анализ социальных целей и функций ГЧП:</p> <ul style="list-style-type: none"> – определение разделяемых целей; – анализ социальных функций ГЧП; – социальный аудит проектов.
<p>Концепция ГЧП как механизма реализации социально-экономических и политических отношений («игра слов»)[4; 9, с. 74]</p>	<p>Понимание ГЧП в широком смысле (включает не только экономические, но социальные и политические отношения).</p>

*Составлено авторами

- концепция ГЧП как механизма реализации стратегии развития и модернизации экономической системы;

- концепция ГЧП как механизма реализации не только экономических, но социальных и политических отношений («игра слов»).

Анализ концепций (в рамках первого аспекта) механизма реализации отношений государственно-частного партнёрства даёт основание для следующих выводов:

1) представленные концепции ориентируются на различное понимание сущности государственно-частного партнёрства как экономической категории. Если авторы акцентируют внимание на организационном аспекте сущности ГЧП, то соответственно, в таком же ключе они раскрывают концептуальный аспект механизма реализации отношений ГЧП. Если же в понимании сущности ГЧП превалирует институционально-правовой аспект, соответственно и концепция механизма реализации отношений ГЧП будет носить институционально-правовой характер;

2) представленные концепции в основном отражают *функциональный, прагматический* аспект государственно-частного партнёрства, с чем в принципе можно согласиться, если речь идёт *не о сущности собственно категории «государственно-частное партнёрство», а о концепции механизма реализации отношений ГЧП;*

3) строго говоря, можно было бы выделить ещё ряд концепций механизма реализации отношений ГЧП, если привязываться к частным подходам к определению сущности ГЧП (*политико-экономический подход, социальный, инвестиционный, воспроизводственный и другие подходы*);

4) каждая из представленных концепций отражает лишь один аспект механизма реализации ГЧП (либо организационный, либо правовой, либо социально-целевой и т.п.). Поэтому механизм реализации отношений ГЧП в рамках отдельно взятых концепций (представленных выше) вряд ли может быть воспринят как фундаментальный;

5) при обосновании собственной концепции реализации отношений ГЧП представляется необходимым опираться на известные и апробированные концепции, особенно относительно модели и механизма ГЧП.

Несомненно, фундаментом концепции реализации отношений ГЧП методологически правильно считать *политико-экономический подход* к характеристике сущности государственно-частного партнёрства, поскольку уже сама постановка вопроса о партнёрстве – это подтверждение факта ГЧП как системы производственных отношений.

На наш взгляд, концепция механизма реализации отношений ГЧП должна содержать (в рамках данного аспекта) все отдельно представленные концептуальные подходы:

- *организационный* подход (систему управления, менеджмент);
- *юридический подход* (законодательное оформление отношений ГЧП);
- *социально-экономический подход* (ориентацию на достижение целей и интересов партнёров);
- *политический* подход (в конечном итоге ГЧП обеспечивает развитие национальной экономики и укрепляет позиции государства на международной арене, а значит – обеспечивает политическую стабильность).

Действительно, отношения государства и частных партнёров должны быть юридически оформлены, ориентироваться на достижение позитивного социально-экономического эффекта и обеспечить социально-экономическую и политическую стабильность в государстве.

Второй аспект концепций механизма реализации отношений ГЧП основан на понимании роли государства в экономике.

Подчеркнём, что в рамках данного аспекта наиболее аргументированной представляется точка зрения учёных, кто понимает государственно-частное партнёрство как экономическую категорию, а не просто как тип управления или как юридически оформленное соглашение. Именно такая точка зрения представлена в монографии украинского учёного И.Брайловского [10, с. 31-45].

В нашем исследовании данного аспекта концепций механизма реализации отношений ГЧП ориентиром является понимание сущности ГЧП как экономической категории, как системы производственных отношений государственных и частных структур, основанных на использовании институционального (организационно-правового) механизма их взаимодействия на принципах объединения ресурсов и перераспределения рисков с целью решения общественно значимых социально-экономических проблем. В этой связи считаем методологически правильным (в рамках данного аспекта) выделение следующих концепций искомого механизма (табл. 2):

- концепцию *меркантилизма*, который эволюционировал от протекционизма к фритредерству (У.Стаффорд, Г.Скаруффи, А.Монкретьен, А.Сьерра, Т.Мен) (XVI-XVII вв.);

- концепцию *экономического либерализма XVII в.*, основоположники которого в системе отношений «государство – частный бизнес» предпочтению отдавали частной собственности и свободе предпринимательства, считали их фундаментом экономического развития государства, которому отводили вспомогательную роль в этом развитии (Дж. Ло, XVII в.);

- концепцию *физиократов*, взгляды которых эволюционировали от признания необходимости активного государственного участия в развитии инфраструктуры – до отрицания необходимости государственного влияния на предпринимательство и конкуренцию (Ф.Кенэ, А.Р.Ж.Тюрго, XVIII в.);

- концепцию *классической школы* политической экономии, которая также эволюционировала от идеи государства как гаранта свободы предпринимательства – до идеи контроля и социальной ответственности государства за обеспечение реализации функций и обязанностей частного предпринимательства (А.Смит, Д.Рикардо, Дж.С.Милль, XVIII-XIX вв.);

- концепцию *немецкой исторической школы*, основоположник которой Ф.Лист опираясь на исторический опыт Германии обосновал необходимость государственного вмешательства в экономические процессы (XVIII в.);

- неоклассическую концепцию А.Маршалла и его последователей, основанную на принципе экономического либерализма и свободы конкуренции. А государство должно обеспечить частным предпринимателям полную и достоверную информацию для принятия рациональных решений с целью максимизации полезности и прибыли (конец XIX – XX вв.);

Таблица 2

Концепции механизма реализации отношений ГЧП

(основаны на понимании роли государства в экономике) [10-11]*

Концепции ГЧП	Ключевые признаки концепции
Концепция меркантилистов У.Стаффорд, Г.Скаруффи, А.Монкретьен, А.Сьерра, Т.Мен (XVI-XVII вв.)	Государственная политика развития предпринимательства эволюционировала от протекционизма к фритредерству.
Концепция экономического либерализма Дж. Ло (XVII в.)	В системе отношений «государство – частный бизнес» предпочтение отводится частной собственности и свободе предпринимательства как фундаменту экономического развития государства, которое выполняет вспомогательную роль в этом развитии.
Концепция физиократов Ф.Кенэ, А.Р.Ж.Тюрго (XVIII в.)	В отношениях «государство – частное предпринимательство» эволюционировали от признания необходимости активного государственного участия в развитии инфраструктуры – до отрицания необходимости государственного влияния на предпринимательство, торговлю и конкуренцию.
Концепция классической школы политической экономии А.Смит, Д.Рикардо, Дж.С.Милль (XVIII-XIX вв.)	Эволюционировала от идеи государства как гаранта свободы предпринимательства – до идеи контроля и социальной ответственности государства за обеспечение реализации функций и обязанностей частного предпринимательства.
Концепция немецкой исторической школы Ф.Лист (XIX в.)	Обеспечение конкурентоспособности страны и её процветание невозможны без государственного вмешательства в социально-экономические процессы

<p>Неоклассическая концепция</p> <p>А.Маршалл. Неолиберализм (В.Ойкен). Монетаризм (М.Фридмен). (XX в.)</p>	<p>Отношения государства и частных предпринимателей основаны на принципе экономического либерализма и свободы конкуренции. Государство должно обеспечить частным предпринимателям полную и достоверную информацию для принятия рациональных решений с целью максимизации полезности и прибыли.</p>
<p>Институциональная концепция</p> <p>Т.Веблен, Дж.Коммонс, У.Митчелл, Р.Коуз, Д.Норт (вторая половина XIX – XXI вв.)</p>	<p>В системе отношений «государство – частный бизнес» признают противоречия и отводят государству ведущую роль в разрешении этих противоречий, используя формальные и неформальные институты.</p>
<p>Кейнсианская концепция</p> <p>Дж.М.Кейнс и его последователи (XX-XXI вв.)</p>	<p>В отношениях «Государство – частный бизнес» государству отводят решающую роль. Активизация частного предпринимательства осуществляется на антициклической, денежно-кредитной и налогово-бюджетной политики.</p>

* Составлено авторами

- *институциональную* концепцию, основоположники и современные представители которой признают социально-экономические противоречия в обществе и отводят государству важную роль в их разрешении и таким образом – в социально-экономическом развитии государства (Т.Веблен, Дж.Коммонс, У.Митчелл, Д.Норт, вторая половина XIX – XXI вв.);

- *кейнсианскую* концепцию Дж.М.Кейнса и его последователей (неокейнсианцев, посткейнсианцев и новых кейнсианцев), которые отводят государству решающую роль в социально-экономическом развитии. Активизация частного предпринимательства осуществляется государством на основе использования таких инструментов политики как антициклическая денежно-кредитная и налогово-бюджетная политика.

Представляется, что при обосновании конкретной модели и конкретного механизма (для конкретного государства) реализации отношений государственно-частного партнёрства, необходимо учитывать весь

исторический арсенал концептуальных подходов к решению обозначенной проблемы. Это объясняется тем, что у каждого государства различные экономические основы, возможности и ресурсы решения социально-экономических проблем. В каждом государстве имеет место особенность политического состояния (как внутри страны, так и на международной арене). Имеет значение также ряд других особенностей, в том числе – религиозных.

Таким образом, системный подход к исследованию концептуальных основ государственно-частного партнёрства дал основание для выделения двух аспектов реализации отношений «государство – частный бизнес». Первый основан на понимании сущности государственно-частного партнёрства как такового, второй – на понимании роли государства в экономике.

Практически все концепции отношений государства и частного предпринимательства эволюционировали. На наш взгляд, это позитивное явление, свидетельствующее о поиске наиболее эффективного механизма социально-экономического развития конкретного государства и его отношений с частным бизнесом.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Черномырдина Е.В. Государственно-частное партнёрство и проблемы эволюции государства / Е.В.Черномырдина // Современные проблемы науки и образования, 2014. – № 5. – 833 с. – С. 808. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/contents.asp?id=34037161> (дата обращения: 11.09.2020).
2. Яковлев Г.А. Государственно-частное партнёрство в системе управления инновационной деятельностью в регионе [Текст] /Г.ЯА.Яковлев // Экономические науки, 2015. – №10(131). – С.38-42.
3. Аттокурова Н.С. Дефиниция «государственно-частное партнёрство: сущность и основные подходы [Текст] /Н.С.Аттокурова, А.М.Адылбекова // Вестник киргизско-российского славянского университета, 2016. – Т. 16. – № 6. – С. 7-9.

4. Варнавский В. Г. Партнерство государства и частного сектора: формы, проекты, риски [Текст] / В.Г.Варнавский. – М.: Наука, 2005. – 315 с.
5. Варнавский В.Г. Государственно-частное партнерство [Текст]: в 2-х т. / В.Г.Варнавский. – М.: ИМЭМО РАН, 2009. – Т. 1. – С. 12.
6. Вилисов М.В. Государственно-частное партнерство: политико-правовой аспект / М.В.Вилисов // Власть. – 2006. – №7. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.rusrand.ru/public/public_7.html (дата обращения: 12.02.2020).
7. Игнатюк Н.А. Государственно-частное партнё́рство учебник [Текст] / Н.А. Игнатюк М.: Юстицинформ, 2012. – 384 с.
8. Мочальников В.Н. Государственно-частное партнерство: отечественный опыт, мировые тенденции, вектор развития для России [Текст] / В.Н.Мочальников. – М.: Экономика. – 2012. – 351 с.
9. Филин Д.М. Взаимодействие между бизнесом и властью в государственно-частном партнерстве [Текст] /Д.М.Филин // Научный поиск. 2019. – № 1. С. 73–75.
10. Брайловський І.А. Моделі і механізми державно-приватного партнерства: реалізація в Україні: Монографія [Текст] / І. А. Брайловський. – Донецьк: ТОВ «Східний видавничий дім», 2014. – 376 с.
11. Борисов Е.Ф. Хрестоматия по экономической теории [Текст] / [сост. Е.Ф. Борисов]. – М.: Юристъ, 2000. – 536 с.

ІНТЕРПРЕТАЦІЙНІ ВИКЛИКИ
«ДОБРЕ ТЕМПЕРОВАНОГО КЛАВІРУ» Й. С. БАХА В ІСТОРІЇ
СУЧАСНОГО ВИКОНАВСЬКОГО МИСТЕЦТВА

Екман Мирослав Сергійович

концертмейстер

Мукачівський державний університет

Мукачівська дитяча школа мистецтв

ім. С.Ф. Мартона

м. Мукачево, Україна

Анотація: У статті висвітлюється загальна характеристика інтерпретаційного мистецтва прелюдій і фуг Й.С. Баха в історії сучасного виконавства та мистецтвознавстві. На основі мистецтвознавчого аналізу творів «Добре темперованого клавіру» у контексті розгляду динамічних, темпових та агогічних особливостей подано узагальнені дані про типи виконавських інтерпретацій, їх значення та виклики в історії виконавського мистецтва.

Ключові слова: інтерпретація, сучасне виконавське мистецтво, типи виконавських інтерпретацій, епоха бахіанства, інтерпретаційні виклики

На теренах ХХ-ХХІ ст. в умовах сучасного виконавства та історії виконавського мистецтва з'являється нова плеяда митців, яка прогресивно розвиває традиції виконавства поліфонічних творів «Добре темперованого клавіру», шукаючи нові фарби та інноваційні виражальні засоби для втілення достовірно-вивіреного та стилістично-оправданого змісту прелюдій і фуг відповідно до вимог стилю епохи бахіанства. Серед видатних піаністів, клавесиністів, клавіристів (клавікордистів), які пропагують тенденції сучасного виконавства творів «ДТК» Й.С. Баха вирізняються – Г. Пішнер, Р. Тюрк, Г. Леонхардт, А. Волконський, М. Галлінг, М. Полліні, Б. Верле, Р. Вудворд, К.

Джаррет, Є. Корольов, Д. Мороні, Г. Вільсон, В. Афанасьєв, В. Фельцман, А. Шіфф, М. Сузукі, А. Гаврилов, М. Демиденко, А. Х'юїтт, Дж. Макгрегор, Р. Егарр, О. Дантоне, О. Мустонен, Х. Грімо, А. Султанов, Л. Бербен, Т. Фельнер, Є. Штерн, М. Штадтфельд, Б. Зобін тощо.

Зважаючи на функціональні новітні погляди з питань виконавства та вивчення інтерпретаційних особливостей минулого, проблема інтерпретації прелюдій і фуг Й.С. Баха в сучасному континуумі виконавської практики висуває нові вимоги та виклики до науковців щодо інноваційного вивчення характеристики інтерпретацій піаністів музикознавцями та мистецтвознавцями.

Зважаючи на інтерпретаційні особливості «ДТК» та прослуховуючи у аудіальних записах всі вищезазначені виконання прелюдій і фуг (на прикладі №12 f-moll з 1 тому), ми можемо класифікувати їх на такі типи виконавських інтерпретацій:

- 1) доріхтерська (В. Бакгауз, Х. Вальх, Г. Вільсон, В. Гізекінг, В. Кемпф, В. Ландовська, Р. Левін, Е. Фішер, А. Шнабель);
- 2) класична (М. Галлінг, Є. Корольов, Т. Ніколаєва, С. Ріхтер);
- 3) джазова (Р. Вудворд, Ф. Гульда, К. Джаррет, В. Фельцман);
- 4) романтична (О. Мустонен, А. Рахманн, С. Фейнберг, Т. Фелльнер, А. Х'юїтт, А. Шіфф, М. Штадтфельд, М. Юдина,);
- 5) математична (В. Афанасьєв, Л. Бербен, Б. Верле, М. Галлінг, Г. Гульд, Р. Егарр, Р. Кіркпатрик, Г. Пішнер);
- б) автентична (А. Волконський, Г. Леонхардт, Д. Мороні).

Розглянувши та проаналізувавши аудіально типи інтерпретаційних особливостей «Добре темперованого клавіру» за особливостями динамічного розвитку, агогіки та темпових закономірностей, на нашу думку, достовірними та переконливими в художньо-естетичному та стильовому відношеннях будуть інтерпретації фортепіанного виконання Святослава Ріхтера, Едвіна Фішера та Тетяни Ніколаєвої, клавесинним еталоном звучання прелюдій і фуг є виконавська традиція Андрія Волконського та Густава Леонхардта.

Отже, опираючись на виконавські принципи інтерпретаторів (С. Ріхтер, Е. Фішер, Т. Ніколаєва, А. Волконський та Г. Леонхардт) можна відзначити, що дані представники належать до виконавсько-правдивого автентичного типу виконавства в галузі інтерпретації. Всі інші виконання творів «ДТК» можна вважати еволюційно-художнім та історичним надбанням в історії піаністичного, клавірного та органного мистецтва минулого та сучасності.

Знання стилістичних закономірностей виконавської традиції «Добре темперованого клавіру» не звільняє виконавця від необхідності творчо підходити до інтерпретації музики німецького композитора. Порівняння інтерпретацій та редакцій поліфонічних творів, знання традицій виконавського мистецтва повинні слугувати вихідною категорією на шляху самостійних пошуків, що обумовлюється активністю та розширенням кругозору виконавця, дозволяє більш поглиблено підійти до трактування творів, яке в кожного піаніста в кінцевому результаті є індивідуальним.

Інтерпретаційні особливості різноманітних виконань прелюдій і фуг в різні історичні періоди (рубіж ХХ-ХХІ ст.) представляють яскраву сторінку в історії мистецтв та культури, забарвлені та обґрунтовані конструктивно-логічним та деструктивним мисленням інтерпретаторів всупереч стильовим канонам та запитам об'єктивізму епохи бахіанства, що вимагає надретельного вивчення цього питання мистецтвознавцями в майбутньому.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексєєв О. Історія фортепіанного мистецтва: посібник в 3-х чч. – Ч.1 та 2. – 2-е вид., доп. – М.: Музика, 1988. – 415 с.
2. Бодкі Е. Інтерпретація клавірних творів Й.С. Баха. – М.: Музика, 1989. – 388 с.
3. Булатова Н. Феномен интерпретации в науке и искусстве // Искусствознание: теория, история, практика. – [Мин. культуры Челябинской области]. – Научн.-практ. журнал №1(01). – Челябинск: Южно-уральский

государственный институт искусств им. П.Чайковского. – октябрь 2011. – С. 54 – 58.

4. Дикий Ю. Інтерпретація клавірних творів Й.С. Баха // Питання педагогіки та виконавства. – К.: Музична Україна, 1981. – С. 70 – 81.

5. Інтерпретація // Українські культурні дослідження. Експериментальна веб-сторінка науковців УЦКД. – [електронний ресурс]. – режим доступу:
http://culturalstudies.in.ua/knigi_15_4_6.php.

6. Пахоменко Т. Ріхтер особистість, мислитель, музикант (на матеріалі: Монсенжон Б. «Ріхтер. Діалоги. Щоденники»). – Мінськ: Білоруська державна академія музики, 2012. – 52 с.

7. Свещинська Н. Проблема творчої інтерпретації музичних творів в інструментальному класі // Актуальні проблеми музичної педагогіки і виконавського мистецтва. – Сер.: Педагогіка і психологія. – Ялта: РВВ КГУ, 2011. – Вип. 32. – Ч.1. – С. 93 – 98.

УДК: 159.923:316.613.434-053.4

ПРОБЛЕМА АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Журавко Тетяна Валеріївн

викладач-стажист

кафедри психології та педагогіки розвитку дитини

Уманський державний педагогічний університет

імені Павла Тичини

м. Умань, Україна

(Умань, Україна)

Анотація. В статті проаналізовані теоретичні основи проблеми агресивного поведіння дітей дошкільного віку. Розкрито, що основна причина агресії у дітей – це недостаток батьківської любові, уваги, ласки і неуміння висловлювати свої думки, встановлювати зв'язки з іншими.

Ключові слова: агресія, дошкільники, батьки, вихователі.

На кожному етапі розвитку суспільства визначається коло першочергових проблем, що мають бути вирішені фундаментальною наукою у зв'язку з новими, чи такими, що стали особливо важливими потребами практики. У всьому світі відзначається зростання насильницьких дій різного масштабу. Вкрай гострою є проблема зростання дитячої злочинності, насилля до дітей, агресії у сімейних взаєминах (Р. Фелсон, Н. Руссо, Дж. Паттерсон, К. Бютнер, О. П. Лящ). Частими стали прояви демонстративно-зухвалої поведінки, цинізму, негативізму у міжособистісних відносинах. Діти ростуть у час стрімких змін і руйнування [1].

Однією з актуальних проблем сьогодення є агресивна поведінка у дошкільників. На жаль, цій проблемі не наділяється достатньої уваги в психологічній та педагогічній літературі. Втім, вона є надзвичайно важливою й потребує свого розв'язання. Адже саме в цей віковий період закладаються

основні стереотипи поведінки. Розуміння механізму формування агресивних дій у дітей дошкільного віку допомагає не тільки пояснити причини агресивної поведінки підлітків, а й знайти засоби педагогічного та психологічного впливу на дитину, з'ясувати основні напрями психолого-педагогічної корекції та профілактики агресивних проявів у поведінці дітей дошкільного віку.

У психолого-педагогічній науці міжособистісні взаємини розглядаються як специфічний спосіб людського буття, що визначає духовну й практичну активність людей, їх відносини з навколишнім світом та між собою. Аналіз наукових джерел засвідчує, що на формування і розвиток особистості дитини впливають, зокрема, такі психолого-педагогічні чинники: загальний мікроклімат сімейного життя, його тональність, загальна спрямованість, добрі сімейні взаємини. За гармонійних взаємин усі проблеми розв'язуються без приниження людської гідності дорослих і дітей. Взаєморозуміння та повага підтримують авторитет рідних і визначають статус дитини. Тон сімейного життя – це наслідок дії багатьох чинників: морального рівня батьків, характеру взаємин між членами сім'ї, побутової культури, організованості сімейного колективу, його традицій тощо [2].

Для того, щоб поведінка у дитини дошкільного віку була адекватною та не мала негативних проявів дуже важливо налагодити гармонійні стосунки у родині та зменшити вплив несприятливого соціального оточення дитини. Причинами конфліктних ситуацій у батьківсько-дитячих взаєминах часто бувають: неузгодженість вимог, очікувань та реальних оцінок дитячої поведінки, що виявляється в обмеженні свободи дій, протилежності інтересів; особистісні проблеми дорослого, що спостерігається в невмінні організувати позитивну взаємодію зі своєю дитиною.

Проблема агресії у дитячому віці є актуальною за сучасних умов. Дитяча агресивність охоплює не тільки навколишніх людей – батьків, вихователів, однолітків, вона, насамперед, створює труднощі і для самої дитини у її взаєминах з оточуючими. Агресивність не є чимось незначним, адже «прояв

дитиною агресії є наслідком у неї якогось серйозного неблагополуччя у ході її розвитку» [3].

Агресивність визначає не тільки сьогоденне становище дитини у системі суспільних зв'язків та взаємин, її вплив на розвиток особистості носить більш довготривалий характер. Лонгітюдні дослідження свідчать, що агресивність достатньо стабільна у часі, й велика імовірність того, що агресія у дитинстві може перейти у стійку асоціальну чи антисоціальну поведінку у підлітків та юнаків. Так, встановлено, що діти, які у 6-річному віці відрізняються високим рівнем агресивної поведінки і тенденцією уникати соціальних контактів, в подальшому відчують труднощі в навчальній діяльності, мають слабкі успіхи у школі та низький рівень інтелектуального розвитку, погано адаптовуються. Труднощі, які відчують такі особи, пояснюються характерним для них негативним самосприйняттям, перебільшенням можливих невдач.

Однією з головних функцій сім'ї є виховання дітей. Сім'я покликана забезпечити правильну організацію життя дитини. Саме ця роль робить сім'ю необхідною ланкою комплексного підходу до виховної роботи [4].

Сім'я – це перша громадська ступінь у житті людини. Вона з раннього дитинства спрямовує свідомість, волю, почуття дітей. Під керівництвом батьків дитина набуває свій життєвий досвід, елементарні знання про навколишню дійсність, вміння і навички життя в суспільстві. Враження дитинства залишають слід на все життя людини. Дитячі переживання впливають на весь подальший устрій, на всю подальшу роботу людину, хоча часто вони й залишаються в області підсвідомості. Рівень моральності батьків, їхні життєві плани, ідеали, досвід соціального спілкування мають вирішальне значення у формуванні моральних якостей зростаючої людини. Одна з причин впливу сім'ї на дітей полягає у стійкості перших вражень дитини від навколишнього життя. На основі вражень, які дитина отримує в сім'ї, на їх основі формується характер. Сила родини в тому, що її вплив здійснюється постійно, тривалий час і в самих різних умовах і ситуаціях. Звички, сформовані в сім'ї, такі сильні, що,

навіть усвідомлюючи часом їх негативний вплив, людина не може від них звільнитися.

Головна особливість сімейного виховання полягає в тому, що воно є емоційним за своїм змістом і припускає любов батьків до дітей і відповідне почуття дітей до батьків. Тепло домашнього мікроклімату, комфортність стану в домашній атмосфері стимулюють дитину до сприйняття правил, манер поведінки, які існують у родині [5].

Дошкільне дитинство – це період початкового становлення особистості. Виникнення емоційного передбачення наслідків своєї поведінки, самооцінки; ускладнення й усвідомлення емоційних переживань; збагачення свідомості новими гами відчуттів і мотивами; формування вольової активності; нарешті, поява перших суттєвих зв'язків зі світом – це головні особливості особистісного розвитку дошкільника.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Алексеева С.С. Психологічні проблеми дітей дошкільного віку. Як допомогти дитині? Навчально-методичний посібник. Спб.: Мова, 2008. С. 47–50.
2. Боришевський М. Й. Психологічні механізми розвитку особистості. Педагогіка і психологія. 1996. № 3. С. 40–42.
3. Бурлачук Л. Ф. Словарь-справочник по психодиагностике. 3-е изд. СПб. : Питер, 2008. С. 247.
4. Захаров А. І. Як подолати страхи у дітей. М. 1986. С. 101–103.
5. Фурманов І. А. Дитяча агресивність. М.1996. С. 280–282.

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ПРИЙНЯТТЯ СТРАТЕГІЧНИХ РІШЕНЬ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Жукова Дар'я Анатоліївна

здобувач кафедри економіки і права
Харківський гуманітарний університет
«Народна українська академія»
м. Харків, Україна

Анотація. Розглянуто основні аспекти процесу прийняття стратегічних рішень на підприємстві, поняття, етапи та фактори. В умовах турбулентного зовнішнього середовища, невизначеності або нестабільності особливого значення при прийнятті стратегічних рішень набувають якісні дані та ретельний стратегічний аналіз.

Ключевые слова: стратегічне рішення, стратегічний аналіз, управлінське рішення, зовнішнє середовище, стратегія.

В сучасних умовах невизначеності економічної ситуації та зовнішнього оточення діяльності вітчизняних підприємств особливої актуальності набувають своєчасні, зважені та обґрунтовані рішення управлінців.

Традиційно, якість рішень на українських підприємствах характеризувалась неоднозначною ефективністю: не менше як 25% реалізованих на практиці рішень не давала очікуваного результату згідно з дослідженнями науковців [1, 2] – показник, що потенційно значно погіршився в останні роки економічної та політичної нестабільності.

В теоретичному базисі прийняття рішень також є неоднозначність трактувань та змісту поняття «рішення» [3]. Проте, науковці погоджуються щодо спільних характеристик поняття, а саме: можливість вибору однієї з безлічі альтернатив, наявність мети, необхідність вольового акту тощо [3, 4],

підсумок розв'язання проблеми, що може допомогти досягненню певного результату [4, 5].

Процес прийняття рішень визначається різними науковцями по-різному. Наприклад, Н. Н. Лепа виділяє чотири складові в прийнятті рішень: науку, техніку, мистецтво і емпірику [2, 6], а основними підходами до прийняття рішень вважаються раціональний (спирається на аналіз) та ірраціональний (спирається на знання, досвід, інтуїцію) [7, 8, 9].

Оптимальним варіантом може бути комбінація методів, адже надання переваги конкретному методу або інструменту може звузити поле можливих майбутніх дій підприємства або значно вплинути на якість прийнятих рішень. Згідно зарубіжним дослідженням, майже половина керівників вказують інтуїцію як один з топ-трьох методів при прийнятті рішень [10], що може бути досить небезпечним у разі відсутності аналітичних, раціональних методів та критичного мислення в їх інструментарії.

В умовах української економіки одним із найбільш критичних факторів досить часто є елемент невизначеності – невизначеності короткострокових майбутніх умов зовнішнього середовища, економічна нестабільність, недостатність інформації тощо. В умовах стабільності це також може бути елемент удачі, несподіваних подій, що несуть позитивні чи негативні наслідки. Такі події завжди є фактором при прийнятті рішень, але не піддаються прогнозуванню або контролю. Проте те, які методи та етапи застосовуються при розробці рішень, є підконтрольним для управлінців, та критичним для якості цих рішень.

Месконом було запропоновано п'ять основних етапів процесу рішення проблеми: діагностика, формулювання обмежень та критеріїв для прийняття рішень, виявлення альтернатив, оцінка та вибір [9, 11]. При цьому, методи діагностики проблеми є надзвичайно важливими для коректного її рішення (наприклад методи накопичення, оброблення та аналізу інформації, факторного аналізу, порівняння, аналогії тощо [12]). А прийняття стратегічних рішень повинно базуватися на ретельному стратегічному аналізі, та, в залежності від

характеру проблеми або області рішень, на фінансовому, маркетинговому, інвестиційному аналізі, аналізі господарської діяльності та ін.

Не всі управлінці завжди дотримуються чіткого фокусу на даних та їх аналізі. Наприклад, у дослідженні компанії PwC з 94% респондентів, що вказали, що їх лідери підготовлені до прийняття вагомих рішень, тільки 38% покладаються для цього на дані та аналітику, а 96% з опитуваних раніше не брали до уваги дані, що вони не розуміють [13].

Роль аналітики та результатів всебічного аналізу в процесі розробки рішень неможливо переоцінити – така інформація сприяє прийняттю ґрунтованих та зважених рішень, оцінці потенційних результатів та перевірці процесу мислення, а також прискоренню розуміння та ухвалення рішень різними стейкхолдерами.

Це особливо критично для довгострокових стратегічних рішень, що матимуть вагомий вплив на майбутнє підприємства. Такі рішення мають бути прийняті виключно на основі всебічного стратегічного аналізу, а також на дослідженні прогностичних показників зовнішнього оточення.

Глибокі знання методів і технологій стратегічного аналізу, вміння формувати та застосовувати набір стратегічних інструментів стають невід'ємною частиною щоденної роботи особи, що приймає рішення на підприємстві, а тому вдосконалення цих методів та їх актуалізація для застосування у вітчизняних умовах будуть становити важливі наукові завдання для подальших досліджень та розробок.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лепа, Р. Н. Синтез моделей выявления проблемных ситуаций на предприятии / Р. Н. Лепа // Модели управления в рыночной экономике : Сб. науч. тр. Спецвыпуск. Т. 1 / Общ. ред. и предисл. Ю. Г. Лысенко; Донецкий нац. ун-т. – Донецк : ДонНУ, 2005. – С. 165–176.
2. Гончарова Л. О. Підвищення ефективності прийняття управлінських рішень на виробничому рівні / Л. О. Гончарова // Економіка будівництва і міського господарства. – 2013. – Т. 9, № 1. – С. 41–46.
3. Євтушенко О. Н. Управлінські рішення: сутність та характерні риси / О. Н. Євтушенко // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Серія: Державне управління. – 2014. – Т. 239, Вип. 237. – С. 47–51.
4. Барчан, Н. Н. Анализ неклассических представлений об управленческом решении / Н. Н. Барчан // Московский технологический университет ВТУ. – 2013. – № 1. – С. 33–36.
5. Коюда О. П. Управлінське рішення в системі антикризового управління / О. П. Коюда // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Сер. : Економічні науки. – 2012. – № 1. – С. 153–159.
6. Лепа, Н. Н. Методы и модели стратегического управления предприятием : Монография / Н. Н. Лепа; НАН Украины. Ин-т экономики пром.-сти. – Донецк : ООО «Юго-Восток, ЛТД», 2002. – 186 с.
7. Гаміє А. М. Стратегії вибору організаційного розвитку підприємства / А. М. Гаміє // Європейський вектор економічного розвитку. Економічні науки. – 2015. – № 1. – С. 51–57.
8. Гуржій Н. М. Методичний підхід щодо оцінки ефективності формування маркетингового стратегічного набору машинобудівного підприємства / Н. М. Гуржій // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2015. – Вип. 1 (1). – С. 27–33.
9. Мескон М. Основы менеджмента / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури ; пер. с англ.; под общ. ред. Л.И. Евенко. – М. : Дело, 1997. – 493 с.

10. Decision edge – Boosting competitiveness through “scientific” strategic decision making [Електронний ресурс] / Accenture. – 2016. – 9 с. – Режим доступу : <https://www.accenture.com/us-en>

11. Андреев А. Ю. Сущность механизма принятия стратегических Управленческих решений / А. Ю. Андреев // Вісник Донецького університету економіки та права. – 2013. – № 2. – С. 149–154.

12. Цюцюра С. В. Теоретичні основи та сутність управлінських рішень. Моделі прийняття управлінських рішень / С. В. Цюцюра, О. В. Криворучко, М. І. Цюцюра // Управління розвитком складних систем. – 2012. – Вип. 9. – С. 50–58.

13. 10 minutes on making big decisions [Електронний ресурс] / PwC. – 2015. – 8 с. – Режим доступу : <https://www.pwc.com/ee/et/publications/pub/pwc-making-strategic-decisions.pdf>

УДК 141.131

**ФІЛОСОФСЬКИЙ КОНЦЕПТ ПЛАТОНА ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ
МІФОЛОГІЧНОЇ РЕФЛЕКСІЇ**

Звягіна Аліса

студентка

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Труш Тетяна Василівна

науковий керівник

кандидат філософських наук

доцент кафедри історії філософії

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Анотація: Стаття присвячена розгляду найяскравіших прикладів апелювання Платона до міфологічної традиції, яка є невід’ємним елементом світосприйняття людини від найдавніших часів і до нашого сьогодення. У цілому ряді своїх найвідоміших праць як “Менон”, “ Держава”, “Федр”, “Тімей”, “Політик”, Платон використовує міф не лише як алегорію, але й бере первісну форму думки за основу власної концепції людини. Таким чином, його онтологічна теорія та основи діалектичного методу пригадування є прикладом синтезу класичної філософської думки античності та міфологічного світогляду архаїчної культури.

Ключові слова: Платон, міф, пізнання, діалектичний метод, душа, анамнезис, онтологія.

А. Уайтхед сказав одного разу, що «найвірніша загальна характеристика європейської філософської традиції в тому, що вона складається з ряду приміток до Платона» [1, с. 32]. Важко не визнати справедливості цієї фрази і звернення до Платона як до першоджерела людського осмислення світу.

Завдяки пристрасному прагненню до пізнання, відкриваючому, як він вважав, вічно суще і не змінюване виникненням і знищенням буття, здатності охоплення думкою цілокупного часу і вправного її вираження у письмовій формі, Платон став засновником цілого напрямку у світовій філософії – раціоналізму або ідеального реалізму. Особлива цінність його концепції головним чином полягає в тому, що вона не обмежена рамками своєї епохи і знаходить відгук у кожного нового покоління, адже завжди її рядки описують світ сьогоднішній.

У чому ж полягає таємниця вічного життя його філософії? Відповідей можна дати нескінченну кількість, однак однією з головних заповуток стало те, що своїм корінням його думка сягає у далеке культурне минуле людства. Людина на генетичному рівні прив'язана до пам'яті своїх найдавніших предків і тому, досі, міф невпинно вабить її до себе, не перестаючи знаходити свої незмінні прояви у створюваних нею речах.

Розгадавши парадоксальну невикорінність міфологічного відбитка у підсвідомості людини, Платон часто звертається безпосередньо до первісних образів думки, тому, розглядаючи його концепцію, не рідко зустрічаються форми, які беруть свій початок за часів, які вже для Платона встигли стати незапам'ятними.

У міфологічній інтерпретації світу мікро- і макрокосмос ідентичні, тобто між будовою Всесвіту і людиною існує пряма паралель. Для Платона людина постає істотою складеною із душі і тіла.

Так само і світ філософ поділяє на дві області: одна містить у собі всі види та області умодосяжного, інша, навпаки, все зрима. Як і тіло людини, чуттєвий світ речей, як безформний субстрат, знаходиться у процесі безперервних видозмін, тому в ньому неможливо відшукати постійного

відчуття чи мислення. Він схожий з тінню, яка не має реального існування і єдиний справжній елемент матеріальних речей, є лише той, який вноситься в них ідеями, що належать вищому, умодосяжному, світу.

Тобто, емпірична область, оточуюча нас, перебуває у вічному русі, предмети в ній приймають новий вигляд і форму, вдосконалюючись або ж навпаки погіршуючись, але їх абсолютна сутність залишається перманентною, а значить є важливішою за зовнішній образ. Тому, якщо розібратися, звичних нам загальних назв самих по собі немає, проте саме їх абстракції незмінні та незалежні.

Прикладом може слугувати найдавніше явище чесноти, загальне уявлення про яке існувало завжди, однак його предикат змінювався залежно від панівних настроїв того чи іншого історичного проміжку часу. Так, у спробі конкретизувати, людська уява часто починає мислити якісь загальні назви приземлено, надаючи їм форму нестійких за змістом понять, однак ідея залишається вічною, незалежно від свого емпіричного втілення.

Продовжуючи проводити паралель з міфологічним світоглядом, хіба не можемо ми назвати світлий світ вищих ідей Платона, слугуючий ідеалом усього земного, алюзією на область діахронічного світу, «золотого століття», сакрального часу першоречей? Хіба Платон, як і перші люди, не називає навколишній земний світ лише копією, сукупністю спроб відтворити ідею тієї чи іншої речі? І попри старання та щирі прагнення досягти прекрасного ідеалу, усе матеріальне залишиться лише тінню, примарою першоречі.

На доказ переваги області умодосяжного можна також навести такий приклад. Припустимо, що людина втомилася і хоче присісти на стілець, то що тоді буде головним для неї: естетична сторона об'єкта або функція, яку він несе? Очевидно, що перевага виявиться на боці останнього і, якої б зовнішності не набув цей стілець, змінюючись крізь століття разом із модою кожного покоління, його призначення і сенс використання залишається однаковим. Достовірним щодо предмета буде лише знання людини про закладену в нього суть, а значить ідею, застосування.

Ось і виходить, що немає реальності без ідеї, а найбільш реальним світом є світ ідей або ж ейдосів. Якщо ж допустити, що в усьому світі кожен стілець був знищений, то все одно залишиться нетлінною його ідея та спогад людей про неї, що несе у собі можливість повторного її відтворення в матерії. Не входять у світ ідей лише ті індивідуальні особливості предмета, які належать виключно йому одному, і залишається далеким те, що недосяжне усвідомленню, дріб'язкове і непостійне. У розумінні філософа, ейдоси – реальні предмети у нескінченному числі, прототипи, що існують особливо від світу речей та пізнаються лише мисленням, а не почуттями. Відносяться ейдоси тільки до самих себе, так само як і речі або їх подібності в нас мають відношення тільки один до одного.

«Створивши чудовий світ ідей і поставивши їх за межами чуттєвого світу, десь у занебесному місці - ἐν τῷ ὑπερουρανίῳ τόπῳ [Федр 250 д], – Платон заклав основу тих самих естетичних, моральних і релігійних переконань, які понад двадцять століть становлять несвідоме розумове надбання усіх освічених людей, вдихаються від народження разом з повітрям, передаються від покоління до покоління і кореняться в умах з такою силою, що від них вдається звільнитися лише небагатьом – на розчарування собі і на гіркі докори з боку інших» [2, с. 333]. Таким чином, саме те, що сутність не тотожна матеріальному явищу уможливорює і робить необхідним пізнання як таке, ставлячи за його мету осягнення ідей.

Принципом світу ідей і одночасно джерелом всього буття, є «ідея добра» або «Благо», а головними образами – пізнання та істина, але вони і не Благо самі по собі, яке ще цінніше. Тільки завдяки йому можливо пізнання як таке, адже "...воно (Благо) дає їм (речам) і буття, і існування, хоча саме Благо не є існування, воно – за межами існування, перевищуючи його гідністю і силою" [3, 509b]. За вченням Платона, Благо існує самостійно у вічному спокої особливої надчуттєвої області простору і є причиною знання, яка надає пізнаванню речам істинність, а людину наділяє здатністю пізнавати.

Відносно людини, то для Платона єдину цінність у нашій істоті представляє лише душа. Саме вона робить нас причетними до вищого царства ідеї, будучи свого роду посередником між світом чуттєвим і умодосяжним. Платон вважав, що ув'язнена в тілі, немов у темниці, за допомогою вдосконалення, слідування вищій меті – пізнанню, душа може стати гідною повернення на свою небесну батьківщину. Зауважте, «повернення». Ось ще одна важлива деталь, яку слід відзначити. Саме поняття «душі» як безсмертної нематеріальної частини людської істоти, є плодом тривалої і складної дистиляції набагато більш неясних і елементарних міфологічних уявлень.

Свідомість, яка виробляє міфологічні уявлення, діє не довільно, не на основі власних суб'єктивних рефлексій, а під впливом теогонічних сил, потенцій Бога. Шеллінг стверджував, що людина в цьому процесі «спілкується не з речами – вона сама рухається в ньому тими силами, які підіймаються з глибини свідомості.

Теогонічний процес, в якому виникає міфологія, - це суб'єктивний процес остільки, оскільки він відбувається у свідомості і проявляється у породжених уявленнях, проте причини і предмети цих уявлень – теогонічні сили самі по собі, реально, це ті самі сили, завдяки яким свідомість споконвічно є усвідомлююча Бога свідомість» [4, с. 335]. Відстежуючи історію і процес генезису людської думки, зараз складно сказати що більше мотивувало наш розвиток: страх до навколишнього світу або цікавість, якщо звичайно ж брати до уваги не суто біологічну еволюцію.

Однак, саме потреба пояснення цього світу притупляла звіриний страх і створювала хоча б ілюзію порядку, тим самим формуючи у свідомості людини шлях її подальшого існування. Стародавні предки знайшли цілком задовільний для себе спосіб систематизації – в проведенні аналогій між ними і предметами навколишнього світу: тваринами, рослинами, природними стихіями і т.д.

Світ постійно потребує відтворення свого первісного складу, через оновлення тим же способом, яким він був створений. Дивлячись на ті ж умовні «народження» дерев навесні і їх смерть взимку, люди спостерігали за

циклічним явищем, і кожен рік, коли дерева знову почали пускати бруньки, вони бачили картину своєрідного «переродження». Ось чому одним з центральних образів-ідей в архаїчних культурах був образ оновлення шляхом переходу через поріг «Смерті-і-Народження».

У формах індивідуальної міфотворчості Платон осмислював історію як круговий рух, подібний руху небесних тіл і обертанню усього космосу (в діалогах «Федр», «Політик», «Тімей»). «Душі, звані безсмертними, коли досягнуть вершини, виходять назовні і зупиняються на небесному хребті; вони стоять, небесне склепіння несе їх у круговому русі, і вони споглядають те, що за межами неба» [5, 247c]. Платонівське вчення про світові катастрофи, що слугують очищенню людини, деякі вчені вважають запозиченим західно-семітської або іранської міфології. Платонівський міф про відхилення від ідеального обертання, про яке повідомляється космосу деміургом («Політик», 269e-272a), містить експлікацію характерної для примітивної ритуальної ідеї циклічного повернення світу до ідеального початкового стану, без чого космосу і людині загрожує загибель.

У цьому ж вічному колообігу світу «народження-смерті», «підйому і спуску», «злету і падіння», полягає процес воскресіння у пам'яті людини «початку». Відображення цього процесу ми можемо явно спостерігати в основі багатьох релігій і філософських концепцій різних народів. Наприклад, для Індії знання, що ведуть до порятунку, засновані на пам'яті, правда в контексті звернення до пам'яті минулих життів. В процесі еволюції даний образ йшов шляхом ускладнення і наростаючої самостійності мов, які входили у початково синкретичну мовну спільність.

«У доктрині Платона про пам'ять безособової реальності найбільш дивним ми знаходимо продовження архаїчної думки» [6, с. 56]. Метод «пригадування» Платона, анамнезису (грец. αναμνησις «спогад»), яким він немов відкриває очі людині, допомагаючи подолати водну товщу забуття, дотиком променів вічного світла ідей. У своєму діалозі «Менон» Платон приводить показовий приклад з невченим хлопчиком рабом, якого, за

допомогою простої і ясної низки питань, він підводить до геометричної істини. Таким чином, філософ демонструє, що це знання вже було в ньому закладене раніше, ще до народження, що його безсмертна душа споглядала істину і спустившись у тіло привнесла її однаково, що в хлопчика раба, що в старого вченого. Метод «пригадування» у Платона не представляє собою питання про особисті спогади власних життів, а скоріше «універсальної пам'яті», захованої у глибині свідомості кожної людини, що являє собою спогад часу, коли душа безпосередньо обмірковувала ідеї.

Це знову відсилає нас до витоків формування людського самосприйняття, коли древні, незважаючи на явний розвиток думки, все ще розглядали себе як невіддільну частину природи, що залежить від космічних сил, маючи, згідно Краулі, «тільки одну форму думки, одну частину мови, один спосіб вираження: особистий» [7, с. 26]. Однак, тут постає питання про правильність трактування душі Платона. Деякі продовжують притримуватися концепції її універсальності, але з іншого боку, можна звернути увагу на ту частину філософії, де Платон описує явище переселення душ, яке залежить вже від особистісних звершень людини при житті.

Але, тим не менш, це також не заперечує явного впливу міфологічного принципу світогляду на думку давньогрецького філософа. Розмірковуючи про термін «спогад» в контексті діалогу «Менон», А.Ф. Лосєв підкреслює: «Платонівська концепція "спогаду" і пов'язана з ним концепція потойбічного світу, безсмертя душі, колись на власні очі споглядавшої вічні ідеї, а тепер в земній оболонці тільки смутно про них пригадуючої, - все це не що інше, як явна міфологія» [8]. Однак, водночас, він звертає увагу, що Платоном «виконана величезна логічна робота і ... від старої наївної міфології залишається трохи» [8].

Однак, повертаючись до суті процесу «пригадування» варто визначити що ж це таке для людини. Платон відповідає, що «пригадувати» - це значить шукати і пізнавати. Він каже, що ідея блага перевищує всяке суще, тому що вона –αἴτια: «буттєва підстава всього, і тим самим підстава пізнання всього» [9,

с. 93]. Це вона робить «благим все те, що є справедливим і прекрасним, і тим самим дозволяє пізнати його в його бутті» [9, с. 94].

Безперечно, нам дана божественного походження здатність – розуміння, але корисною або ж навпаки шкідливою вона стає в залежності від того, куди її спрямувати. У чуттєвих проявах, сутність ейдосів прихована під покривом матерії, підняти який можна лише завдяки знанню і проходженню вірного шляху, який до нього веде.

Отже, на наведених прикладах можна переконатися, що Платон використовував нарис, які вже виникли в людській свідомості ще на самому початку її зародження і зумів їх систематизувати. Незважаючи на багатовіковий розвиток культури людської думки, потреба у переживанні взаємозв'язку із природою та співвідношенні себе зі світом за принципом не «я – воно», а «я – ти» ніколи не зникало. Тому, присутність елемента міфологічного у Платона можна розглядати як одну з основних причин невичерпного зацікавлення дослідників у аналізі його філософського концепту.

Таким чином, підтримуючи чи критикуючи ідеї давньогрецького мислителя, вони наслідують та переносять міфологічну форму думки у кожне нове сторіччя, зберігаючи зв'язок свого сучасника із його найдавнішими предками.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Whitehead A.N. Process and Reality, an Essay in Cosmology. Cambridge, 1911.// Цит.за вступом М.А. Кисселя до кн.: Уайтхед А. Избранные работы по философии. – М., 1990. – 32 с.

2. Гиляров А.Н. Платонизм как основание современного мирозерцания в связи с вопросом о задачах и судьбах философии. М., 1887. – 333 с.

3. Платон. Государство. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <http://psylib.org.ua/books/plato01/26gos06.htm>

4. Шеллинг Ф. В. Й. Введение в философию мифологии: в 2 т.// Шеллинг Ф. В. Й. Введение в философию мифологии. – М.: Мысль, 1989. - Т. 2, 1989. –

335 с.

5. Платон. Федр. [Электронный ресурс]. — Режим доступа до ресурсу: <http://psylib.org.ua/books/plato01/21fedr.htm>

6. Эллиаде М. Мифы сновидения и мистерии. — Изд-во.: Рефл-бук//перевод, изд-во: Ваклер, 1996. — 56 с.

7. Франкфорт Г. В преддверии философии. // Франкфорт Г., Франкфорт Г.А., Уилсон Дж., Якобсен Т. — М.: Наука, 1984. — 26 с.

8. Лосев. А.Ф. Менон (объективная реальность общеродовой идеи как закона для единичного, или первый набросок объективного идеализма) // Лосев А.Ф. Комментарии к диалогам Платона // Компиляция из четырехтомного издания диалогов Платона — М.: Мысль, 1990-1999 . [Электронный ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.psylib.org.ua/books/losew06/txt10.htm>

9. Гадамер. Г. Диалектическая этика Платона (феноменологическая интерпретация “Филеба”) — СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2000. — С.40-93

ОЧИСТКА СТОЧНЫХ ВОД ОТ ТЯЖЕЛЫХ МЕТАЛЛОВ

Зидан Ольга Дмитриевна

Студентка

РХТУ им. Д. И. Менделеева

г. Москва, Россия

Аннотация: Приведен обзор существующих способов очистки сточных вод от тяжелых металлов. Рассмотрены реагентные, мембранные, электрохимические и ионообменные методы очистки сточных вод от тяжелых металлов.

Ключевые слова: тяжелые металлы, сточная вода, реагентная очистка, мембраны, электрохимическая очистка, ионный обмен

Проблема охраны окружающей среды на сегодняшний день требует ускоренного внедрения высокоэффективных систем защиты водоемов от загрязнений. Сброс загрязненных сточных вод в поверхностные объекты и подземные водоносные горизонты - распространенная практика, пагубно влияющая на состояние окружающей среды.

Недостаточная степень очистки сточных вод ограничивает возможности использования их для технического водоснабжения промышленных предприятий и сельскохозяйственных объектов, а загрязнение водоема, в который производится сброс сточных вод, отрицательно сказывается на жизнедеятельности гидробионтов. Таким образом, важной задачей при проектировании или модернизации очистных сооружений является решение вопросов повышения эффективности работы сооружений по очистке сточных вод, способствующих охране водных источников от загрязнения и истощения. Очистки сточных вод от тяжелых металлов наибольшее распространение

получили реагентные методы, мембранные, электрохимические и ионообменные.

Реагентная очистка сточных вод от тяжелых металлов на сегодняшний день является наиболее распространенным методом очистки промышленных стоков от данного вида загрязнений. Суть ее заключается в использовании специальных реагентов, способствующих переводу растворенных веществ в малорастворимые или же нерастворимые соединения, легко поддающиеся выделению из очищаемых стоков. Достоинства методов – относительная простота и возможность реализации в широком интервале изменения концентраций веществ в растворе. [5]

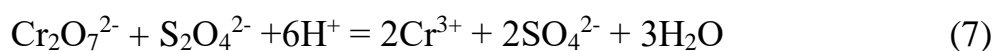
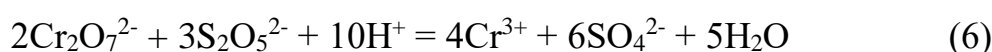
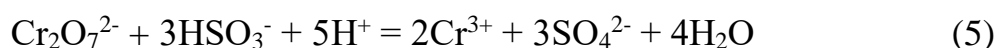
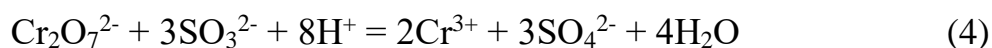
Широкое распространение в качестве реагентов нашли гидроксиды натрия и кальция, железа сульфат, сульфид натрия, серы диоксид и т.д. [2]. Наибольшее распространение в виду низкой стоимости получил гидроксид кальция, позволяющий переводить растворенные формы солей тяжелых металлов в малорастворимые гидроксиды. Однако наибольшей эффективности очистки способствует сульфид натрия с применением коагулянтов и флокулянтов.

Достаточно распространенными реагентами являются растворы кальцинированной и каустической соды. Так, например, использование кальцинированной соды для очистки стоков от ионов цинка, меди, свинца и кадмия приводит к образованию основных карбонатов осадки которых, достаточно сложно поддаются уплотнению, по сравнению с использованием гидроксида кальция :

Очищенные от тяжелых металлов сточные воды нельзя использовать в оборотном цикле, так как применение коагулянтов приводит к повышению общего солесодержания.

Сточные воды содержащие шестивалентный хром обрабатываются в две стадии : восстановление шестивалентного хрома до трехвалентного, осаждение трехвалентного хрома в виде гидроксида. В качестве реагентов-восстановителей наибольшее применение получили натриевые соли сернистой кислоты – сульфит (Na_2SO_3), бисульфит (NaHSO_3), пиросульфит ($\text{Na}_2\text{S}_2\text{O}_5$), а также дитионит натрия ($\text{Na}_2\text{S}_2\text{O}_4$). Восстановление Cr^{6+} до Cr^{3+} происходит по реакциям:

Наибольшая скорость восстановления этими ионами достигается при pH 2-2,5, что обычно требует дополнительного подкисления сточных вод 10–15% раствором серной кислоты [5].

Эффективными методами очистки сточных вод от тяжелых металлов принято считать мембранные технологии (рис.1), основанные на фильтровании стоков под давлением через полупроницаемые мембраны. Увеличить эффективность процесса ультрафильтрации возможно добавлением коагулянтов, укрупняющих размер дисперсной фазы загрязнителя. [7] Важным свойством таких мембран является селективность, благодаря которой молекулы воды проходят сквозь поры мембран, а гидратированные ионы растворенных в воде солей тяжелых металлов – нет [1].

Если на мембране при ее погружении в воду возникает электрический заряд, то его можно использовать для расширения функциональных возможностей мембраны. Проще всего создать заряд на мембране можно в результате диссоциации ионногенных групп на молекулах матрицы мембраны. Такой модифицированный мембранный процесс назвали нанофильтрацией. [9] Селективность НФ и ОО мембран достаточно высока: (НФ) – 87%, (ОО) – 97%. Однако, даже высокие значения селективности не позволяют в одну ступень очистки достигнуть норм ПДК. Кроме того, при осуществлении процесса

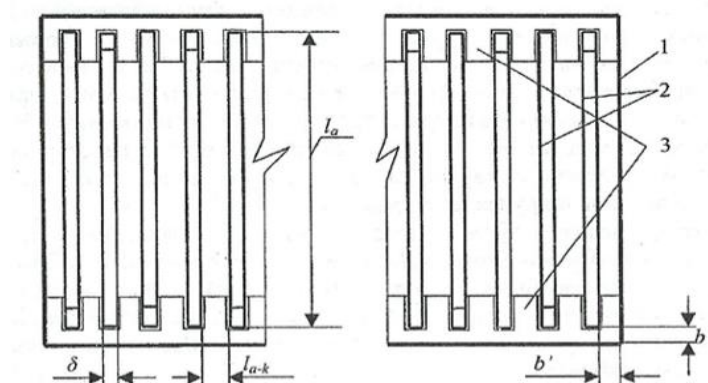
исходный поток разделяется на два: очищенный (целевой) и ретантат, в котором сконцентрирована основная масса солей. Возникает логичная задача его утилизации, сопряженная с дополнительными затратами. [7]

Рис. 1. Установка ультраfiltrации на основе полуволоконных мембран

Преимуществом *мембранных технологий* являются сравнительно невысокие энергозатраты, компактность и простота самих установок. В то же время стоимость таких мембран находится на высоком уровне, что является главным их недостатком, сдерживающим повсеместное распространение.

Электрохимические методы выделения цветных металлов из сточных вод нашли широкое применение на гальванотехнических предприятиях. В технологии очистки сточных вод используются процессы анодного окисления и катодного восстановления, электрокоагуляция, гальванокоагуляция, электрофлотация а также электродиализ.

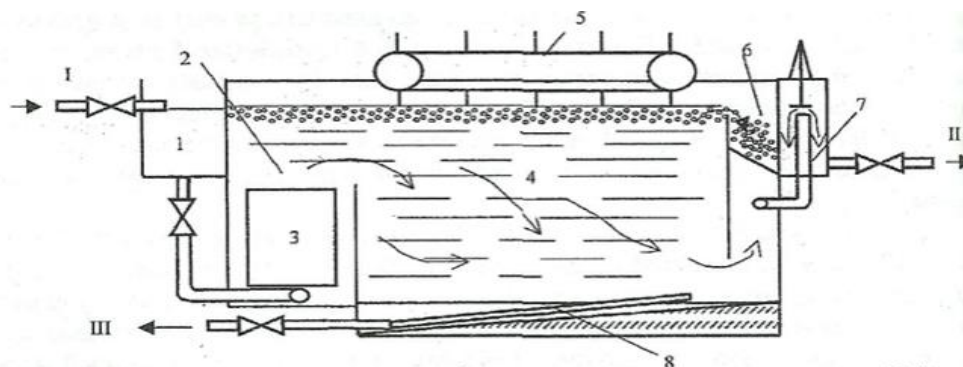

Рис. 2. Схема электрокоагулятора :

1 – корпус; 2 – электроды; 3 – гребенка из диэлектрика

Метод электрокоагуляции (рис. 2) обрел довольно широкое распространение на предприятиях нашей страны. Как правило, его используют для выделения из сточных вод никеля, кадмия, цинка меди, а также шестивалентного хрома, который в результате окислительно-восстановительных процессов восстанавливается до трехвалентного. Материалом электродов, как правило, служит низкоуглеродистая сталь, в некоторых случаях – алюминий.

Например, при электролитическом растворении стальных электродов в процессе электролиза происходит образование ионов железа, вступающих в реакцию с ионами хрома. При этом на катоде происходит выделение водорода [4].

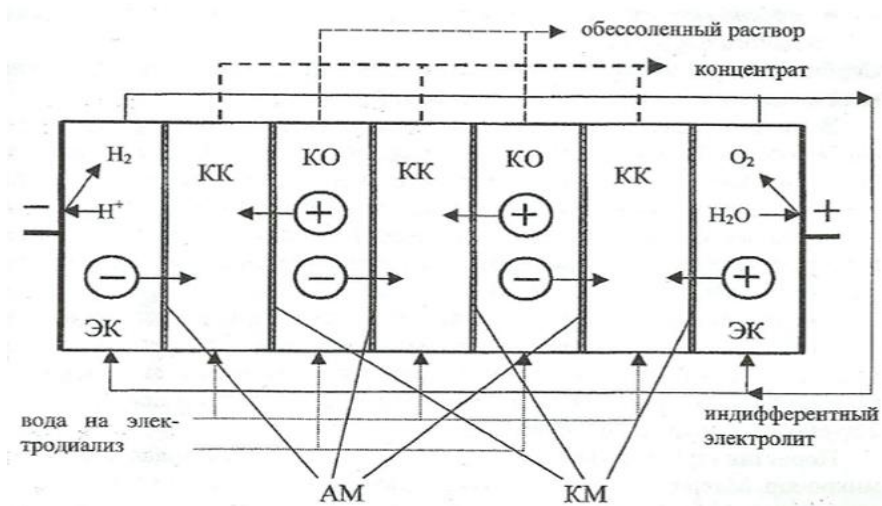

Рис. 3. Схема электрофлотатора :

1 – распределительный лоток; 2 – камера коагуляции; 3 – система электродов; 4 – флотосепаратор; 5 – скребок; 6 – шламоборный лоток; 7 – лоток для сбора очищенной воды; 8 – трубопровод осадка; I – сточная вода; II – очищенная вода; III – осадок

Процесс электрофлотации (рис. 3) основан на выделении пузырьков газа (водорода – на катоде, кислорода – на аноде) в результате электролиза воды. При этом для очистки сточных вод от тяжелых металлов стоки должны быть предварительно подщелочены для образования гидроксидов, легко увлекаемых пузырьками выделяющихся газов. Еще одним распространенным методом электрохимической очистки сточных вод является электродиализ. Данный метод основан на направленном переносе ионов под влиянием постоянного электрического тока через мембраны с ионной селективностью, размещенные в

электролите. Отличительной особенностью данных мембран является отсутствие в них пор. Как правило, электродиализаторы оборудованы анионитовыми и катионитовыми мембранами (рис. 4), с расстоянием между ними порядка 1 мм.

Рис. 4. Схема электродиализа

ЭК – электродные камеры; КК – камеры концентрирования; КО – камеры обессоливания; АМ – анионитовые мембраны; КМ – катионитовые мембраны

В результате воздействия электрического тока происходит диссоциация солей тяжелых металлов, в результате которой анионы тяжелых металлов будут стремиться в анодное пространство, а катионы – в катодное. Кроме того, на аноде будет происходить выделение кислорода, участвующего в процессе образования кислоты, а на катоде – водорода с образованием щелочи.

На практике для тонкой очистки сточных вод от тяжелых металлов весьма перспективным является метод *ионного обмена* (ИО) [1]. Данный метод представляет собой процесс взаимодействия раствора с твердой фазой (ионитами), обладающей свойствами обменивать ионы, содержащиеся в ней, на другие присутствующие в сточной воде ионы. Достоинствами данного метода являются: высокая степень очистки в одну ступень, компактность и простота установки. [8] Иониты, обладающие способностью к поглощению положительных ионов называются катионитами, отрицательны – анионитами. Движущей силой ионного обмена является разность химических потенциалов обменивающихся ионов :

Процесс обмена протекает до тех пор, пока не будет достигнуто равновесие. Применяющиеся для процессов ионного обмена иониты принято разделять на органические и неорганические, а также на искусственные и природные [3]. Органические иониты природного происхождения представлены гуминовыми кислотами почв и углей, обладающими слобокислотными свойствами. Для усиления кислотных свойств, способствующих также повышению обменной емкости, угли поддаются измельчению и сульфированию в избытке олеума, получая при этом сульфоугли, недостатком которых является малая химическая стойкость и механическая прочность. Органические иониты искусственного происхождения представлены ионообменными смолами, обладающими развитой поверхностью, получившие наибольшее распространение [4].

Неорганические иониты природного происхождения представлены глинистыми минералами, цеолитами, различными слюдами, полевыми шпатами и т.д.. К неорганическим ионитам синтетического происхождения относят труднорастворимые оксиды и гидроксиды некоторых металлов, пермутиты, а также силикагели. Исходя из внешней формы ионитов, а также по степени дисперсности из принято разделять на зернистые, гранулированные, порошкообразные, волокнистые и формованные. Также распространены иониты в жидкой форме. Проведение ионообменной очистки сточных вод может осуществляться как в аппаратах периодического действия в плотном неподвижном слое, так и в аппаратах непрерывного действия с псевдооживленным или движущимся слоем. Как правило, процесс очистки осуществляется путем последовательного фильтрования стоков через катиониты и аниониты. Насыщенные иониты подвергают регенерации: катиониты регенерируют 2-8%-ми растворами минеральных кислот, аниониты – 2-6% растворами едких щелочей.

Тяжелые металлы занимают ключевое место среди загрязнителей сточных вод по степени токсичности. Поступление сточных вод, содержащих

тяжелые металлы, может привести к многочисленным физическим, химическим и биологическим изменениям в водных экосистемах. Таким образом, важной задачей при сбросе сточных вод как в водные объекты, так и в городскую систему канализации является организация высокоэффективной очистки от данного типа загрязнителей.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Аширов А. Ионообменная очистка сточных вод, растворов и газов. Л. // Химия, 1983. 295 с.
2. Ветошкин А.Г. Процессы и аппараты защиты окружающей среды: Учеб. пособие для вузов./А.Г. Ветошкин. – М.: Высшая школа, 2008. – 639 с.
3. Виноградов С. С. Экологически безопасное гальваническое производство [Текст]: под редакцией проф. В. Н. Кудрявцева. – М.: Глобус, 1998. – 302 с.
4. Голованчиков А.Б., Сиволобова Н.О., Тимонин А.С. Ионообменные методы очистки сточных вод. Учебное пособие. — Волгоград, 2009. — 52 с.
5. Казакова Е.Г., Леканова Т.Л. Установки очистки сточных вод и промышленных газов. Учебное пособие. — Сыктывкар: СЛИ, 2014. — 212 с.
6. Клушин В.Н., Систер В.Г. - 3-е изд.. перераб. и доп.- Калуга: Издательство Н.Бочкаревой. 2000.- 800 с.
7. Лойко А.В., Каграманов Г.Г., Фарносова Е.Н., Балашова Е.Ю. Удаление кадмия из стоков промывных ванн гальванообработки // Водоочистка. Водоподготовка. Водоснабжение. – 2018. – Т.5. - №5(125). – с. 34-48
8. Родионов, А.И. Технологические процессы экологической безопасности. (Основы энвайронменталистики): Учебник для вузов/ А.И. Родионов.
9. Свитцов А.А. Мембранное разделение смесей. – 2020. -с.184

ОЧИСТКА СТОЧНЫХ ВОД ОТ НЕФТЕПРОДУКТОВ

Зидан Ольга Дмитриевна

Студентка

РХТУ им. Д. И. Менделеева

г. Москва, Россия

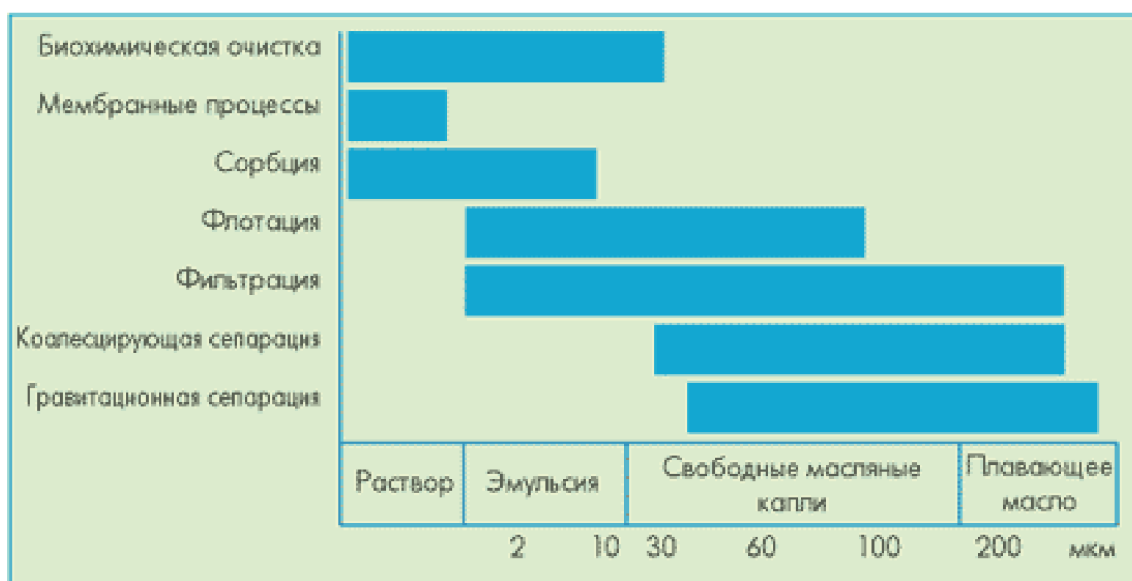
Аннотация: Приведен обзор существующих способов очистки сточных вод от нефтепродуктов. Рассмотрены методы механической, физико-химической и биохимической очистки сточных вод от нефтепродуктов, а также метод термического обезвреживания нефтесодержащих сточных вод.

Ключевые слова: нефтепродукты, сточная вода, механическая очистка, физико-химическая очистка, биохимическая очистка, термическое обезвреживание

В настоящее время наблюдающиеся по всему миру проблемы охраны окружающей среды требуют быстрого решения за счет разработки и внедрения высокоэффективных систем защиты гидросферы от загрязнений. Чрезмерный сброс неочищенных сточных вод больше п.д.к. для слива в водные объекты на сегодняшний день стало обычной практикой, оказывающей пагубное влияние на состояние окружающей природной среды.

Одной из основных проблем, с которыми сегодня сталкивается современная промышленность, является защита окружающей среды. При этом обеспечение защиты водных ресурсов можно безоговорочно назвать проблемой №1. В связи с недостаточной эффективностью образующихся промышленных стоков возникают ограничения по повторному их использованию для нужд технического водоснабжения промышленных и сельскохозяйственных предприятий. А сброс таких стоков в природные источники является причиной гибели гидробионтов и изменения качественного состава природных вод.

Выделение из сточных вод нефтесодержащих загрязнений осуществляется при помощи методов механической, электрохимической, физико-химической, а также биологической очистки. Выбор метода очистки сточных вод от нефтепродуктов базируется на их предварительном физико-химическом анализе. Основываясь на состоянии нефтепродукта в сточной воде, а также на размер его частиц и выбирается наиболее рациональный способ очистки (рис. 1) [2].

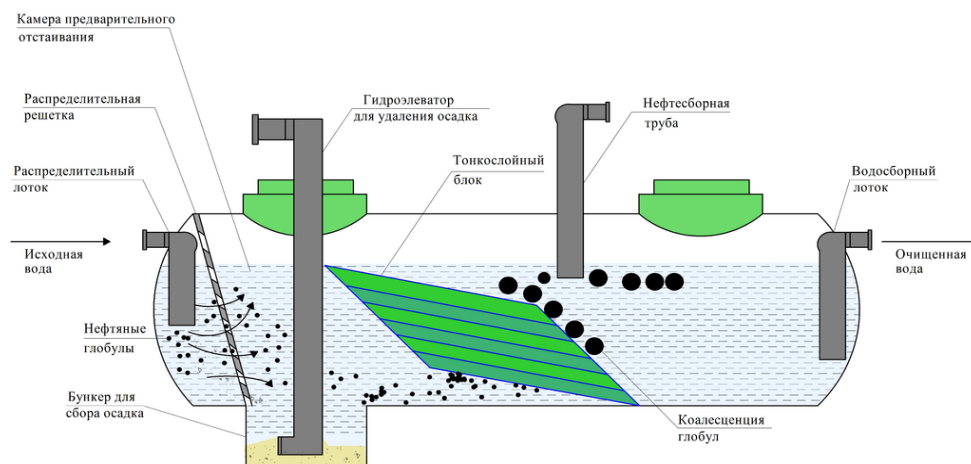

Рис. 1. Определение метода очистки сточных вод от нефтепродуктов

С технологической точки зрения наиболее простым, а потому и самым распространенным является метод *механической очистки* сточных вод от нефтепродуктов. В то же время главным его недостатком является низкая эффективность очистки, а также невозможность использования для очистки стоков от нефтепродуктов в эмульгированном состоянии.

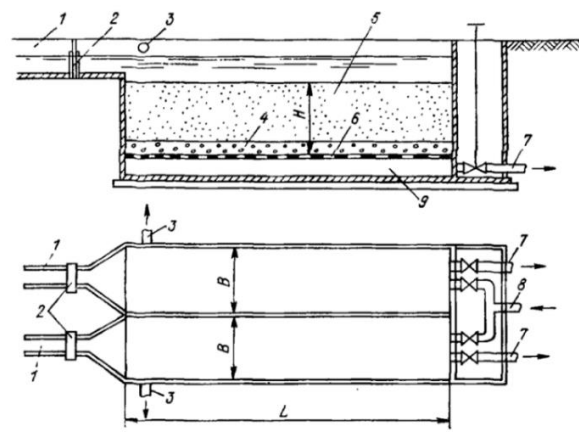
Для проведения процесса механической очистки наибольшее распространение получили нефтеловушки, целесообразность применения которых обуславливается при содержании нефтепродуктов в сточных водах более 100 мг/дм^3 . Конструктивно нефтеловушки представляют собой горизонтальные резервуары (бетонные либо полимерные), снабженные в некоторых случаях (типовые бетонные сооружения) скребковыми механизмами для удаления всплывающих нефтепродуктов. Существенного повышения

очистки стоков можно добиться за счет оборудования нефтеловушек тонкослойными элементами (рис.2), как и в случае с отстойниками [8].

Рис. 2. Тонкослойная нефтеловушка

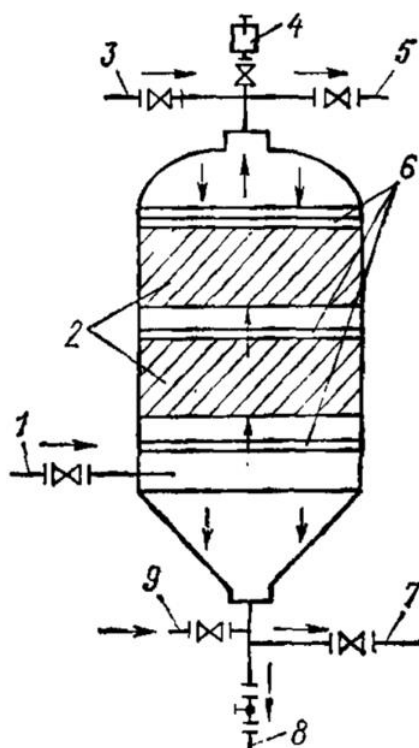
Эксплуатация нефтеловушек способна достичь остаточной концентрации нефтепродуктов в очищенной воде до $50 \frac{\text{мг}}{\text{л}}$. Однако использование тонкослойных аппаратов способно снижать концентрацию до $25-35 \frac{\text{мг}}{\text{л}}$. В редких случаях для обеспечения очистки стоков от нефтепродуктов могут быть использованы также и песколовки, способные обеспечивать эффективность очистки от крупнодисперсных загрязнений на уровне 75%.

Рис. 3. Фильтр безнапорный для очистки сточных вод от нефтепродуктов

1 – подводный лоток; 2 – шиберы; 3 – трубы для отвода промывной воды; 4 – поддерживающий гравийный слой; 5 – песчаная фильтрующая загрузка; 6 – дренажное основание; 7 – дренаж; 8 – подача промывной воды; 9 – подфильтровое пространство

Фильтрация представляет собой механический способ выделения из воды дисперсных примесей путем пропускания ее через пористую среду (фильтрующую загрузку). В случае с нефтепродуктами пористая среда обеспечивает их прилипание к поверхности фильтровального материала, а также их задержку в мелких порах [6]. Наибольшее распространение для очистки сточных вод от нефти и нефтепродуктов получила фильтрующая загрузка из антрацитово́й крошки и кварцевого песка. Также в последние годы широкое распространение получают и синтетические полимерный материалы.

Рис. 4. Напорный фильтр

1 – трубопровод для подачи стоков 2 – фильтрующая загрузка;

3 – трубопровод подачи промывной воды; 4 – вантуз

5 – пуск профильтрованной воды; сжатого воздуха 6 – сетчатые элементы; 7 – выпуск промывной воды; 8 – выпуск шлама; 9 – трубопровод подачи

Высокоэффективному выделению из стоков нефтепродуктов в эмульгированном состоянии способствуют напорные гидроциклоны, представитель которых изображен на рисунке 5 [1]. Преимущество аппаратов данного типа заключается в простоте конструкции, компактности, возможности

их изготовления из полимерных материалов, а также возможности многокомпонентной очистки (как от нефтепродуктов, так и от твердых загрязнений).

Рис. 5. Напорный гидроциклон

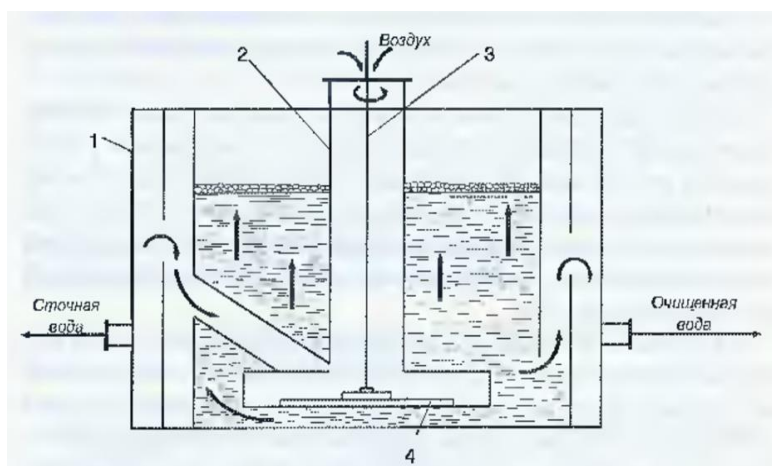
Интенсифицировать процесс удаления из сточных вод нефтепродуктов в различном состоянии, особенно в мелкодисперсном (<10 мкм) можно благодаря использованию процесса *физико-химической очистки*. Наибольшее распространение получил метод коагуляции с использованием флокулянтов. Практика использования коагулянтов для очистки сточных вод получила широкое распространение еще в прошлом столетии.

В качестве реагентов для проведения данного процесса активно используют соли алюминия и железа. В результате коагуляции происходит агрегация коллоидных частиц нефти и нефтепродуктов, легко поддающихся выделению из очищаемых стоков. Интенсифицировать процесс коагуляции можно за счет применения дополнительных реагентов – флокулянтов. Наибольшее распространение среди флокулянтов получил полиакриламид (ПАА). Комплексное использование процесса коагуляции позволяет обеспечить остаточное содержание нефтепродуктов в стоках на уровне 2-5 мг/л.

Более эффективным процессом коагуляции считает электрокоагуляция, основанная на действии электрического тока на погруженные в поддающиеся

очистке стоки электроды. В результате электрического воздействия происходит постепенное растворение электродов с выделением ионов металлов, вступающих в реакцию с загрязнителями с образованием хлопьев, легко поддающихся осаждению.

С 40-х годов прошлого столетия широкую популярность для очистки нефтесодержащих стоков обрел метод флотации. Наибольшее распространение на практике получила флотация растворенным в воде воздухом по напорной и вакуумной схеме с обязательным применением коагулянта, без которого данный метод является неэффективным. Широкое распространение для этих целей получили аппараты с импеллерами, с пористыми колпачками или фильтросными пластинами (рис.6-8), обеспечивающие высокоэффективное диспергирование воздуха [8].

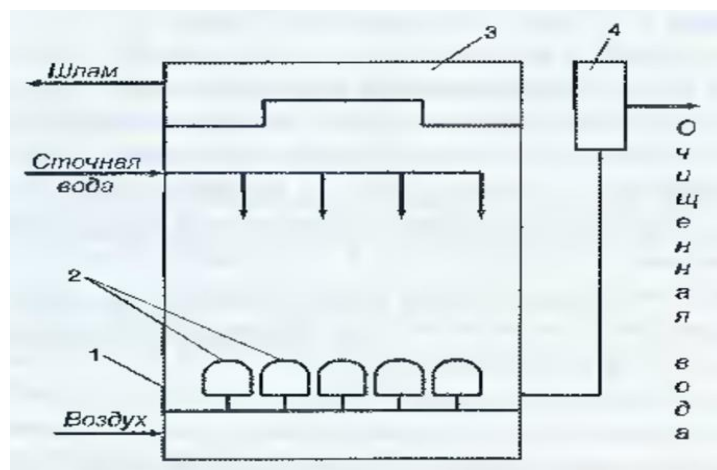

Рис. 6. Импеллерный флотатор

1 – корпус; 3 – вал;

2 – труба; 4 – импеллер

В импеллерных флотаторах (рис. 6) диспергирование воздуха или дробление его на мелкие пузырьки, обеспечивающие захват частиц загрязнителя, осуществляется при помощи вращающегося импеллера. Поступление воздуха для диспергирования осуществляется извне за счет всасывающей силы вращающегося импеллера. В аппаратах данного типа подача воздуха в трубы осуществляется при помощи нагнетательных устройств, из которых он далее распределяется по пористым колпачками.

Рис. 7. Флотатор с пористыми колпачками

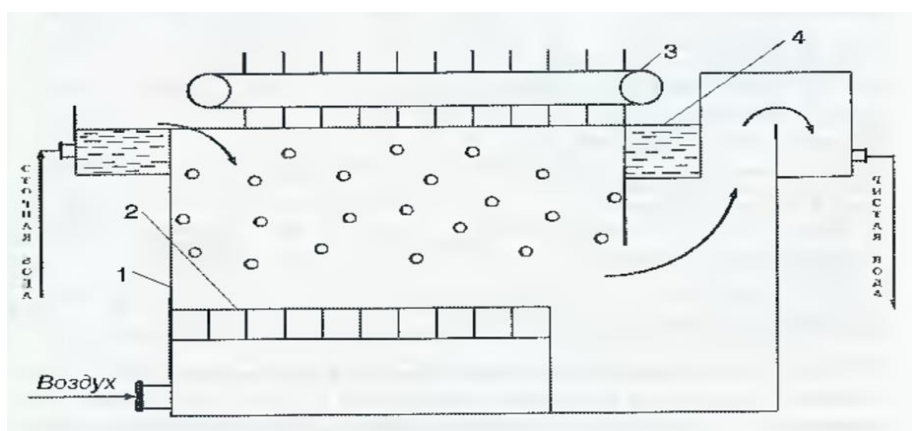
1 – корпус;

3 – желоб;

2 – пористые колпачки;

4 – регулятор уровня

Принцип работы флотатора с фильтросными пластинами (рис. 8) аналогичен флотаторам с пористыми колпачками. Разница заключается в том, что здесь диспергирование воздуха осуществляется большей поверхностью пластины.

Рис. 8. Флотатор с фильтросными пластинами

1 – корпус;

3 – скребковый механизм;

2 – фильтросные пластины;

4 – сборник пены

Стоит отметить, что метод флотации характеризуется высокой эффективностью очистки стоков от нефтепродуктов, которая колеблется в пределах 95-96% [3]. Однако имеется и существенный недостаток, связанный с проблемой утилизации образующегося флотошлама, а также повышенными энергозатратами.

Наибольшей эффективностью очистки сточных вод от нефти и нефтепродуктов обладает сорбционная очистка. В качестве сорбентов на практике широкое распространение получили активные угли. Силикагели, алюмогели, а также различные синтетические материалы.

На практике процесс сорбционной очистки преимущественно осуществляют в насыпных фильтрах, представляющих собой колонные аппараты, снабженные неподвижным слоем адсорбента, через который осуществляется процесс очистки загрязненных стоков. При этом наиболее рациональным способом является фильтрация снизу вверх, способствующая равномерному заполнению всего сечения колонны. Эффективность очистки сточных вод от нефти и нефтепродуктов методом сорбции достигает 99-99,9%.

Одним из способов очистки стоков от нефтепродуктов является также окислительный метод. При этом широкое распространение в качестве окислителей получили хлор и озон. Окисление способствует окислению всех углеводородов, содержащихся в нефти. Однако в виду достаточно низкой эффективности (50-60%) данный метод рекомендован лишь для доочистки предварительно очищенных стоков [4]. Использование окислительного метода наряду с деструкцией нефтепродуктов также способствует обесцвечиванию, обеззараживанию, а также дезодорации очищаемых стоков.

Стоит также отметить, что промышленностью также разработан метод флотации, основанный на электрохимическом процессе образования пузырьков газа, флотирующих загрязнение. Данный принцип реализован в электрофлотаторах, в которых под действием электрического тока на воду происходит выделение на аноде и катоде кислорода и водорода соответственно. Природой и формой электродов определяется размер образующихся пузырьков.

Эффективность очистки стоков при помощи электрофлотации, как правило, превышает эффективность механической флотации, однако стоимость данного процесса значительно выше, что является причиной более низкого распространения данного метода.

Удалению из сточных вод растворенных нефтепродуктов также могут способствовать методы *биохимической очистки*, основанные на использовании микроорганизмов-минерализаторов, использующих органические вещества, входящие в состав нефтепродуктов в качестве источников питания с выделением в окружающую среду продуктов переработки в виде воды, углекислого газа или метана. Как правило, процессы жизнедеятельности таких микроорганизмов могут осуществляться в аэробных и анаэробных условиях, то есть в кислородных и бескислородных условиях. Процессы биохимической очистки сточных вод протекают в естественных и искусственных условиях. При этом как с экономической, так и с технологической точки зрения наиболее выгодным является процесс очистки в естественных условиях на полях орошения, полях фильтрации или же биологических прудах. Биологическую очистку нефтесодержащих сточных вод предпочтительно осуществлять в сооружениях с искусственно созданными условиями – в аэротенках или биофильтрах [5].

Рис. 9. Аэротенк

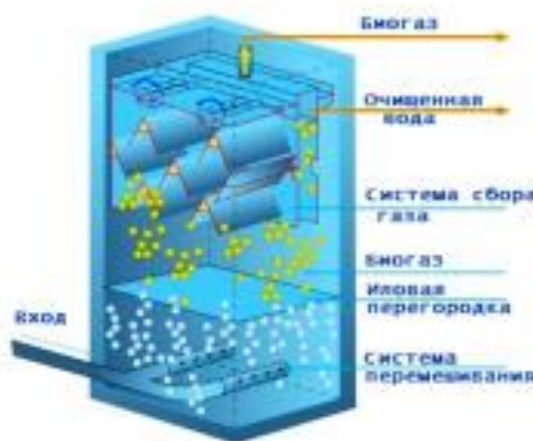
Аэротенки (рис. 9) представляют собой бассейны из железобетона, снабженные специальными аэрационными и перемешивающими устройствами, способствующими насыщению стоков воздухом, а также поддержание микроорганизмов во взвешенном состоянии. Совокупность данных микроорганизмов называют активным илом. Эффективность работы аэротенков в качестве сооружений для очистки стоков от нефтепродуктов в пересчете на БПК колеблется в пределах 90-97%. Биофильтры - прямоугольные или круглые

в плане резервуары, выполненные из металла или бетона. Основным рабочим органом биофильтров служит загрузка из гравия, щебня, кокса, керамзита, полимерных материалов. Также загрузка может быть представлена в виде дисков (рис. 10). В процессе эксплуатации биофильтров на поверхности данной загрузки происходит формирование совокупности микроорганизмов с сорбированными ими загрязнениями в виде биопленки.

Рис. 10. Биофильтр с дисковой загрузкой

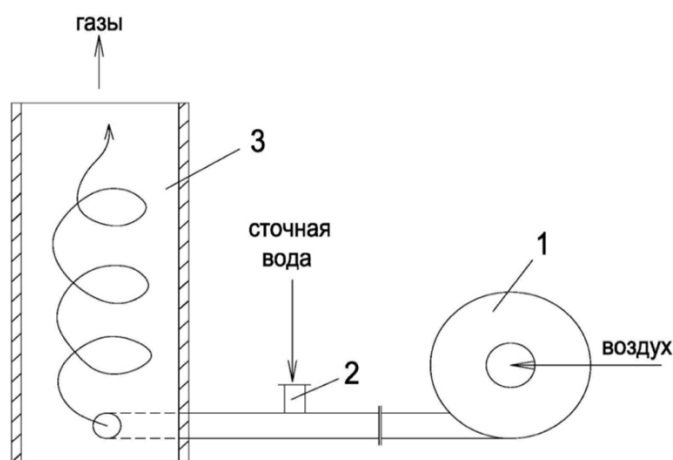
Применение биофильтров способствует снижению концентрации загрязняющих вещества по БПК_{полн} до 15-20 мг/л при однократном протекании через загрузку [2].

Рис. 11. Анаэробный реактор

В случае высококонцентрированных сточных вод (до 1000 г/м³) их обработку рационально осуществлять в сооружениях анаэробного типа (рис.11). Процесс очистки стоков в таких аппаратах осуществляется при температурах 20-35°C и 45-55°C при отсутствии кислорода. Конечными

продуктами анаэробного разложения нефтепродуктов являются метан, сероводород, углекислый газ, азот, а также водород. Для высококонцентрированных сточных вод с содержанием нефтепродуктов более 1000 г/м^3 рациональным подходом их обработки является *термическое обезвреживание*, в качестве которого может рассматриваться огневой метод, заключающийся в распылении стоков в потоке газов с температурой $900\text{-}1000^\circ\text{C}$. Данный метод сопровождается полным испарением воды и деструкцией органических веществ. Схема термической очистки стоков представлена на рисунке 12 [5]. Эффективность термического обезвреживания нефтесодержащих стоков колеблется в пределах от 98 до 100% и определяется типом горелок, эффективностью термоизоляции, коэффициентом расхода воздуха. Главное преимущество термической очистки стоков – полная деструкция загрязнений. Недостатком же является необходимость расхода топлива, а также эксплуатация дорогостоящего газоочистного оборудования.

Рис. 12. Установка термической очистки стоков

1 – воздуходувка; 2 – штуцер подачи стоков; 3 – печь

В зависимости от состава исходной воды, от требуемого уровня очистки и от местных условий обращения с вторичными стоками технологическая схема может упрощаться, сокращаться, но никогда не бывает одностадийной. Все это и является технологией. Определение из википедии: "Технология – комплекс технических и организационных операций и приемов, направленных на изготовление продукции с номинальным качеством и оптимальными затратами,

а также соответствующих техническому уровню развития науки и техники". Номинальное качество здесь означает изначально заданное качество, а оптимальные затраты – минимально возможные затраты. Понятно, что для каждого конкретного случая технология будет. [7]

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Василенко Л.В., Никифоров А.Ф., Лобухина Т.В. Методы очистки промышленных сточных вод: учеб. пособие. - Екатеринбург: Урал. гос. лесотехн. университет, 2009. - 174 с.
2. Ветошкин А.Г. Инженерная защита гидросферы от сбросов сточных вод. Инженерная экология для бакалавриата. Учебное пособие. 2-е изд. испр. и доп., - М.: Инфа-Инженерия, 2016. 296 с.
3. Долина Л.Ф. Сорбционные методы очистки производственных сточных вод. Пособие по проектированию локальных станций очистки производственных сточных вод. Часть 4. Учебное пособие. – Днепропетровск: ДИИТ, 2000. – 84 с.
4. Душкин С.С., Коваленко А.Н., Дегтярь М.В., Шевченко Т.А. Ресурсосберегающие технологии очистки сточных вод/ Монография. – Х.: ХНАГХ, 2011. – 146 с.
5. Луканин А.В. Процессы и аппараты биотехнологической очистки сточных вод / М.: Университет машиностроения, 2014. – 244 с.
6. Рехтин А.Ф. Проектирование сооружений для очистки сточных вод [Текст]: учебное пособие / А.Ф. Рехтин, Е.Ю. Курочкин, Б.П. Лашкинский. – Томск : Изд-во Том. гос. архит.-строит. ун-та, 2016. – 314 с.
7. Свитцов А.А., Н.Е. Кручинина. Чем хороши и кому доступны наилучшие доступные технологии/ Российский химико технологический университет им. Д.И. Менделеева, 2018. – 63
8. Яковлев С.В., Воронов Ю.В. "Водоотведение и очистка сточных вод". М.: Ассоциации строительных вузов, 2004. - 704 с.

УДК 330.1:338.4

ОПТИМІЗАЦІЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Калач Ганна Миколаївна

к.е.н., доцент

Університет державної фіскальної

служби України

м.Ірпінь, Київська обл.

Панченко Руслана Сергіївна

Студентка

Університет державної фіскальної

служби України

м.Ірпінь, Київська обл.

Анотація. В статті досліджується проблема оптимізації управління ризиками в процесі підприємницької діяльності. Увага зосереджена на ризиках торгової трансакції підприємства та на ризиках, спричинених внутрішніми та зовнішніми чинниками. Запропоновано для мінімізації ризиків торгової трансакції використовувати інструменти страхування та включення додаткових умов до контрактів з контрагентами. Визначено, що дієвим інструментом управління підприємницькими ризиками є використання методів економіко-математичного моделювання зокрема технологія бізнес-моделювання ОРГ-Майстер.

Вступ. Ризики є невід'ємною складовою сучасної підприємницької діяльності. У зв'язку з нестабільністю економічного середовища ведення бізнесу посилюється актуальність створення ефективної системи оцінювання, прогнозування та мінімізації ризиків підприємницької діяльності. Як і будь-яка економічна категорія, підприємницькі ризики виражають свою сутність у

функціях. Самими загальноприйнятими вважаються дві функції: регулююча і захисна.

Сучасна економічна наука становить ризик як імовірну подію, в результаті настання якої можуть відбутися негативні наслідки. Але реальність показує, що під ризиком потрібно також розуміти і очікування ймовірної події, яка передбачає наявність як позитивних, так і негативних результатів.

Управління ризиками (ризик-менеджмент) – це система управління фінансовими та майновими активами суб'єкта господарювання з метою підвищення їх конкурентоспроможності та захисту від реалізації ризиків.

Мета роботи. У статті розглядаються проблеми управління підприємницькими ризиками. Через складний характер цих проблем стаття в основному зосереджується на заходах щодо зниження ризиків на підприємстві, з використанням інструментів страхування та економіко-математичного моделювання.

Матеріали і методи. У дослідженні використовувались емпіричні методи (для визначення сутності підприємницького ризику) та теоретичні (узагальнення, індукція, дедукція, пояснення) для визначення способів використання інструментів страхування для оптимізації ризиків. Базою дослідження є результати наукових досліджень українських та зарубіжних вчених, а також ресурси консалтингової компанії «Бізнес Інжиніринг Груп».

Результати дослідження. В умовах сучасного ринку одним з основних підприємницьких ризиків є транзакційні ризики під якими ми розуміємо непередбачуване зростання витрат функціонування ринку. В дослідженні торгової транзакції важливим є вивчення робочих правил обміну та їх безперервності. «Робочі правила завжди беруться до уваги, тому що вони є очікуваннями того, що учасники можуть, повинні або зробити або не зробити, або того, що їм дозволено або не дозволено зробити під впливом колективної дії.» [1] Таким чином, сукупність дій учасників обміну є технологічним процесом, а сама транзакція – взаємодією між економічними суб'єктами. [2. С.134] Транзакційні ризики є одними з основних, вони пов'язані з неналежним

виконанням ризику пов'язані з господарських договорів. Доцільно виділити в системі способів мінімізації ризиків ці види ризиків у якості одного з пріоритетів системи. Найбільш розповсюдженим способом зниження ризиків торгової трансакції, є використання страхових інструментів. [3]

Прикладом страхування такого роду ризиків є укладання договорів страхування на випадок неможливості, в зв'язку з обговореними причинами, надати послуги (виконати роботи) за раніше укладеними контрактами, а також відмови замовника від виконання контракту. У цих випадках, страхувальникові відшкодують збитки, зв'язані з необхідністю пошуку нових замовників, здійсненням заходів юридичного характеру, зв'язаних із судовими витратами, втратами від інфляції та ін.

Ризики входження в договірні відносини з неплатоспроможними партнерами також виражаються в укладанні договорів на закупівлю ресурсів з постачальниками, що не в змозі виконати свої зобов'язання через поганий фінансовий стан. Дані ризики також містять у собі надання послуг неплатоспроможним замовникам. У цьому випадку виникає ризик того, що понесені витрати або окупляться несвоєчасно, або у випадку несвоєчасної оплати виконаних робіт, оплати послуг виконаного контракту підприємству приходиться йти на інші додаткові витрати (здійснення заходів юридичного характеру, судові витрати, втрати від інфляції та ін.). Крім того, може змінитися й обсяг виконаних робіт, наданих послуг.

Окремо варто розглядати страхування від утрати доходу в результаті зміни кон'юнктури ринку. За такими договорами страхова компанія несе відповідальність у випадку виникнення в страхувальника збитків, якщо він не зміг через страховий випадок забезпечити постачання продукції або надати послуги в той період, коли попит на них був максимальним. Утрата прибутку може відбутися в результаті заміни на підприємстві застарілого устаткування, упровадження нової техніки, виплати штрафних санкцій і арбітражних судових витрат [3].

Крім перерахованих вище рекомендацій зі зниження ризиків на підприємстві можуть бути використані методи мінімізації ризиків, пов'язані з включенням додаткових пунктів у контракти з контрагентами, таких як:

- забезпечення стягнення з контрагента по фінансовій операції додаткового рівня премії за ризик;
- одержання від контрагентів певних гарантій;
- скорочення переліку форс-мажорних обставин у контрактах з контрагентами;
- забезпечення компенсації можливих фінансових утрат по ризиках за рахунок системи штрафних санкцій, що передбачається;
- оплати частини контракту після одержання товарів, устаткування і закінчення гарантійного терміну, наданого постачальниками або після здачі об'єкта в експлуатацію, здачі етапу виконаних робіт.

На практиці найбільш ефективний результат можна одержати лише при комплексному використанні різних методів зниження ризику. Комбінуючи, їх один з одним, у різних сполученнях, можна досягти також оптимального співвідношення між рівнем досягнутого зниження ризику і необхідними для цього додатковими витратами.

Наявність системи управління ризиками дозволяє комплексно оцінювати підприємницькі ризики і оптимізувати втрати і збитки. Для формування інформаційної моделі управління ризиками підприємства можна скористатися технологією бізнес-моделювання ОРГ-Майстер. Засобами ОРГ-Майстер можна побудувати структурно-функціональні моделі системи управління ризиками проектів підприємства, які складаються з ієрархічно впорядкованих класифікаторів функцій, процесів, організаційних ланок, ресурсів і документів, а також відносин між ними. Інформаційна модель управління ризиками в інформаційній системі ОРГ-Майстер складається з комплексу взаємопов'язаних класифікаторів та матричних проекцій між ними, враховує не тільки

організацію управління проектними ризиками підприємства, але і методи структурування, аналізу та управління ризиками.

Основними завданнями автоматизованої системи управління ризиками є:

- 1) реалізація системного автоматизованого підходу в галузі управління ризиками;
- 2) реалізація механізмів аналізу ризиків із застосуванням сучасних статистико-математичних методів;
- 3) контроль виконання заходів з мінімізації ризику і розрахунок економічного ефекту;
- 4) реалізація механізмів автоматичного моніторингу ефективності системи управління ризиками;
- 5) отримання підсумкової аналітичної звітності з управління ризиками в режимі реального часу.

За допомогою інструментальних засобів ОРГ-Майстер можна також сформулювати структурований перелік типових проектних ризиків, проводити якісний і кількісний аналіз ризиків, описати прийняті заходи реагування на проектні ризики та методи управління ризиками проектів. Це дає можливість ефективно розподілити виконавців та ресурси при розробці узагальненого плану заходів реагування на ризики декількох, що виконуються підприємством проектів, визначити напрямки організаційних змін, перелік посад і штатний розклад підрозділу управління проектними ризиками. [5]

Отже, автоматизація ризик-менеджменту дозволить підняти комплексну систему управління ризиками на новий якісний рівень. Проте, необхідно пам'ятати основні правила впровадження такої системи:

- 1) перший - робота системи повинна економічно виправдовувати витрати на її впровадження і підтримку;
- 2) другий - менеджмент компанії має розуміти призначення системи, використовувати її звітність та показники.

Перш ніж створювати систему управління ризиками необхідно:

- проаналізувати існуючі бізнес-процеси;
- знайти точки ризику в бізнес-процесах;
- чітко сформулювати мету, завдання, вимоги до системи;
- визначити організаційну структуру системи;
- визначити масштаб проекту (величину фінансування, тривалість

впровадження, охоплення рівнів управління, вибір інформаційної платформи для побудови системи).

У підсумку буде визначена політика в галузі управління ризиками і створена організаційна структура, відповідальна за роботу системи управління ризиками. Прийняти обґрунтоване рішення допоможе також сформований комплекс показників ризику, що дозволять спростити задачу моніторингу найважливіших ризиків компанії по встановленим критеріям і використовувати їх для прийняття управлінських рішень.

Висновки. Ефективний результат в процесі управління ризиками можна одержати лише при комплексному використанні різних методів зниження ризику. Комбінуючи, їх один з одним, у різних сполученнях, можна досягти також оптимального співвідношення між рівнем досягнутого зниження ризику і необхідними для цього додатковими витратами. За допомогою інструментальних засобів ОРГ-Майстер можна підвищити ефективність управління ризиками за рахунок структурування типових ризиків, проведення якісного і кількісного аналізу ризиків, розробки більш обґрунтованих заходів реагування на ризики та оптимального розподілу виконавців та ресурсів при розробці узагальненого плану заходів реагування на ризики.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Commons J. R. Institutional Economics / J. R. Commons // American Economic Review. – 1931. – Vol. 21. – P. 648 – 657.
2. Калач, Г. М. Сутність та методи оцінки трансакційних витрат на фондовому ринку [Текст] / Г.М. Калач // Економічний аналіз : зб. наук. пр. каф. екон. аналізу і статистики. — Тернопіль : ТНЕУ, 2014. — № 1. — С. 132-138.
3. Alexander, C. (2009). Market risk analysis, Value at Risk Models. New York: John Wiley & Sons. URL: https://www.academia.edu/33475752/_Carol_Alexander_Market_Risk_Analysis_Volume_IV_BookSee_org (дата звернення 04.01.2021 р.)
4. Моранов М. Управление торговыми операциями и рисками // Банковские технологии. - 2018. - №10. - с. 23-28
5. Особенности ОПГ-мастер. URL: <http://bigc.ru/instruments/bigmasterpro/bm/om/description/>

ТВОРЧА ШКОЛА ЯК ОСЕРЕДОК ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Калашник Марія Павлівна

доктор мистецтвознавства, професор

завідувач кафедри

музично-інструментальної підготовки вчителя

Харківський національний

педагогічний університет

імені Г.С. Сковороди

м. Харків, Україна

Пляка Марина Олексіївна

магістрант

Харківський національний

педагогічний університет

імені Г.С. Сковороди

м. Харків, Україна

Анотація: У статті розглядається творча школа як інституалізована або неінституалізована спеціалізована за родом діяльності, характеру знань і способу їх передачі спільнота, об'єднана навколо загальноновизнаного лідера, що підкоряється ієрархічній системі відносин, засвоює або розробляє єдину естетичну або/та навчальну програму. Безперервність розвитку забезпечується поряд зі школою іншими типами зв'язків, у тому числі, художнім напрямом, епохальним і національним стилем. Тим не менш, феномен школи має особливі властивості та функції зберігача та транслятора знань, діяльнісного досвіду, комплексу духовно-матеріальних цінностей.

Ключові слова: творча школа, нормотворчість, наступність, професіоналізм, знання, художнє і наукове пізнання, навчання, освіта, особистість.

Для буденної свідомості поняття школи не таїть в собі незвіданих глибин. Його сенс абсолютно прозорий і не потребує будь-яких раз'яснень і уточнень. В сфері просвітництва і професіоналізації, школа – це процес отримання освіти та спеціальних діяльнісних навичок, визначення їх рівня і якісних показників (початкова, загальноосвітня середня, середня спеціальна, вища школи), педагогічний колектив, врешті-решт, типова будівля, призначена для навчання, виховання і набуття знань. В науці під школою розуміється група вчених, діяльність яких скерована на розробку єдиного комплексу дослідницьких ідей, а в художній творчості – авторів творів, об'єднаних спільними естетичними принципами. Проте, досить помістити дане поняття в контекст теоретико-методологічного пізнання, як навколо нього відразу виникає проблемне поле, а воно само виявляється в епіцентрі наукової думки. Звертає на себе увагу вже різнорівневе та багатовекторне його осягнення і множинність властивих йому значень.

Феномен «школа» не є новим для музикознавства та педагогіки. В різні часи його вивчали такі науковці, як: А. Адамський [1], А. Генкін [5; 6], Н. Гуральник [7; 8], Ж. Дедусенко [9], І.Єргієв [10], В. Заєць [11], Д. Зербино [12], М. Калашник [13], А. Козир [15], М Кононова [16] та ін. Також наявна численна кількість науково-методичних праць присвячена школам різних інструментальних спеціальностей.

В повсякденній практиці, зокрема, в педагогічному дискурсі слово «школа» використовується доволі часто. Кажуть, що в того чи іншого виконавця «є школа», або «немає школи», він (вона) «отримав гарну школу» і т. д. і т. п., маючи на увазі клас (майстерню, єдність професійних ознак) того чи іншого викладача, рівень майстерності, володіння певними технологічними засобами (секретами) гри на тому чи іншому інструменті, які мають авторський «патент» або топологічну прив'язку.

В узагальненому (теоретичному) значенні школа – це багатоскладова ієрархічна система, яка на основі авторських шкіл, суми естетично-стильових поглядів, генерує, береже і розвиває спільний стиль викладання і, головне –

вчить професійній академічній грі-творчості своїх вихованців – музикантів-виконавців – *артистів*.

Не підлягає сумніву, що музика з її специфічною мовою і способом відображення дійсності, естетикою і поетикою особливо потребує у наявності школі. В середні віки школами вважали музичні цехи, зокрема, знаменитих майстрів. Але, особливу роль у розвитку даного виду мистецтва як специфічного виду художньої творчості, що має не прикладний характер, відіграли композиторські школи епохи Ренесансу, серед яких на перше місце слід поставити нідерландську. Сила її авторитету в музичних колах того часу була настільки велика, що можна говорити про всеосяжність її впливу, який поширився на багато країн Європи: Францію, Англію, Німеччину та ін.

Суттєвим є і те, що досвід нідерландської школи було узагальнено знаменитим теоретиком І. Тінкторісом, тобто отримав висвітлення в спеціальному трактаті. А це для історії є вкрай важливо – фіксація даних певного періоду конкретної сфери діяльності. Нарешті, вкажемо на час виникнення нідерландської школи: зміну культурних парадигм, відповідно, середньовічної і новоевропейської, і хоча в музиці перелом настав дещо пізніше, на межі XVI – XVII століть і був позначений відмовою від ренесансної поліфонії і формуванням іншої звукової системи, нідерландська школа виконала свою місію кристалізації музичного в музиці: не випадково вже в XX столітті її досягнення знову виявили свою актуальність для найбільш новаторському зорієнтованих творців, в числі яких А. Веберн і І. Стравінський.

Важливим показником якості школи в цій співдружності слід вважати наявність трьох поколінь музикантів, охоплених нею, причому для так званої «другої нідерландської школи» зросла роль високопрофесійного середовища. Під «професіоналізмом» не в останню чергу малася на увазі віртуозна композиторська техніка, тобто володіння ремеслом, доведеним до досконалості. Третє покоління не висунуло великих майстрів, але продовжило і зміцнило славу школи, що підкреслює загально-значимий її характер, необмеженість індивідуальними творчими ініціативами.

З точки зору історичного становлення музики як особливого виду мистецтва нідерландська школа послужила акумулятором авторського початку, креативно-творчих потенцій особистості в даному різновиди художньої творчості, потужним стимулом до його подальшого розвитку вже на шляхах «чистого» інструменталізму. За час свого існування школа пройшла всі стадії становлення саморегульованої системи: формування фундаментальних властивостей, їх структуризації і клішування.

Наведений приклад дозволяє виділити в школі у мистецтві два аспекти: власне – творчий, під яким розуміється реалізація фантазії художника, та професійно-творчий, що має на увазі розвиток і закріплення «технологічної» сторони творення, тобто, професіоналізму.

Зазначимо, що структуризація школи за етнічно-територіальним принципом відбувається відповідно до національного, регіонального (периферійного, локального), авторського (індивідуально-педагогічного) рівнів. До критеріїв діяльності регіональної інструментальної школи віднесено етапність її освітніх та мистецьких напрацювань, автономність специфіки, спрямованість до формування власних традицій, комплексність реалізації, кількість, вагомість, стабільність здобутків та результативність, перспективність подальшого розвитку.

Локальні / регіональні школи реалізуються через спадкоємність кількох поколінь послідовників індивідуальної виконавської школи провідного діяча, діяльність яких спрямована на поєднання виконавської та педагогічної ознак, а саме: напрацювання, що сформовані на підставі власної виконавської практики із високими мистецькими здобутками, які засвоюються і примножуються представниками класу, а згодом осмислюються та узагальнюються у методичних працях, репертуарних збірниках, музично-критичних та публіцистичних нарисах, закладають підґрунтя для розвитку та виникнення нових форм концертного та педагогічного практикуму.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Адамский А. Авторская школа. *Инновационное движение в российском школьном образовании*. Москва, 1997. С. 186–224.
2. Бородин А. Формирование понятия «фортепианная школа» у музыкантов-исполнителей в процессе профессионального вузовского образования: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.08. «Теория и методика профессионального образования». Екатеринбург: УГПУ, 2007. 162 с.
3. Варламов, Д., Виноградова Е. Теоретические и методологические основы исследования исполнительской школы в музыкальном искусстве. *Фундаментальные исследования*. 2013, № 11. Ч. 7: Педагогические науки. С. 1407–1411.
4. Вишневський О. Теоретичні основи педагогіки: підруч. для студ. Дрогобич: «Відродження» – «Коло», 2001. 268 с.
5. Генкін А.О. Особливості піанізма в етюдах і вправах Карла Черні: монографія. – Харків: Мачулін, 2020. – 248с.
6. Генкін А.О. Специфіка піанізму в етюдах і вправах Карла Черні: автореф. дис. ...канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.03 – музичне мистецтво, Київ, 2019, 24с.
7. Гуральник Н. Українська фортепіанна школа ХХ століття у контексті розвитку теорії і практики музичної освіти: дис. ... док. пед. наук.: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Київ, 2008, 472 с.
8. Гуральник Н. Феномен школи як предмет науково-теоретичного аналізу. *Наука і сучасність: зб. наук. праць. Національного пед. університету ім. М. Драгоманова*. Київ, 2005. Т. 47. С. 30–40.
9. Дедусенко Ж. Виконавська піаністична школа як рід культурної традиції: автореф. дис. ... канд. мистецтвозн.: спец. 17.00.01 «Теорія і історія культури». Київ, 2002. 20 с.
10. Єргієв І. Артистичний універсум музиканта-інструменталіста кінця ХХ – початку ХХІ століття: дис. ... доктора мистецтвозн.: спец. 17.00.03 «Музичне мистецтво». Київ, 2016. 453 с.

11. Заєць В. Авторські школи в музичній педагогіці: до визначення поняття. *Науковий вісник Національної музичної академії України ім. П. Чайковського*. Вип. 107: Виконавське музикознавство: стильові парадигми композиторської творчості та музично-виконавської інтерпретації, актуальні проблеми музичної педагогіки / [ред.-упоряд.: М. А. Давидов, В. Г. Сумарокова]. Київ: НМАУ ім. П. Чайковського, 2013. С. 221–231.
12. Зербино Д. Научная школа как феномен. Київ: Наукова думка, 1994. 134 с.
13. Калашник М. П. Музичний тезаурус як сховище музичних знань: монографія / М. П. Калашник, Ю. І. Лошков. — Beau Bassin : LAP LAMBERT Academic Publishing, 2020. — 119 с.
14. Кашкадамова Н., Садова Л. Львівська фортеп'янна школа: традиції та розвиток. *Musica Humana: Наукові збірки Львівської державної музичної академії ім. М. Лисенка*. Львів, 2003. Вип. 8. Чис. 1. С. 169–187.
15. Козир А. Специфічні особливості мистецької школи у музично-педагогічному вимірі. *Наукові записки Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова*. Серія: Педагогічні та історичні науки. Київ, 2014. Вип. 116. С. 116–122.
16. Кононова М. Роль виконавських шкіл у формуванні музично-виконавського стильового еталону. *Феномен школи в музично-виконавському мистецтві*: тези міжнар. наук.-теорет. конф. Луцьк: ВАТ «Волин. обл. друк», 2005. С. 50–51.

УДК 159.9.07.

ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ ПЕРЕЖИВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПІД ЧАС КАРАНТИНУ ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ В УКРАЇНІ

Калька Наталія Миколаївна

старший викладач

кафедри психології факультету психології

Одинцова Галина Юріївна

кандидат психологічних наук

доцент кафедри психології факультету психології

Львівський державний університет внутрішніх справ

м. Львів, Україна

Анотація: У статті проаналізовано особливості позитивних та негативних екзистенційних переживань особистості (відчай, самотність, страх смерті, нудьга) у період пандемії коронавірусу. За допомогою аналізу елементів мандали та їхніх смислових повідомлень визначено особливості та динаміку екзистенційних переживань у час карантинних обмежень та локдауну.

Ключові слова: екзистенція, екзистенційні переживання, мандала, карантин, страх, творчість, катарсис.

Карантинні обмеження та локдауни, що супроводжують пандемію коронавірусу в Україні та в усьому світі, безперечно загострили екзистенційні переживання особистості. Пандемія диктує багато особистісних викликів, що пов'язані із пограничними та кризовими ситуаціями, що, відповідно, супроводжуються гострими та пороговими емоційними переживаннями, які торкаються особистісної екзистенції.

Проте екзистенційні переживання можуть мати, як позитивне, так і негативне емоційне забарвлення.

Позитивні екзистенційні переживання (любов, творчість та катарсис) пов'язані із наданням глибинного особистісного та ціннісного сенсу явищам та подіям, у яких опинилася людина, і наповнюють змістом життєву картину особистості.

Так, у випадку кризових, невизначених ситуаціях любов, як вид екзистенційного переживання, є потужним ресурсом та підтримкою, дає можливість уникнути знецінення та розчарування; катарсис дає змогу «обнулення-очищення» і формування в особистості нової точки відліку в системі координат пережитої екзистенційної ситуації. Катарсис – це сильне екзистенційне переживання, що спрямовує людина на межу феноменологічного горизонту, де відкривається можливість появи нового сенсу [2]. Творчість, як потужне екзистенційне переживання, передбачає занурення і наповнення особистості ідеями та засобами їх реалізації і, відповідно, втілення їх в конкретній життєвій ситуації.

Проте, варто зазначити, що поява позитивних емоційних переживань можлива тільки після негативних. Серед найсильніших негативних переживань, які спонукають особистість до глибинних усвідомлень, безпорадності та відчуттю пустки і депресії, відносять жах, нудьгу, відчай, самотність та страх смерті.

Екзистенційне переживання жаху в ситуації пандемії пов'язано із незнанням ситуації, з якою стикнулася людина і загалом людство, і відсутності розуміння наслідків і перспектив буття в такій невизначеності. Переживання нудьги передбачає знецінення і безсенсовість існування в ситуації, відчуття себе чужим в ній і стійке переживання стану «нікуди себе подіти і нічим себе зайняти».

Відчай характеризується стійким переживанням відсутності підтримки та опори. У час пандемії часте його виникнення пов'язано із перебування і цій ситуації абсолютно всіх, тому залишається відшукати точку опори тільки у собі, що вкрай непросто і породжує низку негативних емоцій.

Самотність є результатом фіксації переживань на власній непотрібності або тотального відчуття нерозуміння усіх, хто поруч. Ключове особистісне повідомлення в ситуації пандемії, що пов'язано із переживанням самотності «усім складно – мені найскладніше», «ніхто не розуміє, як мені складно».

Щодо страху смерті – це невід'ємне переживання у ситуації пандемії, оскільки повністю пов'язано із відсутністю можливості впливати на ситуацію, загрозою для здоров'я і життя. Такі переживання або заставляють людину втриматися і переосмислити ситуацію, наповнити її особистісним сенсом, або ж роблять її заручником цієї ситуації і перетворюють існування в ній у суцільний жах і особистісне випробування.

З метою визначення особливостей екзистенційних переживань в період пандемії коронавірусу в Україні використано проєктивну методику MARI Дж. Келлог [1].

У дослідженні взяли участь 60 осіб (40 жінок і 20 чоловіків) віком 17-64 роки, які перебували на карантині. Дослідження проводилося у квітні-вересні 2020 року у м. Львові.

Кожному із досліджуваних запропоновано інструкцію: «Візьміть чистий аркуш паперу А4 і на ньому простим олівцем намалюйте велике коло. Віднайдіть центр кола. Візьміть олівці чи фарби і починайте малювати всередині кола. Пам'ятайте, що зовнішні межі кола не повинні бути для Вас перешкодою. Якщо Ви хочете вийти за межі кола, Ви можете це зробити – це Ваше коло. Коли Ви закінчите малювати назвіть малюнок і напишіть дату. Вкажіть, де знаходиться верхня частина зображення» [1].

Після малювання досліджуваним пропонувалося відповісти на низку запитань. Для визначення специфіки екзистенційних переживань нами було взято до уваги назву мандали, її ключові елементи та смислове повідомлення.

Так, респонденти, у яких домінують позитивні екзистенційні переживання зображали мандали, ключовим елементом яких є природа, пори року, такі, як весна літо, сонце, квіти тощо (рис.1.).

«Со творіння»

«Відродження»

«Моя метаморфоза»

«Райський куточок»

Рис. 1. Мандала з позитивними екзистенційними переживаннями

У результаті аналізу мандал з позитивними екзистенційними переживаннями беззаперечно, можна зробити висновок, що велика кількість респондентів сприймають ситуацію пандемії як трансформуючу, повну творчості та метаморфоз. Про це свідчать назви мандал та смислові повідомленнями, якими вони супроводжуються.

Такі назви, як «Барви світу», Райський куточок», «Магічний Всесвіт», «Пташка в цвіту», «Моя метаморфоза», «Настане час», «Відчуй це» переконливо підтверджують домінування творчого та катарсичного переживання у період пандемії. Ця екзистенційна ситуація породжує у респондентів гармонію, спокій, баланс та сприймається ними як відпочинок, тимчасова зупинка та можливість відкрити нові горизонти у власному «Я». Ці мандала найчастіше супроводжуються такими смисловими повідомленнями: «Даруй квіти життя», «У кожній ситуації залишайся на позитиві», «З весною все змінюється на краще», «Все буде добре», «Жити яскраво», «Природа квітчається – особистість розвивається», «Не опускай руки». Кожне із цих повідомлень демонструє позитивне налаштування респондентів та їх переконання у перспективності майбутнього та наповненості життя.

Проте, слід звернути увагу на мандала з негативними екзистенційними переживаннями. Узагальнюючи малюнки, слід відзначити, що для них властива спокійна та монохромна кольорова гама, наявність елементів, що вказують на негативні емоції (страх, сум нудьгу, печаль тощо) (рис.2.).

«Самотнє серце»

«Писанка не вдалася»

«Бардак»

«Вовк»

Рис. 2. Мандала з негативними екзистенційними переживаннями

Аналізуючи назви та смислові повідомлення мандал встановлено, що більшість із них містять емоційні відтінки страху, неспокою, невдоволення і прагнення стабілізувати свій внутрішній стан, проте в силу екзистенційних переживань це швидше залишається потребою, аніж результатом її задоволення.

Так, смислові повідомлення «Треба берегти себе і світ», «Все непросто», «Все складно», «Життя складне» вказують на тривогу, внутрішній дисбаланс, неспокій та констатують складність перебування в актуальній життєвій ситуації.

Зазначимо, що ситуація коронавірусу поставила надскладне особистісне завдання щодо пошуку задоволення і радості в ситуації ізоляції, індивідуального сенсу та цінності в «житті у невизначеності». Тому особистісний вибір полягає у виборі вектору руху – до страху і невпевненості чи творчості і катарсису.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Копытин А.И. Диагностика в арт-терапии. Метод «Мандала». – СПб.: Речь, 2014. – 144 с.
2. Хаф Н. Экзистенциальные переживания. – Режим доступа: <https://natalija-khaf.livejournal.com/68893.html>

УДК 338.48

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ

Кругла Софія Юріївна

Студентка

Череп Алла Василівна

д.е.н., професор

Запорізький національний університет

г. Запоріжжя, Україна

Анотація: Туристична діяльність це високодохідна галузь, яка поєднується практично з усіма сферами економіки, прямо чи опосередковано здійснює вплив на кожну із них. Тому питання оцінки економічної ефективності туризму є дуже важливим, оскільки стан розвитку туризму в країні буде характеризувати стан її економіки в цілому.

Метою даної роботи є аналіз сільського зеленого туризму та його диверсифікація. Також в обґрунтуванні стратегії розвитку сільського зеленого туризму (СЗТ).

Наукова новизна дослідження полягає в авторському визначенні сільського зеленого туризму, який запропоновано розглядати як відпочинковий вид туризму, сконцентрований на сільських територіях.

Наукові дослідження запевняють нас, що сільський зелений туризм у поєднанні з іншими галузями промисловості зможе вирішити численні економічні, соціальні, екологічні та гуманітарні проблеми, характерні для сільських районів нашої країни.

У роботі наведені докази, що диверсифікація сільського господарства може мати лише позитивний вплив на розвиток сільських територій. Таким чином, було визначено проблему пошуку перспективних векторів формування стратегії розвитку галузі.

Ключові слова: Сільський зелений туризм, стратегічні напрямки розвитку, території пріоритетного розвитку, еколого-економічний розвиток, оцінка ефективності.

У сучасних умовах зелений та сільський туризм сформувались в окремий сектор туристичного ринку. Беручи до уваги соціально-економічний, екологічний та кліматичний характер нашого часу, формування та розвиток зеленого та сільського туризму є одним із вирішальних аспектів диверсифікації агропромислових регіонів України.

На даний момент не існує однозначного тлумачення поняття «сільський зелений туризм». Поняття «сільський туризм» традиційно вважається започаткованим у Франції та Швейцарії у другій половині 20 століття, часто зустрічається у вітчизняній та зарубіжній теорії та практиці. Сільський туризм набув великої популярності в США та Англії (система В&В), Ісландії, Данії, Іспанії, Фінляндії, Австрії, Швейцарії, Польщі та Угорщини [1, с. 137].

У праці В. Бирковича сільський зелений туризм визначено як пріоритетний напрямок туристичної галузі в Україні. Автор зазначає, що досі немає єдиного визначення сутності виду туризму, що вивчається, і у зв'язку з цим пропонує наступне визначення: «Сільський зелений туризм - це специфічна форма відпочинку в приватних фермерських господарствах у сільській місцевості з використанням майна та трудових ресурсів приватного фермера, галузі чи сільського господарства, природно-рекреаційні особливості району та культурно-історична та етнографічна спадщина регіону» [1, с. 137].

Деякі аналітики ототожнюють поняття «сільський» та «зелений» туризм. Так, наприклад, в Україні в назві «Союз сприяння розвитку сільського зеленого туризму» є поєднання двох термінів - «сільський» та «зелений» туризм з метою підкреслити той факт, що свято проходить у безпосередньому контакті з природним середовищем і знаходиться в по суті окремий вид туризму.

Сільський туризм - це форма проведення вільного часу у вигляді стаціонарного відпочинку, тоді як базовою метою екотуризму виступає активне

відкриття дикої природи, традицій і культури, їх глибоке пізнання й сприйняття [2, с. 148].

Особливістю та суттєвою перевагою СЗТ є те, що він не вимагає великих інвестицій, оскільки передбачає використання існуючої інфраструктури сільських поселень, помешкань сільських господарів, що сприяє соціально-економічному розвитку сіл, відродженню та поширенню українських народних традицій та культури.

Відомо, що з економічної точки зору диверсифікація (від лат. *diversus* - різний і *facere* - робити) – це одночасний розвиток декількох або багатьох, невзаємопов'язаних технологічних видів виробництва і послуг [3, с. 598].

Методологія та концептуальний апарат диверсифікації в туристичному секторі аграрного бізнесу ще недостатньо вивчені. На нашу думку, для успішної диверсифікації сільської економіки необхідно враховувати інтереси всіх сільських поселень, що відображають спільні для всіх пріоритетні напрямки, зокрема зеленого туризму.

Диверсифікація сільської економіки є важливим механізмом її успішного розвитку, досягнення економічної та соціальної ефективності. Аграрний сектор завжди служив постачальником сільських ресурсів. Його економічна, соціальна, організаційна діяльність формується таким чином, що село може виконувати такі функції, як: виробництво сільськогосподарської сировини; підтримання екологічної рівноваги; пропозиція робочої сили для міст; збереження культурної спадщини. У значній частині наукових досліджень, присвячених проблемам диверсифікації сільської економіки, особливе місце відводиться агротуризму, який передбачає використання природних, культурних, історичних ресурсів села для створення туристичного продукту, перевагами якого є низька вартість та доступність для широких верств населення.

Розвиток агротуризму сприяє не тільки збільшенню зайнятості сільського населення та покращенню якості його життя, а й відродженню депресивних

сільських районів та збільшенню виробництва сільськогосподарської продукції на фермах, що використовуються у цій галузі послуг [3, с. 598].

Необхідність формування стратегії розвитку СЗТ виникла внаслідок сучасних умов суспільних відносин, екологічних викликів та потреби збереження та розвитку сільських територій.

В умовах децентралізації влади та передачі значної частини повноважень місцевим органам влади ми вважаємо за доцільне сформувати стратегію розвитку СЗТ на регіональному рівні, оскільки ми вважаємо, що територіальні об'єднання, як результат реформи, самостійно визначають пріоритетні напрямки. Основну роль держави вбачаємо у формуванні інформаційної політики щодо розвитку СЗТ, яка має реалізовуватися в рамках Стратегії розвитку туризму в нашій країні.

В Україні процеси організації фінансування галузі СЗТ лише починаються. СЗТ у світі достатньо серйозно фінансово підтримується Європейським Союзом. У багатьох країнах його розвиток відбувається за рахунок дотацій, субсидій та позик.

На стратегічному рівні ми пропонуємо залучити до розробки стратегії державні органи, наукові та громадські організації. Це створить центр розвитку СЗТ, який координуватиме туристичну діяльність з урахуванням принципів сталого розвитку території. На тактичному рівні розробляється технологія формування туристичного продукту: пошук партнерів, навчання, реєстрація підрядників технологічних етапів тощо. Для успіху важливо чітко визначити цільових споживачів та технологію роботи з ними, оскільки від цього залежатиме їх лояльність [4].

На основі наданої інформації ми пропонуємо такі напрямки формування стратегії розвитку СЗТ: розробка туристичного продукту на основі історичної спадщини сільських поселень, інтеграція з екологічно орієнтованою аграрною галуззю, розвиток соціального туризму.

Наша країна, маючи дуже високий природний, історичний, культурний потенціал, безумовно могла б стати лідером туристичного бізнесу, але

наявність ресурсів не є гарантією успішного розвитку. У цій ситуації надзвичайно важливим є регулювання процесу ефективного розвитку туристичної галузі.

Економічні показники розвитку сільського зеленого туризму України свідчать про позитивну тенденцію, яка склалася в даному секторі. На кінець звітнього періоду спостерігається значне зростання за показником доходів від наданих послуг (табл. 1) [5,6].

Таблиця 1

Економічні показники діяльності СЗТ в Україні

Показники	Роки					Відносне відхилення, 2019 до 2015, (%)
	2015	2016	2017	2018	2019	
Доходи від наданих послуг СЗТ, тис.грн.	18 368,6	41 879,1	53 594,4	67 543,9	73 458,1	399,9
Витрати, тис.грн.	10 186,9	25 052,8	31 783,2	35 298,3	40 940,3	401,9
Фінансовий результат, тис.грн.	8 182,1	16 826,7	21 811,2	32 245,6	32 517,8	397,4
Кількість ночівель, од.	106 233	200 709	213 061	17 668 844	12 446 841	11 716,5
Середня тривалість перебування, люд.-днів	2,2	2,5	2,6	2,6	2,7	122,7
Коефіцієнт використання місткості садиб	0,19	0,16	0,20	0,31	0,30	157,9

Враховуючи те, що в даний час не існує законодавчого визначення СЗТ і не існує різниці між підприємницькою та не підприємницькою діяльністю, більша частина доходу не відображається у статистичних звітах, що зменшує роль СЗТ в формуванні доходів та зменшуючи тим самим доходи до державного бюджету.

Особливістю та суттєвою перевагою сільського зеленого туризму є те, що він не вимагає великих інвестицій, оскільки передбачає використання існуючої інфраструктури сільських поселень, приміщень фермерів, що сприяє соціально-

економічному розвитку сіл, відродженню та поширенню української народної традиції та культури [7, с. 88].

Щоб сільський зелений туризм в Україні справді розвивався, необхідно звернути увагу на відсутність спрощеного обліку, звітності та оподаткування. Поточна податкова політика не завжди узгоджується зі змінами у податкових формах.

На глобальному рівні досі не існує єдиної загальної системи розвитку СЗТ, хоча існує низка загальновизнаних принципів та підходів до реалізації. Оскільки сільський туризм досить динамічно розвивається за кордоном і представляє значний сектор туристичної галузі, для того, щоб визначити найбільш успішні підходи до його розвитку, доцільно провести дослідження практики розвитку інфраструктури СЗТ за кордоном.

Дані EuroGites - Європейської федерації СЗТ показують, що середньорічні темпи приросту сільського туризму за останні 10-15 років становили 10-15%, що набагато вище, ніж для європейського туризму загалом (4-5%) [8, с. 346].

Успіх СЗТ, який серед країн почав перетворюватися із допоміжного сільськогосподарського підгалузі на незалежний та конкурентоспроможний сектор послуг, сприяв цілеспрямованому розвитку в різних країнах світу.

Таким чином, аналіз зарубіжного досвіду показує високу важливість інтеграції різних видів туризму із сільським та зеленим туризмом для успіху його розвитку.

На сьогодні з метою сприяння розвитку СЗТ та залучення інвестицій у цю сферу створена Європейська федерація сільського господарства та сільського туризму, яка об'єднує національні організації сільського туризму в європейських країнах.

Відомо, що понад 56% населення в 27 державах-членах Європейського Союзу проживає у сільській місцевості, охоплюючи 91% всієї території ЄС [9, с. 5].

Серед основних причин, що призвели до великої популярності та розширення СЗТ в Європі, є такі: зменшення частки аграрного сектору в національній економіці (сьогодні цей показник в ЄС становить 5%, тоді як в Україні частка сільськогосподарського виробництва у ВВП зростає і становить 10,7%); підвищення рівня урбанізації населення; погіршення екологічної ситуації; погіршення якості їжі.

Метою формування стратегії розвитку СЗТ в Україні є створення конкурентоспроможного туристичного продукту, здатного забезпечити соціально-економічний розвиток території, задовольняючи потреби населення у відпочинку, враховуючи принципи сталого розвитку. Дослідження, проведені в цій галузі переконують, що сільський зелений туризм може стати одним із напрямків диверсифікації економічного розвитку сільських районів, стримування демографічного спаду та вирішення певної проблеми в регіоні.

Стратегічний напрям розвитку СЗТ в Україні ми бачимо в його спеціалізації на створенні інтегрованого туристичного продукту, особливість якого виявиться в тому, що крім традиційних пропозицій, споживання відбуватиметься виключно на основі органічної продукції, виробленої в сільській місцевості. Як бачимо з наведеного матеріалу, СЗТ в Україні розвивається самостійно і хаотично, використовуючи власні наявні ресурси, не залучаючи інвестицій. У такій ситуації не варто очікувати кардинальних змін у напрямку покращення соціально-економічних показників. Для ефективного розвитку СЗТ в Україні необхідно розробити Стратегію розвитку сільського зеленого туризму, основою якої має бути кластеризація за територіальним принципом.

Виконання запропонованих рекомендацій сприятиме взаємовигідній співпраці між суб'єктами ринку СЗТ в регіоні та місцевою владою, збереженню довкілля, а також сталому розвитку сільських територій.

Отже, на сучасному етапі сільський зелений туризм залишається високоперспективною галуззю туристичного сектору, має важливе значення для української економіки, залучає не лише внутрішніх туристів, а й з багатьох

країн, сприяє налагодженню зовнішньоекономічних зв'язків з різними країнами.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Биркович В.І. Сільський зелений туризм - пріоритет розвитку туристичної галузі України. Наук.-аналіт. щокварт. зб. 2008. №1(6). С. 137-143.
2. Горішевський П. Сільський зелений туризм: організація надання послуг гостинності. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2003. С. 148.
3. Гришова И. Ю. Проблемы инвестиционного обеспечения развития туристическо-рекреационных комплексов Украины. Актуальные проблемы аграрной науки и пути их решения. Кенель. 2016. С.598-601.
4. Державна служба статистики. Туристична діяльність в Україні. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/tyr/tyr_dil/arch_tyr_dil.htm
5. Стадник В.В., Мельничук А.І. Вплив гетерогенності на особливості організаційної взаємодії у бізнес-моделях індустрії гостинності. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки, 2015. № 6. С.108-111.
6. Статистичний збірник. Туристична діяльність в Україні у 2017 році. URL:http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/05/zb_td_2017.pdf
7. Габа М. І. Сільський зелений туризм – перспективний вид туризму для реформування економіки України. 2016. С. 88-94.
8. Щетинина М. П. Сельский туризм. Сборник материалов: Международной форум. Барнаул. 2013. С. 346.
9. Іванишин В.В., Дудзяк О.А. Застосування в Україні досвіду розвитку сільських територій Європейських країн та США. 2016. С. 5-10.

КОМПЕТЕНТІСНО ОРІЄНТОВАНЕ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

Клочко Тетяна Василівна

викладач кафедри української філології

КЗВО

«Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

Анотація. Охарактеризовано 10 ключових компетентностей нової української школи. Виділено основні напрямки запровадження компетентнісного підходу в навчанні. Окреслено основні завдання української мови у контексті реалізації компетентнісного підходу. Розкрито основні методи компетентнісно орієнтованого навчання української мови. Запропоновано шляхи формування компетентностей на уроках української мови.

Ключові слова: нова українська школа, навчання, компетенція, компетентнісно орієнтоване навчання, українська мова.

Процеси реформації, які відзначають соціально-економічне та суспільно-політичне життя України, потребують перетворення освітньої системи. Якраз заклади загальної освіти повинні гарантувати становлення учнів як особистостей, закладати основи їхньої самоосвіти в перспективі, вдалих пошуків себе протягом життя. Реакцією на запити сьогодення стала концепція «Нова українська школа» (2016 рік), реалізація головних положень котрої спричинила активне дискутування в середовищі освітян.

Концепція «Нова українська школа» - це «якісно нова цільова програма розвитку освіти, що передбачає трансформацію змісту, організації освітнього процесу, дидактико-методичного його забезпечення, підходів до оцінювання освітніх результатів у напрямі посилення особистісної орієнтації освіти, її розвивального, компетентнісного, демократичного характеру» [1]. Відповідно

до концепції, робота освітніх закладів повинна скеровуватися на «різнобічний розвиток, виховання і соціалізацію особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності та громадянської активності» [2].

Розробники концепції стверджують, що «нова українська школа створюватиме атмосферу, де діти навчатимуться критично мислити, не будуть боятись висловлюватись, де будуть прислухатись до їхніх думок. Вихована в таких умовах особистість неодмінно стане відповідальним, креативним громадянином України» [3]. Концепція декларує «наступність усіх ланок освіти й характеризується подовженням терміну навчання школі, запровадженням компетентнісно зорієнтованих стандартів, наданням можливості за бажанням учня змінювати освітні та професійні напрями підготовки, створенням такої моделі освіти, яка дозволяє поєднувати здобуття освіти зі здобуттям професії» [4].

Відповідно до положень Міністерства освіти і науки України, «формула нової школи полягає у тому, що наскрізне застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі та управлінні закладами освіти і системою освіти має стати інструментом забезпечення успіху нової української школи. Запровадження ІКТ в освітній галузі має перейти від одноразових проєктів у системний процес, який охоплює всі види діяльності. ІКТ суттєво розширяють можливості педагога, оптимізують управлінські процеси, таким чином формуючи в учня важливі для нашого сторіччя технологічні компетентності» [3]. При цьому, 10 ключових компетентностей нової української школи виглядають наступним чином:

1. «Спілкування державною мовами. Це вміння усно і письмово висловлювати й тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди (через слухання, говоріння, читання, письмо, застосування мультимедійних засобів). Здатність реагувати мовними засобами на повний спектр соціальних і

культурних явищ у навчанні, на роботі, вдома, у вільний час. Усвідомлення ролі ефективного спілкування.

2. Спілкування іноземними мовами. Уміння належно розуміти висловлене іноземною мовою, усно і письмово висловлювати і тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди (через слухання, говоріння, читання і письмо) у широкому діапазоні соціальних і культурних контекстів. Уміння посередницької діяльності та міжкультурного спілкування.

3. Основні компетентності у природничих науках і технологіях. Наукове розуміння природи і сучасних технологій, а також здатність застосовувати його в практичній діяльності. Уміння застосовувати науковий метод, спостерігати, аналізувати, формулювати гіпотези, збирати дані, проводити експерименти, аналізувати результати.

4. Інформаційно-цифрова компетентність передбачає впевнене, а водночас критичне застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією на роботі, в публічному просторі та приватному спілкуванні. Інформаційна й медіа-грамотність, основи програмування, алгоритмічне мислення, робота з базами даних, навички безпеки в інтернеті та кібербезпеці. Розуміння етики роботи з інформацією (авторське право, інтелектуальна власність тощо).

5. Уміння вчитися впродовж життя. Здатність до пошуку та засвоєння нових знань, набуття нових вмінь і навичок, організації навчального процесу (власного і колективного), зокрема через ефективне керування ресурсами та інформаційними потоками, вміння визначати навчальні цілі та способи їх досягнення, вибудовувати свою освітньо-професійну траєкторію, оцінювати власні результати навчання, навчатися впродовж життя.

6. Математична компетентність. Культура логічного і алгоритмічного мислення. Уміння застосовувати математичні (числові та геометричні) методи для вирішення прикладних завдань у різних сферах діяльності. Здатність до розуміння і використання простих математичних моделей. Уміння будувати такі моделі для вирішення проблем.

7. Ініціативність і підприємливість. Уміння генерувати нові ідеї й ініціативи та втілювати їх у життя з метою підвищення як власного соціального статусу та добробуту, так і розвитку суспільства і держави. Вміння раціонально вести себе як споживач, ефективно використовувати індивідуальні заощадження, приймати доцільні рішення у сфері зайнятості, фінансів тощо.

8. Соціальна та громадянська компетентності. Усі форми поведінки, які потрібні для ефективної та конструктивної участі у громадському житті, в сім'ї, на роботі. Уміння працювати з іншими на результат, попереджати і розв'язувати конфлікти, досягати компромісів. Повага до закону, дотримання прав людини і підтримка соціокультурного різноманіття.

9. Обізнаність та самовираження у сфері культури. Здатність розуміти твори мистецтва, формувати власні мистецькі смаки, самостійно виражати ідеї, досвід та почуття за допомогою мистецтва. Ця компетентність передбачає глибоке розуміння власної національної ідентичності як підґрунтя відкритого ставлення та поваги до розмаїття культурного вираження інших.

10. Екологічна грамотність і здорове життя. Уміння розумно та раціонально користуватися природними ресурсами в рамках сталого розвитку, усвідомлення ролі навколишнього середовища для життя і здоров'я людини, здатність і бажання дотримуватися здорового способу життя» [3].

Відтак, у Новій школі збільшиться відсоток проектної, групової, командної роботи під час педагогічного процесу. Таким чином, зросте різноманіття формування навчального середовища в класі. Окрім усталених різновидів, стануть застосовувати сучасні, для прикладу, мобільні місця для роботи, котрі просто перетворити на простір, де працюватиме група. Виокремлюватимуться певні кімнати з доступним навчальним середовищем.

Планування та облаштування шкільного простору для навчання орієнтуватиметься на становлення учня та заохочення його до освітнього процесу. Освітнє середовище Нової української школи не лімітуватиметься питаннями ергономіки. Формування новітнього простору освіти вимагає значного застосування інноваційних ІТ-технологій, сучасного мультимедійного

обладнання для навчання, модернізування лабораторної основи для оволодіння предметами природничо-математичного напрямку.

Втілення ІКТ в сфері освіти змістить акценти від одноразових проєктів до інтегрального процесу, який стосується усіх форм роботи. Інформаційно-комп'ютерні технології істотно збільшать змоги педагогічних працівників, покращать процеси управління, в такий спосіб формуючи в дитини важливий для сьогоднішніх реалій технологічний потенціал.

Розбудовуватиметься інфраструктура з метою гарантування різного роду видів навчання. Так, сформують освітню он-лайн платформу, де міститимуться навчальні та методичні матеріали для учнів, педагогів, батьків та керівників навчальних закладів.

Нинішній соціум потребує виховання незалежних, відповідальних, готових проявляти ініціативу громадян, які спроможні співдіяти в реалізації соціальних, виробничих та економічних завдань та грамотно володіти мовними навичками. Це вимагає розвитку індивідуальних особливостей та творчого хисту особи, практики самотужки оволодівати новими знаннями та вирішувати проблеми, туті орієнтованими в соціумі. Через це актуальне завдання школи – впровадження компетентнісного підходу в навчанні, що містить орієнтування процесу освіти на організацію та становлення головних компетентностей людини. Слід зауважити, що компетенція та компетентність є двома неоднаковими поняттями. Компетенція – це «суспільна норма, вимога, яка включає знання, уміння, навички, способи діяльності, певний досвід. Компетенція сама по собі не є характеристикою особистості. Нею вона стає в процесі засвоєння і рефлексії учня, перетворюючись у компетентність» [5]. Компетентність – це «здатність застосовувати набуті знання, вміння, навички, способи діяльності, власний досвід у нестандартних ситуаціях з метою розв'язання певних проблем. Компетентність є особистісним утворенням, яке проявляється в процесі активних самостійних дій людини» [5].

Реалізація компетентнісного підходу в навчальному процесі визначає реформу освіти відповідно до наступних головних напрямів:

- з'ясування цілей (мети) навчання;
- покращення суті навчання;
- модернізація навчально-методичного забезпечення процесу навчання (напрацювання нових посібників, підручників, дидактичного матеріалу, мультимедійних прийомів та ін.);
- вибір результативних методологій, засобів навчання та видів формування навчальної діяльності;
- підготовка педагога до втілення компетентнісного підходу під час навчання.

У цьому контексті, основними завданнями української мови у контексті реалізації компетентнісного підходу є:

- 1) утворення в учнів заохочення до вивчення української мови;
- 2) збалансоване зростання усіх форм мовленнєвої діяльності, зокрема слухання, говоріння, читання і письма;
- 3) утворення комунікативної практики;
- 4) оволодіння найбільш важливішими функціональними компонентами мовної системи;
- 5) соціально-культурне становлення особи;
- б) утворення вправності навчання.

К. Пономарьова зазначає, що «для забезпечення визначених предметних компетенцій і реалізації основних завдань курсу української мови необхідно відібрати відповідне змістове наповнення предмета «українська мова». Воно представлене чотирма змістовими лініями: мовленнєвою, мовною, соціокультурною і діяльнісною:

1. **Мовленнєва змістова лінія** передбачає формування і розвиток мовленнєвої компетенції (слухання і розуміння усних і письмових висловлювань; читання доступних текстів; побудова діалогів; створення усних і письмових зв'язних висловлювань).

2. Мовна змістова лінія покликана забезпечити формування мовної компетенції. До змісту цієї лінії належать одиниці мовних рівнів: *текстологічного* - будова тексту, типи і стилі текстів; *синтаксичного* - словосполучення, речення, види речень за метою висловлювання й інтонацією, звертання, головні і другорядні члени речення, однорідні члени речення; *морфологічного* - частини мови, їх граматичні форми; *лексичного* - значення слова, лексичні групи слів (багатозначні слова, пряме і переносне значення слів, синоніми, антоніми, омоніми), лексична сполучуваність слів; *фонологічного* - звуки мовлення, склад, наголос, інтонація.

3. Соціокультурна змістова лінія спрямована на формування соціокультурної компетенції. Зміст цієї лінії включає: державну символіку України; особливості української національної культури; малі фольклорні форми; соціальні ролі; формули національного мовленнєвого етикету; етикетні правила спілкування.

4. Діяльнісна змістова лінія передбачає формування в молодших школярів діяльнісної компетенції. До змісту цієї лінії належать загальнонавчальні уміння і навички: навчально-організаційні; навчально-інформаційні; навчально-інтелектуальні і творчі; контрольні-оцінні» [6].

Тобто, компетентнісно направлене навчання української мови потребує використання методів, що визначають активну роботу учнів. До них відносяться:

- продуктивні (освоєні мовні знання використовується в мовленнєвій практиці);
- евристичні чи частково-пошукові (певні складові нових знань учень відшуковує через вирішення пізнавальних завдань);
- проблемні (учень розуміє проблему і займається пошуком напрямків її розв'язання);
- інтерактивні (активна співпраця всіх учнів, під час котрої кожна дитина усвідомлює власну діяльність, відчуває власний успіх).

Остання група методів найкраще відповідає запитам компетентісно орієнтованого навчання, тому що формування інтерактивного навчання зводиться до імітації випадків із життя, застосування рольових ігор, що допомагають формувати навички та вміння, виробляти цінності, формувати середовище співпраці, співдії.

Інтерактивні методи слугують зростанню талантів кожної дитини, дають змогу кожному учневі показати власні досягнення у навчанні за певних обставин, здійснювати порівняння власного ступеня розвитку з рештою учасників процесу навчання.

Проте застосування інтерактивних методів у початковій школі вимагає від педагога старанного попереднього їх аналізування щодо доступності та доречності використання в початкових класах, а також передбачення результатів. Водночас треба брати до уваги той чинник, що застосування інтерактивних методів вимагає від дітей деякої мовної, мовленнєвої та соціальної підготовки, котру молодші учні переважно ще не отримали.

Напрямки утворення компетентностей на уроках української мови – це використання наступних інноваційних технологій:

– технологія розвивального навчання: загальне зростання школярів, зростання загальних розумових спроможностей: порівняння, класифікації, узагальнення, критичності, становлення самостійності, глибини міркування, орієнтування навчання на здатність протистояти труднощам, зростання працездатності, утворення комфортного морального середовища;

– технологія розвитку критичного мислення: зростання пізнавального інтересу в школярів і усвідомлення цілі оволодіння даною темою, становлення внутрішнього стимулу до ціленаправленого навчання, сприяння пізнавальній активності школярів, підштовхування школярів до порівняння одержаної інформації з власною практикою та на її основі формування аналітичного та критичного типу міркування;

– технологія навчання як дослідження: застосування дослідницької методології у вивченні школярами української мови, використання досліджень

в процесі ознайомлення учнів із певними явищами, фактами, процесами, забезпечення творчих здатностей школярів на базі формування їхньої дослідницької практики, дослідження та аналізування персональних властивостей формування дослідницької практики школярів, його впливів на інтелектуальне зростання та виховання;

– технологія інтерактивного навчання: будування процесу освіти на базі енергійної взаємодії всіх школярів (співнавчання, взаємонавчання, навчання у співпраці), збільшення пізнавальних змог школярів у отриманні, аналізуванні та використанні відомостей з різних джерел, змога перенесення одержаних результатів на власну життєву практику школярів, формування глибокого внутрішнього стимулу;

– технологія випереджаючого навчання: виховання соціально дієвої та інноваційно орієнтованої особи, пристосованої до динамізму сьогоденних реалій, становлення інформаційної культури індивідуума, базису критичного мислення, значущість завдань дослідницького плану, сприяння самостійному та індивідуальному навчанню, формування соціально пристосованої поведінки, інтегрування громадянської та мовної освіти, реалізація європейських надбань.

Підсумовуючи усе вищесказане, можемо зробити висновок, що концепція «Нова українська школа» орієнтована на оновлення процесу освіти в навчальних закладах. З-поміж напрямків її впровадження головним є спрямування на принципи новітньої філософії освіти, яка ґрунтується на особистісному підході, ефективності, сталому стимулі до навчання. Зважаючи на зазначене вище, крім того, можна визначити умови, що гарантуватимуть формування компетентностей школярів на уроках української мови: фундаментальна підготовка до уроку; нестандартне розв'язання будь-якої проблеми; абсолютна свобода вибору видів та методів навчання; демократизація та гуманізація отримання освіти; зростання природних талантів у дітей; активізування пізнавальної діяльності школярів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ: Пед. думка, 2016. 448 с.
2. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
3. Нова українська школа. Міністерство освіти і науки України: веб-сайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>.
4. Ляшенко О. І. Пріоритети розвитку української школи в умовах реформування освіти. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Серія: Педагогічна. Кам'янець-Подільськ, 2016. Вип. 22. С. 39-42.
5. Козакова Н.Б. Реалізація компетентнісного підходу в навчанні молодших школярів. URL: http://osvita.ua/school/lessons_summarv/edu_technologv/31210.
6. Пономарьова К. Реалізація компетентнісного підходу в навчанні молодших школярів української мови. Початкова школа, 2010. № 12. С. 49-52.

**РОЗВИТОК ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ
НА ОСНОВІ АСОРТИМЕНТНИХ СТРАТЕГІЙ**

Кирилко Наталія Миколаївна

старший викладач
кафедри менеджменту та публічного адміністрування

Козир Тетяна Віталіївна

студ. гр. БМНск-1-19
Київський національний університет
технологій та дизайну
м. Київ, Україна

Анотація: В статті розглянуто теоретичні основи асортиментних стратегій торговельних підприємств. В процесі проведеного дослідження визначено три основних етапи асортиментних стратегій. Запропоновано авторське бачення поняття асортиментної стратегії, як розробка дій та заходів з оптимізацією продуктових ліній, визначенням асортименту продукції, забезпечення ефективності діяльності організації задля отримання майбутніх прибутків та виходу підприємства на новий ринок збуту. Рекомендовано застосування асортиментних стратегій для торговельних підприємств, що покращить їх розвиток.

Ключові слова: торгівля, ринок, споживачі, асортиментна політика, асортиментна стратегія, основи асортименту.

В ХХІ столітті торгівля являється однією з основних галузей господарства не тільки в Україні, а й у всьому світі. І у зв'язку з цим, науковці разом з торговельними підприємцями почали дослідження ринку товарів (послуг), споживачів. З розвитком і збільшенням асортименту будь-якої компанії все складніше стає зробити вибір потенційного товару для подальшого

введення на ринок. Тому маркетологи для торговельних підприємств почали започатковувати та розробляти певні інструкції та основи теорії по створенню, підтриманню та управлінню товарами, які в подальшому були названі «асортиментні стратегії».

Метою є дослідження аспектів асортиментних стратегій торговельних підприємств.

Завданням статті є:

1. виклад основного теоретичного матеріалу з теми, та його детальне дослідження;
2. розгляд основних видів стратегій та їх впровадження;
3. постановка та розв'язання задачі з вибором стратегії;
4. стратегії торговельних підприємств та їх вплив на ринок;
5. вплив ринку на вибір стратегії.

Об'єктом дослідження є асортиментні стратегії торговельних підприємств. Для їх використання необхідно застосовувати елементи асортиментної політики.

Асортиментна політика – це одна з найголовніших деталей, яка використовується для побудови стратегії, саме для свого підприємства. Так як в сучасному світі існує велика кількість організацій, котрі розширюють свій асортимент, для більшої конкурентоспроможності, та намагаються отримати більшу частку ринку, то вибір асортиментної стратегії є основою для розвитку.

Це все дуже складний процес як для керівника, так і для маркетингових підприємств. А пов'язано це з багатьма факторами впливу на компанію, а в даному випадку розгляд саме тих факторів, на котрі будь-яка організація майже не має впливу, а саме про людський фактор. Скільки часу би не пройшло, та яку б кількість теорій та стратегій не було створено, людський фактор завжди буде не повністю вивчений та непередбачуваний, але він є основою існування всіх торговельних підприємств так як має основний і прямий вплив. Адже ні одне підприємство не зможе діяти без споживачів.

З розвитком технологій та збільшенням потреб споживачів ринок товарів та послуг збільшується з кожним роком в рази. Тому дуже важливим елементом в системі організації та випуску продукції або надання послуг є використання асортиментної стратегії. Так як вона являється запорукою для введення, утримання товару на ринку, та розширення групки споживачів.

Взагалі вибір та впровадження асортиментної стратегії можна поділити на три етапи: планування, формування, управління, і це стосується не тільки асортименту, а й усіх пов'язаних процесів та елементів.

Основна задача для підприємства – дотримання порядку та чіткого виконання всіх етапів в заданій послідовності. А щодо зміни послідовності виконання етапів, наприклад спочатку сформував, а потім вже планувати і керувати. Можливо це і можна зробити, але просто уявіть які збитки ви можете отримати якщо сформуєте стратегію щодо асортименту як для великого бізнесу, і при виході на ринок величини капіталу буде вистачати тільки для робочого продажу, тобто випуску однієї партії.

Таким чином треба формувати стратегію беручи до уваги всі фактори впливу на підприємство; і найголовніше, в повному обсязі, надання для кожного етапу таку кількість часу, скільки потрібно для опрацювання та аналізу всіх деталей, бо при керівництві (управлінні) буде складно виправляти помилки, що були ще в процесі планування.

Формування асортиментної стратегії неможливе без теоретичний знань асортименту. Асортимент – це загальна кількість всіх видів товарів підприємства. А для зручності асортимент ділиться на 4 елементи, за якими можна детально розглядати асортимент підприємства:

- ширина асортименту;
- глибина асортименту;
- сумісність асортименту;
- висота асортименту.

Ширина асортименту визначає число продуктових ліній, тобто загальна кількість видів товарів, що не пов'язані між собою.

Глибина вказує на кількість виробів всередині певної продуктової лінії.

Сумісність асортименту – це взаємопов'язані або взаємні елементи процесів створення різних продуктів лінії.

Висота асортименту описується, як середня ціна виробу в продуктивній лінії.

Отже, розглянемо нижче поняття асортиментної стратегії, і яким чином вона впливає на розвиток підприємства. Асортиментна стратегія – це розробка дій та заходів з оптимізацією продуктивних ліній, визначенням асортименту продукції, забезпечення ефективності діяльності організації задля отримання прибутку та виходу підприємства на новий ринок збуту, або розширення існуючої частки ринку.

В загалом вибір асортиментної стратегії залежить не тільки від зовнішніх факторів (споживачів, конкурентів, екології, політики тощо), а й від внутрішніх, саме тих факторів, які впливають зсередини підприємства. В даному випадку мається на увазі, що проблеми з вибором стратегії можуть виникати через недосвідчений персонал, умови роботи, недостатню кількість інформаційних даних, неповний загальний аналіз ринку або інші елементи впливу, а також від етапу життєвого циклу підприємства. Тому в залежності від виду товарів, що пропонуються, розробляються асортиментні стратегії під окремими товарами. Слід зауважити, що товари, які поділяються на чотири групи: основні, підтримуючі, стратегічні та тактичні.

Основними є товари, що приносять основний прибуток для підприємства), Для цієї групи потрібно використовувати стратегію постійного підтримання на ринку товару та витратити основну частку доходу від реалізації товарів або послуг для покращення їх якості просування із застосуванням інструментів маркетингу.

Підтримуючими товарами є продукти, котрі стабілізують доходи організації на фоні інших товарів. Для них краще всього буде використати стратегію, пов'язану з утриманням позицій та своєї частки на ринку.

Стратегічними та тактичними продуктовими лініями товарів служать як нові товари, або додаткові товари, які служать підтримкою в продажі для основних.

В залежності від етапу розвитку діяльності підприємства потрібно використовувати одну з стратегій, котра направлена на PR, рекламу та отримання доходу. Якщо підприємством пропонуються до реалізації нові види товарів, то необхідно використовувати маркетингові інструменти щодо подальшого їх просування для утримання постійних клієнтів та знаходження майбутніх потенційних споживачів.

Таким чином, своєчасне застосування асортиментної стратегії торговельним підприємством є дуже важливим фактором і необхідне для кожного виду товару окремо. Це пов'язано як з життєвим циклом будь-якого товару, так і з його ринковою новизною. Кожна обрана асортиментна стратегія для торговельного підприємства є основою для розвитку та подальшого існування. Також дуже важливо приділяти багато уваги кожному етапу вибору стратегії та аналізувати свої подальші дії, так як від цього залежить подальша діяльність підприємства та отримання доходу. Питання , що стосується розвитку асортиментної стратегії торговельних підприємств залишається надалі актуальним, тому що це дає поштовх до постійних змін асортименту товарів, сприяє подовженню життєвого циклу підприємства та покращення його загальної результативності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Данілова Л. Л. Оптимізація асортиментної політики вітчизняних торговельних підприємств / Л. Л. Данілова // Вісник ДонДУЕТ. – 2001. – № 4(21). – С. 192-196.
2. Свідерський В. П. Формування ринкового асортименту і асортиментної політики / В. П. Свідерський, А. Н. Міщенко // Вісник ХДЕУ. – 1998. – №4. – С. 30-33.

3. Гармідер Л. Д. Дослідження формування товарного асортименту підприємства / Л. Д. Гармідер, І. О. Самай // Академічний огляд. – 2016. – № 1. – С. 111–118.
4. Діденко Є.О. Управління асортиментною політикою підприємства [Електронний ресурс] / Є.О. Діденко, Д.С. Савельєв // Ефективна економіка. – 2015. – № 3. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3910>
5. Щира Т. Б. Функціональний аспект управління асортиментом у комерційній діяльності [Електронний ресурс] / Т. Б. Щира // Наукові записки [Української академії друкарства]. Серія : Економічні науки. – 2016. – № 1. – С. 63-73. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzec_2015_1_11.
6. Кирилко Н.М. Новітні методи дослідження поведінки споживачів / Н.М. Кирилко, К.О. Бабич Ю.А.// Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні тренди поведінки споживачів і послуг» (15-16 грудня, 2017). – Рівне.: РГДУ. – С. 160-162.
7. Кирилко Н.М. Поведінка споживачів на ринку послуг / Н.М. Кирилко, В.А Бурківська // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні тренди поведінки споживачів і послуг» (15-16 грудня, 2017). – Рівне.: РГДУ. – С. 162-165.
8. Кирилко Н.М., Бабич Ю.А. Особливості оцінки рівня конкурентоспроможності торговельних підприємств/ Н.М. Кирилко, Ю.А. Бабич // Науковий вісник Херсонського державного університету Серія «Економічні науки». – Херсон. – 2018. – Випуск 32/2018.– С. – 86-91.

**ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ТА ЯКОСТІ ЖИТТЯ
ЖІНОК З ЕНДОМЕТРІОЗОМ ПРИ ЛІКУВАННІ БЕЗПЛІДДЯ**

Кобилянська Ірина Анатоліївна

Аспірант кафедри акушерства і гінекології №1

Одеський національний медичний університет

м. Одеса, Україна

Анотація За даними госпітальної шкали тривоги і депресії HADS, пацієнтки з ендометріомами яєчників перебувають, у середньому в стані клінічно значущої тривоги та субклінічно вираженої депресії. Лікування причини безпліддя (ендометріозу) приводить до статистично достовірного зменшення тривоги та депресії за даними опитувальника HADS. Покращення якості життя після проведеного лікування, як один з головних критеріїв ефективності лікування, відбулось у більшості пацієнток.

Ключові слова: ендометріома яєчника, безпліддя, психоемоційний стан, якість життя, стресостійкість.

Вступ. Останні роки суттєво доповнені знання про ендметріоз, але точна причина цієї хвороби залишається невідомою, і, незважаючи на спірність наукових обґрунтувань прямого зв'язку між безпліддям та ендометріозом, проте це клінічно доведено та підтверджується багатьма дослідженнями [1, р.460].

У даний час запропоновані варіанти лікування: медикаментозна терапія, хірургічне втручання та допоміжні репродуктивні технології. Варіанти медикаментозного лікування безпліддя у жінок з ендометріозом зосереджені на стимуляції розвитку фолікулів та овуляції або ж на пригніченні росту та розвитку вогнищ ендометріозу. Проте сама по собі медикаментозна терапія для лікування безпліддя, пов'язаного з ендометріозом, не має значення, тому пропонується хірургічне лікування на всіх стадіях хвороби [2, р.389-94; 3].

У найважчих випадках можливе медикаментозне лікування ендометріозу на протязі 3 міс. та наступне екстракорпоральне запліднення [2, р.389-94], чи без медикаментозної терапії [3], хоча всі дослідники й підкреслюють нижчу ймовірність успіху у жінок з пізніми стадіями ендометріозу.

Досліджено повідомлення про дослідження психоемоційного стану та я при лікуванні ряду захворювань, зокрема, стабільну стенокардію напруги та гастроєзофагеальну рефлюксну хворобу [4], артеріальної гіпертензії [5] тощо. Проте щодо лікування жінок з безпліддям, нами не віднайдено таких даних, що і обумовило актуальність дослідження, визначило мету та методи.

Мета роботи: визначити зміни психоемоційного стану та рівень стресостійкості пацієток з ендометріомами яєчників у динаміці лікування.

Матеріали і методи. У дослідження було включено 130 жінок, 50 жінок основної групи з ендометріомами яєчників, яким було запропоновано авторський спосіб лікування, 50 жінок групи порівняння з ендометріомами яєчників, яким було проведено лікування відповідно до діючого протоколу, та контрольна група – 30 жінок, які проходили обстеження у репродуктивному центрі та звернулись через чоловічий фактор безпліддя у парі. Усім пацієткам для оцінки рівня тривоги та депресії користувалися опитувальником «Горспітальна шкала тривоги та депресії» HADS, що складається з 14 запитань та двох підшкал, 7 запитань на виявлення депресії та 7 запитань на виявлення тривоги. Відповіді на кожне запитання пацієтки оцінювали від 0 до 3 балів, загальний баз обраховували для кожної з підшкал окремо. При сумі балів в межах 0-7 балів – депресія (тривожність) відсутня, 8-10 балів – субклінічно виражена, понад 11 балів - клінічно значуща та виражена [5; 6, р.361-370]. Опитування проводилось при порвинному огляді та через 24 міс. потому, після проведеного обстеження та лікування. Для оцінки якості життя використовують опитувальник за J. E. Ware і C. D. Sherbourne [7, р.473-475], містить 36 питань, які охоплюють 8 шкал та формують кількісну характеристику загального стану здоров'я. Показники кожної шкали оцінюються в межах від 0 до 100, де 100 відповідає повному здоров'ю.

Опитувальник містить наступні шкали:

1. фізичне функціонування (Physical functioning, PF);
2. рольове функціонування, зумовлене фізичним станом (Role-physical functioning, RF);
3. інтенсивність болю (Bodily pain, BP);
4. загальний стан здоров'я (General health, GH);
5. життєва активність (Vitality, VT);
6. соціальне функціонування (Social functioning, SF);
7. рольове функціонування, зумовлене емоційним станом (Role emotional, RE);
8. психічне здоров'я (Mental health, MH).

Всі шкали оцінюють два показника якості життя – психічне і фізичне благополуччя (по чотири кожен), а більш високий показник вказує на вищий рівень якості життя. Статистичний аналіз результатів дослідження виконано за допомогою програми Statistica 10.0 (StatSoft Inc., США).

Результати та обговорення.

Вибірка була стандартизована за віковими та клінічними параметрами. Віковий склад: 22-39 років, середній вік – $30,5 \pm 8,5$ років. Групою порівняння були жінки без гінекологічної патології, середній вік – $28,6 \pm 3,5$ років.

За отриманими даними, при первинному огляді середній показник основної групи жінок за субшкалою тривоги складала $9,2 \pm 1,1$ бали, тобто субклінічно виражена тривога, а за субшкалою депресії у цій же групі показник склав $8,5 \pm 1,3$ балів – субклінічно виражена депресія. У групі порівняння результати опитування не мали суттєвої різниці ($9,3 \pm 1,0$ бали за субшкалою тривоги та $8,4 \pm 0,9$ за субшкалою депресії). Водночас група контролю виявила практично нормальні показники психоемоційного стану ($7,1 \pm 0,8$ бали за субшкалою тривоги та $7,4 \pm 0,9$ за субшкалою депресії).

Після проведеного лікування через 24 міс. у основній групі відбулись позитивні зміни психоемоційного стану жінок. За субшкалою тривоги середній показник групи склав $7,9 \pm 0,8$ балів, за субшкалою депресії $6,9 \pm 0,6$ балів, що

цілком відповідає визначенню «норма». У групі порівняння також помітні значні позитивні зміни – за субшкалою депресії результат отримано $7,5 \pm 0,6$ бали, а тривоги – $8,3 \pm 0,8$ бали. У групі контролю як при первинному обстеженні, так і через 24 місяці показники дослідження були у межах норми – $7,1 \pm 0,4$ бали за субшкалою тривоги при первинному огляді та $6,7 \pm 0,4$ через 24 місяці. За субшкалою депресії результати склали $7,4 \pm 0,6$ бали на початку дослідження та $6,4 \pm 0,6$ бали через 24 місяці.

Частотний розподіл результатів діагностики психоемоційного стану жінок основної та групи порівняння виявив, що 47,9% пацієток мали субклінічно виражену тривогу та 46,6%- субклінічну депресію. Через 24 місяці ці показники змінились на 53,2% та 52,35% відповідно.

У групі порівняння результати були наступними: 44,1% пацієток мали помірну виражену тривогу, 41,9% субклінічно виражену тривогу, 48,3% субклінічну депресію та 33,8% помірну депресію. Через 24 місяці субклінічну тривогу мало вже 47,2% та слабко виражену тривогу 32,1%. За субшкалою депресії субклінічні прояви мали 50,5% пацієток, помірну депресію лише 25,7%.

Якість життя пацієток при первинному опитуванні була наступною: загальний стан здоров'я – в середньому 77,2 балів у пацієток з основної групи, 78,1 балів у групі порівняння та 76,8 серед опитуваних контрольної групи. Через 24 місяці результати опитування змінились на такі: в середньому 87,4 балів у пацієток з основної групи, 84,2 балів у групі порівняння та 81,1 жінок контрольної групи. Фізичне функціонування було оцінено у 65,7 балів в основній групі, 66,0 у групі порівняння та 87,8 контрольній групі. Через 24 місяці цей параметр змінився так: 88,5 бали у основній групі та лише 78,4 бали у групі порівняння, а у контрольній групі незначні зміни, 88,6 бали. У шкалах функціонування були значні зміни у обох групах, більш виразні в основній групі (рольове функціонування, зумовлене емоційним станом – з 57,2 до 84,2 у основній групі, з 57,0 до 77,8 у групі порівняння та з 71,4 до 74,6 у контрольній групі; соціальне функціонування – з 66,5 до 88,9 у основній групі, з 64,7 до 79,4

у порівняльній групі та з 72,6 до 83,3 групі контролю). Інтенсивність болю значно зменшилась у обох групах (з 78,4 до 34,5 в основній групі та з 79,2 до 44,1 в групі порівняння) та практично не змінилась, залишаючись низькою, у контрольній групі (з 11,5 до 11,1 бали). Життєва активність значно підвищилась у основній групі (з 65,3 бали до 82,4) та групі порівняння (з 64,8 до 74,6 бали) та контрольній групі (77,8 та 81,3 бали відповідно).

Висновки. За даними госпітальної шкали тривоги і депресії HADS, пацієнтки з ендометріомами яєчників перебувають, у середньому в стані клінічно значущої тривоги та субклінічно вираженої депресії. Лікування причини безпліддя (ендометріозу) приводить до статистично достовірного зменшення тривоги та депресії за даними опитувальника HADS.

Показники якості життя у пацієнток з ендометріомами яєчників після лікування безпліддя покращувались як щодо фізичного, так і психологічного компонентів здоров'я, причому у основній групі показники були вищі, про що свідчать статистично значущі відмінності.

Подальші дослідження психоемоційного стану жінок плануються в залежності від рівня гормонів крові (прогестерону, пролактину, фолікулстимулюючого гормону).

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Filip L, Duică F, Prădatu A, et al. Endometriosis Associated Infertility: A Critical Review and Analysis on Etiopathogenesis and Therapeutic Approaches. *Medicina (Kaunas)*. 2020;56(9):460. Published 2020 Sep 9. doi:10.3390/medicina56090460
2. Olive DL, Lindheim SR, Pritts EA. Endometriosis and infertility: what do we do for each stage? *Curr Womens Health Rep*. 2003 Oct;3(5):389-94. PMID: 12959697.
3. Tanbo T, Fedorcsak P. Endometriosis-associated infertility: aspects of pathophysiological mechanisms and treatment options. *Acta Obstet Gynecol Scand*.

2017 Jun;96(6):659-667. doi: 10.1111/aogs.13082. Epub 2017 Jan 30. PMID: 27998009.

4. Хухліна ОС, Дрозд ВЮ Корекція психосоматичного стану хворих на стабільну стенкардію напруги та гастроєзофагеальну рефлюксну хворобу. Ліки України. 2019 №2(228): 45-51.

5. Корнацький ВМ, Третяк ІВ, Чаплинська НВ. Особливості емоційного стану пацієнтів з артеріальною гіпертензією. Укр. кардіол. журн., 2011 №3: 55–59.

6. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 25 грудня 2014 р. №1003 «Уніфікований клінічний протокол первинної, вторинної (спеціалізованої) та третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги «Депресія (легкий, помірний, тяжкий депресивні епізоди без соматичного синдрому або з соматичним синдромом, рекурентний депресивний розлад, дистимія)» [інтернет]. [цитовано 25.12.2019 р.]; [Електронний ресурс]. Доступно на: <https://goo.gl/RiAKpA>

7. Zigmond AS, Snaith RP. Acta. Psychiatrica Scandinavica. 1983 No. 67 (6): 361–370.

8. Ware JE, Sherbourne CD. The MOS 36-item short-form health survey (SF-36). I. Conceptual framework and item selection. Med. Care 1992 Vol. 30 (6): 473–483.

**ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ**

Коваленко Інна Анатоліївна

Доцент, к.ю.н.

Красовський Микита Миколайович

студент

Київський Національний університет

технологій та дизайну

м. Київ, Україна

Анотація. Метою даної статті є виявлення і теоретичний аналіз господарських відносин у сфері здійснення державного контролю (нагляду) за господарською діяльністю, з'ясування їхнього взаємозв'язку з категорією господарських зобов'язань, кваліфікація даних відносин як організаційно-господарських зобов'язань з контролю за господарською діяльністю та юридична характеристика таких зобов'язань.

Ключові слова: господарська діяльність, державний контроль, правове регулювання, господарське право, господарські зобов'язання.

Відповідно до Господарського кодексу України та інших актів законодавства держава здійснює контроль і нагляд за господарською діяльністю суб'єктів господарювання [1]. Ст. 1 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 5 квітня 2007 р. визначає державний нагляд (контроль) як діяльність уповноважених законом центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів, органів місцевого самоврядування в межах повноважень, передбачених законом, щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення

інтересів суспільства, зокрема належної якості продукції, робіт і послуг, прийняттого рівня небезпеки для населення, навколишнього природного середовища. Значення державного контролю і нагляду за господарською діяльністю, його роль в утвердженні суспільного господарського порядку в економічній системі України обумовлює актуальність питань правового регулювання здійснення такого контролю [2].

Різні правові аспекти державного контролю і нагляду у сфері господарської діяльності висвітлюються в навчальній літературі з господарського та адміністративного права, у монографічних і дисертаційних дослідженнях В.Б. Авер'янова, О.П. Рябченко, Г.М. Остапович, а також у наукових статтях О. Близнюк, Л. Микитенко, В. Попелюк та інших вчених. У той же час недостатньо дослідженими, як уявляється, залишаються питання щодо правової природи відносин, які виникають при здійсненні контролю (нагляду) у сфері господарської діяльності, зокрема, в аспекті співвідношення цих відносин з такими фундаментальними категоріями господарського права, як господарські (організаційно господарські) зобов'язання.

Державний контроль, який є важливим видом діяльності держави, здійснюється уповноваженими державними органами, посадовцями і направлений на забезпечення законності і дисципліни. Сутність державного контролю полягає в спостереженні і перевірці суспільної системи і всіх її елементів відповідно до певних напрямів, а також в попередженні і виправленні можливих помилок і неправомірних дій, перешкоджаючих такому розвитку. Ступінь державної дії на діяльність підприємців зростає багато разів, якщо суб'єкт функціонує в зовнішньоекономічних відносинах. Держава впливає на підприємницьку діяльність багатьма засобами - за допомогою планування, стимулювання наукових досліджень, виробництва, маркетингу та ін. Особливості державного регулювання суб'єкта підприємницької діяльності залежать від конкретної сфери підприємництва, розміру суб'єкта підприємництва, його місцезнаходження, типу продукції, що випускається, характеристик ринку, де він діє [2].

На підставі аналізу правового регулювання господарської діяльності в країні можна зробити такий висновок, що в Україні потрібно вдосконалювати законодавство у даному напрямку, забезпечити рівні права і рівні можливості підприємцям різних рівнів для доступу до матеріально-технічних, фінансових, трудових, інформаційних, природних та інших ресурсів, забезпечення якими централізовано розподіляються державою. Також забезпечити на законодавчому рівні недоторканність майна, забезпечення захисту прав власності підприємців, відшкодування їм збитків, завданих внаслідок порушення громадянами, юридичними особами і державними органами його майнових прав та здійснення заходів щодо усунення обмежень, які стримують розвиток підприємницької діяльності [4, с. 94].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Господарський кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 18, № 19-20, № 21-22, ст.144) поточна редакція від 16.10.2020 р.
2. Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 5 квітня 2007 р. поточна редакція від 25.10.2020 р.
3. Щербина В.С. Актуальні проблеми господарського права: Загальна частина. Навч. посіб. Київ, 2013. 528 с.
4. Дяченко Н.І., Григоренко А.Є. Проблеми правового забезпечення регулювання підприємством в Україні. Підприємництво, господарство і право. № 3, 2015. С. 91-94.

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ НАСИЛЬСТВА В СІМ'І

Ковальова Світлана Сергіївна

Студентка

IV курсу медичного факультету № 1

Давидов Павло Григорович

кандидат філософських наук, доцент

Донецький національний медичний університет

м. Лиман, Україна

Анотація: У даній статті розглянуто явище домашнього насильства через призму кримінального законодавства України, види та об'єкти насильства, а так само протидію.

Ключові слова: насильство, сім'ї, кримінальний кодекс, об'єкти і види насильства.

Актуальність: Домашнє насильство існувало в усі часи, але в зв'язку з пандемією люди виявилися замкнені в чотирьох стінах і проблема набула все більшої актуальності.

Виклад основного матеріалу: У зв'язку з пандемією COVID-19 лікарі стверджують: нині власний будинок – найбезпечніше місце для кожного з нас. Проте з цим навряд чи зможуть погодитися люди, які піддаються домашньому насильству. Насильство є однією з найгостріших соціальних проблем, оскільки воно не тільки відбивається безпосередньо на самих жертвах, але і дестабілізує суспільство в цілому, несе загрозу соціальному порядку. Поширеною формою насильства виступає побутове (домашнє) у відношенні до жінок та дітей, яке деструктивно впливає на інститут сім'ї та моральний стан суспільства.

Сім'я являє собою один з базових соціальних інститутів, благополуччя і соціальне самопочуття її членів безпосередньо взаємопов'язані з суспільним

благополуччям. Тому забезпечення здорового клімату в сім'ї, запобігання будь-яким проявам агресії і жорстокості з боку її членів вкрай важливі.

З'ясуємо, як закон визначає «домашнє насильство». Домашнє насильство – дії або бездіяльність фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає або проживала особа [5].

Насильство в сім'ї може бути між різними її членами:

1. Чоловіком та дружиною. Здебільшого насильство здійснюється чоловіком, хоча й інколи зустрічаються і протилежні обставини.

2. Батьками та дитиною. Може здійснюватись як батьком, так і матір'ю. У випадках, коли мати є жертвою насильства, вона може проявляти свою агресію до своєї дитини.

3. Дорослі діти та батьки. Може здійснюватись як дітьми (підлітками або повнолітніми) стосовно батьків, коли діти, які самі росли в атмосфері насильства, також будують свої стосунки з батьками на основі насильства. Також може здійснюватися коли в сім'ях, у яких діти виростили в атмосфері всюдозволеності.

4. Між дітьми. Старші діти можуть здійснювати над молодшими, брати – над сестрами, або навпаки, діти можуть об'єднуватися проти когось одного; також можливе між зведеними сестрами та братами .

5. Член сім'ї – інші родичі. Стосунки між тещею чи зятем і тестем, чи свекрухою і невісткою, онуками і дідусем та бабусею.

6. Гомосексуальні партнери.

Можливі причини збільшення числа випадків домашнього насильства під час спалаху COVID-19.

Після обмежувальних заходів, введених декількома урядами, жінки були змушені залишатися вдома зі своїм жорстоким партнером більшу частину часу,

маючи надзвичайно важкі або навіть неможливі контакти з їх рідними та друзями, які могли б запропонувати підтримку[11]. У недавньому експрес-огляді психологічних наслідків карантину, пов'язаних з іншими захворюваннями, крім COVID-19 (такими як, наприклад, важкий гострий респіраторний синдром [SARS]), Brooks et al [9] повідомили, що насильство може бути пов'язано з почуттями гніву, розчарування, нудьги і замішання. Більш того, як вказує Центр з контролю і профілактики захворювань [10], непрямі наслідки COVID-19, включаючи економічну невизначеність і соціальну нестабільність, також можуть сприяти збільшенню зловживання алкоголем і психотропними речовинами, що узгоджується з досвідом фахівців, що працюють в італійському центрі з лікуванням осіб, винних у сексуальних злочинах та міжособистісному насильстві.

Відповідно до проведених досліджень, найчастіше від сімейного насильства страждають жінки і дівчата, так за даними ООН, близько 70% жінок в світі піддавалися насильству протягом свого життя. Найчастіше агресорами виступають чоловіки: колишнє подружжя, які проживають разом, батьки, сини, співмешканці. Виділяють кілька видів насильства в сім'ї:

Фізичне – це прямий або непрямий вплив на жертву, з метою заподіяння фізичної шкоди [4]:

- 1) побиття, стусани та укуси;
- 2) удушення;
- 3) загроза зброєю;
- 4) заподіяння опіків;
- 5) відмова надати необхідну допомогу в разі хвороби або вагітності.
- 6) кидання предметами у бік жертви;

Фізичним насильством можуть порушуватись особисті права, такі як право на вільний розвиток своєї особистості, право на життя, свободу та особисту недоторканість.

Найтяжчим злочином, який може бути здійснено в результаті насильства у сім'ї, є вбивство, тобто протиправне спричинення смерті іншій людині. Стаття

115 Кримінального кодексу України встановлює відповідальність за умисне вбивство, при цьому вбивство малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, є ознаками кваліфікованого складу даного злочину, при наявності яких покарання встановлено у вигляді позбавлення волі на строк від 10 до 15 років або довічне позбавлення волі [2].

Психологічне – нанесення шкоди психічному здоров'ю людини, що виявляється в образах, залякування, погрози, шантаж, контролі [4].

Психологічне насильство, на відміну від інших видів насильства в сім'ї, тягне за собою відповідальність лише в досить рідкісних випадках. Як окремий, самостійний вид злочину, психологічне насильство в сім'ї проявляється в скоєнні погрози вбивством (ст. 129 КК) [2] і загрози знищення чужого майна шляхом підпалу, вибуху чи іншим загально небезпечним способом (ст. 195 КК).[2] Загрози тягнуть за собою кримінальну відповідальність лише за наявності реальних підстав побоюватися здійснення цих погроз.

Психологічним насильством в сім'ї слід вважати також розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) всупереч волі усиновителя (удочерителя) (ст. 168 КК)[2], використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ст. 150-1 КК)[2], втягнення неповнолітніх дітей в злочинну діяльність (ст. 304 КК)[2], жорстоке поводження з тваринами (ст. 299 КК)[2].

Психологічне насильство у багатьох випадках виступає способом вчинення інших видів злочинів (наприклад, загроза застосування фізичного насильства може виступати способом : зґвалтування, розбою, вимагання, примус до заняття проституцією, незаконного позбавлення волі) [6, стр.70].

Економічне – матеріальний тиск, який може проявлятися в забороні навчатися, працювати, позбавленням фінансової підтримки, повним контролем над доходами, заборона на роботу або інші види примусу [4].

Значна частина злочинних проявів економічного насильства в сім'ї полягає в протиправних діях одного члена сім'ї у відношенні до майна, що належить іншому члену сім'ї або знаходиться у спільній (сумісній) власності. Кримінальна відповідальність за такі дії суттєво відрізняється в залежності від

предмету таких дій як *майно*, є чужим для винної особи (належить потерпілому члену сім'ї на праві особистої приватної власності, або сумісна (загальна) власність і в якому немає частки винної особи), або ним виступає майно, що перебуває у спільній (загальній) власності члена сім'ї, що чинить насильство, і потерпілого.

Питання приналежності майна члену сім'ї на праві особистої приватної власності, спільної (сумісної) власності подружжя або спільної (загальної) власності батьків і дітей регулюються главами 7, 8, 10 і 14 Сімейного кодексу України [3].

Сексуальне – насильницькі дії, коли людину силою, загрозою або обманом змушують всупереч його бажанням до будь-якій формі сексуальних відносин [4].

Сексуальне насильство в сім'ї може порушувати такі права і свободи особи, як право на повагу гідності, право на особисту недоторканність, право на вільний розвиток своєї особистості тощо.

Більшість видів сексуального насильства закріплені в Кримінальному кодексі України, тобто визнаються злочинами. Зокрема, це:

1. Примус жінки до сексуальних зносин із чоловіком та іншими людьми проти її волі;
3. Применшення значення почуттів партнера в сексуальному відношенні;
4. Демонстрація акту онанізму;
5. Застосування погрози насильством для примусу партнера (найчастіше жінки) до згоди на сексуальний зв'язок;
6. Показ дитині (підлітку) статевих органів (ексгібіціонізм);
7. Залучення до заняття неповнолітніх до проституції, у тому числі використовуючи, фотографії, кінофільми та ін. з метою одержання прибутку.

Так, злочинами проти статевої свободи та статевої недоторканості особи є зґвалтування, тобто статеві зносини із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої

особи, що тягне за собою відповідальність за статтею 152 КК [2], а насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом при наявності тих же обставин – за статтею 153 КК [2]. Стаття 154 КК [2] встановлює відповідальність за примус жінки або чоловіка до вступу в статевий зв'язок природним або неприродним способом особою, від якої жінка чи чоловік матеріально залежні.

Факт перебування винного у шлюбі з потерпілим або наявність тривалих статевоїх відносин не виключає відповідальності за ці злочини. Окремими нормами встановлена відповідальність за вчинення статевоїх злочинів проти неповнолітніх. Статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості, тягнуть за собою відповідальність за статтею 155 КК [2], а розбещення неповнолітніх, тобто вчинення розпусних дій щодо особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку, – за статтею 156 КК [6 стр.67].

Нехтування – систематичне нездатність або відмова в забезпеченні основних потреб одного з членів сім'ї в найнеобхіднішому (харчуванні, лікування, одязі тощо) [7, стр.2].

З криміналістичною точкою зору виділяють два основних типи насильства: кримінально-каране і кримінально-карається.

Адміністративна відповідальність за вчинення насильства в сім'ї. Важливим кроком у боротьбі з сімейним насильством стало закріплення адміністративної відповідальності за вчинення насильства в сім'ї, невиконання захисного припису або не проходження корекційної програми.

Названі дії кваліфікуються за статтею 173 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП). [2] Санкція статті передбачає накладення на правопорушника штрафу від 3 до 5 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від 35 до 40 годин, або виправні роботи на строк до 1 місяця з відрахуванням двадцяти відсотків заробітку, або адміністративний арешт на строк до 5 діб.

Ті ж дії, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за одне з порушень, тягнуть за собою накладення

штрафу від 5 до 10 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від 40 до 60 годин, або виправні роботи на строк від 1 до 2 місяців з відрахуванням двадцяти відсотків заробітку, або адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб [2].

На жаль, практика показує, що в переважній більшості випадків до правопорушників застосовується покарання у вигляді штрафу. Проте, *накладення на кривдника штрафу або відрахування частини його заробітку зменшує розмір сімейного бюджету (що у свою чергу стає додатковим подразнювальним чинником, який знову ж таки веде до проявів насильства)*. До появи в Кодексі України про адміністративні правопорушення статті про відповідальність за вчинення насильства в сім'ї воно кваліфікувалося як дрібне хуліганство. У той же час дрібним хуліганством є нецензурна лайка в громадських місцях, образливе чіпляння до громадян та інші подібні дії, що порушують громадський порядок і спокій громадян і тягнуть за собою адміністративну відповідальність.

Якщо під час насильства в сім'ї було допущено порушення тиші на вулицях, в парках, гуртожитках, житлових будинках та інших громадських місцях у заборонений рішенням сільських, селищних, міських рад час, то таке діяння тягне за собою відповідальність за статтею 182 КУпАП [1].

Доведення неповнолітнього до стану сп'яніння батьками неповнолітнього, або особами, які їх замінюють, або іншими особами охоплюється статтею 180 КУпАП, а ухилення батьків або осіб, які їх замінюють, від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання неповнолітніх дітей – статтею 184 КУпАП [1].

Володимир Станчішін, психолог-психотерапевт і керівник психотерапевтичного центру «Лабораторія змін», пояснює: в умовах карантину, без роботи і зустрічей з друзями, у людей немає емоційної розрядки. Але сама ізоляція не є причиною домашнього насильства.

«Карантин не створює проблему в сім'ї – він її показує. Насильник – завжди насильник, незалежно від того, явний чи він. Проблема легше

приховати, розійшовшись у різні кінці міста. Але домашнє насильство не можна виправдати ні за яких умов – ні під час війни, ні під час пандемії. Жінка повинна пам'ятати про це », – пояснює Володимир Станчішін.

Насильство завжди умисне, воно завдає шкоди, порушує права і свободи людини, а головне – у кривдника є значна перевага.

«Під час конфлікту обидва можуть кричати один на одного – але під час насильства жертва не може давати рівнозначний відповідь», – каже Володимир Станчішін [8].

Висновок: Насильство в сім'ї є актуальною проблемою сьогодення. На жаль, необхідно констатувати, що сім'я як осередок суспільства, без підтримки держави та її інституцій, не завжди спроможна виконувати свої головні функції, щодо забезпечення належного добробуту та виховання дітей.

Слід відзначити, що в Україні з часу прийняття законодавчих актів, які регулюють відносини в сімейному середовищі, завдяки зусиллям органів державної та місцевої влади, ряду громадських організацій ужито заходів, які посприяли суттєвим змінам у ставленні суспільства до проблеми домашнього насильства, становленню системи реабілітації осіб, які від нього постраждали, посиленню захисту дітей від насильства у сім'ї та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
2. Кримінальний кодекс України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
3. Сімейний кодекс України.[Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
4. Виды и признаки насилия в семье. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://oshmiany.gov.by/uploads/files/TTsSON/Vidy-i-priznaki-nasilija-v-semje.pdf>

5. Домашнє насильство: кого і за що карає закон? [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/details/29000805.html>
6. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання. Запорожцев А.В., Лабунь А.В., Заброда Д.Г., Басиста І.В., Дроздова І.В., Брижик В.О., Мусієнко О.М. – Київ, 2012. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.osce.org/files/f/documents/8/1/93319.pdf>
7. Насилие в семье: проблема социальная и правовая. Муханова Е.Д. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/nasilie-v-semie-problema-sotsialnaya-i-pravovaya/viewer>
8. «Пандемия внутри пандемии». Как карантин в Украине влияет на домашнее насилие. Оксана Расулова. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://hromadske.ua/ru/posts/pandemiya-vnutri-pandemii-kak-karantin-v-ukraine-vliyaet-na-domashnee-nasilie>
9. Brooks S, Webster RK, Smith LE, et al. The psychological impact of quarantine and how to reduce it: Rapid review of the evidence. *Lancet* 2020;395:912–920. Crossref, Medline, Google Scholar
10. Centers for Disease Control and Prevention (CDC). COVID-19: Alcohol and substance use. Available at: <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/daily-life-coping/stress-coping/alcohol-use.html> Accessed July 1, 2020. Google Scholar
11. Roesch E, Amin A, Gupta J, García-Moreno C. Violence against women during COVID-19 pandemic restrictions. *BMJ* 2020;369:m1712. DOI: <https://doi.org/10.1136/bmj.m1712>. Crossref, Medline, Google Scholar

ОЧИЩЕННЯ СТІЧНОЇ ВОДИ, ЩО МІСТИТЬ ТЕКСТИЛЬНІ БАРВНИКИ, МОДИФІКОВАНИМ ЦЕОЛІТОМ

Коваль Мирослава Григорівна

К.т.н., доцент

Кузьменко Владислав Геннадійович

Магістрант

Черкаський державний технологічний університет

м. Черкаси, Україна

Анотація: у роботі наведені результати досліджень щодо можливості використання кислотно модифікованого природного цеоліту в процесі очищення стічної води, що містить текстильні барвники. Визначено можливість використання очищеної стічної води в процесі фарбування тканини.

Ключові слова: стічна вода, барвник, очищення, адсорбція, цеоліт.

Велика кількість стічних вод містить різноманітні органічні та неорганічні барвники, які є токсичними та небезпечними для навколишнього середовища. До них слід віднести стічні води заводів, на яких ці барвники виготовляють, а також води фарбувальних цехів різних промислових підприємств.

Тому, сучасний напрямок розвитку наукових досліджень і техніки очищення стічних вод полягає в розробці нових засобів та методів очищення стоків. Одним із перспективних способів очищення стічних вод є використання адсорбційного очищення природними сорбентами. В цьому напрямку працювали як українські, так і зарубіжні вчені [1, с. 232], [2, с. 54].

Цеоліти є природними мінералами, водними алюмосилікатами, що містять оксиди лужних чи лужноземельних металів. Ці адсорбенти відрізняються регулярною структурою пор, розміри яких подібні з розмірами

молекул, які поглинаються. До складу цеоліту входять клиноптилоліт (до 70%), монтморилоніт (2-4%), кварц (10%), опал, вулканічне скло та інші компоненти. Сорбент володіє підвищеною пористістю, що додає матеріалу високих гідродинамічних характеристик. Пориста структура цеоліту містить активні обмінні центри і зумовлює унікальні адсорбційні, катіонообмінні та каталітичні властивості.

Для дослідження використовувався цеоліт (сокирніт) природного Сокирницького родовища Закарпатської області (Україна) з розміром фракції 1-5 мм (Рис. 1). Мінеральний склад природного цеоліту: клиноптилоліт (65-80%), монтморилоніт (2-4%), кварц (до 10%), плагіоклаз (5-10%), карбонат (3%), гідроліта (1-3%). Загальна молекулярна формула має вигляд: $M_{x/n}[Al_2O_3]_x(SiO_2)_y \cdot nH_2O$ [3, с. 1].

Рис. 1. Цеоліт фракцією 1 – 5 мм

Перед використанням цеолітових глин у процесі водоочищення, було проведено ряд підготовчих робіт в такій послідовності: просіювання, промивання, сушка, термічна активація.

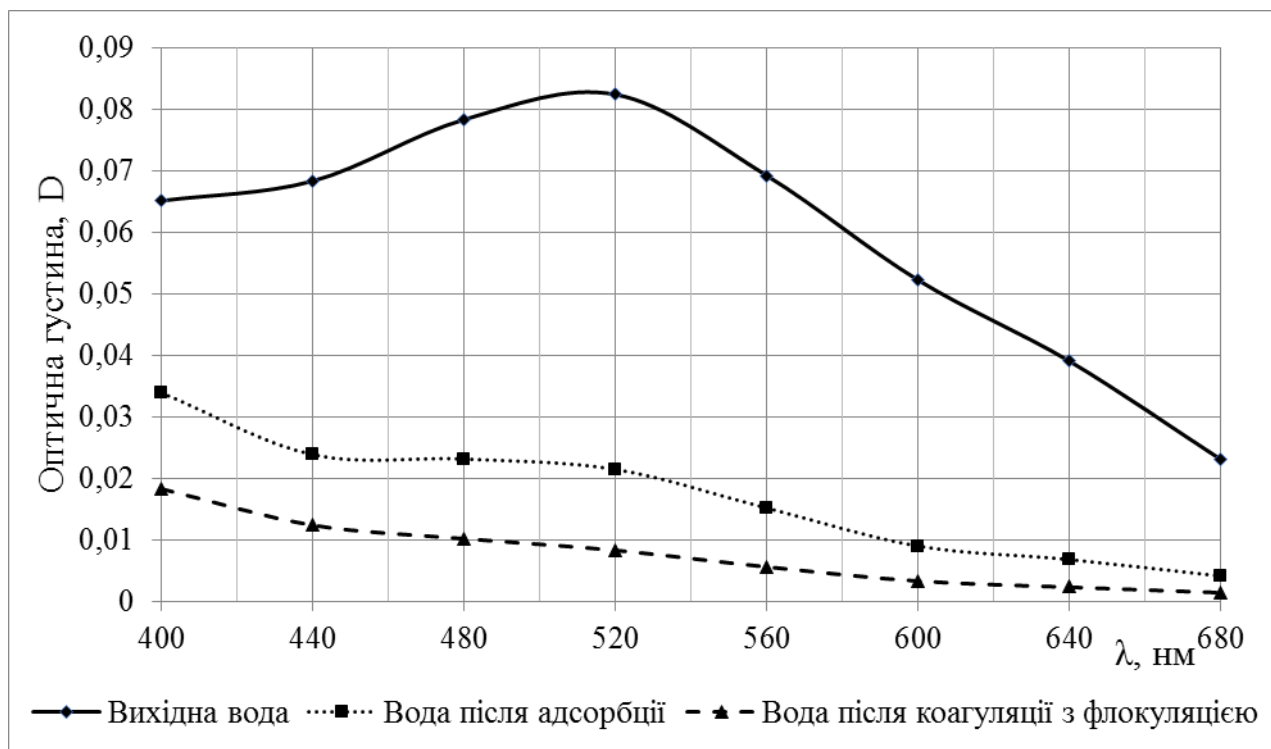
З метою підвищення ефективності очищення стічних вод, було проведено кислотну модифікацію природного цеоліту сульфатною кислотою (10% розчин).

Очищення проводили одним з найбільш поширених способів використання цеолітів – завантаження нерухомого шару цеоліту в об'єм стічної води, що очищується, в об'ємному співвідношенні 1:2 (тверда фаза : розчин). Доочищення стічної води здійснювали шляхом додавання коагулянту алюміній

сульфату $Al_2(SO_4)_3$ концентрацією 20 г/л та флокулянту натрій альгінату концентрацією 1%.

Аналіз ефективності очищення проводили спектрофотометричним, турбодиметричним способами. Йонний склад води визначали якісно.

Результати фотометричного аналізу стічної води, очищеної за допомогою хімічно модифікованого цеоліту, наведено на Рис. 2 у вигляді залежності оптичної густини від довжини хвилі.

Рис. 2. Залежність значення оптичної густини стічної води після адсорбції та коагуляції від довжини хвилі

Результати турбідиметричного аналізу, аналізу деяких фізико-хімічних величин та якісного визначення основних йонів вихідної та очищеної стічної води, представлено в таблиці 1.

Таблиця 1**Результати аналізу очищеної стічної води**

Показник	Вихідна стічна вода	Очищена вода після адсорбції	Очищена вода після коагуляції та флокуляції
Каламутність, мг/дм ³	0,84	7,9	0,16
pH	7,5	7,2	4,3
SO ₄ ²⁻	наявний	наявний	наявний
Cl ⁻	наявний	наявний	наявний
PO ₄ ³⁻	відсутній	відсутній	відсутній
В'язкість μ , Па·с	0,995	0,995	0,994
Загальний ступінь очищення, %	91		

Аналізуючи наведену таблицю 1 та Рис. 2, в процесі адсорбції суттєво підвищується каламутність води, що спричиняє значний скачок показників оптичної густини. Проте, після коагуляції та флокуляції каламутність води видаляється, що доведено визначенням каламутності та показниками оптичної густини.

У процесі гідролізу коагулянту Al₂(SO₄)₃ в розчин виділяються іони SO₄²⁻, що призводить до суттєвого зниження pH. Це свідчить про необхідність додаткової обробки води для вирівнювання цього показнику.

З метою вирівнювання pH до нейтрального середовища (pH = 7) проведено процес підлугування з використанням реагенту NaOH. При додаванні лугу, в очищеній воді утворюється білий осад Al(OH)₃, який відфільтровується, забезпечуючи також видалення залишкового алюмінію. Загальний ступінь очищення становить ~ 91%.

З метою повторного використання очищеної стічної води в технологічному процесі фарбування тканини, здійснений порівняльний фізико-хімічний аналіз технологічної пом'якшеної води ПрАТ «Черкаський шовковий комбінат» (м. Черкаси) та очищеної води. Результати дослідження наведені в таблиці 2.

Таблиця 2**Порівняльний фізико-хімічний аналіз пом'якшеної та очищеної води**

№	Показник	Пом'якшена вода ПрАТ «ЧШК»	Очищена вода
1	Температура, °С	18	18
2	Прозорість (за Снелленом), см	30	30
3	Забарвленість, градуси	1,0	1,3
4	Каламутність, мг/дм ³	0,1	0,15
5	Запах, бали при 20°С	1	1
6	Запах, бали при 60°С	1	1
7	Колір	безбарвний	безбарвний
8	В'язкість μ , Па·с	0,996	0,994
9	Плаваючі домішки	відсутні	відсутні
10	pH	7,36	7,27
11	Хлориди	виявлено	виявлено
12	Сульфати	виявлено	виявлено
13	Фосфати	не виявлено	не виявлено

За результатами проведених досліджень можна зробити висновок, що кислотно модифікований цеоліт доцільно використовувати в процесах адсорбційного очищення стічної води, що містить текстильні барвники.

Потребує уваги вивчення реальної можливості використання очищеної стічної води в процесі фарбування тканини.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Петрушка І.М. Очищення стічних вод від барвників природними сорбентами / І.М. Петрушка, Г.З. Леськів, Г.І. Плахтій // Lviv Polytechnic National University Institutional Repository. – 2003. - С. 230-233. // <http://ena.lp.edu.ua>
2. Пыркова М.В. Сорбенты в очистке сточных вод красильно-отделочного производства / М. В. Пыркова, И.И. Меньшова, Е.А. Фролова, Э.М. Чупартинова // Бутлеровские сообщения. – 2014. - Т.37. - №2. – С. 52-56.
3. Цеолит. Описание свойств и областей применения цеолита. - С. 1-4 // <http://www.ceolit.smila.com/op.htm>

МАГДЕБУРЗЬКЕ ПРАВО У МІСТАХ ЧЕРКАЩИНИ

Козінська Діана Олександрівна

Студентка юридичного факультету
Національний авіаційний університет
м. Київ, Україна

Головко Світлана Григорівна

к.і.н., доц.

Анотація: аналізується зміст та запровадження магдебурзького право в містах на території України як основний чинник самоврядування, розглядається хронологія та особливості розвитку магдебурзького міського права на Черкащині.

Ключові слова: самоврядування, правова система, магдебурзьке право, причини виникнення.

Магдебурзьке право – це одна з найвідоміших правових систем, що дозволяла створювати громаду, в якій людина отримувала право на власну думку в середні віки [2, с. 65]. Воно також юридично закріплювало права та свободи громадян. Крім самостійного управління, міста, наділені магдебурзьким правом, отримували податковий та судовий імунітет [3, с. 15]. Також це право встановлювало порядок виборів і функцій міського самоврядування. Більшість українських міст отримали магдебурзьке право від литовських князів, українських гетьманів та польських королів. Міста Санок, Львів, Київ, Станіслав, Івано-Франківськ одні з перших застосували магдебурзьке право.

Причинами запровадження магдебурзького міського права стали: зростання самостійності міських громад, розвиток ремесла і торгівлі, фіскальні інтереси. Владна еліта і мешканці міст мали об'єктивні мотиви для

запровадження цього права [1, с. 115]. Жалувані грамоти проголошували принципи скасування звичаїв руського, литовського та польського права; скасування влади і суду державних органів проти міщан; створення ради самоврядування. Міста частково звільнялися від влади центральної адміністрації під приводом магдебурзького права. Також це право вплинуло на формування громадянського суспільства та сприяло розвитку правової основи для повноцінного функціонування міст. Система управління містами формувалась відповідно до категорій, до яких воно відносилось. У королівських містах встановлювались органи управління, які формувались польським королем або литовським князем. Представниками державної адміністрації були старости, війти, воєводи.

На території Черкащини також було запроваджено магдебурзьке право. Одним з перших це право 1584 року отримав Корсунь. На прохання черкаського старости Олександра Вишневецького король Стефан Баторій надав локаційний привілей на осадження міста Корсуня і надання йому магдебурзького права. Через декілька років староста Вишневецький звернувся до польського короля Сигізмунда III з проханням про те, щоб він надав магдебурзьке право Чигирину.

15 жовтня 1592 року король надав місту магдебурзьке право, герб, дозвіл на два ярмарки на рік. Чигиринці могли самі обирати війта і бургомістра та вирішувати судові справи, такі як побої, поранення, вбивство. Бути комендантом фортеці та збірником податків міг лише староста. Магдебурзьке право позитивно вплинуло на Чигирин, який на той час став військово-адміністративним та торгівельно-ремісничим центром.

Того ж 1592 року право на самоврядування отримали Мошни. Згідно з привілеєм, який був підписаний королем, місто отримало дозвіл, щоб проводити вільні три ярмарки щороку та тримати корчми. Спис на гербі був символом Мошен в охороні південного порубіжжя українських земель. 1600 року магдебурзьке право отримав Канів, 1622 року – Лисянка, потім Крилі,

Медведівка, тому що вони були розташовані у прикордонному регіоні і польський уряд надав великого значення їх обороні і подальшому заселенню.

Згідно з нормами магдебурзького права мешканці міст вилучалися з-під юрисдикції королівської адміністрації і передавалися під міську юрисдикцію. Також було дві колегії, які запроваджувалися у містах, – ради та лави, якими керували виборні урядники, наділені адміністративно-судовими функціями. Ще в містах існував спеціальний судовий орган – лава, до якої входили голова (війт) і 7 присяжних (лавників). Вони розглядали такі судові справи, як грабунки, вбивства, зґвалтування, розбої тощо. Бурмістерський суд розглядав справи з цивільних позовів: суперечок про спадщину, майнові суперечки міщан та подібні випадки. Про межі повноважень міського суду свідчить грамота про самоврядування (1620 р.), у якій йшлося про те, що бурмістр з радниками та війт з радниками могли судити не тільки міщан, а й приїжджих купців.

Магдебурзьке право стало одним із найважливіших джерел права на українських землях, так зване феодальне міське право, що звільняло мешканців від управління і суду феодалів. Це право є кодифікованими ще в XIII ст. судовими ухвалами німецького міста Магдебурга і нормами звичаєвого права. Основними його джерелами є збірник «Зерцало саксонів» та «Саксонський Вейхбільд».

Також адміністративному устрою українських міст був притаманний такий елемент, як юридики, що означає відокремлені міські території, які в правовому та адміністративному відношенні частково або повністю контролювалися феодальними власниками. Судово-адміністративна влада магдебурзького міського самоврядування не поширювалась на юридики, правління велось від спеціальних посадових осіб.

Отже, на час отримання містом магдебурзьке право стало прогресивним чинником для його швидкого розвитку і зростання економічного добробуту [2, с. 68]. Це право стало одним із важливих чинників культурного і правового зближення України із Західною Європою. Самоврядування, яке започаткувало це право, було важливим на той час, адже сприяло виділенню міського

населення в окремий суспільний стан, розвитку правової культури, утвердженню демократичних традицій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Водотика С.Г., Савенок Л.А. Сучасні візії причин появи магдебурзького права в Україні // Чорноморський літопис. – 2014. – Вип. 10. – С. 113-118.

2. Головка С.Г., Чайка Я.В. Магдебурзьке право як система міського самоврядування (на прикладі міста Кам'янця-Подільського) // Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія «Юридичний вісник «Повітряне і космічне право». – К.: НАУ, 2008. – № 3 (8). – С. 65-68.

3. Лісна І.С. Магдебурзьке право на українських землях // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2016. – Вип. 2. – Том I. – С. 15-18.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СТАРТАП ПРОЕКТУ БІОРЕАКТОРА З ІММОБІЛІЗОВАНОЮ НА ПОЛІМЕРНИХ НОСІЯХ МІКРОФЛОРОЮ

Корнієнко Катерина Володимирівна

студентка

Воробйова Ольга Володимирівна

аспірантка 3-го року

кафедри біотехніки та інженерії ФБТ

КПІ ім. Ігоря Сікорського

м.Київ, Україна

Анотація: У статті висвітлені перспективи розвитку стартапу на території України при проектуванні біореактора з іммобілізованою на полімерних носіях мікрофлорою, що обумовлено актуальністю загроз чи можливостей зовнішнього середовища та переваг чи недоліків внутрішнього середовища. Визначено необхідність розробки стартап проектів для кращого розуміння інноваційної конкурентоспроможності України серед інших країн світу.

Ключові слова: стартап, маркетинг, розробка, біореактор, іммобілізація, полімерні носії.

Постановка проблеми. Протягом останніх 20-ти років інформаційно-технологічна індустрія стала основною силою конкурентоспроможності світової економіки. Інформаційно-технологічний спосіб повністю змінив наше розуміння розвитку способів і методів XXI століття, що змусило переглянути підходи до управління, впровадження інновацій, отримання знань, створення нових бізнес моделей діяльності підприємств та інші. Важливим фактором розвитку економіки країни стала індустріалізація, що є основним джерелом забруднення навколишнього середовища у всьому світі. Сьогодні стічні води,

що виділяються з різних галузей промисловості, є основною проблемою для екологів, оскільки вони містять безліч органічних та неорганічних забруднювачів та токсичних металів.

Перед початком розробки біореактора з іммобілізованою на полімерних носіях мікрофлорою необхідно провести стартап спроможності конкурувати з іншими біологічними методами очищення стічних вод.

Виклад основного матеріалу. Для кращого розуміння актуальності розвитку стартапу в Україні розглянемо рейтинги найвідоміших аудиторських компаній. Одна із поширеніших рейтингів є «Глобальний інноваційний індекс 2020» в якій Україна покращила свій минулорічний результат на 2 сходинки, посівши 45 місце. «Україна демонструє загальне зростання в рейтингу інноваційного індексу та в субіндексах. Ми здобули + 20 позицій в освіті та +10 в R&D. Україна також зберегла 2 місце серед країн із доходом нижче середнього», - прокоментував рейтинг міністр розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства Ігор Петрашко [1].

У 2020 р. Україна посіла 56-е місце в рейтингу із загальним балом 48,24, а в 2019 р. - займала 53-є сходинку рейтингу, хоча загальний бал був вищий за минуло річний. Таке падіння зумовлено послабленням позиції України за 3-ма із семи складових даного індексу (Табл. 1) [2].

Таблиця 1

Місце України за складовими Інноваційного індексу Bloomberg у 2018-2020 рр.

№	Інноваційний індекс Bloomberg	Україна		
		2018	2019	2020
1	Загальний індекс	46	53	56
2	Інтенсивність досліджень і розробок (витрати на НДДКР по відношенню до ВВП)	47	54	57
3	Продуктивність	50	50	57
4	Проникнення високих технологій (частка інформаційних компаній в загальній кількості підприємств)	32	37	49

№	Інноваційний індекс Bloomberg	Україна		
		2018	2019	2020
5	Концентрація дослідників (число науковців на 1 млн. жителів)	46	46	35
6	Виробництво з доданою вартістю (додана вартість виробництва по відношенню до ВВП)	48	58	57
7	Ефективність вищої освіти (частка випускників ЗВО в загальній кількості випускників освітніх установ)	21	28	38
8	Патентна активність	27	35	36

Враховуючи цю інформацію можна зродити висновок, що поштовхом до розвитку української інноваційної конкурентоспроможності є людський капітал: регіони, громади та університети мають знайти своє місце в цьому процесі. Його ефективна реалізація і є основною для отримання конкурентної переваги в розвитку нашої ідеї. Проте за даними останнього оприлюдненого звіту Світового економічного форуму про глобальну конкурентоспроможність «The Global Competitiveness Report 2020» [3], Україна посіла 85 позицію в рейтингу серед 141 досліджуваних країн.

Порівняно з даними минулорічного звіту Україна втратила 2 позиції, але таке порівняння є некоректним, оскільки у звіті за 2018 рік було змінено методіку розрахунку індексу та його складові. Кількість індикаторів зменшилась зі 114 до 98, при цьому 64 індикатори є новими. Індикатори як і раніше розраховуються на основі статистичних даних та опитувань.

Найпоширенішою помилкою, яку роблять починаючі розробники, це фокусування своєї діяльності на пошук інвестора та коштів.

Основними причинами не вигідного пошуку інвестора може буди:

1. інвестор не буде готовий інвестувати тільки в ідею, інвестору потрібно зрозуміти чи дійсно вирішує ця ідея потреби ринку;
2. втрата гнучкості (частина рішень узгоджується з інвестором), це втрата частки в компанії, яку треба відати інвестору

Для того щоб проінвестувати стартап проект розглянемо найпоширеніші варіанти (Табл. 2) [4].

Таблиця 2.

Основні джерела ресурсів для стартапів в Україні [4]

№	Тип ресурсу	Плюси	Мінуси
1	Власні кошти	-Незалежність у роботі та прийнятті рішень - 100% вартість компанії зберігається	-Обмеження в розмірі ресурсу -Можливе погіршення стосунків із родичами та друзями у яких були позичені кошти.
2	Кредити	Доступність коштів	-Високі ставки в Україні -Додаткові платежі (комісії, страховки і тощо) -Застава під кредит
3	Крауфандинг	-Хороший спосіб заробити перші гроші для розвитку та заявити про свій стартап -Можна вивчити думку свого клієнта (маркетинг в дії);	Потрібно враховувати всі технічні моменти співпраці із платформами, бо можна не заробити, а втратити
4	Конкурси	Можна отримати якісний зворотній зв'язок від експертів ринку чи інвесторів	Якщо ідея сира, але перспективна можуть на конкурсах її вкрати
5	Кошти інвесторів, венчурне фінансування, бізнесінкубатори, програми акселерації	-Додаткові гроші -Додаткова допомога (консультації, інфраструктура, контакти)	-Відаєш частину бізнесу -Часткова втрата незалежності (гнучкості) -Потрібний досвід щоб співпрацювати із інвестором

Для успішного створення та розвитку стартапу потрібно сприятливе середовище, а саме доступ до фінансів і знань. Авторитетний рейтинг глобальних екосистем стартапів (The Global Startup Ecosystem Ranking) американської дослідницької компанії Compass визначаються за п'ятьма оціночними критеріями [5]:

- 1) ефективність використання інвестицій (діяльність);

- 2) доступність і обсяг венчурного фінансування;
- 3) можливості виходу на національні і міжнародні ринки;
- 4) кваліфікація і рівень зарплат учасників стартапу;
- 5) попередній досвід учасників у розробленні стартапів.

Належне очищення промислових стічних вод має важливе значення для екологічної безпеки. Хоча існує ряд фізико-хімічних методів для очищення промислових стічних вод, але всі вони мають високу вартість і утворюють велику кількість мулу, який також діє як вторинні забруднювачі. З іншого боку, біологічні методи очищення розглядаються як економічно вигідні, прості структурні установки, прості в експлуатації, різноманітні метаболічні шляхи, універсальність мікроорганізмів, більш широке застосування та екологічність, а також утворюють меншу кількість мулу в порівнянні з фізичним хімічними методами [6]. Отже, біологічні методи з використанням мікроорганізмів стають набагато популярнішими для очищення промислових стічних вод іншими способами [7].

Для розуміння на скільки актуальний розвиток стартап на території України розглянемо загрози/можливості (Табл. 3) зовнішнього середовища та переваги/недоліки внутрішнього середовища (Табл. 4). [8]

Таблиця 3

Оцінка загроз і можливостей зовнішнього середовища

Загрози	Можливості
Політика	
<ul style="list-style-type: none"> - Нестабільна політична ситуація, що може призвести до зниження рівня продажу; - Напружена ситуація з сусідніми країнами, що може перешкоджати експорту продукту; - Зменшення підтримки розвитку наукових досліджень з боку держави. 	<ul style="list-style-type: none"> - Співпраця з іноземними компаніями та експорт продукції закордон; - Позитивне просування в налагоджуванні зв'язків з країнами ЄС, що відкриває нові ринки збуту; - Співпраця із закордонними інститутами та компаніями.

Загрози	Можливості
Економіка	
<ul style="list-style-type: none"> - Зміна курсу гривні (інфляція); - Здорожчання обладнання та сировини, тарифів на опалення та електроенергію; - Розривання угод в зв'язку з високої вартості послуг; - Погіршення платоспроможності населення; 	<ul style="list-style-type: none"> - Можливість взяти довгостроковий кредит; - Можливість зменшення ціни на продукт, за рахунок дешевшої сировини, що зробить продукт більш конкурентоспроможним; - Зменшення кількості конкурентів; - Залучення нових клієнтів, більш платоспроможних
Географія	
<p>Військові дії на частині території України</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Можливість поширення продукції сусіднім країнам - Можливість використання державної підтримки, в т.ч. «зеленого тарифу»
Культура	
<p>Низький рівень обізнаності людей з даною технологією.</p>	<p>Можливість показати населенню, що використання біогазу є економічно доцільним.</p>
Науково – технічний прогрес	
<p>Недосконала система економічної мотивації сільськогосподарських підприємств для переходу на вирощування біоенергетичних культур</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Передача знань і досвіду в галузі управління біовиробництвом. - Швидкий розвиток технологій біовиробництва; Можливість виходу на міжнародний ринок.

Таблиця 4

Оцінка переваг та недоліків внутрішнього середовища

Переваги	Недоліки
Постачальники	
<ul style="list-style-type: none"> - Доступність та дешевизна сировини; - Наявність постачальників сировини і матеріалів в Україні; - Швидка та недорога доставка товару 	<ul style="list-style-type: none"> - Невчасне постачання товару; - Для забезпечення якісного проведення процесу, необхідна закупка обладнання, що виготовляється зарубіжними фірмами.
Виробник	
<ul style="list-style-type: none"> - Низька чисельність персоналу; - Часткова зайнятість персоналу; - Витрати на транспорт бере на себе замовник. 	<ul style="list-style-type: none"> Значні витрати на зп кваліфікованим співробітникам – 35 % від собівартості.
Споживач	
<ul style="list-style-type: none"> - Помірна ціна; - Зацікавленість споживачів у використанні продукції; - Безпечність розробки для споживачів. 	<ul style="list-style-type: none"> - Погана обізнаність з препаратами даного спектру; - Збільшення кінцевої вартості через наявність посередників; - Недовіра щодо стабільності в постачанні продукту
Посередник	
<ul style="list-style-type: none"> - Посередником є замовник, який бере на себе транспортні розходи і надає необхідне приміщення; - Можливість продажу в різних біотехнологічних виробництвах. 	<ul style="list-style-type: none"> - Залежність від замовника; - Збільшення кінцевої вартості.
Конкуренти	
<ul style="list-style-type: none"> Постачання більш якісного продукту. 	<ul style="list-style-type: none"> Наявність конкуренції з іншими поставниками продукту

Модернізація та впровадження анаеробних біореакторів дозволить збільшити обсяг очистки стічних вод, а продукт даної розробки – біогаз можна ефективно використовувати:

- на місці його виробництва у якості палива;
- вироблення електроенергії;

- після доведення до біометану, можна подаватися в загальну газорозподільну мережу.

Крім того, виробництво біогазу створює додаткову зайнятість, та є джерелом доходу, особливо в сільській місцевості.

Висновки. Проаналізувавши всю інформацію можна сказати, що на теперішній час розвиток стартапів на території України є актуальним. Основною проблемою впровадження конструкцій анаеробних біореакторів з іммобілізованою на полімерних носіях мікрофлорою обмежено відсутністю науково-обґрунтованих методів їх проектування, які враховують гідродинамічні та масообмінні процеси, що протікають в біореакторі. За рахунок компактності вони, дозволяють збільшити площу і час контакту біомаси та субстрату не зменшуючи продуктивність установки, біореактори прості в конструкції і регулюванні.

Основним бар'єром розвитку стартапів в Україні – це відсутність замовників, які б хотіли купувати кінцевий продукт. Тому стартапи створюються в Україні з прицілом на клієнтів з інших ринків (США, Європи, Азії і т.п.), таким чином легше залучити інвестиції та довести свою ідею до серійного продукту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

[1] Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=edf58f89-c170-4be0-8fc7-5e7452893639&title=UkrainaPokraschilaSvoiuPozitsiiuVReitinguglobalniiInnovatsiiniIndeks2020-> ( )

[2] Україна опустилася в рейтингу інноваційних економік Bloomberg <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2859436-ukraina-opustilasa-v-rejtingu-innovacijnih-ekonomik-bloomberg.html>

[3] The Global Competitiveness Report 2019 http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf

[4] Основні тенденції розвитку стартапів в Україні - проблеми, перешкоди і можливості <https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Osnovni-tendentsiyi-rozvytku-startapiv-v-Ukrayini-1-1.pdf>

[5] The Global Startup Ecosystem Ranking <https://startupgenome.com/report/gser2020>

[6] Mendez-Paz D, Omil F and Lema JM (2005) Anaerobic treatment of azo dye Acid Orange7 under fed-batch and continuous. *Water Res.*, 39: 771–778.

[7] Azmi W, Sani RK and Banerjee UC (1998). Biodegradation of triphenylmethane dyes. *Enzym. Microb. Technol.* 22(3): 185–191.

[8] Магістерська дисертація Розробка анаеробного реактора для виробництва біогазу https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/26865/1/Slepchenko_magistr.pdf

УДК 821. 111 – 14 (73) (045) Крейн

**НАЦІОНАЛЬНІ ТРАДИЦІЇ ЕМІЛІ ДІКІНСОН ТА ВОЛТА ВІТМЕНА VS
МОДЕРНІСТСЬКІ НОВАЦІЇ ЕЗРИ ПАУНДА Й ТОМАСА СТІРНЗА
ЕЛІОТА В ФОРМУВАННІ ОРИГІНАЛЬНОСТІ ПИСЬМА
ГАРТА КРЕЙНА**

Колісниченко Анна Віталіївна

кандидат філологічних наук

доцент кафедри

іноземних мов та прикладної лінгвістики

Національний авіаційний університет

м. Київ, Україна

Анотація: У статті проаналізована своєрідність творчості Гарта Крейна, визначені особливості не лише національних концептів, а й естетичні засади світової літератури, які стали елементами модерністської художньої парадигми, а пізніше й постмодерністської культури США. Розвідка пропонує дослідження міфопоетики творчості Гарта Крейна в контексті літератури американського модернізму, деталізуючи особливості складної взаємодії архаїчного міфу, національної художньої традиції феноменів модерної дійсності у створенні авторського неоміфу.

Ключові слова: модерністське письмо, національна традиція, міф, міфологічний простір, поетикальні новації, неоміф.

Говорячи про вчителів і попередників Гарта Крейна, варто згадати американську національну традицію, зокрема Емілі Дікінсон і Волта Вітмена. Дікінсон була шанованою Крейном поетесою і особистістю. Вона для нього є уособленням самої поезії, тієї непоказної шляхетності, що «звеличує вічність у кожному серці» [6, р. 128], як пише Крейн у вірші «До Емілі Дікінсон». Він говорить про муки і страждання, без яких творчість просто неможлива, і

Дікінсон знала і писала про це. Звертаючись безпосередньо до поетеси, Крейн пише, що для плідної праці, як вона й говорила, необхідні не лише розум та любов, а ще й розуміння найпотаємніших думок і почуттів. У своїх віршах поетеса досліджує не такий вже широкий спектр явищ, але це не заважає їй дійти висновку, що найменша частка природи так само складна й невичерпна для пізнання, як і великий Всесвіт. Універсальні, космічні проблеми проходять крізь призму глибоко особистих почуттів, емоцій, аналогій, що уповні відповідало способу її життя, яке було усамітненим і затворницьким. Відомою особливістю її творчості було включення романтичної образності в буцімто реалістичний художній простір. Романтичний конфлікт між ідеалом і дійсністю визначив тематику і емоційну напругу її творів. Людина у поезії Емілі Дікінсон самотня, відчужена від суспільства. Ось цим усім, і нездоланною самотністю кожної людини, тим більше поета, Дікінсон суголосна рефлексіям Крейна. Як і вона, він шукав розради чи підтримки в християнстві, а знайшов співприсутність смерті – як постійне нагадування про кінцевість людини. Якщо світ Дікінсон виразно християнський за своїми топосами, то Волт Вітмен для Крейна, в першу чергу, американський поет, уособлення національної окремішності і неповторності. Вітмен, про що б не писав, завжди співає про себе і про Америку. А сукупно він творить той поетичний всесвіт, в якому перемагає гармонія. Поетичні образи Вітмена виразно прості, як сама природа, і разом із тим багатовимірні і таємничі, як прояви духу. У простих і звичних речах Вітмен побачив прояви вічного і прекрасного, всесвітнього і дуже особистого. Поезія Вітмена змінювала існуюче на той час уявлення про "поетичне"- "непоетичне". Вірші Вітмена сповідальні, відверті, поет ніби прагне подолати відстань між реальністю і її відображенням у поезії. Усе, що спостерігає поет, має право бути Поезією, бо все це прояви Життя. Ці особливості вітменівської поезії спонукали читача розмірковувати, співчувати, розуміти поета. Бо його вірші звернені до всіх і до кожного, адже поет відчуває себе часткою людської спільноти і при цьому її самотнім голосом. Саме цього всього прагнув і Крейн, який вчився у американських романтиків, перш

за все, Дікінсон і Вітмена, говорити про національне у світовому вимірі, локальне розуміти як універсальне. Романтичний міф Америки у Крейна наснажується енергетикою і образністю нового часу, про що він співає у поемі «Міст».

Стосунки з сучасниками у Крейна склалися інакше. Він підкреслено дистанціювався від них, вважав свою позицію окремішньою, інакшою. У діалог він вступав, причому дистанційовано, тільки з Еліотом і Паундом, бо мав їх за рівних собі. Вони, і як критики, і як митці, вплинули на його естетичні смаки – спочатку Паунд, а пізніше (після 1917 р) – Еліот. Паунд був цікавий Крейну прагненням створити нову культуру Заходу, використовуючи стародавні культури Сходу. Ось там, за Паундом, збереглися оті непорушні і zarazом плідні традиції, котрі здатні якщо не зупинити, то пригальмувати занепад сучасності, гармонізуючим фактором чого має стати всеосяжний міф. Тому різнорідні мистецтва, різні жанри і форми вияву духу та художності в людині для Паунда стають приводом для з'ясування місії митця, сутності та смислу мистецтва як такого. Про це його «Cantos», поема, написана за принципами епічної традиції, наповнена історичними алюзіями, географічними локусами та різнорідними культурними маркерами і топосами – безмежна як Всесвіт і дискретно-точна як життя. Відомий американський дослідник Отто Маттісен виділив у поемі Паунда такі основні теми, як подорож в Аїд, історія імператорів Китаю, дискурс Ренесансу і Овідієвих метаморфоз, а також період американської революції [1]. Майже всі із зазначених фрагментів мозаїки світової культури знаходимо у поезії Крейна. Тільки видається, що вектор розбудови поетичного універсуму у митців різний. Паунд йде від Америки у широкий світ, тобто його спрямування відцентрове, Америка – один із сегментів великого світу і не більше. Для Крейна Америка – осердя світу, кульмінація здобутків людства, його вектор – доцентровий. Якщо головне в «Cantos» – це намагання «створити» нову європейську культуру з уламків старих культур, великих традицій минулого, які в сучасності існують як дискретні фрагменти і майже втратили свій смисл, то для Крейна безсумнівне

буття оригінальної американської цивілізації і культури як наслідку плідної взаємодії всієї людності.

Гарольд Блум авторитетно заявив, що Гарт Крейн стоїть вище за Еліота, а поезію Паунда він взагалі не любить і «по-людськи не може прийняти» [4]. Зрозуміло, що Еліот і Паунд – ключові фігури модерністської поезії, з якими пов'язана її поетикальна своєрідність. Тому оригінальність модерністського письма Крейна варто розглядати в порівнянні з Паундом і Еліотом. Крейн і Еліот: у першого міф як засіб синтезу минулого і гармонізації сучасності, у Еліота – як спосіб розвінчати минуле і підірвати довіру до сучасності; Крейн вводить у поетичний простір різні традиції і голоси для відтворення поліфонії єдиного американського універсуму, Еліот, натомість, протиставляє, стикає голоси, традиції, дискурси в дисгармонії колажу; для Крейна головним засобом ретрансляції смислу слугує метафора, для Еліота надважливою у цьому сенсі є форма. Як говорив Т. С. Еліот, «поет повинен ставати більш всеохоплюючим, більш алюзивним, більш алегоричним, щоб силоміць примусити мову...виразити те, що хоче поет» [3]. А для Крейна мова завжди символічна: «Слово має принаймні два значення. Я хочу винайти, як встояти на межі розуміння» [5].

Крейн і Паунд. Нам здається, що Паунд так і не позбавився остаточно від зваби імажизму, котра надавала емоційної розкутості у прагненні дістатись «ближче до кісток». Проголошені Паундом на початку століття прямота і аскетичність мови були чужі метафорично насаженій поетичній манері Крейна. Зближувало їх символістське потрактування історії, функціональне використання якої в міфологічному просторі епосу «Cantos» і поеми «Міст» було принципово різним. Для Паунда епос, за його словами, це поема, що включає історію, додамо, що він і визначається історією, бо це, знову цитуючи його, «історія племені» [2]. Для Крейна, історія в епосі – лише одна з його складових, домінує над якими авторський міф. У Крейна, за всього очевидного словесного надміру, якщо орієнтуватись на вербальний аскетизм Паунда, ледь не кожне слово утримує міфологічний потенціал, воно завжди функціонує у

його первісному значенні, за яким майорить міфічний контекст. Це може бути ім'я Покахонтас чи назва Атлантиди, що збурюють міфи про індіанців і підкорення Америки білими, або про кохання Покахонтас і капітана Сміта, про міфологічну Атлантиду Платона і переїзд першопоселенців через Атлантику, що в часи Крейна вже теж став міфом. А може бути чайка - один з улюблених образів Крейна: звичайний птах, який кружляє над Бруклінським мостом, і постійний персонаж індіанської міфології, в якому поєднались безмежність свободи і вигадливий розум трікстера. Тобто один вербальний маркер Крейна – чайка – утримує і одночасно продукує кілька смислів, від конкретики до символіки міфу, як величний образ Бруклінського мосту, що прибрав міфологічного виміру, став тим новим міфом, який створив Гарт Крейн.

За зізнанням Крейна, його «амбітний» стиль, що так дратував американських критиків, був інспірований реакцією на поезію Томаса Стірнза Еліота. Крейн був захоплений обширом Еліотової ерудиції, що, уформовуючи міфологію нового часу, щедро виявляла себе в рясних алюзіях та ремінісценціях, спонукаючи до поетикальних експериментів. Але при цьому Крейн категорично не приймав притаманне Еліоту песимістичне сприйняття сучасності і, зокрема, його апокаліптичну прогностику майбуття людства, цивілізації, культури. Це була головна теза його дистанційованої у просторі полеміки з Еліотом. Такий авторитетний дослідник як Волдо Френк був переконаний, що поезія Крейна – цілеспрямоване продовження національних художніх традицій у сучасному індустріалізованому світі, і на це його надихнула саме поетична практика Еліота. Трохи вище ми наводили висловлювання Еліота про те, що поет має ставати все більш алюзивним, все більш алегоричним, щоб брутално опанувати мовою, відокремивши від неї смисл. Орієнтуючись на нього і опонуючи йому, Крейн прагнув інтенсивного включення культурної спадщини людства в свій художній універсум, використання якомога більшої кількості елементів різних релігійних та міфологічних традицій. Тому ледь не кожне поетичне слово Крейна, завдячуючи Еліоту, багатозначне, семантично варіативне, що виключає

можливість однозначного прочитання його творів. У Крейна, як і у Вітмена, на якого він постійно покликався, саме слово стало тим простором, на якому і з яким експериментував поет. На переконання Т. С. Еліота, неможливо оцінити внесок поета в літературний процес, не порівнявши його з попередниками – лише контекстуальний вимір, зіставлення з традиціями національної та світової літератури може забезпечити неупередженість об'єктивної оцінки. Еліот ідентифікував добу модерну як період абсолютного духовного декадансу. Саме в цьому Крейн відрізнявся від нього. Підставою для неприйняття Крейном Еліотового песимізму слугувало й те, що останній нібито пропустив деякі важливі духовні події, які були характерними для модерну. Сучасний світ, у тому числі й сучасне американське суспільство (яке для Еліота було безнадійно zdegradованим, і стан занепаду якого ставав все більш катастрофічним), на думку Крейна, все ж мали свою, хай і не таку відчутну, але неповторну духовність, яку й слід було художньо осмислити. Гуманістичні цінності доби модерну, переконував Крейн, не надто відрізняються від традиційних цінностей людства, але вони постають інакшими в кожен час, і цю різницю поети мають не прогледіти, а навпаки – підкреслити. По-різному поети ставилися й до кінцевих цілей літератури. Так, Еліот критикував ліберальні погляди на літературу – велич літератури не можна визначити виключно літературними стандартами. А Крейн вірив, що це і є той вид літературної свободи, що дозволяє створювати поезію, здатну вести читачів новими ділянками свідомості до нового емоційного й чуттєвого досвіду. Для такої поезії повинні віднаходитися нові методи, тому слід вдаватися до нового вокабуляру і нової поетичної техніки. Крейн пояснював важливість теоретичної / технічної побудови поезії тим, що мета такого виду поезії полягає не в логіці, а в читацькому емоційному й чуттєвому досвіді. Вірші міститимуть цілу низку незвичних асоціацій між словами та символами, що може зрозуміти лише читач, який приділяє увагу попередньому досвіду.

Отже, Крейна, перш за все, захоплювала поетика Еліота, як потужний і ефективний засіб ретрансляції інтелектуальних та духовних смислів його поезії.

Але Крейн відчував у роботах Еліота, особливо в «Безплідній землі», цілковитий песимізм, який вважав помилковим. Оponentом Крейна виступив авторитетний критик Ален Тейт, який пояснював Еліотів песимізм наслідком глибоких рефлексій, філософських розмислів про світ, людину та поступ цивілізації. Більше того, на погляд А. Тейта, приватне життя Гарта Крейна, а надто проблематика і поетика його творів – і доводять думку Еліота про крах індивідуальної свідомості.

Найвідоміші епічні поеми модернізму – «Безплідна земля» Еліота, «Cantos» Паунда й «Міст» Крейна, тому в них неважко помітити низку схожих тем і художніх прийомів, символів і т. ін. Кожен із поетів активно залучає до свого художнього полотна різні міфи (Еліот – античні, єгипетські, індійські; Паунд – східні міфи, китайські, античні; Крейн – індіанські, античні, ацтекські), включаючи і християнську міфологію. Кожна поема базується на системі образів, що акумулює весь людський досвід, реалізуючись у алюзіях, цитатах, асоціаціях, перифразах, а інколи і пародіюванні стилів різних епох і їхніх літературних представників. У кожній poemі зустрічається мотив Дантового «Пекла», у Паунда й Крейна – це спуск у Аїд у процесі ініціації героя, а в Еліота картини пекла символізують сучасне життя Америки. Різняться ці твори своїм настроєвим спрямуванням – Еліот показує, що сучасна цивілізація не уникне знищення, бо безплідна земля не може породити надії на порятунок; Паунд шукає вихід для сучасного суспільства у зверненні до цивілізацій минулого, зокрема Сходу; а Крейн на теренах власної країни віднаходить надію на майбутнє, спираючись на традиції своєї землі, що проростають у сучасності, живлячи техногенний бум. Тобто кожен із цих видатних американських поетів-модерністів, спираючись на обшир досвіду світової культури, прагнув його активізації і віталізації – за всієї відмінності їхніх інтенцій і кінцевої мети поезій.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРИ

1. Гарин И. И. Век Джойса / И. И. Гарин. – М.: ТЕРРА-Книжный клуб, 2002. – 848 с.
2. Паунд Эзра. Стихотворения и избранные Cantos / Эзра Паунд. – М.: СПб, 2003. – 887 с.
3. Элиот Т. С. «Улисс», порядок и миф [Электронный ресурс] / Т. С. Элиот. – Режим доступа: <http://www.morebo.ru>
4. Bloom H. Anxiety of influence; a theory of poetry / Harold Bloom. – New York: Oxford University Press, 1973. – 157 p.
5. Crane H. General Aims and Theories [Electronic resource] / Hart Crane. – Access point: <http://www.poetspath.com/transmissions/messages/crane.html>
6. Crane H. The collected poems of Hart Crane. / Hart Crane // Edited with an introduction by Waldo Frank. – New York: Liveright publishing corporation, 1933. – xxxiv, 179 p., ill.

УДК: 373.2.(091)(477)

ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «РОЗВИТОК ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ» В УКРАЇНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Костенко Лариса Давидівна

к. п. н., начальник

Управління освіти

Міської ради Міста Кропивницького

м. Кропивницький, Україна

Анотація. У публікації розглядається зміст поняття «розвиток позашкільної освіти» в Україні у другій половині ХХ – початку ХХІ століття. Для розкриття означеного поняття автор зупиняється на трактуванні поняття «позашкільна освіта». Розвиток позашкільної освіти розглядається як неперервний процес зміни її стану у контексті суспільних, соціально-політичних, економічних перетворень, що характеризується кількісними і якісними показниками.

Ключові слова: позашкільна освіта, розвиток позашкільної освіти, Закон України «Про освіту», Закон «Про позашкільну освіту», діти та підлітки.

Позашкільна освіта є невід’ємною складовою системи безперервної освіти в Україні. Незважаючи на те, що педагогічний інтерес до позашкільної освіти фіксуємо від найдавніших часів, становлення її як поняття прослідковується лише з початку ХХ ст. У 20-х рр. ХХ ст. було визнано, що позашкільна освіта потрібна для культурного поступу країни як найкращий засіб виховання гармонійно розвиненої особистості та трактувалася як всебічний розвиток особистості, розумовий, моральний, естетичний, фізичний, що здійснюється через позашкільні заклади різних типів [1].

У матеріалах періодичної преси початку 50-х рр. ХХ ст. це поняття трактувалося як самостійна ланка в системі комуністичного виховання дітей і

підлітків, система різного роду заходів для організації змістовного дозвілля, задоволення запитів і потреб дітей з боку державних і громадських установ та організацій [2].

Є. Мединський тлумачив, що позашкільна освіта є доповненням до шкільної освіти і задовольняє різні інтереси дітей і розумно організовує їхнє дозвілля. Позашкільна освіта, на думку вченого, означає безперервний розвиток людини протягом усього її життя, у результаті вона прилучається до культурних цінностей і оволодіває здатністю до творчості в усіх сферах життєдіяльності суспільства [3]. Визначення Є. Мединським поняття «позашкільна освіта» як засобу всебічного гармонійного розвитку особистості, що здійснюється в позашкільних закладах різних типів, на наш погляд, залишається актуальним і сьогодні.

Ретроспективний аналіз розвитку педагогічної науки показує, що позашкільна освіта – це спеціально організована педагогічна діяльність, яка має яскраво виражену власну специфіку. На всіх етапах історичного розвитку України вона безперервно збагачувалася новим змістом, новими формами.

Сучасне розуміння поняття позашкільної освіти закріплено статтею 38 Закону України «Про освіту», де вказується, що вона є частиною структури освіти і спрямовується на розвиток здібностей, талантів дітей, учнівської та студентської молоді, задоволення їх інтересів, духовних запитів і потреб у професійному визначенні.

У сучасному розумінні дослідників Р. Науменко, Н. Останіної, позашкільна освіта – це науково обґрунтована в логічній єдності, наступності та послідовності система додаткових знань, умінь та навичок, що здобувають діти і молодь у позашкільних закладах освіти різних типів, інших закладах освіти як центрів позашкільної роботи в позаурочний і позанавчальний час [4; 5]. Таким чином, у цьому понятті зафіксовано його науковий, педагогічний і суспільно корисний аспекти.

Отже, позашкільна освіта є складовою системи безперервної освіти, визначеної Конституцією України, Законом України «Про освіту», «Про

позашкільну освіту», є цілеспрямованим процесом і результатом навчання, виховання, розвитку та соціалізації підростаючого покоління, спрямована на розвиток здібностей та обдарувань вихованців, учнів і слухачів, задоволення їх інтересів, духовних запитів і потреб у професійному визначенні у вільний час в позашкільних закладах й інших соціальних інституціях.

На підставі теоретичного аналізу і практики встановлено, що особливість позашкільної освіти визначається тим, що, будучи складовою системи безперервної освіти, вона може здобуватися громадянами різних вікових категорій і характеризується добровільною участю в освітньому процесі; відсутністю жорстких регламентуючих настанов; вільним вибором занять; диференціацією за інтересами до конкретної галузі науки, культури, техніки та технологій; постановкою перед кожним реально досяжних завдань; різноманітністю видів діяльності та сфер спілкування, що сприяє набуттю досвіду соціальних відносин.

Функціонування позашкільної освіти пов'язано з розвитком її теорії та практики.

Розвиток – це еволюція, спрямована зміна якої-небудь органічної цілої (біологічної, соціальної, культурно-історичної), у процесі якої розгортаються її внутрішні можливості.

Розвиток – це незворотна, спрямована, закономірна зміна матеріальних і ідеальних об'єктів. Тільки одночасна наявність усіх трьох зазначених властивостей виділяє процеси розвитку серед інших змін: зворотність змін характеризує процеси функціонування (циклічне відтворення постійної системи функцій); відсутність закономірності характерна для випадкових процесів катастрофічного типу; за відсутності спрямованості зміни не можуть накопичуватися, і тому процес втрачає характерну для розвитку єдину, внутрішню взаємозалежну лінію.

У результаті розвитку виникає якісно новий стан об'єкта, що виступає як зміна його складу або структури (тобто виникнення, трансформація або зникнення його елементів або зв'язків). Позашкільна освіта розвивається як

динамічна система в єдності всіх компонентів, а її розвиток визначається соціально-економічними чинниками та ієрархією ціннісних орієнтацій суспільства. При цьому взаємозв'язок системи позашкільної освіти із соціальним середовищем має відкритий характер і проявляється у змінах як середовища, так і системи загалом.

Дослідники Р. Науменко, Н. Останіна [4; 5] дають такі визначення поняття «розвиток позашкільної освіти»:

– об'єктивний процес, сутність якого полягає в закономірній, послідовній, цілеспрямованій зміні її стану. Проте, на думку дослідників, історія розвитку позашкільної освіти (на відміну від її сутності) мало досліджена;

– поступальний рух об'єкта від простого до складного, від старого до нового;

– у розвитку вітчизняної позашкільної освіти у другій половині ХХ – початку ХХІ ст. відбилися цивілізаційні, антропологічні, історичні зміни людського суспільства; взаємини поколінь .

Отже, розвиток позашкільної освіти в Україні у другій половині ХХ – початку ХХІ ст. розглядаємо як неперервний процес зміни її стану у контексті суспільних, соціально-політичних, економічних перетворень, що характеризується кількісними і якісними показниками. Рушійною силою розвитку позашкільної освіти є реальна можливість її здобуття для забезпечення відповідності вимогам, що ставить життя перед особистістю.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Народное образование в СССР. (Сб. документов. 1917–1973). – М.: Педагогика. – 1974. – 559 с.

2. Митина И. И. Становление и развитие системы внешкольных учреждений // Нар. образование. – 1959. – № 11. – С. 90-94.

3. Медынский Е. Н. Народное образование в СССР. – М.: Учпедгиз, 1947. – 263 с.

4. Науменко Р. А. Державне регулювання розвитку позашкільної освіти в Україні: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. – К., 2013. – 40 с.

5. Останіна Н. С. Проблеми організації клубної роботи з учнівською молоддю в педагогічній теорії й практиці України (1917–1931 рр.): автореф. дис... канд. пед. наук. – К., 2004. – 20 с.

УДК: 57:57.041:571.27; 61:615:616:616-002

**ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ
ЗАСТОСУВАННЯ ДЕЯКИХ ІМУНОЛОГІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ ЯК
МАРКЕРІВ СТАНУ ІМУННОЇ СИСТЕМИ**

Кошова Олена

к.фарм.н. доцент

Філімонова Наталія Ігоревна

д.мед.н, професор

Шикало Валерія

Студентка

Національний фармацевтичний університет

м. Харків, Україна

Анотація: в статті наведені результати експериментального обґрунтування доцільності застосування деяких імунологічних показників у лабораторній практиці як предикторів розвитку стресасоційованих захворювань та маркерів стану імунної системи за умови хронічного іммобілізаційного стресу у щурів.

Ключові слова: стрес, імунна система, лимфоцити, цитокіни, щури

В основі формування різноманітних захворювань цивілізації, серед яких провідне місце належить серцево-судинним захворюванням (ССЗ), неврозам і захворюванням внутрішніх органів психосоматичної етіології, лежить патологічний вплив тривалого психоемоційного стресу. Хронічний стрес порушує адекватну реакцію на зовнішні і внутрішні подразники, що призводить до трансформації психічного напруження у фізичний дискомфорт та віддзеркалюється погіршенням здоров'я або розвитком захворювання [с.194, с.135]. Психологічне перенапруження, що найчастіше обумовлено пережитим у минулому гострим стресом і наявністю хронічної стресової ситуації, відіграє

значну роль у патогенезі захворювань шлунково-кишкового тракту (ШКТ), інфаркту міокарду, цукрового діабету [с.65],[с.252].

Показано, що при багатьох патофізіологічних станах порушується взаємодія нейроендокринної та імунної систем. Посилення цих порушень стресом може відігравати значну роль в прогресуванні патології. Саме через порушення їх злагодженої роботи розвиваються соматичні захворювання [Ошибка! Закладка не определена., с.86].

Узгодженість роботи імунної і нейроендокринної систем у нормальних умовах та у відповідь на дію патогенного чинника опосередковують цитокіни, які є також й основними міжклітинними білками-месенджерами імунної системи. Саме вони виконують важливу роль регуляторів запалення, міжклітинних взаємодій на місцевому та системному рівні. Активуючи лімфоцитоз, фагоцитоз, цитокіни індукують інтерферони, стимулюють мітоз, а також відповідають за інші процеси, що пов'язані з запальною відповіддю [с.206, с.85]. Патофізіологи та клініцисти розглядають запалення як преїмунну відповідь, що передує формуванню імунітету на нейтралізацію патогенів, включаючи аутоантигени [с.224].

Імунна система є однією з найчутливіших систем, що реагує на чинники малої інтенсивності і найбільш точно характеризує компенсаторно-адаптаційні можливості та резерви організму, що розвиваються за різноманітних патологічних станів, зокрема, стресу. Підвищені рівні кортикостероїдів і катехоламінів викликають збільшення синтезу білків гострої фази, цитокінів (ФНО- α) та інтерлейкінів. В результаті виникає запалення, що опосередковується цілим рядом прозапальних і протизапальних медіаторів та проявляється структурними, функціональними і метаболічними порушеннями та розладами мікроциркуляції [Ошибка! Закладка не определена., с.82].

Отже, імунологічні показники можуть служити чутливими і інформативними біомаркерами загального стану організму та предікторами розвитку захворювань психосоматичної природи. Вищенаведене обумовлює значимість поглибленого вивчення молекулярно-клітинних механізмів розвитку

психосоматичних патологій та необхідність пошуку специфічних маркерів розвитку стресасоційованих захворювань.

Мета дослідження. Метою нашої роботи стало експериментальне обґрунтування доцільності застосування деяких імунологічних показників як маркерів стану імунної системи при хронічному іммобілізаційному стресі у щурів.

Матеріали і методи дослідження. Досліди проведено на білих нелінійних щурах самцях масою 180-200 г., отриманих з віварію ННПФ НФаУ. На початку експерименту щури проходили акліматизацію протягом 7 днів. Тварин утримували відповідно до діючих правил по віварію, на стандартному харчуванні з вільним доступом до води. З тваринами поводитись згідно з положеннями "Європейської конвенції із захисту хребетних тварин, що використовуються в експериментальних та інших наукових цілях" (Страсбург, 1986 р. зі змінами, внесеними в 1998 р.) [, с.142].

Модель хронічного нервово-м'язового напруження відтворювали за методичними рекомендаціями [с.459]. Тварини були розподілені на 2 групи по 10 особин у кожній. Перша група – інтактні тварини, яких не піддавали ніякому впливу. Друга група, контрольна патологія – тварини, яких вміщували у тісні пластикові контейнери, перевертали на спину та витримували у такій позі 4 години протягом 18 діб. Забір біоматеріалу для дослідження здійснювали на 5 добу після експозиції стресу (стадія тривоги) та 18 добу, що відповідає стадії виснаження загального адаптаційного синдрому (ЗАС) [**Ошибка! Закладка не определена.**, с.459]. Евтаназію тварин (по 5 особин з групи) під інгаляційним наркозом проводили на 5 та 19 добу експерименту. Ступінь виразкоутворення в шлунку визначали за виразністю рельєфу слизової оболонки, наявністю крововиливів, кількістю виразко утворень у балах [с.327].

Для оцінки стану імунітету тварин проводили визначення лейкограми, кількості лейкоцитів у крові та активності фагоцитарної системи у динаміці: на 4 та 18 добу стресового впливу. Дослідження проводили через 1 годну після закінчення іммобілізації тварин. Концентрацію лейкоцитів підраховували в

камері Горяєва [, с.123]. При визначенні фагоцитарної активності нейтрофілів як об'єкт фагоцитозу використовували клітини дріжджів [с.102]. Оцінку фагоцитарної активності нейтрофілів (ФАН) проводили за показниками «Індекс фагоцитозу» (ІФ) та «Фагоцитарне число» (ФЧ). Імунологічний статус тварин на тлі стресу оцінювали за вмістом цитокінів – інтерлейкінів ІЛ1 β , ІЛ10 та фактору некрозу пухлин (ФНО α) згідно з інструкціями до наборів виробника (ЗАТ «Вектор-Бест», м. Новосибірськ (Росія)).

Отримані результати обробляли за допомогою стандартного пакету програм «Statistica v. 6.0»: параметричні дані – за критерієм Ньюмена-Кейлса, а непараметричні дані – за допомогою критеріїв Крускала-Уолліса і Манна-Уїтні. Перевірку на нормальність розподілу даних проводили за допомогою Шапіро-Уїлка. Відмінності між групами вважали статистично значущими при рівні $p < 0,05$.

Результати дослідження. Як показало проведене дослідження, щоденна 4-годинна іммобілізація протягом 4 діб викликала у тварин з групи позитивного контролю характерні зміни загально-соматичних показників стану гіпоталамо-гіпофізарно-адреналової системи (ГГАС): у слизовій оболонці шлунку спостерігали ерозивновиразкові утворення, гіперемію та крововиливи, у середньому кількість виразок дорівнювала 3,8, їх виразність була оцінена у 1,8 балів, виразковий індекс (ВІ) у цій групі склав 1,8. На 18 добу кількість ерозивновиразкових утворень збільшувалася у середньому до 5,8, їх виразність посилювалася до 2,6 балів, відповідно ВІ склав 2,6. Проте проведений статистичний аналіз не виявив відмінностей між даними, отриманими на 5 добу та 18 добу експерименту.

Визначення маси внутрішніх органів показало, що на 5 добу експерименту (у стадію тривоги ЗАС) відносна маса (ВМ) тимусу невиразно знижувалася, проте маса селезінки та наднирників залишалася на рівні інтактних тварин (табл. 1). У стадію виснаження, на 18 добу, зниження ВМ тимусу посилювалося, що свідчить про супресивний вплив хронічного стресу на цей орган. Маса наднирників статистично значуще збільшувалася (табл. 1),

що, ймовірно, викликано інтенсивним синтезом та вивільненням у кров гормонів, які відіграють провідну роль у забезпеченні адаптаційних процесів за умов стресу – кортизолу, адреналіну та норадреналіну.

Таблиця 1.

Динаміка відносної маси внутрішніх органів щурів за умови іммобілізаційного хронічного стресу ($x \pm Sx$), (n = 5)

Групи тварин	Термін спостереження, доба	Показники		
		МК тимусу	МК селезінки	МК наднирників
Інтактний контроль	5	0,116±0,002	0,40±0,02	0,017±0,002
	18	0,114±0,002	0,41±0,05	0,018±0,001
Контрольна патологія (стрес)	5	0,117±0,002	0,42±0,04	0,022±0,002
	18	0,110±0,001*	0,45±0,03	0,027±0,001*

Примітки: Для статистичного аналізу результатів використовували дисперсійний аналіз і метод Н'юмена-Кейлса.

* – відмінності статистично значущі щодо інтактного контролю, $p < 0,05$;

n – кількість тварин у групі.

Фагоцитоз є універсальним ефектором гомеостазу, що реагує на численні сигнали щодо дестабілізації внутрішнього середовища організму [Ошибка! Зкладка не определена., с.86]. Хронічна іммобілізація тварин призводила до зниження фагоцитарної активності нейтрофілів. Виразність порушень корелювала з терміном стресового впливу. Якщо у стадію тривоги спостерігали невиразне зниження поглинаючої активності нейтрофілів, то у стадію виснаження потерпали обидва компоненти процесу (статистично значуще знижувалася як кількість фагоцитуючих клітин, так й їхня здатність до поглинання інфекційного агенту). Відомо, що нейтрофіли виконують 2 основні функції – фагоцитоз і секрецію біологічно активних речовин. Вони першими надходять із крові до місця перебування патогену. Саме з їх діяльністю пов'язане виникнення гіпертермії, інтоксикації на ранніх етапах запалення, а

також формування гнійного ексудату й обмежувального валу навколо вогнища інфекції. У роботі Нестерової І. В зі співав. показано, що клітини з підвищеною фагоцитарною функцією менш активно секретують біологічно активні речовини [с.286].

У нашому досліді зниження фагоцитарної активності циркулюючих нейтрофілів відбувається на фоні нейтрофільозу за рахунок збільшення частки незрілих, паличкоядерних, клітин (табл. 2), що ймовірно пояснює зниження здатності нейтрофілів до фагоцитозу.

Таблиця 2

Динаміка фагоцитарної активності ПЯЛ та показників лейкограми за умови хронічного іммобілізаційного стресу у щурів ($x \pm Sx$), $n=5$

Показники	Термін спостереження, доба	Групи тварин	
		Інтактний контроль	Контрольна патологія (стрес)
ФІ	5	79 (69÷89)	71,2 (62÷78)
	18	85,4 (80÷90)	69 (53÷90) *
ФЧ	5	1,97 (1,8÷2,1)	1,14 (1,0÷1,3) *
	18	2,1 (1,8÷2,3)	1,07 (0,9÷1,3) *
Лейкоцити, 10^9 1/л	5	$11,05 \pm 0,4$	$13,2 \pm 0,7$
	18	$12,7 \pm 0,5$	$16,30 \pm 1,01$ *
нейтрофіли ПЯ, %	5	$1,2 \pm 0,3$	$1,8 \pm 0,3$
	18	$1,6 \pm 0,37$	$3,8 \pm 0,3$ *
нейтрофіли СЯ, %	5	$13,4 \pm 0,6$	$14,8 \pm 0,88$
	18	$14 \pm 0,4$	$14,8 \pm 1,16$

Примітки: Для статистичного аналізу отриманих даних використовували метод Манна-Вітні.

* – відмінності статистично значущі щодо інтактного контролю, $p < 0,05$;

n – кількість тварин у групі.

Деякі автори вважають вираженість нейтрофільозу показником інтенсивності запальної реакції зокрема за умови стресу [с.137]. Ймовірно при

стресовій ситуації існує підвищена потреба в нейтрофілах, тому до циркуляції у кров надходять й молоді паличкоядерні форми клітин.

Динаміка прозапальних і протизапальних цитокінів за умови хронічного стресу мала двофазовий характер – на стадії тривоги (5 доба) вміст прозапальних цитокінів знижувався (табл.3), що, в свою чергу, викликало посилення імунних реакцій, направлених на пригнічення запалення – підвищення вмісту ІІ-10. На стадії виснаження відбувалася зворотна динаміка цитокінів: вміст прозапальних цитокінів ІІ-1 β і TFN- α у крові щурів з групи контрольної патології збільшувався, а вміст протизапального ІІ-10 виявляв тенденцію до зниження. Порушення балансу про/протизапальних цитокінів у бік підвищення прозапальних вказує на розвиток генералізованого запального процесу (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка прозапальних та протизапальних цитокінів у крові щурів за умови хронічного іммобілізаційного стресу ($x \pm Sx$), n=5

Групи тварин	Термін спостереження	ІІ-10	ІІ-1 β	TFN- α
Інтактний контроль	5	191,2 $\pm$ 13,69	16,70 $\pm$ 0,87	3,39 $\pm$ 0,54
	18 діб	204,0 $\pm$ 13,12*	12,87 $\pm$ 0,95*	1,31 $\pm$ 0,50*
Контрольна патологія (стрес)	5	243,8 $\pm$ 10,68	15,60 $\pm$ 0,83	3,56 $\pm$ 0,41
	18 діб	165,6 $\pm$ 4,18 ^{p<0,06}	25,80 $\pm$ 1,07*	6,28 $\pm$ 0,38*

Примітки: Для статистичного аналізу отриманих даних застосовували дисперсійний аналіз і метод Н'юмена-Кейлса.

* – відмінності статистично значущі щодо інтактного контролю, p<0,05;

n – кількість тварин у групі.

У стадії виснаження за хронічного стресу знову активуються прозапальні цитокіни та медіатори запалення, на певному рівні яких можливий розвиток запального процесу, і, як наслідок – соматичної патології [Ошибка! Закладка не определена., с.86]. За даними літератури ІІ-1 β виконує роль модулятора

взаємодії окремих субсистем нейроендокринно-іmunної системи. Багато структур ЦНС мають рецептори до ІL-1 β . Цей цитокин, поряд з іншими, є потужними стимулятором продукції кортикостероїдів надниркових залоз. В основному ІL-1 β секретується макрофагами, але показана також здатність нейронів, гліальних елементів, клітин наднирників до його секреції, що свідчить про важливу роль ІL-1 β як медіатору нейроіmunної взаємодії при стресі [Ошибка! Закладка не определена., с.88Ошибка! Закладка не определена.].

Основним протизапальним цитокином вважається інтерлейкін 10 (ІL-10). Як й ІL-1 β він виявляє плейотропну дію щодо регуляції іmunних процесів та запалення. Інтерлейкін 10 знижує експресію цитокінів, Т-хелперів-1 лімфоцитів (Th1), антигенів МНС класу II и ко-стимулюючих молекул на макрофагах, пригнічує індукцію секреції запальних цитокінів TNF- α та ІL 1 β , стимулює продукцію антитіл с.88-94].

Таким чином, результати нашого дослідження дозволяють зробити висновок про істотну значущість стресу як ймовірного фактора подальшого розвитку психосоматичних захворювань (внутрішніх органів) та переконливо свідчать, що окремі показники іmunної системи можна використовувати як маркери не тільки стану іmunної системи, а також й як предиктори розвитку стресасоційованих захворювань. При співставленні результатів загального аналізу крові, динаміки цитокінів у крові з клініко-анамнестичними даними пацієнта можна отримати цінну інформацію для постановки діагнозу, оцінки попередньої терапії, тактики ведення хворого і формулювання прогнозу захворювання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- 1 Корнацький В. М., Михальчук В. М., Дяченко Л. О. Вплив стресу на розвиток і перебіг захворювань / В. М. Корнацький, В. М. Михальчук, Л. О. Дяченко. // Світ медицини та біології. – 2017. – № 1(59). – С.194-202
- 2 Broadbent E., Koschwanez H.E. The psychology of wound healing // Curr. Opin. Psychiatry. – 2012. – Vol. 25 (2). – P. 135–140.

3 Палій І.Г. Стрес як фактор виникнення розповсюджених терапевтичних захворювань та шляхи його оптимальної корекції / І.Г. Палій, С.В. Заїка, Г.І. Вихристюк // Ліки України. – 2009. – №7. – (133). – С. 65-70.

4 Effect of potentially modifiable risk factors associated with myocardial infarction in 52 countries (the INTERHEART study): case-control study / Salim Yusuf, D.Phil Steven Hawken, M.Sc. Stephanie Ôunpuu, Tony Dans, Alvaro Avezum, Fernando Lanas, et al. // The Lancet Published: September 11, 2004DOI:[https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(04\)17018-9](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(04)17018-9)[https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(04\)17018-9/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(04)17018-9/fulltext)

5 Golden S. H. A review of the evidence for a neuroendocrine link between stress, depression and diabetes mellitus / S. H. Golden // Curr. DiabetesRev. – 2007. – Vol. 3, N 4. – P. 252-259.

6 Riis J.L. Maternal Distress and Child Neuroendocrine and Immune Regulation / J.L. Riis, D.A. Granger, C.S. Minkovitz, K. Bandeen-Roche et all // Soc Sci Med. 2016 Feb; 151: 206–214. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4766032/>

7 Прохоренко І.О. Стресс и состояние иммунной системы в норме и патологии. краткий обзор литературы /І.О. Прохоренко, В.Н. Германова, О.С. Сергеев // Вестник медицинского института «РЕАВИЗ». – 2017. – № 1. – С.82-90

8 Carson W.F., Kunkel S.L. Regulation of cellular immune responses in sepsis by histone modifications // Advances in protein and structural biology. – 2017. – Vol. 106. – P. 191–224.

9 . Кожем'якін Ю. М. Науково-практичні рекомендації з утримання лабораторних тварин та роботи з ними / Ю. М. Кожем'якін, О. С. Хромов, М. А. Філоненко, Г. А. Сайфетдінова. – К.: Авіцена, 2002. – 156 с.

10 .Загальні етичні принципи експериментів на тваринах. Перший нац. конгрес з біоетики, Київ, 2001 // Ендокринологія. – 2003. – Т. 8, №1. – С. 142–145.

11 Дев'яткіна Т.О. Доклінічне дослідження стреспротективної дії фармакологічних засобів / Т.О. Дев'яткіна, О.М. Важнича, Р.В. Луценко // Доклінічні дослідження лікарських засобів : метод. рек. / за ред. чл.-кор. АМН України О.В. Стефанова. – К. : Авіцена, 2001. – С. 457– 470.

12 Яковлева Л.В. Експериментальне вивчення нових противиразкових препаратів / Л.В. Яковлева, Г.В. Оболенцева, Л.П. Брюзгінова // Доклінічні дослідження лікарських засобів / Метод. рекомендації за ред. чл.-кор. АМН України О.В. Стефанова – К.: Авіцена, 2001. – с. 321-333.

13 Лабораторные исследования в клинике / Под ред. В.В. Меньшикова – М.: Медицина, 1987. – 365 с.

14 . Бутенко Г.М., Терешіна О.П., Максимов Ю.М., Аркадьєв В.Г та ін. Вивчення імунотоксичної дії лікарських засобів // Доклінічні дослідження лікарських засобів / Метод. рекомендації за ред. чл.-кор. АМН України О.В. Стефанова – К.: Авіцена, 2001. – С.102-114

15 Нестерова І.В., Ковальова С.В., Чудилова Г.А., Ломтатідзе Л.В., Євглевський А.А. Подвійна роль нейтрофілів в реалізації протипухлинного захисту // Імунологія. – 2012. – № 5. – С. 281-287.

16 Jones H.R., Robb C.T., Perretti M., et al. The role of neutrophils in inflammation resolution. *Seminars in immunology*. Academic Press. – 2016. . – Vol. 289 (2). – P 137-145. <https://doi.org/10.1016/j.smim.2016.03.007>

17 A.H. Bakiri, E.Ç. Mingomataj Novel Insights on Interleukin-10 Functions: A Manipulative Tool for the Deviation of Immune Response and Disease Outcome / A.H. Bakiri, E.Ç. Mingomataj // *EMJ Allergy Immunol.* – 2019. – Vol. 4 (1)/ – P. 88-94. <https://emj.emg-health.com/wp-content/uploads/sites/2/2019/07/Novel-Insights-on-Interleukin-10-Functions-A-Manipulative-Tool-for-the....pdf>

**ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ПОРОДНИХ ВІДВАЛІВ
ВУГІЛЬНИХ ШАХТ У ЛАКОФАРБОВІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ**

Куцька Ніна Борисівна

ст. виикладач

Лашкін Дмитро Євгенович

Студент

Інститут хімічних технологій СНУ ім. В. Даля

м.Рубіжне, Україна

Анотація: Досліджена можливість отримання пігменту з горілої шахної породи вуглевидобування. Визначені фізико-хімічні показники пігменту. Отриманий пігмент, водно-дисперсійна фарба різних відтінків та шпаклівка з його використанням пройшли випробування. Використання пігменту економічно вигідно та дозволяє утилізувати шахтні породні відвали.

Ключові слова: порода, пігмент, наповнювач, фарба, шпаклівка.

При підземному видобуванні кам'яного вугілля на поверхні утворюються терикони – породні відвали. Саме від діяльності шахт в Луганській області накопичилася найбільша кількість відходів. Тільки на підконтрольній уряду частині території області, за наявною у Департаменті *екології та природних ресурсів Луганської* області інформацією, розташовано 44 породні відвали (36 – закриті), що займають загальну площу у сотні гектарів, тим самим виводячи ці землі із господарського використання. Крім того, якщо відвал палаючий, тобто має осередки горіння, це призводить до забруднення атмосферного повітря продуктами горіння та пилом. На сьогодні в області 6 таких породних відвалів [1, с.98]. Для вирішення цього питання пропонується використати горілу шахтну породу в якості пігментна або наповнювача для водно-дисперсійних фарб, шпаклівок. Це може скласти значний економічний ефект та

поліпшити екологічну ситуацію в регіоні. Дослідження проводились на зразках породи з відвалу шахти «Новодружеська» Луганської області. Завдання роботи полягали в отриманні: пігменту з відвальної породи та його випробуванні; фарб різних відтінків на основі білої водно-дисперсійної фарби та з використанням шахтної породи в якості наповнювача, їх випробуванні; масляної шпаклівки по дереву; розрахунку орієнтовного економічного ефекту від використання горілої шахтної породи в якості наповнювача. Спочатку шахтну породу подрібнювали у лабораторному млині. Для отримання пігменту використовували метод його прокалювання [2, с.41].

Зразки шахтної породи світло-коричневого кольору з низьким вмістом оксидів заліза, просіювали та прожарювали у муфельній печі при температурі 800 °С. При прожарюванні породи, гідроксиди заліза, що присутні в породі, втрачають воду і переходять в гематит. При цьому шахтна порода змінила колір із жовтого на коричнево-червоний з вмістом Fe_2O_3 до 12 %. Отриманий пігмент відносимо до залізоокисних [2, с. 80]. На другому етапі в лабораторних умовах нами було досліджено зразки пігменту. Визначали такі його параметри, як вміст водорозчинних сполук, гігроскопічної вологи, органіки, маслоємність, покривність та водневий показник 50 %-ного розчину суспензії пігментної пасти [3, с.116]. Пігмент з прожареної шахтної породи пройшов випробування. Отримані параметри в межах норми [4]. На третьому етапі пігмент в різних пропорціях у вигляді 50%-ної суспензії додавали до зразків білої водно-емульсійної фарби. З урахуванням фізико-хімічних показників пігменту, були випробувані декілька комбінацій фарби на адгезію, покривність, умовну в'язкість. При визначенні цих показників було встановлено, що в усіх зразках середнє значення адгезії склало 2 бали - незначне відшарування покриттів у вигляді точок уздовж лінії надрізів (не більше 0,5 мм). Зі збільшенням масової частки пігменту у фарбі зменшується величина покривності. Величина умовної в'язкості зразків фарби склала 55-155 с. За фізико-хімічними показниками отримана водно-дисперсійна фарба не поступається фарбі, яка виготовляється за ТУ У 24.6-32803942-021:2010 [5].

На четвертому етапі лабораторних досліджень нами була виготовлена шпаклівка по дереву. Масляну шпаклівку виготовляли за ГОСТ 10277-90 [6].

Виготовлена масляна шпаклівка по дереву, яка пройшла випробування на стійкість до погодних умов. Отриманий пігмент відноситься до техногенних і тому його використання вигідно не тільки з точки зору економічної доцільності, а й дозволяє утилізувати шахтні породні відвали.

Пропонується на основі отриманих даних та результатів випробувань налагодити підприємство по виготовленню пігменту та лакофарбових покриттів на промисловому майданчику колишнього хімічного виробництва ТОВ «Рубіжанський Краситель». Вважаємо, що це дозволить частково вирішити ряд соціально-економічних та екологічних питань нашого регіону.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Екологічний паспорт регіону Луганська область/ *Департамент екології та природних ресурсів Луганської обласної державної адміністрації*. -- Северодонецьк, 2020. – 155 с.

2 Мартинкевич, А. А. Пигменты для современных лакокрасочных материалов: учебно-метод. пособие для студентов по специальности «Химическая технология производства и переработки органических материалов» / А. А. Мартинкевич, Н. Р. Прокопчук. – Минск: БГТУ, 2014. – 130 с.

3. Ніконець І.І. Будівельне матеріалознавство : лабораторний практикум / І. І. Ніконець, І. М. Добрянський, Р. А. Шмиг. – Львів, 2012. 127 с.

4. ДСТУ 2425-94. Національні стандарти України. Пігменти та наповнювачі неорганічні. Терміни та визначення.

5. Фарби фасадні водно-дисперсійні Синтего-ВДС ТЕХНІЧНІ УМОВИ ТУ У 24.6-32803942-021:2010

6 ГОСТ 10277-90. Шпаклівки. Технічні умови.

УДК 599

**ДИНАМІКА ЧИСЕЛЬНОСТІ МИСЛИВСЬКИХ ТВАРИН ДП
«ВЕЛИКООЛЕКСАНДРІВСЬКЕ ЛМГ» В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ
ОПТИМІЗАЦІЇ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ**

Лисенко Валерій Іванович

д. б. н., професор

Тищенко Павло Вікторович

магістр з екології

Мелітопольський інститут екології

та соціальних технологій ВНЗ «Україна»

г. Мелітополь, Україна

Анотація: динаміка чисельності мисливських тварин на території України залежить від багатьох факторів, серед яких ведучими є циклічність коливання чисельності, незаконне добування(браконьєрство), епізоотії та соціально-економічні фактори. На прикладі мисливського господарства Херсонської області проведено аналіз стану чисельності та її коливання на протязі 2016 – 2019 років. Запропоновано комплекс заходів по покращанню стану мисливської фауни.

Ключові слова: мисливські тварини, відтворення, добування, вовк, лисиця, фактори середовища, біотехнія, браконьєрство, штучне розведення.

Значну частину фактичного матеріалу було отримано під час польових досліджень авторів на протязі 4 поточних років (2016 - 2019). Статистичні матеріали взяті з довідок 2ТП-полювання.

Завданнями нашого дослідження було вивчити особливості природних умов мисливського господарства, які обумовлюють видовий склад мисливських тварин та динаміку їх чисельності, залежність чисельності від особливостей їх використання та запропонувати методи та шляхи оптимізації використання

мисливських ресурсів. Було визначено якість мисливських угідь по їх придатності для різних видів та визначено оптимальну чисельність основних видів, що використовуються.

Угіддя мисливського господарства ДП «Великоолександрівське ЛМГ» розташовані у південній частині України на Правобережжі Дніпра у двох районах – Нововоронцовському та Бериславському. Загальна площа господарства складає 41577,2 га. Територія господарства відноситься до Причорноморської середньо-степової фізико-географічної провінції степової зони України. Клімат цього регіону помірно континентальний, з різкими коливаннями температур на протязі року. Для регіону характерні невелика кількість опадів, часті посухи і сильні вітри - суховії. Зимою на території області циркулюють холодні повітряні маси, які зумовлюють значні погодні коливання, в тому числі різкі зниження температури і похолодання, але снігу майже немає, а ожеледі досить рідкісні.

Склад угідь мисливського господарства представлено на табл. 1.

Таблиця 1

Загальний розподіл типів угідь у ДП «Великоолександрівське ЛМГ»

№№ з.п	Шифр угідь	Тип угідь	Площа, га	%
1.	1.2	Хвойний ліс	173,8	0,4
2	2.2	Листяний ліс	2699,6	6,5
3	5.3	Орні землі	27051,08	65,1
4	6.1	Луки	11652,02	28,0
5	8.1	Водойми	0,7	-
Разом			41577,2	

Визначення бонітету виділів угідь для кожного виду проведено у відповідності до «Настанови з упорядкування мисливських угідь»[1]. Остаточне обстеження та оцінка якості угідь з урахуванням додаткових факторів, що впливають на якість угідь та оптимальну чисельність основних

видів, що використовуються для полювання, складалась з декількох складових [3]. Загальний результат представлено в представлено в табл.2.

Таблиця 2

Оптимальна щільність та чисельність диких мисливських тварин

Площа стацій, га	Середній бонітет	Щільність (гол./1000 га)	Ємність угідь, особин
<i>Олень шляхетний</i>			
3605	2,3	13,5	48
<i>Козуля європейська</i>			
3605	2,4	40,5	146
<i>Кабан</i>			
3605	2,3	13,5	47
<i>Заєць-русак</i>			
41577,2	2,6	46	1951
<i>Фазан</i>			
4844	3,1	130	659
<i>Куріпка сіра</i>			
38586	2,6	48	1883

Взагалі на території господарства нами виявлено перебування 55 видів мисливських птахів та 20 видів ссавців, з яких 21 вид птахів та 3 - ссавців занесено до Червоної книги України.

Існуюче поголів'я оленя зараз не досягає розміру оптимальної ємності угідь і тому мисливствознавець господарства мусить самостійно вираховувати кількість особин для вилучення у конкретному році, виходячи з даних таксації. У такому разі краще проводити обмежене полювання, поступово доводячи на протязі певного періоду чисельність поголів'я до оптимальної величини. За мінімально допустимої щільності може проводитися лише вилучення тварин у незначних розмірах.

Це має взагалі важливе значення при експлуатації поголів'я копитних. Можна докладати дуже багато зусиль для відтворення поголів'я цих тварин, які

будуть відселятися на сусідні території, а скористатися результатами своєї праці мисливці не в змозі. Це породжує таке негативне явище, як браконьєрство, що має значне поширення[2].

Тому, за умови досягнення мінімальної щільності в угіддях ДП «Великоолександрівське ЛМГ» наприклад, оленя, можна регулярно проводити обмежене полювання. При правильній постановці роботи це буде мати лише позитивне виховне значення. Але при цьому треба орієнтуватися виключно на реальні дані щодо чисельності, поставивши за мету її поступове нарощування та проведення, з часом, повноцінного регулярного полювання[4].

Таблиця 3

Оптимальна (1) та фактична (2) чисельність мисливських тварин

Р о к и	олень		козуля		кабан		заєць русак		фазан	
	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
2016	48	39	146	476	47	103	1951	2520	659	2136
2017	48	27	146	408	47	86	1951	2308	659	2138
2018	48	25	146	382	47	87	1951	2320	659	2152
2019	48	22	146	226	47	57	1951	2338	659	2166

Особливу увагу привертає динаміка чисельності фазана. Фактична чисельність цього виду щорічно перевищує оптимальну. Це обумовлено постійними випусками в угіддя щорічно по 150 -200 особин, великими обсягами біотехнічних заходів, в тому числі підгодівлею птахів в скрутних умовах (переважно взимку) та постійним вилученням в угіддях лисиці та вовка. Так, за період 2016 – 2019 р.р. в господарстві вилучено 423 лисиці та 22 вовки.

Фазан в Україні без підтримки людини може самостійно мешкати лише в обмеженій кількості місць. Мисливське господарство ДП «Великоолександрівське ЛМГ» має найкращі умови для цього виду. То ж, за такого стану угідь, варто вкладати фінанси в інтродукцію цього птаха при одночасному впровадженні полювання. У той же час, за оптимальних екологічних умов, приріст чисельності фазана в господарстві відрізняється доволі високими показниками, які значно перевершують середньорозрахункові

дані. Але загалом при експлуатації ресурсів фазана бажано орієнтуватись на проведення повноцінного полювання упродовж 2-3 сезонів після випуску птахів. Вилучення фазана та куріпки потрібно збільшити щонайменше до 20% осінньої чисельності.

Фактична чисельність інших видів на протязі 2016 – 2019 р.р. також перевищує оптимальну. Вважаємо, що це відбувається за занижене їх використання, що показує табл. 4.

Таблиця 4

Чисельність на початок полювання (1) та розмір вилучення (2) поголів'я звірів на кінець мисливського сезону

Р о к и	олень		козуля		кабан		заєць русак		фазан	
	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
2016	32	-	476	5	103	3	2520	175	2136	218
2017	27	-	408	8	86	1	2308	522	2138	283
2018	25	-	382	1	87	-	2320	256	2152	156
2019	22	-	226	6	57	1	2338	327	2186	262

Зменшення чисельності оленя на нашу думку, пояснюється декількома причинами:

- знищення оленів бракон'єрами за межами господарства;
- появлення інбридингу в місцевому угрупованні. Завезені в господарство у 50-ті роки олені асканійської форми здатні в обмеженій чисельності до інбридингу, за рахунок якого зменшується генетичне різноманіття, падає плодючість та виживання цих останніх оленів. Тому для покращання ситуації потрібно в найближчий час завести 12 - 15 особин оленів з Асканії Нової або з НПП «Азово-Сиваський», в яких ця форма оленів в доброму стані[2].

Але в перспективі в зв'язку з загальним погіршенням умов проживання особливо копитних (незаконні вирубки лісових угідь, особливо лісосмуг) в майбутньому оптимальна чисельність кабана, козулі та фазана, за нашими розрахунками, буде поступово зменшуватись[4].

Відсутність оленя шляхетного майже у всіх мисливських господарствах Херсонщини, що мають придатні для нього угіддя робить малоуспішними заходи по збереженню цього виду в мисливському господарстві «Великоолександрівське ЛМГ». Тому нами запропоновано створити спеціалізований вольєр для напіввільного утримання шляхетного оленя з подальшим випуском окремих угруповань в угіддя та використанням самців цього угруповання переважно для трофейного полювання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Настанова з упорядкування мисливських угідь// Державний комітет лісового господарства України. К. 2002. – 113 с.
2. Волох А.М. Охотничьи звери Степной Украины: Монография. / А.М. Волох. – Херсон: ФЛП Гринь Д. С., 2014. – Т. 1. – 412 с.
3. Лысенко В.И. О принципах и технологических особенностях охотустройства в Украине // Лісове та мисливське господарство: сучасний стан та перспективи розвитку, т. 2, 2007. - С. 263-265.
4. Лисенко В.І. Теоретичні передумови керування популяціями мисливських тварин.//Проблеми ведення та експлуатації лісових і мисливських ресурсів. Збірник матеріалів ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції присвяченої пам'яті професора А.І. Гузія. 25 вересня 2020 року, Житомир - 2020. – С.160 – 162.

УДК 821.161.2 (045)

**СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА НАЗВ РЕМЕСЕЛ
В ІСТОРИЧНИХ РОМАНАХ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО**

Литвинська Світлана Віталіївна

к.філол.н., доцент

Сібрук Анастасія Володимирівна

к.філол.н.

Чухліб Тетяна Михайлівна

Національний авіаційний університет

м. Київ, Україна

Анотація: У статті розглядається лексико-семантичні особливості назв основних видів ремесел та промислів, зафіксованих в історичних романах П. Загребельного, до яких можна зарахувати такі лексеми: гончарство, рибальство, хліборобство, землеробство, бортництво, кушнірство, мисливство, ковальство, малярство, літописання, дзвонарство.

Ключові слова: види ремесел і промислів, предмети побуту, декоративно-прикладне мистецтво, Київська Русь, історичний роман.

Дослідження окремих одиниць лексичного фонду та визначення семантичного наповнення слів надзвичайно важливі для вивчення історії української мови, літератури та культури. Недостатня вивченість назв ремесел зумовила актуальність дослідження, яке здійснювалося на матеріалі романів П. Загребельного про Київську Русь – «Первоміст», «Смерть у Києві», «Диво». Наша мета полягає в дослідженні семантичної структури основних видів професійної діяльності, які використовував романіст. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: виділити назви основних ремесел за певними ознаками, висвітлити їх функціональне навантаження, вказати на їх експресивну та стилістичну конотацію. М. Мерфі зазначає, що семантика слова

та зміна його значення пов'язані з менталітетом суспільства, в якому воно функціонує [1, с. 8].

У науковій літературі засвідчено сталий дослідницький інтерес фахівців археологічного та мистецького напрямів до основних видів промислів, що існували у Київській Русі. Варто зазначити, що археологічні матеріали містять відомості про ремесла, що були орієнтовані на різні верстви населення і територіальну належність. Відомості про основні види ремесел доби Київської Русі наведені в археологічних, етнографічних та мистецтвознавчих працях Є.А., Антоновича, Хв. Вовка, Г. Ф. Корзухіної, С. С. Лисенка, Т. Ніколаєвої, Б. О. Рибаківа, П.П. Толочка, І. Г. Шовкопляса та ін. [2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9].

Спробуємо проаналізувати основні види промислів, про які написав П. Загребельний. На етнічній території України населення здавна займалося хліборобством. У давні часи трипільської культури, ще чотири тисячі років до н.е., вирощування злаків посідало чільне місце серед інших видів господарських занять – таких, як мисливство, збиральництво, рибальство, до певної міри тваринництво. У романі «Диво» є згадка про найдавніші народні ремесла (рибальство, хліборобство, землеробство, бортництво, мисливство): «Їли вони рибу, смажену, в'ялену й солону, м'ясо, копчене й свіжину, хліб, здебільшого просяний, рідше житній, а пили воду й мед, старий, вистояний... у маленькій хижці, без вікон, де були ще й хутра вевриць, куниць, бобрячі й соболині, шкури, вовчі й ведмежі...» [10, с. 32]; «На деревах порозвішували були борті. Сивоок знав кількох бортників з тих, що приносили іноді Родимові мед і віск» [10, с. 59]; «Тільки запам'ятав батька, як той іде з князівських ловів, тримає важке ратище на плечі. Завжди ходив з ратищем на плечі, міг пробити навиліт вепра або тура зупинити в бігу» [11, с. 502].

Здавна українців цікавило мистецтво, тому багато ремесел пов'язано з естетичними витворами. Зокрема, у XIII – на початку XIV ст. найвизначніші здобутки декоративно-ужиткового мистецтва пов'язані з княжими замовленнями, входять у моду прикрашені дорогоцінностями ікони. В цілому, мистецтво XIV - XVII ст. принесло великі зміни у декоративно-прикладне

мистецтво. Львівські майстри художнього металу, ювеліри, зброярі, гончарі, різьбярі по дереву та каменю славилися далеко за межами України, їх вироби користувалися великим попитом. З різних технік металу найбільшої витонченості та майстерності вимагало золотарство. Золотарі виготовляли коштовний посуд, зброю та ювелірні прикраси. При цьому застосовувались різні техніки – емалювання, різьблення та шліфування, інкрустація золотом та сріблом, оздоблення коштовним камінням. Ці вироби призначались, головним чином, для заможних верств, і майстри, враховуючи смаки замовників, переважно орієнтувались на західноєвропейські зразки. У другій половині XVI – першій половині XVII ст. – період розквіту. Характерною особливістю його еволюції була провідна роль міського середовища, центром золотарства був Львів. В основному, до оригінальних пам'яток золотарства належать предмети церковного призначення – хрести. Впродовж XVII – XVIII століття золотарство розвивалося у двох основних напрямках – світському та церковному. З них – церковний домінував неподільно, тоді як світські речі відомі лише в поодиноких зразках. Найчастіше майстри працювали зі сріблом, нерідко вдаючись до позолочення окремих частин виробів, рідше – в золоті. Вони послуговувались усіма відомими у професійній практиці техніками, з кінця XVII століття все рідше звертаючись до найпоширенішого до того гравіювання як домінуючого виду оздоблення. На перший план поступово виходило карбування у високому та низькому рельєфі з контрастним поєднанням золота та срібла.

Розвиток декоративно-ужиткового мистецтва в другій половині XVII–XVIII ст. характеризувався посиленням декоративного оздоблення, намаганням надати їм довершеного художнього вигляду, створювати за їх допомогою святковий та урочистий настрій. Піднесений характер виробів майстрів народного мистецтва цілком відповідав загальним запитам суспільного життя. З другої половини XVII ст. центри художньої обробки металів переміщуються на схід – до Києва, Чернігова, Ніжина й інших міст Лівобережжя. Урізноманітнюються технічні засоби ювелірної справи, замість гравіювання

ширше застосовують карбування. Особливим багатством орнаменталії відзначались такі вироби, як оправы книжок, шати на іконах, царські врата, поряд з ними виготовлялись знаки світської влади – перначі, бунчуки. Позначене рисами яскравої художньої самобутності декоративно-ужиткове народне мистецтво зробило великий внесок у розвиток культури того часу. Наприкінці XVIII і в першій половині XIX ст. українське декоративно-ужиткове мистецтво розвивалося, з одного боку, як вид народної творчості, з другого – як галузь художньої промисловості. Речі почали виробляти фабричним способом. Народні майстри, які працювали переважно в умовах домашнього виробництва, не могли задовольнити потреб, що зросли у населення, в добротних і гарних виробах. Розширення виробів декоративного мистецтва і збільшення їх кількості сприяло посиленню ярмаркової торгівлі. Кожна сім'я, нехай і найбідніша, прагнула якнайкраще прикрасити свій побут і себе.

«У другій половині XIX – XX ст. декоративно-ужиткове мистецтво як галузь народної творчості дало нові зразки високохудожніх виробів. Від найдавніших часів збереглися зображення солярних знаків, які, однак, втратили вже свій колишній магічно-міфологічний зміст і використовувалися виключно як декоративна прикраса. Ювелірне мистецтво збагатилося важливими здобутками, хоча його значно потіснила фабрична продукція з її шаблонами та штампами. Народне ювелірство розвивалося в основному у великих містах і містечках. Основні техніки мистецтва – карбування, гравірування, кування, штампування, лиття. Українське декоративно-ужиткове мистецтво другої половини XIX – поч. XX ст. – оригінальне явище художньої культури» [2, с. 128-129].

Можна сказати, що предмети побуту, прикраси та їх оздоблення – невід'ємна частина декоративно-прикладного мистецтва, які присутні на всіх етапах розвитку культури. Впродовж історичних процесів змінювався їх вигляд, орнаментування, техніки виробництва та їх значення. Не міг оминати цієї теми і Павло Загребельний, охарактеризувавши мистецтво таким чином:

«Вкладати треба ціле своє серце, все своє життя, та ще й додати дещо поза тим - ось справжнє мистецтво» [10, с. 413]. Він вміло описав процес виготовлення гончарних виробів: «Дід Родим круто замішував глину, кидав добрий вальок на дерев'яний вичовганий круг, перед тим розкрутивши його, обережно наближав до шматка глини свої широкі долоні, і глина тяглася вгору, вивищувалася, оживала, з веселою покірливістю йшла за долонями [10, с. 30]. Ювелірне мистецтво часів Київської Русі автор також згадав у романі «Диво»: «Дари князівські з одного й другого боку були благочестиві спершу: іконки, хрести, гарно оздоблені молитовники в золоті й сріблі, саджені коштовним камінням» [10, с. 246].

В епоху Київської Русі важливим ремеслом вважалося кушнірство (промисел; вичинка шкурок (овечих, хутрових звірів) для пошиття верхнього зимового одягу (кожухів, кептарів), головних уборів): «Боярин Петро Бориславович, в обшитому чорним бобром широкому одязі, з золотою князівською гривною на шії... Коли вдруге послав Ізяслав, кличучи Ростислава, то вже повезли тому в дар коштовну зброю, Ізяславові ж було передано соболині хутра з таким полиском, яких хутро має лише в північних землях з вічними морозами й снігами» [10, с. 246]; «...були шуби з лисиць чорно-бурих і бобрового пуху, покриті золотими тканинами в струях і травах, з нашивками золотими, з ворворками, обнизаними перлами, були шуби з боковими прорізами, щоб видно було коштовностіна чоботях: перли, камені в гніздах, срібні скоби на підборах, були шуби нарядні, чисті, столові, для їзди верхової й санної» [11, с. 496].

Київська Русь – це одна з найбільших держав середньовічної Європи, що грала важливу історичну роль у долі народів і держав Заходу, Сходу і віддаленої Півночі. Важливість і необхідність дослідження Київської Русі як першого досвіду вітчизняного державотворення, що об'єднало багато десятків племен і народів, є важливим з точки зору усвідомлення й розуміння природи виникнення державності й тих умов і факторів, що мали різноаспектний вплив і сприяли цьому процесу. У часи правління Ярослава Мудрого стрімко

розвивалася наука, літописання, державний устрій. У Павла Загребельного ми також знаходимо детальний опис цих процесів. Ми читаємо згадки про вчителів («З чотирьох літ Рогніда приставила до Ярослава вчителів грецьких, болгарських, варязьких, латинських» [10, с. 190]), суддів («Князеві належить право суду, але на князівському суді повинен бути посланець од віча. Судове мито наполовину ділиться між князем і общиною» [10, с. 195]), літописців («Добув з сидельних саков пергамент та приладдя для письма, спробував розставити події в тому перебігу, як мали відбутися тиждень тому, в п'ятницю дев'ятнадцятого вересня літа шість тисяч шістсот п'ятдесят п'ятого...Писалося не знати й навіщо: чи то собі для пам'яті, чи то щоб віднести сей пергамент князеві Ізяславу, бо винних має шукати той, хто може покарати» [11, с. 120]; «Не відав Літописець, як у міцному дніпровському льоду пробивано ряди ополонки, встановлено на них хитромудрі дерев'яні вежі з підвішеними на блоках важкими кам'яними бабами і потім уперто й невпинно бити тими бабами в товстезні дубові палі, заганняючи їх у дніпровське дно» [11, с. 426]).

Автор історичних романів намагався передати ставлення тогочасних князів до такого важливого ремесла як книгописання: «Коли б ти по собі полишив навіть найбільшу у світі державу, а не полишив книг, - запально вигукнув князь Андрій, - то й тоді б навряд чи втримався в пам'яті поколінь. Без книг нема держав і нема народів» [11, с. 104]; «...книги надто дорога річ на цьому світі, і коли візьмешся їх купувати, то й міст продаси, й останню сорочку збудеш...» [11, с. 500]; «Одне тільки слово, а як багато важить, вся велемудрість і все суєслів'я всіх книг, складених до купи, не замінять отого „навчи”» [11, с. 501]; «Володимир Мономах звелів літописцям зібрати все вже написане в Руській землі і, відкинувши дріб'язкове, неістотне, що затемнювало світ діяння великих предків, звести в єдину державну книгу, додавши туди й усе творене ним самим, Мономахом, але знову ж таки добираючи найголовніше і витрачаючи на дієписання якнайменше слів атраменту й пергаменту...Так з'явилося в Головному літописі єдиний рядок про Первоміст через Дніпро коло Києва, хоч події такій слід було б віддати увагу пильнішу» [11, с. 425].

Читач також може поринути у філософські роздуми про важливість державної політики: «Хто править державою, повинен забути про втому» [10, с. 556]; «Ярослав пильно стежив за всіма, брав до уваги похибки, віднаходив у книгах взірці для наслідування в керуванні державою» [10, с. 557]; «...князеві мріялося про часи, коли чутиметься повсюди лиш своє, рідне, неповторне. І мудрість книжна має бути своя» [10, с. 557].

Окремої уваги заслуговує опис грошових відносин: «...звої срібного дроту й заморські монети, нарубки коштовних металів, дорогі гривни – цілий скарб, цінності якого Сивоок ще не міг знати» [10, с. 32]; «Купці носили срібло на шиї, похваляючись хитро зробленими гривнами – черепами, носили персні з печатками...Для заплати мали завжди срібло в шкіряних кисетах – в одних просто нарубки різних розмірів, в інших – монети...» [10, с. 42].

Не можна залишити поза увагою важливі ремесла, без яких не можна уявити побут давніх українців. П. Загребельний згадує у своїх романах про малярів, ковалів, лікарів, залізоробів, шевців: «У діда Родима спостерігав, яка краса куди кладеться. Тепер від доброї серцем старої жінки довідувався, що кожен випадок вимагає своєї масті, свого відтінку і що барви, мов люди, бувають веселі, чисті, лагідні...» [10, с. 158]; «...вище ,попід гору, курілися кузні, у великих закіптюжених казанах плавили олово і свинець для покрівель» [10, с. 87]; «Дуліб не був апостолом, а тільки княжим лікарем прибічним» [11, с. 7]; «Лікарняне вміння їхнє належало до найпростіших. Тут не важили навіть трави, а чи там солі, або ж усілякі дивогляди, як-то: сушені жаб'ячі лапки, товчений панцир від черепахи або пояс з турячої шкіри. Все робили руки, точніше пальці. Малого Кузьму навчили всього: і як з одного лиш погляду визначати характер людської недуги, і як вловлювати пальцями хворощі й викидати їх з людського тіла» [11, с. 55]; «Кричко показав Дулібові свої руки, попечені вогнем, затвердлі від заліза. Він вищнавав тільки два стани для чоловіка: робота й розмова. Коли не стояв біля своєї домениці, то мав наговоритися зі своїми гостями» [11, с. 47]; «...у мене залізо й у голові, і в

утробі, та й у крові теж залізо. Весь залізний [11, с. 389]; «Шиють чоботи – витяжки, взувають всю князівську дружину, воєвод, тисяцьких» [11, с. 287].

Розмах будівництва в Києві вів до розвитку різних каменообробних, деревообробних та будівельних ремесел. У цей період виникли професії каменярів, штукатурів, спеціалістів з виготовлення плінфи, вапна тощо. В період Київської Русі побудовано такі прекрасні споруди, як Десятинна церква, Успенський і Софійський собори, а також Золоті Ворота в Києві, Спаський і Борисоглібський собори в Чернігові, численні князівські й боярські палаци. За Володимира Мономаха (XII ст.) на Дніпрі збудовано дерев'яний міст. Павло Загребельний у романі «Диво» детально описує процес іконопису: «Вистругати дошку з негниючого кипарисового дерева або з світлої липи – то тільки початок. Далі дошка обходила кількох умільців, кожен з яких досконало володів своєю частиною роботи» [10, с. 412]. Окрему увагу приділено роботі дзвонарів: «А в церкві святого архангела Михаїла дзвонилося та й дзвонилося, так ніби сам дух святий залетів у Городок і, всупереч отим нужденним суздальцям, що заховалися за високими валами, славить київського князя, його всемогутність» [11, с. 242].

Також у романі «Диво» є опис нових професій: «Може, стали ті перші мостотворці саме на місці, де за часів Володимира Святославича кинуте було у воду старого бога Перуна...» [10, с. 425].

Теслярство – один із найбільш масових деревообробних промислів; зведення житлових та інших споруд, господарських будівель тощо. Зрубані дерева обтесували здебільшого вручну різного виду сокирами й розпилювали на колоди. Уздовж колод знизу долотами видовбували поздовжні пази, а по кінцях – зарубки. П. Загребельний згадує і це ремесло: «Ще мав звичай князь Юрій: у походах, тяжких і виснажливих, не міг обійтися без гарної мерянської баньки, для чого завжди споряджано попереду княжого походу вмілих теслів» [11, с. 84]; «Збереження мосту в стані, необхідному для підтримання вічного руху належало до справ нелегких. Вправних теслів не бракувало...» [11, с. 445].

Для нашого дослідження актуальним стали згадки про рідкісні професії. Наприклад, про медоварів, корчмарів або чашників: «Ситник привозив Родимові меди. Знався на нелегкому вмінні ситити це питво» [10, с. 36]; «...оддаля від мосту стояла Штимова корчомка...» [11, с. 442]; «Долгорукий озирнувся на чашника, стукнув об стіл порожнім ковшем. Пива! Чашник сердито махнув отрокові, щоб приніс повний збан з просяним пивом для князя» [10, с. 420].

Цікавим є опис процесу підготовчого етапу для створення пергаменту: «...різав кітних овець, навчаючись по виду визначити, яке ягня носить в своїй утробі. Бо коли ще тільки зародок, то шкіра його занадто ніжна, щоб з неї вийшов пергамент. Переношене ягня дає пергамент занадто цупкий» [10, с. 412]. П. Загребельний згадав і про таку давню професію: «Він робив для Світляни свистки з вербової кори, пищалки з широкого листа трави, дудки з старого очерету, а молодого огудиння, а цибоків, робив навіть сопілки з калини, дівчинка бавилася то тим, то тим, легко й охоче видобували звуки вербові, очеретяні, калинові...» [11, с. 486].

У Київській Русі можна було знайти види діяльності, яких не зустрінеш в сучасній Україні. Наприклад, розтоптувач чобіт: «...князівський розтоптувач чобіт Вацьо. У його обов'язки входило розтоптування нових чобіт для князя» [11, с. 82].

Таким чином, семантична характеристика лексичних одиниць входить до актуальних завдань історичної лексикології української мови. У цьому аспекті особливе значення надається системному аналізу лексики, зафіксованої в писемних пам'ятках різних хронологічних періодів. Для всебічного вивчення історії української мови надзвичайно важлива реконструкція семантики давніх слів, уживаних в писемних пам'ятках, які були написані або перекладені (з грецької, сербської та інших мов) у Київської Русі. Окремі номінації зафіксовано в історичних романах «Первоміст», «Смерть у Києві», «Диво» П. Загребельного. Ефективний шлях, за допомогою якого стає можливим різнобічний опис лексико-семантичної системи мови на

конкретному історичному зрізі, – вивчення окремих лексико-семантичних і тематичних груп. Ми обрали для дослідження тематичну групу «назви ремесел та промислів». У зазначених творах іменники на позначення назв ремесел та промислів виконують знаково-розпізнавальну та історично-мистецьку функції. Назви професій в літературних текстах надають безцінну інформацію для інтерпретації тексту. У романах П. Загребельного виокремлюються такі назви ремесел і промислів: гончарство, рибальство, хліборобство, землеробство, бортництво, кушнірство, мисливство, ковальство, малярство, літописання, дзвонарство. Окремо автор описує роботу шевців, ювелірів, чашників, мостотворців. Є згадки навіть про розтоптувачів чобіт. У романах «Диво», «Первоміст», «Смерть у Києві» семантика назв ремесел, їх емоційне змалювання підкреслюють та увиразнюють текст, надають йому історичне підґрунтя.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Murphy M. *Semantic relations and the lexicon* / M. Lynne Murphy. – Cambridge, 2003. – 278 p.
2. Антонович Є. А. Декоративно-прикладне мистецтво. – Л.: Світ, 1993. – 272с.
3. Вовк Хв. Студії з української етнографії та антропології. – К.: Мист., 1995. – 336 с.
4. Корзухина Г. Ф. Русские клады IX–XIII вв.– М.-Л.: АН СССР, 1954. – С. 1-76.
5. Лисенко С. С. Прикраси населення України доби пізньої бронзи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук: спец. 07.00.04 „Археологія”. – К., 2006. – 21 с.
6. Ніколаєва Т. Історія українського костюма. – К.: Либідь, 1996. – 176 с.
7. Рыбаков Б. А. Ремесло Древней Руси. – М.: АН СССР, 1948. – 803 с.

8. Толочко П. П. Київська Русь. – К.: Альтернатива, 1998. – Т. IV. – С. 1-352.
9. Шовкопляс І. Г. Археологічні дослідження на Україні (1917–1957). – К.: АН УРСР, 1957. – 425 с. – (огляд вивчення археологічних пам'яток).
10. Загребельний П. А. Диво: Роман. – К.: Дніпро, 1982. – 623 с.
11. Загребельний П. А. Смерть у Києві; Первоміст: Романи. – Твори. В 2-х т., Т. II). – К.: Дніпро, 1984. – 663 с.

**ЗОРОВА НАОЧНІСТЬ ЯК ВИРІШАЛЬНИЙ ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ
НАВЧАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ НА
УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ**

Луців Світлана Ігорівна

к. п. н., доцент

Негід Наталія Ігорівна

студентка

Дрогобицький державний педагогічний університет

імені Івана Франка

м. Дрогобич, Україна

Анотація: у статті з'ясовано, що використання наочності на уроках літературного читання у початковій школі полегшує і прискорює процес запам'ятовування і засвоєння матеріалу, формує прийоми роботи з пам'яттю; доведено, що систематичне використання зорової наочності допомагає учням виділяти головне та систематизувати здобуті знання.

Ключові слова: початкова школа, освітній процес, наочність, зорова наочність, пізнавальна діяльність, учень початкової школи, літературне читання.

Важливі зміни, що відбуваються в сучасному суспільстві та в сучасній системі навчання та виховання, вимагають зміни системи шкільної освіти. Ці зміни мають полягати у тому, щоб сформування в учнів початкової школи життєві компетентності, які дозволять їм орієнтуватися в сучасному суспільстві, інформаційному просторі, медіапросторі, на ринку праці, навчатися, виконувати соціально важливі завдання, реагувати на потреби сьогодення.

Перспективним напрямом для підвищення навчальної активності учнів початкової школи є використання зорової наочності на уроках літературного читання.

Одним із найважливіших принципів навчання методисти вважають наочність. Педагоги стверджують, що чим більше знання спираються на відчуття, тим вони достовірніші, оскільки власне спостереження замінює багато доказів [1, с. 31].

Провідні педагоги зазначають, що використання зорової наочність дозволяє навчити школярів молодших класів зображати предмети, явища, дії, поняття, виділяти основні епізоди тексту за допомогою спрощених схематичних зображень-символів та різноманітних знаків та позначок. Зорова наочність може успішно використовуватися на уроках літературного читання як один із засобів розвитку розумових і мовленнєвих здібностей молодших школярів.

На сучасному етапі є актуальним використання зорової наочності на уроках літературного читання, оскільки доведено її ефективний вплив на навчальну активність учнів, на розвиток їх логічного мислення. Наочність підвищує інтерес до краси власного висловлювання, викликає захоплення від повноцінного сприйняття оточуючого світу. Педагогами доведено вплив зорової наочності на розвиток пам'яті, уяви, виховання самостійності й впевненості в собі учнів початкової школи.

Навчання з використанням наочності К.Д.Ушинський пояснював так: «...це таке навчання, яке ґрунтується не на абстрактних уявленнях, а на конкретних образах, безпосередньо сприйнятих дитиною: чи будуть ці образи сприйняті під час самого навчання, під керівництвом учителя, чи раніше, завдяки самостійним спостереженням дитини, отже, вчитель знаходить у душі дитини вже готовий образ і на ньому будує навчання» [3, с. 47].

Застосування наочності на уроках літературного читання у поєднанні з багатьма іншими сучасними методами та технологіями навчання є важливим засобом підвищення ефективності навчання учнів початкових класів, розвитку

їхньої самостійності та інтересу до літератури, активізації інтелектуальної діяльності учнів. Воно сприяє раціоналізації навчального процесу, підвищенню його продуктивності, дає змогу забезпечити оптимальний обсяг передачі та засвоєння літературознавчої інформації.

Якщо заняття в школі одноманітні, не несуть нового змісту, нецікаві за формою, то інтерес до навчання втрачається. Тому вчасно використана наочність – це і змістовне, й емоційне підживлення процесів сприймання, мислення, пам'яті молодших школярів.

На думку О.Я.Савченко, повноцінне засвоєння знань, умінь і навичок можливе тільки на основі певного чуттєвого досвіду, нагромадження якого зумовлюється безпосереднім або опосередкованим сприйманням навколишньої дійсності. І з цього випливає потреба застосовувати наочність у навчальному процесі. У початкових класах її використовують для збагачення й розширення безпосереднього чуттєвого досвіду учнів, розвитку спостережливості, пізнання конкретних властивостей предметів під час практичної діяльності, створення умов для переходу до абстрактного мислення [2, с. 35].

Учням початкової школи можна запропонувати такі вправи:

Вправа 1. За поданою схемою складіть розповідь:

Вправа 2. Розгляньте малюнки. Назвіть предмети. Складіть розповідь про професії людей, яким належать зображені предмети.

Вправа 3. Складіть усну розповідь за малюнком:

Вправа 4. Складіть стислий опис природи за малюнком:

Отже, використання наочності відіграє важливу роль на уроках літературного читання, адже, іноді навчальний матеріал має такий характер, що без унаочнення правильне уявлення про новий об'єкт взагалі неможливе. Тому важливо не тільки відібрати наочність до уроку, а й продумати те, як поставити запитання, щоб створюваний в учнів зоровий образ, який би активно працював на досягнення мети уроку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Методика навчання української мови в початковій школі: Навчальний посібник для студентів факультету підготовки вчителів початкових класів / За науковою редакцією дійсного члена АПН України М.С.Вашуленка. – К.: Літера ЛТД, 2010. – 364 с.
2. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів / О.Я. Савченко. – К.: Генеза, 1999. – 368 с.
3. Ушинський К.Д. Вибрані твори: В 5-ти томах / К.Д. Ушинський. – Т. 3. – К., 1964. – 235 с.

ВАЖЛИВІСТЬ ВИСОКОГО РІВНЯ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ СЕРЕД КУРСАНТІВ МВС УКРАЇНИ

Марков Роман анатолійович

Викладач кафедри
спеціальної фізичної підготовки
Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна

Вступ. Фізична підготовленість є основною частиною освітнього процесу серед курсантів, які навчаються у ВНЗ в системі МВС України. Вона спрямовується на збереженні здоров'я, трудової та творчої активності, цілком розвиває фізичні якості, важливі професійні навички та уміння, необхідні для виконання оперативно-службових завдань. Сьогодні ставить питання: чи важлива фізична підготовка серед курсантів в системі МВС України?

Мета даної статті: дати обґрунтовану відповідь на дане питання.

Виклад основного матеріалу. Розпочнімо з того, що в Законі України «Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України», а саме в розділі III пункту 7, сказано «особовий склад навчальної групи зобов'язаний:

-перебувати на заняттях зі службової підготовки в однострої відповідно до тематики;

-підтримувати достатній рівень загальної фізичної підготовленості (згідно із визначеними критеріями)...»[1]

Фізичне виховання в університетах зі специфічними умовами спрямовується не лише на високий рівень фізичної підготовки, але й на швидке реагування у небезпечних ситуаціях, вихід із нестандартних ситуацій та всебічний розвиток майбутніх поліцейських. Тому саме на спеціальну фізичну підготовку звертається особлива увага. Це робиться з метою збереження

здоров'я та життя як і представника держави так і порушника. На мою думку, такий підхід до виховання курсантів є правильним та необхідним. Адже для того, аби вступити до університету зі специфічними умовами кожен має пройти перевірку для рівня фізичної підготовки – це полегшує подальшу підготовку курсантів та готує їх до тренувань.

Система професійної підготовки забезпечує проходження курсантами різних предметів підготовки, основу яких складають: тактична підготовка, вогнева підготовка та фізична підготовка. Слід відмітити, що фізична підготовленість курсантів забезпечує їх високу професійну придатність, адже неможливо виконати професійні завдання без значних фізичних зусиль.

Під час службової діяльності поліцейських виникає потреба у спеціалізованих фізичних рухах, які формуються та удосконалюються в процесі навчально-тренувальних занять з фізичної підготовки (спеціальної фізичної підготовки).[2]

Загальними завданнями є:

- покращення здоров'я та поліпшення рівня загальної працездатності особового складу;
- розвиток і вдосконалення фізичних якостей;
- отримання теоретичних знань, формування практичних умінь самоконтролю за станом здоров'я під час виконання фізичних вправ.

Спеціальні завдання стимулюють:

- до створення спеціальних умінь, знань і навичок самозахисту, застосування заходів фізичного впливу, спец засобів та силового затримання небезпечних осіб суспільства у випадках з правовими підставами;
- удосконалення і розвиток професійних та важливих фізичних якостей;
- формування психічної стійкості, зосередженості, сміливості, рішучості, впевненості у власних силах тощо;
- виховання прикладних навичок подолання перешкод;
- гарантування особистої безпеки працівників поліції під час виконання службових обов'язків;

- освоєння теоретичними знаннями та практичними навичками організації самостійних і навчальних занять із фізичної підготовки в підрозділах Національній поліції України.[3]

Фізична підготовка як об'єкт професійної підготовки допомагає досягти готовності курсантів до дієвих професійних дій з мінімальним ризиком для свого життя та здоров'я і спрямовується на:

1. Створення спеціальних знань для застосування заходів фізичного впливу, формування прийомів самозахисту та рукопашного бою у реальних життєвих обставинах оперативно-службової діяльності, зі значними фізичними і психічними навантаженнями;

2. Створення навичок подолання природних та штучних перешкод, переміщатися у різних умовах оперативно-службової діяльності;

3. Створення та поліпшення професійно важливих фізичних якостей;

4. Гарантування професійної працездатності та надійності організму (досягнення високого рівня функціонування систем і органів, які отримують найбільше навантаження у процесі службової діяльності);

5. Створення професійних рис характеру, у першу чергу — сміливості, рішучості, витриманості, впевненості у власних силах тощо.

6. Формування витривалості організму курсантів до дій у специфічних умовах професійної діяльності (в умовах високої та низької температури зовнішнього середовища, високогір'я, у процесі тривалого перебування у приміщенні, кабіні автомашини, літака, при несенні служби в нічний час, при перебуванні у засобах індивідуального захисту, при роботі з представниками специфічного середовища — правопорушниками тощо).

Варто зазначити, що під час занять фізичними вправами та спортом розвиваються та удосконалюються якості, якими володіє кожен працівник поліції, а саме: рішучість, впевненість, сміливість, швидке реагування, стресостійкість, подолання різних специфічних труднощів, подолання нервово-стресових явищ.

Висновок: Фізичне виховання працівників поліції має свої специфічні особливості: конкретна спрямованість фізичного виховання як предмету навчального плану визначається не тільки загальними соціальними задачами, які вирішувати покликане фізичне виховання, але і вимогами, що пред'являються спеціальністю, до якої готують курсанта. Фізичне виховання повинне здійснюватися з урахуванням умов і характеру їх майбутньої професійної діяльності, а значить, містити в собі елементи не лише стандартної фізичної підготовки, але й фізично підготувати курсантів до рішучих та впевнених дій у нестандартних ситуаціях, тобто використовувати засоби рукопашного бою, прийомів для самозахисту та інших професійно необхідних фізичних якостей, навиків, знань, а також для підвищення стійкості організму до дії зовнішнього середовища. Вищезазначений матеріал підтверджує важливість фізичної підготовки курсантів у системі МВС України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України»
2. Камаев О.И., Пилипец А.В., Белошенко Ю.К. Оптимизация соотношения физической и методической подготовки курсантов командного факультета Академии внутренних войск МВД Украины. Физическое воспитание студентов. 2011. № 2. С. 47–49.
3. Ю.В. Герасимчук, Д.В. Петрушин. Конспек лекцій з дисципліни « Спеціальна фізична підготовка» дніпро-2016

**ІСТОРІОГРАФІЯ ПАЛАЦОВО-ПАРКОВОГО АНСАМБЛЮ
ГАНСЬКИХ У ВЕРХІВНІ**

Маланюк Вікторія Ярославівна

К. арх., старший викладач

ПВНЗ «Київський університет культури»

м. Київ, Україна

Анотація: У статті досліджено історію створення та сучасний стан палацово-паркового ансамблю резиденції Ганських у селі Верхівня Ружинського району на Житомирщині. Садиба унікальна не лише своєю архітектурою, але й перебуванням у ній видатного французького письменника Оноре де Бальзака.

Ключові слова: палацово-парковий ансамбль, садибно-паркове утворення, резиденція, композиція.

Садибно-паркові утворення Київщини (у межах даного дослідження це територія Київської області та одноіменної губернії (в 1797–1925 рр.) кінця XVIII – початку XX ст. – невід’ємна складова історико-архітектурної спадщини України. Вони являють інтерес і як твори садово-паркового мистецтва, і як історичні об’єкти, пов’язані з визначними історичними подіями у регіоні, життям відомих людей, і як взірці характерної архітектури відповідного періоду. Деякі з них після повстань і революцій були конфісковані, перепродані, інші зазнали занепаду. Непоодинокими були випадки, коли “революційно” налаштовані селяни, попередньо пограбувавши маєток, спалювали його, щоб приховати сліди. Свою “лепту” у справу руйнації внесла і Друга світова війна. Однією з нечисленних дворянських садиб, що, хоча і в дещо зміненому вигляді, але збереглась до наших часів, є резиденція Ганських у селі Верхівня Ружинського району Житомирської області. Садиба унікальна

не лише своєю архітектурою, але й перебуванням у ній у 1847–1850 рр. знакової постаті світової літератури – видатного французького письменника Оноре де Бальзака (1799–1850). Ця подія залишила свої сліди у літературних спогадах сучасників, державних архівах країни та збагатила Верхівню цінними культурно-історичними реліквіями.

Архітектурна спадщина Київщини, представлена садибно-парковими утвореннями, привертала до себе увагу краєзнавців і науковців як у ХІХ ст., так і протягом усього ХХ ст. Заслуговує на увагу об'ємна за фактографією 11-томна праця польського дослідника Р. Афтаназі (1988–1993), останній том якої репрезентує розвиток резиденційного будівництва на теренах Київського воєводства, що провадилось як полонізованою шляхтою, так і етнічною польською аристократією. Неабиякий інтерес представляє багата епістолярна спадщина Бальзака (“Лист про Київ”, кореспонденція з Л. Сервіль, Е. Ганською та багатьма іншими), що містить велику кількість згадок про його подорожі в Україну і зокрема Верхівню. Вони дають можливість відтворити специфіку епохи, побачити очима досвідченого парижанина уклад життя у замській резиденції великих магнатів. Найдавнішим іконографічним документом, що представляє палац і всі павільйони, є архітектурні пейзажі Наполеона Орди, котрий жив у верхівнянському маєтку у 60-ті роки ХІХ ст., обіймаючи посаду управителя у Адама Ржевуського [1; с. 129].

Палацово-парковий ансамбль у Верхівні був закладений Вацлавом Ганським (1782–1841), “ватажком дворянства” Радомишльського повіту, а згодом – волинської шляхти. Провівши частину своєї молодості у Відні та здобувши дуже хорошу освіту, він належав до найосвіченіших громадян Київського воєводства та, вірогідно, виконував функцію майстра масонської ложі у Житомирі, до якої також належали Адам і Генрік Ржевуські, Шимон Еварист Конопацький [2; с. 335]. В. Ганський був прекрасним адміністратором своїх просторих вотчин. До складу його маєтків входили ключі: Верхівнянський Київської губернії Сквирського повіту; Горностайпільський

Київської губернії Радомишльського повіту; Пулинський Волинської губернії Житомирського повіту [3; с. 190].

Площа однієї лише Верхівні становила 21000 гектарів урожайної землі і лісів. У 1830–1840-ві роки в селі нараховувалось 3035 кріпосних душ чоловічої статі. Тут були сукняна фабрика, винокурний завод. За даними французького дослідника Д. Бовуа, розлогість маєтків польських магнатів Правобережної України ще тоді справляла величезне враження на мемуаристів [4; с. 255]. О. Бальзак із захопленням писав: “масток розмірами з наш департамент. Ми не уявляємо собі протяжності і плодючості цих земель, які ніколи не угноюють і щорічно засівають хлібом”. Володіння великих землевласників фактично представляли собою державу у державі, влада магната була безмежною. Володіючи величезним багатством, В. Ганський вирішив заснувати гідну його резиденцію. До складу Верхівнянської садиби входили: палац на 30 кімнат, два флігелі, домашня церква, оранжерея та “мисливський павільйон”, розташовані у пейзажному парку. Дві останні будівлі не збереглися. Розпланування садиби здійснювалося за поширеною схемою, згідно з якою на головну композиційну вісь послідовно “нанизувалися” парадний двір – палац – рекреація. Садибні утворення тих часів характеризувалися комплексом функцій, які моделювали систему всіх життєвих процесів.

Точна дата зведення розкішного класицистичного палацу невідома. Польський дослідник Р. Афтаназі припускає, що він був споруджений лише після шлюбу В. Ганського з Е. Ржевуською в 20-ті роки XIX ст., за проектом французького архітектора Блерію. Палацова композиція складається з головної двоповерхової будівлі і фланкуючих його одноповерхових флігелів, що утворюють біля палацу просторий двір. У композиції садиби флігелі є масштабним і архітектурно-художнім контрастом величному образу палацу. У цей самий час або трохи пізніше було зведено розташовані у межах парку домашню церкву, оранжерею та “мисливський павільйон”.

Перед парковим фасадом палацу була галявина, а перед головним – регулярний партер, який підходив до ставка. Наявність партеру

обумовлювалася бажанням відкрити простір на водну поверхню і пейзажі, що прилягають до цієї частини парку.

Функціонуючий як *riano mobile* перший поверх палацу у центральній частині мав двостороннє анфіладне розпланування, а у крилах – складне, нерегулярне.

Внутрішній об'єм центрального ризаліту головного фасаду слугував за вестибюль. Від холу, що займав центр фронтального проходу, передpokій відділяли тільки дві окремо розташовані колони. У лівому кутку містився дубовий парадний сходовий марш. Головною окрасою холу був великий камін і численні мисливські трофеї. Хол безпосередньо сполучався з розташованою у центральній частині паркової анфілади двоповерховою бальною залою. Ліпний карниз зали підтримується широким фризом з барельєфами на міфологічні теми ігор і танців. Верхня частина холу над колонами і пілястрами утворювала галерею для оркестру, огорожену кованою залізною балюстрадою витонченого рисунку. Галерея мала напівкругле завершення, у рамі, скомпонованій з розеток. У деяких приміщеннях палацу збереглася художня ліпнина. Усі житлові приміщення мали паркетну підлогу і каміни. Спіральні сходи лівого бічного крила палацу ведуть на другий поверх, де розташовані приміщення, в яких проживав О. Бальзак. У листопаді 1847 р. він повідомляє своїй сестрі: “Маю чудові апартаменти: вітальню, кабінет і спальню; кабінет з рожевого алебастру з каміном, розкішними килимами і зручними меблями, вікна цілі, зі скла без станіолі, так, що я можу охопити поглядом увесь пейзаж. Можеш собі уявити, що то є за Лувр та Верхівня, де п'ять чи шість апартаментів такого роду для гостей”. Проте, він зауважує на певні протиріччя побуту: “Поряд з найбільшою розкішшю відчуваєш недолік найзвичайнісіньких предметів європейського комфорту... Які скарби у цих вельможних польських домах! Дивовижно, які цінності тут уживаються з варварством”. В Україну славетний романіст приїздив декілька разів. Він, зокрема, писав: “Після того, як я побачив Рим католицький, я відчув наполегливе бажання побачити Рим православний. Петербург – ще місто-немовля, Москва щойно досягла зрілого

віку, а Київ – це вічне місто Півночі”. У той час, коли Київ вабив письменника своїми старожитностями, з Верхівнею О. Бальзака пов’язувала романтична історія кохання, яка почалася з незвичайної епістолярної інтриги. В епоху перших успіхів романіста його видавець Госслен передав йому 28 лютого 1832 року лист з поштовим штемпелем Одеси і підписом “Незнайомка”. У листі висловлювались високі похвали авторові “Сцен приватного життя” і жаль з приводу невтішного скептицизму “Шагреневої шкіри”. Після першого листа надійшли інші. Так розпочалося листування, яке тривало понад 16 років, протягом яких О. Бальзак написав 442 листи.

Таємничою “Незнайомкою” виявилась Евеліна-Констанція-Вікторія Ганська (1800–1882) – польська поміщиця, російська піддана, представниця старовинного польського аристократичного роду Ржевуських. Евеліна Ржевуська досконало володіла польською, українською, російською, італійською і французькою мовами та мала неабиякий літературний хист. Ледве досягнувши 18-річного віку була видана заміж за графа Вацлава Ганського, котрий був на 18 років старшим від своєї нареченої. Нудьгуючи у розкішному маєтку та прагнучи романтичного кохання, відомого їй здебільшого з художньої літератури, пані Евеліна разом з чоловіком, усією родиною та двором виїхала у закордонну подорож, під час якої вони відвідали Німеччину, Італію, Австрію та Швейцарію. Саме тоді, у 1833 році у м. Невшатель відбулася перша зустріч Бальзака з Е. Ганською. Після смерті В. Ганського у 1841 р., 2 березня 1850 р. у костьолі св. Варвари у Бердичеві Оноре де Бальзак та Евеліна Ганська обвінчалися. Квартира О. Бальзака у верхівнянському палаці була розташована напрочуд сприятливо – вона займала південно-західну, найбільш забезпечену сонцем частину будівлі. У кабінеті, оздобленому тепер під мармур, зберігся старовинний кутовий камін, перед яким відігривався від українських морозів і вітрів французький гість власниці замку. Саме тут Бальзак закінчував титанічну працю всього свого життя – “Людську комедію”, що хронологічно охоплює історію Франції 1816–1848 рр. Перебуваючи у Верхівні з жовтня 1847 по січень 1848 р., О. Бальзак працював також над драмою “Мачуха”, повістю

“Утаємничений”, дорожніми нотатками про поїздку в Україну, що отримали назву “Лист про Київ” та, на жаль, так і не були закінчені.

Заснований у 1780–1790-ті роки графом В. Ганським парк площею 50 га сполучався з лісом, і загалом зелені насадження складали 100 га. Парк було створено здебільшого пейзажними прийомами композиції, як у розплануванні доріг і алей, так і в групуванні дерев і кущів. Парк доходив до широкої й глибокої балки, через яку було перекинуто арковий місток, споруджений на початку ХІХ ст. На схилі балки в межах парку стояв “мисливський” павільйон (не зберігся), що багато років слугував як житло домашнього лікаря Ганських – Адольфа Кнота. Під час війни 1941–1945 рр. насадження парку були частково знищені, площа його дещо зменшилась. Первісне розпланування втрачене. У першій половині ХХ ст. парк і будівлі, що збереглися, були передані сільськогосподарському технікуму. У 1970–1975 рр. проведені ремонтно-реставраційні роботи, під час яких з максимальною точністю відтворено інтер’єри з їхнім первісним забарвленням і декором, відреставровано фасади, упорядкована територія садиби.

Особливий інтерес не лише для спеціалістів, але й для всіх, хто цікавиться історією рідного краю, його минулим, представляє літературно-меморіальний музей Оноре де Бальзака. Його відкрито в приміщеннях палацу, де жив Оноре де Бальзак, 1959 року. У меморіальних кімнатах зібрано предмети обстановки того часу, книги, картини, рисунки. Від моменту створення і впродовж усього часу свого існування музей акумулює справжні раритети. Резиденція Ганських у Верхівні належить до найбільш визначних палацово-паркових ансамблів класицизму в Україні. Архітектурно-мистецька вартість ансамблю ставить його в один ряд з найкращими зразками стилю на теренах України й Польщі. Зауважимо, що сучасний стан цієї унікальної у багатьох аспектах пам’ятки залишає бажати кращого. Будемо сподіватися, що дана публікація сприятиме підтримці державою пам’ятки, архітектурно-художня та історична цінність якої становить могутній туристичний потенціал країни.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Киркевич В. Усадьбы Наполеона Орды // А. С. С. – 1998. – № 5. – С. 128–129. 5. Orda N. Album widokow krajowych. – Warszawa: Lit. M. Fajansa, 1875–1880.
2. Aftanazy R. Materialy do dziejow rezydencji: W11t. / PAN. Instytut Sztuki. – Warszawa, 1988–1993. – Т. XIa: Dawne wojewodztwo kijowskie. – 717 s.
3. Гроссман Л. Бальзак в России // Литературное наследство. Русская культура и Франция. – Т. 2., № 31–32. – М., 1937. – С. 149–372.
4. Бовуа Д. Шляхтич, кріпак і ревізор: Польська шляхта між царизмом та українськими масами (1831–1863) / Пер. з фр. З. Борисюк. – К.: ІНТЕЛ, 1996. – 416 с.

**ФІСКАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ ОПОДАТКУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ ДЛЯ
ВИКОНАННЯ ОБЛАСНОГО ТА МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ
ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Малецький Євгеній Валерійович

Магістрант

Академія праці, соціальних відносин і туризму

м. Київ, Україна

Анотація: В статті розглянута роль оподаткування фізичних осіб для виконання обласного та місцевих бюджетів Чернігівської області за три роки – до та після проведення адміністративно-територіальної реформи. На підставі відкритих даних підтверджено суттєве значення податку на доходи фізичних осіб, місцевих податків та зборів для обласного і місцевих бюджетів громад.

Ключевые слова: оподаткування фізичних осіб, доходи місцевих бюджетів, податок на доходи фізичних осіб, місцеві податки та збори, Податковий кодекс України, Бюджетний кодекс України, Чернігівська область

Чернігівська область є другою за площею областю України. Область розташована на півночі України, межує з РФ (199 км державного кордону) та РБ (227 км державного кордону), Сумською, Полтавською та Київською областями. Населення станом на 2015 рік складало 1055,7 тис. жителів, що складає 2,36 % від населення України, у тому числі: міське – 678,9 тис. осіб., сільське – 376,8 тис. осіб. До адміністративно-територіальної реформи на території області були така кількість адміністративно-територіальних одиниць: районів – 22; населених пунктів – 1505, у т.ч. міст – 16 (обласного значення: Ніжин, Прилуки, Чернігів, Новгород-Сіверський), селищ міського типу – 29, сіл і селищ – 1464. [1]

Станом на 2020 рік кількість населення області складала 991,3 тис. осіб, тобто відбулося зменшення на 64,4 тис. осіб у порівнянні з 2015 роком. Після проведення адміністративно-територіальної реформи на території області залишилось 5 районів, 57 територіальних громад, 1510 населених пунктів [2]. Кількість населення новостворених районів та їх адміністративних центрів станом на 2020 рік вказана у таблиці 1.

Таблиця 1

Населення районів та їх адмінцентрів Чернігівської області

Кількість населення, район / адмін.центр,	Найменування районів / адміністративних центрів				
	Корюківський / Корюківка	Ніжинський / Ніжин	Новгород-Сіверський / Новгород-Сіверський	Прилуцький / Прилуки	Чернігівський / Чернігів
тис. осіб,	91,7	228,7	66,4	158,2	460,8
	12,5	68,0	12,9	53,4	286,9
% *	9,1	22,7	6,6	15,7	45,8
	1,2	6,8	1,3	5,3	28,5

Примітка*. У відношенні до загальної кількості населення області згідно даних Міністерства розвитку громад та територій України.

Відповідно до статей 8 та 10 Податкового кодексу України (далі – ПКУ) загальнодержавні та місцеві податки та збори встановлюються ПКУ, зарахування до державного і місцевих бюджетів загальнодержавних податків та зборів здійснюється відповідно до Бюджетного кодексу України [3]. Відповідно до Бюджетного кодексу України (далі – БКУ) встановлюються такі місцеві бюджети: сільських, селищних, міських територіальних громад; районні; АРК, обласні; районів у містах (у разі їх створення) [4].

Згідно даних за 2019-2020 роки з Єдиного державного веб-порталу відкритих даних, які представлені в таблицях 2 та 3, податок та збір на доходи фізичних осіб має суттєве значення для обласного і місцевих бюджетів [5, 6, 7].

Таблиця 2

Виконання обласного бюджету Чернігівської області

Код	Показник	станом на 1 січня 2019 року		станом на 1 січня 2020 року		станом на 1 січня 2021 року	
		План на звітний період (тис.грн.)	Виконання (%)	План на звітний період (тис.грн.)	Виконання (%)	План на звітний період (тис.грн.)	Виконання (%)
10000000	Податкові надходження	748 439,3	103,0	840 330,0	98,5	981 873,3	94,3
11000000	Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	669 484,3	101,7	805 097,0	98,3	945 914,3	94,6
11010000	Податок та збір на доходи фізичних осіб	627 183,1	101,3	763 782,0	98,2	913 414,3	90,1
11020000	Податок на прибуток підприємств	42 301,2	107,6	41 315,0	99,0	32 500,0	220,8
13000000	Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	78 955,0	114,4	35 233,0	103,1	35 959,0	86,6
20000000	Неподаткові надходження	32 735,9	116,2	33 409,2	106,3	34 728,7	91,0
	Разом власних доходів	781 175,2	103,6	873 739,2	98,8	1 016 602,0	94,2
40000000	Офіційні трансферти	5 894 210,0	99,5	4 363 499,8	93,0	1 252 032,9	96,6
41020000	Дотації з державного бюджету місцевим бюджетам	637 373,2	100,0	581 599,8	100,0	313 408,5	100,0
41030000	Субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам	5 239 354,1	99,6	3 745 979,8	91,9	914 694,4	95,6
41050000	Субвенції з місцевих бюджетів іншим місцевим бюджетам	17 482,7	62,7	35 920,2	92,7	23 930,0	94,2
	Всього доходів	6 675 385,2	100,0	5 237 239,0	94,0	2 268 634,9	95,5

Статею 66 ПКУ встановлено, що до доходів загального фонду обласного бюджету належать 15 відсотків податку на доходи фізичних осіб (далі – ПДФО), що сплачується (перераховується) згідно з ПКУ на території області, окрім ПДФО від оподаткування пасивних доходів.

Таблиця 3

Виконання місцевих бюджетів Чернігівської області

		2018 рік	2019 рік	2020 рік
Код	Показник	Виконано за звітний період (тис.грн.)	Виконано за звітний період (тис.грн.)	Виконано за звітний період (тис.грн.)
10000000	Податкові надходження	5 065 665,3	5 966 001,0	6 505 487,9
11000000	Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	3 226 081,5	3 796 995,7	4 191 894,2
11010000	Податок та збір на доходи фізичних осіб	3 176 140,7	3 751 127,0	4 115 836,7
11020000	Податок на прибуток підприємств	49 940,9	45 868,6	76 057,5
13000000	Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	137 654,1	150 003,5	162 359,6
14000000	Внутрішні податки на товари та послуги	302 053,2	304 775,2	360 903,2
16000000	Окремі податки і збори, що зараховуються до місцевих бюджетів	6,5	6,5	3,0
16010000				
18000000	Місцеві податки і збори	1 399 870,0	1 714 220,1	1 790 327,9
18010000	Податок на майно	734 018,1	927 581,6	941 123,1
18020000	Збір за місця для паркування транспортних засобів	660,0	857,6	924,7
18030000	Туристичний збір	599,4	1 612,2	1 461,3
18040000	Збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності	-1,3	-0,9	
18050000	Єдиний податок	664 593,7	784 169,5	846 818,7
20000000	Неподаткові надходження	210 306,1	202 046,6	198 649,8
30000000	Доходи від операцій з капіталом	144,1	240,7	148,6
	Разом власних доходів	5 276 115,5	6 168 288,3	6 704 286,2
40000000	Офіційні трансферти	8 710 383,4		
41020000	Дотації з держ. бюджету місцевим бюджетам	781 875,2	727 983,4	508 667,8
41030000	Субвенції з держ. бюджету місцевим бюджетам	7 926 686,0	6 032 864,3	2 964 253,8
41040000	Дотації з місцевих бюджетів іншим місцевим бюджетам	200,0		

41050000	Субвенції з місцевих бюджетів іншим місцевим бюджетам	1 622,2	1 615,4	592,2
	Всього доходів	13 986 498,9	12 930 751,3	10 177 800,0

Статею 64 БКУ встановлено, що до доходів бюджетів сільських, селищних, міських територіальних громад належать 60 відсотків ПДФО, що сплачується (перераховується) згідно з ПКУ на відповідній території Чернігівської області, окрім ПДФО від оподаткування пасивних доходів.

На підставі даних, що викладені у таблиці 3, можна зробити висновок, що місцеві податки та збори, як і податок та збір на доходи фізичних осіб, мають суттєве значення для наповнення місцевих бюджетів.

Таблиця 4

Ранжування за обсягом сплати до бюджету за 11 місяців 2020 року

№ п/п	Найменування показника / Найменування бюджету	Виконано за звітний період, грн.	Питома вага, %
1	2	2	4
	Податок та збір на доходи фізичних осіб. Всього:	3 597 866 343,86	100,00
1	Чернігів	1 038 120 971,93	28,85
2	Чернігівська область / м. Чернігів	719 573 308,75	20,00
3	Прилуки	200 592 468,61	5,58
4	Ніжинська міська ОТГ	181 207 248,85	5,04
5	Бахмацький район / м. Бахмач	111 259 291,63	3,09
6	ОТГ м. Бобровиця	74 852 663,62	2,08
7	ОТГ м. Ічня	69 531 883,76	1,93
8	Корюківка	66 318 270,97	1,84
9	Десна	64 919 879,61	1,80
10	Прилуцький район / м. Прилуки	50 745 462,38	1,41
11	Інші бюджети (57)	1 020 744 893,75	28,37

Відповідно до інформації Державної казначейської служби України щодо надходження до місцевих бюджетів податків та зборів за січень – листопад 2020 року, що представлена у таблиці 4, найбільше платежів щодо податку та

збору на доходи фізичних осіб надійшло до бюджету міста Чернігова – 28,85%, Чернігівської області – 20,00%, міста Прилук – 5,58% та Ніжинської міської ОТГ – 5,04%, що в підсумку складає – 59,47% від загальних надходжень, 57 бюджетів разом отримали 28,37% надходжень по податку та збору на доходи фізичних осіб [8].

Аналізуючи співвідношення питомої ваги частки сплачених податків та зборів на доходи фізичних осіб та частки населення найбільших адміністративних центрів, що представлено у таблиці 5, можна прийти до висновку, що на одного мешканця міста Корюківка сплачується зазначених податків і зборів маже в два рази більше ніж у розрахунку для мешканця міста Ніжин і майже на п'ятьдесят відсотків більше ніж у розрахунку для мешканців міст Чернігів та Прилуки, що є досить цікавим фактом і потребує додаткової перевірки достовірності та з'ясування причин такого явища.

Таблиця 5

Порівняння частки сплачених податків та зборів на доходи фізичних осіб та частки населення

Питома частка населення, %	Найменування адміністративних центрів			
	Корюківка	Ніжин	Прилуки	Чернігів
	1,2	6,8	5,3	28,5
Питома частка податків, %	Найменування бюджету			
	Корюківка	Ніжинська міська ОТГ	Прилуки	Чернігів
	1,84	5,04	5,58	28,85
Відношення частки податків до частки населення	1,53	0,74	1,05	1,01

З 01.01.2021 року вводиться в дію стаття 64-1 БКУ, відповідно до якої на даний час не передбачено зарахування податків та зборів на доходи фізичних осіб до районних бюджетів.

Відповідно до статті 68 БКУ склад доходів бюджетів районів у містах визначається міською радою.

Висновки. Отже, податок податок та збір на доходи фізичних осіб, місцеві податки та збори мають суттєве значення для обласного і місцевих бюджетів, після проведення адміністративно-територіальної реформи є вагомим фінансовим інструментом для новостворених територіальних громад, особливо враховуючи передачу частини видатків на місцевий рівень.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Офіційний сайт Чернігівської обласної державної адміністрації / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://cg.gov.ua/index.php?id=3933&tp=1>

2. Офіційний сайт Міністерства розвитку громад та територій України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <https://atu.decentralization.gov.ua/#atlas>

3. Податковий кодекс України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

4. Бюджетний Кодекс України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

5. Офіційний сайт Єдиний державний веб-портал відкритих даних / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <https://data.gov.ua/dataset/f4f1d332-9e66-47d6-b70e-b965b4b31b64/resource/e6f2a728-d4b9-40a8-9657-a8b97f93e8b5/download/na-01-01-2019.xls>

6. Офіційний сайт Єдиний державний веб-портал відкритих даних / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <https://data.gov.ua/dataset/f4f1d332-9e66-47d6-b70e-b965b4b31b64/resource/d6d47f9d-24ff-4128-b5ce-81f6e7185442/download/na-01-01-2020.xls>

7. Офіційний сайт Єдиний державний веб-портал відкритих даних / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <https://data.gov.ua/dataset/f4f1d332->

9e66-47d6-b70e-b965b4b31b64/resource/fd1a7a49-f6d7-456e-a3d1-15043f9823cd/
download/na-01-01-2021.xls

8. Офіційний сайт Державної казначейської служби України /
[Електронний ресурс]. – Режим доступу: // [https://www.treasury.gov.ua/storage/
app/uploads/public/5fe/475/9c5/5fe4759c5480c176629757.zip](https://www.treasury.gov.ua/storage/app/uploads/public/5fe/475/9c5/5fe4759c5480c176629757.zip)

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФІНАНСУВАННЯ НАУКИ

Малишко Віталіна Валеріївна

к.е.н., доцент

Державний вищий навчальний заклад
«Переяслав-Хмельницький державний

педагогічний університет

імені Григорія Сковороди»

м. Переяслав, Україна

Анотація: Охарактеризовано та проаналізовано зарубіжний досвід фінансування науки. Зазначено із яких джерел надходить фінансова підтримка для проведення наукових досліджень і розробок. Вказано на пріоритети, які виділено в Стратегії для розвитку науки.

Ключові слова: фінансове забезпечення, наука, наукові дослідження, розробки, валовий внутрішній продукт.

В усіх країнах світу по різному здійснюється фінансування науки.

Вивчення різноманітного досвіду може стати основою для вироблення пропозицій до вдосконалення регулювання наукової діяльності та обґрунтування оптимальних підходів до фінансування науки.

У всіх країнах продовжується зростання видатків приватного сектора на наукові дослідження та розробки. Німеччина має особливу систему організації наукових досліджень, що є федеральною системою з розподілом обов'язків між федеральним і місцевим урядом. Сама ж система поділяється на сектор вищої освіти і сектор наукових досліджень. Державне фінансування різних аспектів досліджень організовано трьома способами: з федерального бюджету; з місцевих бюджетів (наприклад, ЗВО, НДІ); спільно з федерального і місцевого бюджетів.

Бюджетні дослідні організації національного значення, фінансовані спільно з федерального і місцевого бюджетів, нині об'єднано в чотири великих мережі. Фінансова підтримка для проведення наукових досліджень і розробок надходить із трьох джерел. Перший з них – бюджет держави, що покриває третину всіх німецьких витрат на науку. Другий – приватні фірми. Декілька відсотків у фінансуванні науково-дослідної та експериментально-конструкторської роботи (НДЕКР) припадає на фонди і приватні некомерційні організації.

Поточний процес реформування науки в Німеччині є кульмінацією майже 30-річних суперечок відносно всім відомих недоліків у системі організації наукових досліджень. Протягом останніх 10 років проводилося розширене оцінювання ВНЗ і науково-дослідного сектора з метою максимально ефективного проведення реформ.

Національний центр наукових досліджень Франції (Centre National de la Recherche Scientifique – CNRS) – провідна державна установа фундаментальних досліджень. CNRS входить до міністерства наукових досліджень і технологій, має в розпорядженні власний штат науковців і автономне фінансування, має 18 представництв на території країни і більше десятка – за кордоном. У CNRS входять власні дослідні лабораторії та групи, а також два інститути – Національний інститут наук про Всесвіт і Національний інститут ядерної фізики і фізики елементарних часток. CNRS має певний пріоритет під час розподілу державних наукових субсидій – на його частку припадає 25 % усіх засобів, виділених на невоєнні дослідні потреби. Пріоритетами політики CNRS на найближчий час оголошено:

- примат фундаментальних досліджень;
- орієнтацію на запити суспільства та врахування оновлення багатьох наукових дисциплін;
- розвиток взаємодії з установами вищої освіти, іншими науковими установами, регіонами, з економічними, індустріальними і сервісними структурами;

- створення єдиного європейського наукового простору;
- створення нових інструментів оцінювання і просування інновацій;
- відкритість і відповідальність перед суспільством і громадянами.

Отже, у Франції реалізується система державного управління наукою. При цьому необхідно відзначити досить низьку частку адміністративних витрат. Друга особливість функціонування фундаментальної науки у Франції полягає в тому, що основною структурною одиницею є не інститут (їх у складі CNRS усього два), а лабораторія. При цьому абсолютна більшість лабораторій мають подвійне підпорядкування (здебільшого, спільно з університетами), проте в усіх лабораторіях, що співробітничать з CNRS, незалежно від їхніх статусу і приналежності, реалізується єдина політика, діють єдині правила створення, контролю й ліквідації лабораторій та координації їхньої діяльності, встановлювані CNRS.

Провідна наукова організація Італії – CNR – Національна дослідна рада. Це громадська організація; обов'язок якої полягає в тому, щоб виконувати, просувати, поширювати, передавати і покращувати дослідну активність в основних секторах зростання знань і застосування цих знань для наукового, технологічного, економічного і соціального розвитку країни.

Основним джерелом фінансування CNR є держава, але ринок також вносить свою частку: до 30 % прибутків CNR отримує від робіт на зовнішні замовлення і за угодами з фірмами, контрактами з Європейським Союзом та міжнародними організаціями. Частка адміністративних витрат CNR – 9 % – найвища серед країн, що розглядаються нами. Головні інститути CNR, відповідальні за певні сектори дослідження: – INFN – Національний інститут ядерної фізики; – INGV – Національний інститут геології та вулканології; – INAF – Національний інститут астрофізики; – ASI – Італійське космічне агентство.

Отже, для низки країн ЄС характерна певною мірою схожа система організації, управління й фінансування фундаментальних досліджень (континентальна модель). Її характерними ознаками є висока частка

державного (бюджетного) фінансування досліджень і розробок, а також наявність великих наукових інститутів, що історично склалися, – співтовариств, що беруть участь в управлінні й фінансуванні фундаментальної науки. При цьому на національному рівні визнано, що наявна модель надмірно бюрократизована і не відповідає сучасним викликам і загрозам, тому потребує реформування [1].

Внутрішні витрати на дослідження й розробки протягом останніх років у більшості країн Співдружності становлять менше 1% валового внутрішнього продукту (ВВП), у середньому по країнах Європейського союзу – біля 2%. Із країн ЄС цей показник найвищий у Швеції і Фінляндії. У таких країнах, як Японія й США, він дорівнює відповідно 3,5% і 2,7%. Найбільший обсяг внутрішніх витрат наукових організацій спрямовано на покриття внутрішніх поточних витрат. Капітальні витрати у 2009 р. становили лише 0,2-2% загального обсягу внутрішніх витрат на дослідження й розробки у Вірменії, Казахстані, Киргизії й Україні, 5-11% – в Азербайджані, Білорусі, Молдові й Таджикистані. Більше половини внутрішніх поточних витрат на ДіР в 2009 р. у Вірменії, Білорусі становили витрати на виконання науково-технічних розробок, в Україні – 47%.

В Азербайджані, Казахстані й Молдові провідне місце займали видатки на прикладні дослідження (45-52%), у Таджикистані – на фундаментальні дослідження (62%). У 2009 р. в країнах СНД науковими дослідженнями й розробками займалося понад 6 тис. організацій. Порівняно з 2008 р. їхнє число знизилося в Казахстані, Киргизії, Молдові, Таджикистані й Україні на 2-5%; середня чисельність персоналу організацій в 2009 р. склала в Казахстані, Киргизії й Таджикистані 37-51 чоловік, Вірменії, Білорусі й Молдові – 75-83, Азербайджані й Україні – відповідно 118 і 110.

У науково-дослідній діяльності роль державного сектора, що включає організації міністерств і відомств та некомерційних організацій, повністю або в основному фінансованих і контрольованих урядом, найбільш велика в Азербайджані, Вірменії, Молдові й Таджикистані – 70-89% загального обсягу

внутрішніх поточних витрат на дослідження й розробки. Організації підприємницького сектора, орієнтовані в основному як на створення нових і перспективних науково-технічних розробок, так і на корінну модернізацію вже діючих з метою продажу, найбільше активно здійснювали свою діяльність у Білорусі й Україні (по 52%). Практично в усіх країнах Співдружності частка наукових досліджень і розробок, здійснених сектором науки та асоційованих з ним науково-дослідних інститутів, нижча, ніж в університетах і інших навчальних закладах вищої школи розвинених країн, де зосереджено основний потенціал фундаментальної й прикладної науки. У Казахстані, Молдові й Таджикистані організаціями цього сектора було освоєно 13-18% внутрішніх поточних витрат науково-дослідних робіт, в Азербайджані, Вірменії, Білорусі й Україні – 6-11%.

Надходження з бюджету в Азербайджані, Білорусі, Казахстані за останній рік росли випереджальними темпами, що привело до підвищення його ролі в загальних обсягах фінансування науково-дослідних робіт. Частка власних коштів підприємств в усіх країнах залишається низькою, за винятком Білорусі, де вона склала у 2009 р. 13% (у 2008 р. – 27%) і Казахстану – 17% (22%) загального обсягу фінансування. Замовники фінансують науково-дослідних робіт найбільшою мірою у Вірменії та Україні (24-30%). Частка іноземних інвесторів у країнах залишається невисокою, і лише в Україні вона досягла 22%.

Практично в усіх країнах частка видатків на придбання нового обладнання в загальній сумі витрат на наукові дослідження й розробки як і раніше невелика. Проте у більшості країн Співдружності в останні роки посилюється процес модернізації встаткування. У числі працівників, що виконують дослідження й розробки, дослідники складають приблизно половину персоналу в Україні, в інших країнах – понад 60%. В Азербайджані серед дослідників понад 50% жінки, у Вірменії, Казахстані, Молдові й Україні – 45-48%, у Білорусі, Киргизії й Таджикистані – 35-43%). У числі докторів наук Казахстану чисельність жінок дослідників – 26%, України – 22%,

Азербайджану, Вірменії, Білорусі, Киргизії й Молдови – 15-17%. Жінки становлять в Азербайджані, Казахстані й Молдові 41-47% загального числа кандидатів наук, Вірменії, Білорусі, Киргизії, Україні – 37-39% [2].

Серед фахівців-дослідників, які проводять наукові дослідження й розробки, у більшості країн за останні роки збільшилася частка фахівців у віці до 40 років. Завдяки різним заходам щодо залучення молоді в науку частка молодих фахівців у віці до 30 років збільшилася у Вірменії з 11% у 2001 р. до 18% у 2009 р., Білорусі – з 17% до 25% (2008 р.), Киргизії – з 14% до 16%, Україні – з 13% до 16%.

У більшості країн Співдружності рівень середньої оплати праці науковців вищий за середній рівень цього показника по економіці в цілому й у багатьох її галузях. У 2009 р. в Білорусі, Молдові й Україні середньомісячна заробітна плата зайнятих в галузі досліджень і розробок на 32-51% перевищувала її середній рівень в економіці, у Таджикистані – на 12%. У Молдові й Україні питома вага фонду оплати праці фахівців, які виконують наукові дослідження й розробки, становив 41-53% загального обсягу витрат на ці дослідження, в Азербайджані, Вірменії, Білорусі й Казахстані – 34-39%, у Киргизії й Таджикистані – відповідно 24% і 18%.

У сфері розвитку науки в Стратегії виділено ряд пріоритетів [3]:

- комплекс заходів з підвищення якості науки у вузах. При цьому тема інтеграції вузів з іншими організаціями звучить, але не акцентується і ніяк не роз'яснюється;

- створення національних дослідницьких центрів, причому за моделлю НДЦ «Курчатовський інститут». Однак те, наскільки ефективна його діяльність, – і, відповідно, чи потрібно тиражувати цю модель, – викликає жваві дискусії в науковому співтоваристві. Є побоювання, що модель НДЦ – це модель монополізації окремих напрямів досліджень, а монополізація навряд чи може бути стимулом до підвищення ефективності;

- кадрова політика. У цьому підрозділі сказано багато правильних слів про необхідність погоджувати заробітну плату з результатами роботи,

звільнятися від неефективних працівників, про введення вікового цензу на зайняття керівних посад, про створення умов для кар'єрного зростання молодих. У порівнянні з іншими підрозділами «кадровий» підрозділ можна вважати найбільш опрацьованим;

- вдосконалення фінансових механізмів, орієнтація на пріоритетні напрями науково-технологічного розвитку, оптимізація роботи грантодаючих організацій. Цей напрямок також не нове.

Примітною є тема вдосконалення роботи державних наукових фондів – від традиційних слів про необхідність зростання їх бюджетного фінансування до важливості залучення зарубіжних експертів до оцінки проектів. Проте саме цей підрозділ наводить на думки про те, що Стратегія і реальне життя наукового комплексу існують в якихось паралельних світах, тому що плани, позначені в Стратегії, знаходяться в повному протиріччі з реальним бюджетним процесом, згідно з яким фінансування наукових фондів до 2013 р. скорочуватиметься. Таким чином, в розділі «Ефективна наука» досить ясно викладена позиція уряду з питання про те, яким воно бачить науковий комплекс країни до 2020 р. Це бачення спірне, і при цьому недостатньо підкріплене аргументами. З упевненістю можна говорити про те, що наука до 2020 р. буде, але от чи ефективна – це питання залишається без однозначної відповіді.

А тепер розглянемо, як фінансує свою науку Китай.

Відразу зазначимо, що в 2001-2006 роках наука в Китаї розвивалася швидше за всіх у світі. Держрада Китаю поставила досить амбітні завдання щодо збільшення видатків на науку, які повинні випереджати зростання ВВП. Якщо в 1994 році ця країна вкладала в розробки вчених лише 0,6% ВВП, то в 2005 році – вже 1,2%.

У 2006 році Китай витратив на НДДКР 1,23% ВВП, це найвищий показник серед країн, що розвиваються, але це тільки половина того, що витрачають розвинені країни. До 2020 року уряд планував довести цей показник до 2,5%. Китай поступово обганяє Японію по видатках на науку і техніку. Китайський уряд протягом 2006 року виділить на підтримку науково-

дослідних і дослідно-конструкторських робіт 136 мільярдів доларів. Таким чином, Китай обжене за цим показником Японію і вийде на друге місце в світі після США. Очікується, що в 2006 році Японія витратить на НДДКР тільки 129 мільярдів доларів, Німеччина – 61,2 мільярда доларів. У той же час всі країни Євросоюзу за винятком десяти нових членів підтримають науковців на 233,3 мільярда доларів. Витрати США в цій галузі складуть 337,9 мільярда доларів.

Отже, всього лише на науку і тільки уряд Китаю (без урахування приватних фірм) витратило 8,5 млрд доларів. За 2006-2009 рр. Китайський уряд потроїло кількість грошей, що виділяються на науку. До 2020 року планувалося збільшити фінансування науки в 4 рази і досягти рівня США. До 2020 року Китай планував витратити на фундаментальні дослідження стільки ж, скільки і США. Гроші не є лімітуючим фактором для науки в Китаї. Якщо провідний дослідник хоче купити обладнання вартістю понад 10000 доларів, то він не витрачає гроші зі свого гранту а замовляє в уряду і, як правило, йому купують. Або справа організовано у вигляді гранту на устаткування.

Китай вже в 2013 році може випередити Сполучені Штати за кількістю публікацій наукових робіт в авторитетних міжнародних виданнях. До такого висновку дійшло Лондонське королівське товариство – аналог академії наук Сполученого Королівства. Вважається, що колись в Китаї були винайдені компас, порох і книгодрукування, і в цьому столітті Піднебесна знову може вийти в авангард світової науки. Британські дослідники провели аналіз опублікованих наукових праць і виявили різке зростання числа публікацій китайських учених останнім часом. Дані відносно статтях, оприлюднених в міжнародно визнаних наукових журналах. Список складений видавничим домом Elsevier. Вперше подібний аналіз наукових статей проводився в 1996 році. Тоді американські вчені опублікували 292 513 наукових статей, тобто в 10 разів більше, ніж вчені з Китаю. До 2008 року ці цифри змінилися. Якщо загальна кількість наукових робіт, опублікованих американцями, збільшилася лише злегка – до 316 317, то кількість публікацій вчених з Китаю зросло в сім разів – до 184 080. Якщо ця тенденція продовжиться, то за

кількістю публікацій наукових досліджень Китай може обігнати Америку вже через два роки, відзначають експерти. З 1999 року витрати на роботу науково-дослідних інститутів в КНР росло на 20% в рік, і на сьогоднішній день досягла в сумі 100 млрд доларів. У 2006 році 1,5 млн осіб в Китаї закінчили університетську освіту за науковими спеціальностями. Проте автори доповіді Королівського суспільства підкреслюють, що кількість статей в наукових журналах не обов'язково відображає їх якість. Традиційно вважається, що якість наукової статті виражається в тому, скільки разів на неї посилаються інші вчені у своїх публікаціях. І за цим показником Китай відстає від багатьох інших країн. Найбільше вчені посилаються на статті американських учених, на другому місці – дослідники з Великобританії.

Євростат використовує таку класифікацію для аналізу фінансового забезпечення досліджень та розробок (R & D). Так, в залежності від джерел надходження ресурсів витрати на дослідження та розробки поділяють на: витрати комерційних підприємств, державні витрати, інші внутрішні витрати та витрати з іноземних джерел. Щодо співвідношення між ними, то в країнах з розвинутою інноваційною економікою переважає частка комерційних витрат на наукові розробки. Однак, частка комерційних витрат значно перевищує частку державних. Причому, найбільший відсоток фінансування досліджень та розробок з комерційних джерел в країнах, які на сьогоднішній день є провідними у створенні та впровадженні високотехнологічної продукції: Японія – 77%, Південна Корея – 76%, Швейцарія – 70%, Китай – 70%. Аналіз джерел фінансування показав, що в Україні найбільша частка припадає на бюджетне фінансування. Ця система залишилась у спадок від радянських часів, і протягом незалежності майже не змінилася. Поряд з високою залежністю наукової галузі від державного фінансування, спостерігається хронічне не виконання законодавчо встановленої норми фінансування наукової діяльності (1,7% від ВВП). На початкових етапах побудови інноваційної економіки активне державне регулювання необхідне, однак поряд з прямими методами необхідно будувати ефективну систему приватного інвестування наукових

досліджень. Фундаментальні дослідження можуть, і повинні, фінансуватися не лише з бюджетних коштів. Це забезпечить розширення фінансових можливостей науки і як результат, побудову інноваційної економіки. Тобто, диверсифікація джерел фінансування вкрай необхідна для побудови інноваційної економіки.

Висновки. Ефективне функціонування науки можливе лише за умови чітко налагодженого фінансового механізму. Розгляд концептуальних методичних підходів до основ формування фінансового механізму системи науки дозволив виявити дискусійні аспекти його побудови, що потребує подальших досліджень.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Луценко Т. А. Міжнародний досвід державного регулювання науки та інноваційної діяльності. Теорія та практика державного управління. 2015. Вип. 2. С. 311-316. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trpu_2015_2_50.
2. Боголіб Т. М. Фінансування науки за кордоном. *Фінанси України*. 2005. № 4 (113). С. 46-53.
3. Кремень В. Г. *Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати*. К.: Грамота, 2005. 448 с.

**АВТОРСЬКІ ПІДПИСИ СЕМЮЕЛА ЛЕНГХОРНА КЛЕМЕНСА В ЙОГО
ГАЗЕТНО-ЖУРНАЛЬНИХ ПУБЛІКАЦІЯХ**

Мелешенко Олександр Костянтинович

д. філол. н., професор

професор кафедри історії журналістики

Інституту журналістики Київського

національного університету

імені Тараса Шевченка

Київ, Україна

Анотація. У статті розглядається наявність/відсутність авторських підписів (псевдонімів) Семюела Ленгхорна Клеменса в його газетно-журнальних публікаціях.

Ключові слова: автор, підпис, псевдонім, газетно-журнальні публікації, Марк Твен, Семюел Ленгхорн Клеменс.

Актуальність теми дослідження. Авторські підписи в газетно-журнальних публікаціях багато чого можуть сказати читачам, а ще більше – медіаекспертам. Ця аксіома особливо чітко простежується на прикладі творчості відомого американського письменника та публіциста Семюела Ленгхорна Клеменса, котрий підписував свої твори багатьма псевдонімами, усі які витіснив широко відомий псевдонім “Марк Твен”. У зв’язку з цим є актуальним простежити усі псевдоніми С. Клеменса, а також узагалі відсутність підпису – крізь призму дотримання/порушення журналістських стандартів.

Цю й суміжну теми досліджували американці Б. Де Вотто, Дж. Елбум, Е. Емерсон, Дж. Кеплен, Т. Коннері, А. Пейн, С. Фішкін, Ф. Фонер та ін., москвичі П. Балдицин, М. Боброва, Я. Засурський, А. Зверев, М. Мендельсон, Т. Мохова, А. Ромм, А. Старцев, М. Чертанов тощо. Однак жоден не говорив

про відсутність підпису крізь призму дотримання/порушення журналістських стандартів.

Мета статті – детальне з'ясування авторських підписів Семюела Ленгхорна Клеменса в його газетно-журнальних публікаціях.

Із поставленої мети випливають завдання статті:

1) виокремити наявність авторських підписів (псевдонімів) Семюела Ленгхорна Клеменса в його газетно-журнальних публікаціях;

2) виокремити відсутність підпису крізь призму дотримання/порушення журналістських стандартів.

Методи дослідження. У дослідженні використовувалися аналітичний та біографічний методи, які дали змогу детально з'ясувати наявність/відсутність авторських підписів (псевдонімів) Семюела Ленгхорна Клеменса в його газетно-журнальних публікаціях.

Результати і обговорення. У 16-річному віці Семюел Клеменс опублікував у бостонському журналі “Carpetbag” (“Саквояж”) гумористичне оповідання “Франт лякає скваттера”. Оскільки автора-початківця ще ніхто з читацької публіки не знав, постало важливе питання авторського підпису. Як правило, редактори в таких випадках, побоюючись провалу і не бажаючи ризикувати падінням накладу видання, ставлять підпис, який нічого не означає, а зазвичай складається з ініціалів імені автора. У нашому випадкові це були літери “С. Л. К.” (Семюел Ленгхорн Клеменс).

Юний дописувач пробує свої сили в різних жанрах і на матеріалах різної тематики. Перебування у великих містах США і в столиці не могло не привернути його уваги до політичного життя. У зв'язку з цим американський твенознавець Ф. Фонер зауважує: “Серед цих спроб виділяється те, що можна назвати першою політичною сатирою Твена, – свого роду кореспонденція під назвою “Ми вибовкуємо державні таємниці”, що з'явилася 23 вересня 1852 р. у місцевій газеті “Hannibal Journal” під його раннім псевдонімом – В. Епамінондас Адрастес Блеб (W. Eraminondas Adrastus Blab). У публікації повідомлялось, що губернатор скликав екстрене засідання законодавчої палати

штату спеціально для того, щоб змінити прізвище кореспондента з Перкінс на Блеб (базіка). “Отже, ім’я моє змінили, вкоротили та в усіх відношеннях прикрасили, причому штатові це коштувало лише кілька тисяч доларів”, – хвалився кореспондент. Семюел Клеменс висміює законодавців штату: адже серед них було багато членів демократичної партії, яка вже стала опорою рабовласників...” [1, с. 18]. Перед нами слабкий і наївний дослід політичної сатири, відточений згодом у більш зрілих працях.

Намічена тенденція продовжилася й надалі, коли в 1853 р. старший брат Сема Оріон Клеменс став співвласником видання “Muscatine Journal” (“Газета Маскетіна”), і наприкінці 1853 р. виходить перша публікація 18-річного Сема під заголовком “Свіжа кореспонденція” (“Original correspondence”), підписана загадковою літерою W (від W. Eraminondas Adrastus Vlab).

Із грудня 1853 по березень 1855 р. Марк Твен надсилає кореспонденції (загалом п’ять листів) до газети “Muscatine Journal”, а з листопада 1856 по квітень 1857 р. пише три листи для кіокукської газети “Daily Post” під псевдонімом Томас Джефферсон Снодграсс. У них виникає образ сільського телепня. Його нерозумний герой зводить великі історичні події до рівня незграбного провінціала. Наприклад, у театрі вульгарний Снодграсс кладе ноги на поручні. Знайшовши підкинуту дитину, він збирається кинути “це прокляте створіння в ополонку”.

За роки роботи лоцманом, якраз перед початком війни Півночі та Півдня, Семюел Клеменс опублікував у газеті “Daily Crescent” серію з десяти листів, в яких висміяв військову службу. Ці гумористичні листи були підписані комічно претензійно: Квінтус Куртіус Снодграсс.

Новий Снодграсс, на відміну від старого, претендує на знайомство з культурою. Це комічний образ людини, котра прагне писати “елегантно”, любить пофілософствувати, схильна до риторики.

У листах Снодграсса висміюється військова муштра. Автор знущається, зокрема, над наявними посібниками воєнної справи. Пародіюючи їх, він заявляє, що справжні солдати повинні звести “усі повсякденні життєві функції”

до системи рухів, виконуваних швидко, ривками. Снодграсс не приховує своєї високої думки про самого себе, декларуючи, приміром, що частина, до якої він належав, була визнана “лише в результаті особистої гарної поведінки вашого друга, автора листів”. Він дає численні поради солдатам, застосовуючи характерний для простонародної гумористичної літератури прийом комічного применшування. Так, Снодграсс попереджає, що якщо солдат насадить свого сусіда на багнет, то це “може привести до несприятливих наслідків”.

У деяких відношеннях Квінтус Куртіус Снодграсс поводить себе як людина нерозумна, але нерідко він виявляється тонким спостерігачем та його висловлювання сповнені сарказму. Зображаючи ошатно вдягнутих офіцерів, він дає зрозуміти, що солдати можуть не турбуватися за цих красенів. Адже під час бойових поєдинків вони завжди знаходяться “далеко в тилу”, де їм “абсолютно ніщо не загрожує”. Із хитрою посмішкою Снодграсс висловлює думку, що в бою потрібно турбуватися не стільки про життя солдат, скільки про їхній одяг. Нехай вже солдати одягаються простіше, бо непробачно буде, якщо кулі зіпсують гарний мундир.

Снодграсс дуже невисоко цінує воєнну славу. Він радить солдату насамперед турбуватися про “самого себе”, про свою шкіру. Найбільш хоробрі солдати, знущально говорить він, повинні знаходитися позаду, де вони матимуть змогу підштовхувати багнетами боягузів, аби “врятувати честь роти”.

У листах Марка Твена не виникає навіть думки про благородство справи, за яку воюють солдати. Офіцери ж викликають у автора листів явне дратування.

Нагадаємо, що напади Снодграсса на військову службу виникли напередодні протистояння Півночі та південних штатів. Листи ці були створені та опубліковані на кордоні з рабовласницьким Півднем. Напрошується висновок, що Семюел Клеменс не поділяв настроїв тих конфедератів, котрі якраз тоді готувалися піти війною на Північ в ім’я збереження невольництва.

Це не значить, утім, що творець образу Снодграсса був свідомим противником рабства. Один з листів містить глузливу характеристику ватажка аболіціоністів Лінкольна, щойно обраного на посаду президента. Снодграсс

розповідає, як з групою друзів він був у гостях у Лінкольна, і президент зображений погано вихованою людиною.

У зв'язку з цим відомий твенознавець М. Мендельсон справедливо зауважує, що великий американський письменник-гуманіст, котрий затаврував рабство у “Пригодах Гекльберрі Фінна” та в багатьох інших творах, не мав, звісно, підстав пишатися своєю убогою гуморескою про Лінкольна. Чи не в цьому причина того, що Марк Твен воліє не згадувати про всю серію листів, підписаних псевдонімом Квінтус Куртіус Снодграсс? [2, с. 20 – 21].

Нарешті виникає широко відомий псевдонім “Марк Твен”. Історики та біографи досі сперечаються про його походження. Переважна більшість пов'язує його з термінами річкової навігації – “mark twain!” (“позначка 2”, яка означає, що пароплав не сяде на мілину). Інші вважають, що цей псевдонім було взято С. Клеменсом після прочитання романів Артемуса Ворда, головний герой одного з творів якого носив ім'я Марк Твен. Є ще третя версія – біля газети, в якій працював Семюел Клеменс, знаходився салун. Один із складальників, колег Сема, мав звичку забігати туди, швидко випивати дві чарки та зникати, вигукуючи на ходу “mark twain!” (“запиши дві!”). Однак американські твенознавці схиляються до того, що свій знаменитий псевдонім письменник і публіцист вигадав сам, і уже в 27 років Клеменс перестав користуватися власним ім'ям і прізвищем і перейшов на псевдонім “Марк Твен”.

Після цього він деякі репортерські замітки підписував своїми ініціалами “С. Л. К.”. Щоправда, у Неваді в газеті “Territorial Enterprise” з'являється псевдонімом “Джош”. За певних ситуацій, коли Марк Твен хотів містифікувати своїх читачів, він у таких творах узагалі не підписувався, залишаючи вигляд інформаційного повідомлення, що для тогочасної американської періодики було стандартом.

Висновки. Американська друкована періодика середини та кінця XIX сторіччя грішила частим порушенням журналістських стандартів, що позначалося в тому числі й на підписах газетно-журнальних публікацій. Ці

підписи могли містити різноманітні псевдоніми, спрямовані на здобуття успіху та популярності в читацької аудиторії, а значить – і на матеріальне збагачення автора цих дописів. Та коли автори були змушені порушувати журналістські стандарти, вони дозволяли собі пропускати підпис, замаскуюючи надрукований матеріал під новину (або просто інформаційне повідомлення).

СПИСОК ЛІТЕРАТУР

1. Фонер Ф. Марк Твен – социальный критик / перевод с англ. Р. М. Гальпериной, И. А. Гуровой, В. И. Лимановской. М.: Иностранная литература, 1961. 416 с.
2. Мендельсон М. О. Марк Твен. / Изд. 3-е, перераб. М.: Мол. гвардия, 1964. 430 с.

УДК 504.75.05

ОЦІНКА ВРАЗЛИВОСТІ МІСТА РУБІЖНЕ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ ДО КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН

Назаренко Олена Семенівна

к.х.н, доцент

Філіппова Інна Вікторівна

студентка

Стегайлов Ілля Олександрович

студент

Інститут хімічних технологій СХУ ім. В. Даля

Рубан Еліна Володимирівна

к.б.н, доцент

Єрмолова Дар'я Олегівна

студентка

Державний заклад

«Луганський державний медичний університет»

м. Рубіжне

Анотація. В умовах кліматичних змін місто Рубіжне є найбільш вразливим до теплового стресу, стану зелених насаджень, погіршення якості питної води, а також до зростання кількості інфекційних захворювань і алергічних проявів.

Ключові слова: забруднення повітря, питних вод, зелена зона

В роботі зроблена оцінка вразливості міста Рубіжне Луганської області до кліматичних змін. Загальна площа міста складає 3376 га. Станом на 1 січня 2018 року наявне населення склало 57 763 особи [1]. Місто знаходиться в степовій зоні України у межах заплавної і надзаплавної тераси річки Сіверський Донець. Найбільші площі в районі займають дернові

слаборозвинені піщані ґрунти на перевіюваних пісках. Клімат помірно-континентальний з прохолодною зимою і жарким сухим літом. Середня річна кількість атмосферних опадів складає 451 мм. Географічне положення (пониження рельєфу до заплавної тераси річки, зона континентального клімату степової зони України, підвищений метеорологічний потенціал забруднення), сприяє концентрації домішок забруднюючих речовин. При туманах утворюється смог, при якому протягом тривалого часу в повітрі накопичуються великі концентрації шкідливих речовин.

Аналіз оцінки вразливості міста проводили по 7 групах індикаторів відповідно до методики [2]. За результатами проведеної оцінки зроблено висновок, що місто Рубіжне є найбільш вразливим до теплового стресу (I група), до стану зелених насаджень (III група), до погіршення якості і зменшення кількості питної води (V група), а також до зростання кількості інфекційних захворювань і алергічних проявів (VI група).

Причиною високої вразливості міста до теплового стресу є те, що для нього характерно спекотне посушливе літо, температурні показники якого за прогнозами фахівців будуть продовжувати зростати. У загальній структурі населення міста переважають вразливі до спеки категорії - люди похилого віку і люди з хронічними захворюваннями, які викликані функціонуванням тут великих хімічних підприємств: ТОВ «Рубіжанський Краситель», Рубіжанський картонно-тарний комбінат (РКТК), хімічний завод «Зоря» та інші. Крім того, розвинена промисловість міста є джерелом додаткового тепла, що надходить в міську атмосферу, і, таким чином, посилює ризик виникнення теплового стресу. Наприклад, РКТК викидає до 400 м³/добу водяної пари зі стадії сушки картону. Джерелами теплових викидів є також міські котельні, котельня і установка спалювання промислових відходів на хімічному заводу «Зоря» та інші.

Проблема питного водопостачання міста пов'язана з існуванням великих площ (до 10 км²) забруднення підземних артезіанських вод під промисловими майданчиками хімічних комбінатів «Рубіжанський Краситель» та «Зоря» [3, С.31]. Забруднення техногенного горизонту виникло внаслідок втрат та витоків

промислової каналізації на об'єктах хімічних виробництв, а також забруднених атмосферних опадів. В районі впливу хімічного комбінату «Рубіжанський Краситель» експлуатується Володинський водозабір – головне джерело питного водопостачання міста Рубіжне. З 1988 року в його воді періодично стали виявляти органічні речовини: феноли, аміни, нітросполуки і інше, концентрації яких перевищували у кілька разів допустимі норми. Забруднення питних вод цього водозабору привело до необхідності закриття більшості його свердловин. Запаси чистих підземних питних вод різко скорочуються. Зараз постачання міста здійснюється із Володинського водозабору — 11,0 тис. м³/добу, та міського водозабору — 10,0 тис. м³/добу.

В роботі зроблено аналіз якості води із заплавлених озер в районі промислового майданчика хімічного комбінату «Рубіжанський Краситель». Були відібрані проби води із заплавлених озер №1-5 та виконано їх фізико-хімічний аналіз. Встановлено, що вода озер №1-4 в районі промислового майданчика відрізняється підвищеним вмістом в ній мінеральних та органічних речовин, значення якого по сухому залишку складає 1,3-19 г / дм³, підвищеним вмістом солей амонію (до 35 мг / дм³), фосфат-іонів (2,9-4,1 мг / дм³), іонів солей жорсткості (11,5-16 мг-екв / дм³). Ці данні показують, що найбільше забруднена вода у озерах № 1, 2, які знаходяться в районі основних виробництв хімічного комбінату. На поверхні води цих озер спостерігаються плями плаваючих органічних речовин.

Вразливими до наслідків зміни клімату є також зелені зони міста Рубіжне. На їх стан негативно впливає зростання температури повітря і відсутність дощів влітку. В роботі виконано аналіз стану зелених насаджень міста, які займають 10% від його площі, що у 2 рази менше нормативу. Зелені насадження розташовані нерівномірно, їх кількість недостатня у густонаселених нових мікрорайонах.

На стан дерев впливає відсутність достатнього зрошення, а також забруднення повітря промисловими і автотранспортними викидами. За даними статистичних звітів [4, с. 28] кількість забруднюючих речовин складає 3,3 т/га.

В роботі також було зроблено аналіз стану повітря методом ліхеноіндикації на 13 ділянках в різних районах міста. Отримані при цьому результати показали, що у місцях відпочинку – парках, скверах міста, рівень забруднення повітря середній, на вулицях з інтенсивним рухом транспортних засобів – сильно забруднений. В житлових масивах, які розташовані в санітарно-захисній зоні хімічних підприємств повітря сильно забруднене.

Всі ці фактори стримують нормальний ріст і розвиток зелених насаджень у місті, викликають хвороби рослин. На деревах тополь виявлені шкідники: пемфиг пізній, звичайний павутиновий кліщ, галоутворюючі кліщі, на каштанах мінуюча міль. Поширені також різні грибкові захворювання. Хвороби вражають листя, послаблюють захисні сили дерева. Внаслідок цього погіршується стан дерев: вони починають скидати листя раніше, ніж це було зазвичай.

Незважаючи на спад обсягів виробництва, забрудненість атмосферного повітря міста залишається провідним фактором, який впливає на захворюваність населення, що підтверджується даними міського відділу охорони здоров'я по захворюваності на території м Рубіжне [6]. Структура загальної захворюваності не змінилася протягом ряду останніх років, і найбільш поширеними є хвороби органів дихання [6]. В останні роки відзначена тенденція зниження захворюваності дорослих (на 100 тис. відповідного населення) при збереженій тенденції до зростання захворюваності дітей і підлітків.

Серед захворювань, які, так чи інакше, пов'язані з алергією, у дорослих спостерігається деяке збільшення хворих кератитом, гострим ларингітом і трахеїтом [5,6]. Структура захворюваності дитячого населення характеризується переважанням і зростанням у дітей (від 1-10 років) захворювань на алергічний риніт, кон'юнктивіт, атопічний і контактний дерматит, у підлітків - на алергічний риніт, бронхіальну астму.

Встановлено, що причини виникнення більшості алергічних захворювань на території міста мають свої особливості. По перше, порушення природних

ландшафтів в результаті перетворення міської території, призвело до широкого поширення бур'янів і рудеральних (сміттєвих) трав, таких як лобода біла і сиза, тонконіг, багаття, райграс, амброзії та ін., відомих алергенними властивостями.

По друге, наявність в повітрі забруднюючих речовин (оксидів нітрогену, продуктів згоряння дизельного палива та ін.) викликають пошкодження пилку, її антигенів, збільшують час життєздатності пилку, що сприяє зростанню алергічних захворювань у населення міста.

По третє, особливість розташування міста і кліматичні чинники (часті і сильні вітри, інверсія), сприяють високій концентрації, як пилоквих алергенів, так і техногенних забруднювачів, які призводять до підвищеної чутливості населення і сенсибілізації до пилку рослин.

Впливає також несвоєчасність виявлення алергічних захворювань: більшість хворих в місті не звертаються в поліклініку або звертаються несвоєчасно, отже не отримують адекватної допомоги, що може привести до негативних не тільки медичних, а й соціальних наслідків.

Запропоновані рекомендації, спрямовані на зниження вразливості міста до теплового стресу, поліпшення стану зелених насаджень. Проведення планування озеленення міста необхідно з урахуванням алергенних властивостей рослин і ефекту синергізму по відношенню до зростання температур повітря. Так, слід створити якомога більшу кількість зелених насаджень у межах міста, засадити пустирі, які займають 19% його площі. На основі аналізу стану дерев, самостійного поширення, складено список дерев і чагарників, рекомендованих для проведення фітомеліорації міста Рубіжне. Для поліпшення стану піщаних ґрунтів при насадженні дерев рекомендовано використовувати суглинки із дамби відвалу колишньої ТЕЦ-2, а також відходи дрібної макулатури з полігону промислових відходів РКТК.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Рубіжне. Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. Електронний ресурс. Режим доступу:

<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D1%83%D0%B1%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B5>

2. Шевченко О. и др. Оценка уязвимости к изменению климата:Украина.// Климатический форум восточного партнерства (КФВП) и Рабочая группа неправительственных организаций по вопросам изменения климата (РГ НУО ВИК).- Муflаer.- Киев.- 2014.- 65с.

3. Екологічний паспорт регіону. Луганська область./під ред. О.А.Арапова.- Департамент екології та природних ресурсів Луганської облдержадміністрації.- 2014 р .- 117 с.

4. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Луганській області у 2019 році. Луганська обласна державна адміністрація Департамент екології та природних ресурсів м. Сєвєродонецьк.- 2020.-256 с.

5. Родінкова В.В. Основний аеропалінологічний спектр міст центральної, південної та східної України // Досягнення біології і медицини. № 2 (22).- 2013.- С.11-15

6 Звіт про захворювання, зареєстровані у хворих, які проживають у районі обслуговування лікувально-профілактичного закладу міста Рубіжне Луганської області за 2017 рік. – 16 с.

КАРТОФЕЛЕСАЖАЛКА К МОТОБЛОКУ

Норчаев Д. Р.

д.т.н., старший научный сотрудник

Норчаев Р.

к.т.н., доцент

Мустафаева Н.

НИИ механизации сельского хозяйства

Янгиюль, Узбекистан

Аннотация: В статье приведены актуальность и востребованность мотоблока и картофелесажалки для выращиванию картофеля на малоконтурных земельных и приусадебных участках дехканских и фермерских хозяйств, общий вид картофелесажалки и ее принцип работы.

Ключевые слова: мотоблок, картофелесажалка, картофель, фермерское хозяйство, металлоемкость.

Картофелеводство важная составная часть отрасли сельскохозяйственного производства Узбекистана [1, 2].

В Республике из-за отсутствия средств малой механизации для работы на малоконтурных участках многие операции по возделыванию овощных культур и картофеля производятся вручную, что связано с увеличением трудовых и материальных затрат. В развитых зарубежных странах при выращивании продовольственных культур в малоконтурных приусадебных участках широко применяют мобильные средства малой механизации [3, 4].

Применение мотоблоков повышает производительность труда на пахоте в 5-10 раз (в зависимости от состояния почвы), на транспортных работах в 5-15 раз по сравнению с ручным трудом [3, 4].

Имеющиеся в дехканских и фермерских хозяйствах республики мотоблоки завезены из-за рубежа, поскольку в республике их не выпускают.

Мотоблоки и набор технических средств, завезенные из-за рубежа не всегда отвечают требованиям свойственным сельскохозяйственной специфики Республики.

Для механизации работ на малоконтурных земельных участках фермерских и дехканских хозяйствах сформированы основные требования к мотоблоку путем изучения опыта применения их в Республике был выбран тип, обоснованы основные конструктивные параметры мотоблока.

На малоконтурных участках дехканских и фермерских хозяйствах при возделывании овощей картофеля наиболее полно отвечает мотоблок третьей группы с мощностью двигателя не менее 12-14 л.с. Прототипом такого мотоблока может быть наш отечественный мотоблок, серийное производство которого осваивается на заводе АО «Технолог».

Целью работ являются разработка к мотоблоку экспериментальных образца картофелесажалки для выполнения сельскохозяйственных технологических процессов работ по выращиванию картофеля на малоконтурных земельных и приусадебных участках дехканских и фермерских хозяйств, наиболее полно отвечающим сельскохозяйственным условиям Республики. Общий вид однорядной картофелесажалки КСМ-1 (далее картофелесажалка) приведен на рис. Картофелесажалка предназначена для рядовой посадки непророщенных клубней картофеля на подготовленной почве с междурядьем 70 см во всех зонах возделывания картофеля РУз.

Рис.1 Общий вид картофелесажалки

Картофелесажалка состоит из рамы с элементами навески – для крепления агрегатов, составляющих машину; одного бункера – для семенного материала; опорных колес – для опоры машины на почву и привода элеватора; сошников – для нарезки посевных борозд; элеватора с чашками - для захватывания картофеля из бункера и транспортирования его в борозды; бороздорезов – для закрытия борозд с высеянным картофелем и образования поливных борозд [4].

Краткая техническая характеристика картофелесажалки приведена в таблице 1.

Таблица 1

Краткая техническая характеристика картофелесажалки

№	Наименование показателей	Значение показателей
1	Тип агрегатирования	Навесной
2	Ширина захвата, см	70
3	Масса машины, кг	65
4	Вместимость бункера, кг, не более	24
5	Число обслуживающего персонала, чел:	1(оператор)
6	Число засеваемых рядков, шт	1

Картофелесажалка агрегируется с мотоблоком тяжелого типа с номинальной мощностью 12 л.с.

Вместимость бункера не более 25 кг. Бункер имеет наклонное днище. Цепной элеватор снабжен устройствами для натяжения цепи и имеет вибратор для сбрасывания лишних клубней в бункер.

Привод элеватора осуществляется от оси опорных колес.

Сошник имеет возможность регулировки его положения по высоте относительно опорной плоскости колес.

Преимущество предложенной картофелесажалки заключается в том, что от применения рекомендуемыми параметрами уменьшается металлоемкость, снижается их загрузка и затраты труда, улучшается качество работы.

Заключение

1. Анализ конструкции мотоблоков показали рациональность применения в малоконтурных участках фермерских и дехканских хозяйств Республики мотоблока тяжелого типа с дизельным двигателем мощностью 12 л.с.

2. Разработка картофелесажалки для возделывания картофеля на малокультурных земельных участках фермерских и дехканских хозяйств исключает трудовые затраты и решает проблемы в этой отрасли.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Норчаев Д.Р. Усовершенствованное опорно-комкоразрушающее устройство на картофелеуборочные машины // Картофелеводство. Сборник научных трудов. – Минск, 2013. Том 21, часть 2. – С.118-122.

2. Норчаев Д.Р. Энергосберегающий картофелекопатель // Сельскохозяйственные машины и технологии. – Москва, 2020. – №5. –С.44-47.

3. Норчаев Д.Р., Норчаев Ж.Р и Хусаинов Б.С. Выбор мотоблока и картофелекопателя для уборки картофеля на малоконтурных земельных участках // Наука и инновации – современные концепции. Сборник научных статей по итогам работы Международного научного форума. – Москва, 2020. – С.133-139.

4. Норчаев Д.Р., Норчаев Ж.Р и Мустапакулов С.У. Технические средства для возделывания овощей и картофеля к мотоблоку // Наука и инновации – современные концепции. Сборник научных статей по итогам работы Международного научного форума. – Москва, 2020. –С.120-125.

УДК 7.79.791.83

**ВСТРЕЧНЫЕ КАЧЕЛИ В ЦИРКОВОЙ АКРОБАТИКЕ: СПЕЦИФИКА,
ОСНОВНЫЕ СЛОЖНОСТИ ИСПОЛНЕНИЯ**

Пальчиков Эрнест

артист цирка

магистрант Киевской муниципальной академии

эстрадного и циркового искусств

г. Киев, Украина

Научный руководиель:

Романенкова Юлия Викторовна

Доктор искусствоведения, профессор

Киевская муниципальная академия

эстрадного и циркового искусств

г. Киев, Украина

Аннотация. Материал посвящен одному из сложнейших трюков цирковой акробатики – «Встречным качелям». Даны технические характеристики трюка, обоснован высокий уровень его сложности, приведены практические рекомендации для исполнения трюка. Акцентируется и возможность расширительной трактовки категории «встречные качели», т.е. употребление этого термина как названия не только реквизита, но и трюка, и самостоятельного поджанра цирковой акробатики.

Ключевые слова: цирковое искусство, акробатика, «встречные качели», ловитор, вольтижер, лонжа, сальто

Один из наиболее сложных и визуально эффектных трюков в цирковой акробатике можно по праву назвать т.н. «встречные качели». За всю историю его развития и существования в цирке акробатами было исполнено большое количество сложнейших прыжков, многие из которых были рекордными. За

историю своего существования и на протяжении эволюции «качели» приобрели популярность, стали востребованы в программах благодаря визуальной эффектности, поэтому категория «встречные качели» может употребляться на сегодняшний день уже не только собственно как обозначение реквизита, но и как название трюка, и в более расширительной трактовке – как своеобразный поджанр цирковой акробатики. История «качелей» как поджанра циркового искусства приобретают популярность во времена советского цирка благодаря В. Белякову – советскому цирковому артисту, акробату, дрессировщику, народному артисту РСФСР. В 1947 г. он создал номер “акробаты на русских качелях”. Сценарий, постановка, конструкция качелей в этом номере принадлежали ему. Высокие качели с тяжелой раскачивающейся доской впоследствии стали цирковым снарядом.

Следующий важный этап и огромный вклад в развитие и модернизацию этого поджанра внес В. Довейко (младший) – советский и российский артист цирка, акробат, режиссёр народный артист РСФСР. В 1991 г. он изобрёл специальный мини-трамплин, затем установленный на качелях (т.н. «качели Довейко»). Трамплин позволил акробатам достигать уровня высоты поджанра «воздушный полёт». Уровень зрелищности был настолько велик, что впоследствии появился самостоятельный аттракцион «Русские Качели». Благодаря трамплину на одном краю качели, утяжелителю, весу ловителя на другом краю качели, исполнитель трюка получил возможность развивать сильнейшую «крутку» – скорость вращения вперёд, назад (сальто, «бланш»), вращение вправо, влево относительно своей оси («пируэт-винт»), а также выпрыгивать на небывалую до этого высоту. Благодаря этому существенно увеличилась траектория полёта, а, следовательно, и его длительность, что позволило исполнить трюки высочайшей сложности, не имевшие аналогов.

Огромный по своим масштабам популярности вклад в развитие жанра качели сделала киевская школа цирковой акробатики. В. Боровиковым был придуман уникальный реквизит «Встречные качели», который приобрёл огромную популярность во всем мире. В 1980 г. номер «акробаты на встречных

качелях» под руководством С. Дидыка после успешного выпуска начал свою жизнь в манеже киевского цирка и продолжает покорять зрительские сердца по сегодняшний день. Сегодня реквизит «встречные качели» используется во многих цирках мира. В 2002 г. в канадском Монреале состоялась премьера XIV шоу «Varekai» всемирно известного цирка «Du Soleil», в котором одним из ярких пунктов программы, безусловно, является номер на «встречных качелях».

Зимой 1994 г. после шестимесячного репетиционного периода, автором исследования, на тот момент – студентом четвёртого курса Киевской муниципальной академии эстрадного и циркового искусства (тогда – училища), в новогодней программе Киевского Национального цирка, в коллективе под руководством Н. Федосова, впервые в мире был исполнен прыжок высшей сложности, не имевший аналогов, – с большого оборота («солнышко») двойное сальто «в складке» (согнувшись) с пол-винтом на сход, т.е. самый высокий прыжок на реквизите «встречные качели». А уже в 1995 г. данный трюк был успешно исполнен автором работы на Международном цирковом фестивале «Золотой Лев» в Китае (провинция ХэБэй). Трюк исполнялся в «Дакапо», в заключении номера, без музыки, вне хореографической постановки. Впоследствии был исполнен и трюк «тройное сальто вперёд» «в складке» с пол-винтом с большого оборота качели, а на тренировках в лонже было положено начало исполнению нового прыжка, «из-за штомберта» – самое длинное расстояние для перелёта из одной качели в другую. Для этого вольтижер (исполняющий трюк) и ловитор (обеспечивающий отход и приход в качель) меняются местами. На сегодняшний день данный трюк больше не был никем реализован.

Для того чтобы понять отличия исполнения прыжков в этом поджанре от исполнения трюков в других акробатических цирковых поджанрах, необходимо знать специфику акробатических элементов–трюков на «встречных качелях». Одна из особенностей «встречных качелей» – это ограниченное пространство для совершения трюка, прыжка. Пространство ограничено впереди стоящей качелью, если прыжок делается на сход, а также двумя тросами, соединяющими

две качели, не дающими право на ошибку при прыжке, т.е. уйти – сместиться вправо или влево, что требует от исполнителя высочайшей точности исполнения трюков.

Если прыжок выполняется из одной качели в другую, то право на ошибку также минимально, поскольку приход (приземление) должен быть точно на край моста качели. Такие условия и особенности реквизита увеличивают степень сложности задачи, требуя максимальной точности от исполнителя. При прыжках с подкидной доской или «качелями Довейко» наблюдается существенная разница, так как в этом случае прыжок по сути ограничен лишь пространством манежа, а ловиторы, держащие мат для приземления, имеют пространство для передвижения, и если вольтижером была сделана ошибка в прыжке и смещена траектория полета, то вероятность того, что ему успеют подставить мат для приземления, существенно больше, чем с реквизитом «встречные качели», где такой возможности зачастую вообще нет, так как впереди качель, а по бокам тросы. В поджанрах «подкидная доска» или «русские качели» для демонстрации прыжков высокой точности используются, например, прыжок с качели или с подкидной доски в «кресло», закреплённое на вершине перша, или в плечи партнёру, стоящему на перше. Здесь также нижний акробат, держащий перш, имеет возможность передвигаться и подводить перш под вольтижера, обеспечивая точку приземления или исправляя (смягчая) ошибку, сделанную вольтижером в прыжке. Одна из особенностей «встречных качелей» заключается и в аспекте отхода от качели, вольтижером используется чувство «маятника» качели, т.е. перенос (смещение) тела в соответствии с центром центробежной силы качели, а не толчок ногами, как на «качелях Довейко» или в «подкидных досках».

Цель данного трюка – достичь прыжка наибольшей высоты полёта на данном реквизите. За счёт того, что мост качели (90 кг плюс вес ловитора, еще 90 кг) совершал большой оборот вокруг своей оси, штомберта («солнышко»), увеличился разгонный путь качели, что привело к увеличению скорости движения самой качели и, как следствие, увеличивалась центробежная сила,

используемая исполнителем при прыжке. Все эти факторы позволили достичь наибольшей высоты полёта на данном реквизите, а фактор зрелищности трюка ещё больше усиливает эффект от номера в целом.

Вся подготовительная работа проводится в лонже (страховка). Первый этап – научиться фиксировать себя в момент большого оборота качели, находясь в позиции «вверх ногами», затем почувствовать наилучшую точку на мосту качели для отхода-прыжка. Потом важно почувствовать, проработать правильный отход (отрыв) от качели, почувствовать, наработать траекторию всего полёта, почувствовать бросок руками в момент прыжка, поскольку куда направляются руки в момент броска, туда летит всё тело (направление рук задаёт траекторию полёта, следовательно, научиться управлять расстоянием прыжка. В ходе выполнения используется «гладкий» прыжок, т.е. тело исполнителя после отхода максимально фиксировано и вытянуто вверх, руки также устремлены вверх с последующим приземлением в мат.

Сложность рассматриваемого прыжка заключается в самом «отходе» (отрыве) от качели. Если в стандартном варианте прыжка на данном реквизите вольтижер изначально стоит в исходной позиции ,готовясь к прыжку, и не меняет позицию ног перед прыжком, то в прыжке «с большого оборота», чтобы удержаться на качелях, когда артисты находятся вверх ногами, вольтижер фиксирует стопы ног под специальный ремень, зафиксированный на мосту качели; когда качель уже прошла верхнюю точку оборота, исполнителю необходимо успеть вытащить стопы из-под ремня и сделать пол-шага вперёд, чтобы занять исходную точку на мосту для прыжка. Затем вес тела переносится вперёд, в соответствии с тем, как меняется позиция качели в обороте («чувство маятника»), чтобы находиться в соответствии траектории разгоночной силы (ускорения) качели. Как видно из указанного, вольтижер изначально не стоит на точке отхода (прыжка), а чтобы подготовиться к прыжку, занять исходную точку, изменив при этом позицию рук и тела перед прыжком, отводится несколько секунд. В этом состоит одно из отличий от «обычных» прыжков на данном реквизите или прыжков на других реквизитах.

И уже при самом отходе радиус «выноса тела» (смещения вперёд) существенно увеличивается в сравнении со стандартным прыжком. Если в стандартном прыжке вольтижер держится за стойки качели практически до самого момента отрыва от моста, то в «большом обороте», за счёт увеличения радиуса смещения тела вперёд, вольтижер остается стоять на ногах какое-то время не держась руками за стойки качели, сохраняя баланс за счет так «чувства маятника качели», постоянного (постепенного) переноса (смещения) тела вперёд. При неправильном, несвоевременном переносе тела соответственно ходу качели исполнителя «задавливают» ускорение и вес моста (нет возможности переноса тела в соответствии с «маятником качели»), что делает отрыв невозможным, а в случае несвоевременно быстрого переноса тела вперёд соответственно «маятнику качели» артиста сильно выкидывает вперёд, на встречную качель, стоящую напротив, которая также ограничивает передвижение ловиторов, держащих мат для смягчения приземления.

Очень важно почувствовать и наработать траекторию всего полёта. Используется «гладкий прыжок», исполнитель после отхода (отрыва) максимально вытягивает и фиксирует всё тело, при этом не исполняя какого-либо элемента и не меняя положения тела в течение всего полёта. На следующем этапе добавляется затыжное сальто. Исполнитель выпрыгивает до максимальной точки вверх, резко «берет группировку» и так же резко выбивает ноги «в раскрытие», с последующим приземлением в мат.

Первичная задача состоит в том, чтобы сделать одно сальто в складке вперёд, с пол-пируэта «винтом» «в открытие» на «сход в мат». Этот этап относительно короткий, т.к. используется лишь для того, чтобы почувствовать процесс «раскрытия» для приземления, характер самого приземления в задуманном прыжке-трюке. Этот этап также формирует лучшее понимание контроля тела по всей траектории прыжка. К следующей, осой, фазе следует переходить довольно быстро, чтобы мозг и мышечная память не фиксировали ощущение исполняемого одного сальто.

Следующий этап знаменуется добавлением ещё одного «сальто в складке». В результате формируется задуманный трюк в том виде, в каком он должен быть исполнен без лонжи (страховки) – двойное сальто «в складке» (согнувшись) с пол-пируэта «на сход», с большого оборота качели. Одна из важных задач для артиста на данном этапе – максимальное количество повторений прыжка, чтобы «шлифовать» технику, избегая потенциальных ошибок, научиться осознавать и чувствовать себя в пространстве. На данном этапе происходит процесс, когда артист «вживается» в трюк. Кроме непосредственного прорабатывания трюка в манеже, это и психологическая работа исполнителя над собой, которая заключается в способности анализировать, контролировать, визуализировать будущий самостоятельный прыжок, это процесс, без которого исполнитель не будет психологически готов исполнить трюк и первый раз быть один на один с трюком без лонжи. В условиях, связанных с риском, у исполнителя развивается «критическое мышление» как способ преодоления внутреннего сопротивления, преодоления страха, способ совершенствования: чем артист самокритичнее во время работы над прыжком, тем больше у него шансов на успех, и уменьшается процент вероятности совершения ошибки.

Заключительным этапом работы над трюком является первый прыжок без лонжи. На этом этапе максимально актуализируется процесс визуализации. Исполнитель внутренне снова и снова переживает состояние прыжка, тем самым ещё четче прорабатывая в воображении все этапы прыжка, момент отхода (отрыва) от качели, непосредственно сам прыжок как акробатический элемент, точный момент «открытия» и последующее приземление. Работа над успешной реализацией задуманного, создания нового, невозможна без развития должного уровня критического мышления. Примером такого мышления на данном этапе реализации можно назвать рассмотрение процесса формирования прыжка как процесса формирования соответствующих логических связей у исполнителя: конечной целью является установка на высококачественное приземление. Отличные действия полётной части прыжка предполагают

технические верные и эффективные действия при отходе (отрыве) от качели; высококачественный отход (отрыв) невозможен без таких же действий в предварительных этапах всего исполнения трюка (действие исполнителя во время исполнения «солнышка» - большого оборота, с места фиксации ног, последующий переход в точку прыжка на мосту во время движения качели, своевременный и правильный перенос тела в соответствии с «маятником качели»). В воображении, во внутреннем переживании, тренировке трюка (процесс визуализации) у исполнителя формируются логическая цепочка эффективности двигательных действий в комбинации с жёстко обусловленной целевой установкой на высококачественное приземление. Наличие постоянной целевой (критичной) установки на качественное приземление способствуют быстрейшему овладению техникой прыжка в целом путём реализации требований приведённой логической цепочки – эффективности целевого выполнения упражнения. Такой подход к приземлению позволяет успешно формировать и решать задачу овладения приземлением в любых критических ситуациях. Это умение предвидеть ситуацию при различных сценариях развития, что является для исполнителя жизненно важной задачей.

Стимул удачного приземления запускает всю логическую цепочку действий на пути к задуманной цели. Критическое мышление как один из приёмов, использующийся на всех этапах реализации идеи, помогает выработать кратчайший путь к достижению цели, выявлять логические и смысловые ошибки, иногда становясь, как в рассматриваемом случае, жизненно необходимым.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Гуревич З. О жанрах советского цирка: уч. пособие для училищ циркового и эстрадного искусства и отделений режиссуры цирка театр, институтов. – М.: Искусство, 1984. – 304 с.
2. Игнашенко А. Акробатика. – М.: Физкультура и спорт. 1951. – 159 с.

3. Коркин В. Акробатика. – М.: Физкультура и спорт, 1983. – 127 с.
4. Кожевников С. Акробатика: учеб. пособие для училищ циркового искусства. – М.: Искусство, 1984. – 222 с.
5. Курьсь В. Спортивная акробатика теория и методика обучения прыжкам на дорожке. Т. II. – Ставрополь: Ставропольское книжное изд-во, 1994. – 205 с.
6. Немчинский М. На манеже цирка – артист. – М.: Советская Россия, 1974. – 72 с.

ВПЛИВ ВИКОРИСТАННЯ АБРЕВІАТУР НА НАУКОВУ КОМУНІКАЦІЮ (НА ПРИКЛАДІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

Прищепя Олександр Васильович

викладач

Житомирський державний університет

імені Івана Франка

м. Житомир, Україна

Анотація: У статті розглядаються типи скорочень, а також вплив їх використання на ефективність наукової комунікації, як позитивний, так і негативний, шляхи та способи уникнення непорозумінь при використанні скорочень та ситуації, в яких використання скорочень є доцільним.

Ключові слова: скорочення, аббревіатури, акроніми, ініціалізми, наукова комунікація.

Абревіатури занадто поширені в науковому спілкуванні і в основному непотрібні; це є достатньою причиною, щоб уникати їх. У багатьох випадках вони можуть заплутати та відштовхувати незнайому аудиторію, і навіть свідомі науковці та оратори часто переоцінюють знайомство аудиторії зі скороченнями.

Не слід повністю уникати скорочень, але їх використання за замовчуванням може бути проблематичним. Уважні мовці помітять, що більшість скорочень непотрібні, і вирішують замінити їх значущими словами, що лежать в їх основі.

Термін аббревіатура часто неправильно вживається для позначення будь-якого скорочення слів до їх перших літер, як в словах PTSD, DV, GPS. Однак такі слова насправді називають ініціалізмами. Технічне визначення акронім охоплює лише такі скорочення, які вимовляються як слова, такі як POTUS, FEMA, FIFA або RIP [1, с. 27]. В цій статті ми будемо використовувати спільні

терміни аббревіатура або скорочення для позначення як акронімів, так і ініціалізмів.

Враховуючи часте використання аббревіатур як в академічній літературі, так і за її межами, є розумним припустити, що скорочення виконують певну функцію. На наш погляд, є три основні причини, чому люди використовують скорочення:

1. Швидкість / Ефективність. Це правда, що аббревіатури займають менше місця на сторінці, і їх можна вимовляти з меншою кількістю складів. Розглянемо наступне речення, яке є типовим у письмовому академічному спілкуванні: "Did you read the new PSPB article comparing the accuracy of IATs with the AMP procedure? It is a nice follow up to the JPSP article that came out before SPSP.". Це речення, безумовно, легше скласти, ніж аналог, який викладає значення кожної букви, і, швидше за все, він знайомий соціальним психологам, але не кожен є соціальним психологом.

2. Ідентифікація групи. У своїй книзі "The Upside of Irrationality" вчений-психолог Ден Аріелі майже побіжно згадує, що аббревіатури "дають певний таємний інсайдерський досвід; вони дають людям можливість коротко розповісти про якусь ідею. Вони підвищують усвідомлену важливість ідей, водночас вони також допомагають утримати інші ідеї у найближчому колі." [2, с. 105] Отже, аббревіатури можуть заборонити стороннім зрозуміти комунікацію групи, вони, напевне, надають відчуття згуртованості членам групи.

3. Шифр / код. Аббревіатури можна використовувати як код, щоб приховати зміст повідомлення або створити враження, що воно особливо складне або вражаюче. У редакційному коментарі щодо використання скорочень у Journal of Child Neurology, покійний професор Крейтонського університету Роджер А. Брумбек простежив походження терміна "акронім" до Другої світової війни, коли його зробили популярним як метод приховування повідомлення від ворога.

"Незважаючи на первісне обґрунтування економії матеріалів та часу, використання скорочень та аббревіатур зараз, швидше за все, виконує ту ж саму

мету, що й під час Другої світової війни - приховування письмової інформації, особливо від "сторонніх очей" науковцями, медиками та дослідниками", - пише Брумбек. "Дивовижно, чому вчені хочуть встановити бар'єри для розуміння своїх досліджень, публікуючи статті зі скороченнями, які ускладнюють читання для тих, хто не знайомий із цією конкретною галуззю" [3, с. 1477].

Абревіатури змушують читача виконувати завдання розшифровки значення слів, які можна було б просто прописати. У своїй книзі «Почуття стилю: Посібник мислячої людини до письма у 21 столітті», Стівен А. Пінкер з Гарвардського університету, наголошує на важливості виписування речей та ілюструє загальний та неприємний досвід із скороченнями: "Науковці забувають, що кілька секунд, які вони додають до свого власного життя, є ціною багатьох хвилин, викрадених із життя їхніх читачів. Я вдивляюся в таблицю чисел, стовпці яких позначені DA, DN, SA, SN, і мені потрібно повернутися назад і знайти пояснення: Dissimilar Affirmative, Dissimilar Negative, Similar Affirmative, Similar Negative. Кожна абревіатура оточена багатьма дюймами пробілу. Яка важлива причина могла бути у автора, щоб він не прописав їх? " [4, с. 64]

Можна подумати: «Добре, незнайомі абревіатури важко перетравлюються аудиторією. Я обмежусь використанням лише тих абревіатур, які знайомі іншим». Це зрозуміла думка, але ми радимо бути обережними, дозволяючи собі повірити, що певна фраза є достатньо звичною для скорочення. Складність полягає в тому, що люди піддаються прокляттям знань: важко, а то й неможливо уявити, як це - щось не знати. Автор, ймовірно, переоцінює як кількість слухачів, які дещо знайомі з абревіатурою, так і загальний ступінь знайомства з тими скороченнями, які аудиторія просто чула десь. Це стосується скорочень, які вже існують, але особливо це стосується скорочень, які автор створив або ж вигадав для окремого твору.

Наукова комунікація є технічною і може бути важкою для читання та тлумачення навіть для досвідчених користувачів. Навіщо погіршувати

ситуацію, скорочуючи значущі слова в аббревіатури? Рішення просте: розпишіть скорочення при кожному використанні.

Ми визнаємо, що деякі аббревіатури для деяких аудиторій обробляються настільки ефективно, як прописані слова, тоді як інші аббревіатури – незнайомі, обтяжливі та відчужуючі. Складність полягає у передбаченні рівня знань читача та точному прогнозі, чи будуть вони знайомі з цими термінами. Ми не радимо авторам довіряти власній інтуїції щодо того, наскільки їхня аудиторія знайома зі скороченнями. У деяких випадках може бути доречним використовувати скорочену форму фрази, але це має бути винятком, а не за замовчуванням, і це слід робити лише тоді, коли комунікатор має докази того, що аббревіатура буде зрозуміла і оброблена без перешкод.

ЛІТЕРАТУРА

1. Adams, M. Slang: The people's poetry. Oxford, UK: Oxford University Press, 2009, 256 p.
2. Ariely, D. Predictably irrational: The hidden forces that shape our decisions. London, United Kingdom: Harper, 2009, 353p.
3. Brumback, R. A. ABRV (or abbrevobabble revisited). Journal of Child Neurology, 24, 2009, 1477–1479.
4. Pinker, S. The sense of style: The thinking person's guide to writing in the 21st century. New York, NY: Penguin Group, 2014, 368 p.

УДК 663.423:663.44: 631.523

**ИССЛЕДОВАНИЕ БИОЛОГИЧЕСКИ АКТИВНОГО ВЕЩЕСТВА –
КСАНТОГУМОЛА В УКРАИНСКИХ СОРТАХ ХМЕЛЯ**

Проценко Лидия Васильевна

к.т.н. с.н.с.

заведующая отделом биохимии хмеля и пива

Рыжук Сергей Николаевич

академик НААН Украины

д.с.-х. наук, профессор, директор института

Ляшенко Николай Иванович

д.т.н., с.н.с.

главный научный сотрудник

отдела биохимии хмеля и пива

Институт сельского хозяйства

Полесья НААН Украины

г. Житомир, шоссе Киевское, 131, Украина

Бобер Анатолий Васильевич

к.с.-х.н., доцент кафедры

технологии сохранения

переработки и стандартизации продукции

растениеводства им. проф. Б.В.Лесика

Национальный университет

биоресурсов и природопользования Украины

г. Киев, ул.Героев обороны, 15, Украина

Аннотация. Исследовано количественное содержание биологически активного вещества – ксантогумола в сортах хмеля украинской селекции. Установлено, что максимальное количество этого вещества содержится в шишках хмеля сортов Ксанта и Руслан, что составляет 0,98% и 0,91%

соответственно и является максимальным показателем за годы исследований. Установлено, что количественное содержание ксантогумола в шишках не зависит от групповой принадлежности сорта хмеля и их химического состава, является сортовым признаком, генетически закрепленным в каждом сорте и есть одним из биохимических критериев идентификации селекционных сортов хмеля.

Ключевые слова: ксантогумол, хмель, сорта хмеля.

Введение Хмель – уникальное растение, шишки которого содержат более 400 соединений. В составе шишек хмеля около 100 горьких веществ, не обнаруженных в других растениях, 325 компонентов эфирного масла и более 70 полифенольных соединений. Большинство соединений хмеля имеют лечебные свойства. Сейчас фармацевтическая промышленность мира производит более 100 лекарственных препаратов на основе этого растения или его компонентов. Известно, что горькие вещества хмеля задерживают рост некоторых микроорганизмов, усиливают секрецию желудочного сока и улучшают аппетит. Они успокоительно действуют на центральную нервную систему, а также имеют антисептические свойства [1, с. 50-54].

Не менее важными соединениями хмеля являются полифенолы. Это активные метаболиты клеточного обмена, которые играют определенную роль в различных физиологических функциях этого растения [2, с.90-100]. Центральное место среди хмелевых полифенолов занимает группа веществ, называемых пренилфлавоноидами [3, с. 28-36]. К настоящему времени в хмеле выделено больше 20 пренилфлавоноидов. По данным Stevens et al., наибольшего значения имеет ксантогумол [4, 5, с. 136-145], содержание которого составляет от 80 до 90% общего количества пренилфлавоноидов. К менее существенным составляющим относятся десметилксантогумол, которого содержится от 2 до 3%, дегидроциклоксантогумол – 2 - 4% и дегидроциклоксантогумол-гидрат – от 3 до 6%. Остальные пренилфлавоноиды, в том числе 6-пренилнارينгенин, 6-геранилнارينгенин и гормонально-

активный компонент 8-пренилнارينгенин встречаются в хмеле в незначительных количествах. Содержание 8-пренилнارينгенина очень низкое и составляет 0,003 - 0,006%. Учитывая это, хмель нельзя считать сырьем с высоким эстрогенным действием [3, с. 30-35]. В противоположность 8-пренилнارينгенину ксантогумол не обнаружил эстрогенной активности.

Наличие ксантогумола в хмеле было установлено в 1967 году. Однако из-за того, что это соединение находилось во фракции твердых смол, которая считалась нежелательной среди горьких веществ при изготовлении пива, ей не уделялось должного внимания, и она практически не исследовалась [2].

Об антиканцерогенном действии ксантогумола впервые сообщено в марте 1998 года на конференции Американского общества токсикологии у Сиэтле исследователями Орегонского государственного университета. Ксантогумол в биологических тестах оказался самым активным соединением. Было исследовано, что ксантогумол может обезвредить канцерогенные соединения путем блокирования отдельных негативных ферментных систем. Так, фермент «Цитохром P45», способствует повреждению ДНК, в результате чего изменяется генетическая информация клетки [1, 3-5]. Ксантогумол полностью приостанавливает действие таких ферментов.

Пренилфлавоноиды хмеля сегодня является центром внимания медицинских исследований ученых Японии, США, Германии, Чехии и других стран Западной Европы. По данным их исследований в пренилфлавоноидов были выявлены значительные антиоксидантные, противовирусные, антимикробные, противовоспалительные и антиканцерогенные свойства [3]. Также учеными установлено, что костная ресорбция в значительной степени подавляется некоторыми веществами хмеля, прежде всего, ксантогумолом и гумулоном [3]. Данные соединения одновременно считаются перспективными терапевтическими средствами при остеопорозе. Антиоксидантные свойства пренилфлавоноидов предотвращают окисление липопротеидов «low density», в результате чего снижается риск возникновения сердечно сосудистых заболеваний [3-5]. Цитотоксическое действие ксантогумола,

дегидроксантогумолу и изо-ксантогумола на раковые клетки разных органов человека была отмечена при концентрациях от 0,1 до 100 мкм [3].

Полученные экспериментальные данные лечебного действия ксантогумола свидетельствуют о том, что он достаточно эффективен при лечении заболеваний, вызванных грибками, стафилококками, стрептококками, вирусами герпеса и гепатита. Такая оценка воздействия ксантогумола подтверждена в Немецком противораковом Центре [1,3].

При биосинтезе ксантогумол секретируется вместе с хмелевыми смолами и эфирными маслами в лупулиновых железках. С хмелевыми смолами у этого вещества есть и другие общие свойства, например, изомеризация в процессе кипячения сула с хмелем или экстрагирование органическими растворителями [3].

Цель исследования заключалась в изучении количества ксантогумола в шишках украинских сортов хмеля.

Результаты и обсуждение Исследования проводились в 2016-2020 годах в отделе биохимии хмеля и пива Института сельского хозяйства Полесья Национальной академии аграрных наук Украины. Количество альфа-кислот – кондуктометрический показатель горечи и ксантогумола определяли методом высокоэффективной жидкостной хроматографии согласно методике ЕВС 7.7 [3].

Нами исследовано количество ксантогумола в шишках украинских сортов хмеля, и установлена стабильность накопления этого вещества за годы исследований. Как видно из данных табл. 1, его количество в сортах хмеля колеблется от 0,17 до 0,98%.

Таблица 1

Количество ксантогумола в шишках хмеля сортов украинской селекции (средние значения за 2016-2020 г.г.), % к сухому веществу.

Сорт хмеля	2016 г.	2017 г.	2018 г.	2019 г.	2020 г.	Среднее значение
Тонкоароматический тип хмеля						
Клон 18	0,36	0,48	0,36	0,32	0,21	0,34
Злато Полесья	0,34	0,39	0,22	0,43	0,20	0,32
Славянка	0,34	0,39	0,34	0,47	0,25	0,36
Национальный	0,50	0,52	0,50	0,45	0,34	0,46
Ароматический тип хмеля						
Заграва	0,42	0,46	0,36	0,34	0,29	0,37
Староволынський	0,41	0,43	0,38	0,37	0,40	0,40
Горький тип хмеля						
Альта	0,18	0,20	0,17	0,20	0,17	0,19
Проминь	0,34	0,36	0,31	0,33	0,29	0,35
Руслан	0,88	0,91	0,90	0,86	0,81	0,87
Ксанта	0,96	0,97	0,98	0,92	0,83	0,93

Следует отметить, что в шишках горького сорта Альта содержится наибольшее количество альфа-кислот (до 13,0%), однако концентрация ксантогумола наименьшая (0,17-0,20%). За годы исследований наибольшее количество ксантогумола было определено в шишках хмеля как ароматических, так и горьких сортов урожая 2017 года, который характеризовался благоприятными природно-климатическими условиями в период вегетации хмеля и формирования шишек.

Селекционерами Украины выведены новые сорта хмеля Руслан и Ксанта с повышенным содержанием биологически активных веществ. На протяжении пяти лет исследований эти сорта хмеля имели высокое и стабильное содержание ксантогумола.

Характерной особенностью показателей качества хмеля урожая 2020 года есть значительно ниже показатель содержания ксантогумола для всех сортов. Можно предположить, что аномальные природно-климатические условия лета 2020 года с низким количеством осадков не способствовали накоплению этого соединения. Из данных таблицы видно, что содержание ксантогумола в

шишках хмеля зависит от селекционного сорта и колеблется, в условиях исследований 2020 года от 0,17 до 0,83%. Самый высокий показатель содержания ксантогумола было определено в сортах хмеля Ксанта и Руслан. Но эти показатели были значительно ниже значений предыдущих лет. В зарубежных сортах максимальное содержание 1,1% выявлено в немецком сорте Таурус (0,9-1,1) и чешском Агнус (0,8-0,9) [3]. Следует отметить, что сорта хмеля Ксанта и Руслан интенсивно внедряются в производство. Посадочным материалом данных сортов, выращенных через культуру *in vitro*, заложены маточные и производственные насаждения в хмелеводческих хозяйствах Украины.

Заключение. В результате исследований нами установлено, что количественное содержание ксантогумола в шишках не зависит от групповой принадлежности сорта хмеля и их химического состава, является сортовым признаком, генетически закрепленным в каждом сорте, и есть одним из биохимических критериев идентификации селекционных сортов хмеля.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Ляшенко М.І. Лікувальний потенціал хмелю і пива / М.І. Ляшенко, М.Г. Михайлов // Агропромислове виробництво Полісся, 2010. №3 С. 50-54.
2. Ляшенко Н.І. Біохімія хмеля і хмелепродуктів / Н.І. Ляшенко. Житомир: Полісся, 2002., 388 с.
3. Проценко Л.В., Ляшенко М.І., Свірчевська О.В., Гринюк Т.П., Власенко А.С. Методологія оцінювання хмелю і хмелепродуктів: монографія/ за ред. Л.В.Проценко. Житомир: Рута, 2020. 272 с.
4. Stevens J. F. Chemistry and biology of hop flavonoids. / J. F. Stevens, C. L. Miranda, D. R. Buhler //Journal American Society Brewing Chemists. 1998. , 56., p. 136-145.
5. Stevens J. F. Fate of xanthohumol and related prenylflavonoids from hops to beer. / J. F. Stevens, A. W. Taylor, J. E. Clawson //Journal Agricultural Food Chemistry. 1999., 47., p. 2421-2428.

ОПЛАТА ПРАЦІ В КОНТЕКСТІ СПРАВЕДЛИВОСТІ

Пижова Марина Олександрівна

Кандидат юридичних наук

доцент кафедри

загальноправових дисциплін

Інституту управління і права

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

м. Київ, Україна

Анотація. У статті висвітлено питання справедливої оплати праці. Розкривається поняття бізнес в контексті трудової діяльності. Акцентовано увагу, що надважливим фактором для підвищення ефективності роботи співробітників є розуміння працівниками справедливості існуючої на підприємстві, установі, організації системи оплати праці. Виокремлено чотири основні параметри справедливої оплати праці: 1) збалансованість окладів всередині компанії; 2) збалансованість окладу щодо ринку праці; 3) відповідність заробітної плати рівню професіоналізму; 4) відповідність рівня оплати праці ефективності роботи співробітника.

Ключові слова: оплата праці, справедливість, трудовий договір, бізнес-свідомість, заробітна плата.

Третє тисячоліття – це час для якісних змін нашої бізнес-свідомості. І в даному випадку не слід розуміти «бізнес» як суто капіталістичне поняття. Ми говоримо про англіцизм терміну «бізнес» і розуміємо під ним економічну діяльність, зайнятість, активність; акцентуючи увагу на соціальному вимірі бізнесу, тобто це людина зайнята, ділова. В контексті нашого дослідження ми розглядаємо бізнес як діяльність (підприємницька, наукова, комерційна,

консалтингова, юридична та інша), яка не суперечить закону і спрямована на отримання прибутку та/або отримання справедливої оплати праці.

Глава VII Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП), не містить жодного положення щодо розвитку бізнес-свідомості, оскільки наявна проблема в термінології інституту оплати праці, по-друге, вся глава базується на тарифній системі оплати праці. Стаття 96 це ілюструє «системами оплати праці є тарифна та інші системи». По-третє, про ефективність діяльності працівників і про справедливу оплату праці взагалі і натяку не може бути.

Маємо зазначити, що «справедлива оплата праці» це є оціночним поняттям, тому воно потребує детального дослідження. Ми маємо зрозуміти, якими критеріями має оцінюватися наявна на підприємстві, установі, організації система оплати праці. І чи вважають працівники, які працюють на конкретному підприємстві, свою оплату праці справедливою? Тобто в даному контексті ще слід вести мову і про ступінь справедливості оплати праці.

Слушно зауважує Т. Подковенко, зазначаючи, що справедливість є однією з найважливіших проблем сучасності, яка відображає доволі складні діалектичні процеси правового розвитку суспільства на різних історичних етапах. З нею, так чи інакше, пов'язані уявлення людей про майбутнє, їх одвічне прагнення до гармонії і досконалості суспільних взаємовідносин. Вивчення проблем справедливості дає можливість глибше осягнути сенс та зміст сучасних процесів державо- та правотворення [1].

Очевидно, що досліджуючи категорію «справедливість» ми однозначно маємо звернутися, до філософії, адже дана категорія є однією з основних питань, на які весь час шукає відповідь філософія. Так, саме поняття «справедливість» у філософії означає належна відповідність між заслугами людини і тими хорошими і поганими подіями, які випали на її долю.

Дуже вдало зазначає, Л. О. Корчевна, що розуміння права і справедливості простежується через їх зв'язок з договором [2]. І хоча вчена аналізує з точки зору цивільно-правового договору, однак в даному випадку це не є визначальним, оскільки ми всі пам'ятаємо, що трудове право бере свої

історичні витoki з цивільного права. Так, договір, на відміну від звичайної обіцянки, – наділена правовою силою. Особливістю є три моменти. По-перше, за учасниками залишається право вільно вибирати, будуть вони приєднуватися до згоди чи ні. Підставою договору є одностайність сторін, добровільна згода, консенсус. По-друге, у випадку згоди йдеться про взаємну або обопільну передачу певних прав і обов'язків. По-третє, після укладення договору, дотримання його умов стає правовим обов'язком кожного учасника, а недотримання веде до застосування відповідних штрафних санкцій. Враховуючи зазначене, статті 21 КЗпП цілком повністю відбиває сутність договору. Так, трудовим договором є угода між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом чи фізичною особою, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, а власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган чи фізична особа зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін. [3] Тобто стержнем є визнання рівності обопільних зобов'язань, тобто рівнозначності того, що дається і дотримується. Наслідком цього визнання є рівність сторін, які вступили у трудові правовідносини. Умови договору і є правом. Право виникає з акту договору. Де порушення угоди – там можлива несправедливість, тож сутність справедливості виражає принцип еквівалентності, або рівнозначності. Формула еквівалентності: «Рівне за рівне», або: «Кожному – за його вчинками».

Спираючись на наукові доробки вчених-філософів щодо категорії справедливості, ми переконанні, щоб говорити про справедливу оплату праці ми маємо спочатку розібратися з параметрами, за якими ми будемо характеризувати оплату праці як справедливу. Тому спробуємо їх виокремити. По-перше, працівник є частиною трудового колективу, він не може бути ізольований від справ колективних, тому порівнює зарплату за своєю посадою з рівнем оплати праці по інших позиціях всередині підприємства. Якщо його

посада вимагає високої кваліфікації, має широкий спектр обов'язків, і при цьому бачить, що за більш просту і менш відповідальну роботу інші співробітники підприємства отримують більше – це негативно вплине на його відчуття справедливості. Єдине, що буде його цікавити – це постаратися при нагоді зайняти більш «зручну» посаду. Що вже буде викривленням у побудові сучасної бізнес-свідомості, адже ми пам'ятаємо, що має бути спільна мета – ефективна діяльність.

По-друге, активний працівник (тобто той, який прагне до самореалізації і до справедливої оплати праці) порівнює свою заробітну плату з окладами по аналогічним посадам в інших підприємствах установах, організаціях. Це зумовлює постійний моніторинг ринку праці, оскільки для того щоб створити у персоналу відчуття справедливості, необхідно володіти відповідними даними по ринку праці і, спираючись на цю інформацію, гнучко регулювати рівень заробітної плати на конкретному підприємстві. Тут ми маємо говорити про диференціацію оплати праці, однак маємо враховувати гарантії оплати праці, які визначені в законодавстві.

Третій параметр – це оцінка працівником свого рівня кваліфікації. Якщо співробітник відчуває себе більш кваліфіковано своїх колег, може виконувати більш складні доручення, укладається в поставлені терміни і навіть допомагає іншим, і при цьому отримує стільки ж – це буде підривати його відчуття справедливості. І це негативно позначиться на ефективності діяльності працівника.

Четвертий параметр – це зіставлення співробітником розміру заробітної плати з витраченими зусиллями і видаються результатом. Коли при збільшенні ефективності праці рівень оплати істотно не змінюється – це викликає невдоволення. А якщо при цьому інші працівники, з меншими або гіршими результатами, отримують однакову винагороду – це буде розцінюватися як кричуща несправедливість. Ми відстоюємо позицію, що гідна праця має мати гідну оплату.

Таким чином, ми можемо говорити про чотири основні параметри:

- 1) збалансованість окладів всередині компанії;
- 2) збалансованість окладу щодо ринку праці;
- 3) відповідність заробітної плати рівню професіоналізму;
- 4) відповідність рівня оплати праці ефективності роботи співробітника.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Подковенко Т. Справедливість у системі цінностей права /Т. Подковенко // Актуальні проблеми правознавства. – 2016. – Випуск 4 (8). – С. 1014. Режим доступу: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/18189/1/%D0%9F%D0%BE%D0%B4%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%A2..pdf>.

2. Корчевна Л. О. Справедливість як категорія права / Л. О. Корчевна // Правова держава. - 2014. - № 17. - С. 5-9. - Режим доступу: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/420512.pdf>.

3. Кодекс законів про працю України: закон України від 10 грудня 1971 року № 322-VIII // Відомості Верховної ради УРСР. – 1971., – дод. до № 50. – Ст. 375.

ВЛИЯНИЕ СОВРЕМЕННОЙ ПАНДЕМИИ НА ГЛОБАЛИЗАЦИЮ

Подлесная Василиса Георгиевна

д.э.н., доцент

ведущий научный сотрудник

сектора институциональной экономики

отдела экономической теории

ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины»

г. Киев, Украина

Аннотация. Охарактеризовано влияние современной пандемии на глобальную экономику. Показано, что в глобальных масштабах предпринимаются меры по формированию институциональных оснований для перехода к «новой нормальности» не только в условиях пандемии, но и после ее завершения. Обосновано, что происходящие во время пандемии во всем мире социально-экономические и институциональные трансформации актуализировали проблему управления процессами глобализации.

Ключевые слова: глобализация, «Глобализация 4.0», капиталистическая мир-система, пандемия, экономический кризис.

Современная пандемия, не в последнюю очередь благодаря ее активному информационному сопровождению, оказала сильное влияние на экономический базис и институциональную надстройку капиталистической мир-системы. Хотя масштабы и тяжесть последствий пандемии COVID-19 для здоровья людей не превзошли пандемию «испанки» начала XX в., средства массовой информации способствуют сакрализации всего, что связано с пандемией, а руководители развитых стран, в частности Э. Макрон [1], А. Меркель [2], Б. Джонсон [3], Д. Трамп сравнивают современную пандемию со Второй мировой войной [4], поэтому массовым сознанием она воспринимается более трагично, чем

предыдущие масштабные эпидемии. В документах Всемирной организации здравоохранения (ВОЗ) от 2009 г. эпидемия «испанского гриппа», от которого умерли, по разным оценкам, от 20 до 40 миллионов человек, оценивается как самая опустошительная из последних трех пандемий, произошедших в XX в. [5]. По усредненным оценкам пандемия «испанки» за два года (1918–1919 гг.) привела к смерти 20 млн. человек, что вдвое превысило боевые потери стран-участников Первой мировой войны [6]. По данным онлайн-сервиса Исследовательского центра системных наук и инженерии (CSSE) университета Джонса Хопкинса (США) на 10.01.2021, то есть почти за год со дня объявления (30 января 2020 г.) Генеральным директором ВОЗ вспышки нового коронавируса 2019-нCoV чрезвычайной ситуацией в области общественного здравоохранения, имеющей международное значение [7], количество умерших от COVID-19 составило 1928023 человек [8].

Двигателем развития современной капиталистической мир-системы является глобализация; жесткие карантинные меры, введенные в условиях современной пандемии почти во всех странах мира, существенно повлияли на все составляющие процесса глобализации. Под глобализацией понимают естественноисторический процесс универсализации и формирования единых для всей планеты Земля структур, связей и отношений в различных сферах общественной жизни [9]. Актуальным предметом научных дискуссий сегодня является влияние пандемии, в первую очередь применяемых противоэпидемических мер, на глобализацию и перспективы глобализации в условиях «новой нормальности», если таковая установится.

В условиях современной пандемии ВОЗ – специализированное учреждение ООН, направляющее и координирующее международную работу в области здравоохранения, вернула себе часть утраченного авторитета и влияния, при этом уже сегодня понятно, что рекомендации ВОЗ касательно мер по преодолению пандемии в будущем должны быть переосмыслены и подвергнуты тщательной проверке. Характер заявлений чиновников ВОЗ, а также лидеров ведущих развитых стран о современной пандемии таков, что

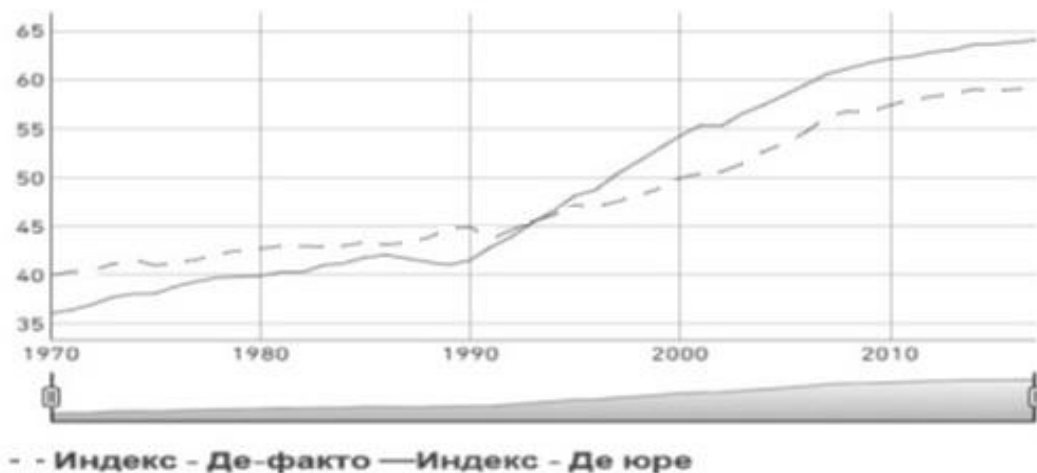
способствует усилению медиализации массового сознания в глобальных масштабах. Пандемия стала мощным стимулом для цифровизации экономики и общества, поспособствовала, особенно в период локдаунов, вводимых в качестве *противоэпидемических* мероприятий, усилению принудительного характера процессов цифровизации. Информационная кампания по обоснованию неотвратимости перехода к «новой нормальности» не только в условиях пандемии, но и после нее, приобрела глобальный характер и проводится весьма агрессивно.

Г. Колодко считает, что «определяющим является экономическое содержание глобализации, имеющее специфические последствия для таких сфер, как культура, идеология, политика» [10]. Происходящее в последнее время замедление мировой торговли и прямых иностранных инвестиций обусловлено стратегическим соперничеством между США и Китаем; вторым очень важным фактором, способствующим деглобализации, стал COVID-19, негативно повлиявший не только на торговлю и прямые иностранные инвестиции, но и на перемещение людей [11].

Для оценки интенсивности глобализации применяется индекс уровня глобализации – KOF Globalisation Index, измеряющий глобализацию для каждой страны мира по экономическим, социальным и политическим показателям [12]. Динамика индекса уровня глобализации KOF Globalisation Index, который стал наиболее широко используемым и цитируемым индексом глобализации [13], показывает, что процесс международной экономической интеграции постепенно замедляется (рис.1); а составители индекса глобализации DHL Global Connectedness, считают, что глобализация сейчас находится «под давлением» [14].

Пандемия COVID-19 оказывает разрушительное воздействие на экономику как богатых, так и бедных стран. Однако по сравнению с прошлыми экономическими кризисами, современный, усиливаемый пандемией, кризис представляет еще большую угрозу для стран с низкими доходами и уязвимых государств, которые сильно зависят от доходов от денежных переводов своих

граждан, работающих за рубежом. Глобальный характер современного кризиса означает, что страны-получатели не только столкнутся с уменьшением потоков денежных переводов, но и одновременно испытают отток частного капитала, а возможно и сокращение помощи от испытывающих трудности доноров [15].

Рис. 1. Динамика KOF Globalisation Index

Источник: Gygli S., Haelg F., Potrafke N., Sturm J-E. The KOF Globalisation Index – Revisited. *Review of International Organizations*. 2019. 14(3). p. 543-574. URL: <https://doi.org/10.1007/s11558-019-09344-2>, KOF Globalisation Index. URL: <https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>

В наибольшей степени пострадали от пандемии COVID-19 отрасли экономики, зависимые от высокого социального взаимодействия: туристический сектор, на который в мире в 2018 г. приходилось около 319 млн. рабочих мест (10% от общей занятости), авиаперевозчики, гостиничный бизнес, международный кинорынок, индустрия развлечений и др. На образование, пассажирские перевозки, услуги отелей, ресторанов пандемия оказывает сильное негативное влияние; услуги, которые могут предоставляться онлайн, и поэтому более устойчивы к требованиям социального дистанционирования (телекоммуникационные, компьютерные, страховые, финансовые и пр.), оказались в более выгодном положении. В целом, по мнению, Б. Хейфеца и В. Черновой, существенной особенностью нового глобального экономического кризиса является высокая степень неопределенности, что связано со второй волной пандемии, которая вызовет новые проблемы в мировой экономике.

Существуют прогнозы, что современная пандемия может поставить под угрозу половину всей торговли товарами и услугами [16]. Ни один регион не избежал спада международной торговли во втором квартале 2020 года, но самое резкое снижение было в регионах Западной и Южной Азии, где импорт упал на 35%, а экспорт – на 41%. По состоянию на июль 2020 г. падение торговли было значительным в большинстве регионов, за исключением Восточной Азии [17].

По мере развертывания пандемии все более явным становится стремление политико-экономических элит современной капиталистической мир-системы создать институциональные основания для применения методов регулирования социально-экономического развития и управления широкими народными массами, которые присущи странам, имеющим черты тоталитарного строя, в частности, Б. Гейтс считает, что современные социалистические и коммунистические страны эффективнее справляются с пандемией [18]. Жесткий контроль и директивное управление становятся в ходе применения карантинных мер привычными для населения стран с рыночной экономикой. Под более жесткий контроль элит могут быть поставлены не только люди, но и политико-экономические процессы. В. Хаттон в своей статье, посвященной влиянию коронавируса на глобализацию, приходит к выводу, что поскольку обойтись без глобализации невозможно, необходимо будет найти способы управлять ею [19].

По мнению А. Чумакова и П. Юрченко, несмотря на то, что определенные меры в области демографии, экологии, преодоления бедности или здравоохранения способны оказать определенное влияние на отдельные аспекты глобальных процессов, глобализацию невозможно остановить, повернуть вспять; она необратима и имеет свою логику развития [9].

Современная капиталистическая мир-система демонстрирует все больше признаков перехода к новому этапу глобализации – «Глобализации 4.0», которая характеризуется, прежде всего, интернетизацией и цифровизацией экономики. Пандемия поспособствовала росту объема межгосударственного трафика по каналам Интернета и других коммуникаций, а также придала

дополнительный импульс развитию социальных сетей, компаний интернет-торговли, новых платформ [16], то есть поспособствовала активизации перехода к «Глобализации 4.0».

Формы развертывания процессов глобализации поддаются корректировке, что стало совершенно ясно в условиях современной пандемии: объявление чрезвычайной ситуации позволяет в одночасье менять устоявшиеся институциональные формы обеспечения бесперебойности общественного производства и условия общественной жизни в глобальных масштабах. Медикализация массового сознания, принудительная цифровизация, переход к «Глобализации 4.0» усиливают возможности политико-экономических элит управлять процессами глобализации и корректировать эти процессы.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. «Мы на войне»: Макрон объявил о транспортной блокаде Франции и закрытии Шенгена. *Европейская правда*. 2020, 16 марта. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2020/03/16/7107597/>
2. Меркель назвала COVID-19 самым серьезным вызовом обществу после окончания Второй мировой войны. *Интерфакс-Украина*. 2020, 18 марта. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/648190.html>
3. Джонсон: Коронавирус - самый серьезный вызов Великобритании в послевоенный период. *Pars Today*. 2020, 27 апреля. URL: <https://parstoday.com/ru/news/world-i112805>
4. Дональд Трамп сравнил эпидемию COVID-19 со Второй мировой, не забыв и про Китай. *Телеграф*. 2020, 7 мая. URL: <https://telegraf.com.ua/mir/usa/5460457-donald-tramp-sravnit-epidemiyu-covid-19-so-vtoroy-mirovoy-ne-zabyiv-i-pro-kitay.html>
5. Глобальный эпидемиологический надзор во время пандемии гриппа. URL: https://www.who.int/csr/resources/publications/swineflu/global_pandemic_influenza_surveillance_apr09_ru.pdf

6. Белов А. Б., Куликов П. В. Решенные и проблемные вопросы эпидемиологии гриппа через сто лет после пандемии «испанки». *Эпидемиология и Вакцинопрофилактика*. 2019. № 18 (5). С. 109–120. URL: <https://doi.org/10.31631/2073-3046-2019-18-5-109-120>
7. Вспышка вируса 2019-нКoB объявлена чрезвычайной ситуацией, имеющей международное значение. URL: <https://www.euro.who.int/ru/health-topics/health-emergencies/coronavirus-covid-19/news/news/2020/01/2019-ncov-outbreak-is-an-emergency-of-international-concern>
8. COVID-19 Dashboard by the Center for Systems Science and Engineering (CSSE) at Johns Hopkins University (JHU). URL: <https://gisanddata.maps.arcgis.com/apps/opsdashboard/index.html#/bda7594740fd40299423467b48e9ecf6>
9. Чумаков А. Н., Юрченко П. С. Коронавирус и глобализация: знание vs домыслы. *Евразийская интеграция: экономика, право, политика*. 2020. № 3. С. 112-122.
10. Колодко Г.В. Глобализация, трансформация, кризис – что дальше? / Г.В. Колодко; вводная глава Р.С. Гринберг. М.: Магистр, 2012. 176 с.
11. Garcia-Herrero A., Tan J. Deglobalisation in the context of United States-China decoupling. *Policy Contribution*. 2020. № 21. Bruegel. URL: <https://www.bruegel.org/wp-content/uploads/2020/12/PC-21-2020-211220.pdf>
12. Gygli S.; Haelg F.; Sturm J-E. The KOF Globalisation Index - revisited, KOF Working Papers. 2018. No. 439. ETH Zurich. KOF Swiss Economic Institute. Zurich. URL: https://www.econstor.eu/bitstream/10419/192925/1/wp_439.pdf
13. Haelg F. The KOF Globalisation Index – A Multidimensional Approach to Globalisation. *Journal of Economics and Statistics*. 2020. № 240(5). P. 691–696. URL: <https://doi.org/10.1515/jbnst-2019-0045>
14. Рябова И. Новая глобализация: время замедления. «Эконс». 2020, 1 декабря. URL: <https://econs.online/articles/ekonomika/novaya-globalizatsiya-vremya-zamedleniya/>

15. Сайех А., Чами Р. Спасительная помощь под угрозой. *Финансы и развитие*. Ежеквартальный журнал Международного Валютного Фонда. 2020. Вып. 57. № 2. С. 16–19. URL: <https://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/fandd/2020/06/pdf/fd0620r.pdf>
16. Хейфец Б.А., Чернова В.Ю. Новый глобальный экономический кризис: как изменится глобализация? *Контуры глобальных трансформаций: политика, экономика, право*. 2020. Т. 13. № 4. С. 34–52.
17. Global Trade Update (October 2020). URL: <https://unctad.org/webflyer/global-trade-update-october-2020>
18. Bill Gates on the Pandemic: ‘You Hope It Doesn’t Stretch Past 2022.’ *New York*. 2020, Sept. 14. URL: <https://nymag.com/intelligencer/2020/09/bill-gates-hopes-covid-19-pandemic-doesnt-stretch-past-2022-interview.html>
19. Hutton W. Coronavirus won’t end globalisation, but change it hugely for the better. *The Guardian*. 2020, 8 March. URL: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2020/mar/08/the-coronavirus-outbreak-shows-us-that-no-one-can-take-on-this-enemy-alone>

УДК 378.016:[331.101.1+620.22]

**ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ОСНОВ ЕРГОНОМІКИ ТА
МАТЕРІАЛОЗНАВСТВА ПРИ ПІДГОТОВЦІ БАКАЛАВРІВ
ОБРАЗОТВОРЧОГО ТА ДЕКОРАТИВНОГО МИСТЕЦТВА**

Подолянчук Станіслав Вікторович

к.ф.-м.н., доцент

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

м. Вінниця, Україна

Анотація. Стаття присвячена проблемам підготовки бакалаврів образотворчого та декоративного мистецтва. Показано, що для підвищення їхньої професійної рівня доцільним є вивчення основ ергономіки та матеріалознавства. При цьому основну увагу слід зосередити на тих питаннях, які мають практичне значення для майбутніх фахівців.

Ключові слова: ергономіка, матеріалознавство, образотворче мистецтво, декоративне мистецтво.

Процес підготовки фахівців творчих спеціальностей, зокрема бакалаврів образотворчого та декоративного мистецтва, має чимало закономірностей, які пов'язані перш за все із забезпеченням творчої складової. Проте в сучасних умовах фахівець практично будь-якої спеціальності повинен володіти низкою якостей, які виходять за межі традиційних уявлень та вимог до професійного рівня майбутнього працівника. Перш за все це пов'язано з тим, що нині сфера використання професійних знань стрімко розширюється.

Подібні тенденції не минули і процес підготовки бакалаврів образотворчого та декоративного мистецтва, який в тому числі має враховувати різноманітні вимоги сьогодення. Зокрема, це пов'язано з тим, що художні твори та декоративні вироби є важливою складовою інтер'єру, тривалий час

перебувають разом з людьми в одному просторовому середовищі, часто активно використовуються в професійній діяльності та (або) повсякденному житті. У зв'язку з цим вбачається актуальним включити до процесу підготовки бакалаврів образотворчого та декоративного мистецтва вивчення основ ергономіки та матеріалознавства.

В загальному розумінні ергономіка є наукою про систему: людина–предмет–середовище. Зміст поняття «ергономіка» виявляється через її різновиди, пов'язані з організацією різних функціональних процесів [1, с. 14]. При цьому зазвичай розрізняють ергономіку фізичного середовища, яка вирішує питання, пов'язані з різними, перш за все фізичними, характеристиками людини; когнітивну ергономіку, яка досліджує переважно розумову діяльність та пов'язана з психічними процесами людини (пам'ять, увага, сприйняття тощо) та організаційну ергономіку, яка розглядає питання функціонування людини в соціальному середовищі.

Застосування ергономіки в практичній діяльності розпочиналось у промисловості, перш за все у військовій техніці, оскільки на той час основними завданнями ергономіки було забезпечення нешкідливих (безпечних) умов виконання оператором своїх функціональних обов'язків та підвищення ефективності роботи працівника. Згодом закономірності ергономіки почали активно використовуватись для забезпечення зручності (комфорту) предметів, виробів, пристроїв, гаджетів та просторового середовища в цілому.

За таких обставин знання основ ергономіки є достатньо важливим для створення об'єктів перш за все декоративного мистецтва та їх подальшого можливого використання в повсякденному житті людини. Зрозуміло, що змістовне наповнення такої дисципліни може бути достатньо різноманітним та визначатись особливостями конкретної освітньої програми. До переліку питань, які слід розглянути, можна віднести основи антропометрії, ергономіку робочого місця, житлового середовища, навчальних приміщень, окремих предметів просторового середовища, рекламної продукції тощо.

Відомо, що своєрідною матеріальною основою будь-якого предмету, виробу, пристрою, механізму, техніки тощо є матеріали. Їхнє вивчення є важливим компонентом професійної підготовки фахівців самих різноманітних професій – будівельників, механіків, хіміків, дизайнерів, вчителів трудового навчання тощо [2, с. 106].

Змістовне наповнення вивчення основ матеріалознавства повинне визначатись особливостями професійної діяльності майбутніх бакалаврів образотворчого та декоративного мистецтва. Сучасні тенденції розвитку цієї художньої галузі свідчать про широкий спектр матеріалів, які використовуються. Фактично це свідчить про необхідність тією чи іншою мірою ознайомити здобувачів вищої освіти з більшістю відомих на сьогодні груп матеріалів та виробів, а саме: метали та їхні сплави, дерево та вироби з деревини, кераміка, скло, вироби з природних кам'яних матеріалів, матеріали і вироби на основі полімерів та мінеральних в'язучих речовин, текстильні матеріали, шкіра та хутро.

Матеріалознавство загалом є фундаментальною дисципліною, яка вивчає залежність між хімічним складом, будовою і властивостями матеріалів, а також впливом на їх будову і властивості теплових, хімічних, електромагнітних та інших факторів. Головним завданням дисципліни є набуття знань та навичок по оцінці властивостей матеріалів, раціональному вибору їх для конкретних умов роботи, вміння застосовувати ефективні технологічні методи зміцнення, які б забезпечили здешевлення виробів, зниження витрат матеріалів з одночасним збільшенням строку служби [3, с. 6].

Очевидно, що при вивченні основ матеріалознавства майбутніми фахівцями образотворчого та декоративного мистецтва основну увагу слід зосередити на питаннях, які мають переважно практичне спрямування. В цьому сенсі важливим вбачається вивчення особливостей обробки того чи іншого матеріалу та його здатності зберігати свої художні та (або) експлуатаційні якості упродовж тривалого часу. Не зайвим при цьому буде врахування

гігієнічних та екологічних вимог, дотримання яких має на меті забезпечити комфортне та безпечне середовище існування людини та довкілля.

Таким чином, враховуючи сучасні тенденції розвитку художньої галузі доцільним вбачається розширення змістовного наповнення підготовки бакалаврів образотворчого і декоративного мистецтва. Найбільш оптимальними в цьому сенсі є включення до програми підготовки здобувачів вищої освіти вивчення основ ергономіки та матеріалознавства в частині, яка має практичне спрямування та яка забезпечує комфортне і довготривале використання виробів та творів образотворчого і декоративного мистецтва

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Сьомка С. В. Ергономіка та ергодизайн : підручник / С. В. Сьомка. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2019. – 616 с.
2. Подолянчук С. В. Системний підхід до вивчення технічних дисциплін при підготовці вчителів трудового навчання та технологій. Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2019. – № 1(19). – С. 102–110.
3. Матеріалознавство : навчальний посібник / А. В. Галико, О. В. Кузик, В. М. Кропівний, А. В. Кропівна, Л. А. Молокост – Кіровоград: КОД, 2015. – 168 с.

УДК 37.016

**ОБҐРУНТУВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ
НАОЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ В МОВЛЕННЄВОМУ
РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКА**

Полєвікова Ольга Борисівна

к.пед.н., доцент

Овсянікова Катерина Валеріївна

студентка

Херсонський державний університет

м.Херсон, Україна

Анотація: У статті міститься теоретико-методичне обґрунтування ефективності використання методу наочного моделювання в мовленнєвому розвитку дошкільника, висвітлення її теоретичних аспектів, окреслення сфери її практичного застосування у галузі сучасної дошкільної лінгводидактики.

Ключові слова: розвиток мовлення, метод наочного моделювання, дитина дошкільного віку.

Однією із фундаментальних проблем лінгводидактики є розвиток мовлення дітей, оскільки мовленнєвий розвиток дошкільника є найважливішим інструментом, за допомогою якого він встановлює контакт із навколишнім середовищем і за допомогою якого відбувається його соціалізація [1, с.77]. Актуальність цієї теми – у пріоритетності основної складової – освітньої лінії «Мовлення дитини» Базового дошкільної освіти України, заснованої на основних положеннях Міжнародної конвенції ООН про права дитини, законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства» тощо.

Базовий компонент дошкільної освіти спрямовує зусилля батьків, педагогів, психологів на розвиток творчого потенціалу дитини, що має свої

особливості в дошкільному віці, на своєчасну підтримку результатів індивідуальної унікальності життєвого шляху дитини, забезпечення психологічного та виховного супроводу розвитку дитини в дошкільні роки. Дослідженням проблеми розвитку мовлення дошкільнят займаються такі видатні вчені: А.Богуш, Н.Гавриш, К.Крутій, Л.Калмикова та ін.

Важливе місце в системі мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку посідає метод наочного моделювання. Ефективність використання цього методу в розвитку мовлення дітей дошкільного віку обґрунтована в дослідженнях таких науковців як С.Архангельська, В. Загвязинський, Л. Кондрашова, Н. Кузьміна, В. Сластьонін та інші [2, с.8].

Здатність дитини використовувати наочне моделювання в мовленнєвій діяльності позитивно впливає на емоційно-чуттєву сферу їхньої життєдіяльності і водночас максимально активізує мовлення дітей.

За допомогою такої наочності вихователь має змогу перетворити мовленнєву діяльність дошкільнят у цікавий і доступний для них вид діяльності. Так, Л.А. Венгером з'ясовано, що засоби мислення дітей дошкільного віку є візуальними моделями, де дитина відображає структуру об'єктів. І візуальний метод є одним із перспективних методів для реалізації завдань мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку, так як мислення дітей відрізняється від зображення предметів і візуальної специфіки.

Наочне моделювання – це відтворення істотних властивостей досліджуваного об'єкта, створення його заміника і робота з ним.

Метод наочного моделювання допомагає дитині візуально представляти абстрактні поняття (звук, слово, речення, текст), навчитися працювати з ними. Це особливо важливо для дітей дошкільного віку, так як проблеми, думки, вирішуються з їх з роллю здебільшого зовнішніми засобами, візуальний матеріал засвоюється краще, ніж словесний [3, с.25].

Дошкільник не має змоги писати, робити таблиці, схеми, щось занотовувати. У дитячому садку зазвичай бере участь у процесі пізнання тільки один тип пам'яті – словесний. Еталонні схеми – це спроба використовувати для

вирішення когнітивних завдань такі види пам'яті як зорова, рухова й асоціативна.

Наукові дослідження і практика підтверджують, що вони є візуальними моделями, формою виділення і позначення відносин, що доступні дошкільнятам. Учені також відзначають, що використання заміників і візуальних моделей розвиває не тільки розумові, а й мовленнєві здібності дошкільнят.

У дошкільній педагогіці розроблені моделі для навчання дітей звуковому аналізу (Л. Журова), конструювання (Л. Парамонова), формування основ знань із природознавства (Н. Ветрова, Е. Терентьева), уявлень про працю дорослих (Н. Крилова, В. Логінова) та ін.. Ці моделі враховують основні закономірності предметів-заміників, полегшують доступ до характеристик, якостей речей і їх відносин, що безпосередньо не сприймаються. У працях К. Крутій містяться методичні рекомендації щодо використання моделей і схем для формування граматичної правильності мовлення, засвоєння здобувачами дошкільної освіти службових частин мови, збагачення лексики. О. Дяченко представляє техніку моделювання змісту казок за допомогою піктограм [3, с.25].

У якості заміника (моделі) об'єктів можуть бути задіяні фотографії об'єктів, силуети, контури предметів, піктограми, геометричні фігури, кольорові плями тощо. В основі методу моделювання лежить принцип заміщення: реальний предмет дитина замінює іншим об'єктом, його зображенням, символом, умовною позначкою.

Основний сенс моделей полягає в тому, щоб полегшити дитині відтворити те, що вона побачила, почула, придумала. Серед моделей виокремлюють статистичні та динамічні, грубі та точні, безперервні й дискретні, дослідницькі й демонстраційні, навчальні, прогностичні, натурні, аналітичні, аналогові, символічні тощо. Всі вони об'єднані головною метою – замінити сам об'єкт у процесі отримання інформації.

Процес запису моделювання передбачає кілька окремих напрямків. Перший – це розширення сфери стимульованих відносин: від моделювання

найбільш доступних для дошкільнят просторових відносин педагог переходить до моделювання більш складних для їх сприйняття відносин: тимчасових, математичних, логічних.

Другий напрямок пов'язаний зі зміною ступеня узагальнення і абстрактністю модельованих відносин.

Третій напрямок стосується зміни візуальних моделей, із якими працюють діти.

Від моделей, що зберігають зовнішню схожість із модельованими об'єктами, дитина переходить до моделей, що представляють умовні символічні образи. За допомогою заміників, діаграм і малюнків дітям пропонують ряд завдань щодо поліпшення граматичної структури мовлення [3, с.26].

У лексиці цей метод активує дієслова, утворені звуконаслідуванням, дієслова для позначення самостійних дій дитини, дієслів, утворених префіксальним способом словотворення тощо [4, с.747].

Надзвичайно ефективним методом наочного моделювання виявляється у процесі навчання дошкільників переказувати текст [5, с.128].

Переказ починається з оповідання відомих коротких казок, таких як «Колобок», «Ріпка». Щоб навчити дитину послідовно розповідати історію казки, використовуються її візуальні моделі:

- ілюстрації до казкових епізодів;
- силуети зображення казкових героїв;
- символи-замінники.

Отже, актуальність використання методу візуального моделювання в роботі з дошкільнятами полягає в тому, що:

по-перше, тому що дуже пластичний і простий в засвоєнні, але для дітей характерна швидка стомлюваність і втрата інтересу до занять. Використання наочного моделювання викликає інтерес і допомагає вирішити цю проблему;

по-друге, застосування символічної аналогії полегшує і прискорює процес запам'ятовування і засвоєння матеріалу, удосконалюючи прийоми

роботи з пам'яттю. Адже одне з правил зміцнення пам'яті – це записи, малюнки, діаграми, схеми, графіки;

по-третє, ми вчимо дітей бачити головне, систематизувати отримані знання, застосовуючи графічну аналогію.

Використання методу моделювання в процесі навчання мови дітей дошкільного віку:

- дозволяє встановлювати зв'язки між об'єктами і явищами, послідовність подій, робить їх доступними для розуміння і відтворення дітей;

- покращує розуміння дитиною структури і відносин компонентів об'єктів і явищ;

- формує цілісне уявлення про об'єкти і явища навколишнього світу;

- полегшує процес засвоєння монологічного мовлення;

- позитивно впливає на розвиток мовлення в цілому і на здатність планувати власне мовлення.

Спираючись на дослідження педагогів, психологів щодо застосування методу наочного моделювання в роботі з дітьми дошкільного віку, ми можемо зробити висновок, що його застосування є ефективним методом навчання, що забезпечує взаємозв'язок між розвитком мовлення і психічним розвитком дітей дошкільного віку [6, с.141].

Необхідність використання методу наочного моделювання в освітньому процесу закладу дошкільної освіти зумовлена практичним значенням моделювання як загального методу наукового знання та психологічно-педагогічними аспектами такої пізнавальної діяльності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Полєвікова О.Б., Шурда Ж.І. Мовленнєва особистість у лінгводидактичному просторі дошкілля // The 12th International conference “Science and society” (June 7, 2019) Accent Graphics Communications & Publishing, Hamilton, Canada. 2019. – P.77-87.
2. Омеляненко А. Розповіді-роздуми за моделями [Текст] / Алла Омеляненко // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2010. - № 3. – С. 8-11.
3. Бондаренко А., Сизонова О. Зв’язне мовлення засобами наочного моделювання / Анжела Бондаренко, Оксана Сизонова // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2018. – № 6. – С. 25-33.
4. Полєвікова О.Б., Жилкіна Є.О. Ейдетика як засіб розвитку операцій граматичного структурування у дошкільників // The 7th International scientific and practical conference “Scientific achievements of modern society” (March 4-6, 2020) Cognum Publishing House, Liverpool, United Kingdom. 2020. – P. 747 - 754.
5. Полєвікова О.Б., Шурда Ж.І. Формування мовленнєвої особистості дошкільника в процесі навчання у співробітництві // Теоретико-методологічні основи розвитку освіти та управлінської діяльності: матеріали V Всеукр.наук.-практ.конф. (12-13 вересня 2019 року, м.Херсон) за ред.Кузьменка В.В., Слюсаренко Н.В.: у II ч. Ч.І. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2019. – С.128-132.
6. Полєвікова О.Б. Аналіз методичних підходів до мовної освіти дітей у контексті словоцентризму / О.Б.Полєвікова // Педагогічні науки. – Херсон, – 2017. – Вип. 75. – С.141-146.

УДК 378:004

**КОМП'ЮТЕРНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ
ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З
ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКИ, ЕЛЕКТРОТЕХНІКИ ТА ЕЛЕКТРОМЕХАНІКИ**

Потапенко Микола Валентинович

к.т.н., старший викладач

Шаршонь Віталій Любомирович

асистент

Відокремлений підрозділ

Національного університету

біоресурсів і природокористування України

«Бережанський агротехнічний інститут»

м. Бережани, Україна

Анотація. Розглянуто важливість комп'ютерного моделювання при підготовці майбутніх фахівців з електроенергетики, електротехніки та електромеханіки. Особливістю при виборі програмних продуктів для моделювання при вивченні спеціальних електротехнічних дисциплін є орієнтація на виробничу діяльність.

Ключові слова: заклад вищої освіти, інформаційно-комунікаційні технології, програмний комплекс, комп'ютерне моделювання, експеримент.

На сьогодні пріоритетною для закладів вищої освіти є задача підготовки висококваліфікованих фахівців, які швидко зможуть адаптуватись до умов виробничої діяльності. Професійні якості, що стосуються здатності людини як суб'єкта діяльності виконувати необхідну і достатню множину функцій, забезпечуючи при цьому досягнення цілей ефективними методами [1].

Важливою складовою при підготовці бакалаврів з електроенергетики, електротехніки та електромеханіки є орієнтація на виробничу діяльність.

Висока професійна майстерність, уміння самостійно приймати обґрунтовані і ефективні інженерно-технічні рішення в наш час є неможливим без оволодіння методами роботи з комп'ютерною технікою та прикладними програмними продуктами.

Враховуючи досвід викладання спеціальних електротехнічних дисциплін та методичну доцільність слід виокремити найбільш ефективні напрямки використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в процесі підготовки бакалаврів з електроенергетики, електротехніки та електромеханіки:

- організація і проведення комп'ютерних експериментів з віртуальними моделями;
- обробка результатів експериментів;
- програмування і модельне керування технологічними об'єктами і системами;
- автоматизація контролю організації навчальної діяльності;
- розробка педагогічних програмних засобів різноманітного призначення;
- цілеспрямований пошук інформації різноманітної форми в локальних і глобальних мережах, її накопичення, зберігання, обробка і передача;
- розробка методичних і дидактичних матеріалів з використанням мультимедійних ресурсів;
- створення web – сайтів навчального призначення.

При підготовці майбутніх фахівців з електроенергетики, електротехніки та електромеханіки провідну роль відіграє комп'ютерне моделювання, яке найбільш ефективно застосовувати на лабораторних заняттях із спеціальних електротехнічних дисциплін.

Комп'ютерне моделювання дозволяє вирішувати наступні задачі:

- індивідуалізацію виконання лабораторних робіт, що досягається за рахунок довільної зміни параметрів елементів досліджуваного об'єкта;

- скорочення часу на підготовку до лабораторної роботи, постановку і проведення досліду та оформлення звіту за рахунок автоматизації розрахунків, графічних побудов, а також можливості використання електронної форми звітності;

- ефективну підготовку до проведення реального експерименту шляхом одержання попередніх результатів, які в подальшому дають можливість їх аналізу практично на реальних установках.

Навчання зі застосуванням комп'ютерного моделювання можна проводити по – різному, зокрема пропонувати завдання на добудову моделі або проводити її видозмінення і переконструювання.

Найбільш зручним програмним засобом для постановки віртуального експерименту є програмний комплекс MatLab з вбудованими інструментальними пакетами (Simulink, Power System Blockset, Stateflow та ін.) [2-4].

Моделювання в MatLab від постановки задачі до одержання результатів проходить наступні етапи:

1. Аналіз вимог і проектування:

- постановка і аналіз задачі та мети моделювання.
- накопичення і аналіз вихідної інформації про об'єкт моделювання.
- побудова і перевірка концептуальної моделі.

2. Розробка моделі.

- вибір засобів моделювання.
- складання логічної моделі.
- надання необхідних властивостей модулям моделі.
- завдання часу моделювання.
- верифікація моделі.

3. Проведення експерименту.

- запуск та перевірка роботи моделі.
- варіювання параметрів моделі і збирання статистичних даних.
- аналіз результатів моделювання.

4. Підведення підсумків моделювання згідно поставленої мети і задач дослідження.

Застосування MatLab дає позитивні результати при вивченні дисциплін «Основи автоматики», «Теоретичні основи електротехніки», «Цифрові системи керування», «Основи електроприводу» та ін.

Сьогодні на підприємствах постійно оновлюється і змінюється парк електротехнічного обладнання та засобів керування, тому постає завдання якісного та більш об'ємного подання цієї інформації здобувачам вищої освіти.

У виробничому секторі взаємодія між оператором і технологічним процесом здійснюється за допомогою програмного забезпечення, що дістало загальну назву SCADA. SCADA – система (Supervisory Control And Data Acquisition System) – система збору даних і оперативного диспетчерського управління [5].

Основними функціями такої системи є збирання інформації про технологічний процес, забезпечення інтерфейсу з оператором, зберігання історії процесу і здійснення автоматичного керування процесом в тому об'ємі, в якому це необхідно і можливо. Вибір SCADA-системи є складною задачею. В основному ознайомлення майбутніх фахівців з експлуатації і проектування автоматизованих систем на базі SCADA здійснюється на тематичних курсах різноманітних виробників цих систем. Найвідоміші SCADA – пакети, що знайшли застосування на виробництві: Genie, Genesis, Trace Mode, UltraLogic, WinCC. На даний час в освітніх програмах ряду закладів вищої освіти внесені дисципліни, пов'язані з вивченням SCADA-систем.

Впровадження комп'ютерного моделювання та аналізу конкретних виробничих ситуацій є необхідним завданням, спрямованим на підвищення рівня фахової підготовки. У процесі такого навчання закладаються основи фахового мислення нового типу, які допоможуть майбутньому спеціалісту приймати рішення в нестандартних ситуаціях, оцінювати позитивні й негативні наслідки їх реалізації.

Найбільш важливим залишається питання визначення і поєднання кращих можливостей ІКТ, що мають місце у підготовці здобувачів вищої освіти з окремих дисциплін в існуючій освітній системі, з перспективним, поступовим оновленням системи підготовки фахівців технічних спеціальностей в цілому.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Нагірний Ю.П. Фахова підготовка інженерів: діяльнісний підхід. Львів: Видавництво ІНВП «Електрон», 1999. 179 с.
2. Гультяев А. Визуальное моделирование в среде MATLAB: Учебный курс. СПб.: Питер, 2000. 432 с.
3. Дьяконов В., Круглов В. Математические пакеты расширения MATLAB: Спец. справочник. СПб.: Питер, 2001. 480 с.
4. Щербаков В.С., Руппель А.А., Глушец В.А. Основы моделирования систем автоматического регулирования и электротехнических систем в среде MatLab и Simulink. Учебное пособие. Омск: Изд-во СибАДИ, 2003. 160 с.
5. Пьявченко Т.А. Проектирование АСУТП в SCADA-системе. Таганрог: ТТИ ЮФУ, 2007. 276 с.

СВІТОВИЙ ЖІНОЧИЙ РУХ: ЕКСКУРС В ІСТОРІЮ

Поцупко Олена Анатоліївна

кандидат історичних наук, доцент

Рябчук Карина Олександрівна

студентка I курсу Медичного факультету № 1

Донецький національний медичний університет

м. Лиман, Україна

Анотація. У статті на підставі аналізу теоретичних праць, історичних джерел, публікацій та критичних статей прослідковується історія зародження та еволюція світового жіночого руху.

Ключові слова: жінки, рівноправ'я, жіночий рух, фемінізм, гендерні нерівності, дискримінація, громадянські права, легітимація.

Актуальність дослідження. Власне жіноча історія як відносно самостійний напрямок досліджень виокремилася і почала здобувати визнання в академічному середовищі порівняно нещодавно, а саме – на початку 1970-х рр. До цього суттєво спричинилося піднесення жіночого руху в Європі та США у другій половині 1960-х рр. Поштовхом стало усвідомлення того факту, що навіть попри здобуття жінками рівних із чоловіками політичних і громадянських прав, гендерні нерівності й дискримінація жінок у країнах Заходу залишалися повсюдними, набуваючи нових, прихованих форм. Легітимація цих нерівностей часто ґрунтувалася на панівних уявленнях про природні докорінні відмінності між людьми різної статі, що зумовлюють і «доцільність» розділення сфер та способів жіночої й чоловічої самореалізації та виправдовують існування гендерних ієрархій. Ідеологічно усамостійнившись у роки Французької революції, жіночий рух протягом двох століть пройшов через різні етапи розвитку і наприкінці ХХ ст. не тільки не втратив суспільної

актуальності, а й довів своє суттєве значення у загальноцивілізаційному поступі.

Виклад основного матеріалу. «Жіноче питання» – це справа не тільки жіночої рівності, а й ціла низка соціальних та культурних проблем, яким суспільство й уряд, на жаль, не приділяли і навіть сьогодні не приділяють належної уваги. До цього «питання» належать: рівний доступ до освіти, належна охорона здоров'я, рівні можливості праці, рівна оплата праці, право голосу на вільних і прозорих виборах і т.п. Інакше кажучи, «жіноче питання» рівнозначне з людськими правами, тому що там, де утискаються людські права, там жінки відтермінують постанову власних цілей, підпорядковуючи їх спільній меті.

У розвитку жіночого руху ХІХ – ХХІ ст. виділяють такі етапи: перший – це розвиток фемінізму «першої хвилі», який сформувався ще у ХІХ ст. і тривав до 1920-х рр. З 1960-х рр. розпочався фемінізм «другої хвилі», який ще називають неофемінізмом. Численна група дослідників стверджують, що з середини 1990-х рр. розпочинається «третья хвиля» фемінізму, яка триває донині.

«Першу хвилю» фемінізму інколи ще називають «давньою хвилею». Назва відноситься до часу появи руху американських і англійських суфражисток від 1890-х до 1920-х рр. Цей рух характеризувався боротьбою жінок за надання їм виборчих прав. «Суфражизм» – англійський термін, який означає виборче право і дав назву цьому руху в цілому. Рух «суфражисток» охопив США, Нову Зеландію, Данію, Норвегію, Фінляндію та інші держави Європи і Америки. Розвинувся він і на польських та українських землях. Представники «першої хвилі» фемінізму наголошують на змінах і реформі родинного права, економічних умов життя жінок. Водночас у рамках «першої хвилі» в Америці у 1848 р. виникає міжнародна структура «Женевська конвенція жіночого 42 руху» [9, с. 26-29], яка розпочинає міжнародну діяльність. Жіночий рух формується як міжнародне явище, а «перша хвиля» фемінізму відноситься виключно до західного світу.

Подібно як у США, зорганізований жіночий рух у Європі оформився в середині XIX ст. До цього часу вже склалися феміністичні проекти, за перший текст яких найчастіше вважають «Захист прав жінки» (1792 р.), авторства Мері Уоллстонкрафт, написаний на тлі Великої французької революції [1, с. 42]. Визначальним для європейського жіночого руху середини XIX ст. стало оформлення центрального пункту свого зацікавлення, яким стала кампанія за виборення виборчих прав для жінок. Водночас, рух за жіночі виборчі права відчував потужну підтримку у зв'язку із загальним рухом за громадянські права, які прагнули виборювати чоловіки і які були для них призначені. Здобуття для жінок права голосу стало центральним завданням, оскільки вважалося: якщо жінки зможуть голосувати, то усі інші форми статевої дискримінації будуть у зв'язку з цим зникати і це відбудеться протягом дуже короткого відрізка часу [7, с. 248].

Аналогічні рухи розпочинаються і в інших західних країнах. У Великій Британії організація жіночого руху припадає на 1950-ті рр., а у 1867 р. Палата Общин відкинула першу пропозицію визнання за жінками права голосування [1, с. 43]. Від часу утворення в 1903 р. «Women's Social and Political Union», який очолювала Еммелін Панкхурст і її дочка Хрістабель, британський рух за визнання жінкам виборчих прав приймав щораз войовничішу тактику. Перебуваючи у Парижі Е. Панкхурст безпосередньо координувала акції, в рамках яких суфражистки провели численні виступи проти влади, вперше організували демонстрації із «жіночими вимогами». Важливу роль у розвитку європейського фемінізму відіграло звернення до британського парламенту 1,5 тис. жінок підписане у 1866 р. У ньому містилася вимога, щоб виборча реформа передбачала беззастережне право жінок голосувати. Оскільки британські парламентарії знехтували цим зверненням, 1867 р. його ініціатори створили Національне товариство за виборчі права жінок. Члени цього товариства – суфражистки – і надалі добивалися поширення виборчого права для жінок.

На початку XX ст. британський фемінізм досяг такого ж рівня розвитку, що й американський. В обох країнах феміністки проводили різноманітні

заходи, добиваючись виконання своїх вимог. Наприкінці 1908 р. вони організували мітинг у Лондоні, який зібрав 1,5 млн. осіб. На початку ХХ ст. жіночі рухи охопили усі європейські країни, а також Австралію й Нову Зеландію. Створилися міжнародні жіночі організації: Міжнародна рада жінок (1888 р.), Міжнародний альянс жінок за рівні права і рівну відповідальність (1904 р.), «Інтернаціонал відчинених дверей» (1929 р.) та ін. У 1920-х рр., коли в багатьох країнах Заходу жінки здобули право голосу, феміністський рух почав потроху занепадати [4, с. 690].

Фемінізм «першої хвилі» закінчився чи виконав своє головне завдання у час надання жінкам прав до голосування. Уперше це було здійснено в 1899 р. у Новій Зеландії. Право голосування американським жінкам гарантувала ХІХ поправка до Конституції США, прийнята у 1920 р. У Великій Британії жінки отримали громадянські права в 1918 р., але ще протягом наступної декади не мали виборчих прав. Е. Хейвуд вважає, що іронічно може виглядати той факт, коли отримання виборчих прав жінками ослабило в цілому підвалини жіночого руху. На практиці саме боротьба за виборчі права жінок об'єднувала і активізувала рух, ставлячи перед ним конкретніші цілі і творячи відповідну організаційну структуру. Мало того, багато активісток наївно вважали, що здобуваючи виборчі права жінки досягають повної емансипації. Усе це вплинуло на те, що жіночий рух відновився по-новому лише у 1960-х рр., що означало появу «другої хвилі» фемінізму [7, с. 249].

Термін «друга хвиля» фемінізму запроваджений Марш Вейман Ліа для означення формації груп, які виступили за звільнення жінок у США, Великобританії і Німеччині в другій половині 1960-х рр. [8, с. 46]. Більшість дослідників пов'язують акцентуацію нового етапу жіночого руху з ліворадикальними протестами кінця 1960-х – початку 1970-х рр. При цьому особливо наголошують на студентських виступах, зокрема у Франції. Окремі дослідники зазначають, що визначальним елементом «другої хвилі» фемінізму стала боротьба не за юридичну, а за фактичну рівність жінок: у політичній площині вона пов'язувалася з можливістю обиратися в органи державної влади

та самоуправління, гарантіями політичної самореалізації та ін. Особливо новими імпульсами визначався американський жіночий рух, на який вплинули розчарування, пов'язані з діями громадськості в ході політичних виступів за громадянські права, руху за мир, у зв'язку з війною у В'єтнамі, а також студентські хвилювання академічних організацій «Students for the Democratic Society». Усе це привело жінок до створення власних груп, які можна окреслити як структури «збурення свідомості». Мотивом цієї активності стало гасло: «то що є особистим, є політичним». Сара Еванс стверджує, що на цьому шляху (від руху за громадянські права до руху за звільнення жінок) «друга хвиля» крокує слідами «першої хвилі», яка також розпочалася від боротьби за рівність рас, виконуючи, як видно, роль основи для обох хвиль фемінізму [8, с. 46].

Вважається, що теоретиком «другої хвилі» фемінізму стала французька письменниця та філософ-екзистенціаліст Сімона де Бовуар (книга «Друга стать», 1949 р.), а її головними ідеями були: соціальні, економічні та ідеологічні відносини в умовах патріархату, які не допускають жінку до матеріальних та інтелектуальних ресурсів суспільства; структури патріархату, які відводять жінці другорядну роль; природою жінці закладені аналогічні з чоловіками здібності та здатності; соціальна пасивність жінки та її безправне становище обумовлені системою патріархату [6, с. 139]. Концептуально ця книга творить основу нової ідеології у сприйнятті жінки в суспільстві і приватному житті – ідеологію жіночоцентризму. Окремі дослідники вважають, що саме ця робота стала основою для появи фемінізму «другої хвилі».

Нова хвиля починається в 1960-х рр. Значною мірою поштовхом цьому слугувала книга американської письменниці-феміністки Бетті Фрідан «Містичне жіноче», вперше видана в 1963 р. В ній авторка обнародує той факт, що в такій цивілізованій і демократичній країні, як Америка, приблизно 50% громадян піддаються жорстокій сегрегації і дискримінації, що жінкам відмовлено в праві на повноцінне людське життя, що їх використовують як споживачів і сімейну прислугу [5, с. 167]. Бетті Фрідан уперше привернула загальну увагу до жінки спершу як до людської істоти, а тільки потім як до

дружини і матері. Створення в 1966 р. Національної Організації Жінок в США на чолі з Б. Фрідан спричинило розвиток масового жіночого феміністичного руху, представниці якого боролись проти чоловічого домінування в сім'ї, за право на повноцінну професійну працю. У Великобританії жіночий визвольний рух мав політичну природу, він виражався в кампаніях за ядерне роззброєння, у відродженні марксизму, у розвитку профспілкового руху. У 1968 р. було сформовано кілька жіночих соціалістичних груп, біля сімдесяти таких підгруп налічувалось у Лондоні. Рух був тісно пов'язаний з роботою конференцій та з'їздів. Перша конференція відбулась в Оксфорді у 1970 р. й висунула наступні вимоги: відповідність заробітної плати виконаній роботі; рівноправні з чоловіками можливості в освіті та працевлаштуванні; вільна контрацепція та свобода абортів. Але, на відміну від американських, британські феміністки були соціалістами, а не радикалами.

Відповідно до того, що вважалось причинами дискримінації жінок у суспільстві і якими бачились перспективи їх подолання, в фемінізмі сформувалось кілька основних напрямків. Ліберальний фемінізм, «...найстаріший фемінізм, що піддається розпізнанню» [10, с. 169-170] ґрунтується на ідеях економічної і соціальної справедливості. Провідними темами ліберального фемінізму були право на освіту і працю, право на власність, участь у політичному житті, тобто встановлення юридичної рівності чоловіків та жінок; право жінок на власну індивідуальність, її розвиток і самовираження; також, боротьба проти відтворення й поширення «сексистських» образів жінки в діяльності засобів масової інформації. Найбільш популярним ліберальний фемінізм був у Швеції та Англії. Марксистський фемінізм зосереджує увагу на проблемах жіночої праці, виявлення причин недооцінки домашньої праці жінок, зосередження жінок у низькооплачуваних галузях виробництва, ставлення інституту сім'ї до капіталізму. Головна теза марксистського фемінізму – це думка про те, що, залучившись до боротьби пролетаріату, жінка зможе звільнити й себе. Соціалістичний фемінізм виникає як відгалуження від марксистського

напрямку і доповнює його критичним аналізом патріархату. Він доводить, що жіноче гноблення зумовлене не лише економічною залежністю, а й такими чинниками, як поділ праці в домашньому господарстві, а також специфічними відносинами, коли жінки надають чоловікам більшу емоційну підтримку, ніж чоловіки їм. Головною ідеєю радикального фемінізму є те, що гноблення жінок – це фундаментальна форма гноблення як такого і його концепція – це цілковитий і радикальний перегляд усієї існуючої системи аж до остаточного руйнування патріархального суспільства. Радикальний фемінізм фокусує свою увагу на таких темах, як материнство, репродукція, сексуальність і критика порнографії, які розглядаються як підґрунтя експлуатації. Тут варто згадати Валері Соланас та її «Маніфест товариства за знищення чоловіків», в якому авторка виступає за фізичну ліквідацію чоловіків. Мужчина, на її думку, це «винятковий егоцентрик, зосереджений лише на собі, не здатний перейнятися проблемами іншої істоти, або ідентифікувати себе з кимось іншим, не здатний на любов, дружбу, прихильність або ніжність» [3, с. 74]. Радикальний фемінізм набув найбільшого поширення в США, Франції та Німеччині. Психоаналітичний фемінізм зосереджує увагу на внутрішніх психічних механізмах як ключових у розумінні того, яким чином констатуються сексуальність і гендер, і чому це приводить до чоловічого домінування. До недавнього часу постмодерністський фемінізм називали «французьким» через близький зв'язок з французькою філософією. В центрі уваги цього напрямку перебувають питання співвідношення мови і влади, дії немовних реальностей, таких як тіло, політика, проблеми текстового аналізу і письма. Постмодерністський фемінізм більшою мірою, ніж інші течії, тяжіє до філософського обґрунтування.

Отже, кожен з феміністичних напрямків має свої особливості, але основним питанням, що їх єднає, є питання гендерної нерівності, є визнання того, що жіноче пригноблення є первинне з огляду нерівності в суспільстві. Представники всіх шкіл, течій, організацій акцентують на самоцінності особистості жінки, її праві на розвиток, творчість, свободу, проявлення себе, а

не визнання себе «іншою», адже: «Від Ніцше до Гассана та Лакана термін «фемінність» означав «іншість», який ефективно асоціювався з руйнуванням законного (тобто всього, що розглядалося з логіки Закону Батька – психоаналітична версія Бога – до Логоцентризму). Ця «іншість» виражалась по-різному: як репресована, як істеричне тіло, як категорія семіотична, до-едипівська, несамовита, мінлива, як материнське тіло» [5, с. 169].

«Третя хвиля» фемінізму, яку дослідники пов'язують із процесами, що відбувалися у 1990-х рр., пов'язана із новим рівнем філософського осмислення жіночого руху, для якого актуальними стають ідеї постструктуралізму та постколоніальної теорії, а сама дискусія ведеться навколо поняття ідентичності.

Визначальним для феміністок «третьої хвилі» є усвідомлення того, що насправді проблема полягає не в тому, що є жінки, чи є чоловіки, а зводиться до того, що ці гендерні ролі, тобто чоловіча і жіноча конструюються. Звідси можемо зробити наступний висновок: оскільки гендерні ролі конструюються, то можуть бути й інші їх гендерні видозміни. Ще одна особливість «третьої хвилі» формування руху Riot Girl. Ця течія сформувалася навколо естетики не лише звільненої, а наділеної владою жінки. У рамках цього статусу жінка може бути не лише самодостатньою, але й талановитою, стати лідером, словом, за цими показниками перевершити чоловіка [1, с. 55].

Поняття фемінізм «третьої хвилі» ввела у наукову теорію 1992 р. Ребекка Уолкер, яка зазначала, що завдання молодого покоління жінок полягає у тому, щоби нехтування жіночим досвідом викликало гнів; що слід «змінити злість на політичну силу»; «не голосуйте за чоловіків, якщо вони нічого не зроблять для жінок»; «не займайтеся любов'ю з чоловіками, не діліться з чоловіками хлібом, не піклуйтеся про чоловіків і не годуйте чоловіків, якщо чоловіки не ставлять на перше місце свободу жінок стосовно контролю тіл і життя жінок». Цей спіч завершується висновком: «Я – не феміністка постфемінізму. Я – феміністка «третьої хвилі» [1, с. 56]. Виникнення «третьої хвилі» фемінізму пов'язане з діяльністю чорношкірих активісток жіночого руху Белл Хукс, Одрі Лорд, які займалися расовими проблемами. Ще одна особливість постфемінізму –

активне використання Інтернету та сучасних технологій для посилення власного руху та збільшення аудиторії. Професор Львівського університету Анатолій Романюк визначив специфіку «третьої хвилі» фемінізму і у тому, що вона не прийшла на заміну «другої хвилі», а існує паралельно з нею: поява нового фемінізму викликана реакцією молодого покоління жінок на радикальний фемінізм; феміністки «третьої хвилі» не з'ясовують ким є сучасна жінка, а наголошують на тому, ким вона може бути; «вона може бути ким захоче за умови, що це буде її особистий, свідомий вибір» [2, с. 189].

Висновки. У рамках «першої хвилі» жіночого руху відбулося організаційне оформлення суфражистської течії, яка вийшла за рамки боротьби за виборчі права жінок і почала оформлюватися політично; свідченням отримання суфражистками суспільної підтримки стало широке залучення жінок до праці під час Першої світової війни; рух за рівне з чоловіками виборче право жінок охопив період з 1893 р. (Нова Зеландія – право брати участь у виборах – обирати), до 1970-х – 1980-х рр. (Люксембург – 1978 р., Ліхтенштейн – 1986 р.); у державах, які утворилися після падіння колоніалізму, жінки отримали рівні з чоловіками політичні права одночасно з проголошенням державної незалежності.

Фемінізм «другої хвилі» став наслідком «жіночого відродження», яке розпочалося в 1960-х рр.; епіцентром цього руху стали США, де спостерігається активізація демократичних процесів, спрямованих на ліквідацію різних форм дискримінації, і перш за все расизму. У рамках «другої хвилі» жіночий рух представлений новими, часто радикальними формами. Новий етап за емансипацію жінок був обумовлений структурними змінами – збільшенням частки жіночої праці у суспільному виробництві; економічні фактори спонукали жінок включатися у громадську виробничу практику; визначились незвичні форми вираження протесту; відбувалося пробудження жіночої самосвідомості від інерції патріархально орієнтованих моральних установ; жінки критикували суспільні устрої, вважаючи їх такими, що закріплювали нерівноправне становище жінок: заміжжя, материнство та ін.

Сучасний феміністський рух розвивається в рамках таких модерних напрямів: феміністська екологія, феміністська економіка, інтелектуальний фемінізм. У сучасному фемінізмі існують також радикальні групи, які декларують «війну статей», їх виступи носять характер медійної атракції і кичення. У межах жіночого руху залишається тенденція до відвоювання прав жінки – матері. Серед сучасних напрямів фемінізму найбільш поширеним залишається ліберальний фемінізм, який основне своє завдання вбачає у розвитку жіночої особистості та еволюційної трансформації суспільства; еволюційні зміни у суспільстві мають бути скеровані на найповніше врахування інтересів і потреб жінок.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Конціцка Гражина. Теоретико-методологічні основи дослідження феміністських рухів у політиці. Спеціальність 23.00.01 – теорія та історія політичної науки. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук. – Львів, 2016. – 219 с.
2. Романюк А. С. Історія західних політичних вчень. Політичні доктрини ХХ – початку ХХІ ст.: Навч. посіб. – К.: Знання, 2011. – 255 с.
3. Соланас В. Маніфест товариства за знищення чоловіків // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2000. – № 17. – С. 74 – 76.
4. Соломін О.А. Фемінізм // Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В.П. Горбатенко; За ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бобкіна, В.П. Горбатенка. – 2-е вид., доп. і переробл. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.
5. Стешин І.О. Феміністичний рух країн Заходу та жіночий рух в Україні: екскурс в минуле // Мова і культура. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. – Вип. 10. – Т. VI (106). – С. 166 – 173.
6. Beauvoir S. de. *Druga płeć* / Przeł. Gabriela Mycielska, Maria Leśniewska. – Warszawa: Wydawnictwo Czarna Owca, 2009. – 783 p.
7. Heywood A. *Ideologie polityczne. Wprowadzenie* / Tłum. M. Habura, N. Orłowska, D. Stasiak. – Warszawa: Wyd. naukowe IPN, 2007. – 371 p.

8. Humm M. Słownik teorii feminizmu. Z języka angielskiego przełożyli: Bożena Umińska i Jarosław Mikos / M. Humm. – Warszawa: Semper, 1993. – 274 p.
9. Lisowska E. Równouprawnienie kobiet i mężczyzn w społeczeństwie / E.Lisowska. – Warszawa: Oficyna Wydawnicza Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, 2010. – 315 p.
10. The Columbia Dictionary of Modern Literary and Cultural Criticism / Ed. by Childers J. And Hentzi G. – New York: Columbia University Press, 1995. – 280 p.

**ПСИХОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ**

Путятін Геннадій Геннадійович

к.мед.н., доцент

в.о. завідувача кафедри

Кабанцева Анастасія Валеріївна

к.психол.н., доцент кафедри

Ящишина Юлія Миколаївна

к.психол.н., доцент, доцент кафедри

Кафедра психіатрії, психотерапії

наркології та медичної психології

Донецький національний медичний університет

МОЗ України

м. Лиман, Донецька область, Україна

У статті підіймається актуальність професійної готовності, особистісної стійкості майбутніх лікарів. Представлено власний педагогічний досвід кафедри психіатрії, психотерапії, наркології та медичної психології щодо організації формування високої життєздатності і удосконалення розвитку «Я-концепції» здобувачів медичної освіти. Наводиться ряд ефективних методів, методик, технік, що доцільно використовувати у навчальному процесі, зокрема в рамках вивчення навчальної дисципліни «Медична психологія».

Ключові слова: студенти, здобувачі освіти, стресостійкість, життєздатність, професійна готовність, освітні техніки, форми навчання, інформаційні технології, інформаційні виклики, інформаційна безпека.

Професія медичного працівника вимагає певних знань, умінь і навичок, але не менш важливим виступають індивідуально-психологічні особливості,

зокрема рівень психологічної готовності до діяльності, стресостійкість та спроможність до резильєнтності.

Медицина є однією з найвідповідальніших галузей, так як працівник, який дав Клятву Гіппократа завжди стоїть на сторожі здоров'я та життя тих, хто йому довірився. Кожного дня майбутні лікарі будуть нести відповідальність за свої дії і вчинки, приймати рішення, розуміючи їх наслідки, виконуючи професійні обов'язки, ставлячи, певним чином, під загрозу своє власне життя чи здоров'я. Але поряд із цим, важливим виступає збереження власного психічного здоров'я і психологічного благополуччя останніх. Тобто, допомагаючи іншим, лікар повинен вміти зберегти себе, відновити свої сили і рівновагу психологічного комфорту. А отже, актуальним виступає формування критичного мислення, адекватного ризику, розвиток життєстійкості, відчуття задоволення і щастя у здобувачів медичної освіти.

Мета роботи: розкрити суть методів та методик, що доцільно використовувати у навчальному процесі професійної підготовки майбутніх лікарів задля розвитку життєстійкості у останніх.

Виклад основного матеріалу. Ураховуючи виклики сьогодення, зокрема поширенням різних інфекційних, вірусних захворювань, серед яких припадає і пандемія COVID-19 психологічна підготовка медичного персоналу набирає не аби яку значимість. Приймаючи цей факт, медична психологія є саме тією навчальною дисципліною, що дає здобувачам нові знання, формує вміння і навички щодо удосконалення власної особистості, розвиваючи її стійкість до сучасних викликів.

За результатами власного викладацького досвіду науково-педагогічних співробітників кафедри психіатрії, психотерапії, наркології і медичної психології Донецького національного медичного університету МОЗ України, а саме застосування різних методів та методик щодо розвитку психологічного комфорту, резильєнтності у здобувачів медичної освіти було впроваджено у навчально-освітній процес роботи кафедри.

Відповідно до освітньо-кваліфікаційної програми, робочу навчальну програму та календарний план навчальної дисципліни «Медична психологія» скомпоновано за принципом від загального до приватного. Тобто, спочатку здобувачі знайомляться зі загальними теоретичними та практичними аспектами медичної психології, її суттю і змістом, подальший зміст курсу відводиться вивченню особистості, її психологічному нормотипічному, атипічному розвитку та набутим порушенням. Детально опрацьовуються методи і методики проведення психологічної діагностики. Зі студентами розглядаються наступні теми лекційних занять: «Концепції особистості в психології», «Особистість та її характеристики», «Характер та темперамент», «Акцентуації особистісних рис», «Міжособистісні відносини та їх порушення», «Особистість та хвороба», «Сучасний погляд на проблему терапевтичного середовища», «Психологічні аспекти взаємодії лікаря з пацієнтом», «Методи дослідження особистості та міжособистісних відносин», «Методи дослідження психічних процесів та станів», «Порушення психічних процесів» та інші.

Вивчений лекційний матеріал закріплюється на практичних заняттях з відпрацюванням умінь і навичок діагностичної, корекційної, консультативної, профілактичної роботи з пацієнтами. Головною особливістю викладання навчальної дисципліни полягає в тому, що під час освітнього процесу студент, у першу чергу, вивчає себе, познає свій внутрішній світ, розкриває нові грані своєї особистості, знаходить ті ключові моменти характеру над якими потрібно працювати задля гармонійного розвитку власної «Я-концепції», ефективного професійного становлення і готовності до виконання діяльності, професійних обов'язків.

На лекційних, практичних та семінарських заняттях здобувачі отримують знання щодо існування різних концепцій розуміння змісту суті особистості, диференціації вроджених і набутих особистісних властивостей людини, їх розвиток та зміни відносно типу життєдіяльності, перенесених хвороб, загального набутого життєвого досвіду. Вивчається розвиток хворобливої

особистості, провокуючі чинники, серед яких, детально розглядаються емоційне і професійне вигорання, та їх наслідки для здоров'я людини.

Приймаючи до уваги професіограму лікаря і виклики з якими він стикається під час професійної діяльності, зі студентами організуються наступні практичні заняття-тренінги: «Мистецтво життєздатності», «Успішний лікар – щаслива людина», «Емоційна стійкість – запорука професійного зростання».

Окремим питанням лекційного матеріалу є розгляд впливу інформації на психіку людини. Адже сучасне суспільство – це суспільство, в якому головними пріоритетами є інформація та знання. Проте очевидно, що воно несе й деструктивні загрози для особистості, тому що посилює процеси руйнації локальних культур та провокує вплив різних викликів [3-5]. Проблема інформаційної безпеки суспільства й особистості та їх захист від негативної інформації має в основі питання інформаційної стійкості і самоорганізації людини.

Задля попередження виникнення емоційного чи професійного вигорання пропонується підхід, згідно з яким особистість являє собою самоорганізовану систему, що має в основі єдність стійкості і мінливості, які дають змогу більш адекватно осмислювати наявні проблеми, що часто бувають умисно вигаданими, істинні джерела і причини їх виникнення, а також їх процес розвитку в інформаційному контексті.

Загальним джерелом зовнішніх загроз інформаційно-психологічної безпеки особистості є та частина інформаційного середовища, яка з різних причин неадекватно відображає навколишній світ. Тобто інформація, яка вводить людей в оману, у світ ілюзій, не дає змоги адекватно сприймати світ, його актуальні проблеми, суспільство в цілому і самого себе в цій взаємодії [1; 2]. З метою протистояння останньому робота зі студентами націлена на розвиток у них критичного мислення, використання творчого підходу до вирішення професійних завдань, формування високої інформаційної культури, стресостійкості і життєздатності. Задля реалізації цього під час освітнього

процесу застосовуються інтерактивні, інноваційні методи навчання з активним використанням інформаційних технологій. Здобувачам пропонуються такі форми роботи як-от: онлайн-лекція, онлайн-семінар, вебінар, тематичний клуб, захист творчих проектів, різні офлайн-завдання.

Для більшої продуктивності засвоєння навчального матеріалу і підвищення згуртованості серед студентів завдання та проекти виконуються у групах, мікрогрупах, парах, також і індивідуальна робота ведеться. Під час викладання медичної психології свою ефективність показують як традиційні (тестування, усне та письмове опитування), так і нетрадиційні освітні техніки. Серед останніх: есе, інтерактивні карти, фішбоун, мультимедійні презентації, логічні ланцюжки, гайди, дайджести, ігрові, рефлексивні вправи, релаксаційні завдання. Основною ідеєю застосування даних технік є надання можливості кожному студенту «привідкрити завісу» свого внутрішнього світу, через виконання навчальних завдань поділитися власними думками, почуттями, відношенням до тієї чи іншої ситуації, події або випадку. Завдяки спільному обговоренню зуміти знайти вірне рішення, тим самим удосконалюючи свою багатогранну особистість.

Викладацький досвід свідчить, що для успішної організації проведення занять доцільно на початку заняття проводити двоххвилинне емоційне розвантаження і інтелектуальну актуалізацію студентів, а по завершенню – проведення рефлексії (зворотний зв'язок від студентів з обговоренням емоційних відчуттів щодо власного комфорту і засвоєння нового матеріалу протягом всього часу взаємодії «педагог-студент», «студент-студент»). Дотримання подібної «традиції» формує довірчі взаємовідносини між педагогом і студентами, а також дозволяє останнім більш повно розуміти свій внутрішній стан, власні актуальні емоції і відчуття.

Висновки.

1. Професійна діяльність лікаря ставить перед останнім високі інтелектуальні, особистісні і професійні вимоги. Особливо в період небезпечного епідемічного осередку ці вимоги стали ще більш підвищеними,

так як умови праці значно змінилися, вимагаючи більшої витривалості, швидкого реагування та стійкості до подій, що відбуваються. А тому, освітня підготовка лікарів обов'язково повинна ураховувати наведені факти.

2. «Медична психологія» як навчальна дисципліна освітньої підготовки успішно реалізує індивідуально-психологічні особливості, зокрема рівень психологічної готовності до діяльності, підвищення стресостійкості та спроможності до резильєнтності.

3. Застосування інтерактивних, інноваційних методів навчання та активне використання інформаційних технологій, а також реалізація традиційних та нетрадиційних освітніх технік з акцентом на дослідження особистості здобувачів під час вивчення медичної психології розвиває у останніх пізнання внутрішнього світу, розуміння істинних почуттів, потреб і бажань, вектору удосконалення Я-концепції. Наведені техніки можуть бути доцільно використані при вивченні інших навчальних дисциплін різними категоріями здобувачів освіти.

4. Задля запобігання негативних особистісних реакцій важливо навчити студентів вміти адаптуватися в складній життєвій ситуації, контролювати свої емоції, мати врівноважений психічний стан, достатній рівень життєстійкості, використовувати конструктивні стратегії копінг-поведінки, що дозволять протистояти психологічним навантаженням без негативних наслідків.

5. Подальшими напрямками дослідження є вивчення комунікаційного аспекту, зокрема кризових комунікацій у процесі професійної діяльності лікарів, пошук і апробація освітніх технік розвитку і удосконалення останнього під час освітнього процесу здобувачів медичної освіти.

ПЕРЕЛІК ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексенцев А.И. Сущность и соотношение понятий «защита информации», «безопасность информации», «информационная безопасность». *Безопасность информационных технологий*. 1999. № 1. С. 16–20.
2. Архипова Е.А. Социальная составляющая информационной безопасности. *Безпека інформації: наук.-практ. журнал*. 2012. Т. 18. № 2. С. 28–32.
3. Кабанцева А.В., Панченко О.А. Паніка як психологічний фактор інформаційної небезпеки. *Психологія і особистість*. 2020. № 2 (18). С.9-23.
4. Панченко О.А., Кабанцева А.В., Сердюк І.А. Потреба особистості в інформаційній безпеці. *Публічне урядування*. 2020. №3 (23). С. 210-222.
5. Панченко О.А., Кабанцева А.В. Людська психіка в інформаційній небезпеці. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2020. Том 31(70). № 3. С. 226-233. DOI: <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2020.3/39>
6. Панченко О.А., Кабанцева А.В., Сердюк І.А. Тривожне очікування людини в епоху турбулентності. *Аспекти публічного управління*. 2020. Том 8. № 2. С. 44-52. DOI: <https://doi.org/10.15421/152018>

**ВПЛИВ COVID-КРИЗИ НА ГАЛУЗЕВИЙ РОЗВИТОК
ТА СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВ**

П'ятницька Галина Тезіївна

д.е.н., професор

Григоренко Олег Михайлович

к.т.н., доцент

Шостак Назар Юрійович

Горностаї Еліна Павлівна

Студенти

Київський національний

торговельно-економічний університет

м. Київ, Україна

Анотація: Проведено аналіз впливу COVID-кризи на розвиток різних галузей / сфер економічної діяльності. Встановлено, що внаслідок пандемії та пов'язаних з нею наслідків окремі раніше зростаючі галузі перейшли у стадію спаду, а інші – продовжили свій розвиток у напрямі зростання. Виявлено проблеми, з якими стикнулися менеджери підприємств у період COVID-кризи. Визначено варіанти стратегічних альтернатив, що можуть бути прийнятними для підприємств як у галузях, що переживають спад, так і таких, що зростають в умовах COVID-кризи.

Ключові слова: криза, галузь, стратегія, підприємство, розвиток, авіаперевезення, інтернет-торгівля, сили галузевої конкуренції.

Вступ. Галузевий розвиток завжди прямо впливає на стратегічний вибір підприємств щодо їх дій на ринку. У періоди невизначеності та криз менеджери підприємств, як ніколи, мають відстежувати зміни у галузевому середовищі. Наслідки криз (зокрема, COVID-кризи) обумовлюють необхідність внесення

коректив у стратегії підприємств і актуалізують необхідність вивчення проблем впливу кризи на розвиток галузі та визначення прийнятних за цих умов стратегічних альтернатив.

COVID-криза, на жаль, негативно вплинула на розвиток багатьох галузей. Підприємства, що здійснюють різні види економічної діяльності, повинні були швидко відреагувати на зміну ситуації у зв'язку з новими ринковими викликами. І далеко не всі менеджери підприємств виявилися здатними ефективно діяти за таких умов. Звичайно на кожному галузевому ринку у цей період склалися свої специфічні обставини, а тому те, що було прийнятно з точки зору стратегічного вибору в одних галузях, виявилось зовсім не придатним у інших.

Проблематика визначення основних тенденцій розвитку різних галузей та аспекти вибору / формування стратегій підприємств була предметом досліджень багатьох як іноземних, так і вітчизняних науковців. Як правило вчені, що досліджували чи досліджують нині питання розробки та реалізації стратегій підприємств / компаній завжди проводять аналіз їх галузевого середовища з метою визначення чинників, що прямо чи опосередковано можуть вплинути на діяльність та / або розвиток цих підприємств та компаній. До їх когорти належать: І. Ансофф, М. Портер, Ж.-Ж. Ламбен, А. Томпсон, П. Дойль, А. Мазаракі, А. Наливайко, І. Смолін, В. Жуковська, Л. Лукашова, Н. Ракша та багато інших. Проте практично всі вищеназвані науковці у своїх дослідженнях взагалі не торкалися або недостатньо глибоко досліджували аспекти впливу COVID-кризи на галузевий розвиток та стратегії підприємств. Останнє можна пояснити як об'єктивними (відсутність подібних до COVID-кризи умов у попередні часові періоди), так і суб'єктивними (наприклад, зміна наукових інтересів або проведення досліджень не пов'язаних з COVID-кризою тощо) причинами.

Мета цього дослідження полягає у проведенні аналізу впливу COVID-кризи на розвиток деяких галузей / сфер економічної діяльності та визначенні на основі його результатів стратегій підприємств, що функціонують на

відповідних галузевих ринках. З метою кращого розуміння наслідків COVID-кризи, що так чи інакше знайшли відзеркалення у результатах діяльності підприємств, поставлено також завдання визначити проблеми, з якими стикнулися підприємства та які їм необхідно вирішувати якщо не у коротко-, то у стратегічній перспективі.

Матеріали та методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використовувалися загальнонаукові і спеціальні методи дослідження. Інформаційною базою дослідження є: офіційні статистичні дані; дані засобів масової інформації, в яких висвітлювалася інформація про дії підприємств на різних галузевих ринках протягом 2020 р. (тобто у період розгортання COVID-кризи); праці М. Портера [1; 2] та результати деяких наших попередніх досліджень [3-5 та ін.], а також власні спостереження за діяльністю підприємств з різними видами економічної діяльності та вибіркові опитування споживачів їх послуг.

Основні результати досліджень. Галузеве середовище з п'ятьма силами галузевої конкуренції, які визначив М. Портер, завжди створює певні обмеження, що мають враховувати менеджери підприємств формуючи або обираючи стратегію. Інтенсивність конкуренції на ринку, передусім, залежить від кількості наявних та потенційних конкурентів на галузевому ринку, їх ринкових часток та агресивності дій. Звичайно впливають на галузевий розвиток і постачальники, і споживачі, і так звані товари-субститути. Проте в умовах криз таких, як COVID-криза цей вплив набуває рис непередбачуваності: те, що раніше користувалося підвищеним попитом, може внаслідок різного роду об'єктивних та суб'єктивних причин не викликати зацікавленості у споживачів і навпаки; підприємства-постачальники, які самі опиняються у нових (часто несприятливих) умовах ведення бізнесу, можуть змінити свою поведінку на ринку; підприємства-конкуренти, намагаючись вижити, застосовують різного роду виверти і т.п. і т.ін.

У ході дослідження нами було проведено аналіз впливу COVID-кризи на галузеві ринки пасажирських авіаперевезень та інтернет-торгівлі.

Аналізуючи зміну кількості пасажирів, які скористалися послугами авіаперевізників в Україні протягом декількох останніх років бачимо, що за одинадцять місяців 2020 р. їх налічувалося всього 4,5 млн. осіб, що у понад 2,8 разів менше, ніж було за аналогічний період у 2019 р. (табл. 1). Причому, якщо у попередні часові періоди спостерігалася стійка тенденція до зростання кількості авіаційних перевезень пасажирів, тобто галузевий ринок зростав, то нині сформувалася абсолютна протилежна тенденція і авіакомпанії, що здійснюють пасажирські авіаперевезення, опинилися у ситуації необхідності розробки стратегій у галузі, що переживає спад. Останнє підтверджує і оперативна інформація Державної авіаційної служби України [6], згідно з якою протягом січня – жовтня 2020 р. українськими авіакомпаніями виконано 37,8 тис. комерційних рейсів (скорочення порівняно з аналогічним періодом 2019 р. – на 57,2 %), у т.ч. міжнародних – 30 тис. (скорочення – на 59,8 %). Зауважимо, що найбільшими українськими компаніями, що здійснюють пасажирські авіаперевезення, на сьогодні є «Міжнародні Авіалінії України», «Роза вітрів», «Азур Ейр Україна».

Таблиця 1

Динаміка кількості перевезених пасажирів авіакомпаніями України впродовж 2018–2020 рр., млн. осіб *

Показники	2018	2019	Січень – листопад		
			2018	2019	2020
Кількість пасажирів перевезених авіатранспортом	12,5	13,7	11,6	12,8	4,5
У % до відповідного періоду попереднього року	118,7	109,6	117,8	110,3	35,2
Абсолютне відхилення від відповідного періоду попереднього року	2,0	1,2	1,8	1,2	-8,3

Джерело: розроблено авторами за даними Державної служби статистики України [7].

Через скасування мільйонів рейсів внаслідок COVID-кризи багато авіакомпаній як в Україні, так і в інших країнах світу постали перед проблемою зростання ризику банкрутства. Низка компаній стикнувши з загрозою багатомільярдних збитків взагалі була змушена піти з ринку. За оцінками експертів [8], внаслідок скорочення рейсів авіакомпанії можуть втратити до 60 млрд долларів обороту і це тільки для початку.

У перші місяці кризи авіакомпанії мали і так звану проблему «шквалу дзвінків» з причин скасування рейсів. Виникали ситуації, коли навіть комп'ютерна система обслуговування компаній-авіагігантів не витримувала і повністю відключалась через перенавантаження. Проте наявність цієї проблеми і до COVID-кризи дозволила багатьом перевізникам завчасно розробити свої власні схеми реагування на випадок, коли трапляється щось подібне. Схеми реагування на такі ситуації, що тестувалися в великих авіакомпаніях роками, допомогли авіаперевізникам поступово вирішити вищеназвану проблему.

Водночас авіаперевізники стикнулися ще з однією проблемою – виникли труднощі у паркуванні літаків, які просто стали непотрібними у такій кількості за умов скасування значної кількості рейсів. Таким чином, у авіакомпаній з'явився додатковий тягар витрат, оскільки, наприклад, у великих європейських хабах паркування літака може коштувати до 300 доларів США за годину [9]. При цьому, крім фінансових проблем, спостерігається також відчутний брак місця, де власне можна поставити літаки.

Зовсім інша ситуація склалася у галузі інтернет-торгівлі, яка в умовах пандемії отримала додатковий поштовх для подальшого зростання. Стикнувшись з реаліями запровадження різних умов карантину, все більше людей та організацій почали робити покупки та замовлення он-лайн. Внаслідок цього доходи електронної комерції, які у попередні часові періоди мали позитивну динаміку [4; 5], почали рости ще більш прискореними темпами.

За даними Digital Commerce 360, обсяг онлайн-продажів у світі в 2016–2019 рр. зростав у середньому на 20 % на рік [10]. Якщо згадати, що 25 років тому – у 1995 р. на Amazon замовили першу річ в Інтернеті – книгу, в 2014 р.

продажі на ринку електронної комерції склали понад 1,3 трлн. дол. США, а за прогнозами у 2021 р. ці продажі становитимуть не менше 4,4 трлн. дол. США [11], то стає зрозуміло, які саме стратегічні перспективи відкриваються для подальшого розвитку підприємств, що здійснюють інтернет-торгівлю.

Наведемо декілька фактів, що відображають основні тенденції розвитку інтернет-торгівлі в Україні та інших країнах світу (зокрема, сусідньої країни – Польщі) як до, так і під час COVID-кризи [11-13]:

- за версією незалежного експертноаналітичного центру BRDO, Україна займає 2 місце в Європі за темпами зростання ринку електронної комерції;

- ринок електронної комерції в Україні у 2019 р. становив близько 97,4 млрд. грн;

- з січня по листопад 2019 р. фізичних товарів і послуг було продано на 76 млрд грн. (на 17 % більше, ніж за аналогічний період у 2018 р.). Згідно з прогнозами експертів групи EVO, у 2020 р. фізичних товарів і послуг складе 87,2 млрд грн;

- у I півріччі 2020 р. в Польщі було створено близько 5,5 тис. нових інтернет-магазинів, при цьому закрито не більше 2 тис. онлайн-точок. У цілому у Польщі нині налічується близько 40 тис. інтернет-магазинів;

- згідно звіту eCommerce Europe і RetailX, у 2020 р. ринок Польщі у вартісному вираженні зросте майже на 1/3 до 15 млрд. євро (понад 60 млрд. злотих). Visnode повідомила, що у найближчі роки вартість польського ринку електронної комерції може сягнути 80 млрд. злотих;

- згідно з прогнозами до 2022 р. 67 % усіх онлайн-покупок у світі будуть здійснюватися через маркетплейси. За останні 3 роки в Україні всі лідери ринку частково чи повністю стали маркетплейсами (кожна п'ята з першої двадцятки e-commerce вітрин);

- експерти Visnode відзначили, що внаслідок пандемії електронна комерція поглинула частину «традиційної» торгівлі (особливо це торкнулося ринкових сегментів з продажу одягу, взуття, книг, електроприладів).

Отже, підприємства інтернет-торгівлі навіть в умовах COVID-кризи можуть реалізувати стратегії для галузей, що зростають. Однак, аналізуючи умови конкуренції не варто забувати про те, в якій саме країні підприємства започаткували та ведуть свій бізнес. Так, наприклад, в інформаційному просторі України ще остаточно комплексно законодавчо неврегульованими лишаються аспекти взаємовідносин у процесі інтернет-торгівлі (зокрема, виникає дисбаланс між загальнодержавними інтересами та інтересами бізнесу; порушуються права споживачів, у т.ч. щодо захисту персональних даних і т.п.).

Показовим є і те, що останнім часом більшість українських інтернет-магазинів, що зареєстровані як ФОП, стикнулися з проблемою неправильного застосування реєстраторів розрахункових операцій та програмних реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі. Значна кількість продавців, оминаючи закон [14], довгий час використовувала при відправці лише товарні накладні, не прикладаючи фіскальний чек до товару, тобто ігнорувала вимоги законодавства щодо чіткої ідентифікації. Інакше кажучи, споживачам не надавалася інформація про суб'єкта господарювання, який стоїть за тим чи іншим інтернет-ресурсом. А це є явним порушенням прав споживачів. Проте у Законі України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо детінізації розрахунків у сфері торгівлі і послуг» [15] зазначено, що з 1 січня 2021 р. касові апарати мають почати використовувати нові категорії підприємців (ФОП 2, 3 та 4-ої груп): інтернет-магазини, ресторани та кафе, турагенції та туроператори, готелі, продавці ювелірних виробів, текстилю тощо і це, сподіваємось, має змінити ситуацію на краще.

На прикладі відомого українського інтернет-магазину дитячого одягу від народження до підліткового віку «Babyfox.com.ua», що вже почав використовувати касові апарати, можна зазначити, що саме ідентифікування продавців та дотримання вимог законодавства допомагає покупцям відчувати себе більш спокійно та збільшує рівень довіри до інтернет-магазину. На останньому наголосили практично 100 % з випадкової вибірки опитаних нами у 2020 р. клієнтів цього інтернет-магазину. Було встановлено, що на думку

інтернет-покупців якісні товари та послуги є тільки у тих інтернет-магазинах, що чесно платять податки і відкриті до комунікацій з клієнтами.

Висновки. Підводячи підсумок констатуємо, що COVID-криза не однаково вплинула на розвиток різних галузей. Деякі з них різко перейшли у стадію спаду (як, наприклад, галузь пасажирських авіаперевезень), інші – продовжили зростати (як інтернет-торгівля). У зв'язку з цим підприємства у галузях, що переживають спад, мали змінити свої стратегії дій та здійснювати вибір серед таких стратегічних альтернатив, як стратегії [3, с. 121-122]: *лідерства*, що передбачає здобуття переваги у межах ринкової частки; *ніші*, основна мета реалізації якої полягає в ідентифікації сегмента або зони попиту, що дозволяють підприємству отримувати високу віддачу; *швидкого дивестування*, що передбачає продаж бізнесу на початку занепаду (тобто прискорену ліквідацію інвестицій); *«жнив»*, тобто здійснення контрольованого дивестування з використанням переваги сильної позиції (за умови застосування наступних тактик: припинення чи скорочення нових інвестицій; зменшення витрат на обслуговування потужностей; зменшення кількості активних каналів; відмова від дрібних покупців тощо). У галузях, що продовжили зростати, підприємства залежно від свого власного життєвого циклу та позиції на конкурентному ринку можуть реалізувати як еталонні стратегії зростання (*інтенсивного, інтеграційного зростання або диверсифікації*), так і інші стратегії розвитку і конкуренції.

Отримані у ході дослідження результати можуть бути корисними як науковцям, так і практикам, які приймають стратегічні рішення щодо розвитку підприємств у галузях авіаперевезень та інтернет-торгівлі; а також у подальшому можуть бути використані для розробки рекомендацій щодо вибору стратегічних альтернатив для підприємств, що діють на інших галузевих ринках.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Porter M.E. The Five Competitive Forces that Shape Strategy / Michael E. Porter // Harvard Business Review. – 2008. – Vol. 86, no. 1 (Special Issue). – P. 78-93.
2. Porter M.E. Competition in Global Industries / Michael E. Porter (red.). – Harvard Business Press, 1986. – 581 p.
3. П'ятницька Г.Т. Управління підприємством в епоху глобалізму: монографія / Г.Т. П'ятницька. – К.: Логос, 2006. – 568 с.
4. П'ятницька Г.Т. Електронна комерція B2C: розвиток у східній Європі, ризики та ефект інституціонального витіснення / Г.Т. П'ятницька, О.М. Григоренко // Менеджмент та підприємництво в Україні. – 2019. – Т. 1, № 1. – С. 121-129.
5. П'ятницька Г.Т. Розвиток торгівлі в умовах цифровізації / Г.Т. П'ятницька, М.Б. Шевчун, К.А. Кострова // Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту. – 2019. – № 25. – С. 176-186.
6. Оперативна інформація щодо основних показників діяльності авіаційної галузі за січень–жовтень 2020 р. // Офіційний сайт Державної авіаційної служби України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://avia.gov.ua/pro-nas/statistika/operativna-informatsiya/>.
7. Кількість перевезених пасажирів за видами транспорту // Офіційний сайт Державної служби статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
8. Небо порожнє: коронавірус поставив авіакомпанії на межу виживання. – Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-51770883>.
9. Авіаперевізники на карантині стикаються з проблемою паркування літаків. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/03/28/658650/>.
10. Онлайн-торгівля 2020 року – можливості і ризики стрімкого зростання. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://www.dsnews.ua/economics/onlayn-torgovlya-vozmozhnosti-i-riski-stremitelnogo-rosta-31072020-394057>.

11. Редих Э. Рынок электронной коммерции: каким он был в 2019 и каким будет в 2020 / Э. Редих. – 14.01.2020. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://biz.censor.net/resonance/3169606/>.

12. Регулювання інтернет-торгівлі: міжнародний досвід / ДЕГА Партнерз. – 2020. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2020/08/>.

13. У Польщі в даний час близько 40 тис. інтернет-магазинів // AllRetail. – 12.10.2020. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://allretail.ua/analytics/67584-u-polshchi-v-daniy-chas-blizko-40-tis-internet-magaziniv>.

14. Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг: Закон України від 6.07.1995 № 265/95-ВР. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265/95-%D0%B2%D1%80#Text>.

15. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо детінізації розрахунків у сфері торгівлі і послуг: Закон України від 20.09.2019 № 129-ІХ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/129-20#Text>.

**О СТАТУСЕ ТЕХНОНАУКИ В СООТНОШЕНИИ
ФУНДАМЕНТАЛЬНЫХ И ПРИКЛАДНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ
(КОГНИТИВНЫЕ АСПЕКТЫ)**

Ратников Владимир Сазонович

д. филос. н., профессор

Винницкий национальный технический университет

г. Винница, Украина

Аннотация: Феномен технонауки рассматривается как определённый этап сциентификации техники и технологии. Показано, что функционирование современного прикладного (технологического) исследования в рамках технонауки теперь невозможно без активного участия знания фундаментальных наук. Выявлено, что существенной особенностью технонауки является её аксиологическая нагруженность.

Ключевые слова: наука, фундаментальные и прикладные исследования, техника, технология, нанотехнология, технонаука.

1. Как известно, в философии и методологии науки принято разделять научное исследование на эмпирический и теоретический уровни. Принято также разделение на прикладные и фундаментальные исследования; разделение это – по направленности исследовательского процесса, по отношению его к практике. В этом смысле говорят даже о противопоставлении научных исследований, а также нередко и самих научных дисциплин. Задачей фундаментальных исследований является познание законов, управляющих поведением и взаимодействием базисных структур природы, общества и мышления. Эти законы и структуры изучаются в «чистом» виде, как таковые, безотносительно к их возможному использованию. Поэтому фундаментальные исследования (и науки) иногда называют «чистыми».

Непосредственная цель прикладных исследований – применение результатов фундаментальных исследований для решения не только познавательных, но и социально-практических проблем. Здесь критерием успеха служит не столько достижение истины, сколько мера удовлетворения «социального заказа». На стыке прикладных наук и практики развивается особая область исследований – разработки, переводящие результаты прикладных исследований в форму технологических процессов, конструкций, промышленных материалов и т.п.

Исследования в прикладных науках могут развиваться с преобладанием как теоретической, так и практической проблематики. Например, в современной физике фундаментальную роль играют электродинамика и квантовая механика, приложение которых к познанию конкретных предметных областей образует различные отрасли теоретической прикладной физики – физику твёрдого тела, квантовую электронику и т.п. Дальнейшее приложение их результатов к практике порождает разнообразные практические прикладные науки – металловедение, физику лазеров и т.п., прямую связь которых с производством осуществляют соответствующие конкретные разработки. Технические науки, главным образом, являются прикладными, где доминирующая роль отводится технологическому знанию. Тем самым, соотношение фундаментальных и прикладных исследований во многом можно рассматривать сквозь призму соотношения науки и технологии.

Достаточно реалистичной представляется позиция, согласно которой, с одной стороны, признаётся, что современная наука – весьма дифференцированное предприятие, которое имеет несколько уровней эффективности, близости к практике, и потому её развитие без технологии теперь вряд ли возможно. С другой стороны, современные «высокие технологии» вряд ли можно рассматривать вне контекста науки; их прогресс теперь принципиально невозможен без участия науки. Чтобы придать определенность соотношению науки и технологии, целесообразно рассматривать их на каком-то одном общем уровне – например, на уровне

знания, либо на уровне деятельности (т.е. следует рассматривать соотношение научного и технологического знания, либо соотношение научной и технологической деятельности).

Изучая соотношение научной и технологической деятельности, отметим различие в их целях. Как известно, цель научной деятельности – это, прежде всего, получение нового знания, обладающего объективной истинностью, тогда как цель технологической деятельности – эффективность технологического процесса по производству какого-либо продукта. Эффективность здесь означает достижение максимального результата при минимальных затратах и потерях (например, сырья). Различие в целях научной и технологической деятельности влияет и на различие их средств: в научной деятельности в этой связи имеют в виду научный метод, в то время как в технологической – чаще имеют дело с правилами, алгоритмами, рецептами.

Как правило, фундаментальные научные исследования опережают в своём развитии прикладные, создавая для них своеобразный «теоретический задел». Существует (правда, не всегда корректная) точка зрения, согласно которой фундаментальные исследования далеки от реальной жизни, а совершаемые в этой области открытия не могут быть оценены с точки зрения возможности их внедрения в практику. Но на самом деле в наше время содержательный контекст той или иной научной дисциплины во многих случаях вполне позволяет предвидеть результаты открытия, в том числе и планируемого. Так, в своё время в одной из центральных советских газет была напечатана большая статья известного физика-теоретика Б. Понтекорво под характерным названием: «Зачем нейтрино рязанскому колхознику?». В этой статье он как специалист по теории элементарных частиц, весьма абстрактной фундаментальной дисциплины, доказывал, что последняя может быть полезной и для практических нужд, в частности описывал применение так называемых нейтринных датчиков при измерении параметров почвы.

2. О соотношении технологии и науки может возникнуть и ряд других вопросов когнитивного и методологического характера. Например, какие

особенности вносит современность в характеристики соотношения науки и технологии? Менялось ли (и если менялось, то как?) эпистемологическое значение технологии (и технологического знания) в науке? В современных исследованиях соотношения науки и технологии встречаются две крайности (подробнее см. [1]), в рамках которых, как правило, превозносится, абсолютизируется одна сфера деятельности за счёт принижения другой. В рамках первого варианта крайностей абсолютизируется наука, её фундаментальная составляющая (если следовать обсуждаемому здесь разделению научных исследований на фундаментальные и прикладные). Технологическое знание при этом рассматривается как ещё несовершенное, недоразвитое знание (в логико-концептуальном отношении), знание как бы второго сорта в сравнении с научным знанием; технологическая же деятельность трактуется как деятельность более низкого уровня совершенства и значимости, лишённая подлинного творчества. Предметно-инструментальной (практически-прикладной или экспериментальной) деятельности здесь противопоставляется мыслительная деятельность по созданию концептуальных систем. Науке здесь отдаётся приоритет, например, в создании теоретических моделей, целых теоретизированных «миров», чтобы затем в технологическом знании по возможности использовать их (правда, в преобразованном или даже в опредмеченном виде) в качестве адекватных инструментов при описании соответствующих технологических процессов, например, в нанотехнологиях.

Сторонники второй, противоположной, крайности делают акцент на культурологической значимости и приоритете для общества эффективности, практической пользы знания, отодвигая на задний план его объективность и структурность, объяснительную способность, логико-концептуальное совершенство и другие (главным образом, эпистемологические) особенности, характерные для научного знания и деятельности по его получению.

В историческом плане можно говорить о нескольких этапах развития соотношения науки и технологии (подробнее см. [1; 2, с. 311-331; 3]).

Выделим, по крайней мере, четыре характерных исторических этапа в эволюции их соотношения и взаимодействия. На первом этапе, в эпоху античности, они сосуществовали отдельно (хотя и не всегда независимо друг от друга), развивались параллельно. Довольно изолированное их развитие имело место примерно до XV в. вследствие их «разведения» по различным сферам жизнедеятельности.

На втором этапе (главным образом, в эпоху Нового времени) технология и наука уже взаимосвязаны, достаточно активно взаимодействуют друг с другом; однако пока ещё чётко не выявлена их специфика, хотя и появляются первые технические науки и первые инженерно-технические учебные заведения, где обучаются этим наукам. На третьем этапе по мере институционализации нового экспериментального естествознания в конце XVII – начале XVIII вв. научное и техническое знание разделились. Техническое знание вновь стало развиваться, главным образом, как искусство изобретательства, мало что получающее от чистой научной теории.

На четвертом же, современном этапе лишь в конце XIX в. сферы технологии и науки вновь сблизились, однако уже на основе приоритета науки и всё более углубляющегося её проникновения в технологию. Происходит подлинная сциентификация техники и технологии. Появились первые действительно прикладные науки – агрохимия, электротехника, аэродинамика и т.п., – с практическими достижениями которых уже не могли конкурировать изобретатели «эддисоновского» типа. Начался бурный процесс сращивания естествознания и техники, продолжающийся до наших дней и составляющий сущность научно-технической революции.

Таким образом, упоминавшаяся выше специфика технологии и науки в общих чертах выявлена и может быть – применительно к четвёртому этапу – сведена главным образом к двум положениям:

1) технология (и технологическое знание) относится не только к технике в узком смысле – к миру машин и механизмов, а имеет более широкий диапазон приложений – прежде всего к производству продукта, в свою очередь,

имеющего отношение к человеку. Это имеет место и в так называемых «высоких технологиях» – информационно-коммуникационных, компьютерных, оптико-электронных и др.;

2) современные технологии принципиально невозможны без науки (ибо большая часть технологий на первых двух этапах могли быть разработаны и реализованы и без привлечения специальных научных исследований). С другой стороны, без технологии (например, компьютерной) сегодня уже невозможно полновесное развитие самой науки.

Проиллюстрируем новый, современный облик соотношения технологии и науки словами известного философа техники Р. Кьюральто: «Роль технологии больше не состоит в определённом подчинении инструментальным требованиям науки. Технология занимает в настоящее время центральное положение в создании научного знания, и в значительной степени – условий прогресса науки вообще. Практически во всех научных областях использование сложных технологических средств – неперенное условие развития науки как системы. В этом отношении можно утверждать, что технология – неперенное условие возможности научного знания. Без технологии сегодня невозможно развивать науку» [4]. Действительно, современные технологии существенно меняют свой облик. Получают всё большее распространение нанотехнологии, которые стали одной из важнейших составляющих нового феномена – технонауки.

3. Оценивая уровень современных технологий, обычно используют слово «высокий», или в просторечии – «хай-тек». Эту «высоту» здесь связывают с высокой степенью наукоёмкости таких технологий, и среди них чаще других говорят о нанотехнологиях. Помимо «сциентификации» современных технологий, идёт процесс «технизации» науки. Кроме того, формируется феномен технонауки [5; 6; 7], и в этом процессе большая роль отводится нанотехнологиям.

Нанотехнология – это междисциплинарная область взаимодействия фундаментальной и прикладной науки и техники, имеющая дело с

совокупностью теоретического обоснования, практических методов исследования, анализа и синтеза, а также методов производства и применения продуктов с заданной атомарной структурой путём контролируемого манипулирования отдельными атомами и молекулами. Нанотехнология – это одна из наиболее динамично развивающихся областей знания нашего времени. Многие философы связывают прорыв в этой области с новой научно-технической революцией XXI в. Нанотехнология представляет собой продукт взаимодействия, синтеза таких научных дисциплин, как физика, биология, информатика, когнитивные науки (психология, эпистемология и др.).

С нанотехнологией ассоциируется и нанонаука. Однако существует различие между ними. Нанонаука – это фундаментальные исследования явлений и взаимодействий на атомарном, молекулярном и сверхмолекулярном уровнях, где материя проявляет новые свойства. Нанотехнология включает в себя описание, производство и применение структур, имеющих новые физические, химические и биологические свойства благодаря контролю над формой и размером на нанометрическом уровне.

Нанонаука составляет базис для нанотехнологических исследований. Руководство ведущих индустриально развитых стран рассматривает исследования в области нанотехнологии как важный фактор экономической и технологической конкуренции в XXI веке. Некоторые утверждают, что нанотехнология способна привести к новой индустриальной революции.

Представители нанотехнологии ставят перед собой такие социально значимые цели, как:

- совершенствование методов медицинского обслуживания;
- повышение производительности труда;
- более глубокое понимание природы.

Примерами применения продуктов нанотехнологии в будущем выступают особые лекарства, обладающие значительно сниженным побочным эффектом за счёт формирования наночастиц, новые биологически совместимые

материалы для имплантаций, оптические наноструктуры для сверхскоростных коммуникаций и т.п.

С развитием нанотехнологии отношения между науками становятся более симметричными, в то время как прежде доминировал иерархический, или редукционистский, подход. Главная цель редукционизма – единство науки, в рамках которого высшие уровни иерархии сводились к низшим. Тем самым реальность в идеале могла быть описана лишь в физических терминах.

4. Одним из первых термин «технонаука» использовал бельгийский философ Ж. Оттуа [8], который подчёркивал важность технологического знания для прогресса современной науки. В становлении феномена технонауки существенную роль сыграли своеобразные трансформации в соотношении науки и технологии, когда «... техногенная среда превращается из простого «приложения» научного знания в естественную *среду его развития*» [5, с. 201] (курсив мой – В.Р.). При этом, в прикладных исследованиях, например, в нанотехнологиях, сталкиваются с принципиальной необходимостью использования современных фундаментальных наук неклассического типа, скажем, квантовой механики. Иными словами, научное знание в рамках технонауки ближе, грубо говоря, к практике, чем в эпоху классической и даже неклассической науки. То есть производство некоторого изделия как результат достижения прикладных исследований с необходимостью требует участия результатов современных фундаментальных исследований.

В сфере технонауки имеет место не столько познание природы, как это имело место в классическом естествознании, а, скорее, взаимодействие природного и человеческого в деятельности последнего, например, как это имеет место в нанонауке при рассмотрении объектов нанотехнологий. Здесь уже не работает традиционная корреспондентная концепция истины, а истине придаётся преимущественно практическое значение, связанное с идеями эффективности. Если в классической науке говорится об открытии какого-то нового объекта, то в технонауке речь идёт уже о создании такого объекта либо о синтезе нового материала. Это как раз и имеет место в нанонауке и

нанотехнологиях. Тем самым термин «технонаука» демонстрирует собой то, что современная европейская наука – это не чистая репрезентация природы, а, как бы, новый этап «вмешательства» в природу, и это «вмешательство» нарастает со временем.

Заметим, что в этой первой версии, когда акцентируется внимание на таких технологиях, которые принципиально требуют знания современных фундаментальных теорий, необходимо учитывать ту особенность технонауки, при которой возникает ситуация, когда трудно отличить собственно научное исследование от технологического проектирования.

Вторая версия имеет социокультурную окраску и выражает тревоги общества в отношении будущего наплыва, так сказать технизации науки, что также связано с новой волной прессинга на науку и с другими антисциентистскими тенденциями. Здесь также следует учесть возрастание роли аксиологических (и, прежде всего, этических) аспектов в научном исследовании.

Вторая версия относится к тем тревогам в обществе, которые могут возникать по мере углубления научно-технического прогресса и бесконтрольного развития новых технологий. Понятие технонауки как бы снимает противопоставление когнитивной и социокультурной сторон научного исследования. Другими словами, это понятие более адекватно оценивает ограниченность того вывода социологии познания, согласно которому научное знание есть исключительно социокультурный продукт.

Трактовка технонауки как выражения социально-культурных тревог в отношении будущего науки и технологий вызывает в памяти высказывание В.И. Вернадского в начале XX века о том, что современная наука в обществе превращается в некую геологическую (тектоническую) силу, способную его уничтожить. И потому обществу необходимо осуществлять своеобразный контроль за развитием науки и технологий. Как видим, мысли Вернадского не потеряли актуальности и в наши дни.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРЫ

1. Ратніков В.С. Епістемологічні особливості технологічного знання // Філософська думка. – 2006. – № 6. – с. 22-42.
2. Стёпин В.С. Философия науки и техники / В.С. Стёпин, В.Г. Горохов, М.А. Розов. – М.: Гардарика, 1996. – 400 с.
3. Шваб К. Четвёртая промышленная революция / Клаус Шваб. – М.: Эксмо, 2018. – 288 с.
4. Queraltó R. Technology as a new condition of the possibility of scientific knowledge // Journal of the Society for Philosophy and Technology. – 1998. – Vol. 4. – № 2.
5. Андреев А.Л. Технонаука // Философия науки. – Вып. 16. – Философия науки и техники. – М.: ИФ РАН, 2011. – С. 200-218.
6. Petrushenko V., Chursinova O. Philosophical and Anthropological Dimension of Technoscience // FILOSOFIJA. SOCIOLOGIJA. – Lietuvos mokslų akademija, 2019. – T. 30. – Nr. 3. – p. 199-205.
7. Channell D.F. A History of Technoscience: Erasing the Boundaries between Science and Technology. – Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge, 2017. – 296 p.
8. Hottois G. Technoscience / Transl. by James A. Lynch // Encyclopedia of Science, Technology, and Ethics. – 2005.
URL: <https://www.encyclopedia.com/science/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/technoscience> .

УДК: 338. 45. 342. 613.49

МЕДИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ПАЦІЄНТ–ЛІКАРЬ В КОСМЕТОЛОГІЧНІЙ СФЕРІ В УКРАЇНІ

Риженкова Юлія Олександрівна

студентка IV курсу медичного факультету № 1

Давидов Павло Григорович

кандидат філософських наук, доцент

Донецький національний медичний університет

м. Лиман, Україна

Анотація: В даній статті розглянуто загальні відомості щодо косметології в наш час, проблеми та аспекти роботи косметолога, а саме медичні та правові взаємодії клієнта і лікаря косметолога в салонах та клініках України.

Ключові слова: косметолог, кваліфіковані кадри, ліцензія, лікар дерматовенеролог, нормативно-правова база, професійна підготовка.

Актуальність: У сучасному світі, коли доглянута зовнішність і чиста шкіра є невід'ємною частиною життя, індустрія краси та моди стрімко розвивається не тільки в плані наданих послуг, але й в технологіях. На сьогоднішній день ринок надання косметологічних послуг настільки виріс, що іноді і не знаєш до кого можна звернутися, щоб отримати якісну роботу і не зіпсувати собі те, що дано природою від народження.

Все більше відкривається приватних кабінетів, салонів краси, клінік, які намагаються «йти в ногу з часом», тобто використовують не тільки прості механічні, але й більш складні процедури, які передбачають порушення шкірного покриву за допомогою ін'єкційної контурної пластики, хімічних та інших видів пілінгів та ін. В зв'язку з цим виникає безліч питань: як регулюються, з юридичної точки зору, надані послуги клієнтам, пов'язані з

косметологічними питаннями в Україні; чи обов'язкова наявність ліцензії у лікаря косметолога та ін.

Виклад основного матеріалу: за останні роки відбулося стрімке зростання до поліпшення якості життя, зросло бажання мати гарну зовнішність, чисту і доглянуту шкіру.

Все це зіграло не малу роль в розвитку косметології та формуванні нового напрямку медицини - естетична косметологія. На даний момент в індустрії краси дуже багато косметологів, але не всі вони мають медичну освіту. Здавалося б, у чому ж проблема, хіба людина яка не має медичну освіту не може надавати косметологічні послуги? Все було куди простіше, якби арсенал процедур, як і раніше, зводився тільки до проведення масажу, масок і механічного очищення обличчя. Та на сьогоднішній день з'явилися інвазивні методики (ін'єкції і апаратні процедури, пілінги, наповнювачі та ін.), які забезпечують чудовий результат, але можуть бути загрозливі своїми наслідками. І, як вчинити правильно з юридичної точки зору, якщо стався конфлікт між пацієнтом / клієнтом і косметологом? Вивчивши це питання і проаналізувавши чинне законодавство України в області косметології – наштовхуєшся з його відсутністю.

Отже, почнемо з головного, згідно з класифікатором кваліфікаційних професій працівників від 01.10.2015 року під кодом 5141 значиться «косметик» – це фахівець, який займається штучним доданням краси тіла особи, підтримкою її здорового і свіжого стану шкіри. Припустимо, що це і є косметолог.[7]

Проте, згідно довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників, косметолога немає. Слово «косметолог» вживається тільки в словосполученні з «провізором», нормативно закріплена така професія як «провізор-косметолог».[5]

У довіднику «Права і обов'язки» можна зустріти наступне формулювання тексту, в якому говориться, що провізор-косметолог виконує косметологічну допомогу населенню.[5, пункт 3] Де знову виникає питання: чи входить поняття

«надання косметологічної допомоги населенню» до надання косметологічних послуг? На що нормативно-закріпленої чіткої відповіді немає. Так само в довіднику вказується, що провізор-косметолог може здійснювати «фармацевтичні опіки з метою визначення патологічного стану шкіри і його додатків». Що дуже тісно межує з діяльністю лікаря-дерматолога, робота якого полягає, перш за все, в лікуванні патології шкіри, тоді як косметолога - на поліпшення зовнішності.

Крім цього, нерідко є випадки надання косметичних послуг людиною, що закінчили 3-х місячні курси у напрямку косметології. Хоча дані курси найчастіше займають 1-2 місяці. Та ще й не рідко носять комерційний характер.

Ось тут і виникає проблема, так як з точки зору юриспруденції не зрозуміло: як одночасно схожі косметологічні послуги можуть надавати особи, які пройшли тільки курси за кілька місяців і «провізор-косметолог», який має дипломом державного зразка з терміном навчання не менше 6 років. Адже для професійної косметологічної діяльності необхідні знання дії біологічних речовин і правильне визначення спектра косметологічних процедур. На сьогоднішній день юридично ці питання залишаються відкритими.

Але, незважаючи на це, в сучасному світі естетичної косметології юридичні питання в більшості випадків вже «відпрацьовані». Для настання юридичної відповідальності за надання такого виду послуг має бути укладений договір - добровільна угода двох сторін.

До предмету такого договору логічно віднести діяльність або дію, спрямовану на косметологічне втручання, а також на естетичний результат від даної діяльності або дії. Згідно з положеннями Цивільного кодексу України відповідальність за надання послуг може наступати тільки при наявності вини виконавця такої послуги, яку теж ще потрібно довести.[3]

На жаль, в більшості косметологічних центрів і салонах краси це не практикують (не укладають взаємні договори і т.д.). При цьому можуть відбутися наступні ситуації.

У першому випадку ситуація полягає в тому, що всі процедури пройшли без будь-яких ускладнень, але не змогли виправдати бажаного результату клієнта. За даних обставин виникає конфлікт з непередбачуваним кінцем.

У другому випадку розглянемо іншу ситуацію, де після процедури у клієнта / пацієнта виникли ускладнення (найближчі / відстрочені) і потерпілий звертається зі скаргою не тільки до косметолога і керівника салону, але й в суд, де в ході розслідування з'ясовується, що салон надавав послуги, не маючи при цьому медичну ліцензію, а використовувані препарати не були сертифіковані в Україні.

Тоді виходить що косметолог-естет порушив нормативний акт «Основи законодавства України про охорону здоров'я громадян», Закон України «Про захист прав споживача» від 12 травня 1991 [1] Згідно з останнім, клієнт / пацієнт має гарантоване право на якісні послуги (стаття 12), має право на відшкодування матеріальної шкоди незалежно від того, були чи ні договірні відносини (стаття 17). Виконавець несе відповідальність за завдану шкоду незалежно від рівня знань (правових або медичних).

З огляду на це й виникають питання щодо професійної підготовки та якості наданих косметологічних послуг косметологами, їх знання і дотримання нормативно-правової бази.

Для того, щоб забезпечити якісні косметологічні послуги, які очікує клієнт / пацієнт в косметологічних салонах, клініках повинні працювати професіонали, які знають свою справу, знання яких ґрунтуються на глибоких знаннях про функції та будову шкіри, її патологіях, і як вона функціонує. Часто різні висипання можуть свідчити про будь-які порушення в організмі, що не завжди може виявити косметолог-естет, який пройшов тільки курси по косметології. Людина, що надає косметологічні послуги, повинна розуміти, які процеси є причиною тих чи інших естетичних зовнішніх змін шкірних покривів і які методи можуть дозволити не погіршити, а навпаки допоможуть повернути, зберегти і примножити естетичну красу клієнта / пацієнта. Саме це і лежить в

основі попередження конфліктів між клієнтами / пацієнтами та закладом, де проводяться ці процедури.

Як раніше було сказано в Номенклатури лікарських спеціальностей, затвердженої Наказом МОЗ №446 від 22.02.2019 року [6], відсутня така лікарська спеціальність, як косметолог. Найбільш наближеною за видами медичної допомоги, методами, професійними завданнями є лікарська спеціальність «Дерматовенерологія». Спеціалізацію в даному напрямку має право отримати лікар, який закінчив інститут за спеціальністю «лікувальна справа».

Вимоги до фахівця, який може займати посаду лікаря-дерматовенеролога ми можемо знайти в Довіднику кваліфікаційних характеристик працівників (ДКХП), випуск 78 [9], Охорона здоров'я. Відповідно, лікарем-дерматовенерологом може бути особа, яка, як мінімум, має мати повну вищу освіту (магістр, спеціаліст) за напрямом підготовки «Медицина», спеціальністю «Лікувальна справа», а також спеціалізація за фахом «Дерматовенерологія» (інтернатура, курси спеціалізації), наявність сертифіката лікаря-спеціаліста. Залежно від категорії (II, I, вище) вимоги можуть дещо видозмінюватися.

У своїй діяльності лікар-дерматовенеролог може застосовувати методи діагностики, профілактики, лікування, а також має право надавати медичну допомогу і проводити реабілітацію шкіри після деяких захворювань, які супроводжуються косметичними дефектами (акне, хвороби волосся, судин, рубці та ін.) передбачені протоколами МОЗ.

Косметичні послуги, які перебувають при установах системи побутового обслуговування населення: салонах краси, фітнес - клубах, косметичних кабінетах при готелях, саунах, перукарень і т. д. мають право надавати послуги тільки в профілактичному напрямі (косметичний масаж, маски, чистка обличчя і ін.). Вони можуть проводити косметичні процедури, які не вимагають лікарського контролю. Подібні установи не вимагають медичної ліцензії, їх персонал в основному представлений працівниками, які мають середню медичну освіту і пройшли спеціалізацію за косметологією.

Так само є практика, коли складні медичні маніпуляції такі як мезотерапія із застосуванням складних коктейлів, ін'єкційна контурна пластика, хімічні та інші види пілінгів, введення наповнювачів і ін. проводить косметолог-естет (молодший персонал), запрошені фахівці або лікарі, які не мають відповідної підготовки. Всі методи впливу, які впливають на цілісність шкіри, фахівець косметолог-естет повинен проводити під чітким керівництвом лікаря фахівця. В іншому випадку надання медичних косметологічних послуг без відповідних дозволів, які не мають ліцензії і дозвіл на проведення даних процедур, прирівнюється до незаконної лікувальної діяльності (ст. 138 КК) [4] і при виникненні пацієнта / клієнта ускладнень карається виправними роботами на строк до 2-х років або позбавлення волі до 3-х років.

Висновок: Кожна людина хоче бути вродливою. А врода у розумінні «споживача» – це найчастіше те, що саме йог не задовольняє, чиста доглянута шкіра обличчя, чи шовковисте довге волосся та інше. Але хто в цьому випадку «прийде на допомогу»? Лікар-дерматовенеролог або косметолог-естет? Вирішувати лише вам.

Також не слід забувати про ліцензію для косметології. Поки що прямого посилання закону на необхідність отримання ліцензії немає. Однак якщо замислитись, то ЗУ «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 2 березня 2015 року № 222-VIII [2], будь-яка медична практика підлягає ліцензуванню. Під медичною практикою розуміють вид діяльності, пов'язаний з комплексом спеціальних заходів, спрямованих на:

- сприяння поліпшенню здоров'я,
- підвищення санітарної культури,
- перешкоди захворювань та інвалідності,
- діагностику,
- допомога особам з гострими і хронічними захворюваннями,
- реабілітацію хворих та інвалідів.

Медична практика здійснюється особами зі спеціальною освітою, які працюють в установах охорони здоров'я, що створили юридичні особи, або

приватно практикуючі медичні працівники, котрі зареєстровані як фізичні особи-підприємці.

Отже, для того, щоб уникнути найгіршого результату як для пацієнта / клієнта, так і косметолога, при наданні кваліфікованих послуг в сфері медичної косметології і естетичної медицини в нормативно - правовому полі країни, попередження конфліктних ситуацій вимагають знання та дотримання наступних умов:

1. Послуги з медичної косметології мають право надавати тільки лікарі з відповідним спеціальною освітою (базова спеціальність «дерматовенерологія», удосконалення по косметології), які пройшли атестацію та отримали відповідні кваліфікаційні категорії за фахом «дерматовенерологія» (1 раз в 6 років).

2. Для надання послуг з медичної косметології необхідно мати ліцензію на здійснення цього виду медичної практики, що видається Ліцензійним відділом МОЗ України на певний термін при виконанні обумовлених законом умов (наявність лікарських кадрів відповідної кваліфікації та спеціалізації, наявність приміщення, що відповідає санітарно - гігієнічним нормам, використання тільки того обладнання і лікарських засобів, які сертифіковані в Україні (підтверджується відповідними сертифікатами і т.п.).

3. Всі медичні втручання (методи діагностики, лікування і профілактики, пов'язані з впливом на організм людини) повинні здійснюватися відповідно до ст. 42-44 «Основ законодавства України про охорону здоров'я»: перед проведенням маніпуляції має бути отримано письмове інформовану згоду пацієнта; лікар зобов'язаний пояснити пацієнтові в доступній формі мету запропонованих процедур, можливі результати впливу, в тому числі ризики ускладнень. [3]

Таким чином, успішний розвиток медичної косметології і естетичної медицини неможливий без дотримання регламентуючих правил, наявності компетентних і кваліфікованих кадрів та постійно діючої системи їх підготовки й перепідготовки. Компетенція кадрів - це поєднання знань і навичок, мотивації і особистих можливостей. Нормативно правові акти на яких посилення у тексті

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України про захист прав споживачів [Електронний ресурс].
Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2003_11_18/T102300.html
2. Закон України про ліцензування видів господарської діяльності [Електронний ресурс]. Режим доступу: Закон №222-VIII от 02.03.2015, Про ліцензування видів господарської діяльності (ligazakon.ua)
3. Закон України основи законодавства України про охорону здоров'я [Електронний ресурс]. Режим доступу: Основи законодавства Україна... | від 19.11.1992 № 2801-XII (rada.gov.ua)
4. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. Режим доступу: Стаття 138 Уголовного кодекса Украины с Комментариями в новой редакции с последними изменениями на 2020 год (kku.com.ua)
5. Інструкція для посади "Провізор-косметолог I кваліфікаційної категорії" [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.borovik.com/index_instruction.php?Gins=nttt&lang_i=1
6. Наказ Міністерства охорони здоров'я України 22 лютого 2019 року № 446 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://moz.gov.ua/article/ministry-mandates/nakaz-moz-ukraini-vid-22022019--446-dejaki-pitannja-bezperernvogo-profesijnogo-rozvitku-likariv>
7. Національний класифікатор України "Класифікатор професій [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://jobs.ua/classifier/code-5141>
8. Цивільний (гражданський) кодекс України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.civilniy.org.ua/book5th/g63/default.htm>
9. ДОВІДНИК кваліфікаційних характеристик професій працівників ВИПУСК 78 [Електронний ресурс]. Режим доступу: КВАЛІФІКАЦІЙНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ (dp.gov.ua)

**РОЗРАХУНОК МЕХАНІЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ДВОХОСЬОВОГО
ПОВОРОТНОГО СТОЛА**

Самчук Людмила Михайлівна

к.т.н., доцент

Пастернак Вікторія Валентинівна

к.т.н., доцент

Зубовецька Наталія Тарасівна

к.т.н., доцент

Гулієва Наталія Михайлівна

к.т.н., доцент

Луцький національний технічний університет

м.Луцьк, Україна

Розроблено конструкцію двоосьового поворотного стола для вертикально фрезерного верстата. Наведено розрахунок механічних властивостей. Дана конструкція має такі переваги як, черв'ячне колесо з бронзово-нікелевого сплаву в поєднанні з черв'яком із загартованої сталі забезпечують високу точність позиціонування на протязі тривалого часу. Система затиску з великою поверхнею контакту забезпечує більшу жорсткість при силовому різанні.

Ключові слова: механічні властивості, поворотній стіл, верстат, жорсткість, сила різання, точність обробки, верстатні вузли, столи верстатів, розрахунок точності.

Постановка проблеми. Металообробне устаткування є одним з головних чинників, що визначають розвиток народного господарства країни. Ефективність його використання безпосередньо впливає на виробництво нових машин для всіх галузей промисловості, сільського господарства, а це в кінцевому випадку характеризує рівень життя суспільства [1, ст.341]. Поворотні

столи широко застосовуються на верстатах різного призначення – як на автоматичних лініях при серійному та масовому виробництві деталей, так і на окремих установках. Це фрезерні, обробні центри, вертикально-свердлувальні верстати та інше устаткування де необхідно забезпечити швидке переміщення оброблюваної заготовки відносно робочого органу. Головною перевагою поворотного столу є можливість обробки деталей в різних площинах [2, ст.78]. Так, для фрезерних верстатів окрім переміщення заготовок в трьох основних напрямках (подовжнє, поперечне і вертикальне), поворотний стіл може забезпечити обертання деталі у вертикальній і горизонтальній площинах. Стіл забезпечує переміщення заготовки в різних координатах під необхідним кутом нахилу та здійснювати високоточнісну обробку. Застосування поворотного столу дозволяє значно зменшити час на обробку, підвищити продуктивність праці. При виконанні обробних операцій цей вид оснащення дозволяє встановлювати деталь поза зоною роботи, тим самим не перериваючи виробничий цикл. Значно підвищуються і функціональні можливості [3, ст.4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У статті [4, ст.187] розглянуто типові конструкції верстатних столів виробництва провідних фірм з порівнянням їхніх технічних характеристик. Використання координатних, координатно-силових та поворотних столів і дозволяє спростити конструкцію обладнання за умови збереження якості обробки та розширити технологічні можливості верстатів при обробці складнопрофільних деталей. Вплив на точність оброблюваної деталі похибок її базування та контактних деформацій у системі встановлення й руху пристосувань затиску, позиціонування й подачі заготовки у зону різання можна визначити моделюванням вихідної точності верстата, що потребує введення вхідних даних щодо характеристик та конструктивних особливостей вказаних пристосувань, тобто класифікації та узагальнення модульних затискних систем і верстатних столів. Розроблена [5, ст.141] модель вихідної точності верстата дозволяє визначити вплив на точність оброблюваної деталі похибок її базування та контактних деформацій у системі встановлення й руху пристосувань затиску, позиціонування й подачі

заготовки у зону різання. Для застосування згаданої методики необхідним є введення вхідних даних щодо характеристик та конструктивних особливостей вказаних пристосувань, тобто необхідним є вивчення, аналіз та структурування відповідної інформації.

Мета роботи. Провести розрахунок конструкції двоосьового поворотного стола для вертикально фрезерного верстата.

Викладення основного матеріалу. Стіл з редуктором представляє собою поворотний механізм з планшайбою. На корпус поворотного столу встановлюється підшипник, до внутрішнього кільця якого кріпиться маточина із закріпленою на ній планшайбою. Пробки і заглушка в сукупності з кільцями захищають кріпильні і центральні отвори планшайби від попадання стружки і змазувально-охолоджувальної рідини при обробці. Вал електродвигуна встановленого на фланці. Підшипниковий редуктор встановлений на фланці кріпиться до вихідного фланця редуктора кільцем. З метою підвищення точності позиціонування планшайби, на кільце встановлюється датчик [6, ст.202].

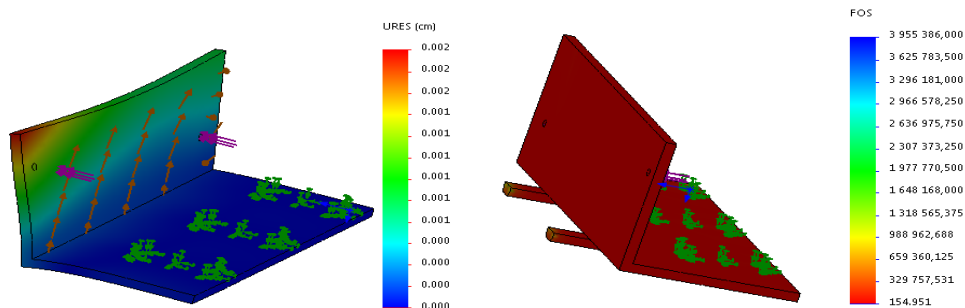
У корпус опори встановлюється фланець, в якому встановлений підшипник. У внутрішньому кільці підшипника встановлюється фланець, на торці фланця монтується другий фланець, до якого безпосередньо кріпиться корпус поворотного столу. Кільця встановлені на фланцях відповідно. Кільце встановлене у фланці, центрує корпус поворотного столу щодо осі повороту .

Контроль крайніх положень повороту столу (вісь А) здійснюється за допомогою маленьких блоків встановлених через планки на фланці і кулачка, встановленого на фланці. Кришка закриває корпус із зворотного боку, компенсатор дозволяє відрегулювати висоту корпусу опори [7, ст.103].

Розміри деталей необхідно підбирати так, щоб під дією прикладених навантажень вони не руйнувалися та не зазнавали деформацій, що перевищують допустимі. Зокрема, в машинобудівних деталях, зазвичай, не допускаються залишкові деформації. Як руйнування деталі, так і її деформування пов'язані з величиною напружень, що виникають у них. Значні

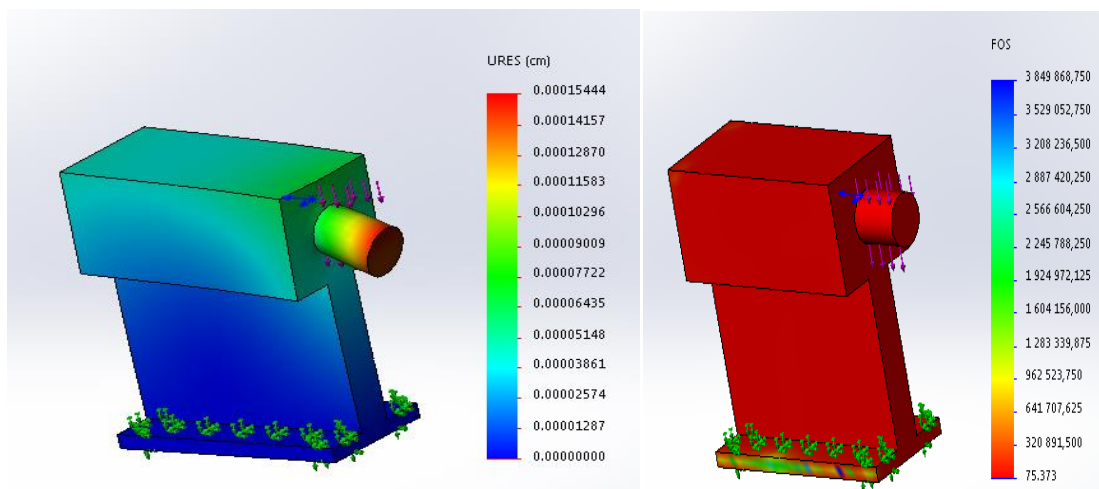

залишкові деформації виникають у разі застосування пластичного матеріалу при досягненні напруженням границі плинності. Руйнування наступає, при досягненні напруженням величини границі міцності. При цьому у разі крихкого матеріалу деформації будуть незначними. Основними елементами були два поворотних стола від фрезерного верстата 6Н82Г і координатного верстата 2421. В подальшому, для їх установлення в збірку розроблялися деталі різних типів, такі як кронштейни, вали, гвинти та інші. Для закріплення першого поворотного столу була створена деталь, яка фіксує даний стіл в вертикальному положенні, а також піднімає його щоб поворотний диск не торкався до стола верстата. До того ж він виконує роль бази [8, ст.98].

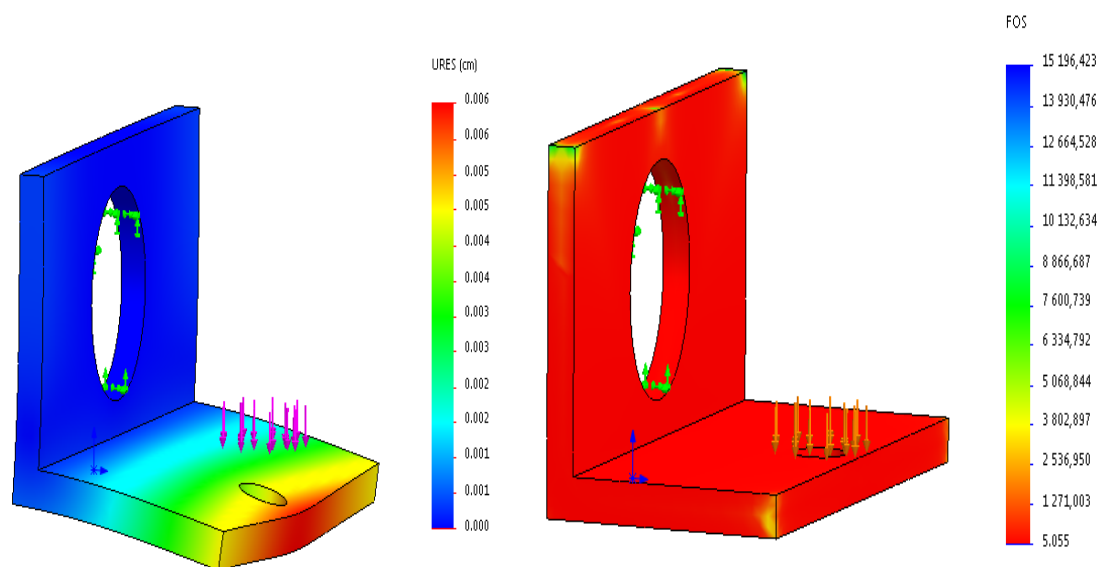
Рис. 1. Розрахунок деформації пластин

Стіл виконувався із зварними з'єднаннями двох пластин і сегментів з круглого прокату. Висвердлювалися в ньому отвори під закріплення до нього поворотного стола. З протилежної сторони, щоб закріпити стіл був намір створити задню бабку з даною конструкцією.

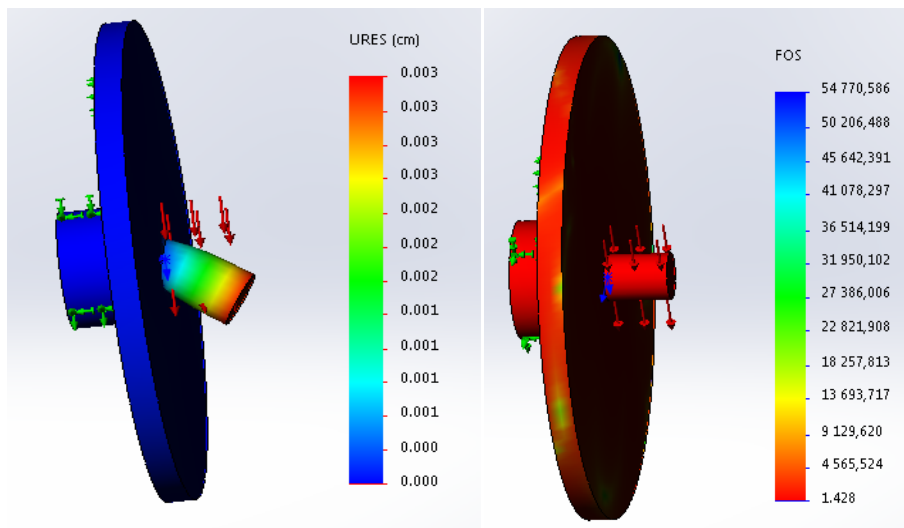
Рис. 2. Розрахунок на деформацію і розрахунок на коефіцієнт запасу міцності блоку

Деталь зроблена із суцільного блоку сталі. Були фрезеровані бокові частини для закріплення її до основного столу. Після створення основних деталей, для закріплення другого поворотного стола конструювалися деталі для утримання відносно осі задньої бабки та осі першого поворотного столу була розроблена нова схема закріплення. В основу лягли дві деталі типу кронштейн для фіксації стола і його переміщення відносно осі. Дані деталі також виготовлені зварюванням після чого торцювались бокові поверхні і фрезерувалися отвори. Робота відбувалася без перестановки закріплення, тому відхилення у співвісності отворів звелися до мінімуму.

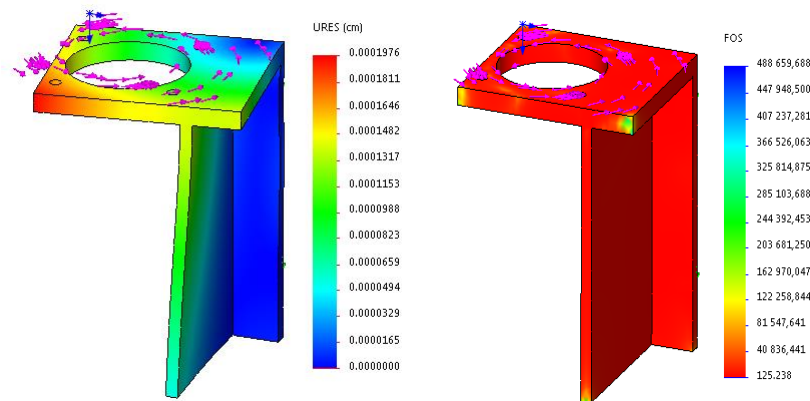
Рис. 3. Розрахунок на деформацію і розрахунок на коефіцієнт запасу міцності кронштейна

Перевірка на міцність показала, що дана конструкція буде достатньою для втримання сили яка буде діяти на неї. Коефіцієнт запасу міцності рівний 5,2. Відхилення від початкового стану дорівнює 0,06 мм. Вони кріпляться на задню бабку. Закріплення на задній бабці не викликає ускладнень: кронштейн закріплюється на валові і обварюється. Задіємо дану деталь (рис. 4), яка суміщається двома циліндричними поверхнями в отвір кронштейну і в отвір поворотного столу, розміщуючи осі на одні вісі. Закріплення самої деталі можна домогтися завдяки 2-4 болтам які кріпляться в пази столу, або фіксаторами.

Рис. 4. Розрахунок деформації диску

З даних видно, що відхилення в переміщені досягає 0,03мм в самій критичній точці. Це відхилення є незначним і не буде мати великого впливу в експлуатації. Коефіцієнт запасу міцності, в самій екстремальні точці також входить в проміжок допуску, хоча і досить близько зближується до критичної точки. Щоб надати обертальних рухів цій конструкції було прикріплено два крокових двигуна. Перший закріплювався на перший поворотний стіл завдяки даній деталі:

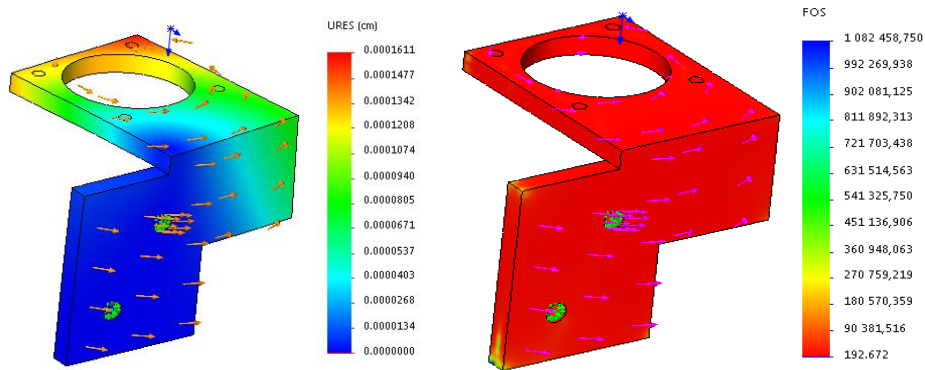

Рис. 5. Розрахунок коефіцієнту запасу міцності кронштейну

Конструкція деталі розроблена таким чином щоб утримувати крутний момент двигуна не змінюючи свого положення та щоб не деформувалася. На рисунку 5 показано, що при заданому значенні сили в кронштейн і відбуваються дуже малі відхилення від його стандартних розмірів, максимальне значення яких 0,002мм. Також деталь має великий запас коефіцієнта міцності. Це дає нам

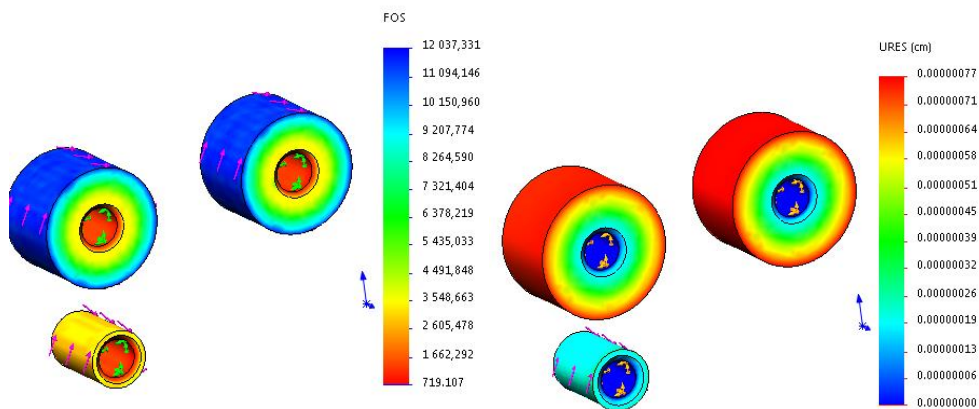
змогу в майбутньому поставити більш потужні і точніші крокові двигуни.

Інший закріплювався на другий поворотний стіл через дану деталь:

Рис. 6. Розрахунок деформацію кронштейну

Для передачі крутного моменту з крокових двигунів на поворотні столи, які в свою чергу через черв'ячну передачу передають на поворотну площину, були використані зубчаті колеса, які через втулки насаджувалися на шпинделі та вали.

Рис. 7. Розрахунок на деформацію і розрахунок на коефіцієнт запасу міцності втулки

З даних графіків видно, що втулки здатні витримати навантаження які на них прикладені.

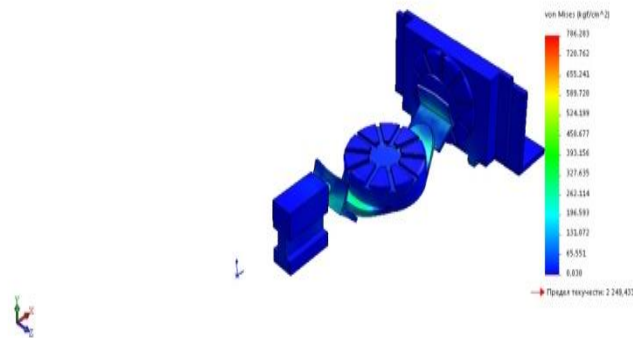
Розрахунок складальної моделі

Конструкція призначена для вертикально фрезерного верстата має утримувати на собі деталі з великою масою для подальшої обробки. Тому для розрахунку конструкції вцілому було визначено доцільну масу заготовки яка

має 2-40 кг, також до неї вказано силу тяжіння для повного визначення конструкції.

Ім'я	Тип	Min	Max
Напруження	VON: Напруження Von	0.0296722	786.283
	Mises	kgf/cm ²	kgf/cm ²
	Вузол: 19565		Вузол: 23661

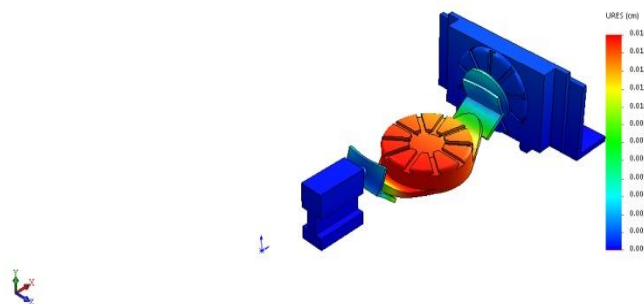
Інша модель: Сбірка кін. деталі.
 Назва даного дослідження: Статичний аналіз 2d (По умовчанням).
 Тип аналізу: Статичний аналіз у плоскій площині. Напряження. Матриця: 11,11,10.
 Шкала деформації: 11,11,10

Збірна конструкція-Статичний аналіз-Напряження

Ім'я	Тип	Min	Max
Переміщення	URES: Результуюче	0 cm	0.0142916 cm
	переміщення	Вузол: 1936	Вузол: 14576

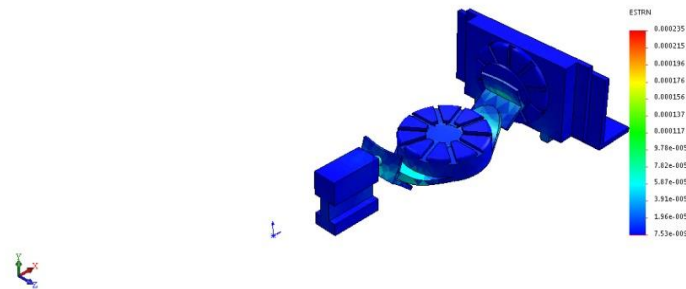
Інша модель: Сбірка кін. деталі.
 Назва даного дослідження: Статичний аналіз 2d (По умовчанням).
 Тип аналізу: Статичний аналіз у плоскій площині. Переміщення. Матриця: 11,11,10.
 Шкала деформації: 0,11,10

Збірна конструкція-Статичний аналіз -Переміщення

Ім'я	Тип	Min	Max
Деформація	ESTRN:	7.532909	0.000234692
	Еквівалентна деформація	Елемент: 12280	Елемент: 4256

Ім'я моделі: Сборка кав. деталі.
Назвами дослідження: Статичний аналіз 2. (По умовчано.)
Тип аналізу: Статичний аналіз деформації Деформація 1.
Шкала деформації: 0.2256.

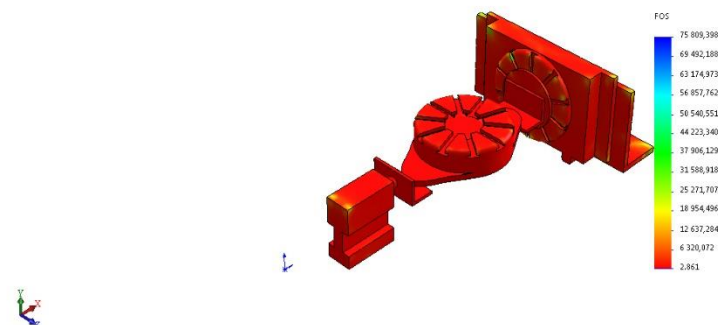

Збірна конструкція-Статичний аналіз -Деформація

З цих результатів ми бачимо, що на механізм діє дуже незначна сила, тому конструкцію можна вважати задовільною для деталі масою до 40 кілограм. Якщо, в подальшому буде необхідність обробляти деталі більших габаритів і маси, то до площини які мають найбільші напруження їх можна удосконалити додавши ребра жорсткості.

Ім'я	Тип	Min	Max
Міцність	Авто	2.86084	75809.4
		Вузол: 23661	Вузол: 19565

Ім'я моделі: Сборка кав. деталі.
Назвами дослідження: Статичний аналіз 2. (По умовчано.)
Тип аналізу: Запас міцності Запас міцності 1.
Критерій: Авто.
Розподілення запасу міцності: Мин. коефіцієнт запасу міцності = 2.0

Збірна конструкція-Статичний аналіз -Запас міцності

Висновок. Дана конструкція має такі переваги як, черв'ячне колесо з бронзово-нікелевого сплаву в поєднанні з черв'яком із загартованої сталі забезпечують високу точність позиціонування на протязі тривалого часу. Система затиску з великою поверхнею контакту забезпечує більшу жорсткість при силовому різанні. За рахунок 3-компонентної конструкції зачеплення, поверхня стола не підводиться під час повороту. Поворотні столи цієї серії можуть встановлюватися як вертикально, так і горизонтально. Система затиску з великою поверхнею контакту забезпечує більшу жорсткість при силовому різанні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Решетов Д.Н. Детали и механизмы металлорежущих станков: Підручник/ Д.Н. Решетов. – М.: Машиностроение, 1972. – Т. 1 – 664 с.; Т. 2. – 520 с.
2. Васильев Г.Н. Автоматизация проектирования металлорежущих станков.: Посібник / Г.Н. Васильев. – М.: Машиностроение. 1987. – 280 с.
3. Каминская В.В., Еремин А.В, Расчетный анализ динамических характеристик токарных станков разных компоновок // Станки и инструмент, 1985, №87. – С.3-6.
4. Проектирование металлорежущих станков и станочных систем: Справочник-учебник. В 3-х т. Т. 2. Ч. 1. Расчет и конструирование узлов и элементов станков / А. С. Проников, Е. И. Борисов, В. В. Бушуев и др. – М.: Машиностроение, 1995. – 371 с.
5. Krol O., Sukhorutchenko I. 3D-modeling rotary table of machining centre SVM1F4 [Text] /O.Krol, I.Sukhorutchenko. – Comission of Motorization and Power Industry of Agriculture. Vol.14. Lublin, 2014. – P. 132-144.
6. Кроль О.С., Шевченко С.В., Соколов В.І. Проектування металорізальних верстатів в середовищі APMWinMachine. Підручник. ISBN 978-966-590-926-2 (Затверджено МОНМСУ як підручник, гриф №1/11- 4102 від 25.05.11р.). –Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. – 400 с.

7. Кріль О.С. Тривимірне моделювання металорізальних верстатів та інструментального оснащення. Навчальний посібник. ISBN 978-617-11-0074-9/ О.С. Кріль, В.І. Соколов. - Сєвєродонецьк: Вид-во СНУ ім. В.Даля, 2016. – 160 с.

8. Кріль О. С. Параметрическое моделирование конструкций металлорежущих станков и инструментов. Учебное пособие. ISBN 978-617-11-0039-8 / О.С. Кріль. – Сєвєродонецьк: Вид-во СНУ ім. В.Даля, 2015. – 128 с.

**ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ПРИ
НАВЧАННІ ЧИТАННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ**

Сенік Лілія Миколаївна

доцент

Лебеденко Ірина Леонідівна

старший викладач

Запорізький державний медичний університет

м. Запоріжжя, Україна

Анотація: у статті розглядаються шляхи підвищення ефективності самостійної роботи студентів-іноземних громадян при навчанні мови як іноземної у непрофільних закладах вищої освіти, навчальні-методичні матеріали для самостійної роботи студентів-медиків, описуються цілі, зміст, прийоми, специфіка позааудиторної роботи.

Ключові слова: самостійна робота, навчальний процес, взаємопов'язане навчання, когнітивні операції, комунікативні потреби.

Підвищення якості та ефективності навчального процесу є предметом постійних пошуків в теорії і практиці навчання української та російської мов як іноземних. В сучасних умовах, що характеризуються швидким темпом розвитку науки, міжнародних виробничих контактів, хороший фахівець - це не тільки освічена людина, але і та, що вміє самостійно вдосконалювати свої знання. Обсяги необхідні для нормальної професійної роботи знань такі, що оволодіння ними в процесі аудиторної роботи неможливе. З огляду на сказане зростає роль позааудиторної самостійної роботи. В українських закладах вищої освіти відповідно до Болонської декларації значно збільшено кількість годин на позааудиторну самостійну роботу, що само по собі не є гарантією її успішності. Результат залежить від якості організації самостійної роботи, від наповнення її

актуальним для студентів змістом, ефективними прийомами роботи, від спрямованості мотиваційної сфери учнів.

Аналіз існуючої літератури свідчить про те, що проблемі самостійної роботи при навчанні іноземних мов (української та російської) приділяється багато уваги. Відсутність єдиного розуміння сутності, ролі самостійної роботи у навчанні пояснюється багатоаспектністю, комплексністю проблеми. Дослідження з проблеми зачіпають широке коло питань, серед яких: організація і управління самостійною роботою, її зміст, визначення шляхів підтримки мотивації учнів на високому рівні, розвиток самостійності і творчої активності як обов'язкових якостей студентів для здійснення самостійної діяльності тощо (М.О. Алієва, М.Г. Гарунов, І.Т. Качан, П.І. Підкасітий, Г.М. Бурденюк, К.Б. Йосипович, Н.Ф. Коряковцева, В.В. Шляхов, Н.І. Ушакова, О.А. Рощупкіна та інші).

При навчанні іноземним мовам виділяють три форми самостійної роботи: аудиторну, лабораторну та позааудиторну. Остання в різній мірі пов'язана з аудиторною. Специфіка самостійної позааудиторної роботи, що протікає при відсутності керівництва і допомоги викладача, призводить до пошуків ефективних форм організації і управління, доцільних прийомів, способів роботи і інше.

Незважаючи на те, що самостійній роботі приділяється в дослідженнях велика увага, недостатньо розробленою залишається, зокрема, проблема самостійного домашнього читання текстів за фахом. Особливо гостро вона відчувається на I курсі, оскільки перед студентами-медиками стоїть завдання читання і розуміння великого обсягу оригінальних наукових текстів з профільних дисциплін на нерідній для них мові.

У зв'язку з підвищенням ролі самостійної роботи в навчальному процесі перед методистами та викладачами-практиками постає ряд актуальних завдань. По-перше, треба дещо уточнити цілі, зміст, прийоми роботи, форми контролю при навчанні читання спеціальної літератури в такій мірі, щоб вони стали гармонійною складовою навчального процесу в цілому.

По-друге, виникає потреба в забезпеченні учнів навчально-методичними матеріалами. Метою даної статті є розгляд ряду питань про системність і ефективності самостійної роботи при навчанні читання іноземних студентів-медиків.

Плануючи і моделюючи процес навчання, викладачі, в першу чергу, звертаються до відповідної програми. Особливості самостійної роботи, а також розуміння того, що будь-який процес навчання - це процес спільної діяльності викладача і студенти, вимагають такої організації самостійної роботи, яка в повній мірі організовує зміст відповідної частини навчальної Програми з української та російської мов для іноземних студентів-нефілологів. Більш того, актуальним є наявність підпрограми самостійної роботи, структура і зміст якої регламентується навчальною програмою.

Нами була складена підпрограма самостійної роботи з навчання іноземних студентів-медиків читання літератури за фахом. Концептуально вона пов'язана з трьома напрямками. Перший з них являє спробу організації навчання на основі нежорсткого характеру управління самостійною роботою. Другий базується на пріоритетному значенні для організації навчання гнучкої системи зворотного зв'язку. Третій пов'язаний з реалізацією когнітивного підходу в навчанні.

Структурно підпрограма розділена на дві частини. У першій частині викладені загальні відомості про цілі, стадії, зміст, засоби і організації самостійної роботи з навчання читання літератури за фахом іноземних студентів-медиків. Стадії самостійної роботи розподіляються за курсами навчання (I-III). У другій частині описуються стадії навчання, дається характеристика завдань, текстового матеріалу, умінь і операцій за стадіями навчання, а також форми етапного і кінцевого контролю.

У запропонованій статті йдеться про першу стадію навчання (I курс). При визначенні цілей самостійного домашнього читання ми виходили з наступних міркування. Студентам першого курсу медичного закладу вищої освіти необхідно володіти, хоч і різною мірою, такими видами читання, як вивчальне,

ознайомлювальне, переглядове, пошукове. Можливо і доцільно взаємопов'язане і паралельне навчання різним видам читання, оскільки воно спирається на спільність умінь у всіх видах читання. Так, вміння розуміти загальну лінію змісту, повно і точно розуміти інформацію тексту, аргументацію, доказ і інше, виокремлювати інформацію є загальними для всіх видів читання.

Вивчення ролі когнітивних наук стосовно до вирішення завдань педагогічного процесу призвело до висновку про те, що в процесі навчання необхідне цілеспрямоване формування когнітивних операцій вищого порядку (прогнозування, порівняння, топікалізація, виведення та інші). Вони використовуються людиною в процесі будь-якої пізнавальної діяльності, а цілеспрямований розвиток бази сприяє формуванню в учнів готовності до самостійної пізнавальної діяльності. Вміння, щоб забезпечити розуміння і інтерпретацію прочитаного тексту, також пов'язана з когнітивними операціями, формуються на їх основі.

У зв'язку з тим, що основні цілі навчання читання вирішуються на аудиторних заняттях, метою самостійної роботи, відображеної в підпрограмі, є подальший розвиток і вдосконалення загальних для всіх видів читання умінь і операційної бази учнів. Пропоновані навчальні матеріали також сприяють наступності аудиторної і самостійної роботи і безперервності формування зазначених умінь і операцій.

Основою для роботи з розвитку необхідних розумових механізмів є оригінальні тексти, які за тематикою і структурою складності відповідають рівню знань, умінь і навичок студентів. У навчальних матеріалах використовуються тексти з підручників з анатомії людини і біології, пропонуються студентам для самостійної роботи на вибір. При визначенні послідовності введення текстових матеріалів враховувалися тимчасові параметри зацікавленості текстами тієї та іншої дисципліни, або збіг з моментом роботи над даною темою за спеціальною кафедрою.

Оптимальна організація самостійної роботи передбачає, крім залучення актуальних для студентів текстів, створення системи завдань і забезпечення

учнів керуючими засобами, які компенсують відсутність викладача. Завдання являють собою методичну систему для вирішення конкретних навчальних завдань. Робота з навчання читання спрямована на розвиток тих або інших умінь і операцій на матеріалі речень, мікротекстів близьких за змістом до основного тексту (передтекстові завдання), а також на розвиток умінь переробки інформації тексту на рівні значення і на рівні сенсу. Притекстові завдання містять установки на певний вид читання.

Для реалізації нежорсткого характеру управління в навчально-методичних матеріалах передбачена можливість вибору завдання. Після порівняння результату з еталоном в разі правильного рішення наступне завдання можна пропустити. Певна свобода вибору дозволяє мотивувати студентів, дає їм відчуття власної повноправності в навчальному процесі.

Керуючі засоби (супроводжуючий апарат) включають в себе пояснення, поради, коментарі та інше, звернення до яких рекомендується в разі ускладнень і помилок. Використання їх дасть можливість самотійно, без допомоги викладача визначати причину помилок і коригувати їх. Супроводжуючі засоби дозволяють створити систему зворотного зв'язку, що поєднує в собі контроль викладача і забезпечення учнів засобами самоконтролю. Контроль розглядається не тільки як реєструючий, а й як керуючий засіб, іншими словами, він проводиться не тільки з метою визначення рівня знань, умінь і навичок, але також для внесення змін в навчальний процес, для допомоги учням завдяки рекомендаціям, вказівок тощо.

Для реалізації керуючої функції при самотійній роботі важливий не тільки підсумковий, але, в першу чергу, поточні поурочні контролю. Вони спрямовані на перевірку розуміння інформації при читанні. Доцільними формами контролю є контрольні питання, завдання на складання плану, текстові завдання та інше. Звернення до текстових матеріалів викликане бажанням досягти об'єктивації форм контролю стосовно механізмів читання. Завдання, пов'язані з інтерпретацією прочитаного передбачають аудиторний контроль.

Отже, можна зробити висновок про те, що самостійна робота буде відповідати поставленим завданням вдосконалення навчального процесу і якості підготовки фахівців в тому випадку, якщо вона буде моделюватися як чітко продумана система, яка включає розробку програми цієї діяльності, навчально-методичних матеріалів, що відповідають комунікативним потребам учнів, враховують необхідність підтримки пізнавальної мотивації, забезпечують студентів керуючими засобами і контрольними процедурами.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бурденюк Г.М. Управление самостоятельной учебной деятельностью при обучении иностранным языкам. – Кишинев, 1988. – 134 с.
2. Величковский Б.М., Капица М.С. Психологические проблемы изучения интеллекта // Интеллектуальные процессы и их моделирование. – М., 1987 – С.120-140.
3. Коряковцева Н.Ф. Современная методика организации самостоятельной работы изучающих иностранный язык: Пособие для учителей / Н.Ф. М.: АРКТИ, 2002. – 176 с.
4. Красильникова Н.В. Обучение разным видам чтения. – М., 1985. – 89 с.
5. Ушакова Н.И. Методическая модель книги для самостоятельного чтения для студентов-нефилологов завершающего этапа обучения (на материале художественных и публицистических текстов): Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – М., 1991. – 16 с.

**МЕХАНІЗМ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ
ЛАНЦЮГАМИ ПОСТАЧАННЯ**

Симонов Денис Ігорович

аспірант

Інститут кібернетики

ім. В.М. Глушкова НАН України, м. Київ

Анотація: У роботі розглянуто сучасні методи планування ланцюгів постачання; проаналізовано переваги та недоліки використання математичних моделей для планування ланцюгів постачання; сформовано рекомендації щодо покращення методів планування та управління.

Ключові слова: ланцюги постачання, математичне моделювання, динамічні системи, управління ланцюгами постачання, стохастичність процесів.

Традиційно прийнято вважати, що управління ланцюгами постачання – це процес розподілу товару та транспорту між внутрішніми і зовнішніми ланками ланцюга постачання. В теперішній час поняття «управління ланцюгами постачання» поступово еволюціонувало в бік більш широкого сенсу, воно включає в себе додаткові аспекти, такі як участь постачальника в розробці продукту і маркетингу, спільна орієнтація на клієнта та створення цінності для клієнта. Управління логістикою стало лише часткою системи управління ланцюгами постачання.

Розвиток інформаційних технологій і глобалізація ринків сприяє росту швидкості прийняття рішень та складності процесів планування поставок. Ланцюги постачання стають більш децентралізованими, що може сприяти підвищенню ефективності розподілу ресурсів та швидкості обміну інформацією між ланками ланцюга постачання. Інтенсивна і часто глобальна конкуренція,

високі технологічні стандарти і швидко мінливі ринкові вимоги змушують виробничі підприємства ефективно керувати процесами по всьому ланцюгу постачання.

Ланцюг постачання можливо описати, як мережу організацій, пов'язаних через висхідні та низхідні потоки, метою яких є взаємовигідна участь в процесах, що забезпечують виробництво цінності для кінцевого споживача у вигляді продуктів та послуг. Управління ланцюгами постачання прийнято розглядати, як цілісний процес створення цінності, заснований на скоординованих діях усіх учасників процесу, спрямованих на досягнення конкурентної переваги. Планування і управління ланцюгами постачання пов'язане з прогнозуванням невизначеностей та аналізом стохастичності показників основних процесів. Важливим фактором є аналіз інтересів ключових зацікавлених сторін, які повинні регулюватися договірними відносинами. Управління ланцюгами постачання являє собою складну систему, яка об'єднує безліч різних відносин, процесів і взаємодій між сторонніми організаціями та підрозділами всередині самої організації. Динамічні процеси та взаємодії багаторівневих систем генерують великий обсяг даних, аналіз яких дозволяє підвищити гнучкість і якість управління ланцюгами постачання. При плануванні ланцюгів постачання потрібна оцінка наявності можливості коригування замовлень на товари або послуги, в тому числі зміни їх параметрів і властивостей, при збереженні оперативності виробництва та рівня собівартості.

Щоб зберегти конкурентні переваги організації змушені звертати все більше уваги на процес управління ланцюгами постачання, який все частіше стає проблемою управління. Складність копіювання конкурентами структури ланцюга постачання може виявитися додатковою страховкою в конкурентній боротьбі, але це також може негативно позначитися на рівні ризиків, пов'язаних із забезпеченням його функціонування. Велика кількість постачальників може сприяти збільшенню загальних транзакційних витрат та зростанню ризику втрати управління або зниженню здатності реагування на запити.

Підводячи підсумок, можливо сказати, що в якості механізму оптимізації процесу управління ланцюгами постачання необхідно використовувати інструменти, що дозволяють зменшити невизначеність та стохастичність процесів, щоб мати більш надійну інформаційну систему планування. Одним з найбільш перспективних інструментів є використання математичного моделювання динамічного процесу управління ланцюгами поставок. Використання математичного апарату дозволить отримати зручну, надійну, та прозору систему планування і координації процесу постачання. Але розробка математичної моделі вимагає наявності певних ресурсів, наприклад, наявності даних, формалізованих процесів та спеціалістів, що здатні спроектувати модель. Для забезпечення якості процесів з використанням математичних моделей існує ряд вимог. Математична модель повинна бути коректна, а отримане за допомогою неї рішення повинно мати єдиний варіант, який безпосередньо залежить від вихідних даних. Параметри і змінні моделі повинні враховувати імовірнісні параметри і системні обмеження. Розроблену математичну модель управління ланцюгами постачання необхідно перевірити на адекватність, тобто відповідність реальної системі постачання, обмеженою певними показниками (межами). Для планування ланцюгів постачання, на думку автора, найдоцільніше використовувати інструменти та моделі стохастичного програмування динамічних систем.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРЫ

1. Симонов Д.І. Планування та управління ланцюгами постачання. Збірник тез IV Міжнародної науково-практичної конференції 30 вересня 2020 року. м. Київ: КНУ ім. Т. Шевченка. УДК 004:378(082)
2. Hokey Min. Essentials of Supply Chain Management, The: New Business Concepts and Applications. Pearson FT Press, 2015.
3. Research Methodologies in Supply Chain Management, by Herbert Kotzab, Stefan Seuring, Martin Muller and Gerald Reiner. New York: Physica-Verlag, 2005.

УДК 378.147:575+576(044)

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВ'ЯЗАННЯ ЗАДАЧ ІЗ ГЕНЕТИКИ ТА ЦИТОЛОГІЇ

Скрипник Сергій Васильович

к.п.н., доцент

Хмельницький Національний університет

м.Хмельницький

Анотація: в статті актуалізуються теоретико-методичні засади розв'язання задач із генетики та цитології, як фактор активізації пізнавальної розумової діяльності студентів. Презентовані алгоритми розв'язання і особливості задач із генетики та цитології, які допоможуть сформувати в здобувачів освіти логічне мислення, уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки з раніше вивченим матеріалом; навчити аналізувати, порівнювати, узагальнювати.

Ключові слова: генетико-цитологічні задачі, алгоритм розв'язання, особливості задач із генетики та цитології.

Важливою умовою підвищення ефективності освітнього процесу є активізація пізнавальної розумової діяльності студентів. Перед викладачем постає сьогодні завдання не просто дати знання з дисципліни, а й сформувати в здобувачів освіти логічне мислення, уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки з раніше вивченим матеріалом; навчити аналізувати, порівнювати, узагальнювати. Тобто, процес активізація пізнавальної розумової діяльності студентів, стане основою формування компетентнісного студента, який актуалізується на знанєвому компоненті: знання – розуміння – застосування.

Генетично-цитологічні задачі є один з найкращих засобів, який забезпечує творчий рівень засвоєння біологічних знань, сприяє формуванню у студентів творчої особистості, розвитку пам'яті, логічного мислення.

Крім того, генетично-цитологічні задачі, допомагають виявити студента з нестандартним мисленням та створити на занятті сприятливий психологічний клімат. Творчі задачі можуть використовуватися для активізації пізнавальної діяльності студентів, сприяти рефлексії вивченого матеріалу, а головне — виявити студентів із ґрунтовними знаннями та логічним мисленням — майбутніх біологів.

Етапи розв'язання типових генетичних задач.

1. Аналіз задачі. Це - процес ознайомлення й осмислення, під час якого слід визначити: до якого розділу чи теми належить задача, про що йдеться в її умові, чи достатньо даних для знаходження невідомої величини, у чому полягає суть умови задачі.

2. Скорочений запис умови. Запис того, що дано і що необхідно знайти (за допомогою встановлених умовних позначень). Невідомі величини позначають через значення x або фенотипні радикали. Схематичний запис умови задачі полегшує пошук зв'язків між відомими й невідомими величинами.

3. Пошук способу розв'язання задачі. Як правило, будь-яку задачу можна розв'язати кількома способами. Особливо це стосується генетико-цитологічних задач, під час розв'язування яких необхідно враховувати різноманітні фактори: генотип, фенотип, умови середовища, структуру популяцій тощо. Якщо зміст задачі пов'язаний з певними формулами, законами, гіпотезами, теоріями, уважно проаналізуйте висновки, про в них актуалізується, оскільки не завжди математично правильний результат буде правильним з точки зору біології.

4. Розв'язування задачі. Поетапне розв'язування задачі, стисле формулювання ключових запитань кожного етапу. Якщо на якомусь з етапів виникли труднощі, перевірте, чи всю інформацію використано з умови задачі. Ретельно перевіряйте також результати розрахунків: помилка на проміжному

етапі призведе до неправильної кінцевої відповіді. За необхідності оберіть інший спосіб розв'язування.

5. Завершальний етап. Перевірка правильності розв'язання в цілому, формулювання і запис остаточної відповіді.

Алгоритм розв'язування типових генетичних задач.

1. Домінантну і рецесивну ознаки визначте за умовами задачі (або малюнком).

2. Домінантні та рецесивні ознаки позначте літерами.

3. Запишіть генотипи особин із рецесивною ознакою або особин із відомим за умовою задачі генотипом.

4. Запишіть, які гамети утворюють батьківські форми.

5. Складіть схему схрещування. Запишіть генотипи гібридів та їхні гамети в решітку Пеннета по горизонталі й вертикалі.

6. Запишіть генотипи нащадків у клітинах перетину.

7. Визначте співвідношення генотипів та фенотипів у поколіннях.

Розв'язання типових задач з цитології. Одним із важливих завдань галузі «Біологія» є формування в студентів загально-навчальних та спеціальних умінь. Вміння розв'язувати задачі – один із об'єктивних критеріїв оцінки глибини засвоєння матеріалу. Практичне застосування здобутих знань під час розв'язування задач сприяє розвитку логічного мислення, творчому, аналітичному підходу до вирішення поставленого питання або проблеми в цілому, що особливо важливо для майбутніх вчителів.

У процесі розв'язування будь-якої задачі виділяють певні етапи.

1. *Аналіз задачі.* Уважно прочитайте зміст задачі, осмисліть її та визначте: до якого розділу чи темі належить задача; знайдіть, що дано і що необхідно знайти.

2. *Скорочений запис умови.* За допомогою умовних позначень коротко запишіть, що дано і що треба знайти; обміркуйте, які з постійних відомих вам величин ви можете використати при рішенні задачі, запишіть їх [1, с.12].

3. *Оформлення запису задачі.* Місце, що залишилось після короткого

запису умови задачі, умовно поділіть на дві частини. В лівій частині запишіть данні, які ви будете використовувати, справа – рішення. Дій у задачі може бути декілька. Запишіть їх так: 1) ...; 2) ...; 3) ... тощо.

4. Розв'язування задачі.

Розв'яжуйте задачу поетапно.

На кожному етапі стисло формулюйте запитання.

Ретельно перевіряйте результати розрахунків.

Перевірте, чи всю інформацію з умови задачі використано.

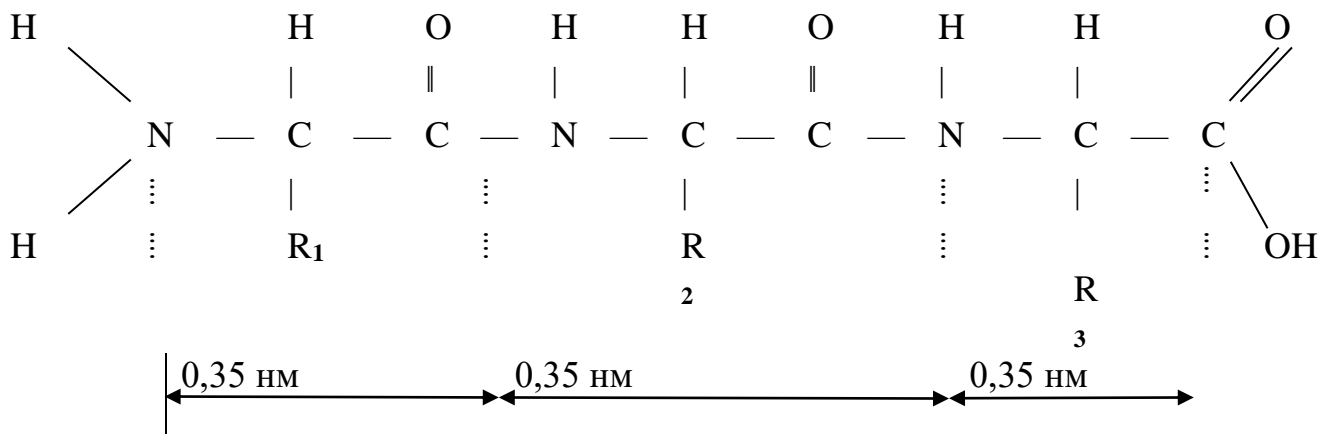
За необхідністю оберіть інший спосіб розв'язування.

5. Завершальний етап.

Перевірте правильність розв'язування в цілому, сформулюйте і запишіть остаточну відповідь [1, с.13].

Особливості розв'язання задач з цитології. Білки.

1. Довжина всіх амінокислот ланок в молекулі білків однакова і дорівнює 0,35 нм.

1. Середня відносна молекулярна маса амінокислотної ланки 100 (в.а.м).

2. Довжина первинної структури білка дорівнює добутку довжини однієї ланки на кількість ланок:

$$l = l(\text{ам. ланок}) \times n(\text{ланок});$$

$$l = 0,35 \text{ нм} \times n(\text{ланок}).$$

3. Середня відносна молекулярна маса білка дорівнює добутку середньої молекулярна маса амінокислотної ланки на кількість ланок:

$$M_r(\text{білка}) = M_r(\text{ам. ланоки}) \times n(\text{ланок});$$

$$Mr(\text{білка}) = 100 \times n(\text{ланок}).$$

4. Оскільки молекула білка може мати як мінімум одну молекулу простетичної групи, то мінімальна молекула маса білка – це величина, що припадає на одну таку молекулу. Її можна визначити за формулою:

$$M = \frac{a}{b},$$

де **M** – мінімальна молекула маса білка;

a – атомна або молекулярна маса компонента;

b – процентний вміст компонента.

Істинна молекулярна маса буде більша в **n** разів за мінімальну, де **n** – число атомів (молекул) компонента

1. Кількість амінокислотних ланок визначаємо за формулами:

1)

$$n_{(\text{ланок})} = \frac{1,}{0,35 \text{ нм}}$$

$$n_{(\text{ланок})} = \frac{1_{(\text{білків})},}{1_{(\text{ам.ланка})}}$$

2)

$$n_{(\text{ланок})} = \frac{Mr_{(\text{білка})},}{100}$$

$$n_{(\text{ланок})} = \frac{Mr_{(\text{білка})}}{Mr_{(\text{ам.ланки})}}.$$

1. Кількість можливих поліпептидів, які можуть утворювати різними комбінаціями амінокислот:

$$n = n_1^{n_2},$$

де **n** – кількість поліпептидів;

n₁ – кількість амінокислот;

n₂ – кількість амінокислотних ланок.

Одиниці виміру:

$$\begin{aligned} 1 \text{ нм (наноментр)} &= 10^{-6} \text{ мм (міліметра)}; \\ &= 10^{-9} \text{ мм (міліметра)}. \end{aligned}$$

За одиницю атомної маси взято карбонову одиницю, дорівнює 1/12 маси атома ізотопу Карбону ^{12}C :

$$1 \text{ а.о.м.} = 1 \text{ в.о.м.} = 1,66 \times 10^{-27} \text{ кг} = 1.66 \times 10^{-24} \text{ г.}$$

Маса молекули, виражена у карбонових одиницях, називається молекулярною масою речовини. Атомні та молекулярні маси прийнято подавати без позначки в.о.м.

$$1 \text{ кг} = 10^3 \text{ г (грамів)}; 1 \text{ г} = 10^9 \text{ нг (нанограмів)};$$

1 дальтон – одиниця молекулярної маси, яка дорівнює масі атома Гідрогену.

Одиниця енергії, роботи та кількості теплоти - джоуль (Дж).

$$1 \text{ Дж} = 10^7 \text{ ерг} = 0,2388 \text{ кал}; 1 \text{ кал} = 4,1868 \text{ Дж.}$$

Нуклеїнові кислоти.

1. Сума всіх нуклеотидів в молекулі нуклеїнової кислоти становить 100%.

2. Згідно принципу компліментарності

для ДНК: А – Т, Г – Ц.

3. Для всіх ДНК виконується правило Чаргаффа:

$$A = T, G = C.$$

$$4. \quad A + G = T + C.$$

5. Середня молекулярна маса одного нуклеотиду дорівнює 345 умовних одиниць.

6. Довжина одного нуклеотиду дорівнює 0,34 нм і однакова для всіх нуклеїнової кислоти.

7. Довжина «кроку» подвійної спіралі ДНК становить 3,4 нм. В ньому міститься 10 пар нуклеотидів.

8. Для визначення довжини нуклеїнової кислоти або гена враховують кількість нуклеотидів в одному ланцюгу ДНК.

$$l_{(\text{н.к-ти})} = l_{(\text{нуклеотидів})} \times n_{(\text{нуклеотидів})};$$

$$l_{(\text{н.к-ти})} = 0,34 \text{ нм} \times n_{(\text{нуклеотидів})}.$$

9. Для визначення молекулярної маси нуклеїнової кислоти або гена враховують кількість нуклеотидів, що містяться у двох ланцюгах ДНК (всі нуклеотиди).

$$Mr_{(\text{н.к})} = Mr_{(\text{нуклеотиду})} \times n_{(\text{нуклеотидів})};$$

$$Mr_{(\text{н.к.})} = 345 \text{ нм} \times n_{(\text{нуклеотидів})}.$$

10. Нуклеотидному складу ДНК відповідає коефіцієнт специфічності (k):

$$k = \frac{A+T}{G+C}$$

У людини $k = 1$, у тварин $k > 1$, у рослин $k < 1$.

Отже, розв'язання генетичних та цитологічних задач – це спосіб засвоєння теоретичних основ генетики, селекції та цитології. Студенти цікавляться розв'язуванням відповідних задач, так як це дозволяє з'єднати абстрактне з конкретним, поєднати теоретичні узагальнення з практичним матеріалом.

Навчальна робота з вирішення задач сприяє глибокому засвоєнню знань, активізує навчальну діяльність студентів. У процесі такої роботи здобувачі освіти засвоюють біологічну термінологію, набувають вміння передбачати, аналізувати процеси, встановлювати зв'язки між окремими явищами спадковості. 019. – 48 с.

УДК 159.9.018:398.21]:373.3

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ КАЗКИ

Скрипник Надія Іванівна

канд. філол. наук

Павліченко Галина Миколаївна

спеціаліст вищої категорії, викладач-методист

Стець Анастасія Михайлівна

студентка

КЗВО «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

м. Вінниця, Україна

Анотація. Сучасна освіта – це диференційований підхід до здобувачів освіти, вміння виявити і розпізнати інтереси та здібності кожної дитини, задовільнити потребу в розвитку її розумових та психологічних особливостей. Одним із поширених і цікавих напрямів арт-педагогіки є казкотерапія, що дозволяє дорослому працювати з дітьми за допомогою казки, використовуючи її метафоричні ресурси для інтеграції особистості та розширення її свідомості, активізації ресурсів творчого потенціалу молодших школярів, побудови нових рівнів взаємодії один з одним, а особливо розвитку мовлення та збагачення словникового запасу.

Ключові слова: мовленнєвий розвиток, казка, метод казкотерапії, дидактичні ігри, здобувачі початкової освіти.

Актуальність своєчасного розвитку мовлення в здобувачів початкової освіти визначено завданнями щодо створення оптимальних умов для повного розкриття потенціалу кожної дитини, що відображається у конкретній дитячій діяльності та пов'язане із спілкуванням. Мовленнєвий розвиток дитини та його вдосконалення потрібно розглядати як відображення формування навичок

комунікативно-мовленнєвої взаємодії. Однак для розвитку мовлення молодших школярів недостатньо пропонувати їм лише різноманітний мовний матеріал. Потрібно ставити перед дітьми сучасні комунікативні завдання, які потребуватимуть використання нових мовних засобів.

Використання методу казкотерапії полегшує комунікацію. Окремі казкотерапевтичні техніки (пригадування улюбленої казки, малювання казки чи її фрагменту, розповідання казки) можна успішно використовувати під час уроків для встановлення сприятливої, доброзичливої атмосфери та створення ситуацій успіху [1]. Комунікативні вміння педагога представлені такими показниками: вміння володіти культурою професійного спілкування у процесі організаційної й освітньо-виховної діяльності з використанням казкотерапії; інтерпретувати вербальну та невербальну інформацію, отриману від молодших школярів і представлену продуктами їх креативної діяльності (казок, малюнків тощо).

Вважаємо, що дотримання наступних педагогічних умов сприятиме мовленнєвому розвитку школярів засобами вивчення казки та використання методу казкотерапії: моделювання мовленнєво-ігрової казкової ситуації; створення розвивального мовленнєвого простору в процесі вивчення казки та використання методу казкотерапії; взаємозв'язок різних видів навчальної діяльності (мовленнєвої, театральної-художньої, образотворчої та ін.).

Вагому роль під час реалізації методу казкотерапії відіграє мовленнєво-ігрова казкова ситуація, яка виникає між дітьми у процесі креативного відображення змісту знайомої казки, що супроводжується діалогічним або монологічним мовленням, іграми, розподілом ролей, інсценізацією, елементами театралізації, застосуванням дитиною лінгвістичних і екстралінгвістичних засобів, що слугують засобом самовираження.

Зміст психологічної та розвивальної роботи полягає в тому, щоб зрозуміти й осмислити зміст казкових ситуацій, образів, сюжетних ліній. Кожна казкова ситуація містить величезний прихований зміст через казкові образи, досвід вирішення нашими предками складних життєвих проблем. Ефективність

використання цього методу для розвитку мовлення та творчого мислення, аналітико-синтетичних здібностей дієве в роботі з учнями молодшого шкільного віку [2].

Для розвитку мовлення ми обрали ігрову діяльність методом казкотерапії, яка не тільки максимально активізує мовлення дітей, а й сприяє його розвитку, переходу відтворювального, репродуктивного висловлення за змістом тексту казки у творчі висловлення, що передбачають інтерпретацію змісту знайомої казки, самостійне створення дитиною нових варіантів казкових ситуацій із наступним їх розігруванням.

Ураховуючи метод казкотерапії, на уроках пропонується багато ігрових завдань, спрямованих на розширення уявлень здобувачів початкової освіти про оточуючий світ. Окрім нових знань про предмети та явища навколишнього середовища, розширюється і словниковий запас молодших школярів. Виконуючи цікаві завдання за казками, вони вчаться узгоджувати слова в реченні за відмінками, родами і числами, а також утворювати нові слова.

За наявності розвивального мовленнєвого простору дитина практично оволодіває діалогом, полілогом, монологом. А. Богуш визначає мовленнєве середовище як сукупність сімейних, побутових, соціально-педагогічних неорганізованих і цілеспрямованих умов спілкування дитини в системах «дорослий (батьки, родичі, вихователь, учитель) – дитина», «дитина – дорослий», «дитина – дитина» [3]. Мовленнєве середовище М. Львов розглядає і як методичний засіб, згідно з яким створюється штучне мовленнєве середовище, де діти знаходяться за межами неправильних мовленнєвих впливів, створюється атмосфера високої мовленнєвої культури [4, с.171].

Мовленнєве розвивальне середовище, за Л Федоренко, забезпечується літературно-мовною зразковістю текстового матеріалу, що виражається у використанні літературних текстів, що розвивають чуття мови, оскільки «якщо адаптувати тексти, знижуючи їх граматичне багатство до рівня дитячого мовлення, то діти ніколи не засвоять граматики рідного мовлення» [5], правильно організоване мовленнєве середовище, за вченою, це «доведення його

розвивального потенціалу до оптимального, не порушуючи інстинктивної мовленнєвої творчості дитини, допомога розвитку інстинкту наслідування, задоволення інстинкту допитливості» [6, с. 163]. Одним із важливих компонентів ефективного процесу формування мовленнєвої особистості дітей молодшого шкільного віку є насичення мовленнєвого простору, в якому постійно чи тимчасово перебуває дитина, зразками рідної мови [7; 8].

Практична реалізація ідеї створення освітнього мовленнєвого простору в умовах закладу освіти й родини передбачає побудову такого середовища у двох напрямках: предметно-мовленнєвому й мовленнєво-просторовому. К. Крутій визначила вимоги до предметно-мовленнєвого напрямку, з поміж яких: розвивальний характер; діяльнісно-віковий підхід; мовленнєва інформативність (різноманітність іграшок, тематики); збагаченість, наявність природних і соціальних засобів, які забезпечують різноманітність мовленнєвої діяльності дитини та її творчість; варіативність; сполучуваність традиційних і нових компонентів; забезпечення складових елементів мовленнєвого середовища, співвідносності з макро-, мезо- та мікропростором діяльності дитини; забезпечення комфортності, функціональної надійності та безпеки; забезпечення естетичних і гігієнічних показників [9, с. 113].

Створення мовленнєвого середовища передбачає врахування таких вимог: стимуляція пошукової діяльності та мовленнєвої активності дитини (А. Богуш [10]); задоволення мовленнєвих потреб у культурно-ціннісному пізнанні довкілля; наявність мовленнєво-творчої спрямованості (Н. Гавриш [3]); свобода і самостійність дитини, інтегративність (К. Крутій [9]); врахування статевих і вікових особливостей дитини (В. Базарний); діалогічність (А. Арушанова); стабільність і динамічність; гуманітаризація (С. Гончаренко).

На нашу думку, для вдосконалення роботи з розвитку мовлення здобувачів початкової освіти необхідним є створення сприятливого мовленнєвого простору, що передбачає забезпечення дітей активною мовною практикою, планове навчання на уроках літературного читання та української мови з урахуванням індивідуальних особливостей, цілеспрямований вплив на

розвиток мовлення на всіх інших уроках та поза ними, впровадження в практику роботи інноваційних технологій, сучасних методичних розробок з розвитку мовлення дітей молодшого шкільного віку.

Основною частиною методу казкотерапії є започатковане В. Сухомлинським [11] створення казкової атмосфери, особливого ритуалу входження в казку. Під час казкотерапії дитина вчиться сприймати себе такою, якою вона є, пізнавати себе та інших людей, кожного, як унікальну особистість.

Центральним моментом казкотерапії є добровільна участь дітей. Тому необхідно віднайти відповідний спосіб для участі дітей у сеансі казкотерапії, змотивувати їх. Це може бути образний текст, небилиці, розглядання ілюстрацій, відгадування загадок про казкових героїв.

Казки розширюють пізнавальні здібності дітей, виховують морально-етичні почуття, впливають на розвиток уяви, пам'яті, фантазії дитини, спрямовують формування бажань, запитів, дій і вчинків дитини. Перевтілюючись в героїв казок здобувачі початкової освіти набувають позитивних і позбуваються негативних рис характеру, адже саме казки базуються на найкращих якостях, які вже є у кожної дитини.

Перш ніж проводити казкотерапію, потрібно ознайомити здобувачів початкової освіти з казкою. Це необхідно для отримання загального уявлення про текст. Окрім того, коли молодші школярі знову зустрінуться з казками, вони легко зосередяться на образній лексиці, що характеризує зовнішній вигляд героя, чітко відобразять в міміці, русі його емоційний стан.

Не менше уваги потрібно приділяти руховій діяльності дітей. Втома після багаторазових виконань психогімнастичних етюдів може змусити тіло мимовільно розслабитися, позбавляючи його емоційного напруження. Діти сидять на стільчиках досить недовго. Лише у випадках коли слухають казку, фантазують на основі музичного твору, перебувають у ролі глядачів під час гри-драматизації.

Усі уроки із використанням методу казкотерапії зорієнтовані на психічний захист дитини, її комфорт і потребу в емоційному спілкуванні.

Однією із форм казкотерапії є театралізація. Рівень мовного розвитку школярів значною мірою залежить від належної мовної практики. Особливо складною для таких дітей є участь у святах. Читання віршів, розігрування сценок, діалогів – все це викликає у дітей не тільки значне психоемоційне напруження, але і мовний дискомфорт. Рекомендовано дітям із складними мовними діагнозами на рівні з іншими надавати можливість участі у святах, але вірші для читання добираються меншого розміру [12, с. 75]. По своїй суті така творча діяльність відкриває для дітей нове, непізнане, допомагає знайти в собі щось цікаве, а саме головне дає можливість докладати необхідні зусилля, які направлені на подолання труднощів зумовлених мовною патологією. Театральна діяльність є джерелом розвитку почуттів, глибоких переживань і відкриттів дитини, залучає її до духовних цінностей.

Розвиток мовлення в учасників освітнього процесу ми розглядаємо як вміння розповідати і одночасно показувати казку на імпровізованій сцені. У колективних виставах знайомих казок діти звикають до образів героїв, передають не лише їх слова та дії, а й голоси, міміку, способи та манеру розмови. Це дає можливість розвивати творчі здібності маленьких артистів. Під час показу казки, молодші школярі вчаться регулювати інтенсивність і висоту голосу, розвивати мовне дихання та інтонаційну виразність мови [13, с. 187].

Ігри-інсценізації заохочують здобувачів початкової освіти до самостійного висловлення думок щодо аналізу сюжету казки, дій однолітків, власних переживань, емоцій, почуттів. Після завершення казкотерапії дорослий повинен розпитати дітей про те, які ігри та вправи найбільше сподобалися, запам'яталися, ролі яких казкових героїв хотілося б виконати ще раз. Якщо дитині складно сформулювати зв'язну розповідь з пам'яті, їй пропонується переглянути відеозапис окремих ігор казкотерапії.

Серед найуживаніших прийомів казкотерапії можна виділити: читання, розповідання казок, аналіз казок, переписування або дописування казок, складання казок, постановка казок за допомогою ляльок, малювання казок, інсценування казок тощо.

Найважливішим завданням в роботі з дітьми є навчання правильної вимови, увиразнення мовлення, тому ігрові завдання включають в себе багато динамічних артикуляційних вправ. Виконуючи їх, дитина буде розвивати точність і координувати рух губ і язика, перемикаючись з одного артикуляційного укладу на інший. Це призначення мають гімнастика та різні мімічні вправи.

На матеріалах казок діти засвоюють математичні знання, навчаються кількісному та порядковому рахунку. Спочатку юні математики перераховують і порівнюють кількість однорідних предметів, потім рахують різнорідні предмети. Особливу увагу на уроках приділяється залученню молодших школярів до образотворчого мистецтва. Від конструювання з паличок діти переходять до малювання, розфарбування отриманого контурного малюнка. Під час художньої діяльності діти не лише малюють і розфарбовують, а й порівнюють фігури персонажів між собою за формою, кольором і величиною [14].

Рекомендуємо основні види роботи з казкою з метою забезпечення взаємозв'язку різних аспектів діяльності (навчальної, мовленнєвої, театральної-художньої, образотворчої): 1. Використання казки як метафори: казкові образи й сюжети асоціюються з життєвим досвідом дитини; ці асоціації можна обговорити. 2. Малювання за мотивами казки: вільні асоціації проявляються в малюнках, які аналізують та обговорюють. 3. Обговорення поведінки і мотивів вчинків персонажів є приводом для розмови про моральні цінності, систему оцінювання себе та навколишніх. 4. Програвання епізодів казки. 5. Використання казки як притчі-повчання; підказка варіанту вирішення ситуації на прикладі казкового сюжету. 6. Креативна робота за мотивами казки (дописування, переписування, робота з казкою).

Отже, знайомство здобувачів початкової освіти з казкою, різноманітні дидактичні ігри на її основі, подальше інсценування казкових сюжетів сприяє отриманню сучасних знань, розвитку всіх вищих психічних функцій і творчих здібностей маленького оповідача, художника, артиста. Складні специфічні

зв'язки між мовою, мисленням, уявою та пам'яттю вказують на доцільність розкриття кожного з них під час навчання у новій початковій школі. Звідси, необхідними умовами для їх розвитку є збагачення словника, оволодіння граматиною мови, а також її фонетичними і фразеологічними засобами.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Казкотерапія – новий метод виховання дітей [Електронний ресурс]. URL: <https://pogliad.ua/ru/news/chernovtsy/kazkoterapiya---noviy-metod-vihovannya-ditey-204364> (дата звернення: 04.01.2021).
2. Казкотерапія [Електронний ресурс]. URL: http://fastiv-dnz2.edukit.kiev.ua/informaciya_pro_zaklad/fahivci/storinka_muzkerivnika/kazkoterapiya/ (дата звернення: 04.01.2021).
3. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика : Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах. Київ : Вища школа, 2007. 542 с.
4. Львов М. Р. Словарь-справочник по методике преподавания русского языка : [пособ. для студ. педвузов и колледжей]. Москва, 1988. 240 с.
5. Федоренко Л. П. Закономерности усвоения родной речи. Москва : Просвещение, 1984. 160 с.
6. Федоренко Л. П. Анализ теории и практики методики обучения русскому языку : [учеб. пособ.]. Курск : Изд. КГПИ, 1994. 205 с.
7. Лазаренко Н. І. Розвиток принципів та форм організації навчального процесу з методики викладання української мови в початковій школі. *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Вінниця, ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 10-11 листопада 2015 р.) / за ред. Г. С. Тарасенко. Вінниця : ТОВ «Нілан–ЛТД» 2015. С. 203–206.
8. Литовченко В. М. В. Сухомлинський про всебічний розвиток особистості засобами рідної мови. *Реалізація ідей В. О. Сухомлинського в*

практиці роботи сучасної початкової школи: зб. матеріалів регіон. пед. читань.
Вип. 9. Вінниця: ВДПУ, 2013. С. 12–15.

9. Крутій К. Л. Освітній простір дошкільного навчального закладу: [монографія]: у 2-х ч. Ч. 1. Концепції, проектування, технології створення. Запоріжжя : ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2009. 320 с.

10. Богуш А. М., Березовська Л. М. Творче самовираження дошкільників у художньо-мовленнєвій діяльності : монографія. Одеса : М. П. Черкасов, 2008. 203 с.

11. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Вибрані твори : в 5 т. Т. 1. Київ : Рад. шк., 1977. 654 с.

12. Шукшина Л. Допомога дітям з мовленнєвими проблемами. Київ : Шкільний Світ, 2012. 128 с.

13. Потапова Т. Розвиток інтонаційної виразності мовлення. *Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейських освітніх стратегій: зб. мат. наук.-практ. конф. викладачів і студентів інституту педагогіки, психології і мистецтв / за ред. Г. С.Тарасенко.* Вінниця, 2013. Вип. 2. С.183–187.

14. Кудзилов Д. Б., Зинкевич-Евстигнеева Т. Д. Психодіагностика через рисунок в казкотерапії. Санкт-Петербург : Речь, 2003. 146 с.

УДК 9

УКРАЇНСЬКІ ЦЕРКВИ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ ЯК ЧИННИК ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Стадник Олена Олексіївна

к.і.н., доцент

Кузьмінець Наталія Петрівна

к.і.н., доцент

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

Анотація. Стаття присвячена дослідженню процесу створення та функціонування українських церков у Сполучених Штатах Америки, основних напрямів їх діяльності, впливу на згуртування української діаспори та ролі у збереженні національної ідентичності українства та автентичного культурного середовища.

Ключові слова: українська діаспора, церква, релігія, УАПЦ в США, УГКЦ в США, ЄХБ в США.

Вивчення історії української діаспори, її місця і ролі у соціально-економічному-політичному та культурному житті незалежної України має важливе значення. Зарубіжне українство сприяє збереженню етнічних ознак нашого народу – мови, традицій, культури, національної свідомості. Однією із важливих складових самоідентичності українців є релігія та духовність. Саме віра та церква сприяла об'єднанню українців за межами своєї батьківщини і усвідомленню своєї приналежності до українського народу. Однією з найбільших за чисельністю є українська діаспора в Сполучених Штатах Америки. Тому висвітлення процесу формування, діяльності та впливу різних релігійних конфесій на життя української громади в США є актуальним в

історичній науці. До даної теми зверталися В. Корольов [1], О. Рев'юк [2], О. Шлепаков [3], Н. Мерфі [4], О. Новгородський [5], Л. Біловус [6].

Вже перші емігранти до Сполучених Штатів Америки консолідувалися навколо церкви. Не випадково, що один із перших переселенців з України Агапій Гончаренко, колишній священик, став виразником української релігійної традиції. Згодом церква стала центром духовного життя та культурно-національних традицій української діаспори. При церквах існували школи з українською мовою навчання, центри українознавства, хори та театральні гуртки, урочисто відзначалися важливі історичні події, пов'язані із батьківщиною, проводилися заходи до релігійних свят зі збереженням традиційної обрядовості.

Найчисельнішими релігійними конфесіями українства в США є Українська греко-католицька церква (УГКЦ), Українська Православна Церква (УПЦ), та протестантські об'єднання.

Засновником Української греко-католицької церкви вважають священника з Галичини І. Волянського, який у 1885 р. організував «Братство св. Миколая». У 1886 р. у м. Шенандоа за його ініціативою було збудовано перше приміщення церкви. До 1898 р. кількість греко-католицьких церков сягала більше 50. У 1905 р. було збудовано першу греко-католицьку Церкву св. Марії у Чикаго, а наступного року тут створюється малоруська греко-католицька парафія, засновником якої стає отець В. Ковалицький. При парафії засновується «Рідна школа», а також Музичне товариство. У 1913 р. виникає Русинська американська церква [7, с.181]. Першим греко-католицьким єпископом Папа Пій X призначає Сотера Ортинського [8, с. 65].

Греко-католицька церква стала тим духовним центром, який надавав можливість українцям усвідомити етнічну приналежність. Не зважаючи на різні політичні погляди у ієрархів церкви та парафіян, що призвели до розколу греко-католиків США на дві частини (Філадельфійську і Піттсбурзьку), кінцева мета її існування залишалася одна. Для її реалізації віряни церкви заснували різні товариства, зокрема, «Апостольство молитви», «Братство Пресвятої Євхаристії»,

«Товариство українських дяків-учителів, освітні заклади – відділи Українського католицького університету та Стемфордську семінарію, започаткували ряд періодичних видань – журнал «Місіонер», газети «Зоря», «Парафіяльні Вісті» та «Америка» [9, с.15]. Останню, засновану 1886 року, можна вважати першою газетою української діаспори на американському континенті.

Не менш важливим напрямком діяльності УГКЦ була підтримка греко-католиків України, які в рамках існування СРСР піддавалися гонінням з боку радянської влади. Вона стала ініціатором акції «в обороні Віри і Церкви» в Україні, проведеної в 1975-1978 рр., «кампанії по відзначенню Тисячоліття хрещення Руси-України» (1977-1990 рр.), відзначенню Дня єдності українців всього світу у 1988 р. [10, с. 271]. На сьогоднішній день УГКЦ у США нараховує 4 парафії, більше 200 священників та понад 400 тис. вірян [11, с. 89]. Найбільш відомими парафіями є Парафії Різдва Пресвятої Богородиці та Св. Йосифа Обручника у Чикаго, Архістрати́га Михаїла у Балтиморі, Непорочного Зачаття у Детройті.

З першою хвилею іміграції в США створювалися українські православні парафії. Однак об'єднання їх у єдину церкву – Українську Православну Церкву(УПЦ) – відбулося у жовтні 1950 р. Головним осередком українського православ'я у США стало містечко Баунд-Брук. Тут розташовано собор св. Андрія Певозванного, семінарію св. Софії, Дім української культури, концертний зал та бібліотека, де проводяться лекції, організуються виставки. Також знаходиться цвинтар відомих українців за кордоном, де поховано першого Патріарха УПЦ Мстислава, і меморіальна церква-пам'ятник жертвам голодомору-геноциду. Православна Церква наразі поділяється на три єпархії (Центральну, Східну, Західну), її очільником є митрополит. Найбільш впливовими є Православна парафія св. Архангела Михаїла у Сан-Франциско, Св. Покрови у Чикаго та Феніксі. Православна Церква у діаспорі є самостійною інституцією зі своїм статутом, хоча формально підпорядковується Вселенському Патріархату. [6, с. 275] Церква є не лише збирачем української культурно-релігійної спадщини, а й активним учасником сучасних суспільно-

політичних подій, духовних в Україні. Вона долучається до відзначення річниць проголошення річниць незалежності України, Революції Гідності, вшанування пам'яті жертв голодомору та сталінських репресій. УПЦ брала активну участь у процесі надання Українській православної церкві статусу помісної та отримання Томосу. У жовтні 2019 р. у рамках взаємодії УПЦ з Україною відбувся візит Митрополита Київського і всієї України Епіфанія до США. Крім відвідин святих місць та зустрічей з українською громадою, ієрарх провів перемовини з представниками уряду, під час яких обговорювалися питання про надання автокефалії українській православної церкві, втручання проросійських сил у проблеми релігійного миру, дотримання релігійних прав і свобод на тимчасово окупованих територіях Сходу України та Кримського півострова.

З 2013 р. при Консисторії УПЦ в м. Сомерсет діє Український історично-освітній центр, завданням якого є популяризація України серед американців. Церква постійно працює у парафіях та місцевих громадах, веде просвітницьку та опікунську діяльність, реалізує програми розвитку для молоді та студентства. При ній існує Благодійний Фонд митрополита Мстислава.

Серед протестантських церков найбільш чисельним є об'єднання євангельських християн-баптистів (ЄХБ). Баптисти почали прибувати до Сполучених Штатів під час першої хвилі еміграції. З 1904 р. баптисти випускали друковане видання – газету «Листочок», згодом організували радіопрограму «Голос Євангелія в Україну». Однак на початку ХХ століття баптистські організації були розрізненими, тільки у 1946 р. виникло Об'єднання українських євангельсько-баптистських церков США. Метою його створення стала організація допомоги тим, хто прибув з України під час репатріації. Церква включилася в боротьбу за надання політичного притулку для українських біженців, колишніх політв'язнів, займалася опікою над дітьми-сиротами, старими та каліками. Прихожани церкви та її керівництво відвідували недільні школи, брали участь у відзначенні українських свят, займалися фінансовою благодійною допомогою одновірцям в Україні [6, с. 275

]. У 1963 р. було утворено Західне Об'єднання церков євангельських християн-баптистів для кращої координації дій в умовах великих відстаней між американськими штатами. Найбільш розгалужена мережа Церкви євангельських християн-баптистів знаходиться у штатах Пенсільванія (Перша Українська Євангельсько-Баптистська Церква м. Філадельфія, Слов'янська Баптистська Церква м. Піттсбург), Огайо, Іллінойс, Північна Кароліна Флорида та Вашингтон. Об'єднання баптистів сьогодні нараховують 19 церков і 1 групу, в яку включено до 50 тис. осіб . У 1918 р. у США була створена Українська Євангельська Спілка [6, с. 278]. Вона має тісні контакти з Україною, налагоджує співпрацю шляхом проведення об'єднаних з'їздів, практичних семінарів, місіонерського служіння, надання допомоги братам по вірі на історичній батьківщині. Одним із важливих питань, які обговорюються на з'їздах та конференціях, є тема наступності поколінь, виховання молодого покоління в дусі релігійних традицій, турботи про її навчання. ЄХБ засновують недільні школи, теологічні семінарії. Так, під егідою Південносхідної теологічної семінарії США Українська баптистська семінарія була відкрита у Львові.

Таким чином, українські церкви в Америці, незалежно від релігійного спрямування, є носіями українських релігійних та культурних традицій, запорукою збереження історичної пам'яті, тим мостом, який пов'язує зарубіжне українство з історичною батьківщиною, а також є потужною базою вивчення життя української діаспори в Сполучених Штатах Америки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Корольов В. Українці в Америці. – К.: Тов. «Просвіта», 1909.
2. Рев'юк О. Духовне обличчя українського іммігранта в Америці// Ювілейний альманах 1994-1944: Виданий з нагоди п'ятдесятилітнього ювілею Українського Народного Союзу. – Джерсі-Сіті: Свобода, 1944. – С. 47-85.
3. Шлепаков А.М. Українська трудова еміграція в США і Канаді (кінець ХІХ – початок ХХ ст. – К.: Вид-во АН УРСР 1960, 199 с.

4. Мерфі Н. Українська діаспора в США: збереження традицій національної культури: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. – Донецьк, 2006. 19 с.
5. Новгородський О. Російська православна церква за кордоном у США. 1922-1994. – шлях церковних розділень: Автореф. дис. канд. іст. наук. – Донецьк: Донецький національний університет, 2003. – 19 с.
6. Біловус Л. Українськомовна періодика української діаспори США у збереженні національної ідентичності (1991-2017 рр.). Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Тернопільський національний економічний університет, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2019. – 941 с.
7. Дяків В. Греко-католицька церква як чинник формування релігійної та національної ідентичності української діаспори у Північній Америці // Релігія та Соціум. – 2014. - № 3-4 (15-16). – С.179-186.
8. Кочан Н. Зарубіжний український католицизм: історія і сучасність // Політика і час. – 1994. – № 2. – С. 62-71.
9. Виходець з Дрогобиччини Стефан-Сотер Ортинський – перший єпископ української діаспори в США / упоряд. В. Л. Ортинський. – Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2010. – 218 с.
10. Недужко Ю. Боротьба української діаспори за релігійну свободу в Україні (друга половина 70-х – 80-ті рр. ХХ ст.) // Історія України: маловідомі імена, події, факти. – 2008. – С. 264-288.
11. Біловус Л. І. Українська церква у США на шпальтах україномовних періодичних видань: культурно-освітня діяльність // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – 2017. – Вип. 123. – С. 87–92.

НЕСТАНДАРТНІ ФОРМИ ПРОВЕДЕННЯ УРОКУ ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Соколова Аліна Вікторівна

учителька початкових класів

Херсонський НВК№56

м. Херсон, Україна

Анотація: Ефективна робота вчителя, його діяльність, на основі створення і впровадження власних, нових ідей, підходів, технологій. є одним із основних факторів успіху освітньої діяльності школи. Оскільки урок виступає як основний елемент навчального процесу, саме в рамках його проведення і реалізується викладацька діяльність. Сьогодні учні більше схильні до вибіркового та вільного сприйняття потоків інформації. На заміну «старому» методу навчання за підручником, приходиться необхідність навчатися активно – у формі гри, проведення експерименту, безпосередньої участі у проведенні уроку, тощо. Як показує практика, проведення традиційних уроків є недостатньо ефективним підходом до розв’язання описаних вище задач. Відповідно, основною метою сучасних досліджень науковців та педагогів-практиків є створення та удосконалення нових форм і методів навчання. Одним із варіантів розв’язання задачі є застосування нестандартних форм проведення уроку, як таких, що стимулюють інтерес школярів до навчальної праці. Особливо актуальною, на сьогодні, залишається проблема розвитку читацької самостійності молодших школярів та потреби реорганізації уроків позакласного читання в початкових класах, оскільки саме сформованість навичок самостійної роботи з книгою є передумовою інтелектуального та духовного зростання учня. Статтю присвячено висвітленню використання різних форм проведення нестандартних уроків позакласного читання у 3-4 класах та їх впливу на формування читацької самостійності та компетентності молодших школярів.

Ключові слова: позакласне читання, читацька компетентність, читацька самостійність, нестандартні уроки.

Вступ. Зважаючи на стрімкий розвиток науки, зростання обсягів інформації, суспільство ставить перед освітянами вимогу підготовки активних, самостійних особистостей з розвиненими творчими здібностями. Основний етап формування особистості припадає саме на шкільні роки, а основна база закладається ще у початковій школі. Сьогодні учні більше схильні до вибіркового та вільного сприйняття потоків інформації. На заміну «старому» методу навчання за підручником, приходиться необхідність навчатися активно – у формі гри, проведення експерименту, безпосередньої участі у проведенні уроку, тощо.

Як показує практика, проведення традиційних уроків є недостатньо ефективним підходом до розв'язання описаних вище задач. Відповідно, основною метою сучасних досліджень науковців та педагогів-практиків є створення та удосконалення нових форм і методів навчання. Одним із варіантів розв'язання задачі є застосування нестандартних форм проведення уроку, як таких, що стимулюють інтерес школярів до навчальної праці.

Особливо актуальною, на сьогодні, залишається проблема розвитку читацької самостійності молодших школярів та потреби реорганізації уроків позакласного читання в початкових класах, оскільки саме сформованість навичок самостійної роботи з книгою є передумовою інтелектуального та духовного зростання учня. Саме книга виховує дитину, допомагає вчитись, всебічно розвиває. Проблемі поліпшення уроків позакласного читання, розробленню тематики та методичних рекомендацій до підготовки та проведення занять, присвячено багато праць як вітчизняних, так і закордонних учених.

Окремі аспекти проблеми формування школярів-читачів зайняли своє вирішення у наукових працях українських вчених- педагогів О. Скрипченка, О. Савченко, В. Неділька, Т. Бугайко та ін.[1]. Так, у [2] проведено аналіз

наукового доробку В. О. Сухомлинського, описано результати роботи над навчанням читанню молодших школярів педагогічного колективу Павліської школи. У [3] розглянуто питання ролі науково-пізнавальних текстів на уроках читання в початкових класах. У [4] висвітлено особливості використання різних методів і прийомів роботи з дітьми молодшого шкільного віку з формування морально етичних суджень на уроках читання в початкових класах.

Підтримка та керівництво читання – важливий елемент культури, інструмент підвищення інтелекту, що має значний вплив на творчий розвиток особистості, підвищення соціальної та суспільної активності.

Спілкування з книгою допомагає учневі оволодіти певною множиною знань, перейняти досвід попередників, дозволяє ознайомитися з культурними надбаннями та цінностями. Навчити вмінню читати самостійно, осмислено залишається одним із ключових завдань вчителів та бібліотекарів. І вирішення цього завдання напряму залежить від майстерності педагога залучити дітей до читання, навчити мистецтву літературного читання, закріпити отриманні знання, вплинути на розвиток читацької компетентності, збільшити кількісні та якісні її показники як в рамках урочної, так і позакласної роботи.

Необхідність розширення змісту, удосконалення структури, використання нестандартних форм та методів з метою сформування у дітей читацької компетентності і самостійності залишається актуальною та відкритою проблемою.

У зв'язку з цим, метою статті є теоретичний аналіз методів проведення нестандартних уроків у початковій школі, і, зокрема, опис особливостей використання нетрадиційних уроків позакласного читання.

1. Нестандартні форми проведення уроку позакласного читання у 3-4 класах.

Сучасному вчителю необхідно формувати в молодших учнів інтерес до книги, прагнення і звичку читати. Досягнення бажаного залежить від вирішення наступних взаємопов'язаних задач на уроці позакласного читання:

-постійно знайомити дітей з широким колом доступної для самостійного читання літератури та її видами;

-формуванню вміння орієнтуватися в книзі та серед книг;

-вчити обирати потрібну книгу, користуючись бібліотечно-бібліографічними засобами;

-використовувати дитячу літературу як засіб виховання;

-формуванню вміння розрізняти книги за суттєвими ознаками (тематика, автор, призначення тощо);

-формуванню читацьку самостійність, яка характеризується наявністю у дитини мотивів, що спонукають її звертатися до книги як до джерела знань [5].

Процес формування читача в початкових класах, як відомо, здійснюється в три етапи: підготовчий (1 кл.), початковий (2 кл.) та основний (3-4 кл.)

Саме на основному етапі, у 3-4 кл., формуються читацькі інтереси, тому завдання вчителя: створити такі умови та використати такі форми та нетрадиційні методи на уроках позакласного читання, щоб сформувати звичку та бажання читати. При проведенні нестандартних уроків відбувається максимальне залучення учнів в активну діяльність, застосовуються різні форми групової роботи, створюються умови для спілкування учнів як основи внутрішньої мотивації до навчання.

Для того, щоб на уроці виникла вільна, творча атмосфера і можливість проявити здібності кожній дитині, завдання повинні бути нестандартними, незвичними:

-цікаві по формі, сюжету, змісту, способу розв'язання;

-мати практичну значимість та міжпредметний зміст;

-відрізнятися за рівнем складності та мати несподіваний результат;

-розвивати логіку, винахідливість, образне мислення, мовлення [6].

Саме тому для досягнення вищезазначених цілей доречно застосовувати у початкових класах на уроках позакласного читання в основний період види нетрадиційних уроків.

Як показують результати використання нетрадиційних форм та методів організації уроків позакласного читання у початковій школі, найпоширеніші і найулюбленіші серед дітей – це уроки-казки, подорожі, театралізації, конкурсу, кросворду, вікторини, портрету, зустрічі, ігри, свята. Розглянемо їх більш детально:

Урок-казка може бути казковим саме по формі проведення, а не за сюжетом якоїсь казки, з використанням казкових речей та атрибутів, або безпосередньо, з участю казкових героїв, які допомагають учням виконати завдання або навпаки, розставляють пастки та заплутують усіх у ході розв'язання учбової проблеми. Такий урок може бути проведений за сюжетом однієї казкової історії або декількох. За основу можна брати як народні казки, так і літературні, одного автора або різних авторів на спільну тематику.

Урок-подорож характеризується обов'язковою наявністю карти з розмітками всіх станцій, зупинок, де необхідно побувати учасникам відповідно обраного маршруту. Присутній на уроці транспорт для подорожі: космічний корабель, повітряна куля тощо. Такий урок може супроводжуватися музикою, театралізацією, танцями, елементами рольової гри. Мандрувати можна за сторінками однієї книги, сторінками книг одного автора, сторінками біографії письменника, по століттю, у якому жили автори літературних творів, по країнах, у яких жили герої книг або письменники.

Урок - подорож потребує значної попередньої підготовки, логічної послідовності та завершеності кожного етапу уроку, його зв'язку з попереднім.

Урок- театральної постановки може або створюватися за одним твором, або представляти собою колаж із уривків різних творів. Відбувається розподіл ролей між акторами- дітьми, готуються театральні афіши, декорації та костюми. На уроці – спектаклі можна змінювати драматизацію різних видів: виразне читання твору за ролями, читання за ролями з попереднім описанням портретів, одягу, жестів, інтонації, міміки героїв; постановка спектакля з усним описанням декорацій та костюмів або повна розгорнута драматична вистава. Підготовка до такого нестандартного уроку з позакласного читання вимагає неодноразового

проведення репетицій з дітьми, виготовлення великої кількості наочності, декорацій. Можливе залучення батьків для створення костюмів та атрибутів.

Проведення такого нестандартного уроку з позакласного читання як *уроку- кросворду* передбачає розгадування шифровок за одним або декількома літературними творами. Роботу можна поєднувати з літературно - рольовою грою, коли самі персонажі будуть задавати запитання кросворду; з подорожжю, у якій на кожній зупинці учні будуть знаходити наступне питання кросворду, з драматизацією уривків твору, назва яких зашифрована тощо.

На уроках позакласного читання доречно використовувати завдання, які супроводжуються розгадуванням або складанням загадок. На початку заняття також може прозвучати загадка, відповідь на яку діти відшукуватимуть протягом уроку. Розгадування загадок може стати початком групового завдання за різними напрямками: знайомство з творчістю письменника, аналіз твору, оцінювання поведінки окремого героя, порівняльний аналіз героїв.

Велике зацікавлення викликають у дітей *уроки-портрети*, адже кінцевою метою проведення такого незвичайного заняття повинно стати створення «портрету». Це може бути поєднання художнього зображення, словесної характеристики, музичного образу літературного героя, автора, окремого літературного жанру, твору. «Портрет» створюється шляхом виконання індивідуальних, групових завдань пошукового, творчого характеру на уроці, а також перевірки підготовлених заздалегідь домашніх завдань учнів.

Залучити якомога більше дітей у класі до читання окремих творів можна при проведенні такого виду заняття як *урок-конкурс* або *урок-гра*. Діти полюбляють працювати у командах, розподіляти обов'язки, дотримуватися чітких правил гри, виготовляти емблеми команд, підбирати девізи і, звичайно, - вигравати, а для цього необхідно обов'язково ознайомитися з літературою по заданій темі. *Урок-змагання* може бути проведено як конкурс інсценувань, усних творів, презентацій тощо.

Окремо слід виділити такий цікавий вид проведення заняття з позакласного читання як *уроки-інтерв'ю* або *прес-конференції*. При

використанні комп'ютерних технологій учні можуть поспілкуватися з улюбленим письменником або літературним героєм за допомогою імпровізованого телемосту. Автори та персонажі літературних творів у виконанні учнів- старшокласників або батьків можуть і самі приходити в гості до молодших школярів на прес-конференцію або інтерв'ю, до приходу яких діти, як справжні журналісти, готуються заздалегідь: збирають інформацію про життя і діяльність письменника, читають твори, продумують запитання. Результатами такого уроку може стати випуск газет, книжок – саморобок з міні-творами та малюнками учнів.

2. Аналіз ефективності проведення нестандартних уроків позакласного читання у початковій школі

За останні роки педагогічної діяльності, нами було проведено низку нестандартних уроків з позакласного читання за наступними формами та тематикою:

- Літературна гра «В житті казок було немало та живою казка стала»
- Урок- подорож «Рідний край і наші земляки письменники»;
- Урок- подорож «Книги, які ми читаємо»;
- Урок-Гра «Скажи мені, що ти читаєш і я скажу хто ти»;
- Урок- казка « Казка вчить, як на світі жити» (народні укр. казки);
- Урок- вікторина «Всеволод Нестайко «Пригоди у лісовій школі»;
- Урок-театралізація «А .Костецький .Пригоди та фантастика»;
- Урок- конкурс «Л. Глібов. Байки».

Після проведення нестандартних уроків, проводилося анкетування батьків та учнів, а також оцінка впливу відповідної форми організації уроку на засвоєння учнями відповідної теми, активність учня на уроці.

Опитування для батьків включало наступні питання: 1) Які враження отримала дитина від уроку? 2) Чи викликала така форма заняття підвищення інтересу до читання? 3) Як Ви оцінюєте рівень засвоєння матеріалу після проведення уроку в нестандартній формі?

Відповідне опитування було проведено і в кінці навчального року. До підсумовуючої анкети також було включено такі питання: 1) Яка форма уроку, на вашу думку, дозволяє найбільше розкрити творчі здібності дитини? 2) Які уроки, на Вашу думку, викликали найбільшу зацікавленість? 3) Які уроки були найбільш результативними з точки зору кількісних та якісних показників засвоєного матеріалу?

Аналіз відповідей батьків та, власне, результатів навчання показав, що найбільш результативними за якістю знань є уроки-вікторини та уроки-подорожі, адже саме вони потребують більш детального аналізу творів, характеристики героїв та їх вчинків, обговорення тема та ідеї творів.

68 % респондентів відзначили, що найбільш цікавими були уроки-подорожі, 45% - уроки-вікторини, 28 % - уроки-театралізації. Показати творчі здібності, на мою власну думку та думку батьків, (у декламації віршів, постановці інсценування епізоду твору, виготовленні костюмів героїв, зображенні малюнком сюжету), вдало вдається дітям на уроках-театралізації та уроках-конкурсах. 89 % опитуваних підтвердили підвищення інтересу дитини до читання художньої літератури. Зокрема, батьки відзначили позитивний вплив проведення нестандартних уроків на емоційний стан дитини та засвоєння матеріалу, бажання поділитися отриманими враженнями, підвищення інтересу до спілкування, формування вміння висловлювати власну думку, тощо. Показники навчання та засвоєння теми є вищими на 40-50 % у порівнянні із проведенням традиційних уроків.

Що стосується критеріїв оцінки роботи учня на уроці нестандартної форми, то вони розробляються учителем або учителем і учнем сумісно і оголошуються до уроку або на його початку. Оцінка за такий урок може виставлятися за роботу на підготовчому етапі, за роботу безпосередньо на уроці, або може бути сумарною із двох названих видів оцінок.

На наш погляд, уроки, що ввійшли до описаної у статті типології, мають наступні переваги: внесення різноманіття у форми організації навчальної діяльності, зміна структури уроку стандартного типу та розширення рамок його

проведення, вплив на якісні та кількісні показники активності учнів, а отже – і підвищення ефективності сприйняття та засвоєння навчальної інформації. Упровадження нестандартних уроків є гарним стимулом розвитку творчої діяльності учнів та вчителя, має значний вплив на створення сприятливого комунікаційного середовища, що є особливо актуальним для організації роботи в початковій школі.

Зокрема, особливої актуальності набуває використання нестандартних уроків в умовах дистанційного та змішаного навчання. Оскільки особливо складним завданням при проведенні онлайн уроку для учнів молодшої школи є завдання зосередження їх уваги на навчальному матеріалі, активізація роботи учня, підтримка процесу активної взаємодії учня та вчителя, учня та інших учнів. Вирішення проблеми можливе шляхом введення таких форм уроків, як уроки-подорожі, уроки-конкурси, уроки-вікторини, уроки-інтерв'ю, відеоуроки, уроки-КВК, тощо. Відеоуроки можуть включати як перегляд відео за обраною темою, так і створення учнями діафільмів за розглянутим матеріалом. Усі матеріали можуть обговорюватися в режимі онлайн з використанням технологій zoom, google meet, viber, skype, можуть викладатися на сайті класу, youtube каналі, спеціально розробленому moodle курсі, в Google classroom, тощо. Приклади та переваги застосування різних підходів та засобів організації освітнього процесу в умовах змішаного та дистанційного навчання, інформацію стосовно сьогоdnішнього стану упровадження дистанційних технологій розглянуто О. Пасічник (супер-налаштування для вчителів, важливість рефлексії [7]), О. Стечкевичем, А. Букач (додатки Google в освітній діяльності) [8], Ю. Гайдученком (огляд сервісів). Цікавим підходом до проведення уроку читання є проведення уроку-батлу, запропонованого Генютою Т [9].

Висновки. Протягом всієї історії існування школи, ведуться постійні дискусії щодо зацікавлення дитини у навчальному процесі, застосування різних методів та форм організації навчального процесу, переваги нестандартних форм навчання над стандартними та навпаки.

Проведення нестандартних уроків має такі переваги: нестандартні уроки позакласного читання дозволяють урізноманітнювати форми і методи роботи, забезпечують умови розширення функцій вчителя, мають значний вплив на формування творчих здібностей учня, дозволяють врахувати специфіку певного матеріалу та індивідуальних особливостей кожного учня; використання нестандартних уроків позакласного читання сприяє формуванню читацької самостійності та компетентності, розвитку пізнавальних інтересів школярів, які безпосередньо беруть участь у навчанні; пізнавальна діяльність учнів переважно має колективний характер, що згруповує дітей, дає можливість для обміну інтелектуальними цінностями, порівняння і узгодження різних точок зору дітей; на ефективність нестандартного уроку з позакласного читання впливає рівень володіння вчителем методикою їх проведення, правильний підхід до імплементації нестандартних уроків у навчальний процес та їх поєднання з традиційними формами навчання.

Звичайно, нетрадиційні уроки більше подобаються учням, ніж звичайні, буденні, навчальні заняття з установленою структурою і режимом роботи. Насамперед тому, що навчальний процес тут має багато спільного з ігровою діяльністю. Майже всі прийоми, способи дії, незвичайних уроків відзначаються ігровим спрямуванням. Але ми вважаємо, що не слід перетворювати нетрадиційні уроки на головну форму роботи в школі, адже як показує практика, їх використання не завжди включає серйозну, інтелектуальну, пізнавальну роботу учнів, має достатньо високу результативність та часто потребує значної витрати часу.

Обирати ті чи інші форми, методи та засоби, звичайно, педагогу з урахуванням інтересів і здібностей його вихованців. Проте, на нашу думку, найкращі результати можна отримати лише завдяки гармонійному поєднанню старого і нового, удосконаленню, урізноманітненню вже відомого і впровадженню нових технологій навчання.

Наступним етапом дослідження є опис результатів використання дистанційних технологій для організації та проведення нестандартних уроків для учнів початкової школи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Савченко, О. Я. Методика читання у початкових класах. - К.: Освіта, - 2007. - 110 с.
2. Заліток, Л. М. Читання молодших школярів як процес прилучення дітей до книжки в спадщині В.О. Сухомлинського. // Збірник наукових праць «Педагогічні науки». – 2009. - № 53. – С. 84-97.
3. Кравцова І.А. Методика опрацювання науково-пізнавальних текстів на уроках читання в початкових класах. // Збірник наукових праць «Педагогічні науки». – 2011. - № 60. – С. 97-101.
4. Кот Т. О. Особливості використання різних методів та прийомів роботи з дітьми молодшого шкільного віку щодо формування морально-етичних суджень на уроках читання (під час вивчення прозових творів). Збірник наукових праць «Педагогічні науки». – 2007. - № 45. – С. 104-108.
5. Зобнина М.А. (2007). Як пробудити у молодшого школяра інтерес до читання? // Початкова школа. – 2007. - № 8. – С. 35-43.
6. Коваленко В. (2009). Уроки співтворчості: Нестандартні уроки (Теорія). // Початкова освіта (Шк. Світ) – 2007. - № 48. – С. 3-5.
7. Пасічник О. Дистанційна освіта, 2020, https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=10157526302485787&id=678700786
8. Букач А. Навчайте де б ви не були, 2020, <https://teachfromanywhere.google/intl/uk/#for-teachers>
9. Дистанційний майданчик для навчання вчителів. Літературний батл "Робота над дитячою книгою", 2020, <https://vberz-osvita.gov.ua/distancijnij-majdanchik-dlya-navchannya-vчителiv-16-54-33-26-04-2020/>

УДК 341.485

**ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ШАРІАТУ НА СУЧАСНУ
СИСТЕМУ ПРАВА ЄВРОПИ**

Ступченко Євген Георгійович

Курсант 19-02 навчальної групи

Луганського державного університету внутрішніх справ

імені Е.О. Дідоренка

(м. Сєверодонецьк, Україна)

Науковий керівник:

Саранов Сергій Вікторович

доцент, к. і. н.

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін

ЛДУВС імені Е. О. Дідоренка

(м. Сєверодонецьк, Україна)

Анотація. Стаття розкриває вплив шаріату, як комплексу приписів, що зумовлює особистісну структуру впевнень, моральних цінностей мусульман на систему права Європи. Автор констатує наявність дискусійного методологічного рівня проблематики, адже аналіз сучасних правових систем мусульманських країн під кутом зору впливу на них шаріатської спадщини ставить ряд питань, що стосуються нинішнього стану мусульманського права. Для розкриття впливу шаріатського права на систему права Європи (європейських країн) розглядаються основні напрями, або школи, в шаріаті. Автор доходить висновку про значущість окресленої проблематики з огляду не тільки взаємовпливу ісламської та європейської правових культур, але також їх конкуренції в епоху глобалізації.

Ключові слова: іслам, право, Європа, європейські країни, шаріат, система права, школи шаріату.

У сучасному світі, незважаючи на поступальний розвиток суспільства у всіх сферах життєдіяльності, релігія не вичерпала своєї регулятивної ролі. Релігійні норми в тій чи іншій мірі продовжують надавати вплив на суспільні відносини у всіх державах сучасного світу. Особливу роль при цьому в сучасному світі відіграють світові релігії, до яких відноситься іслам, який сформував одну з найбільших релігійних правових систем, які функціонують у багатьох державах[1].

Аналіз сучасних правових систем мусульманських країн під кутом зору впливу на них шаріатського спадщини ставить ряд питань, що стосуються нинішнього стану мусульманського права. Зокрема, для його характеристики найважливіше значення мають ті зміни, які відбуваються у формі і техніко-юридичному змісті сучасного мусульманського права в результаті кодифікації окремих його галузей, включення його норм, принципів та інститутів в законодавство. Відзначимо в цьому зв'язку, що протягом століть мусульманське право розвивалося в традиційній формі доктрини (фікха) різних шкіл - розмов (мазхабів), які часом гостро змагалися один з одним. роль иджитихада обмежувалася розвитком фикха всередині цих мазхабов. В орієнтації на певний толк полягала сила мусульманського права (фікха) - єдина логіка і стрункість, які, правда, порушувалися розбіжністю поглядів всередині кожної школи і не завжди відповідали строгим юридичним критеріям.

Для дослідження впливу мусульманського права на систему права Європи розглянемо основні напрями, або школи, в шаріаті. Мусульманське право має чотири джерела права. Це Коран - священна книга ісламу; Сунна - традиції, пов'язані з посланцем Бога; Іджма - єдина угода мусульманського суспільства; Кіяс – судження по аналогії. З цим в основному згодні всі школи мусульманського права [2]. Ханіфітська школа (засновник Абу Ханіфа). Ця школа отримала найбільше поширення. основним методом тлумачення ханіфіти визнають кияс - рішення правових питань поаналогії. Крім того, прихильники цієї школи виступають за використання норм звичаєвого права (урф) як одного з джерел права. До прихильників цієї течії відносяться не

менше третини мусульман суннітів. Ця школа поширена в Індії, Туреччині, Афганістані, Єгипті, Пакистані та інших державах.

Малікітська школа (засновник Малік бану Анас), прихильники якої головними джерелами права вважали Коран і Сунну (загальна назва насс). Визнається також кияс. Дана школа займає пріоритетні позиції в Кувейті, Марокко, Алжирі, Тунісі, Бахреїні. Шафіїтська школа (засновник Аш-Шафія - розум). Дана школа об'єднує деякі принципи ханіфітського і малікітського мазхабів. Її прихильники вважають Коран і Сунну як єдине джерело права. Сунна і Іджма при цьому розглядаються як доповнення до Корану. Кіяс і урф за самостійні джерела права невизнаються, однак їх застосування допускається. Шафіїзм найбільш поширений в Лівані, Сирії, Палестині, Йорданії. Ханбалітська школа (засновник Бану Ханбал). Ідею школи є повернення до порядку, який був при Мухаммада і перших його послідовників, що такий час прихильники школи називають «золотим століттям ісламу». Всі нововведення, з точки зору даної школи, які непідтверджені Кораном, Сунною або «згодним думкою» (іджмою) перших трьох поколінь мусульманських юристів, суперечать одне одному з ісламом. Особливий вплив ця течія має в Саудівській Аравії [3].

Говорячи на прикладах, важливо зазначити ситуацію в Німеччині. На перше місце за значимістю при характеристиці паралельних інститутів необхідно поставити функціонування "паралельної" ісламської юстиції, ключовою фігурою в якій є мусульманський мировий суддя. Ці люди не мають юридичної освіти, "створять" правосуддя в мечетях або чайхонах. Більшість посередників - сімейні старійшини або імами. можна повністю погодитися з думкою І.О. Абрамової і Л.Л. Фітуні, що цей "маловивчений аспект є особливо значущим ". Справа в тому, що неспроможність в здійсненні повноцінного просторового контролю і втрата монополії на законне використання державного механізму примусу (поліція, виконавча юстиція і т.п.), будь-які форми двовладдя і виникнення паралельних правових або поліцейських структур, нездатність реалізувати базові конституційні вимоги і забезпечити

державні послуги розглядаються сучасною політичною наукою як ознаки крихкого (недієздатного) або, що не відбулася" [4].

Наскільки актуальна проблема втрати контролю над певними просторами, видно з інтерв'ю колишнього президента конституційного суду Німеччини в 2002-2010 Ханса-Юргена Папір (Hans-Jürgen Papier), який попереджає, що Німеччині загрожує ерозія правової держави, - коли держава не нав'язує свою монополію на владу, то підривається не тільки верховенство закону, але і держава цілком [5]. Джерелами проблем він бачить, в тому числі панування кримінальних кланів, які претендують на контроль над цілими районами, і кадрове та фінансове ослаблення правової системи. Підкреслимо - "паралельна юстиція" в особі мусульманських світових суддів інтегрована в систему великих кланів і підміняє систему світського правосуддя на систему релігійного правосуддя (шаріат). Для європейців стало очевидним на практиці, що коли кількість іммігрантів досягає певної критичної маси, вони вже не намагаються асимілюватися і засвоїти новий спосіб життя і мову, а створюють замкнуті райони, прагнучи зберегти свою ідентичність, національні традиції, правове бачення, релігію і культуру.

Підводячи підсумок слід констатувати, що в даний час в Німеччині складається і розширюється мусульманське "паралельне" товариства з характерними для нього рисами: "паралельної" ісламської юстиції, ключові фігури в якій - мусульманські мирові судді, тісно пов'язані з панівними кримінальними сімейними кланами. На певних територіях в містах, почасти й у сільській місцевості, населених вихідцями з мусульманських країн, німецьке держава втратила монополію на законне використання державного механізму примусу. У Німеччині існує розгалужена мережа організацій, таких як "Ісламська громада Німеччини", яку німецькі спецслужби вважають замаскованим філією організації "Брати-мусульмани". Публічно заперечуючи близькість до екстремістської організації, "Ісламська громада Німеччини" ставить собі за мету побудову всесвітнього ісламського держави, в яке повинна увійти і територія Німеччини. Цю ж мету переслідують і радикальні салафітски

імами[6]. Представники німецьких сил правопорядку, політики, громадські діячі, ЗМІ визнають наявність серйозного виклику. Однак системного і дієвої відповіді на реальну загрозу поки не вироблено.

Географічно неможливо обійти Великобританію. Інформація про те, що фактичний глава Церкви Англії Архієпископ Кентерберійський Роуен Вільямс закликав до введення елементів шариату до британського законодавства, викликала досить бурхливу реакцію в медіа-просторі. Причому з переважанням елементів тривожності. Власне кажучи, голоси про "ісламізацію" Європи лунають вже давно, і в цьому сенсі заява англійського ієрарха підлило мастило в уже горів вогонь [7].

Як висновок, виступаючи в Королівському суді і трохи пізніше в передачі BBC-4, Архієпископ Кентерберійський висловив думку про те, що неминучим є введення в британське право деяких принципів шариату, за якими живуть багато британських мусульмани. Йдеться, перш за все, про взаємини цивільно-правового характеру, а також про надання ряду специфічних фінансових послуг, оскільки коранічний аят забороняє мусульманам фінансові операції з фіксованим позиковим відсотком. Важливо розуміти, що перебування мусульман в немусульманському оточенні ґрунтується на шариатському принципі (акда - договору), що передбачає двосторонню взаємозв'язок і облік як інтересів мусульманської умми, так і навколишнього спільноти. Подібний взаємозв'язок зможуть серйозно зміцнити і визнання національним правом деяких в принципі не дуже значних елементів шариату. Це буде також сприяти і більшій відкритості і культурної адаптивності мусульманських громад. Оскільки сьогодні часто зустрічається їх духовно-культурна замкнутість і автаркія призводять до того, що багато громад стають тим тихим виром, в якому заводяться чорти екстремізму і тероризму.

Важливо також розуміти, що інтеграція мусульман у європейське, а в нашому випадку конкретно в британське суспільство, - це подвійний процес: з одного боку, мусульмани-мігранти повинні інтегруватися в це суспільство, але, з іншого боку, також і саме суспільство має адаптуватися до мусульман. Як

пише Дж. Гест, «в той час як імміграція в нове місце зіштовхує мігрантів з новими нормами, уподобаннями і соціально-цивільними вимогами, альтернативне світогляд мігрантів змушує приймають суспільства визначити, що прийнятно і можебути пристосоване до ситуації в їх державній устрій. Інакше кажучи, приймаюча держава повинна вирішити, чого мігранти повинні уподібнюватися» [8]. Богослов Тарік Рамадан представляє свої ідеї, які мають конструктивний потенціал. Так він відкидає ключове для екстремістів положення про поділ світу на "дар уль-іслам" (територію ісламу) і "дар уль-харб" (територію війни) на тій підставі, що ці поняття відсутні в Корані. На думку Рамадана, мусульмани в Європі проживають в "дар уль-Дауа" (на території ісламського заклику), де вони своїм способом життя зобов'язані позитивно свідчити свою релігію і відповідальність перед навколишнім суспільством.

Вчений також вважає, що європейські мусульмани повинні сформувати власну інтелектуальну еліту з філософів і теологів, джерела знань яких лежать не тільки в мусульmano-арабської, а й у європейській думки. Одночасно Тарік Рамадан вважає, що європейські мусульмани не зобов'язані дотримуватися шаріат в тому обсязі, в якому його правила дотримуються в традиційних ісламських суспільствах. На його думку, мусульманам з правової точки зору жорстко заборонено тільки наступне - участь у війнах, метою яких є встановлення панування, вбивство іншого мусульманина, навіть якщо цей останній сповідував невірні, а то і просто єретичні погляди, участь у фінансових операціях з фіксованим відсотком прибутку і терористичних акціях, а також чомусь в немусульманських похоронах. Евромусульманіну необхідно щоразу зважувати ступінь відходу від віри в тих чи інших вчинках, і всі можливі проблеми вирішувати шляхом мирних домовленостей і ненасильством[9].

Кодифікація фікха або включення мусульмансько-правових принципів, норм і окремих інститутів до складу заснованого на запозиченні європейських правових зразків законодавство- яскравий приклад сучасного взаємодії

ісламської і європейської правових культур. Відзначимо в цьому зв'язку, що для шариату завжди було характерно взаємодія і співіснування з іншими правовими системами. Він ніколи не був єдиним чинним правом в мусульманському світі. Наприклад, в арабських країнах поряд з шариатом протягом століть застосовувалися інші правові норми – правила немусульманських конфесій з шлюбно-сімейних питань, акти державних органів (Часто відходили від шариату), іноземне право (в тому числі в силу режиму капітуляцій), місцеві звичаї, яким надавалося правове значення. Сприйняття в ХІХ в. найбільш розвиненими арабськими країнами європейських правових зразків, яким мусульманське право поступилося центральне місце в правових системах, було підготовлено всієї попередньою історією правового розвитку арабського світу, а також пояснювалося особливостями самого мусульманського права як системи, відкритої до сприйняття чужого досвіду. Ісламські і європейські правові інститути і правові культури в цілому ще більш активно взаємодіють в сучасних правових системах арабських країн, перш за все нарівні норм законодавства і правосвідомості. Важливо мати на увазі, що саме сучасне мусульманське право склалося і еволюціонує головним чином під вирішальним впливом європейських правових моделей. Теоретичний аспект проблеми співвідношення мусульманського права з європейською правовою культурою розробляється в концепції "Верховенства" і "втілення" шариату, а її практична сторона виходить на перший план при тлумаченні і застосуванні положень конституцій, які визнають шариат або його принципи основним (головним, пріоритетним) джерелом законодавства.

Звичайно, ісламська та європейська правові культури не тільки позитивно взаємодіють, але і конкурують один з одним. Це проявляється на рівні застосування і тлумачення законодавства, побудованого за певної правової моделі, юристами з іншої правовою культурою, а також на рівні правосвідомості. Зокрема, професійна правосвідомість в більшості арабських країн явно тяжіє до європейської правової культури, а масове продовжує в цілому орієнтуватися на традиційні ісламські цінності. Конфлікт може

виявлятися в неприйнятті немусульманами законодавства, заснованого на шариаті, на тій підставі, що воно асоціюється з ісламом - релігією, а не з правом у власному розумінні, правовою культурою ісламу (це особливо помітно на прикладі кримінального права).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Рассказов Л.П., Кангезов М.Р. Мусульманское право как разновидность религиозного права//Общество и право. 2010,№ 1, с.24. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/musulmanskoe-pravo-kak-raznovidnost-religioznogo-prava>

2. Milliot L. et Blanc F. Introduction à l'étude du droit Musulman. [Электронный ресурс]. – Режим доступа <https://www.librairiecolbert.com/livre/9782247044153-introduction-a-l-etude-du-droit-musulman-reimpression-de-la-2e-edition-de-1987-milliot-blanc/>

3. Ислам. Энциклопедический словарь. М., 1991. С. 31, 54, 89, 94. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа <https://ru.calameo.com/books/0002262521736dc580024>

4. So sieht die abgeschottete Welt der Clans aus. URL: <https://www.morgenpost.de/berlin/article214989929/Die-abgeschottete-Welt-der-Clans> (дата обращения: 05.06.2019).

5. Ehemaliger Verfassungsrichter warnt: „Dann erodiert der Staat insgesamt“. URL: https://www.focus.de/politik/deutschland/ist-der-rechtsstaat-bedroht-ehemaligerverfassungsrichter-warnt-dann-erodiert-der-staat-insgesamt_id_9850655 (дата обращения 05.06.2019).

6. Karim H. Jihad the youth: why first generation immigrant muslim youths are drawn to the philosophy of Tariq Ramadan. Georgetown University Washington, D.C., October 2009. P. 4-5. URL: <https://repository.library.georgetown.edu/handle/10822/553343>

7. Примас англиканской церкви: меня не так поняли. [Электронный ресурс]. – Режим доступа http://news.bbc.co.uk/1/hi/russian/uk/newsid_7239000/7239995.stm

8. Gest J. Western Muslim Integration // Review of Middle East Studies, Vol. 46, No. 2 (Winter 2012), pp. 190- 199. P. 192. URL: https://www.researchgate.net/publication/313544082_Defining_and_Researching_Islamophobia

9. Donnelly P. Tariq Ramadan: The Muslim Martin Luther? // URL: http://www.salon.com/2002/02/15/ramadan_2/, 04.02.2016.

**ФОРМУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМИ
ТУРИСТИЧНИМИ КЛАСТЕРАМИ**

Тищенко Світлана Володимирівна

к.е.н., доцент кафедри туризму

Поліський національний університет

Анотація: здійснено аналіз сучасного стану розвитку та функціонування сфери туризму Житомирської області України, показано важливу роль туристичної діяльності, розвиток туризму відіграє важливу роль у вирішенні соціальних проблем, що безперечно відбивається і на економіці, туризм впливає на збереження і розвиток культурного потенціалу, веде до гармонізації відносин між всіма секторами економіки.

Ключові слова: туризм, туристичний кластер, економіка, регіон

Необхідність забезпечення економічної безпеки та суверенітету країни пред'являє підвищені вимоги до управління економічною діяльністю організацій дозвілля та послуг на регіональному рівні. Стійкість національної економіки України залежить: від соціально-економічного положення складових її регіонів. На динамізм розвитку впливає стан внутрішньо регіональних господарських субсистем та секторів економічної діяльності, інтеграційних об'єднань господарських суб'єктів, окремих комерційних та некомерційних організацій.

Підвищення складності, динамізму і невизначеності соціально-економічного середовища спонукає регіональні органи влади до пошуку, по-перше, нових, перспективних секторів економічної діяльності; по-друге, прогресивних форм господарювання, які сприяли б підтримці стійких темпів зростання регіональної економіки.

Сфера послуг розвивається більш високими темпами в порівнянні з матеріальним виробництвом. Сучасна ситуація з covid 19 дещо змінила ситуацію, але практика показує, що в подальшому сфера послуг швидко набере своїх обертів і буде передувати над всіма іншими галузями економіки. Одним з найбільш динамічних її секторів є туристський. Формування туристичного сектору взагалі відбувається різними способами. Ефективна реалізація потенційних можливостей туризму та рекреації може бути успішно здійснена, у тому числі, за допомогою кластерного підходу.

У зарубіжній практиці він вже зареєстрував себе як інструмент підвищення продуктивності, результативності, інноваційності окремих економічних секторів та території. В даний час кластерний підхід активно застосовується і в нашій країні. Значимість кластерних структур по всій видимості буде залежати від розвитку таких загальносвітових тенденцій, як глобалізація господарських зв'язків, транс націоналізація виробництва, інформатизація, сетевізація економічної діяльності та ін.

Кластеризація туристичного сектору регіональної економіки призвана виробляти більш повне використання накопиченого потенціалу та його подальшого розвитку, підвищення конкурентоспроможності суб'єктів туристичної діяльності, досягнення їх відповідності стандартам світового рівня. Кластер – група елементів, які характеризуються загальною властивістю, головна мета кластерного аналізу – знаходження груп схожих об'єктів у вибірці [6].

Регіональні туристичні кластери закономірно являються джерелом позитивних ефектів, які розповсюджуються на всю територію їх базування. Кластерний підхід дозволяє підвищити продуктивність, ефективність та конкурентоспроможність суб'єктів регіональної економіки та в цілому - забезпечення стійкого розвитку регіональних соціально-економічних систем. Кластер, за М. Портером, – це група фірм чи галузей, взаємопов'язаних між собою та з фірмами, які географічно сконцентровані у певному місці, діють у певній сфері та взаємодоповнюють одна одну [7, с. 528].

Цілеспрямована кластеризація цілого сектору економіки вимагає розробки та застосування універсальних принципів, методів, методик та технологій організації та управління даними процесами, заснованих на науково заснованій теоретичній платформі. Між тим, саме методологічні питання формування та подальший розвиток кластерів до теперішнього часу недостатньо розроблений. Мало висвітленими залишаються особливості функціонування кластерних структур, що складаються у сфері послуг, у тому числі в туристичному секторі. Не до кінця вирішені завдання ідентифікації та діагностики туристичних кластерів.

Регіональні туристські кластери є різновидом економічних кластерів, мають певні особливості в силу специфіки середовища їх виникнення та існування -туристського сектору економіки. Систематизація властивостей, властивих регіональним туристським кластерам і виділення серед них найбільш значущих, дозволяє сформулювати науково обґрунтоване визначення регіонального туристського кластера. В даний час залишаються дискусійними питання, що стосуються характеристик регіональних туристських кластерів. При цьому не завжди враховується комплексність, системність даних характеристик, їх взаємозумовленість і взаємозалежність.

Аналіз наукової літератури [1], аналіз праць присвяченої дослідженню регіональних туристських кластерів таких науковців як: В.І. Захарченко, Л.І. Лукань, О.К. Длугопольський, О.М. Тищенко та ін. дозволив систематизувати їх характеристики, що мають принципове значення для розробки найбільш точного і повного визначення. До найбільш істотних, значимих характеристик регіональних туристських кластерів віднесені: туристський потенціал; культурно-історична спадщина; туристська інфраструктура (табл. 1). Поняття «туристський потенціал» розкривається поняттями «географічні особливості території», «кліматичні особливості території», «природні об'єкти». Географічні, кліматичні особливості території обумовлюють інтерес туристів до неї. Наявність природних об'єктів розширює його. До географічних особливостей відносяться фізико-географічні

характеристики території (висота над рівнем моря, перепади висот, рельєф, водні ресурси тощо). До кліматичних особливостей відносяться погодний і температурний режим, а також їх аномалії (дощової і снігової період, похолодання, потепління). До природних об'єктів відносяться природні ресурси, такі як ліси, земля, водні об'єкти, гірські і скельні освіти, родовища окремих порід, фауна, флора і ін.

Таблиця 1

Структура поняття «регіональний туристський кластер»

Базове поняття	Поняття першого рівня, що розкривають зміст базового поняття	Поняття другого рівня, що розкривають зміст базового поняття
Регіональний туристський кластер	Туристський потенціал	Географічні особливості території Кліматичні особливості території природні об'єкти
	Культурно-історична спадщина	історичні об'єкти рекреаційні об'єкти об'єкти дозвілля
	Туристична інфраструктура	фізична інфраструктура інформаційна інфраструктура інфраструктура гостинності

Поняття «культурно-історична спадщина» включає в себе поняття «історичні об'єкти», «рекреаційні об'єкти», «об'єкти дозвілля». До історичних об'єктів відносяться пам'ятники історії, археології, природи, мистецтва, культури, містобудування, архітектури, документальні. До рекреаційних об'єктів належать природні пам'ятки, мальовничі місця, заповідники, заказники. До об'єктів дозвілля належать кінотеатри, театри, музеї, танцювальні зали та інші громадські місця. Всі перераховані об'єкти є основними місцями

проведення часу туристів. Кожен з цих видів об'єктів привертає певну групу туристів. Чим більше таких об'єктів на території регіону, тим більш привабливою вона є для них.

Поняття «туристська інфраструктура» базується на поняттях «фізична інфраструктура», «інформаційна інфраструктура», «інфраструктура гостинності». Під фізичною інфраструктурою розуміються об'єкти, що забезпечують туристичну діяльність, такі як дорожня, транспортна. Інфраструктура гостинності включає в себе види діяльності, які обслуговують туристичну галузь: засоби розміщення, підприємства громадського харчування, дозвілля, розваги, екскурсійна діяльність, проведення виставок, наукових симпозіумів та ін. Інформаційна інфраструктура є мережею, через яку здійснюються комунікації в туристському секторі економічної діяльності (комп'ютерна, телекомунікаційна мережа). Отже, формування туристичного кластеру відбувається за допомогою інтегруючих складових, які були запропоновані.

Висновки та пропозиції. В подальших наших дослідженнях слід розглядати питання стосовно розвитку та вдосконалення існуючого методичного забезпечення діяльності кластерів, питання оцінок ефективності їх функціонування та динаміки розвитку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Корж Н. В., Басюк Д. І. Управління туристичними destinations : підручник / Н. В. Корж, Д. І. Басюк. – Вінниця: «ПП«ТД Едельвейс і К», 2017. – 322 с.
2. Організація туризму: підручник / І.М. Писаревський, С.О. Погасій, М.М. Покоłodна та ін.; за ред. І.М. Писаревського. – Х.: ХНАМГ, 2008. – 541 с.
3. Голод А. Безпека регіональних туристичних систем: теорія, методологія та проблеми гарантування : монографія / Андрій Голод. – Львів : ЛДУФК, 2017. – 340 с.

4. Індустрія гостинності в Україні: стан і тенденції розвитку : монографія / колектив авторів ; за заг. ред. проф. В. М. Зайцевої ; Запорізький національний технічний університет. – Запоріжжя : Просвіта, 2017. – 240 с.

5. Горіна Г.О. Ринок туристичних послуг: управління розвитком в умовах просторової поляризації: монографія / Г.О. Горіна. – Кривий Ріг : Видавець ФОП Чернявський Д.О., 2016. – 305 с.

6. Чубукова И. А. Data Mining: учебное пособие [Текст] / И. А. Чубукова. — М.: Интернет-университет информационных технологий : БИНОМ: Лаборатория знаний, 2006.

7. Портер М. Конкуренция / М.Э. Портер ; [пер. с англ. О.Л. Пелявского и др. ; под ред. Я.В. Заблоцкого и др.]. – [испр. изд.]. – М. [и др.] : Вильямс, 2006. – 602 с. – (Библиотека Strategica).

УДК 377.169.3

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД В МОДЕРНІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Ткачук Станіслав Іванович

д.п.н., професор

Мельник Олексій Сергійович

к.т.н., доцент

Уманський державний педагогічний університет

імені Павла Тичини

м. Умань, Україна

Анотація: В освітній практиці Євросоюзу «компетентність» є спільним оцінюючим терміном і означає здатність здійснювати діяльність «зі знанням справи». Зазвичай застосовується до осіб певного соціально-професійного статусу, характеризуючи міру відповідності їх розуміння, знань і умінь реальному рівню складності виконуваних ними завдання та дозволених проблем. У цьому контексті компетентність розуміється як особистісна якість суб'єкта спеціалізованої діяльності в системі соціального та технологічного поділу праці.

Ключові слова: компетентнісний підхід; професійна освіта; ключові компетентності; компетенції; знання.

Тимчасовий етап модернізації української освіти висуває підвищені вимоги до якості професійної підготовки. Однією з головних показників якості освіти сьогодні представляється якість особистості випускників навчальних закладів, маючи на увазі під цим терміном їх особисту компетентність, соціальну та професійну адаптивність. Основна мета професійної освіти - підготовка кваліфікованого фахівця, що відповідає рівню і профілю, конкурентоздатного на ринку праці, компетентного, відповідального, вільно

володіючого своєю професією. Це потребує нових, більш ефективних шляхів організації навчально-виховного процесу.

Основним змістом сучасної освіти стає створення умов для саморозвитку особистості як вищої цінності. У зв'язку з цим в останні роки в педагогічній науці активно розвивається аксіологічний підхід, який акцентує увагу на суб'єктній ціннісній позиції особистості в освітньому процесі [1, с. 3; 2, с. 16].

У матеріалах модернізації професійної освіти компетентнісний підхід проголошується як одне з важливих концептуальних положень оновлення змісту освіти. При цьому в якості центрального, свого роду «вузлового» поняття висувається поняття «ключові компетентності», оскільки воно володіє інтегративною природою, об'єднуючи знання, навички та й інтелектуальну складову освіти. Підкреслюється також, що в компетентнісний підхід закладена ідеологія інтерпретації змісту освіти, який формується «від результату» [3, с. 65].

Розвиток ключових кваліфікацій обумовлено впровадженням у виробництво й сферу обслуговування інформаційної та комунікаційної техніки – різного роду інтегрованих комп'ютерних технологій.

Компетентнісний підхід - це пріоритетна орієнтація на цілі – вектори освіти: здатність до навчання, самовизначення (самодетермінація), самоактуалізація, соціалізація та розвиток індивідуальності. В якості інструментальних засобів досягнення цих цілей виступають принципово нові освітні елементи: компетентності, компетенції та метапрофесійні якості. Останні три елементи об'єднуються нами в метапрофесійний концепт – ключові кваліфікації.

Компетентності на відміну від узагальнених, універсальних знань мають дієвій, практико-орієнтований характер. Тому вони, окрім системи теоретичних і прикладних знань, включають також когнітивну і операційно-технологічну складові. Тобто компетентності - це сукупність (система) знань в дії. Надбання, перетворення та використання знань припускає активно пізнавальну діяльність, а тому в структуру компетентності входять так само емоційно-вольові та

мотиваційні компоненти. Але сенсоутворюючим компонентом компетентностей є дійсні, процесуальні знання.

Універсальні компетентності широкого спектру використання називають ключовими. Вони включають основи сучасного наукового знання, принципи й закономірності безлічі основних конкретних структур. Більш правильно називати їх базових компетентностями, тим самим підкресливши їх первинність по відношенню до наступних метаосвітніх елементів: компетенціям та ключовим кваліфікаціям. Базові компетентності багатofункціональні, надпредметні й міждисциплінарні. Вони багатовимірні, так як включаються пізнавальні, операційно-технологічні, емоційно-вольові та мотиваційні компоненти.

Автори стратегії модернізації професійної освіти наводять такі базові компетентності:

- компетентність у сфері самостійної пізнавальної діяльності, засновано на засвоєнні способів надбання знань з різних джерел інформації, в тому числі позашкільних;

- компетентність у сфері цивільно-громадської діяльності (відповідно до ролі громадянина, виборця, споживача);

- компетентність у сфері соціально-трудоваї діяльності (в тому числі вміння аналізувати ситуацію на ринку праці, оцінювати власні професійні можливості, орієнтуватися в нормах та етиці трудових взаємин, навички самоорганізації);

- компетентність у побутовій сфері (включаючи аспекти власного здоров'я, сімейного буття та ін.);

- компетентність у сфері культурно-дозвільної діяльності (включаючи вибір шляхів та способів використання вільного часу, культурно й духовно збагачують особистість) [4, с. 45; 5, с. 37].

Для системи професійної освіти актуальними є політехнічна, організаційно-економічна, інформаційно-комунікаційна компетентність.

Таким чином, до базових компетентностей слід віднести комплекс універсальних знань, що відрізняються широким рівнем узагальнення. Ці інтегральні знання включають загальнонаукові та загально професійні категорії, принципи й закономірності функціонування науки, техніки і суспільства.

До базових компетентностей відносяться:

- загальнонаукові – знання основних законів природи, суспільства и діяльності людини;
- соціально-економічні – знання основ економіки та організаційної поведінки;
- цивільно-правові – знання цивільно-правових норм;
- інформаційно-комунікаційні – знання основ інформатики и комунікаційних технологій;
- політехнічні – знання наукових основ техніки і технологій, принципів функціонування автоматизованого виробництва, системи контролю та управління ними;
- спеціальні – загально-професійні знання в області цілісної професійної діяльності [6, с. 47].

Компетенції – це інтеграційна цілісність знань, умінь і навичок, що забезпечують професійну діяльність, це здатність людини реалізовувати на практиці свою компетентність. Оскільки реалізація компетенцій відбувається в процесі виконання різноманітних видів діяльності для вирішення теоретичних і практичних завдань, то в структуру компетенцій, крім діяльнісних (процедурних) знань, умінь і навичок, входять мотиваційна та емоційно-вольова сфери. Важливим компонентом компетенцій є досвід – інтеграція в єдине ціле засвоєних людиною окремих дій, способів і прийомів розв'язування задач.

Реалізація компетентнісного підходу в професійній освіті сприятиме досягнення його основної мети – підготовці кваліфікованого фахівця відповідного рівня та профілю, конкурентоздатного на ринку праці, що вільно

володіє своєю професією й орієнтованого в суміжних областях діяльності, здатного до ефективної роботи за фахом на рівні світових стандартів, готового до постійного професійного зростання, соціальної та професійної мобільності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кремень В.Г. Вступне слово президента АПН України / В.Г. Кремень // Реалізація європейського досвіду компетентнісного підходу у вищій школі України: [матеріали методологічного семінару]. – К. : Педагогічна думка, 2009. – С. 3-4.
2. Луговий В.І. Європейська концепція компетентнісного підходу в вищій школі та проблеми її реалізації в Україні / В.І. Луговий // Педагогіка і психологія. – 2009. – № 2 (63). – С. 13-25.
3. Пометун О.І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті / О.І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики. – К.: "К.І.С.", 2004. – С. 64-70.
4. Степко М.Ф. Компетентнісний підхід до організації підготовки фахівців, його розуміння і проблеми використання у вищій школі України / М.Ф. Степко // Педагогіка і психологія: вісник АПН України. – 2009. – № 2. – С. 44-50.
5. Сухарніков Ю.В. Сутнісні розбіжності "діяльнісного" і "компетентнісного" підходів до стандартизації освіти України у контексті Болонських рекомендацій / Ю.В. Сухарніков // Педагогіка і психологія. – № 2. – 2009. – С.32-42.
6. Хударковський К.І. Компетентнісний підхід як основа стратегії управління якістю освіти / К.І. Хударковський, А.І. Комишан // Проблеми інженерно-педагогічної освіти. – 2007. – № 16. – С. 44-50.

КОМБІНОВАНА ХІМІКО-МАТЕМАТИЧНА КОНТРОЛЬНА РОБОТА В БРАЗИЛЬСЬКОМУ СТИЛІ НА ТЕМУ «АРЕНИ»

Ткач В. В.

Чернівецький національний університет
ім. Ю. Федьковича, Україна

Кушнір М. В.

Мінакова Т. Г.

Чернівецька гімназія №5, Україна

Дана контрольна робота є оригінальною методичною розробкою. При її підготовці автори орієнтувалися на завдання вступних іспитів з хімії, які були задані у різні роки у федеральних університетах Бразилії. В них формулювання умови задачі здійснюється через прикладне застосування знань з теми «Арени», опис цікавих фактів та активізацію міжпредметних зв'язків.

Для учнів 10 – 11 кл. Тривалість – 45 – 90 хв.

Варіант I

1. У 1995 році компанія Dreamworks Interactive за підтримки компанії Microsoft створила комп'ютерну гру в жанрі квесту – “The Neverhood”, яка стала культовою. Всі локації гри виконані в жанрі пластилінової анімації. Музику до гри написав відомий композитор Террі Скот Тейлор. Музичні композиції з гри, написані в жанрах скет (напрямок у джазі) та рок-н'ролл стали популярними і дуже часто використовуються рекламодавцями для супроводу рекламних роликів.

В одному із епізодів гри головному герою – Клеймену – аби перемогти страшного монстра необхідно зібрати свою власну копію - ляльку із вибухової речовини ТНТ, підпалити її і згодувати чудовиську. Відтак воно вибухає «зсередини». Абревіатура ТНТ відповідає 2,4,6-тринітротолуену, також відомому як тол та тротил. Дана вибухова речовина і поза комп'ютерною грою

ще використовується у військовій практиці і для створення керованого вибуху при знесенні будівель.

1.1. Запропонуйте схему синтезу 2,4,6-тринітротолуену із бензену. Поясніть, чому реакцію Фріделя-Крафтса слід виконати в першу чергу

1.2. Щодо тринітротолуену та реакції синтезу, вкажіть невірне твердження

а) Нітрування толуену проходить легше, ніж нітрування бензену, з огляду на те, що метильна група активує бензенове ядро

б) Введення однієї нітрогрупи пасивує бензенове ядро, друга нітрогрупа входить затруднено

в) При введенні в послідовність реакцій 52 г бензену утворюється 2,4,6-тринітротолуен масою $75 \frac{2}{3}$ г

г) Після введення першої нітрогрупи в нітрований толуен, введення двох наступних нітрогруп полегшується узгодженою орієнтацією замісників

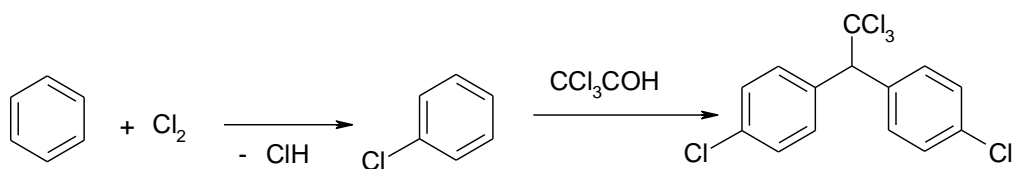
г) В реакції нітрування аренів з ними взаємодіє нітрат-йон

1.3. Для того, щоб вибухнув величезний зелений монстр, необхідно зібрати тротилового чоловічка масою 11,35 кг. Яка маса бензену необхідна для отримання відповідної маси вибухівки?

2. Одним із найвідоміших пестицидів, використовуваних у світі є дихлордифенілтрихлоретан (ДДТ), вперше синтезований у 1873 році австрійським хіміком Оттмаром Цайдлером. Інсектицидні властивості ДДТ було помічено лиш у 1930 роках. Він застосовувався проти комарів, комах-шкідників бавовни, соєвих бобів, арахісу і навіть сарани. З огляду на те, що він накопичується в організмі людини, завдаючи йому токсичної дії, його заборонили до використання, окрім заходів профілактики малярії.

ДДТ отримують у двостадійному процесі. На першій стадії відбувається хлорування бензену, а на другій – взаємодія продукту хлорування із трихлоретаналем:

2.1. Поясніть, чому за звичайних умов бензен не вступає в реакції приєднання із галогенами. Яким чином стабілізується ароматична система?

2.2. Щодо реакцій, вкажіть вірне твердження:

а) Обидві реакції, що призводять до утворення ДДТ, є реакціями приєднання. Бензен вступає в реакції приєднання на світлі та при нагріванні

б) Другу реакцію проводять у основному середовищі, створеному розчином лугу або первинного аміну

в) За реакцією 39 г бензену утворюється ДДТ масою 177, 25 г

г) Обидві реакції є реакціями заміщення. Друга реакція проводиться у кислому середовищі, яке забезпечує відхід води – другого продукту реакції

г) Перша реакція є реакцією заміщення, а друга – приєднання. Для реалізації другої реакції необхідно слабкоосновне середовище

2.3. Терези знаходяться в рівновазі. На одній шальці знаходиться металева мідь, утворена відновленням Купрум (II) оксиду. На іншій – Кальцій карбід. Відомо, що із ацетилену, утвореного повним гідролізом наважки Кальцій карбиду, можна утворити бензен у кількості достатній для синтезу ДДТ масою 35,45 г. Знайдіть масу вихідного Купрум (II) оксиду.

3. Назва толуену походить від назва міста Толу у Колумбії, на околицях якого було виділено природну олію, названу толуанським бальзамом. Її виділили із надрізів кори дерева *Myroxylon Toluifera*, що росте у Центральній та Південній Америці і, з огляду на приємний запах, одразу почали застосовувати у парфумерії.

Сам по собі толуен як вуглеводень активніший за бензен – знебарвлює бромну воду та розчин Калій перманганату. Реакції заміщення у толуену проходять швидше, ніж у бензену.

3.1. Проілюструйте трьома реакціями хімічні властивості толуену. Поясніть, чому толуен поводиться активніше за бензен у реакціях окиснення та заміщення

3.2. Щодо толуену, вкажіть невірне твердження

а) оскільки метильна група є орієтантом першого роду, реакції заміщення в бензеновому ядрі, заміщеному нею, відбудуться головню у положення 2,4 та 6

б) Калій перманганат окиснює толуен до бензойної кислоти. Монозаміщені ариени з довшим, ніж у толуену ланцюгом також окиснюватимуться до бензойної кислоти

в) При окисненні 23 г толуену утворюється бензойна кислота, маса якої на 7,5 г більша

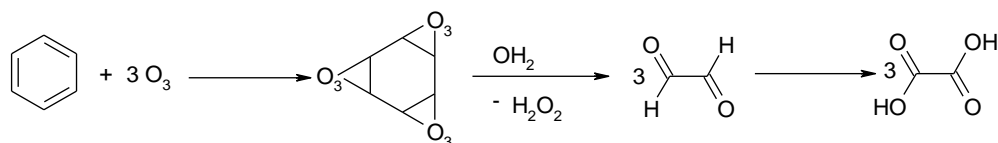
г) Толуен, як і бензен, не вступають у реакції приєднання ні за яких умов

г) Хлорування толуену при освітленні відбудеться за радикальним механізмом і у бічному ланцюгу

3.3. Терези знаходяться у рівновазі. На них дві однакові склянки. На одній із шальок знаходиться металевий Натрій, взаємодія якого з водою призведе до утворення газу, що за нормальних умов займає об'єм прямокутного паралелепіпеда 70x40x32см. на іншій – така ж маса толуену. Яка маса бензену необхідна для отримання відповідної кількості толуену?

4. Як відомо, бензен, на відміну від алкенів, вступає в реакції приєднання тільки у специфічних умовах, не знебарвлює бромної води і розчину Калій перманганату. І все ж, деякі реакції алкенів характерні і для бензену.

Однією із таких реакцій є озоноліз, що призводить до утворення гліюксалу або оксалатної кислоти за реакцією:

4.1. Запишіть реакції озонолізу для толуену, о-ксилену, стирену, кумену

4.2. Щодо озонування бензену вкажіть вірне твердження

а) Озон є сильним відновником, оскільки атом Оксигену в ньому знаходиться у позитивному ступені окиснення

б) Озоноліз проходить з вибухом та розривом кратних зв'язків. Озоноліз бензену призводить до утворення таких самих продуктів, що і окиснення ацетилену

в) При озонолізі 78 г бензену утворюється 26 г оксалатної кислоти

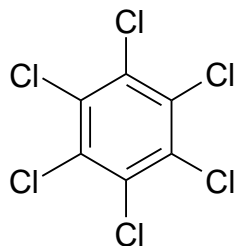
г) Озоноліз етилбензену призводить до утворення таких самих продуктів, як і незаміщеного бензену

г) При озонолізі стирену утворюється тільки один продукт

4.3. Терези знаходяться у рівновазі. На одній із шальок знаходиться оксалатна кислота, на іншій – Берилій карбід. Відомо, що гідроліз наважки Берилій карбиду призведе до утворення метану, який за н.у. займає об'єм призми. В основі призми знаходиться рівносторонній трикутник стороною 80 см. Висота призми складає 7 см.. Яка маса бензену, озоноліз якого призведе до синтезу наважки оксалатної кислоти?

5. Одним із найнебезпечніших неселективних інсектицидів та фунгіцидів є гексахлоробензен – речовина, що застосовувалася для протравлювання та захисту від шкідників посівів зернових.

З огляду на надзвичайну токсичність цієї речовини, її заборонили до використання. Ще однією причиною заборони є її здатність накопичуватися в навколишньому середовищі, призводячи до серйозних змін у харчових ланцюгах.

5.1. Запишіть реакцію синтезу гексахлорбензену із бензену та газоподібного хлору.

5.2. Щодо гексахлорбензену, вкажіть невірне твердження

а) Гексахлорбензен утворюється внаслідок реакції заміщення всіх атомів Гідрогену у молекулі бензену на Хлор

б) В разі нагрівання та освітлення суміші тих самих реагентів, відбудеться реакція приєднання з утворенням пестициду «гексахлоран»

в) При хлоруванні $4\frac{2}{19}$ г бензену утворюється гексахлорбензен масою 15 г

г) Гексахлорбензен утворюється внаслідок приєднання трьох молекул хлору до бензену

г) У гексахлорбензені, на відміну від бензену, атоми Карбону sp^3 -гібридні

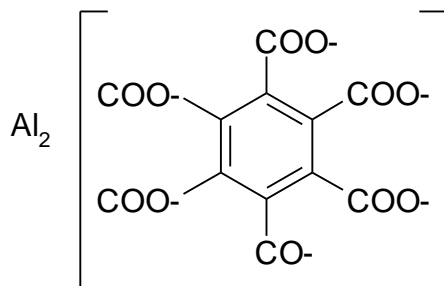
5.3. Скільки гексахлорбензену утвориться при хлоруванні бензену хлором, що утворився при взаємодії з концентрованою хлоридною кислотою Рутеній (VIII) оксиду масою 660 г?

6. Бензен певної маси проозонували. При цьому при взаємодії отриманої оксалатної кислоти із бертолетовою сіллю отримали Хлор (IV) оксид масою 27 г. Знайдіть початкову масу бензену

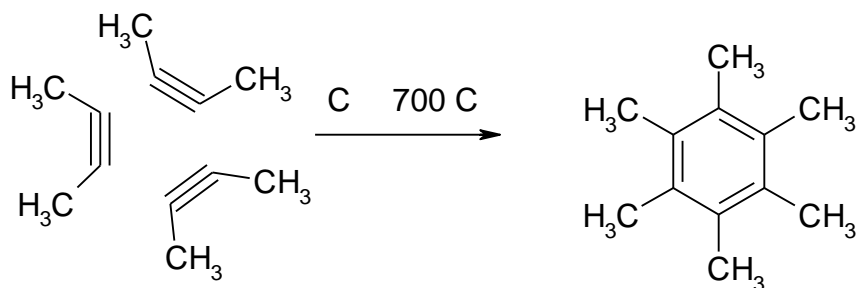
Варіант II

1. Дніпровський буровугільний басейн є найбільшим в Україні. Тут виявлено близько 200 родовищ та вуглепроявів бурого вугілля. Сумарна площа басейну складає приблизно чверть території України і охоплює частини територій десяти областей.

Одним із відомих мінералів, знайдених у буровугільних покладах є так званий медовий камінь, основним компонентом якого є алюмінієва сіль мелітової (бензеногексакарбонової) кислоти:

Дана кислота є достатньо стійкою ароматичною кислотою і утворюється за реакцією окиснення гексаметилбензену (мелітену). Останній, в свою чергу, утворюють циклотримеризацією 2-бутину.

1.1. Запишіть послідовність реакцій, за якими можна отримати мелітову кислоту а) із Кальцій карбїду б) із Магній карбїду

1.2. Щодо мелітену, вкажіть невірне твердження

а) Мелітен вступає у реакцію хлорування на світлі. При цьому відбувається реакція за метильними групами

б) Мелітен не знебарвлює бромну воду, але легко окиснюється Калій перманганатом

в) При тримеризації 27 г 2-бутину утворюється мелітен масою 81 г

г) Мелітен в реакції заміщення в ароматичному ядрі не вступає, оскільки всі атоми Гідрогену в ньому вже є заміщеними

г) Молярна маса мелітену на 90 г/моль вища за молярну масу бензену

1.3. При прожарюванні мелітової кислоти утворився найпростіший ароматичний вуглеводень та газ, що за н.у. займає об'єм призми. В основі призми знаходиться дельтоїд зі сторонами 30 і 40 см і кутом між сторонами 30° . Висота призми складає 32 см. Знайдіть початкову масу кислоти. Відповідь представити звичайним або десятковим періодичним дробом

2. Як відомо, ароматичні вуглеводні дуже рідко вступають у реакції приєднання. Однак, ряд таких реакцій мають дуже важливе значення для промисловості. Наприклад, при приєднанні бенzenом трьох молекул хлору на світлі утвориться 1,2,3,4,5,6-гексахлорциклогексан або гексахлоран.

Гексахлорциклогексан – це інсектицид комплексної дії, що застосовується для боротьби з комахами-шкідниками. Однак, його токсичність

поширюється і на корисних комах. Хоча його токсичність для ссавців, включаючи людину, нижча, ніж для комах, він все ж уражує нервову систему і спричиняє запалення кишкової тканини.

Відтак, його використання обмежується тільки аграрно-індустріальними та аграрними країнами, для яких боротьба з комахами-паразитами – завдання державної важливості.

2.1. Запишіть реакцію приєднання хлору до бензену з утворенням гексахлорциклогексану

2.2. Щодо гексахлорциклогексану та реакції його утворення, вкажіть вірне твердження

а) Приєднання хлору до бензену не змінює типу гібридизації атомів Карбону, що входять до складу карбонового скелету

б) Гідроліз гексахлорциклогексану в лужному середовищі призводить до утворення шестиатомного спирту інозиту – міжкласового ізомеру глюкози

в) При приєднанні хлору до 26 г бензену утворюється гексахлорциклогексан масою 91 г

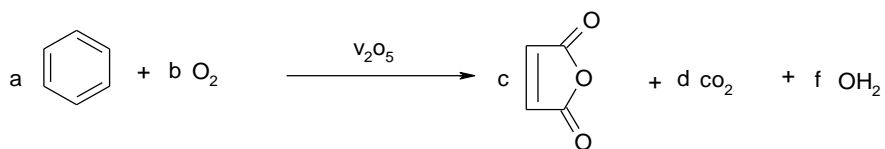
г) При приєднанні хлору розриваються тільки два подвійні зв'язки із трьох. В результаті, гексахлорциклогексан може приєднати ще одну молекулу хлору

г) Приєднання хлору до бензену відбувається за механізмом реакції Вагнера

2.3. Скільки гексахлорциклогексану утвориться при хлоруванні бензену хлором, що утворився при взаємодії концентрованої селенатної кислоти з 175,5 г 50% розчину Натрій хлориду?

3. Як відомо, однією із ключових особливостей бензену є його стійкість до окисників – навіть достатньо сильних – таких, як Калій перманганат. Це пов'язано із значною стабілізацією системи спряжених простих та потрійних зв'язків.

Часткове окиснення бензену киснем повітря у присутності Ванадій (V) оксиду призводить до утворення малеїнового ангідриду за реакцією:

3.1. Знайдіть значення a , b , c , d та f і розв'яжіть рівняння $x^2 + abx - 4(c+d+f)=0$. Для відповідної квадратичної функції запишіть

Для відповідної функції знайдіть:

- Область визначення функції
- Область значень функції
- Координати вершини параболи
- Область додатніх та від'ємних значень функції.

1) З допомогою теореми Вієта або формули квадратичної функції, покажіть, що корені рівняння мають різні знаки.

2) Чи відповідає позитивний корінь рівняння атомному номеру Гелію?

3) Складіть квадратне рівняння, коренями якого будуть суми коефіцієнтів при реагентах та продуктах реакції.

3.2. Щодо реакції вкажіть невірне твердження:

а) В даній реакції утворюється ангідрид *цис*-1,4-бутен-2-діової (малеїнової) кислоти. Її *транс*-ізомер називається фумаровою кислотою

б) На відміну від бензену, як малеїнова кислота, так і її ангідрид активно вступають в реакції приєднання за подвійними зв'язками

в) На відміну від інших органічних сполук, бензен не піддається повному окисненню з утворенням виключно Карбон діоксиду та води

г) При окисненні 39 г бензену утвориться малеїновий ангідрид, маса якого буде на 10 грамів важче за масу вихідного бензену

г) На відміну від бензену, продукт його окиснення знебарвлює бромну воду

3.3. Терези знаходяться в рівновазі. На обох шальках знаходяться однакові склянки. Зліва знаходиться малеїновий ангідрид, а справа – сульфатна кислота. Відомо, що сульфатну кислоту у склянці утворили за відомою послідовністю реакцій із Сульфур (IV) оксиду, утвореного при розкладі $64\frac{1}{4}$ г

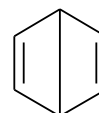
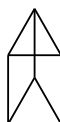
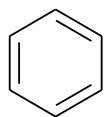
метилхлорметилсульфону у лужному середовищі. Яка маса бензену, з якого утворили малеїновий ангідрид?

4. Ще у 1850-х роках німецький хімік Август Кекуле встановив два важливі теоретичні положення щодо будови органічних сполук:

- Чотиривалентність атома Карбону;
- Здатність атомів Карбону сполучатися між собою та утворювати відкриті та циклічні ланцюги.

Що ж до формули бензену, то точну структуру сполуки із шести атомів Карбону та Гідрогену було встановлено Кекуле у 1865 році (зліва). Інші хіміки також пропонували свої варіанти структури бензену. Наприклад, Ладенбург припустив, що молекула бензену має форму рівносторонньої трикутної призми (в центрі). Пізніше, вже в 1973 році, «бензен за Ладенбургом» було синтезовано і названо «призманом». З огляду на значну різницю валентного кута у молекулі і валентного кута sp^3 -гібридного атома Карбону, незважаючи на відносну стійкість молекули, призман повільно ізомеризується на бензен.

Інший англійський хімік Дьюар запропонував свою формулу для бензену (справа). На його думку, бензен являв собою циклічну молекулу, в якій атоми Карбону 2 та 3, 5 та 6 сполучалися подвійними зв'язками, а атоми Карбону 1 та 4 – одинарним зв'язком через усю молекулу. Сполуку з формулою бензену за Дьюаром синтезували у 1971 році. Дана сполука швидко і майже кількісно ізомеризується на бензен.

4.1. Порівнявши валентний кут sp^2 -гібридного атома Карбону та кут при стороні рівностороннього шестикутника, поясніть, чому бензен стійкіший за свої циклічні ізомери. Прим.: сума кутів у шестикутнику дорівнює 720° .

4.2. Щодо бензену, вкажіть невірне твердження:

а) Бензен є плоскою молекулою. Довжина зв'язків між атомами Карбону у бензені та етилені відрізняється

б) У бензені кратність зв'язків усереднена між одинарним та подвійним зв'язками, з огляду на їх спряження

в) Молярні маси бензену та призмани є ідентичними, оскільки молекули є міжкласовими ізомерами

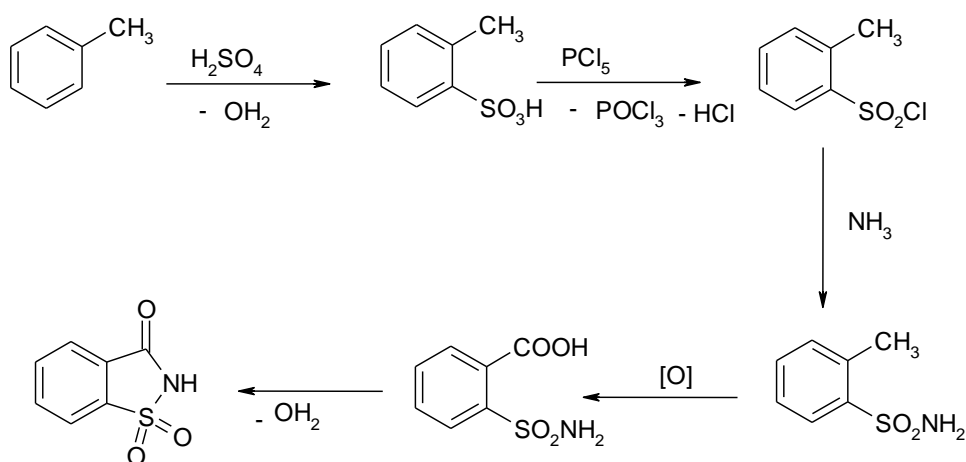
г) Бензен за Дьюаром не є стійким, оскільки діагональ шестикутника є довшою за його сторону. Довжина діагоналі перевищує довжину зв'язку як в алкенах, так і в алканах. Відтак, зв'язок легко розривається

г) Молярні маси призмани та бензену за Дьюаром перевищують молярну масу бензену за Кекуле, з огляду на відмінність у кількості атомів Гідрогену при sp^3 -гібридних атомах Карбону

4.3. При 90°C призма перетворюється на бензен наполовину за 11 годин. Реакцію почали о дванадцятій ночі 28 лютого 2008 року з 80 г призмани. О котрій годині і в який день призмани залишилося 5 г? Яка була масова частка призмани у суміші ізомерів у цей момент реакції?

5. Одним із найбільш використовуваних замінників цукру для діабетиків є сахарин (E954). Будучи у 500 разів солодшим від цукру, сахарин не проявляє вуглеводної будови. Відтак, ферменти, що перетравлюють вуглеводи, на нього не діють, і сахарин залишає організм у практично незмінному стані. З огляду на надзвичайно малу участь сахарину в обміні речовин, продукти на його основі можна вживати діабетикам.

Сахарин отримують синтетично, виходячи із толуену.

5.1. З огляду на вплив замісників у бензойному кільці на його активність до реакцій заміщення, поясніть, чому стартовою речовиною для отримання сахарину є толуен, а не бензенсульфокислота.

5.2. Щодо сахарину та його синтезу, вкажіть невірне твердження

а) Алкілювання бензену проходить легше, ніж для бензенсульфокислоти.

Остання орієнтує замісник в *m*-положення до себе

б) Негайне окиснення метильної групи толуену до карбоксильної пасивує бензольне ядро, утруднюючи введення сульфогрупи. Відтак, його проводять тільки після введення та модифікування сульфогрупи

в) В молекулі сахарину імінна група пов'язана із двома акцепторами електронів. Відтак, зв'язок N – H поляризується, і сахарин набуває здатності взаємодіяти з активними металами, утворюючи солі

г) Із 23 г толуену за синтезом можна отримати сахарин масою 61 г

г) При негайному окисненні метильної групи до карбоксильної бензенове ядро пасивується, сульфування утруднене. Заміщення йде по *m*-положенню

5.3. Упаковка таблеток аптечного сахарину містить 50 г суміші сахарину та Натрій карбонату. Масова частка останнього у суміші складає 2,4%. Знайдіть масу толуену, необхідну для отримання сахарину, що міститься в даній упаковці

7. Бензен певної маси проозонували. При цьому при взаємодії отриманої оксалатної кислоти із бертолетовою сіллю отримали Хлор (IV) оксид масою 108 г. Знайдіть початкову масу бензену

КОНТРОЛЬНА РОБОТА У БРАЗИЛЬСЬКОМУ СТИЛІ НА ТЕМУ «КАРБОНОВІ КИСЛОТИ»

Ткач В. В.

Чернівецький національний університет
ім. Ю. Федьковича, Україна

Кушнір М. В.

Чернівецька гімназія №5, Україна

Сторощук Н. М.

Чернівецький міський ліцей №3
медичного профілю, Україна

Гірка О. Ю.

Чернівецька ЗОШ №2, Україна

Дана контрольна робота є оригінальною методичною розробкою. При її підготовці автори орієнтувалися на завдання вступних іспитів з хімії, які були задані у різні роки у федеральних університетах Бразилії. В них формулювання умови задачі здійснюється через прикладне застосування знань з теми «Карбонові кислоти», опис цікавих фактів та активізацію міжпредметних зв'язків.

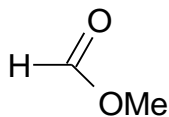
Для учнів 10 – 11 кл. Тривалість – 45 – 90 хв.

Варіант I

1. Найпростішою в ряду карбонових кислот є метанова, також відома як мурашина. Вона часто застосовується як інсектицид у бджолярстві для боротьби із комахами-шкідниками, відомих під назвою «їздці». Солі метанової кислоти називаються «форміатами» (від лат. Formica, порівн. порт. Formiga).

З іншого боку, однак, вона є надзвичайно отруйною речовиною, що може утворюватися і в організмі при отруєнні метанолом, формальдегідом, а також при вживання грибів деяких отруйних видів, що містять її похідні. Саме тому в

якості реагента, розчинника та інсектициду, якщо це можливо, використовують естери метанової кислоти, одним із яких є метилметаноат або метилформіат.

1.1. Запишіть реакцію отримання метилметаноату із відповідної кислоти та спирту.

1.2. Щодо метанової кислоти та метилметаноату вкажіть невірне твердження

а) метилметаноат є міжкласовим ізомером оцтової кислоти

б) метилметаноат утворюється за реакцією двох продуктів диспропорціювання метаналу

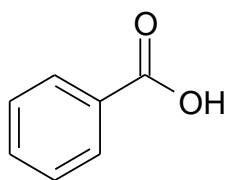
в) при реакції 69 г метанової кислоти і 48 г метанолу утворюється естер масою 90 г

г) при розкладі метанової кислоти у присутності концентрованої сульфатної кислоти утворюється карбон (IV) оксид та вода

г) при окисненні метанової кислоти за альдегідною групою утворюється слабка неорганічна кислота, яка негайно розкладається на газоподібну та рідку речовину

1.3. У трьох пляшках знаходиться рівна кількість метанолу. В другій пляшці метанол окиснили до форміатної кислоти і додали туди вміст першої, отримавши продукт масою 84 г. В третій пляшці метанол окиснили до форміатної кислоти і, дещо нагрівши пляшку у присутності концентрованої сульфатної кислоти, отримали газ, що за н.у. зайняв об'єм прямокутного паралелепіпеда розмірами 80x49x8 см. Знайдіть масу метанолу у кожній пляшці

2. Як відомо, бензен є стійкою ароматичною системою, яка не знебарвлює бромну воду і не окиснюється за звичайних умов водним розчином калій перманганату. Однак, арени, які містять хоча б один атом Карбону у бічному ланцюгу легко ним окиснюються. Незалежно від довжини бічного ланцюга, утворюється карбонова кислота, відома як бензойна.

Її солі та естери мають широкий спектр застосування. Наприклад, Натрій бензоат є консервантом (E211), що сприяє тривалому зберіганню м'ясних та рибних продуктів, маргарину, майонезу, кетчупу, солодких газованих напоїв. Натрій бензоат застосовується Coca-Cola company з 1908 року. В свою чергу, Купрум (II) бензоат – добавка, з допомогою якої можна отримати синє забарвлення феєрверків. Також його застосовують для стримання корозії, а також як каталізатор при отриманні гуми.

Метилбензоат використовується як ароматизатор, оскільки має приємний запах плодів дерева фейхоа. Також метилбензоат використовується для дресирування службових собак для пошуку деяких наркотичних засобів. Взагалі естери бензенової кислоти містяться в деяких ароматичних бальзамах (толуанському та перуанському)

2.1. Запишіть реакції отримання бензойної кислоти із толуену, етилбензену, н-пропілбензену та кумену. Запишіть реакції отримання Натрій та Купрум (II) бензоатів і бензойної кислоти і відповідних реагентів. Прийміть до уваги, що Купрум (II) бензоат слабозчинний у воді

2.2. Щодо бензойної кислоти та її солей, вкажіть вірне твердження

а) На відміну від неорганічних кислот, бензойна кислота реагує з металічною міддю з утворенням відповідної солі та водню

б) Бензойна кислота за силою слабша за насичені карбонові кислоти, оскільки карбоксильна група вступає у спряження із бензеновим ядром, що сприяє зменшенню рухливості атома Гідрогену при карбоксильній групі

в) При дії натрію на 61 г бензойної кислоти утворюється водень об'ємом 11,2 л

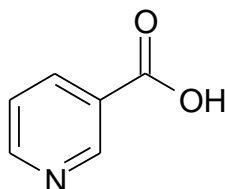
г) Молярна маса Натрій бензоату приблизно дорівнює атомній масі Карбону у квадраті

г) Масова частка Купруму у Купрум (II) бензоаті складає приблизно 21%

2.3. При прожарюванні 45 г кристалогідрату Купрум (II) бензоату утворилася безводна сіль і стільки ж води, скільки в іншій пробірці утворилося при нейтралізації Натрій гідроксидом бензойної кислоти масою 45, 75 г. Знайдіть формулу кристалогідрату

3. Відкриття Колумбом Америки у 1492 році було важливою подією в історії людства. Воно посприяло не лишень появі у Європі корисних харчових та кормових культур (кукурудзи, картоплі, квасолі, тютюну), а й шкідливих звичок – таких як тютюнопаління.

Основним алкалоїдом тютюну (*Nicotiana tabacum*) є нікотин. Його біосинтез відбувається у коренях, а накопичення – у листях тютюну. Однак, при окисненні нікотину утворюється корисна речовина – нікотинова кислота, яка вважається одним із вітамінів групи В (вітамін В3 або вітамін РР)

Нікотинова кислота міститься у житньому хлібі, буряку, гречці, квасолі, м'ясі, грибах, фруктах (ананас та манго). Нестача вітаміну РР призводить до захворювання, відомого як пелагра.

3.1. Запишіть три реакції, які б підтвердили властивості нікотинової кислоти як карбонової кислоти

3.2. Щодо нікотинової кислоти вкажіть невірне твердження

а) На відміну від бензойної кислоти, нікотинова кислота може проявляти також і основні властивості за атомом Нітрогену з утворенням солей

б) Нікотинова кислота у полярних розчинниках може утворювати біполярні йони, також відомі як цвіттер-йони.

в) При взаємодії 41 г нікотинової кислоти із 13 г металічного калію утворюється кількість водню, що відповідає звичайному дробу $3^{44}/60$ моль

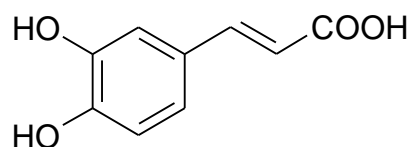
г) Нікотинова кислота має три ізомери. Ізомерія заснована на положенні карбоксильної групи відносно гетероатома Нітрогену

г) Нікотинова кислота є однією із трьох ізомерних піридинкарбонових кислот. Інші два ізомери відомі як піколінова та ізонікотинова кислоти

3.3. 82 г нікотинової кислоти ввели в реакцію з сумішшю металевих міді і кальцію масою 30 г. При цьому отримали сіль масою $94\frac{2}{3}$ г.

Вкажіть масову частку металів у суміші

4. Однією із найвідоміших природних карбонових кислот є кавова. Вперше її виділили із кавових зерен, однак знаходиться вона практично у всіх рослинах, оскільки є проміжним продуктом у синтезі лігніну – будівельного матеріалу для клітинних стінок. Кавова кислота одночасно є представником фенолів та карбонових кислот.

Кавова кислота, як показують дослідження, гальмує ріст і розвиток ракових клітин, а також проявляє імуномодулюючу і протизапальну активність.

4.1. Запишіть три реакції, які б охарактеризували кавову кислоту як фенол і як карбонову кислоту

4.2. Щодо кавової кислоти, вкажіть вірне твердження

а) Кавова кислота реагує з металами і по карбоксильній групі, і по фенольному гідроксилу. З лугами, однак, кавова кислота реагує тільки по карбоксильній групі

б) Кавова кислота реагує з Ферум (III) хлориду з утворенням звичайної – некомплексної солі

в) На відміну від інших карбонових кислот, кавова не витісняє карбонатну кислоту зі своєї солі, оскільки є ще й фенолом

г) При реакції 90 г кавової кислоти із 60 г Натрій гідроксиду утвориться сіль масою 205 г

г) Кавова кислота, знебарвлює бромну воду, оскільки містить ненасичений фрагмент і орієтанти першого роду у бензольному ядрі

4.3. 45 г кавової кислоти прореагували з Літій гідроксидом масою 12 г. Знайдіть масу утвореної солі. Запишіть її формулу, прийнявши до уваги, що з лугом реагує в першу чергу карбоксильна група.

5. Як відомо, кислоти реагують зі спиртами, утворюючи воду і сполуки, названі естерами. Для фенолів, однак, цей процес утруднений. Відтак, для отримання естерів фенолів послуговуються більш реакційноздатними похідними.

Для синтезу, наприклад, фенілацетату, на етанову кислоту діють Фосфор пентахлоридом з утворенням речовини А, Фосфор оксотрихлориду і хлоридної кислоти. Надалі, на речовину А діють речовиною В, отриманою за реакцією фенолу з металевим натрієм з утворенням шуканого естеру та кухонної солі.

5.1. Запишіть вищезгадані реакції та ідентифікуйте речовини А та В

5.2. Щодо реакцій вкажіть невірне твердження

а) Речовина В взаємодіє з етановою кислотою з утворенням Натрій етаноату і фенолу

б) Речовина А вступає з бенzenом у реакцію Фріделя-Крафтса. При цьому утворюється кетон, відомий як ацетофенон

в) Речовина А містить тривалентний атом Фосфору, безпосередньо сполучений із Карбоном і Хлором

г) Із 157 г речовини А і 232 г речовини В утворюється естер масою 272 г

г) Якщо замінити Фосфор пентахлорид газоподібним хлором, відбудеться реакція заміщення іншого фрагмента кислоти

5.3. Скільки потрібно етанової кислоти та фенолу, щоби отримати фенілацетат масою 119 г?

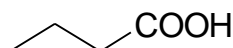
6. При реакції 20 г кислоти з Натрій карбонатом утворився газ об'ємом 3,2 л (н.у). Яка формула кислоти, якщо відомо, що вона містить потрійний зв'язок.

Варіант II

1. Однією із найважливіших карбонових кислот, що синтезуються природним чином в організмі людини є бутанова. Вона є основним

енергетичним матеріалом для клітин кишкового епітелію (покривної тканини) і служить для підтримання гомеостазу. Показано, що нестача бутанової кислоти в організмі підвищує ризик кишкових виразок та ентероколітів, оскільки вона проявляє протизапальну та протиракову дію, впливає на апетит і попереджує розвиток оксидативного стресу. Оскільки бутанову кислоту та її естери знайдено у вершковому маслі, її відповідно і називають масляною, а її солі – бутиратами (англ. Butter)

1.1. Проілюструйте трьома реакціями властивості бутанової кислоти як карбонової кислоти.

1.2. Щодо бутанової кислоти вкажіть невірне твердження

а) бутанова кислота має один структурний ізомер положення карбоксильної групи, відомий як ізобутанова кислота

б) міжкласовими ізомерами бутанової кислоти є метилпропіонат, етилацетат, пропілформіат та ізопропілформіат

в) при спалюванні бутанової кислоти маса Карбон діоксиду буде вдвічі переважати масу вихідної кислоти

г) при реакції бутанової кислоти із газоподібним хлором утворюються хлоробутанові кислоти. При цьому заміщуються атоми Гідрогену при метильній групі скраю молекули

г) при реакції бутанової кислоти із етанолом утворюється естер, названий етилбутиратом. Він має характерний запах ананасу

1.3. В лабораторії було дві пляшечки етанолу. В одній із них на етанол подіяли окисником діетилазодикарбоксилатом з утворенням речовини А, здатної вступати в реакцію срібного дзеркала. Під дією лужного середовища речовина А вступила в реакцію з утворенням речовини В, що також вступає в реакцію срібного дзеркала, але, на відміну від речовини А, вступає в реакцію приєднання за кратним зв'язком. При гідруванні речовини В на нікелевому каталізаторі утворилася речовина С, що окиснюється до карбонової кислоти D, реакція якої з етанолом з другої пляшки призвело до появи сполуки з запахом

ананасу, масою 55 г. Ідентифікуйте речовини і знайдіть масу етанолу в кожній пляшці.

2. Однією із найважливіших реакцій солей карбонових кислот є їх декарбоксілювання при нагріванні у лужному середовищі, відоме як реакція Дюма. Нею часто користуються для отримання вуглеводнів в лабораторних умовах. Альтернативою є електроліз Кольбе.

Наприклад, під дією Натрій гідроксиду при нагріванні на Натрій ацетат утворюється Натрій карбонат і газуватий метан.

2.1. Запишіть реакцію Дюма для Натрій пропіонату, Натрій бутирату та Натрій ізобутирату

2.2. Щодо реакції Дюма, вкажіть вірне твердження

а) В умовах реакції Дюма із солі пропанової кислоти можна виділити газоподібний пропан

б) І бутирати, і ізобутирати в умовах реакції Дюма утворюють один і той самий вуглеводень

в) В умовах реакції Дюма із 41 г Натрій ацетату утворюються 10 г газоподібної речовини

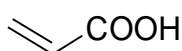
г) При лужному гідролізі ізопентилацетату утворюється сіль, яка в умовах реакції Дюма утворює бутан

г) При лужному гідролізі бутилформіату утворюється сіль, яка в умовах реакції Дюма утворює пропан

2.3. Яка маса солі необхідна для того, щоби в умовах реакції Дюма отримати пропан такої ж маси, як і Карбон діоксид, утворений при спалюванні 20,7 г етанолу

3. Під органічним склом розуміють прозорі полімери на основі різних вінілових мономерів. Перевагою органічного скла над неорганічним є вища міцність, мала густина, легкість у формуванні та обробці.

Одним із мономерів, що застосовується при отриманні оргскла є пропенова (акрилова).

Вона використовується в синтезі полімерів як самостійно, так і в вигляді похідних (поліакриламід, поліакрилонітрилу та інших).

3.1. Напишіть реакцію полімеризації акрилової кислоти, прийнявши до уваги, що мономерні ланки зшиваються за принципом «голова до хвоста»

3.2. Щодо акрилової кислоти, вкажіть невірне твердження

а) акрилова кислота утворена внаслідок окиснення альдегіду, відомого під назвою акролеїн

б) кислотні властивості акрилової кислоти більш виражені, ніж у аліфатичних кислот, з огляду на спряження подвійного зв'язку між атомами Карбону з подвійним зв'язком карбоксильної групи

в) реакція акрилової кислоти із газоподібним хлором відбувається як реакція заміщення

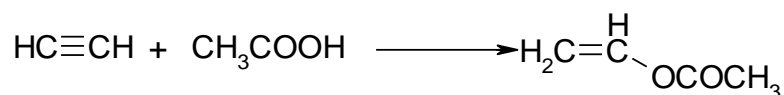
г) При реакції 12 г акрилової кислоти з металічним калієм утворюється сіль масою $18\frac{1}{3}$ г

г) Акрилова кислота приєднує галогеноводні. При цьому приєднання йде проти правила Марковникова.

3.3. Суміш метаналю та етаналю обробили лугом і нагріли. В результаті утворився альдегід, окиснення якого призвело до утворення 144 г акрилової кислоти. Знайдіть маси кожного з альдегідів у суміші

4. Одним із найчастіше використовуваних у світі клеїв є так званий клей ПВА. Він відноситься до термопластичних клеїв і не є токсичним. Іншими перевагами клею ПВА є добра еластичність і ударостійкість клейових сполучень, а також те, що при висиханні клей стає прозорим. Серед недоліків цього клею варто назвати низьку водостійкість, низьку термостабільність та повзучість клейового сполучення при постійному навантаженні.

Абревіатура ПВА розшифровується як «Полівінілацетат». Відтак, головним складником клею є полімер, мономер якого є вініловим естером ацетатної кислоти. Так як вініловий спирт не є стійким (що підтверджує правило Ельтекова), вінілацетат, як і інші вінілові естери отримують за реакцією приєднання відповідних карбонових кислот до ацетилену.

4.1. Запишіть реакцію полімеризації вінілацетату, прийнявши до уваги, що сполучення мономерних ланок відбувається за принципом «голова до хвоста»

4.2. Щодо вінілацетату та його полімеру вкажіть вірне твердження

а) При лужному гідролізі вінілацетату утворюється Натрій ацетат та ацетальдегід

б) Вінілацетат є естером акрилової кислоти та метанолу

в) При реакції 13 г ацетилену з 30 г кислоти утворюється мономер масою 21,5 г

г) Полімеризація вінілацетату відбувається зі збереженням системи спряжених подвійних зв'язків

г) При лужному гідролізі полівінілацетату утворюється нестійкий спирт, який легко ізомеризується з утворенням поліакролеїну

4.3. Терези знаходяться в рівновазі. На правій шальці знаходиться металічна мідь, отримана відновленням 100 г Купрум (II) оксиду воднем, на іншій – Кальцій карбід та гиря. Відомо, що при гідролізі відповідної кількості Кальцій карбід і приєднання до отриманого ацетилену відповідної кількості ацетатної кислоти утвориться вінілацетат масою на 2,4 г більшою за Кальцій карбід. Знайдіть масу гирі

УДК 378:61

**НАВЧАННЯ ЛОГІЧНОМУ ТА КЛІНІЧНОМУ МИСЛЕННЮ
СТУДЕНТІВ МЕДИКІВ СТАРШИХ КУРСІВ**

Третяк Наталія Григорівна

к.мед.н., доцент

Кудря Ірина Павлівна

к.мед.н., асистент

Шевченко Тетяна Іванівна

к.мед.н., доцент

Шапошник Ольга Анатоліївна

к.мед.н., доцент

Українська медична стоматологічна академія

м. Полтава, Україна

Штомпель Вікторія Юрївна

к.мед.н., доцент, викладач

Полтавський базовий медичний фаховий коледж

м. Полтава, Україна

Анотація: у статті висвітлені основні аспекти навчання логічному та клінічному мисленню студентів вищих навчальних медичних вузів на старших курсах. Логічне мислення розвивається під час формування логічної компетентності, що є основним інструментом лікарської діяльності, від якого залежить не тільки здоров'я, але і життя пацієнта. Викладачі клінічних кафедр розвивають у студентів медиків старших курсів клінічне мислення та допомагають оволодіти практичними навичками, а ступінь опанування ними визначає в подальшому кваліфікацію лікаря та якість надання медичної допомоги хворим. На практичних заняттях зі студентами випускниками необхідно проводити клінічні розбори хворих, де відкрито обговорюється ситуація, коли виказуються і розглядаються різні гіпотези, які фактично

базуються на теоретичних знаннях, логічному мисленні, переконливих аргументах та розвивають клінічне мислення у майбутнього лікаря.

Ключові слова: клінічне мислення, логічна компетентність, практичні навички.

«Недостатньо лише мати хороший розум,
головне - це добре застосовувати його»

Р. Декарт

Якість підготовки спеціалістів медиків набуває все більшої актуальності і передбачає формулювання чітких цілей, методів та критеріїв їх досягнення. Нині провідною метою навчального процесу у вищому медичному закладі є формування особистості лікаря, який уміє сприймати необхідну інформацію, самостійно здобувати і використовувати її на практиці, вирішувати складні клінічні завдання [1, с. 133].

Мислення лікаря підкоряється загальним законам, що забезпечують його ефективність – законам логіки. Логічний аналіз застосовується в клінічній медицині для діагностики захворювань. Будь-яке захворювання описується як комплекс характерних симптомів та синдромів, які вирізняють його з поміж інших схожих хвороб.

Сучасного лікаря важко уявити без добре сформованої логічної компетентності. Не можна вірно встановити діагноз, провести диференційну діагностику, використовуючи суто формальний підхід. Для цього недостатньо вивчення спеціальної медичної літератури. Майбутнім лікарям необхідно постійно вдосконалювати володіння дедуктивним методом доведення та спростування тверджень, що є основою логічної компетентності, а для цього студентам необхідні ґрунтовні знання законів логіки та добре розвинені навички та їх використання.

Логічне мислення майбутнього лікаря в процесі постановки первинного діагнозу з подальшим його диференціюванням базується на обліку асоціативних співвідношень симптомів та синдромів. Від мистецтва володіння

методами диференційного діагнозу залежить кваліфікація лікаря та якість надання медичної допомоги хворим [2, с. 66].

Велику роль в цьому відіграє інтуїція і образні уявлення лікаря. Отримана інформація про хворого носить символічний (багатозначний) і образний характер. Ні у кого вже не викликає особливого сумніву той факт, що інтуїція, досить тісно пов'язана з образним мисленням, відіграє значну роль у формулюванні первинних гіпотез.

У той же час, інтуїція і образне мислення – два незалежні механізми, які можуть взаємодіяти в тих випадках, коли один ініціює прояв іншого. Інтуїція лікаря сприяє вибору раціонального шляху обстеження хворого, що оптимізує діагностичний процес.

Образ стану (хвороби) у різних лікарів забарвлений їх баченням хворого, пов'язаний з асоціаціями, зумовленими уявленнями про прояви даного захворювання на основі особливостей особистої практики.

Лікар, здатний на інтуїтивні рішення, як правило, володіє досить високим ступенем впевненості в своєму припущенні, що базується на його знаннях про роль обмеженого числа симптомів, виявлених при початковому огляді пацієнта.

Образне мислення ґрунтується не тільки і не скільки на аналізі окремих симптомів, скільки на наявному обліку їх зв'язків, асоціацій з іншими ознаками, в тому числі, які піддаються безпосередньому спостереженню.

Логічне мислення не є вродженим, тому його можна і потрібно розвивати різними способами. Студентам логіка допоможе у процесі оволодіння різноманітною інформацією, з якою вони зустрічаються під час вивчення внутрішніх хвороб та у їх практичній діяльності. Згодом, у ході подальшої самоосвіти, логіка допоможе розрізняти головне та другорядне, критично сприймати різні визначення і класифікації понять, підбирати форми доказу своїх істинних суджень та заперечення хибних. Це лише деякі із позитивних аспектів, які дає людині вивчення логіки як науки про закони і форми правильних міркувань.

Де ж і як виховується клінічне мислення? У студентів медичного профілю це відбувається під час навчання на клінічних кафедрах, та в першу чергу в клініці внутрішніх хвороб, яка складає основу медичної освіти лікаря будь-якої спеціальності. Тільки тут хвороба пацієнта може бути проаналізована викладачем у всьому обсязі, і, таким чином, клінічні розбори хворих слугують основою розвитку клінічного мислення [3, с. 72].

Тому навчання студентів випускників необхідним практичним навичкам і логічному мисленню – найважливіше завдання викладання внутрішньої медицини, яке з успіхом можна вирішувати під час навчання у вузі.

Перед викладачем клінічної кафедри стоїть завдання не лише донести до студентів теоретичні знання про різні нозологічні форми захворювань, але і розвинути в них клінічне мислення та допомогти оволодіти певними практичними навичками. Ступенем опанування принципами клінічного мислення, що залежить від особистого досвіду, пройденої школи навчання, рівня теоретичної підготовки спеціаліста, і визначається кваліфікація лікаря.

На практичних заняттях викладач має проводити аналіз конкретних клінічних ситуацій, що підвищить ефективність пізнавальної діяльності студентів.

Метод аналізу різноманітних кейсів розвиває здатність до аналізу життєвих і професійних завдань. Отримуючи певну інформацію від пацієнта, студент повинен визначити: чи є проблема, в чому вона полягає, окреслити своє ставлення до ситуації, запропонувати варіанти вирішення проблеми. Робота в групі з аналізу ситуації дозволяє студентам не тільки краще засвоїти матеріал, але й розглядати різноманітні можливості та підходи до вирішення тієї чи іншої практичної задачі або проблеми [4, с. 15].

Технології аналізу ситуацій дозволяють розвивати аналітичні здібності та критичне мислення; більш осмислено з'єднувати теоретичні знання з практикою, формувати навик оцінки альтернативних варіантів в умовах невизначеності, точно виражати свою точку зору й аргументувати її, формувати

навик вирішення комплексних завдань, що має важливе значення для практичної діяльності майбутнього лікаря.

Більшість практичних занять за методикою організації є клінічними. Вони спрямовані на контроль засвоєння теоретичного матеріалу й формування практичних навичок та вмій, а також уміння аналізувати й застосовувати отримані знання для вирішення практичних завдань. Студенти під наглядом викладача працюють в палатах, обстежують хворих. Одним з основних моментів роботи є встановлення попереднього діагнозу, призначення плану обстеження і лікування хворого [5, с. 56]. Даний вид роботи направлений на формування у студентів уміння клінічного мислення, творчої уяви та моделювання тактики лікаря в конкретній клінічній ситуації.

Однією з активних технологій навчання при проведенні практичних занять є аналіз конкретних ситуацій – один з найбільш ефективних і поширених методів організації активної пізнавальної діяльності студентів. Питання лиш полягає в тому, щоб забезпечити цей процес навчання біля ліжка хворого з проведенням обов'язкового фізикального обстеження пацієнтів із залученням, по можливості, максимальної кількості студентів. Правильна побудова і формулювання діагнозу є складним процесом оперування думками, судженнями і поняттями. І кожна з цих форм мислення вимагає неухильного дотримання законів логіки. Неможливо встановити діагноз без спілкування з хворим, без всебічного аналізу його стану безпосередньо в лікарняній палаті. Клінічно мислити – це значить думати логічно, розвиваючи у себе здібність спостерігати за хворим. При цьому треба пам'ятати, що заключний діагноз завжди повинен базуватися на беззаперечних доказах, які отримані при проведенні всебічного клінічного обстеження пацієнта, визначенні основних синдромів, диференційній діагностиці і тільки після цього призначенні адекватного лікування.

На практичних заняттях зі студентами старших курсів необхідно проводити клінічні розбори хворих – відкрите обговорення ситуації, коли виказуються і розглядаються гіпотези (початкові, загальні діагностичні та ін.),

які фактично базуються на теоретичних знаннях, логічному мисленні та переконливих аргументах.

Уміння клінічно мислити у майбутнього лікаря, який має певний запас теоретичних знань, не з'являється одразу. Воно формується впродовж багатьох років кропіткої роботи під керівництвом досвідчених наставників, які володіють методами клінічного мислення. Ось чому, не випадково, не існує заочної форми навчання в медичних вузах.

Логічне мислення, що розвивається під час формування логічної компетентності, є основним інструментом лікарської діяльності, від якого залежить не тільки здоров'я, але і життя пацієнта. Логічний підхід до мислення на основі сучасних медичних знань є невід'ємною передумовою розвитку не тільки теоретичної, але і практичної медицини [6, с. 46].

Правильна побудова і формулювання діагнозу є складним процесом оперування думками, судженнями і поняттями. І кожна з цих форм мислення вимагає неухильного дотримання законів логіки. Успішність, правильність і достовірність лікарських висновків з'являються тоді, коли укладення доведені, глибоко продумані, проаналізовані і усвідомлені. Аналіз же розумового процесу неможливий без урахування законів логіки [7, с. 84].

Під час навчання в медичному вузі необхідно підготувати умови для розвитку у студентів медичної логіки. Особливо важливо формувати у майбутніх лікарів спостережливість, уміння виявляти «малу» симптоматику – дрібні зрушення у вигляді хворого, його поведінці, мові і т.д. При цьому вкрай важливо дотримуватися суворої послідовності при обстеженні кожного пацієнта.

На думку А.Ф. Білібіна і Г.І. Царегородцева: «Клінічне мислення – це та інтелектуальна, логічна діяльність, завдяки якій лікар знаходить особливості, характерні для даного патологічного процесу у даній конкретній особистості. Лікар, що опанувала клінічним мисленням, вміє аналізувати свої особисті, суб'єктивні враження знаходити в них загальнозначуще, об'єктивне; він також вміє дати своїм уявленням адекватне клінічне тлумачення».

Таким чином: мислити логічно – це значить мислити точно і послідовно, не допускати протиріч у своїх міркуваннях, вміти розкривати логічні помилки. Ці якості мислення мають велике значення в будь-якій області наукової і практичної діяльності, в тому числі медичній.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Лисаченко О.Д. Роль міждисциплінарної інтеграції у формуванні клінічного мислення студента / О.Д. Лисаченко // Вісник проблем біології і медицини. – 2012. – Вип. 3, т. 2 (95). – С. 133 – 135.

2. Третьяк Н.Г. Значення вивчення внутрішніх хвороб у фаховій підготовці лікаря / Н.Г. Третьяк, В.Ю. Штомпель, І.П.Кудря, О.А. Шапошник // New trends and unresolved issues of preventive and clinical medicine. Abstracts of the International scientific and practical conference, Lublin, Republic of Poland, 25–26 September 2020. – Lublin: Publishing House “Baltija Publishing”, 2020. – P. 65 – 69. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-81-5-2.15>

3. Дудченко М.А. Клінічне мислення – основа лікарської професії / М.А. Дудченко, Н.Г. Третьяк, М.О. Дудченко, І.П. Кудря // Удосконалення якості підготовки лікарів у сучасних умовах: матеріали наук.-практ. конф. з міжнародною участю (Полтава, 24 березня 2016 р.). – Полтава, 2016. – С. 72 – 73.

4. Беляєва О.М. Деякі аспекти викладання клінічної термінології студентам-іноземцям / О. М. Беляєва // Особливості організації навчально-виховного процесу зі студентами-іноземцями у медичному вузі: матеріали доповідей навч.-метод. конф. – Полтава, 2003. – С. 14–17.

5. Шляхи оптимізації проведення лікарської виробничої практики з внутрішньої медицини у студентів 4 курсу медичних вузів в умовах Болонського процесу / Є.О. Воробйов, Т.І. Шевченко, С.І. Сорокіна, І.П. Кудря, О.А. Шапошник // Медична освіта. – 2011. – № 3. – С. 55 – 58.

6. Іванчук М.А. Розв'язання логічних задач як засіб формування логічної компетентності у студентів вищих медичних навчальних закладів / М.А. Іванчук // Фізико-математича освіта. – 2018. – вип. 3 (17). – С. 46 – 50.

7. Томнюк Н.Д. Аналогия как одна из форм диагностического мышления врача / Н.Д. Томнюк, Е.П. Данилина, В.Р. Кембель // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2017. – № 9. – С. 83 – 85.

УДК: 364-786:004.946-053-055-058

**СПЕЦИФІКА ВПЛИВУ ВІКОВИХ, СОЦІАЛЬНИХ ТА ГЕНДЕРНИХ
ФАКТОРІВ НА ЗАСТОСУВАННЯ VR-ТЕХНОЛОГІЇ У ЛІКУВАЛЬНО-
РЕАБІЛІТАЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ**

Троценко Олексій Володимирович

старший викладач

Харківський Національний Медичний Університет

Циб Катерина Олександрівна

студентка

Харківський Національний Медичний Університет

Анотація: В даній роботі автори звернули увагу на вікові, соціальні та гендерні стереотипи в якості факторів, які впливають на ефективність застосування технологій доповненої та віртуальної реальності в лікувально-реабілітаційному процесі. В умовах динамічного просування вказаних технологій у медичну практику та боротьби за якість надання подібних послуг, актуальність даної тематики постійно зростає.

Ключові слова: віртуальна реальність, кібер-простір, віртуальна особистість, стереотип, світогляд.

В наш час використання інформаційних систем в медицині з кожним роком набирає все більших об'ємів і важко назвати хоча б одну медичну галузь, де б вони не використовувалися. Все більшої уваги приділяється технологіям доповненої реальності (AR) та віртуальної реальності (VR), як одним із засобів поєднання всіх відомих інструментів трансляції суспільного досвіду у лікувальній практичній діяльності. Провідні наукові і клінічні медичні центри вже мають чудові напрацювання у цьому питанні.

Так, в клінічних центрах США, ЕС, Китаю та Південної Кореї успішно проводяться експериментальні сеанси VR-технологій з лікування акрофобії і

тривожних станів і наркозалежності, допомогти пацієнтам долати страхи, пов'язані з польотами, або клаустрофобію [1]. За допомогою VR-технології, яка пацієнтам замість чотирьох стін лікарняної палати може реалістично демонструвати дивовижні гірські пейзажі або створити ефект присутності і поплавати з дельфінами в океані. Тобто, віртуальна реальність забезпечує контрольоване середовище, у якому пацієнти можуть зіткнутися зі своїми страхами і спробувати реалізувати стратегії їх подолання.

Сучасний світовий ринок AR/VR-технологій демонструє своє бурхливе зростання. Наприклад, аналітики компанії Goldman Sachs зробили прогноз, згідно якого до 2025 року об'єм ринку використання віртуальних послуг досягне 35 млрд дол., з них у сфері медичних послуг - 6,1 млрд дол. [2, с. 93]. Кількість користувачів досягне 315 млн. активного населення планети. У той же час, можливості віртуальних технологій в медицині ще повністю не розкрито, технічна апаратура коштує досить дорого, а методика застосування AR/VR-технологій у лікуванні знаходиться лише на стадії активної розробки.

В першу чергу, дослідники звертають увагу на труднощі у технічному забезпеченні та недостатність програмного забезпечення, що гальмує розвиток даної сфери та знижує ефективність застосування у лікувальній практиці. Проте, є й інші важливі фактори, які можуть здійснювати вплив на ефективність застосування AR/VR-технологій в лікувально-реабілітаційному процесі, і вимагають свого серйозного аналізу.

Розглядаючи дану проблематику необхідно весь час триматися орієнтиру відносно сутності самого явища «віртуальне» та його смислового поля, особливостей віртуального світогляду і віртуальної сфери діяльності. Віртуалізація – це процес переведення в кіберпростір людської діяльності, який частково або повністю підміняє соціальну реальність віртуальною. Віртуалізація суспільства рухається у напрямі заміщення реальних соціальних відносин їхніми віртуальними образами. У віртуальному просторі комп'ютерні технології формують новий, символічний світ, який існує паралельно з реальним фізичним світом і стає такою самою невід'ємною частиною буття, як і

навколишня дійсність. Розвиток політики, економіки, науки, військової та інших сфер соціуму все більше залежать від віртуальних конструкцій, ніж від реальних вчинків і речей.

Перебуваючи в умовах кібер-простору, людина потрапляє в нові форми існування, яка змінює її особистість як цілісну систему, що дає підстави говорити про незворотню трансформацію свідомості. [3, с. 29]. У віртуальному просторі можна створювати відмінні від реального світу фізичні закони, формувати зовсім інші стереотипи поведінки і культурні цінності. Тривале перебування в кіберпросторі може настільки змінювати нашу свідомість, чуттєво-емоційний досвід і поведінку, що правомірно говорити про формування нового типу особистості – «віртуальної особистості» [4, с. 14].

Саме цей аспект є важливим, тому що він виводить нас на проблему вікових, соціальних та гендерних факторів у долученні до кібер-простору. Віртуальні технології, які легко опановують люди поколінь Y і Z, доволі важко даються людям, що народилися до їх появи. Попередні покоління до них не адаптовані, часто лякаються і стають закритими для сприйняття. Через упереджене ставлення та страх значна частина людей похилого віку уникає його використання. В такому випадку використання VR-технологій для лікування або не має сенсу, оскільки літні пацієнти їх майже не сприймають, або потребує тривалого підготовчого етапу. У той же час, за дослідженнями останніх років динаміка ступеню залучення до комп'ютеризації старшого покоління зростає, наприклад, кількість респондентів серед 65-літніх і старше з 2012 року до 2017 року зросла з 5 до 13,7% [5, с. 104]. Як ми бачимо із наведеної вище статистики, старше покоління все більше взаємодіє з кіберпростором. Крім того, є фактор звикання: через певну кількість сеансів індивід краще орієнтується та взаємодіє з віртуальним простором. Хоча дані показники свідчать про скорочення цифрового розриву між поколіннями, але ще довгий час цей фактор буде впливати на ефективність застосування VR-технологій у лікувальному процесі.

Отже, методика VR-технологій при лікуванні літніх людей повинна відрізнятися від застосування таких технологій до молоді, а також має займати більш тривалий період. Остання обставина суттєво вплине на вартість лікування, що виводить нас на іншу проблему – економічна спроможність пацієнтів. Можливість доступу до віртуальних технологій відрізняється в залежності від економічного статусу як конкретного індивіда, так і цілої країни. На думку дослідника О.В. Волченко «базовою підставою для цифрової нерівності є наявність доступу до всесвітньої інформаційної мережі...» [6, с. 166]. Більшість пацієнтів похилого віку є пенсіонерами і не можуть дозволити собі дороге лікування. Крім того, в таких країнах як Україна, більшість основна маса населення не здатна фінансово забезпечити собі доступ до високих технологій та дорогих засобів лікування.

Ще одним фактором, який необхідно ґрунтовно досліджувати для формування ефективної методики VR-технологій в медицині є гендерні стереотипи. Питання про різницю у сприйнятті VR-простору між чоловіками і жінками досі залишається відкритим і викликає наукову полеміку. Цікаве дослідження на цю тему, серед молоді віком від 16 до 45 років, було здійснено науковцями Національного дослідницького Томського державного університету у 2019 році. За основу було взято відношення молоді до участі в іграх у кібер-просторі. На питання, чи існують відмінності у сприйнятті ігор у кібер-просторі чоловічою і жіночою аудиторією процентне відношення розподілилося таким чином: 33% опитуваних вважають, що відмінності існують і вони досить очевидні, 47% погоджуються з існуванням відмінностей, проте не вважають їх значними [7, с. 364]. Лише 20% респондентів не бачать різниці в цьому питанні між жінками і чоловіками. Таким чином, більшість людей є впевнені, що різниця у сприйнятті кібер-простору існує.

Аналізуючи причини виникнення даних відмінностей, автори схиляються до кількох важливих чинників. По-перше, відмінності у сприйнятті VR-простору зумовлені тим, що з самого дитинства закладено відмінності у вихованні і формуванні траєкторії світорозуміння та світосприйняття. Сім'я,

школа і суспільство протягом всього життя людини підтримують такий порядок. Як приклад можна навести розповсюджений поділ – «дівчинки з дитинства грають в ляльки, а хлопчики грають у машинки та війну». По-друге, відмінності зумовлені існуючими суспільними стереотипами, на зразок того, що «дівчатка не зацікавлені в тому, щоб грати у відеоігри, вони частіше зайняті тим, що доглядають за собою» [7, с. 367]. Аналізуючи таку ситуацію, дослідники наводять пояснення самих респондентів, які вважають що різниця зумовлена відмінностями в жанрових уподобаннях дівчат і юнаків. Дівчатам подобаються візуальні новели та ігрові симулятори, а юнакам стратегії та шутери. Дівчата звертають увагу на стилістичне оформлення, відпрацьованість і ефектність персонажів, музики, наближеність до реальності. Юнаки цінують складність, азарт, конкуренцію, змагальність. Все це наводить на висновок, що жінки і чоловіки просто шукають і знаходять в кібер-явищах різні речі.

Таким чином, вікові, соціальні та гендерні фактори мають достатні підстави для врахування їх специфіки у методиці застосування AR/VR-технологій у будь-яких вимірах людської діяльності. Можна продовжити ряд тих явищ, які можуть впливати на ефективність застосування кібер-технологій в лікувально-реабілітаційному процесі, і вимагають свого серйозного аналізу. Це і вплив специфіки тривалої професійної діяльності пацієнтів, і особливості релігійних вірувань та обрядовості, культурна спадщина, тощо. Методика застосування кібер-технологій в медицині лише розпочинає свій шлях і потребує ґрунтовного осмислення фахівцями різних сфер діяльності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Полякова А. Віртуальна реальність: лікує чи калічить. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2018/01/3/632717/> (дата звернення 10.12.2020).
2. Иванова А.В. Технологии дополненной и виртуальной реальности: возможности и препятствия применения//Стратегические решения и риск-менеджмент. 2018, №3 (108), с. 88-107.

3. Бондаренко Т. А. Трансформация личности в условиях виртуальной реальности. Ростов-на-Дону : Издат. центр ДГТУ, 2006. – 137 с.
4. Грушковська О. Віртуальна реальність у контексті сучасного соціуму// Соціологічні студії. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2017. № 2 (11). с. 11-15.
5. Максимова О.О. «Цифрова грамотність покоління «третього віку» як адаптаційний ресурс в умовах інформаційного суспільства». Соціологія та соціальні технології. 2018, № 2, с. 103-111.
6. Волченко О. В. «Динаміка цифрової нерівності в Росії». Моніторинг громадської думки: Економічні та соціальні зміни, 2016, № 5, с. 163-182.
7. Бабинович В.С., Рязанцева А.А., Дьячкова М.Д., Голыжбин В.В. Гендерно-возрастной анализ восприятия видеоигр. Материалы международной конференции по новым образовательным технологиям. Томск, 29–31 мая 2019 г.

ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Трухан Альона Григорівна

магістр

Кубіцький Сергій Олегович

к.п.н., професор

Національний університет біоресурсів і
природокористування України, м. Київ, Україна

Анотація. У статті висвітлюється проблема використання інтерактивних технологій як умови забезпечення інноваційної діяльності в закладі освіти. Робиться висновок, що використання інтерактивних технологій викликає в учнів інтерес до навчання, зацікавлення, підвищення результативності навчальної роботи, отримання додаткових можливостей для підтримки та спрямування розвитку особистості учня, творчого пошуку й організації спільної роботи вчителя та учня.

Ключові слова. Інновація, інноваційна діяльність, управління інноваційною діяльністю, інтерактивні технології, інтерактивне навчання.

Інтерактивне навчання – це насамперед діалогове спілкування між вчителем і учнем. Тому необхідно організувати навчальний процес таким чином, щоб практично всі учні виявилися залученими в процес пізнання.

Під час інтерактивного навчання учні реалізують свої інтелектуальні можливості, добре сприймають, засвоюють і відтворюють пройдений навчальний матеріал, демонструють глибокі та міцні знання теорії, здатні включитися у самостійний пізнавальний пошук. Широке впровадження інформаційних технологій дає можливість досягнення дидактичної мети. Використовуючи проект «Інтерактивне навчання» з географії на власному

досвіді спостерігаємо в учнів НВК № 167 інтерес до навчання, зацікавлення, підвищення результативності навчальної роботи, отримання додаткових можливостей для підтримки та спрямування розвитку особистості учня, творчого пошуку й організації спільної роботи вчителя та учня.

Загалом, технологія як феномен є важливою складовою частиною історії людства, формою вираження інтелекту, сфокусованого на розв'язанні важливих проблем буття, синтезом розуму здібностей людини.

Враховуючи зміст та масштабність змін, що будуть внесені в заклади освіти внаслідок здійснення інноваційної освітньої діяльності, визначається її рівень – всеукраїнський, регіональний чи рівень навчального закладу.

Сьогодні Інтернет став невід'ємною частиною нашого життя. Він є не тільки цінним джерелом інформації, а й чудовим засобом комунікації для людей. Комп'ютери проникли у всі сфери діяльності людини, починаючи з початкової освіти і закінчуючи вивченням найновітніших технологій. Сучасний освітній процес важко уявити без використання комп'ютеру та Інтернету.

Інтерактивне навчання – це сучасна потреба всього освітнього процесу.

Видавництвом «Ранок» створений проект «Інтерактивне навчання», який надає можливість учням проходити тестування з основних предметів та перевіряти якість та рівень своїх знань.

«Ніякого комп'ютеру та Інтернету доки уроки не будуть виконані», – таку фразу дуже часто можна почути від батьків. Проект «Інтерактивне навчання», навпаки присвячений тому, щоб долучити дітей до світу цікавої та корисної інформації. Завдяки ньому діти можуть відкрити для себе нові знання, займатися самонавчанням з цікавістю. Проект є другом дитини, який дозволяє дізнаватися багато нового та цікавого, є помічником у навчанні. Нові технології не стоять на місці, тому такий спосіб навчальної діяльності є сучасним, інноваційним та захоплюючим, підвищує комп'ютерну грамотність учнів.

Це реальні тести для підготовки до контрольних робіт за темами основних шкільних дисциплін. Усі завдання тестів розроблені кращими методистами та відповідають навчальним програмам.

Учні можуть дистанційно проходити більшість тестів з предметів абсолютно безкоштовно.

Структура тренувальних контрольних робіт, представлених на сайті, відповідає структурі реальних завдань для перевірки знань, які використовуються у закладах загальної середньої освіти.

Тести є різноманітними за своєю структурою: серед них є тести як закритого, так і відкритого типів (на визначення однієї правильної відповіді, декількох правильних відповідей, запитання на встановлення відповідності та послідовності, запис правильної відповіді).

Проект «Інтерактивне навчання» для вчителів має свої переваги. Кожний вчитель, який зареєструється на сайті, може отримати доступ до результатів учня з кожної теми у зручному табличному вигляді, формувати свої «Класи». Сайт дає можливість співпрацювати з учнем, перевіряти динаміку його успіхів.

Проект дає можливість учням скоригувати свою підготовку до контрольних робіт з предметів. Після проходження кожного тесту учень отримує не тільки автоматично розраховані бали. Результати тесту містять правильні та неправильні варіанти розв'язання, подані в кольоровому вигляді, що дає можливість учню сконцентрувати увагу на своїх досягненнях та помилках.

До того ж, при вирішенні ряду тестових завдань, зокрема з математики, учні отримують можливість ознайомитися з детальним ходом розв'язання кожного конкретного завдання.

Важливим моментом є те, що сайт проекту «Інтерактивне навчання» має дуже зручний, «доброзичливий» інтерфейс, який допомагає інтуїтивно знаходити потрібну інформацію. Частина курсів, зокрема завдання з іноземних мов, багато ілюстровані, що спрощує сприйняття матеріалу.

Кожен користувач сайту має свій профіль, в якому розміщений список його курсів, а також результатів до кожного тесту, завдяки чому можна спостерігати за динамікою свого самонавчання та поступовими успіхами. В разі

необхідності учень може надати вчителю доступ до своїх результатів проходження курсів.

Отже, проект «Інтерактивне навчання» – це проста, зручна і гнучка система підготовки до контролю знань з різних предметів. Ми віримо, що навчання є найкращою інвестицією у майбутнє, а, отже, прагнемо надавати такі освітні послуги, які дозволяють здобувати знання із максимальним комфортом для кожного учня.

Управління інноваційною діяльністю передбачає етапи реалізації :

1. Ініціація (від лат. *initiatio* - здійснення таїнств) – це діяльність, яка полягає у виборі мети та постановці завдань інновації, пошуку ідеї інновації, її обґрунтуванні та матеріалізації. Керівник закладу освіти, перш ніж розпочати впровадження інноваційних технологій, повинен проаналізувати.

2. Маркетинг інновацій (від англ. *market* - ринок) передбачає вивчення ринку споживачів інновацій, їх запитів, інтересів; систему дій з реалізації інновації, забезпечення її рекламою, організації «паблікрейшнз». Етика педагогічних інновацій ставить певні обмеження перед педагогами. Головною заповіддю має бути: «Не нашкодь!» – інновації не повинні руйнувати здоров'я дітей, самих педагогів.

3. Бенчмаркінг інновацій (від англ. *bench* - місце, *marking* - відмітити) є засобом вивчення діяльності організацій конкурентів з метою використання позитивного досвіду. Він може стосуватися аналізу характеристик результатів новацій та організації роботи з інноваціями. Бенчмаркінг охоплює комплекс засобів, що «дають змогу систематично знаходити, оцінювати позитивний досвід конкурентів чи компаній, які є лідерами у галузі, і використовувати його у своїй роботі».

4. Фронтування інноваційного ринку (від англ. *infront* - уперед) передбачає захоплення або відвоювання ринку діяльності інших організацій. Основними джерелами є дані досвіду конкурентів, спостереження за інноваційними процесами та їх результативністю, науково-методична

література, матеріали конференцій та семінарів, узагальнений передовий досвід тощо. Інноваційний пошук повинен бути постійним і системним.

5. Інжиніринг інновацій (від англ. engineering - винахідливість) означає проектно-консультаційні послуги щодо розробки проектів, програм, впровадження інновацій. Інжиніринг передбачає комплекс робіт, до яких входять: проведення попередніх досліджень; обґрунтування вибору інноваційних ідей; розробка рекомендацій щодо оновлення діяльності; визначення обсягу та змісту робіт щодо впровадження інновацій; розробка та оформлення комплексно-цільових програм і цільових проектів; консультування з проблем впровадження програм. Зміни бувають стихійними та плановими, проте, коли йдеться про управління, то на перше місце, безумовно, виходять прогнозовані, планові зміни. За напрямками діяльності проекти можуть бути:

- навчальні – спрямовані на вирішення актуальних проблем навчання;
- виховні – передбачають спрямування на реалізацію проблем виховання;
- методичні – в основі яких є підвищення професійної майстерності педагогів закладу освіти;
- організаційні – спрямовані на розробку та впровадження нової моделі відносин, режиму діяльності, удосконалення управлінської діяльності;
- матеріально-технічні – передбачають удосконалення матеріальної бази закладу освіти, впровадження нових механізмів господарювання.

За терміном виконання проекти бувають:

- оперативні – розраховані на здійснення протягом декількох тижнів чи місяців;
- річні – терміном на навчальний рік;
- перспективні – розраховані як правило від 3 до 5 років.

Основні етапи проектної діяльності – це: формулювання базової проблеми, знаходження варіантів вирішення проблеми, формування інноваційної ідеї та її маркетингове дослідження, постановка стратегічних цілей проекту, побудова «дерева цілей», побудова «дерева робіт», аналіз ризику та

невизначеності, створення умов для впровадження проекту та реалізація проекту.

6. Моніторинг просування інновації – передбачає комплекс заходів, пов'язаних з відстеженням інновації, аналізом інформації про неї. Він дає змогу вивчити, оцінити та спрогнозувати стан об'єктів інноваційної діяльності. Основна мета моніторингової діяльності полягає у виявленні ефективності інноваційної діяльності. Моніторинг повинен бути цілеспрямованим та безперервним.

7. Бранд – стратегія інновацій (від англ. brandt - клеймо, марка) означає управління реалізацією інновації, просування її на ринку попиту, формування свідомості споживачів нового продукту. Бранд – стратегія покликана формувати повне уявлення про інновацію: надійність, гарантії, якість, результативність. Засіб бранд – стратегії є доречним на всіх етапах інноваційного процесу.

8. Дифузія або рутинізація інновації. Якщо інновація виконала свою місію, то керівник разом із колективом повинен прийняти рішення щодо її подальшої долі: інновація стане традицією чи її відкинуть як рутинну. Дифузія інновації (від лат. diffusio - розповсюдження) передбачає розповсюдження інновації в нових умовах, ситуаціях, колективах, регіонах тощо. За умов позитивних результатів, інновація стає привабливою для інших закладів освіти. Результатом інноваційного менеджменту можна вважати зміцнення конкурентоспроможності закладу освіти. Такий заклад приваблює творчих особистостей; у ньому позитивно сприймаються креативні ідеї, нагромаджується інноваційний потенціал та розвивається інноваційна культура; формується імідж закладу освіти, який постійно впроваджує інновації, підтримує дух новаторства.

Таким чином, запровадження інновацій в освітній сфері передбачає розробку «інноваційного проекту» – комплексу документів, що визначають процедуру і комплекс усіх необхідних заходів щодо створення і реалізації інноваційного продукту. «Інноваційним продуктом» у сфері освіти можуть

бути – концепції, теорії, системи, моделі, методики, технології, методи, прийоми, форми та інше, як в освітній діяльності, так і в забезпеченні освітнього процесу. Підтримати конкурентоспроможність на ринку освітніх послуг неможливо без інноваційних змін. Інновація є результатом інноваційного процесу, який визначається як процес використання нововведень, що пов'язаний з одержанням, відтворенням і реалізацією новизни. Інноваційна діяльність в освіті формується під час педагогічної практики, акумулюючи всі теоретичні накопичення. Педагогічні інновації, що впливають на задоволення потреб суспільства мають бути науково обґрунтованими і пройти практичну апробацію в колективах, регіонах тощо. За умов позитивних результатів, інновація стає привабливою для інших закладів освіти. Результатом інноваційного менеджменту можна вважати зміцнення конкурентоспроможності закладу освіти. Такий заклад приваблює творчих особистостей; у ньому позитивно сприймаються креативні ідеї, нагромаджується інноваційний потенціал та розвивається інноваційна культура; формується імідж закладу освіти, який постійно впроваджує інновації, підтримує дух новаторства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Журавська Н.С. Теорія і практика підготовки викладачів аграрних дисциплін у вищих навчальних закладах країн Європейського Союзу: монографія. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2011. 320 с.
2. Галимов А.М., Кашапов Н.Ф., Маханько А.В. Управление инновационной деятельностью в ВУЗе: проблемы и перспективы. *Образовательные технологии и общество*. 2016. Том 15, № 4. С. 392-413.
3. Кубицький С.О. Історія соціальної роботи в зарубіжних країнах в схемах і таблицях: навчальний посібник. К.: НАКККиМ, 2010. 124 с.
4. Кубицький С.О. Деякі аспекти оцінки якості підготовки конкурентоспроможного фахівця в Україні та за її межами. *Науково-*

методичний збірник «Проблеми освіти». Київ: Вид-во НМЦ ВО, Вип.27, 2002.
С. 3-9.

5. Ніколаєнко С. М. Теоретико-методологічні основи управління інноваційним розвитком системи освіти України : монографія. К. : Нац. торг.-екон. ун-т, 2008. 419 с.

6. Химинець В.В. Інноваційна освітня діяльність. Ужгород : Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, 2017. 364 с.

ОЦІНЮВАННЯ ДОВГОСТРОКОВОЇ ЛІКВІДНОСТІ БАНКІВ В УКРАЇНІ

Тютюнник Юрій Михайлович

к.е.н., доцент

Тютюнник Світлана Василівна

к.е.н., доцент

Романченко Юлія Олександрівна

к.е.н., доцент

Полтавський державний аграрний університет

м. Полтава, Україна

Анотація: у статті розглянуті економічний зміст та головна мета запровадження нормативу довгострокової ліквідності банків – коефіцієнта чистого стабільного фінансування (NSFR), а також зміни у графіку обов’язкового досягнення його нормативного значення банками в Україні.

Ключові слова: фінансова стабільність банківської системи, норматив довгострокової ліквідності, коефіцієнт чистого стабільного фінансування, обсяг наявного стабільного фінансування, обсяг необхідного стабільного фінансування.

У грудні 2019 року для підтримання фінансової стабільності та підвищення стійкості банківської системи Національний банк України ухвалив новий норматив для українських банків – коефіцієнт чистого стабільного фінансування або NSFR (Net Stable Funding Ratio).

NSFR – один із двох коефіцієнтів ліквідності, розроблених Базельським комітетом з банківського нагляду у відповідь на глобальну фінансову кризу 2007-2008 років. Запровадження коефіцієнта NSFR є важливим кроком у напрямі гармонізації вимог до ліквідності українських банків з нормами законодавства ЄС та рекомендаціями Базельського комітету. Раніше було

запроваджено коефіцієнт покриття ліквідністю (LCR) та нові стандарти організації системи управління ризиками в банках України, включаючи ризик ліквідності [1].

NSFR розраховується як співвідношення обсягу наявного стабільного фінансування до обсягу необхідного стабільного фінансування, де:

- обсяг наявного стабільного фінансування – це сума складових пасивів (регулятивний капітал та зобов'язання), зважених на встановлені Національним банком України відповідні коефіцієнти, які відображають рівень їх стабільності;

- обсяг необхідного стабільного фінансування – це сума складових активів та позабалансових зобов'язань, зважених на встановлені Національним банком України відповідні коефіцієнти, які характеризують їх ліквідність.

Головна мета запровадження NSFR – сприяти зниженню одного з системних ризиків для фінансової стабільності, пов'язаного з короткою строковістю фондування банків. Новий норматив стимулюватиме банки покладатися на стабільніші та довгостроковіші джерела фондування, наприклад, довгострокові депозити, зменшуючи залежність від короткострокового фінансування. Це дозволить збалансувати активи та пасиви банків за строками погашення, а також створить стимули для банків залучати депозити на довгострокові строки та зменшить залежність від короткострокового фінансування.

Графік приведення показників банків до нормативних значень NSFR затверджений постановою Правління Національного банку України № 166 від 22 грудня 2020 року [2].

Початкове значення та перехідний період для впровадження NSFR Національний банк України визначив за результатами тестових розрахунків, які здійснювалися з серпня і до кінця 2020 року. Згідно з нормами ЄС та Базельськими рекомендаціями значення NSFR для банків має становити не менше 100 %. Певний час чинний норматив короткострокової ліквідності (Н6) застосовується одночасно з NSFR, після чого його буде скасовано.

Від початку 2021 року NSFR мав стати обов'язковим до виконання, але в грудні 2021 року Національний банк України подовжив на 3 місяці тестовий період розрахунку коефіцієнта чистого стабільного фінансування [3].

Новий пруденційний норматив NSFR, який визначає мінімальний рівень ліквідності банку на горизонті один рік, стане обов'язковим для виконання з 1 квітня 2021 року. Банки повинні будуть досягти 100 %-го значення NSFR поступово, відповідно до встановленого графіка. Вони матимуть додатковий час, щоб привести свої показники до нормативних значень, які мають бути не менші ніж:

- 80 % – з 1 квітня 2021 року;
- 90 % – з 1 жовтня 2021 року;
- 100 % – з 1 квітня 2022 року.

Банки повинні будуть дотримуватися нормативу NSFR у цілому за всіма валютами, а також забезпечувати розрахунок та моніторинг NSFR окремо в національній та іноземній валюті.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Новий норматив довгострокової ліквідності для банків NSFR стає обов'язковим з 1 квітня 2021 року / Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/noviy-normativ-dovgostrokovoyi-likvidnosti-dlya-bankiv-nsfr-staye-obovyazkovim-z-1-kvitnya-2021-roku> (дата звернення: 13.01.2021).

2. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України: постанова Правління Національного банку України № 166 від 22.12.2020 р. / Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_22122020_166 (дата звернення: 13.01.2021).

3. Норматив довгострокової ліквідності для банків стане обов'язковим з квітня. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2020/12/23/57495586/> (дата звернення: 13.01.2021).

**ПРИЙОМИ ГРУПОВОЇ РОБОТИ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В
ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ**

Фефілова Тетяна Володимирівна

старший викладач

Шульга Юлія Русланівна

студентка IV курсу

Державний педагогічний університет

імені Богдана Хмельницького

м. Мелітополь, Україна

Анотація: У статті розповідається про прийоми та стратегії групової форми роботи в початковій школі. Показано позитивні та негативні сторони проведення групової роботи, як здійснюється планування цієї роботи на уроках математики, етапи проведення групової роботи та її аналіз. При плануванні вчитель повинен визначити місце й завдання групової роботи на уроці, склад груп і місце їх розташування, тривалість роботи груп, опрацювання варіантів розв'язання та способів фіксації результатів спільної роботи.

Ключові слова: групова форма роботи, об'єднання учнів, учасники групи, розташування парт, рольова взаємодія, «конвеєрна» взаємодія, коопераційний тип, міжгруповий діалог, активна мовленнєва діяльність, процес обговорення, дослідження, пошук, узагальнення, систематизація, підбиття підсумків групової роботи; презентація групового розв'язання даної проблеми, рефлексія.

Гуманізація системи стосунків «учитель-учень», задоволення потреб дітей у спілкуванні та співпраці обумовлюють поєднання індивідуальних, групових і фронтальних видів роботи, адже саме через групові форми

виконання завдань у дітей формується позитивна мотивація до навчальної співпраці.

Упродовж трьох останніх десятиліть у педагогічній науці розробляється теорія колективних способів навчання, що базується на досвіді педагога О.Г. Рівіна, який працював у 20-х роках ХХ століття [1, с. 1].

Успішне засвоєння навчального матеріалу залежить не тільки від пізнавальних можливостей і здібностей дітей, а й від організації вчителем роботи на уроці, коли кожний учень працює з оптимальним навантаженням. Саме для цього й потрібен диференційований підхід, коли форми і методи навчання добираються відповідно до індивідуальних здібностей дитини, сприяють її повноцінному розвитку.

Організуючи навчальну діяльність учнів, педагог має детально її обміркувати, щоб кожен школяр був зайнятий розв'язуванням посильного завдання, щоб інтерес до навчання наростав від уроку до уроку. Слід добирати завдання, розраховані на певні групи дітей – і за складністю, і за формою: для одних – щоб не втратили інтересу, для інших – щоб ліквідувати прогалини.

Один із видів диференціації є робота в групах і парах.

Групова форма організації навчальної діяльності передбачає створення невеликих за складом груп у межах одного класу. Вирішення конкретних навчальних завдань здійснюється завдяки спільним зусиллям членів групи. Групи бувають стабільними та тимчасовими, однорідними чи неоднорідними. Найбільш ефективними є групи чисельністю 4-5 чоловік, які мають різний рівень успішності.

При груповій формі роботи навчальна діяльність не ізолює учнів один від одного, не обмежує їх спілкування, взаємодопомогу і співробітництво, а навпаки, створює можливості для об'єднання зусиль діяти погоджено і злагоджено, спільно відповідати за результати виконання навчального завдання. Водночас завдання в групі виконуються таким способом, що дозволяє врахувати й оцінювати індивідуальний внесок кожного члена групи.

Таблиця №1

Плюси і мінуси групової роботи:

+	-
Підвищується навчальна і пізнавальна мотивація	Груповій роботі потрібно спочатку навчити
Знижується рівень тривожності учнів	Організація групової роботи потребує від учителя особливих вмінь
Підвищується ефективність засвоєння і актуалізації знань	Окремі учні можуть користуватися результатами праці інших
Покращується психологічний клімат у класі	Для деяких дітей розподіл на групи – процес болісний

I етап. Планування групової роботи на уроці

На початку навчання попрацювати в парі або групі учням пропонує вчитель, але вже у 2-3 класі ініціатива у виборі форми виконання завдання поступово передається дітям. Тому, говорячи про планування вчителем групової роботи на уроці, ми маємо на увазі визначення й створення ситуацій, у яких можливе її ініціювання дітьми, а також детальне продумування організаційних моментів.

Таким чином, плануючи урок, вибудовуючи його зміст, учитель обмірковує наступні моменти.

Місце й завдання групової роботи на уроці.

Безперечно, ефективність спільної роботи пов'язана з її вмотивованістю для учнів. Діти мають відчувати потребу працювати разом, побачити сенс в об'єднанні зусиль. Об'єктивні передумови, що викликають у дітей необхідність об'єднатися у групи для виконання завдання, створюють такі ситуації:

- завдання не може бути розв'язане індивідуально;
- спільне обговорення значно прискорює процес пошуку розв'язку;
- специфіка завдання вимагає розподілу між членами групи операцій, які потрібно виконати для отримання результату [2, с. 9-10].

«Вирощування» вміння працювати в групі фактично передбачає одночасне формування кількох видів здатностей: здатність до «колективного мислення» для знаходження способу розв'язання певного класу завдань; здатність організовувати спільну роботу; здатність до рефлексії. Ці здатності, будучи, з одного боку, необхідною умовою ефективного спільного пошуку, з іншого, можуть бути сформовані тільки в процесі поступового «вирощування» в учнів уміння працювати в групі.

На першому етапі (1 клас) основним завданням групової роботи є оволодіння дітьми нормами співпраці, навчання способів організації спільного обговорення. Конкретно-практичні задачі (математичні, мовні) є засобом для проведення такої роботи, дають змогу зробити спільний пошук змістовним. Після того, як правила роботи групи освоєні учнями, акцент переноситься на пошук, конструювання дітьми способу розв'язання певного класу завдань.

Склад груп і місце їх розташування.

1. Варто пам'ятати, що такої форми спілкування (навчальної співпраці) у дитячому досвіді ще не було. Отже, співпрацю потрібно культивувати з тією ж ретельністю, що й будь-яку іншу навичку: не ігноруючи «дрібниць», не намагаючись перейти до складного, доки не опрацьоване просте. Як сісти за партою, щоб дивитися не на вчителя (як звичайно), а на товариша; як погоджуватися, а як заперечувати; як допомагати, а як просити про допомогу – не відпрацювавши всіх цих «ритуалів» взаємодії до автоматизму, неможливо організувати більш складні – вільні й творчі – форми спільної роботи учнів.

2. Вводячи нову форму співпраці, необхідно подати її зразок. Учитель разом з одним-двома учнями біля дошки показую на одному прикладі весь хід роботи, акцентуючи на формі взаємодії. Кілька зразків різних стилів взаємодії дають змогу учням обрати свій власний стиль.

3. По-справжньому зразок спільної роботи буде опанований дітьми лише після розбору 2-3 помилок. Головний принцип розбору помилок спільної роботи – розбирати не змістову помилку, а хід взаємодії!

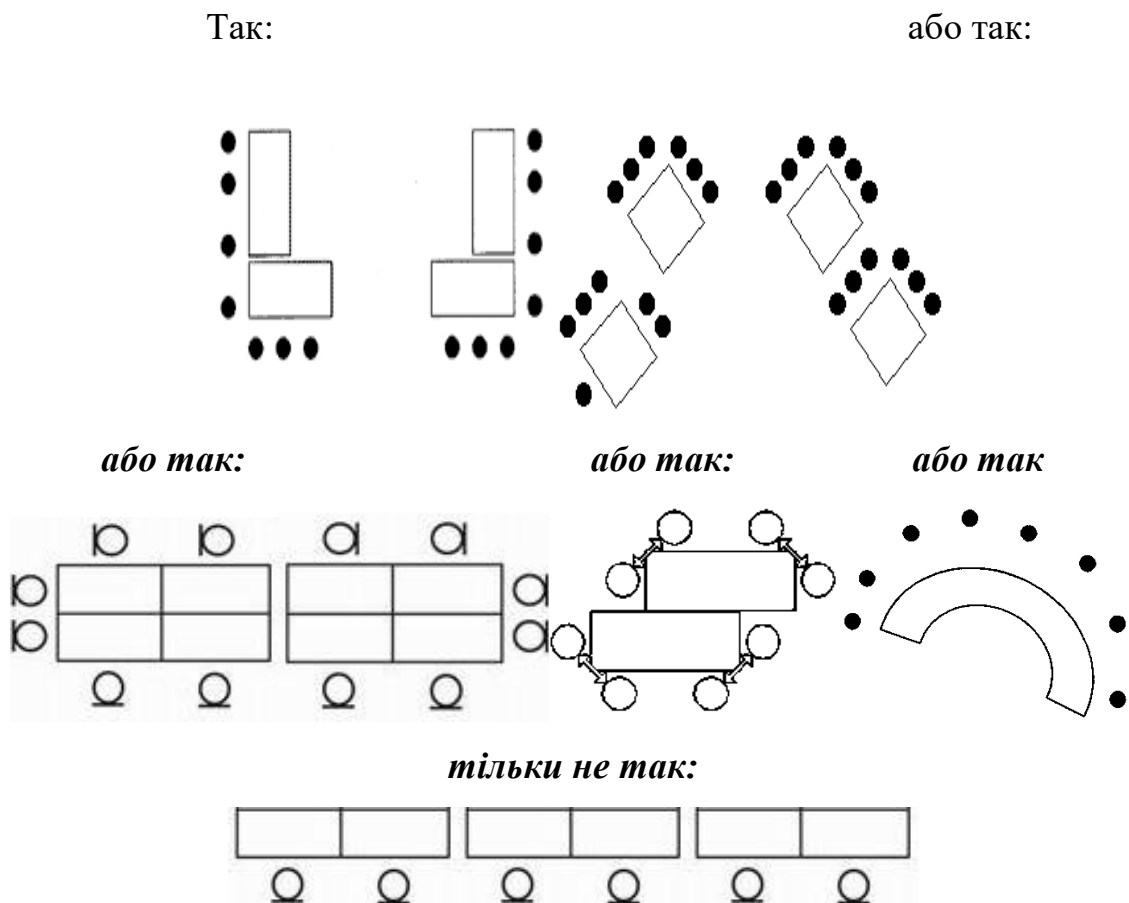
4. Об'єднувати учнів у групи варто з урахуванням їхніх особистих схильностей, але не лише за цим критерієм. Найслабшому учню потрібен не стільки «сильний», скільки терплячий і доброзичливий партнер. Упертому корисно помірятися силами з таким самим. Двох бешкетників об'єднувати небезпечно. Найрозвиненіших дітей не варто надовго закріплювати за «слабкими» – їм потрібен рівносильний партнер. За можливості краще не об'єднувати дітей з поганою самоорганізацією, увагу яких легко відволікти, із дуже різними темпами роботи. Але і в таких «групах ризику» можна розв'язати досить складні навчальні завдання: допомогти дітям побачити власні недоліки і забажати з ними впоратися [3, с. 4].

5. Для спрацьовування груп необхідно щонайменше 3-5 занять. Тому часто пересаджувати дітей не варто. Але закріплювати склад груп, скажімо, на чверть також не рекомендується: діти мають отримати досвід співпраці з різними партнерами. Однак і тут можливий лише індивідуальний підхід. Скажімо, двох дівчаток, близьких подруг, які не спілкуються з іншими дітьми, розлучати можна лише ненадовго (з надією розширити їх коло спілкування) [3, с. 4].

6. Під час оцінювання роботи групи слід підкреслювати не стільки учнівські, скільки людські чесноти: терплячість, доброзичливість, товариськість, ввічливість, привітність тощо. Оцінювати можна лише спільну роботу групи, у жодному разі не даючи кожному з дітей, які працювали разом, різних оцінок!

Групова робота потребує перестановки парт. Для роботи в парі зручно використовувати звичні ряди. Для роботи трійками, четвірками, п'ятірками парти треба ставити так, щоб дітям зручно було дивитися один на одного.

Рис. 1. Схеми розташування парт під час групової роботи

Діти зможуть самі підготувати клас до роботи за складеним учителем планом розташування парт, якщо їх з першого дня навчання в школі привчати орієнтуватися в плані класу, знаходити власне місце, місце будь-кого з однокласників [3, с. 4].

Застереження!

1. Неприпустима пара з двох «слабких» учнів.

2. Дітей, які з будь-яких причин відмовляються в цей день працювати разом, не можна примушувати виконувати спільну роботу (завтра варто запропонувати їм знову сісти разом).

3. Якщо хтось забажав працювати один, учитель дозволяє йому відсідсти й не дозволяє собі жодного прояву невдоволення, тим більше публічних оцінок (але наодинці з дитиною намагається зрозуміти її мотиви й заохочує будь-яку спробу «індивідуаліста» комусь допомогти або отримати чиюсь допомогу).

4. Не варто займати дітей спільною роботою більше ніж 10-15 хвилин уроку (принаймні в 1 класі): це може призвести до підвищення втомлюваності.

5. Не можна вимагати абсолютної тиші під час спільної роботи: учні мають обмінюватися думками, висловлювати власне ставлення до роботи товариша. Боротися потрібно лише зі збудженими криками, розмовами на повний голос. Але «боротися» – м'яко: учні (особливо 1 класу) не в змозі довго утримувати довільну саморегуляцію, захоплюючись завданням. Корисно ввести «шумомір» – звуковий сигнал, що сповіщає про перевищення припустимого рівня шуму.

6. Не можна карати дітей позбавлення права брати участь у груповій роботі. Достатнім покаранням кривднику буде відмова партнера сьогодні з ним працювати. Кривдник сам має знайти собі товариша для роботи на уроці (домовитися на перерві й сповістити вчителя).

Тривалість роботи груп.

Групова робота зазвичай є кульмінаційним моментом уроку, що вимагає від учня розумового й емоційного напруження, тому вона має бути нетривалою. Часові рамки краще визначати досить стисло, за необхідності подовжуючи час. Але коли такий спосіб роботи стає звичним для дітей, дотримання регламенту відстежується ретельніше.

Оптимальний час роботи малих груп у початковій школі – 5-7 хвилин, для повного циклу (групове обговорення, міжгруповий діалог, рефлексія) – це 15-20 хвилин.

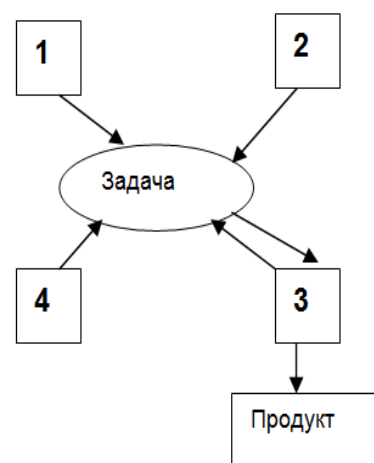
Опрацювання варіантів розв'язання.

Учитель продумує варіанти розв'язання, які можуть запропонувати діти, враховує можливі «перенесення» використаних раніше способів дій і ставить свої запитання учням у подібній ситуації. Однак, як свідчить практика, часто педагогові не вдається «побачити» всі варіанти, які можуть запропонувати школярі, тому потрібно бути готовим досить швидко їх проаналізувати разом з учнями. У цьому випадку найбільш ефективним виявляється такий спосіб організації роботи: учитель запитує: «Як міркувала група?», – і пропонує учням поставити групі запитання «на розуміння» [4, с. 3-7].

Способи фіксації результатів спільної роботи.

Групи мають отримати від учителя чіткі «орієнтири»: якого типу результат очікується від їх обговорення і в якій формі він повинен бути виражений. Результат спільної роботи можна зафіксувати у вигляді моделі (схеми, малюнка), алгоритму дій, словесного формулювання. На початку освоєння процедури представлення результату задається один зі способів його фіксації (найчастіше це модель). Згодом (3-4 клас), коли завдання групової роботи ускладнюються, учням можна запропонувати виразити знайдений спосіб розв'язання у вигляді моделі, сформулювати правило, записати порядок дій, які необхідно здійснити, застосовуючи спосіб (алгоритм). Важливо привчити учнів оформлювати результати роботи чітко й охайно, орієнтуючись на те, щоб бути зрозумілими іншим.

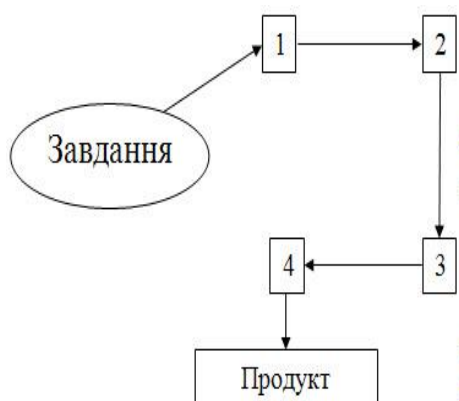
Бажано обміркувати заздалегідь розміщення записів на дошці, визначивши на ній місце результатів роботи груп. Зрозуміло, що знайти зручний для обговорення варіант розміщення аркушів з результатами можна тільки на уроці. Звичайно, ніяких чітких канонів тут не існує, однак можуть бути корисними поради вчителя дітям. Ось схеми типів групової взаємодії [3, с. 5]:

Кожен учасник висловлює якомога більше ідей про те, як розв'язати завдання, а потім всі разом обговорюють придатність цих способів дії й готують відповідь «від групи».

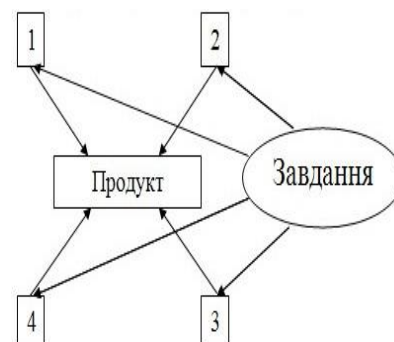
Складніший варіант. Між учнями розподілені різні точки зору для обговорення суперечностей.

Ще більш складний варіант – рольова взаємодія. Учням у групі доручаються різні ролі.

За «конвеєрного» типу взаємодії між дітьми розподілена послідовність операцій для розв'язання завдання. Такий тип взаємодії зручний для відпрацювання навичок. Тут кожен учасник групи відповідає за одну конкретну операцію. Поки не буде виконано її, не можна розпочинати іншу.

Коопераційний тип може бути використаний під час розв'язування завдання, що потребує значних витрат часу. Для прискорення розв'язання завдання учасники групи домовляються між собою, хто й що буде робити. Продукт групової роботи складається з результатів роботи кожного учасника групи.

II етап. Проведення групової роботи

Найпоширенішим у практиці способом організації навчальної дискусії є міжгруповий діалог.

Порядок роботи за цього способу наступний:

1. Визначення завдання.
2. Утворення груп, розподіл ролей у малих групах.
3. Груповий діалог.
4. Подання результатів обговорення.
5. Міжгруповий діалог.
6. Підбиття підсумків.

Момент пояснення цілей і завдань, момент утворення груп і момент початку виконання завдання необхідно відокремити в часі.

Визначення завдання для групової роботи вимагає особливої чіткості. Завдання має бути сформульовано коротко й зрозуміло для дітей.

Далі вчитель дає час (2-3хв) для об'єднання учнів у групи і їх розміщення. Якщо завдання для всіх груп однакове, утворення групи може відбутися у такий спосіб: педагог призначає організатора для кожної групи, який запрошує кількох однокласників до спільної роботи.

Перш, ніж групи розпочнуть працювати, слід запропонувати їм повторити завдання. Це обов'язковий елемент початку спільної роботи. Пізніше, коли діти освоюють норми й правила співпраці, вчитель, спостерігаючи за роботою груп, лише перевіряє, чи зрозуміли учні завдання, чи правильно його сформулювали.

Підбиття підсумків роботи (рефлексія).

Підсумки варто підбивати у двох напрямках: як група організувала спільне обговорення і які змістовні висновки зробила.

Для обговорення варіантів взаємодії в групі і їх ефективності у 1-2 класах варто запропонувати учням оцінити за певними критеріями, як вони організувалися. Наприклад, під час обговорення можна запропонувати таку таблицю, розміщену на дошці (див. табл. 2):

Таблиця 2

Критерії	Номер групи (або назва)			
	1	2	3	4
Розподілили завдання				
Обговорювали ввічливо				
Говорили почергово				
Обговорювали тихо				
Результат зобразили охайно				

Збереження змісту рефлексії пов'язане з усвідомленням самим учителем її цілей і грамотним добором запитань.

Наприклад:

1. Мені було цікаво...
2. Ми сьогодні розібралися в...
3. Я сьогодні зрозумів...
4. Мені було важко...
5. Завтра на уроці я хочу... [3, с. 6].

III етап. Аналіз групової роботи

Визначити ефективність групової роботи, що відбулася на уроці, можна, відповівши на такі запитання:

- Чи відбулося прийняття завдань кожною дитиною?
- Чи доцільним було проведення групової роботи з метою розв'язання визначеного завдання?
- Чи вдалося дітям швидко зібратися в групи й розподілити обов'язки?
- Чи стежили організатори груп за тим, щоб були представлені думки всіх учнів, а не тільки «сильних»?
- Чи виникали в учнів проблеми з організацією роботи групи?
- Чи піклувалася група про те, щоб кожен її учасник міг озвучити результат спільної роботи?
- На чому робили акцент діти під час обговорення результатів групової роботи? Чим вона була для них корисною?

Сучасний урок математики передбачає організацію навчальної діяльності учнів, націлену на успіх за рахунок їхньої власної активності. Тож яким би не був урок за формою проведення або за цільовим призначенням, в основу його покладено принцип діяльності. Будь-яка дія перед реалізацією формується в мозку, аналізується ним, тому передусім необхідно активізувати розумову навчально-пізнавальну діяльність учнів.

Організація повноцінної розумової навчально-пізнавальної діяльності учнів для максимального забезпечення їхньої активності стає можливою завдяки використанню групових форм роботи [5, с. 21-23].

Початковим етапом групової роботи вважається навчання роботи в парах. У 1 класі діти тільки навчаються працювати разом. Так, під час вивчення складу числа можна використати смужки, розділені на квадрати (кожне число – смужка окремого кольору з відповідною кількістю квадратів).

Один учень викладає склад числа за допомогою смужок, інший – за допомогою цифр. Після цього здійснюється взаємоперевірка, виправлення помилок. Така робота сприяє швидшому та більш свідомому запам'ятовуванню складу числа і таблиці додавання й віднімання в межах 10.

Одним із найважливіших завдань навчання математики є формування вмінь розв'язувати задачі. Розв'язування задач вимагає творчого підходу, проникнення у приховані в задачі зв'язки, залежності, які часто можуть бути нестандартними, а іноді унікальними. Готуючи дітей до розв'язування простих задач, можна використати таке завдання:

I варіант. Запишіть числа: 3, 7, 4, 9, 6, 5. Збільште кожне число на 2. Запишіть отримані результати.

II варіант. Запишіть числа: 5, 9, 6, 11, 8, 7. Зменште кожне число на 2. Запишіть отримані результати.

Порівняйте результати в парах. Знайдіть та виправте помилки.

З інтересом учні працюють у парах під час розв'язування «задач-ланцюжків», основною метою яких є вдосконалення навички розв'язування простих задач та підготовки до розв'язування складених.

I варіант

Було 5 склянок води.

Взяли 4 склянки...

Долили 8 склянок...

Взяли 5 склянок...

II варіант

Було 5 склянок води.

Взяли 3 склянки...

Долили 7 склянок...

Взяли 2 склянок...

Знайдіть, скільки склянок стало у двох банках. Чи вистачить цієї води, якщо для компоту потрібно 10 склянок?

Навчальна діяльність у групі передбачає кілька послідовних моментів: засвоєння навчального завдання, яке група повинна виконати; процес

обговорення, дослідження, пошуку; узагальнення, систематизація, підбиття підсумків групової роботи; презентація групового розв'язання даної проблеми, питання, завдання. Під час роботи в групі кожен учень має міркувати, вміти пояснювати свій варіант розв'язання завдання. Таким чином, робота в групі вимагає від кожної дитини активної мовленнєвої діяльності, розвиває вміння слухати й чути. Важливим моментом такої роботи є прийняття групового рішення. Прикладом можуть бути завдання-«пастки». Це завдання, які не мають розв'язку або складені не за правилами. Під час розв'язування задач можна пропонувати такі завдання-«пастки» дітям [6, с. 25-26]:

Залежно від змісту та мети уроку можна запропонувати дітям різні інтерактивні методи, прийоми, стратегії та ігри для роботи в групах на уроках математики. Активізувати учнів на уроках математики допомагає стратегія «мозкового штурму» [7, с. 844-854], метод «Прес», метод «Навчаючись-вчусь», метод «Ажурна пилка», метод «Акваріум», кейс-технології [8, с. 40-43], проектні технології, метод «Мікрофон», тощо.

Шкільна практика свідчить, що найбільші можливості для спілкування групова діяльність забезпечує на етапах закріплення і поглиблення знань, систематизації та узагальнення вивченого матеріалу, контролю та корекції знань.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Жиганова О., Мельнічук О. Майстерня «Групова робота». *Початкова освіта: Всеукраїнська газета для вчителів*. 2003. №35. С. 1-12.
2. Козоріз С. Групова форма навчання. *Початкова освіта: Методичний poradник. Випуск 10. Всеукраїнська газета для вчителів*. 2007. №4. С. 9-10.
3. Кондратюк О. Рекомендації з організації групової роботи. *Початкова освіта: Методичний poradник. Всеукраїнська газета для вчителів*. 2007. №4. С. 3-7.

4. Кондратюк О. Рекомендації з організації групової роботи. *Початкова освіта: Методичний poradник. Випуск 10. Всеукраїнська газета для вчителів.* 2007. №4. С. 3-7.
5. Коротун І. Інтерактивні техніки і технології групової роботи на уроках. *Початкова освіта: Методичний poradник. Випуск 10. Всеукраїнська газета для вчителів.* 2007. №4. С. 21-23.
6. Ніжеголенко О. Прийоми групової роботи на уроках математики. *Початкова освіта: Методичний poradник. Випуск 7. Всеукраїнська газета для вчителів.* 2012. №28. С. 25-26.
7. Фефілова Т.В. Використання елементів технології розв'язування винахідницьких задач (ТРВЗ) на уроках математики в початковій школі. Софія, Болгарія, Науково-видавничий центр «Sci-conf.com.ua». 2020. С. 844-854
8. Фефілова Т.В., Свириденко Г.В. Впровадження кейс-технології у навчання школярів початкових класів Нової української школи. *Молодий вчений: Науковий журнал.* Херсон : Гельветика, 2020. №7. С. 40-43.

УДК 911.3 : 33 (477.51)

ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ ЯКОСТІ ПИТНОЇ ВОДИ В УМОВАХ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ГОСПОДАРСТВ

Філенко Олеся Миколаївна

доцент, к.т.н., доцент

Ткачова Лілія Вікторівна

Щербина Ірина Максимівна

студентки

Національний технічний університет

«Харківський політехнічний інститут»

м. Харків, Україна

Анотація: У даній роботі розглянуто шляхи покращення якості питної води, яку споживають жителі України у власних домогосподарствах, без контролю її якості з боку санітарних служб. Такі ситуації виникають у 45% випадків споживання води з колодязів, каптажних джерел чи свердловин, які не інвентаризуються та не підлягають контролю з боку відповідних органів.

Ключові слова: питна вода, споживання, індивідуальні господарства, кип'ятіння, фільтрація.

Якщо скласти список необхідних для життя речей, то вода, звичайно, його очолить. Без неї зовсім неможлива жодна з відомих форм життя. У природі не існує чистої води, в ній обов'язково містяться які-небудь домішки.

Людський організм приблизно на 75% складається з води. Переваги води перераховувати можна ще дуже довго, але що приховує вода, яку ми п'ємо?

Не дивлячись на таку велику кількість води в нашому світі, ми все ж потребуємо чистої питної води. Через багаторічного скидання забруднених стічних вод самоочищення більшості річок майже втрачена. Вони перетворилися в каналізаційні стоки від міст і селищ. Якщо з очисних споруд

вода і виходить чистою, то пройшовши багато кілометрів по трубах відбувається її повторне забруднення, в тому числі шкідливими бактеріями, збільшується вміст заліза. На разі в Україні відсутня державна програма заміни труб магістральних водогонів, більшість з яких вже вичерпала свій термін експлуатації більше, як на 20 років. Тобто зовнішні та внутрішні поверхні труб мають корозійне руйнування або осадкові утворення. Муніципальні (міські, сільські) програми заміни трубопроводів також не розроблені, а комунальні служби діють за принципом ремонту аварійних ділянок за фактом настання аварії. Крім того, хлорування води, призводить до утворення шкідливих для здоров'я хімічних сполук, розвитку атеросклерозу. Водопровідна вода населенню часто або постійно подається з високим запахом, мутністю, кольоровістю, жорсткістю, високим вмістом заліза, марганцю, сірководню, аміаку, фенолів. Причиною цього є відсутність споруд по очищенню води на багатьох водопровідних об'єктах. У містах, які отримують забруднену воду, значно вище дитяча смертність, смертність від вроджених аномалій та алергічних захворювань шкіри. Стан річкової води служить причиною високої інфекційної захворюваності населення. Ще однією суттєвою проблемою є використання населенням питної води з джерел, які вони експлуатують самостійно, без відома та контролю комунальних служб та сертифікованих лабораторій. Щорічно в Україні від отруєння питною водою, що містить надлишок нітратів помирає 8-10 дітей у віці до 1 року. До таких джерел відносяться колодязі, свердловини та каптажні джерела, які у депресивних місцевостях були улаштовані 50-70 років назад. Загально відомі способи поліпшення питної води мають свої переваги та недоліки. Ось деякі з них:

1) Відстоювання. Налита у ємність вода повинна відстоюватися не менше 3х годин - за цей час частково випарується хлор, аміак і інші газоподібні речовини. При відстоюванні води практично не видаляються іони заліза, солі важких металів, канцерогенні хлорорганічні сполуки, радіонукліди, нітрати. Такий спосіб не дозволяє позбутися зважених часток, які не осідають та майже не використовується за відсутності централізованого водопостачання.

2) Кип'ятіння. В результаті термічної обробки, значна частина чужорідних речовин ліквідується. Однак зростає концентрація солей, важких металів. Для знезараження води до неї можна додати (до блідно-рожевого кольору) кілька кристаликів марганцевокислого калію або кілька крапель перекису водню; при цьому хвороботворні бактерії гинуть. Частково розкладаються нітрати, але є випадки, коли їх вміст все одно несе смертельну небезпеку для немовлят.

3) Фільтрація. Використання побутових фільтрів, безумовно, корисно, але не вирішує проблеми отримання чистої води, так як фільтри очищають лише від 2-х, 3-х видів забруднювачів. До того ж, широко розрекламовані фільтри зворотного осмосу видаляють навіть корисні речовини з води, вода після таких фільтрів стає за своїми властивостями дистильованою. У питній воді повинні бути не тільки фтор і йод, а й кальцій, магній, залізо, мідь, цинк. Дослідження, проведені в останні роки, показали несприятливий вплив на організм людини питної води з мінералізацією понад 1500 мг / л і нижче 30-50 мг / л. Така питна вода погано тамує спрагу, погіршує роботу шлунка, порушує водно-сольовий обмін в організмі.

4) Виморожування. Для цього можуть бути використані пакети з-під молока, соків. У них наливають водопровідну воду, недолив до краю 1-1,5 сантиметра, та ставлять в морозильну камеру або на мороз на 5-8 годин. Після чого їх дістають, видаляють крижану кірку та наморожений на внутрішній стороні пакетів лід - це важка (шкідлива) вода. А воду переливають в інші пакети. Її заморожують ще протягом 12-18 годин. Потім пакети дістають, зовнішні стінки змочують теплою водою, крижані кристали витягають для відтавання, а залишки води виливають в каналізацію. Це розсіл, що складається з чужорідних речовин. Такий метод достатньо ефективний, але потребує значних витрат часу та певних навичок у видаленні «шкідливого» льоду. Він був досить популярним у 90х роках ХХ століття, але в останні 10 років майже не використовується.

5) Бутильована вода. Вживання такої води - це спосіб, яким користується населення розвинених країн світу. Екологи відзначають високу якість залягає глибоко під землею артезіанської води. Вона найбільшою мірою відповідає санітарним вимогам до якості питної води та допомагає зберігати здоров'я і бадьорість. Але в умовах сучасної України придбання бутильованої води на велику родину вимагає від 15 до 30 дол. США, що при мінімальній зарплаті у 190 дол. США є значним навантаженням на бюджет родини. Тож більшість незаможних родин купують бутильовану воду виключно для пиття та приготування чаю або кави. А для приготування всіх інших видів їжі використовують звичайну, доступну їм воду.

Таким чином, щоб якість питної води поліпшувалося, треба не тільки її фільтрувати в домашніх умовах, а, перш за все потрібно:

1) Замінити водопроводи. Це поліпшить якість води, скоротить її втрати. Адже зараз води, яка втрачається щомиті в водопроводах великого міста, вистачило б на водопостачання населеного пункту з кількістю жителів до трьохсот тисяч чоловік.

2) Здійснити ремонт очисних споруд. Замінити очисні споруди на промислових підприємствах, і це знизить рівень забруднення річок. Потрібно підвищити відповідальність керівників промислових підприємств за забруднення водойм.

3) Перейти на водопостачання населення за рахунок запасів підземних вод. У багатьох містах є величезні запаси чистої джерельної води. Це наше багатство, яке треба зробити доступним кожній людині. Зараз з'явилася місцева бутильована вода, і вона вже не здається дивиною. Але поки ще ціна досить висока.

4) Провести інвентаризацію та лабораторні дослідження якості води з кожного джерела, з якого люди споживають воду. Обов'язково попереджати населення про небезпеку вживання не якісної питної води.

615.45

РОЗРОБКА СКЛАДУ І ТЕХНОЛОГІЇ ОТРИМАННЯ ПРОТИВІРУСНОГО СПРЕЮ НАЗАЛЬНОГО

Халавка Марина Василівна

к.фарм.н., асистент

Дідик Владислава Русланівна

Студент

Національний фармацевтичний університет

м. Харків, Україна

Анотація: Слизова оболонка порожнини носа є першим і найважливішим бар'єром, який перекриває проникнення мікроорганізмів в респіраторний тракт. Порушення місцевого захисту призводить до проникнення вірусу в клітини слизової оболонки, а на наступному етапі відбувається приєднання бактеріальної флори. Все це свідчить про актуальність розробки фармацевтичних препаратів для профілактики грипу та ГРВІ у лікарській формі «назальний спрей».

Ключові слова: спрей, рідкий екстракт, алое, амінокапронова кислота, згущувачі, емульгатори

Слизова оболонка порожнини носа є першим і найважливішим бар'єром, який перекриває проникнення мікроорганізмів в респіраторний тракт. Порушення місцевого захисту призводить до проникнення вірусу в клітини слизової оболонки.

Все вищеперераховане свідчить про актуальність розробки фармацевтичних препаратів для профілактики грипу та ГРВІ у лікарській формі «назальний спрей» [3].

До складу назального спрею необхідно додавати безпечні речовини, дозволені для медичного застосування, які будуть забезпечувати необхідні

характеристики і не взаємодіяти з іншими речовинами складу і матеріалу упаковки.

Для визначення оптимальних технологічних характеристик лікарської форми були напрацьовані зразки з різними концентраціями згущувачів, що представлені у таблиці 1 [1, 2].

Таблиця 1

Перелік досліджуваних зразків

Найменування компонента в складі зразка	Вивчені склади назального спрею, з вмістом речовин								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Сорбітол	5	-	-	-	2	1	5	-	-
ПЭГ 4000	-	1	-	-	1	-	-	3	-
На-КМЦ	-	-	2,5	-	-	3	-	1,5	-
Гліцерин	1,5	1	-	-	-	-	1,5	-	0,5
Полісорбат 80	0,5	-	0,5	0,5	-	-	0,5	-	-
ПЭГ 1500	-	1,5	-	1	-	5	-	-	-
	Вивчені характеристики								
В'язкість, мПа*с	374	275	1315	498	452	1117	989	2546	1245
Показник рН	6,8	6,2	5,3	6,0	6,0	5,5	5,0	5,4	6,0

Згідно з даними в таблиці, тільки у двох зразків 4 і 5 показники значення в'язкості і значення рН відповідав необхідним вимогам.

Для досягнення оптимального розподілу АФІ по слизовій оболонці порожнини носа нами було вирішено не тільки підвищити в'язкість розчину (використовуючи склади №4 та 5), а й ввести до складу емульгатор, що додатково стабілізуватиме екстракт алое та амінокапронову кислоту, введені до складу [3, 4].

Виготовлена на основі комбінації згущувачів/стабілізаторів полісорбат 80, ПЭГ 1500 та емульгатору Emulpharma 1000, показала високу стабільність, у зразку не спостерігалось розшарування рідини. При цьому оптимальна в'язкість отриманого складу дозволить легко евакуювати її з упаковки спрею.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Handbook of pharmaceutical excipients / ed. by R. C. Rowe, P. J. Sheskey, S. C. Owen. – 5th ed. – London ; Greyslake, IL : Pharmaceutical Press ; Washington, DC : American Pharmacists Association, 2006. – xxi, 918 p.
2. Допоміжні речовини в технології ліків: вплив на технологічні, споживчі, економічні характеристики і терапевтичну ефективність : навч. посіб. для фармацевт. ВНЗ / за ред. І. М. Перцева. – Харків : Золоті сторінки, 2010. – 599 с.
3. Лозицкий, В. П. Противовирусное действие официальных препаратов аминокaproновой кислоты и унитиола относительно вирусов гриппа птиц / В. П. Лозицкий [и др.] // Одесский медицинский журнал. – 2012. – №3. – С. 4–7.
4. Основи фармакогнозії і фітотерапії: навч. посіб. / Т. П. Гарник, та ін. Житомир : Рута, 2015. 456 с.
5. Технологія ліків промислового виробництва: підручник для студ. вищ. навч. закл.: в 2-х ч. / [В. І. Чуєшов, Є. В. Гладух, І. В. Сайко та ін.]. – Харків: НФаУ, 2012. – Ч. 1 – 694 с.

615.45

РОЗРОБКА СКЛАДУ І ТЕХНОЛОГІЇ ГРАНУЛ З СУХИМИ ЕКСТРАКТАМИ ДЛЯ ПРОФІЛАКТИКИ АТЕРОСКЛЕРОЗУ

Халавка Марина Василівна

к.фарм.н., асистент

Горбань Марина Михайлівна

Студент

Національний фармацевтичний університет

м. Харків, Україна

Анотація: Обґрунтовано доцільність застосування в терапії літніх пацієнтів геріатричних препаратів комбінованого складу на основі екстрактів з лікарської рослинної сировини і амінокислот перевагою яких вважається низька токсичність і, як наслідок, можливість тривалого застосування без істотних побічних ефектів.

Обґрунтовано та розроблено технологію отримання гранул з сухим екстрактом часнику та метіоніном.

Ключові слова: гранули, сухий екстракт, часник, метіонін, наповнювачі.

Одним з найважливіших принципів лікарської терапії в геронтологічній практиці є необхідність зниження перевантаження організму пацієнтів лікарськими препаратами.

У зв'язку з цим доцільним є застосування в терапії літніх пацієнтів геріатричних препаратів за рахунок впровадження оптимальних комбінованих складів лікарських засобів на основі вітамінно-мінеральних комплексів, амінокислот і екстрактів з лікарської рослинної сировини, перевагою яких вважається низька токсичність і, як наслідок, можливість тривалого застосування без істотних побічних ефектів [2].

Одним з важливих етапів в розробці ЛЗ у формі гранул є кількість зволожувача грануляційної маси і його концентрація, так як цей показник до певної міри обумовлює технологічні характеристики грануляту [5].

На даному етапі роботи було сформовано ще 4 модельних зразка гранул. Як зволожувач у модельних зразків гранул №6, №7, №8, №9 використовувалися розчини ПВП 3%, 5%, 7% і 10% концентрацій відповідно [1, 4]. Фізичні та фармако-технологічні характеристики модельних сумішей наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Фізичні та фармако-технологічні характеристики модельних сумішей гранул на основі метіоніну і густого екстракту часнику

№	Робоча фракція	Насипна щільність (кг/м ³)	Сипкість (г/с)	Розпадання, хв	Стійкість до стирання, %	Розчинність
1	2	3	4	5	6	7
6	1,0-1,2 мм	563,70 ±1,31	7,05±0,25 хороша	10±3	97,91±0,51	розчинні (1:30)
7	1,0-1,2 мм	550,67 ±1,12	5,57±0,19 задовільна	10±5	98,66±0,42	розчинні (1:30)
8	1,0-1,2 мм	516,00 ±1,32	3,61±0,21 задовільна	10±3	99,08±0,23	розчинні (1:30)
9	1,0-1,2 мм	503,33 ±1,43	3,69±0,23 задовільна	10±3	98,82±0,42	розчинні (1:30)

Встановлено, що шляхом зволоження гранульованої маси розчином полімеру, збільшилася міцність модельних зразків гранул.

Слід зазначити, що зі збільшенням концентрації полімеру, маса для гранулювання гірше протирається через перфоровану поверхню, що створює труднощі у формуванні гранул методом продавлювання, тому в якості зволожувача перевагу віддано зволожувачу з найменшою концентрацією полімеру – розчину ПВП 3% [3].

Таким чином, експериментально обґрунтовано вибір допоміжного речовини і концентрації розчину-зволожувача.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

6. Handbook of pharmaceutical excipients / ed. by R. C. Rowe, P. J. Sheskey, S. C. Owen. – 5th ed. – London ; Greyslake, IL : Pharmaceutical Press ; Washington, DC : American Pharmacists Association, 2006. – xxi, 918 p.
7. Sullivan, M. Addiction in the older patient [Text] / edited by M. Sullivan, FR. Levin. – New York : Oxford University Press, 2016. – 320 p.
8. Влияние различных вспомогательных веществ из группы смазывающих на технологические характеристики и кинетику растворения таблеток. *Фармацевтические технологии и упаковка*. 2017. №4. С. 42–45.
9. Допоміжні речовини в технології ліків: вплив на технологічні, споживчі, економічні характеристики і терапевтичну ефективність : навч. посіб. для фармацевт. ВНЗ / за ред. І. М. Перцева. – Харків : Золоті сторінки, 2010. – 599 с.
10. Технологія ліків промислового виробництва: підручник для студ. вищ. навч. закл.: в 2-х ч. / [В. І. Чуєшов, Є. В. Гладух, І. В. Сайко та ін.]. – Харків: НФаУ, 2012. – Ч. 1 – 694 с.

615.45

РОЗРОБКА СКЛАДУ І ТЕХНОЛОГІЇ М'ЯКОЇ ЛІКАРСЬКОЇ ФОРМИ ДЛЯ ЛІКУВАННЯ АКНЕ

Халавка Марина Василівна

к.фарм.н., асистент

Бурсала Марина Валентинівна

Студент

Національний фармацевтичний університет

м. Харків, Україна

Анотація: Перспективними джерелами фармацевтичних субстанцій є комплекси біологічно активних сполук з лікарських рослин (ЛР), які обумовлюють широкий спектр терапевтичної активності [1]. Оптимальний вибір співвідношень рослинних екстрактів з різними допоміжними речовинами, а також використання раціональної технологічної схеми виробництва значно розширюють терапевтичні можливості їх застосування у технології м'яких лікарських форм.

Ключові слова: крем, мазь, густі екстракти, череда, золотушник.

Акне – актуальна проблема сучасної дерматології, фармації та медичної косметології: протягом життя захворювання вражає близько 80% людей. М'які лікарські форми знаходять широке застосування для лікування і профілактики різних захворювань. В якості активних субстанцій в лікарських формах з пружно-в'язко-пластичною системою використовують різні за своєю природою і активності сполуки природного, біотехнологічного та хімічного синтезу.

При виборі лікарської форми для зовнішнього нанесення необхідно брати до уваги тип шкіри та стадії захворювання. Ефективність і безпека/переносимість при зовнішньому застосуванні в багатьох випадках залежать від вибору лікарської форми.

Крем є зручною МЛФ для місцевого застосування, в тому числі і для лікування акне добре розподіляється на поверхні шкіри, а діючі речовини добре вивільняються, забезпечуючи тим самим високу біодоступність препарату [1].

Необхідний терапевтичний ефект в МЛФ, можна забезпечити тільки за умови раціонального вибору діючих та допоміжних речовин, оптимальної технології та умов зберігання [1, 5].

Метою дослідження стало обґрунтування вибору основи для визначення оптимального носія препарату. На основі теоретичної інформації і літературних даних щодо кількості речовин були виготовлені модельні зразки препарату, наведені в таблиці 1 [1, 4].

Таблиця 1.

Склад модельних зразків

Тип основи Речовини	Емульсійна типу о/в (I)	Емульсійна типу о/в (II)	Емульсійна типу о/в (III)	Емульсійна типу о/в (IV)
BTMS	5,0	-	-	-
Nature Mulse	-	5,0	-	-
Montanov 68	-	-	5,0	-
Montanov 202	-	-	-	5,0
Олія соняшникова	20,0	20,0	20,0	20,0
Екстракт череди	1,5	1,5	1,5	1,5
Екстракт золотушника	2,5	2,5	2,5	2,5
Вода очищена	До 100,0	До 100,0	До 100,0	До 100,0

Дослідження органолептичних параметрів показало, що всі зразки мають однорідну консистенцію та забарвлення характерне для емульсійних основ з доданими рослинними екстрактами череди та золотушника [2].

Дослідивши осмотичну активність зразків методом діалізу крізь напівпроникну мембрану, реологічні характеристики та розмір крапель (за допомогою лабораторного мікроскопа «Konus-Akademy» з вбудованою фотокамерою ScoreTek) встановили, що зразок №3 з емульгатором Montanov 68 є оптимальною механічно стійкою емульсійною системою [3].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

11. Handbook of pharmaceutical excipients / ed. by R. C. Rowe, P. J. Sheskey, S. C. Owen. – 5th ed. – London ; Greyslake, IL : Pharmaceutical Press ; Washington, DC : American Pharmacists Association, 2006. – xxi, 918 p.
12. Беспалова Н. В. Фармакогнозия с основами фитотерапии: учеб. – М. : Феникс, 2019. 378 с.
13. Державна фармакопея України : введ. в дію з 1 квіт. 2004 р. / Держ. служба лікар. засобів і виробів мед. призначення. – Харків, 2004. – Допов. 1. – 494 с.
14. Допоміжні речовини в технології ліків: вплив на технологічні, споживчі, економічні характеристики і терапевтичну ефективність : навч. посіб. для фармацевт. ВНЗ / за ред. І. М. Перцева. – Харків : Золоті сторінки, 2010. – 599 с.
15. Технологія ліків промислового виробництва: підручник для студ. вищ. навч. закл.: в 2-х ч. / [В. І. Чуєшов, Є. В. Гладух, І. В. Сайко та ін.]. – Харків: НФаУ, 2012. – Ч. 1 – 694 с.

615.45

РОЗРОБКА СКЛАДУ І ТЕХНОЛОГІЇ ЖУВАЛЬНИХ ТАБЛЕТОК З РОСЛИННИМИ ЕКСТРАКТАМИ

Халавка Марина Василівна

к.фарм.н., асистент

Сьох Ольга Василівна

Студент

Національний фармацевтичний університет

м. Харків, Україна

Анотація: Використання комбінацій лікарських рослин, які в силу свого хімічного складу, мають поєднану дію на організм і мають при цьому невисокий рівень побічних реакцій. До теперішнього часу не розроблені лікарські засоби, що містять в своєму складі комплекс лікарських рослин, що забезпечують максимальну актопротекторну ефективність.

Ключевые слова: сухі екстракти, таблетки жувальні, родіола рожева, шипшина собача.

Одним з перспективних напрямків в створенні лікарських засобів, адаптогенної активності є використання комбінації актопротекторів, гепатопротекторів і вітамінів. Серед препаратів з актопротекторною активністю виділяють специфічні (бемітил, похідні імідазолу), синтетичні (мексидол, віта мелатонін), вітамінні препарати (В, С, Р, Е) і препарати рослинного походження (екстракти женьшеню, лимонника, родіоли рожевої та ін.) [1].

Виробництво таблеток розпочинається з вивчення властивостей вихідних лікарських речовин, які багато в чому визначають раціональний спосіб таблетування та вибір асортименту і кількості допоміжних речовин. Як вихідні матеріали застосовують сипучі речовини у вигляді порошкоподібних (розмір часток 0,2 мм) або гранульованих (розмір часток від 0,2 до 3 мм) форм [3].

Для розробки раціональних технологічних параметрів і режимів одержання таблеток жувальних нами були вивчені кристалографічні характеристики та технологічні властивості екстрактів.

Дослідження форми та розміру часток порошку встановило, що субстанція має полідисперсну кристалічну систему, а самі кристали неправильної багатогранної форми, що відповідає анізодіаметричній формі. Склад потребуватиме введення допоміжних речовин із групи наповнювачів і лубрикантів [4]. Нами було створено три серії таблеткових мас із сухими екстрактами родіоли та шипшини.

Таблиця 1

Склад таблеткових мас

Компоненти таблеткових мас	Кількісний склад		
	кількість, %		
	1	2	3
Сухий екстракт родіоли	3,64	4,00	4,00
Сухий екстракт шипшини	9,09	10,00	10,00
Пектин цитрусовий	36,36	40,00	30,00
Глюкози моногідрат	33,05	26,35	36,35
Цукор пресований	14,55	16,00	16,00
Тальк	2,73	3,00	3,00
Магнію стеарат	0,44	0,50	0,50
Усього	100,0	100,0	100,0

Гранулювання отриманих таблеткових сумішей проводилось методом вологої грануляції шляхом продавлювання через перфоровану поверхню. Наступні дослідження були присвячені порівнянню якості отриманих гранулятів.

Грунтуючись на результатах проведених мікроскопічного та ситового аналізів напівпродуктів, можна зробити висновок, що оптимальними властивостями володіє склад №3.

Для вивчення термінів придатності було напрацьовано серію таблеток і закладені на довгострокове зберігання відповідно до методики ДФУ [2].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Системная фитотерапия : учеб. пособие / В. С. Кисличенко, И. А. Журавель, А. В. Зайченко [и др.]. – Харьков : Золотые страницы, 2008. – 256 с.
2. Державна фармакопея України : введ. в дію з 1 квіт. 2004 р. / Держ. служба лікар. засобів і виробів мед. призначення. – Харків, 2004. – Допов. 1. – 494 с.
3. Допоміжні речовини в технології ліків: вплив на технологічні, споживчі, економічні характеристики і терапевтичну ефективність : навч. посіб. для фармацевт. ВНЗ / за ред. І. М. Перцева. – Харків : Золоті сторінки, 2010. – 599 с.
4. Handbook of pharmaceutical excipients / ed. by R. C. Rowe, P. J. Sheskey, S. C. Owen. – 5th ed. – London ; Greyslake, IL : Pharmaceutical Press ; Washington, DC : American Pharmacists Association, 2006. – xxi, 918 p.

**ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ
ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ**

Хруник Петро Дмитрович

магістрант

Університет «Україна»

м. Київ, Україна

Анотація: Становлення України як правової, демократичної, соціально-орієнтованої держави, створення громадянського суспільства, неможливе без реформування всіх галузей права. Однак, успішна реалізація зазначених перетворень можлива лише за умови адекватних зусиль людини й соціуму. Окрім інших сфер суспільного життя, це цілком і повністю стосується сфери охорони й відтворення природних ресурсів, зокрема, земельних, їх раціонального використання та упорядкування в Україні.

Ключові слова: земельне право, кримінальне правопорушення, земля, земельний пай, кримінально-правова охорона, кримінальна відповідальність.

Земля є важливим природним об'єктом, який має свою специфіку. Серед її характерних ознак можна виокремити обмеженість, незамінність, локалізованість та неможливість перенесення у просторі тощо. Однією з найважливіших властивостей землі є її родючість, завдяки чому вона активно використовується в сільському господарстві. Із нею органічно пов'язані всі інші об'єкти навколишнього природного середовища: води, надра, ліси, тваринний та рослинний світ.

Об'єктивною підставою розуміння права як історичного феномена є, по-перше, його цілковито соціальний характер, по-друге, властивість перебувати у стані постійної еволюції. Остання риса розкриває себе в перманентній мобільності юридичних, у тому числі й кримінально-правових, норм, у

неможливості тривалої їх консервації без шкоди для прогресу того соціуму, в якому вони функціонують.

Право, таким чином, фіксує на певний проміжок часу нову форму свідомості, яка, у свою чергу, ґрунтується на відповідній якості суспільних відносин. Їх зміна набуває повноцінної легітимності лише у випадку адекватної зміни діючої юридичної системи.

Зазначені принципи дають підстави констатувати: системне дослідження будь-якої власне правової проблеми неможливе без аналітичного огляду конкретно-історичних форм її виявлення, тобто без з'ясування її генезиса, основних етапів розвитку й сучасного стану.

Повною мірою це стосується й проблеми кримінально-правової охорони землі, оскільки в стані постійного розвитку перебуває кожний з двох предметів наукового осмислення – право, в кримінальній формі його реалізації, й земля, як невід'ємний компонент природного середовища, включений у систему суспільних відносин.

На наш погляд, оптимальним критерієм періодизації історії кримінально-правової охорони землі є модифікація форм власності взагалі й на земельні ресурси зокрема, яка створювала безпосередній фундамент для надбудови відповідних юридичних конструкцій.

Зупиняючись на доправовому й правовому етапах охорони землі, здійснимо спробу встановити основні фази її розвитку. Очевидно, що найтривалішою в часі (чи то стосовно вітчизняної, чи європейської історії) є феодална фаза еволюції легітимізованих форм власності. Щодо України, то цей етап охоплює хронологічний простір між рубежем X-XI-го й серединою XIX століть. Не слід забувати, що Україна досить тривалий час не тільки не мала незалежності, але й власного кримінального законодавства. Відповідно до цього, життя українського народу здебільшого весь цей час було регламентовано (зокрема, у сфері кримінального судочинства) законодавством інших країн [1, с. 18]. Особливістю цього періоду було розмаїття форм власності (приватної, колективної в рамках сільських общин, державної,

церковно-монастирської), яке накладалося на станову систему права. Інакше кажучи, поділ суспільства на верстви закріплювався партикулярним, спеціальним для кожної з груп населення правом. Ця обставина ускладнювала саму можливість упорядкування як відносин власності, так і всього комплексу взаємин у сфері землекористування.

Межі другого періоду обмежуються серединою ХІХ століття і 1917 роком. В історії то була епоха ранньобуржуазного права. Розпочавшись із промислового перевороту 1830-1840-х років, вона супроводжувалась пріоритетним розвитком приватної власності, а відтак і певною уніфікацією системи права. Судова реформа 1864 року, яка охопила загальноросійський імперський простір, включаючи й Україну, фактично скасувала становий характер права. За цих обставин суспільна значимість землі дедалі більше визначалася її майновою цінністю.

Наступний етап (1917 рік-кінець 1980-х років) характеризувався розвитком права в умовах державної (етатистської) версії соціалістичного суспільства, природа якого виключала навіть можливість існування приватної власності. Характерною тенденцією в суспільній оцінці землі того часу було нівелювання її значення як майна й зростання моральних вимог до використання всього земельного потенціалу.

Демократичні перетворення, започатковані в 90-ті роки ХХ ст., мають спрямованість на формування в Україні громадянського суспільства. По суті, їх метою є відновлення багатокладності економіки, зрівняння в правах власників, втілення ідеї свободи особистості та її відповідальності перед соціумом, поєднання державного управління з самоуправлінням автономних соціальних інститутів та корпорацій [2, с. 18-22]. Таким чином, нове суспільство повинно зняти крайнощі, властиві попереднім етапам розвитку цивілізації, увібравши квінтесенцію досвіду попередніх поколінь. Зрозуміло, що в нових умовах суттєвій модернізації підлягають всі галузі й підрозділи права, зокрема, принципи правової охорони земель.

У доправовий період відносини між людиною й природою, що її оточує

регулювалися звичаєвими нормами, природними потребами людей і спільностей (племені, роду), і багато в чому визначалися циклами самої природи. Усвідомлення залежності людини від природного середовища існувало завжди. Наділення божественними рисами природних явищ, звірів, птахів знайшло відображення в релігійних системах давнини. Рослинний світ і уявлення про нього склали важливий компонент етнічної свідомості, складову етнічної ідентичності [3, с. 208]. Яскраве підтвердження цьому можна знайти в історичних коренях українського етносу, стародавні традиції якого дають нам багатий матеріал, який містить пантеїстичні уявлення народу про перетворення людей на квітки, дерева та інші рослини, обернення їх на птахів і звірів. Вивчаючи ментальність українців, варто згадати, що в усі віки на Україні дбайливо ставилися до рослинного світу та землі. Зокрема, великим гріхом вважалося, наприклад, зневажливе ставлення до землі, пошкодження рослин-тотемів: калини, плодкових дерев (яблунь, груш тощо).

Дерева, рослинність що цвіте на українських землях, яскраво віддзеркалюють світогляд народу. Одним із космогонічних архетипів свідомості наших пращурів було уявлення про мирове дерево – Дуб [4, с. 74-77]. Дуб – дерево-тотем давніх українців, дерево Перуна, бога блискавки й грому. Вважалося, що душі мужніх воїнів і дужих ратаїв відроджуються в дубах. Зрубати дуб можна було тільки з дозволу волхвів. З іншого боку, деревина дубу вважалася найкращим матеріалом для будівництва житла. Тотемними деревами українців були також тополя, осика, береза. Великою шанною було оточено медодайну і цілющу липу: навколо культових споруд з давніх давен росли липи (одна з найдавніших лип височить неподалік рештків Десятинної церкви). Об'єктом поетичного оспівування здавна є явір (клен), який є не тільки цінним матеріалом для виготовлення музичних інструментів, але й приносить мед (дерево явора дає стільки ж меду, скільки один гектар гречки). Верба для українця – символ України. Гілочку верби віз із собою у заслання Великий Кобзар [5, с. 236].

Загалом доправова епоха залишила нам у спадок здобутки, головними з

яких стали: по-перше, звичаєві норми як джерела правової системи; по-друге, високий моральний потенціал, закладений у традиції шанобливого ставлення до природи.

Задовго до того, як це сталося в Україні, правові засади взаємин між людьми та людиною з природою з'явилися в країнах Стародавнього Сходу.

Ідея нерозривної єдності людини з навколишнім природним світом знайшла, зокрема, відображення в давньоіндійських законах Ману (II ст. до н. е.). Вони попереджали, що знищення навколишньої природи вбиває разом із нею і людину – як фізично, так і морально. Закони Ману засуджували торгівлю природними дарами, лісовими тваринами, птахами й людьми, спричинення шкоди живим істотам, забруднення землі та води.

Ідея охорони об'єктів природи через охорону права приватної власності також зароджується на Сході. Завдання збитків живій природі, якщо тільки вони були пов'язані з порушенням чужих власницьких прав (незаконне полювання, порубка дерев, захоплення земель тощо), каралося досить суворо.

Одна із найдавніших пам'яток права – Вавілонський судбник Хамурапі (XVIII ст. до н. е.) – передбачав, наприклад, відшкодування втраченого врожаю, якщо людина, яка погано укріпила дамбу або арик, призвела своїми діями до затоплення земель (полів) сусідів. За порубку фруктового дерева у Стародавньому Вавилоні сплачувалися високі штрафи – півміни срібла, що дорівнювало відшкодуванню за важкі тілесні пошкодження зі смертельними наслідками [6].

Певним чином ця традиція була продовжена в Римській імперії. Закони XII таблиць (V ст. до н. е.) дозволяли приватному власнику звертатися з позовом про відшкодування збитків, коли струмок або водопровід, що проходили через громадську ділянку землі, заподіювали шкоди його ділянці. За злісну порубку чужих дерев сплачувалися 25 асів за кожне дерево [7, с. 50].

Концепція, згідно з якою природні ресурси й право володіти ними вважалися невід'ємною складовою частиною земельної власності, успадковується європейським феодальним правом. В одній з королівських

грамот про передачу земельних маєтків феодалу у Франкській державі (VII-VIII ст.) в переліку об'єктів, що передаються у власність, поряд із будовами й рабами спеціально перераховувалися також виноградники, ліси, поля, луки, пасовиська, води і водні течії [8, с. 48].

Одночасно в законодавстві простежується ще один підхід до охорони природи. Він здійснювався в більш широких суспільних інтересах, через охорону суспільної й державної власності.

Варто зазначити, що державний і суспільний контроль за використанням природних ресурсів ніколи повністю не зникали зі світового законодавства і виявляли себе особливо там, де вони були обмежені. Згідно положень стародавнього законодавства природні ресурси повинні були зберігатися особливо дбайливо і забезпечувати рівний доступ населення до їх використання. Наприклад, у франкській «Салічній правді» (VI ст.) крадіжка з лісу чужих дров вважалася злочином і передбачала покарання мінімальним штрафом [8, с. 14]. Дрова були майном і охоронялися. Рубання ж лісу не вважалося суспільно небезпечним діянням. Ліси знаходилися в загальному користуванні франкських поселень і являли собою величезні масиви, що не потребували особливої охорони.

Суспільна власність на різні природні ресурси продовжувала існувати в Європі і в більш пізню епоху. Наприклад, згідно з албанським Законником Лека Дукагині (XV ст.) суспільною власністю були місця, якими спільно володіє село для пасовиська, полювання, заготівлі будівельного матеріалу, дров та для інших потреб. Механізм охорони такої громадської власності працював за принципом, чітко сформульованим у Законнику: «Прибуток і збиток однакові для всіх» [8, с. 14]. У той же час паралельно з розвитком приватної власності землі досить рано почали виступати як об'єкт спеціальної «державної» охорони, і це нерідко викликало конфлікти між державою (або верховною владою) і приватними власниками. Так, в Англії з XI ст. існувало «земельне законодавство», яке регулювало утримання спеціальних королівських заповідників. У Великій хартії вольностей 1215 р. зафіксовано вимушену

відмову короля на користь великих феодалів від новостворених «заповідних лісів» і «заповідних земель», тобто місць королівського полювання (26, 133). Англійські «заповідники» феодальної доби, таким чином, хоч і були під опікою державної влади, але задовольняли передусім особистий інтерес короля.

Літописи зберегли свідчення про те, що розмежування земель та лісових угідь на законодавчій основі мало місце ще в середині X століття. Власницький характер указів княгині Ольги (945-964) («її становищ», «її ловищ», «її погостів») проявляється в тому, що ними визначався каркас князівського домену. Крім погостів та становищ, як опорних пунктів збору данини, які проголошувались недоторканою приватною власністю київського трону, такий же статус надавався «знаменіям» – знаменним бортам, «ловищам» – мисливським лісовим угіддям та риболовецьким місцям. Наприкінці X ст. київський князь Володимир Великий (980-1015) закріпив ці правові акти в знаменитому Уставі земельному [9].

«Руська Правда» Ярослава Мудрого (1019-1054) встановлювала (так само, як і франкська «Салічна правда») стягнення (штраф) за крадіжку дров, а не за рубання лісу - власності всієї общини. Разом з тим, «Руська Правда» передбачала штраф за знищення або пошкодження борти. Тут діяв уже інший принцип: «Майно князя охороняється і в лісі» [10, с. 48, 62].

На відміну від Московії, своєрідність організації природоохорони в Україні XVI-XVII століть багато в чому визначалася автономною від держави юридичною практикою Запорізької Січі. На основі давньоруського права та Литовських статутів козаки встановили чіткий порядок природокористування, а також відповідальність осіб, що порушували цей порядок. Об'єктами охорони природи на Запоріжжі були, окрім лісів, мисливські та рибальські угіддя, сіножаті, природні копалини (вапно, мармур) тощо. Але особливе значення мала для запорожців саме охорона земель та лісів. На території Запорізьких Вільностей, яка становила у XVIII ст. площу приблизно 11 млн. десятин, лісові масиви займали близько 800 тис. десятин (близько 7%). Ліси росли, головним чином, долинами річок Дніпра, Орелі, Самари, Самоткані, Вовчої, а також у

низинах по берегах менших рік, озер, лиманів, на дніпровських островах, у байраках і плавнях. Найбільш залісеними були північні паланки: Орільська, Самарська і Протовчанська. Запорожці нерідко використовували ліси для того, щоб переховуватися від переслідувань поляків і татар. У лісах знаходили притулок православні ченці від переслідувань католиків. Це були також місця, де формувалися й переховувалися гайдамацькі загони. На території Запорізьких Вільностей був установлений чіткий порядок користування землями. Козаки, а також піддані Війська Запорізького (селяни, ремісники) могли користуватися землями без особливого дозволу. Заборонялося рубати плодові («родючі») дерева, а також використовувати сире дерево для опалення – слід було використовувати сухе дерево («леж»). Дерева дозволялося брати «без надлишку», «щоб заощадивши ліси..., можна було й надалі чим користуватись» [11, с. 103-105].

Таким чином, екскурс в історію кримінально-правової охорони землі дозволяє стверджувати, що, по-перше, кожна з існуючих до цього часу суспільно-економічних формацій демонструвала у певному розумінні крайні підходи до вирішення проблеми: надмірний прагматизм буржуазної епохи призводив до абсолютизації майнових цінностей земельних ресурсів; натомість соціалістична доба проявляла схильність до недооцінки землі як майна, намагаючись компенсувати цей чинник морально-етичними категоріями. По-друге, майбутнє громадянське суспільство покликане задіяти своєрідний компромісний варіант, сутністю якого було б гармонійне поєднання матеріальної, етичної й естетичної мотивації збереження природних ресурсів. Отже, завдання сучасної правової системи полягає в збалансуванні особистих і колективних мотивацій з об'єктивними інтересами громадянського соціуму.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Стадницький Г.В., Родионов А.И. Экология. - М., 1988. – 147 с.
2. Генсірук С.А. Ліси України. – К.: Наук. думка, 1992. – 408 с.
3. Лапко Е. Экологический фактор в инновационной деятельности // Экономика Украины. – 1998. - №8. - С. 69-75
4. Новое уголовное право России. Особенная часть: Учебное пособие / Под ред. проф. Н.Ф. Кузнецовой. – М.: Зерцало, ТЕИС, 1996. – 391с.
5. Суханов Е. Объекты права собственности // Законность. – 2005. - №4. – С. 94-98
6. Право Стародавнього Вавілону [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
https://pidru4niki.com/1823120644416/pravo/pravo_starodavnogo_vavilona
7. Хрестоматія по історії Древнього Востока. В 2-х ч. Под ред. Коростовцева и др.- М.: Высш. шк., 2006. - Ч.І. – 328 с.
8. Хрестоматія по історії государства и права зарубешных стран. / Под ред. З. М. Черниловского. – М.: Юрид. лит., 2010. - 472 с.
9. Володимир Святославович [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D1%80_%D0%A1%D0%B2%D1%8F%D1%82%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%87
10. Российское законодательство X-XX веков. Под общей ред. О.И. Чистякова. В 9 т. - М.: Юрид. лит., 1984. - Т.2.– 519 с.
11. Гусев Р.К. Научно-технический прогресс и правовой режим лесов // Советское государство и право. - 1971. - №8. – С. 124-130.

РЕСУРСНА ПОЛІТИКА БАНКІВ УКРАЇНИ

Череп Алла Василівна

д.е.н., професор

Журавльова Анастасія Константинівна

Студентка

Запорізький національний університет

м. Запоріжжя, Україна

Анотація. Ресурсна база – це основа фінансової діяльності кредитних організацій. Її структура включає як власні кошти, так і залучені. Перші формують статутний капітал, деякі резерви і фонди, а другі формують основу здійснення кредитних операцій.

Депозитні ресурси організацій і населення, як правило, становлять понад 70% залучених коштів банків. Залучення у внески вільних грошових коштів та їх подальше розміщення дозволяють банкам реалізувати свою найважливішу функцію фінансового посередника в економіці. Віддаючи належне науковим працям вітчизняних та зарубіжних вчених, варто зауважити, що існує потреба у подальшому дослідженні реалізації ресурсної політики окремо взятого банку. Саме це обумовлено недостатнім рівнем розробки окремих питань щодо формування оптимальної ресурсної політики в умовах зростаючої конкуренції.

Ключові слова: ресурсна політика, банк, депозити, дохід, фінансовий стан, рентабельність, фінансовий результат

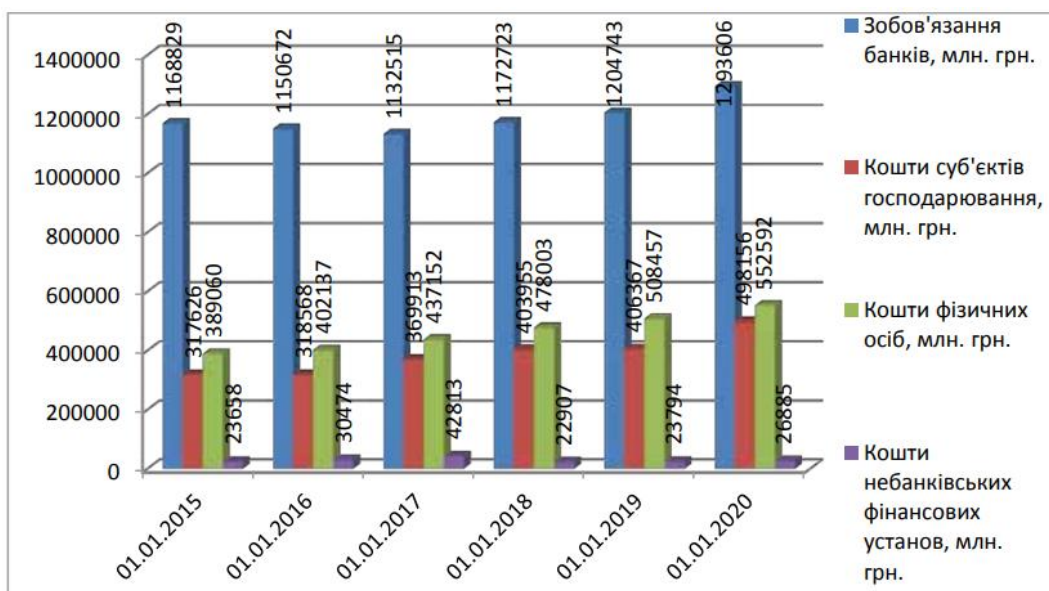
Економічне благополуччя країни визначається не тільки рівнем споживання і купівельною спроможністю населення, а й тим, наскільки власники капіталу (громадяни і організації) здатні акумулювати вільні фінансові ресурси з метою накопичення і заощадження.

Таке становище загострює конкурентну боротьбу між банками за залучення ресурсів. Таким чином, в сучасних умовах розвитку економіки проблема формування ресурсів має першорядне значення.

Банки вирішують цю проблему за рахунок залучення тимчасово вільних грошових коштів фізичних і юридичних осіб у вклади (депозити). Банки залучають заощадження населення і інші вільні кошти, що вивільняються в процесі господарської діяльності, і надають їх у тимчасове користування іншим економічним суб'єктам, які потребують їх. Таким чином, банківські депозити відіграють важливу роль в організації процесу кредитування суб'єктів господарювання і населення.

Одним з видів депозитних операцій є внески (депозити) фізичних осіб. Заощадження населення утворюють інвестиційний потенціал країни, необхідний для її економічного зростання. Залучення коштів фізичних осіб в банківські вклади і депозити є одним з механізмів «зв'язування» випущених в обіг готівки. У зв'язку з цим активізація діяльності банків із залучення цих коштів є одним із стратегічних завдань розвитку банківської системи [1].

Розглянемо динаміку залучених банками фінансових ресурсів (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка залучених банками України фінансових ресурсів 2015–2020 рр., млн. грн.

Джерело: розроблено авторами за даними [2]

Виконане дослідження показало, що комерційні банки України упродовж досліджуваного періоду дещо знизили свою здатність залучати депозити для підтримки кредитних операцій та можливість надавати в кредит ці депозити.

У ринковій економіці України ресурси комерційних банків мають першорядне значення. Це підтверджується тим, що вони є необхідним активним елементом банківської діяльності. Комерційний банк, з одного боку, залучає вільні грошові кошти юридичних та фізичних осіб, формуючи тим самим свою ресурсну базу, а з іншого боку, розміщує її від свого імені на умовах повернення, терміновості і платності. При цьому комерційний банк може здійснювати свої операції тільки в межах наявних у нього ресурсів. Характер цих операцій жорстко залежить від якісного складу ресурсної бази банку.

Успішне проведення банками активних операцій сприяє зростанню обсягів одержуваного прибутку і дозволяє банкам формувати своє майно.

Підвищенню стійкості ресурсної бази банку (за обсягами і термінами) повинні сприяти:

- подальший розвиток бізнесу з діючими клієнтами банку;
- розширення клієнтської бази;
- акумулювання фінансових потоків, пов'язаних з реалізацією програм та проєктів, що здійснюються за участю клієнтів банку [3].

Таким чином, розробка і реалізація ресурсної політики в банку – важливий момент, оскільки вона становить основу управління ресурсами банку, що визначає норми і стандарти для об'єктивної оцінки діяльності кредитної організації та своєчасного внесення коригувань, а також включає в себе всі напрямки діяльності від формування коштів банку, їх ефективного розміщення, до організації банку в цілому. Тому правильно обрана політика банку багато в чому визначить його роботу в майбутньому [4].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кочетигова Т.В., Пяничук Д.О. Економічна сутність та необхідність формування фінансових ресурсів комерційного банку. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. Випуск 16. URL: <http://global-national.in.ua/issue-16-2017> (дата звернення: 16.01.2021).
2. Національний банк України. Офіційний сайт. Основні показники діяльності банків України. URL: <https://bank.gov.ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#1> (дата звернення: 16.01.2021).
3. Ісінбаєва І. В., Курманова Л. Р. Механізм формування і ефективність використання ресурсів банку за залученими коштами. Молодий вчений. 2017. №15. С. 391-395.
4. Хорошев С. Ресурсна база банків. Фінансовий контроль. 2011. № 5. С. 29-31.

ПЕРСПЕКТИВИ СТАНОВЛЕННЯ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

Череп Алла Василівна

професор, д.е.н

Хапрова Дар'я Володимирівна

Запорізький національний університет

м. Запоріжжя, Україна

Анотація. Цифровізація поширюється на всі сфери діяльності людини і є невід'ємною частиною сучасного життя. Економічна сфера тісно пов'язана з цифровізацією, при цьому використання цифрових даних як ресурсу для виробництва зумовлює перехід від традиційної ринкової економіки до цифрової економіки, якою пронизуватимуться всі сектори: державний та приватний, реальний, невиробничий і фінансовий, видобувний, обробний та сектор послуг. Дослідження передбачає визначення можливих сценаріїв розвитку цифровізації в Україні та встановлення основних шляхів реформування для встановлення цифрової економіки.

Мета роботи визначити тенденції розвитку цифровізації в Україні, визначити основні перешкоди на шляху становлення цифрової економіки та спрогнозувати подальший розвиток цифрової трансформації в Україні.

Методи дослідження. В роботі були використані такі методи дослідження: метод логічного узагальнення, дедуктивний, фінансово-економічного та статистичного аналізу, зведення та ін.

Вступ. Цифрова економіка – сучасний тип економіки, що пов'язаний із застосуванням інноваційних технологій у всіх економічних сферах для спрощення, вдосконалення та збільшення продуктивності всіх виробничих процесів.

Результати дослідження. В останні роки Україна активно просуває ідеї цифровізації. Основою цифрової трансформації в Україні є державний сектор

економіки, який прямими та опосередкованими методами впливу стимулює розвиток цифрової економіки. Державні програми трансформації базуються на європейському та американському досвіді запровадження подібних технологій, однак уряд, в процесі їх запровадження, стикається з низкою проблем.

Серед яких можна виокремити:

- Низьку включеність державних установ до реалізації Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства
- Неприйняття владою законів про цифровізацію або їх відстрочення
- Програми регіонального розвитку не включають аспекти цифровізації
- Низький рівень покриття мережею зв'язку на території України
- Відсутність окремих інфраструктур, недостатність довіри населення до фінансових установ та державних структур, великі цифрові розриви між регіонами та населеними пунктами;
- Слабка система стимулювання цифровізаційних процесів на державному рівні
- Незрілий інвестиційний ринок та низький рівень інвестиційної привабливості реального сектору економіки;
- Застарілість системи освіти та неосвіченість професійних кадрів підприємств в аспектах цифрових технологій;
- Низький рівень автоматизації та цифровізації державних послуг через слабку мотивацію урядових установ (немає повного розуміння потенційної вигоди від тотальної цифровізації);
- Відсутність стандартизації як цілих цифрових систем, так і у використанні «Інтернету речей», які змогли б гарантувати інформаційну безпеку як на індивідуальному рівні, так і на рівні надання інформаційних послуг державою.

Для подолання всіх даних перешкод, Україна має через взаємодію державного та приватного секторів.

Український інститут майбутнього визначає два сценарії розвитку цифрової економіки України:

1) Інерційний або еволюційний, що полягає у поступовому наслідуванні європейських трендів економікою.

2) Цільовий або форсований, який передбачає перехід української економіки до цифрової за 3–5 років [1].

Інерційний сценарій є більш прийнятний для суспільства, адже не передбачає радикально швидких змін у житті населення. Однак, його використання відстрочує цифрові процеси і передбачає значний часовий лаг у цифровому реформуванні. При цьому внутрішнє виробництво в Україні залишатиметься низько ефективним, неконкурентоспроможним на зовнішніх ринках, процеси трудової міграції продовжуватимуться через низький попит на ринку високоосвіченої робочої сили. З іншого боку більш радикальний форсований сценарій потребує значних інтелектуальних ресурсів, кардинальних змін у законодавстві, інфраструктурі та світогляді населення. Реалізація заданого цільового сценарію передбачає скоординованість дій всіх суб'єктів господарювання на ринку. Урядова політика має підкріплюватись конкуренцією серед бізнесу та розвитком цифрової грамотності у населення. Через тісні взаємозв'язки у найбільш короткий період Україна може стати одним з лідером у галузі інновацій та нових технологій, перетвориться на інтелектуальний хаб серед європейських країн. Зараз Україна намагається реалізувати цільовий сценарій, створюючи за останні роки інноваційні державні цифрові програми для ідентифікації населення, надання адміністративних послуг онлайн та інших платформ. Реалізація форсованого сценарію за створеною стратегією цифровізації українським інститутом майбутнього – незалежного аналітичного центру передбачає досягнення таких ключових показників ефективності до 2030 року:

1) 65% — частка цифрової економіки в загальному ВВП України в 2030 році:

- 2) 99,9% українських домогосподарств мають широкопasmовий доступ до мережі Інтернет;
- 3) 100% покриття території України 4G–5G;
- 4) 99% усіх автомобільних і залізничних магістралей та 95% сільської місцевості покрито технологіями мобільного Інтернету;
- 5) 99,9% громадян мають цифрову ідентифікацію (citizen-card, Mobile ID) та технічні можливості користуватися довірчими послугами тощо [2].

Для реалізації в Україні форсованого сценарію держава має стати цифровим революціонером та взяти не себе відразу декілька ролей: лідер та експериментатор; регулятор і захисник; популяризатор. Тобто основу та успіх цифровізації має забезпечувати саме держава. Основою якісного реформування економіки є налагоджена цифрова інфраструктура. В масштабі країни її поділяють на тверду (від англ. hard) та м'яку (від англ. soft) [3]. Кожна містить відповідні компоненти, які окремо та разом впливають на акселерацію економічного розвитку.

Для успішної реалізації форсованого сценарію у майбутньому уряд України насамперед має зробити такі кроки:

- 1) Розбудувати тверду інфраструктуру, а саме створювати та реалізовувати проекти, які передбачають:
  - Поширення широкопasmового доступу до мережі Інтернет;
  - Розбудову мережі мобільного інтернету;
  - Розбудову радіоінфраструктури;
  - Розширення інфраструктури громадського доступу до Wi-Fi;
  - Стимулювання та поширення сучасної обчислювальної інфраструктури, яка включає хмарні розрахунки, віртуалізовану інфраструктуру, «bigdata» бази та інше;
  - Розвиток інформаційної безпеки та кібербезпеки;

2) Створити та інтегрувати в економіку м'які інфраструктури, що включають такі проекти:

- Інфраструктуру ідентифікації та довіри (citizen ID, mobile ID, bank ID);
- Прозорість інформації через створення інфраструктури відкритих даних, державних послуг (e-government);
- Створення конкурентного середовища для е-комерції та е-бізнесу;
- Налагодження транзакційно-процесингової інфраструктури;
- Налагодження інфраструктури життєзабезпечення;
- Розбудова геоінформаційної інфраструктури;
- Впровадження блоочейн технологій та інше.

3) У взаємодії з бізнесом уряд має ініціювати та реалізувати проекти цифрової трансформації, інтегрувати ці ініціативи в локальні, регіональні, національні проекти розвитку;

4) Підтримувати інформаційну безпеку підприємств та громадян, надавати консультаційну та технологічну підтримку в упровадженні та використанні захищених інформаційно-комунікаційних систем, інфраструктури, платформ.

Зрештою держава повинна стати замовником і першим покупцем інновацій та цифрових сервісів, що буде поштовхом для утворення нових ринків.

Відповідно, держава має пам'ятати не лише про вигоди від цифровізації, а й про негативні її наслідки (табл.1). Становлення цифрової економіки має перетворити виробництво на ефективну, автоматизовану рушійну силу розвитку економіки України.

Таблиця 1**Переваги та недоліки цифровізації економіки України**

Вигода	Недолік
Збільшення продуктивності праці з впровадженням нових технологій	Втрата робочих місць після запровадження цифрових технологій
Автоматизація виробництва, обліку та обміну інформацією між підприємствами та державою	Неготовність підприємств до радикальних змін, пов'язаних з використанням цифрових технологій
Підвищення прозорості та довіри до державного та приватного сектору	Нерівномірність цифровізаційних процесів за галузями та регіонами
Посилення взаємодії підприємств та клієнтів у режимі реального часу	можливість концентрації влади на ринку і посилення монополій;
Розширення можливостей фінансового сектору	Дестабілізація грошово-кредитної системи
Наближення України до рівня Європейських країн та підвищення інвестиційної привабливості	наростання залежності від компаній-лідерів в сфері інформаційно-комунікаційних технологій
Зручність та доступність інформаційно-комунікаційних систем для всього суспільства	Посилення інформаційних злочинів, які на даний момент не контролювані органами влади

Джерело: складено автором.

Висновок. Цифровізація на сучасному етапі є безповоротним та важливим для економіки процесом. Держава має враховуючи всі вигоди і недоліки проводити політику цифровізації, намагаючись досягти найбільш стабільної структури. Реалізація форсованого сценарію з тісною взаємодією всіх суб'єктів господарювання є найбільш сприятливим шляхом становлення цифрової економіки в Україні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Український інститут майбутнього «Україна 2030Е – країна з розвинутою цифровою економікою» URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoju.html>
2. Проект «Цифрова адженда України – 2020» Концептуальні засади (версія 1.0) Hitech office, грудень, 2016. С. 90. URL: <https://uccr.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf>
3. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_FS_2025.pdf.

**ЗЕЛЕНА ЕКОНОМІКА ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ДЕРЖАВИ**

Череп Алла Василівна

д.е.н., професор

доцент кафедри фінансів

банківської справи та страхування

Хмельковська Тетяна Василівна

студентка

Запорізький національний університет

м. Запоріжжя, Україна

Анотація. У статті досліджується необхідність розвитку України шляхом сталого розвитку, зеленого економічного зростання, поєднаного з активною соціальною політикою держави, демократизацією складників суспільного життя. Національна економіка потребує адаптації до вимог конкуренції, підвищення ефективності та наукоємності виробництва, актуалізації екологічних норм та впровадження екологічних стандартів, гармонізованих з міжнародними та європейськими. Концепція «зеленої економіки» дозволить вирішити проблеми комплексно і досягти не тільки кількісного зростання, але й суттєвих якісних і реальних покращень.

Ключові слова. «Зелена економіка», сталий розвиток, конкурентоспроможність, ефективність, «зелене інвестування», глобалізація, екологізація.

Постановка проблеми. У XXI ст. кардинально загострюються глобальні проблеми розвитку людської цивілізації, пов'язані з порушенням екологічної рівноваги, змінами клімату та глобальним потеплінням. Ризики поширення голоду, нестача чистої питної води, ускладнена доступність до безпечних та

дешевих енергетичних ресурсів напряду впливають на доходи населення, якість життя людини та її тривалість, визначають стан та системні проблеми соціально-економічного розвитку країни.

Реалізація завдань сталого розвитку потребує переходу від екстенсивного до інтенсивного типу економічного зростання, задіяння потенціалу міжнародного економічного співробітництва всіх країн світу, зокрема, у таких важливих напрямках як ресурсозаощадження та енергозбереження, обмін інноваційними технологіями у сфері екологізації виробництва, органічного аграрного виробництва та циркулярного використання природних ресурсів, прискореного переходу до розвитку «розумних міст» та всіх різновидів зеленої економіки.

Ціль статті. Визначення особливостей «зеленої економіки», яка дасть змогу вийти із екологічної кризи, підвищить конкурентоспроможність української економіки та істотно вплине на наявний ринок праці.

Аналіз досліджень. Теоретичні та практичні аспекти політики «зеленої економіки» досліджували: О. Балацький, Б. Буркинський, Т. Галушкіна, М. Като, Н. Захаркевич, О. Кузьмін, Л. Мельник, О. Чмир та ін.

Концепція «зеленої економіки» останні роки набуває особливого значення. Вона широко оговорюється не тільки економістами, але й політиками в контексті сталого розвитку і викоренення бідності, відсталості, голодування. Концепція «зеленої економіки» будується на ідеях багатьох напрямків в економічній науці й філософії, таких як економіка добробуту, екологічна економіка, антиглобалістика, теорія міжнародних відносин та інших, пов'язаних з проблемами сталого розвитку. Її філософським базисом є ідеї комунікативної дії Ю. Габермаса, постмодерністські концепції Ж. Деррида.

Виклад основного матеріалу. «Зелена економіка» (green economics – англ.) – економіка, що веде до підвищення добробуту людей і зміцнення соціальної справедливості при одночасному зниженні ризиків для довкілля і дефіциту природних ресурсів. При цьому концепція «зеленої економіки» не замінює собою концепції сталого розвитку, однак досягнення сталості значною

мірою визначаються правильністю розвитку економіки. Сучасне поняття «зелена економіка» розглядається в контексті зниження викидів парникових газів, підвищення ефективності використання всіх видів ресурсів, формування системи відповідності інтересам суспільства [1].

Глобальний тренд розвитку «зелених секторів економіки» у країнах світу набуває все більшого значення для українських реалій. Застарілі технології виробництва, ресурсна залежність економіки, низька енергоефективність вітчизняних підприємств, що супроводжуються політичними, економічними та фінансовими кризами ставить проблему сталого економічного розвитку України в центр порядку денного. З 2020 року в Україні діє Закон «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», що забезпечує нормативно-правову базу створення «зеленої економіки» в країні. Відповідно до Закону основними цілями до 2030 року є: забезпечення сталого споживання та виробництва; сталого розвитку природно-ресурсного потенціалу України, що включає стале управління водними ресурсами, стале використання та охорони земель, розвиток інфраструктури управління відходами; оновлення зношених фондів промислової і транспортної інфраструктури та об'єктів житлово-комунального господарства; розвиток відновлюваної енергетики; покращення якості повітря; запобігання зміні клімату та адаптація до неї; упровадження технологій електронного урядування в екологічній сфері [3].

Послідовна та ефективна реалізація принципів “зеленого” інвестування, як і “зеленого” розвитку загалом, можлива лише в регуляторному середовищі, прозорому і справедливому, що розвивається відповідно до принципу верховенства права, з незалежними судовими процедурами, за участі незалежних регуляторів ринку, що діють відповідно до національних інтересів, дотримуючись прав інвесторів і споживачів. З іншого боку, для їх принципів імплементації життєво важливу роль відіграє соціально відповідальна поведінка бізнесу, одним з ключових індикаторів наявності якої є ставлення

бізнесу до екологічних питань, ефективності використання ресурсів та енергоефективності, розкриття соціально значущої нефінансової інформації.

На шляху формування моделі “зеленого” інвестування зустрічаються численні перешкоди [5].

По-перше, українська економіка характеризується значними макроекономічними перекосами та дисбалансами – недостатнім рівнем заощаджень, зростаючим дефіцитом рахунку поточних операцій, державними бюджетними обмеженнями (які дедалі посилюються в умовах значних виплат за зовнішніми боргами), неспівставними з цілями “зеленого” інвестування, для якого потрібне залучення та ефективне акумулювання додаткових фінансових ресурсів.

По-друге, упродовж тривалого періоду в Україні недооцінювалося значення технологічного прогресу, що призвело до утворення і збільшення технологічного відставання від провідних країн світу, що зумовило виникнення істотних загроз для економічної безпеки країни (особливо в її інноваційно-інвестиційній компоненті).

По-третє, нехтування протягом багатьох років важливістю інновацій мало наслідком виникнення в Україні суттєвих структурних диспропорцій в економіці. Однією з найбільш небезпечних стало уповільнення інвестиційної активності внаслідок непривабливого інвестиційного клімату, що характеризується, серед іншого, високими ризиками, корупцією та значними обсягами втечі капіталу за кордон (“офшоризацією”).

По-четверте, для сфери державного регулювання в Україні характерним є невисокий рівень координованості дій різних органів державного управління, що часто унеможлиблює послідовну практичну реалізацію визначених політичних орієнтирів. Це має особливо негативне значення у випадку розвитку ринків “зеленого” інвестування, для яких, як засвідчує міжнародний досвід, необхідна висока координованість дій у напрямі поширення нових інструментів або платформ “зеленого” бізнесу [7].

По-п'яте, значна інституційна слабкість фінансового сектору економіки України. Україна не лише характеризується “зародковим” (порівняно з розвинутими країнами) станом фондового ринку, але й банківською системою, яка пережила після 2014р. один з найбільш складних періодів і визначається невисоким рівнем фінансової стійкості та ефективності.

По-шосте, недорозвинутість ряду сегментів ринкового середовища, що не дозволяє реалізувати ефект від масштабу та забезпечити належний рівень ринкового контролю, а отже й забезпечити належний рівень прибутковості інвестицій. Ці перешкоди виразно проявляються, зокрема, у процесі запровадження та розвитку ринку “зелених” облігацій.

По-сьоме, Україна ще більшою мірою, ніж розвинуті країни, стикається з методичними проблемами організації “зеленого” інвестування. На сьогодні серед зацікавлених учасників цієї сфери діяльності немає узгодженої позиції, що слід розуміти під “зеленими” інвестиціями, а це призводить до формування ідеологічних, методологічних, політичних, регуляторних та економічних суперечностей.

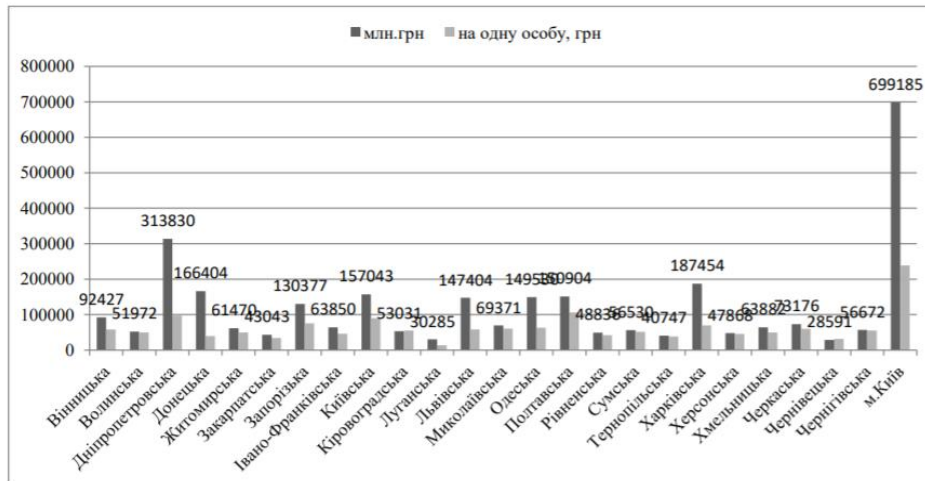
Загалом слід відзначити, що в Україні тема “зеленого” інвестування привертає [5] дедалі більшу увагу і політиків, і експертів, і науковців, і громадськості. Однак за відсутності чітких політичних сигналів і єдиного координаційного центру проведення такої політики велика частина зусиль, що докладаються у цій площині, залишаються розрізненими і не сприяють послідовному розвитку “зелених” фінансів в Україні. Незважаючи на те, що важливість розвитку “зеленого” фінансування досить добре усвідомлюється, конкретні дії, які б цьому сприяли, досі залишаються на стадії обговорення або впроваджуються не надто швидко.

Міжнародне економічне співробітництво України в сфері розвитку «зеленої економіки» відповідає стратегії сталого розвитку «Україна-2020», реалізується в рамках програми екологічного розвитку до 2030 року та підтримується державою на всіх рівнях. Україна показує швидкі темпи нарощування відновлювальних енергетичних потужностей та органічного

господарства. Проте Україні ще потрібно досягти значних структурних та інноваційних перетворень у сфері зеленого виробництва та поводження з ТПВ.

У всьому світі через значні обсяги урбанізації міста стали точками концентрації людських та фінансових ресурсів, основного інтелектуального і промислового потенціалу, рушійною силою розвитку інновацій, інфраструктури та громадського капіталу, Саме це робить міста новими «полюсами» регіонального розвитку та двигунами конкурентоспроможності всіх націй [6]. Примітно, що основна частка ВВП в розвинених країнах світу створюється в містах – на сто найбільших міст світу припадає 30% світового ВВП. Україна не є виключенням таких тенденцій. Так у 2018 році тільки у столиці було вироблено 24% валового внутрішнього продукту (рис.1.).

Показник на душу населення в Києві (239 тис.грн/люд.) більший ніж середнє значення по всій країні (70,2 тис.грн/люд.). Дніпропетровська (10,5%), Харківська (6,3%), Донецька (5,6%) та Київська (5,3%), області з найбільшими обласними центрами в Україні, йдуть наступними за часткою в ВВП країни.

Рис. 1. Валовий внутрішній продукт за регіонами України, 2018 рік.

Джерело: розроблено автором на основі [6]

Міжнародна фінансова корпорація реалізовує низку проектів інвестиційної підтримки розвитку міст України. Наприклад, Маріуполь отримав кредит на 13 років в розмірі 14,5 млн дол. США, що повинен сприяти заміні всіх старих муніципальних транспортних засобів у місті, технічне оновлення майстерень, депо та створення ефективного транспортного управління.

Передбачаються економічні вигоди для міста, через зменшення витрат на обслуговування і ремонт застарілої техніки та доступність громадського транспорту людям з низьким доходом. Технічна допомога надається у вигляді консультацій, діяльності для залучення бізнесу, допомога у створенні сталого плану розвитку Маріуполя до 2030 року [3].

Висновок. Враховуючи точки зору провідних науковців щодо визначення сутності поняття «зелена економіка», пропонуємо в подальшому розглядати її як економіку, яка ґрунтується на раціональному, бережному використанні всіх наявних ресурсів, з метою запобігання шкідливого впливу на соціальний фактор, навколишнє середовище, тваринний світ, що дозволить мінімізувати негативний вплив НТР на життєдіяльність живих організмів.

«Зелена економіка» ґрунтується на альтернативних джерелах енергії і палива, технології екологічно чистого виробництва, чистих технологіях у веденні сільського господарства, «зеленому будівництві», а також програмах очищення повітря, води і ґрунту від забруднень, переробки та утилізації відходів. Багато вчених досліджують цю тему, розробляють нові концепції. Саме «зелена економіка» може стати джерелом розвитку України. Процес екологізації економіки супроводжується впровадженням ресурсних та енергоощадних технологій, зменшенням тиску на навколишнє середовище, зростанням попиту на органічну продукцію, спрямування інвестиційних потоків в «зелену економіку», зміною структури зайнятості, покращенням якості життя та добробуту населення. Серед напрямів реалізації зеленої економіки в Україні виділяють: раціональне використання природноресурсного потенціалу, диверсифікацію джерел енергопостачання, охорону навколишнього середовища, виробництво органічної сільськогосподарської продукції, модернізацію ЖКХ, формування нової екологічної поведінки населення. Подальший розвиток «зеленої економіки» вимагає розв'язання суперечностей екологізації виробництва, посилення ролі держави в стимулюванні зелених інвестицій та інновацій, створення умов для підвищення

конкурентоспроможності національних виробників зеленої продукції та формування нового ставлення населення до навколишнього середовища.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28.02.2019 р. № 2697-VIII.

2. Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» від 03.07.2019 р. № 2496-VIII.

3. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року. Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» від 18.08.2017 № 605-2017-р.

4. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року» від 20.02.2019 № 117-2019-р.

5. Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30.09.2019 №722/2019.

6. Біла С. О., Овчаренко К.Ю. Міжнародна інституційна співпраця «Розумних міст»: Світовий досвід // Міжнародна науково-практична конференція Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі», 2019. – 46-49.

7. Біла С.О., Овчаренко К.Ю. Роль «зеленої енергетики» у забезпеченні міжнародної економічної безпеки. с.26-34// Стратегія Розвитку України: наук. журн. –К. : НАУ, 2019. – №1. – 26-34.

**ДОСТУПНІСТЬ БАГАТОФУНКЦІОНАЛЬНИХ
МІСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ДЛЯ МАЛОМОБІЛЬНИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ**

Черноносова Тетяна Олександрівна

старший викладач кафедри міського будівництва

Бабенко Микита Віталійович

студент

Харківський національний університет

міського господарства імені

О. М. Бекетова

м. Харків, Україна

Анотація. Досліджується проблема доступності багатофункціональних комплексів, в тому числі об'єктів соціальної інфраструктури в населених місцях для маломобільних груп населення. Особлива увага приділяється базовим принципам створення безбар'єрного середовища, що в сучасних соціально-економічних умовах має важливе значення для фізичної, психологічної та соціальної адаптації людей з обмеженими фізичними можливостями.

Ключові слова. доступне середовище, маломобільні групи населення, багатофункціональні комплекси, об'єкти соціальної інфраструктури, елементи благоустрою територій.

В сучасних соціально-економічних умовах державна підтримка та соціальний захист інвалідів, забезпечення для них доступного середовища є одним з важливих завдань суспільства.

Маломобільні групи населення (надалі МГН) – це люди, що відчують труднощі при самостійному пересуванні, одержанні послуг, необхідної інформації або при орієнтуванні в просторі. До категорії МГН належать люди

не здатні пересуватися без додаткових опор або крісел-колясок; люди, які мають обмежені фізичні можливості, вади зору, слуху; люди з тимчасовим порушенням здоров'я; вагітні жінки; люди похилого віку; люди з дитячими колясками тощо [1].

В сучасних населених місцях, а особливо на периферії, через труднощі доступу, орієнтації та інші перешкоди МГН часто не мають можливості вільного відвідування місць загального користування, що обмежує їх у виборі видів відпочинку, дозвілля, спілкування, об'єктів торгівлі, охорони здоров'я тощо. Причиною такого результату є недостатня державна підтримка, низький соціальний захист, недотримання умов адаптації існуючих об'єктів соцкультпобуту відповідно до Концепції ООН про права інвалідів [2]. Вивчаючи доступність для людей з обмеженими фізичними можливостями та їх ступінь Н. В. Шолух, писав: «Для даної категорії населення повинне створюватися реабілітаційне середовище, в якому відбувається як фізична, психологічна, так і соціальна адаптація» [3]. Одним із прикладів такого середовища є різноманітні багатофункціональні комплекси, в тому числі об'єкти соціального призначення, установи різних видів відпочинку, парки різного функціонального призначення тощо.

Інвалідність – це важлива соціальна проблема не тільки для України, але і для всіх країн світу. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я понад 15 % населення світу мають якусь форму інвалідності [4]. Кожна людина має потребу в русі, прогулянках на свіжому повітрі, різних видах відпочинку. Варто відзначити, що не для всіх навіть відпочинок поблизу помешкання може бути комфортним. Виникають проблеми з просторовою орієнтацією, пересуванням, обладнаними місцями для відпочинку. Не вирішеними лишаються проблеми з транспортною доступністю до різних регіонів, територій, установ.

Досвід світових держав у створенні доступного середовища осіб з інвалідністю нараховує значно більше ніж півсторіччя. Тож у Великобританії законодавство щодо інвалідів існує з 1944 р., в США стандарт про доступність будівель для інвалідів був прийнятий в 1961 р. Але прийняття в 1975 р.

американськими законодавцями «Закону про інвалідів» спровокувало рух осіб з інвалідністю проти їх дискримінації, в цей час починається активний пошук способів налагодження спілкування людей з інвалідністю із здоровими людьми, створюються спеціальні бригади будівельників, які формують доступне міське середовище [5].

У СРСР в 1950-ті рр. з'являються перші санаторії для осіб з обмеженими фізичними можливостями, що сприяло змінам в інфраструктурі населених місць: під'їзди, входи до будівель обладнують пандусами, в паркових зонах прокладаються широкі алеї тощо.

Незважаючи на те, що історія поширення доступного середовища почалася давно, Україна поки що знаходиться на початковій стадії його розвитку.

В Україні питання про доступне середовище неодноразово відображалося в Постановах Кабінету Міністрів [6]. Великий внесок у дослідження теми доступного середовища МГН внесли і продовжують досліджувати Н. В. Шолух, А. В. Алтуховова, Е. Г. Леонтєва, Х. Ю. Калмет, Н. Скрипка, Я. Грибальський, В. Азін. Питання інтеграції інвалідів у суспільство підняв Е. А. Аверін [7, 8].

Відповідно до чинних нормативних документів в нашій країні доступним середовищем рахується таке фізичне оточення людини, території, установи загального користування, транспортні об'єкти, що обладнані чи переоснащені з метою усунення перешкод та бар'єрів, що виникають у людини з урахуванням її особливих потреб [1].

Створення комфортних умов для життєдіяльності МГН, перш за все, полягає в вирішенні питань благоустрою територій, пристосування існуючих та нових будівель, створення безбар'єрного середовища. При цьому основними критеріями та умовами комфортності є :

1) доступність:

– безперешкодний рух по комунікаційним шляхах, приміщенням та просторам;

- досягнення місця цільового призначення або обслуговування і користування наданими можливостями;

- можливості скористатися місцями відпочинку, очікування та супутнього обслуговування;

2) безпека:

- можливість уникнути травм, поранень, каліцтв, зайвої втоми через властивості архітектурного середовища територій та будівель (в тому числі використання відповідних оздоблювальних матеріалів);

- можливість своєчасного розпізнавання і реагування на місця й зони ризику;

- відсутність місць перетину шляхів руху, що можуть погано сприйматися людьми з різними вадами здоров'я;

- попередження споживачів про зони, що представляють потенційну небезпеку;

- пожежна безпека;

3) інформативність:

- використання засобів інформування, що відповідають особливостям різних груп споживачів;

- своєчасне розпізнавання орієнтирів в архітектурному середовищі громадських будівель чи на території;

- точна ідентифікація свого місця знаходження і місць, які є метою відвідування;

- можливість ефективної орієнтації в різний час доби;

- можливість мати безперервну інформаційну підтримку на всьому шляху пересування по території чи в будівлі.

4) комфортність (зручність):

- створення умов для мінімальних витрат і зусиль МГН на задоволення своїх потреб;

– забезпечення своєчасної можливості відпочинку, очікування і додаткового обслуговування, забезпечення умов для компенсації зусиль, витрачених на рух та отримання послуг;

– скорочення часу і зусиль на отримання необхідної інформації.

Сьогодні, на жаль, саме поняття «доступне середовище» найчастіше асоціюється лише з пандусами. Але адаптувати простір однією лише установкою пандуса не вирішує проблеми доступності. Це рішення, що називається «для галочки». Забудовники і власники будівель найчастіше економлять і забезпечують доступність чисто формально, що не несе користі, а частіше, при непрофесійній установці, не дотриманні вимог і стандартів, ще й становить небезпеку.

Згідно з міжнародною термінологією навколишнє середовище може надавати різний зовнішній вплив на функціонування і обмеження життєдіяльності людини: містити різні обмеження (бар'єри) або фактори, що зможуть полегшати доступність (фасилітатори) як в найближчому, так і у віддаленому оточенні людини. Поняття бар'єр (фр. *barrières* – перешкоди чи етап) та фасилітатор (англ. *facilitator*, від лат. *facilis* – легкий, зручний, той що спрощує) вживаються в різних галузях. В містобудуванні бар'єр – це різні фізичні (архітектурні) та інформаційні перешкоди на шляху пересування, а фасилітатор – це той, хто перетворює процес комунікації в зручний і легкий для всіх її учасників.

Тож поняття «доступності навколишнього середовища для МГН» включає комплекс заходів щодо створення безбар'єрного середовища, спрямованих на забезпечення безперешкодного, безпечного і незалежного пересування для людей з різними фізичними можливостями.

Ґрунтуючись на дослідженнях доступного середовища для МГН [1–3, 6–10], можна виділити принципи, що повинні враховувати комфортність перебування та пересування населення з урахуванням різних факторів, що впливають на розвиток безбар'єрної планувальної, функціональної,

транспортної інфраструктури, безбар'єрного туризму. При цьому визначено два принципових підходи до створення такого середовища [8]:

– принцип «універсального дизайну» – передбачає організацію навколишнього середовища максимально придатним до використання для всіх людей, не залежно від віку, росту, маси тіла або здібностей, без додаткової адаптації, що враховує вимоги людей з інвалідністю, з різними обмеженнями (руховими, сенсорними, когнітивними), людей, що володіють різним діапазоном рухливості і координації рухів. При цьому особливу увагу приділяють дизайну умеблювання, обладнання, різних предметів, облаштування, послуг, що спрямовані на покращення умов використання та доступності середовища. Вимоги цього принципу, без особливих зусиль, можливо адаптувати як на об'єктах нового будівництва, так і при різних видах реконструкції та капітального ремонту, при виробництві нових товарів;

– принцип «розумного пристосування» – передбачає внесення, коли це потрібно в конкретному випадку, необхідних модифікацій і коректив, що не стають невідповідним і невиправданим тягарем для суспільства з метою забезпечення реалізації інвалідами нарівні з іншими всіх прав людини і основних свобод. Йдеться про розумне, з точки зору порівняння необхідності і можливості, пристосування навколишнього оточення під потреби інваліда, але з обов'язковим урахуванням його потреб і наявних організаційних, технічних і фінансових можливостей їх задоволення.

Адаптація об'єктів містобудівної та соціальної інфраструктури в сферах життєдіяльності інвалідів та інших МГН може досягатися двома шляхами [9]:

1) архітектурно-планувальними рішеннями та відповідними ремонтно-будівельними роботами;

2) організаційними рішеннями питань надання відповідних соціально значущих послуг.

При цьому фахівці виділяють основні структурно-функціональні зони частин об'єкту містобудівної інфраструктури, які підлягають адаптації для інвалідів та інших груп населення:

- територія (ділянка), прилегла до будівлі;
- вхід (входи) в будівлю;
- шляхи руху всередині будівлі;
- зона цільового призначення будівлі (цільового відвідування об'єкта);
- санітарно-гігієнічні приміщення;
- система інформації на об'єкті.

Територія, прилегла до будівлі для ефективної адаптації та благоустрою може бути поділена на відповідні для певного об'єкту (установи) функціональні підзони, основними серед яких є: зона входу на територію (ділянку), пішохідна зона (пішохідні зв'язки), рекреаційні зони. При формуванні доступності цієї території для МГН необхідно дотримуватися основних вимог адаптації:

- наявність хоча б одного входу (в'їзду) на територію об'єкта (на прилеглу до будинку територію), пристосованого для всіх категорій громадян;
- наявність шляхів руху для МГН (транспортних і пішохідних; з можливістю їхнього поєднання);
- наявність виділених і маркованих місць (хоча б одного) для транспорту інвалідів;
- наявність та обладнання місць відпочинку.

До елементів благоустрою територій, що повинні бути пристосовані для використання людьми з обмеженими можливостями (інвалідів), перш за все, належать проїзди, автостоянки, в тому числі майданчики тимчасового зберігання автомобілів, пішохідні зв'язки, майданчики різного призначення, малі архітектурні форми, обладнання майданчиків та зелені насадження [1, 5].

Проектування нових чи адаптація існуючих елементів благоустрою для можливості безпечного використання МГН повинні відповідати наступним планувальним вимогам, з дотриманням нормативних планувальних характеристик, умов безпеки пересування відвідувачів з різними фізичними можливостями, в тому числі на кріслах-колясках:

– пішохідні шляхи повинні мати безперервний зв'язок із зовнішніми комунікаціями, пунктами зупинок пасажирського транспорту, місцями загального користування;

– на покритті пішохідних зв'язків улаштовують тактильні засоби, що виконують попереджувальну функцію (тобто заходи для орієнтування, безпеки та отримання інформації для осіб з порушенням зору);

– при необхідності улаштовують сходи та пандуси;

– розміщення місць тимчасового та тривалого зберігання особистого автотранспорту МГН поблизу входів в будинки. При цьому виділені місця для стоянки позначають знаками на поверхні покриття стоянки, прийнятими ПДР (знак «Парковка для інвалідів»).

Важливим елементом благоустрою на різних територіях є майданчики для різних видів відпочинку. Забезпечення доступності майданчиків різного призначення на територіях міста досягається за допомогою принципу інклюзії, який ураховується при проєктуванні сучасного ігрового та спортивного середовища.

Улаштування інклюзивних майданчиків – є частиною концепції безбар'єрного середовища. Вони спеціально адаптовані для людей з різними можливостями. Але при цьому недостатньо розглядати доступність цих майданчиків як улаштування одного чи декількох інклюзивних елементів в загальному плані; інклюзивний дизайн повинен дотримуватися у всіх елементах майданчику. Для адаптації майданчиків для МГН, інвалідів, особливих дітей та створення оптимальних умов для спорту та ігор, необхідно зауважити два основних правила [6]:

1) адаптація основних та допоміжних елементів майданчиків;

2) улаштування спеціальних видів покриття на майданчику.

Майданчики, що будуть використовувати інваліди обов'язково повинні бути обладнані перилами та пандусами, що буде забезпечувати:

–безпечний в'їзд та виїзд;

–комфортне пересування на майданчику;

–вільний доступ до ігрових та спортивних елементів;

–всі елементи на майданчику повинні розташовуватися один від одного на значній відстані;

–на інклюзивних майданчиках повинні бути сидіння різної висоти, зі спинками та підлокітниками – для дітей і дорослих будь-якого віку і росту, з різними вадами здоров'я;

–необхідно установлювати урни для сміття, які повинні мати такі форму і розмір, щоб забезпечити можливість для викиду в них сміття навіть однією рукою без підняття кришки, розміщують їх на шляху руху відвідувачів;

–на майданчиках з інклюзивним дизайном необхідно установлювати інструкції, які можуть бути візуальними, слуховими або тактильними.

–поверхня майданчиків не повинна мати нерівностей та ухилів. При цьому рекомендується використовувати покриття з гумової крихти, що забезпечить відвідувачам в інвалідному візку комфортне пересування. Гума не затримує вологу, не утворює калюжі, виключає ковзання.

Також відповідно до функціонального призначення об'єкту адаптації необхідно приділяти увагу влаштуванню та обладнанню санітарно-гігієнічних приміщень. Тобто на об'єкті, призначеному для обслуговування відвідувачів, відповідно до загальної розрахункової кількості відвідувачів, необхідно улаштувати як мінімум одну універсальну кабінку для МГН, вона також повинна бути доступна для користування інвалідами на кріслі-колясці.

Хорошим прикладом досвіду створення доступного середовища є перший в Україні інклюзивний парк в м. Дніпро, який побудовано з урахуванням потреб особливих дітей, де вони отримали можливість розвитку і відчуття соціального комфорту в сучасному суспільстві. Парк займає площу 1,5 тис. м². Всі гойдалки сконструйовані так, що на них можна легко пересісти з коляски. Для тих, хто має проблеми із зором, є тактильна плитка і схеми з шрифтом Брайля. У парку спеціальне покриття, щоб в разі падіння дитина не травмувалася. Також тут можна інтерактивно вивчати англійську мову і опановувати гру на музичних інструментах.

Для України цей приклад може слугувати зразком для прийняття рішень щодо створення доступності інфраструктури для інвалідів. Формування такого середовища може зайняти не один рік, але витрачені кошти й сили обов'язково дадуть позитивний результат і дозволять особам з обмеженими можливостями почувати себе соціально комфортно.

Побудова безбар'єрного середовища – це здійснення завдання, яке вимагає прояву сумлінності й відповідальності з боку держави, суспільства, фахівців, бізнесу і може принести значні соціальні та економічні ефекти.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення : ДБН В.2.2-40:2018 – [Чинний від 2012-09-01] // Мінрегіону України. – Київ: ДП «Укрархбудінформ». 2019. – 64 с. – (Державні будівельні норми України).

2. Конвенція о правах инвалидов [Електронний ресурс] : Принята резолюцией 61/106 Генеральной Ассамблеи ООН от 13.12.2006 г. – Режим доступа : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disability.shtml

3. Шолух Н. В. Культурно-зрелищные объекты, оценка степени их доступности для людей с ограниченными физическими возможностями [Текст] / Н. В. Шолух, А. В. Алтухова // Современное промышленное и гражданское строительство. – 2009. – Том 5, № 2. – С. 53–59.

4. Виноградова М. В. Инфраструктура туристского комплекса [Текст] / Виноградова М. В., Солдатов П. И. // Экономика, 2009. URL: <http://sun.tsu.ru/mminfo/000063105/324/image/324-264.pdf>.

5. Глебова А. В. Безбарьерная среда. Анализ зарубежного опыта / А. В. Глебова // Международная научно-техническая конференция молодых ученых БГТУ им. В. Г. Шухова. – 2014. – С. 144–148.

6. Про затвердження плану заходів щодо створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення на 2009–2015 роки «Безбар'єрна Україна

[Текст] : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.2009 р. № 784 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 58. – С. 35–39.

7. Аверина Е. А. Интеграция инвалидов в общество: теоретическое осмысление проблемы [Текст] / Е. А. Аверина // Вестник Томского государственного университета. – 2011. – № 1(13). – С. 5–11.

8. Азін В. О., Байда Л. Ю., Грибальський Я. В., Красюкова-Еннс О. В. Доступність та універсальний дизайн : навч.-метод. посіб./ за заг. ред. Байди Л. Ю., Красюкової-Еннс О. В. — К., 2013. —128с.

9. Скрипка Н. Доступність до об'єктів житлового та громадського призначення для людей з інвалідністю [Електронний ресурс] : Методичний посібник / Н. Скрипка, Я. Грибальський, В. Азін : Всеукраїнське громадське соціально-політичне об'єднання «Національна ассамблея інвалідів України». – Видання п'яте. – Київ, 2011. – 227 с. – Режим доступу : <http://socinfo.net.ua/file/Dostupnist.pdf>.

10. Леонтьева, Е. Г. Доступная среда глазами инвалида [Текст] / Е. Г. Леонтьева. – Екатеринбург : Баско, 2001. – 64 с.

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Чепканич Елеонора Вячеславівна

вчитель мистецтва

м. Одеса, Україна

Анотація: У статті йдеться про те, що використання мультимедійних технологій на уроках музичного мистецтва в початковій школі відіграє головну роль, адже їхнє використання сприяє більш ефективному розвитку здібностей учнів, формуванню у них ключових компетентностей, засвоєнню знань та виробленню умінь й навичок в рамках нових державних стандартів загальної середньої освіти (НУШ).

Ключові слова: мультимедійні технології, інтерактивне навчання, музичне мистецтво, початкова школа.

На сучасному етапі розвитку суспільства величезну роль відіграють інформаційні та телекомунікаційні технології. У зв'язку з цим, певної трансформації зазнають і методи навчання. Сучасний вчитель повинен не лише бути ознайомлений з новітніми продуктивними технологіями, але й системно застосувати їх у процесі шкільної освіти. Адже їх застосування, на нашу думку, позитивно впливатиме на освітній процес, буде сприяти більш ефективному розвитку здібностей учнів, формуванню у них ключових компетентностей, засвоєнню знань та виробленню умінь й навичок в рамках нових державних стандартів загальної середньої освіти.

Як відомо, кожне дослідження має не лише об'єкт і предмет, але і власні дослідницькі методи. При написанні роботи ми застосували теоретичні та емпіричні методи, а саме аналіз психологічної, педагогічної, музично-критичної

та музично-теоретичної літератури; педагогічного експерименту, спостереження, бесіди та опитування.

Провівши опитування серед учнів молодших класів, нам вдалося з'ясувати, що найбільше зацікавлення викликає саме використання інноваційних інформаційно-комунікативних технологій на уроках музичного мистецтва. Зокрема, відтворення не тільки звуку, а й відеоряду, що передає «живе» виконання музичного твору і водночас дозволяє спостерігати саме специфіку процесу виконання музики будь-яких жанрів.

Як відомо, одночасне поєднання зорових та слухових образів в роботі з дітьми ХХІ століття (дітей, які народилися в епоху існування інтернету) сприяє підвищенню ефективності сприймання та засвоєння навчального матеріалу. Оскільки в сучасній молоді переважає «кліпове» мислення, то фактично не викликає сумнівів те, що в майбутньому мультимедійні технології остаточно витіснять інші, не такі ефективні, методи навчання. Таким чином, візуалізація процесу виконання музичного твору в відеоформаті, на нашу думку, є одним із провідних засобів, що використовуються вчителями під час проведення уроків музичного мистецтва, особливо в початкових класах. Зауважимо, що це не тільки допомагає довше утримувати увагу учнів на предметі вивчення, але й пробуджує у дітей справжній інтерес до музичного мистецтва, формує гарний художній смак тощо.

Нещодавно в Україні почато навчальну реформу, яка має на меті покращити якість освіти в школах за допомогою впровадження новітніх технологій та методів навчання, що включають в себе використання смарт дошок, електронних підручників тощо.

Концепція Нової української школи передбачає використання інтегрованого та інтерактивного навчання, методу проектів тощо. Інтегроване навчання на уроках в початковій школі передбачає поєднання декількох навчальних дисциплін. Якщо ми розглядаємо інтегроване навчання як ефективний інструмент для вивчення предмета музичного мистецтва, ми поєднуємо різні мистецькі дисципліни між собою, а також мовно-літературні та

інші предмети з мистецтвом. Практика шкільної освіти в багатьох розвинутих країнах світу показує, що така інтеграція значно підвищує не тільки ефективність викладання різних навчальних дисциплін, але й продуктивність освітнього процесу в цілому. На наш погляд, головним завданням викладачів методики викладання музичного мистецтва на факультетах музичної освіти, поряд з традиційними продуктивними методиками (К. Орфа, Д. Кабалевського тощо), є оволодіння здобувачами освіти 3-4 курсів сучасними інформаційно-комунікативними та мультимедійними технологіями. Інтерактивне навчання передбачає використання мультимедійних дошок та електронних підручників. Станом на сьогодні розроблено електронний підручник з музичного мистецтва для першого класу. Використання цього підручника значно полегшує роботу вчителя на уроці, бо допомагає зацікавити учнів та привернути їх увагу під час уроку. Активно розвивається і низка інших засобів інтерактивного навчання, що в подальшому будуть не менш ефективними.

Отже, в період активного розвитку інноваційних освітніх технологій, увага як практикуючих педагогів, так і здобувачів освіти з мистецьких факультетів педагогічних вишів повинна бути зосереджена не тільки на вивченні та застосуванні, а й розробленні нових продуктивних методик та технологій навчання в школі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гарбузюк Т. В. Музичне виховання молодших школярів засобами мультимедійних технологій. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку сучасної педагогічної освіти; Науково-методичний збірник до днів науки (Стаханов – Лисичанськ, квітень 2015 р.)*. Лисичанськ, 2015. С. 77–78.

2. Локарева Ю. Використання мультимедійних технологій у процесі музично-теоретичної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва. *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]*. Серія: Педагогічні науки. Кіровоград, 2014. Вип. 125. С. 112–116.

**МЕТАФОРИЗАЦІЯ ЯК КОГНІТИВНИЙ МЕХАНІЗМ
ТЕРМІНОТВОРЕННЯ У ФЛАМЕНКО**

Чопенко Валерія Сергіївна

студентка Інституту філології

Київського університету імені Бориса Грінченка

м. Київ, Україна

Анотація. У статті представлено результати визначення когнітивних механізмів термінологізації шляхом метафоричного переносу у професійному дискурсі фламенко на матеріалі сучасної іспанської мови. Проаналізовано явища термінологізації, мовних та концептуальних картин світу. Розглянуто теорії Дж. Лакоффа щодо процесів концептуалізації та метафоризації.

Ключові слова: фламенко, термінологізація, метафоризація, мовна картина світу, концептуальна картина світу, концепт, когнітивна модель.

Вступ. Останнім часом лінгвісти все частіше надають перевагу когнітивному підходу до дослідження мови. Це не дивно, адже мова являє собою не лише систему знаків, а й відображає мовну картину світу, що показує складний та масштабний зв'язок людини з навколишньою дійсністю, з її свідомістю.

Прихильники когнітивізму вважають, що особливості мови та культурна специфіка менталітету її носіїв розкриваються також через термінологізацію понять, адже виконуючи найважливішу комунікативну функцію – забезпечення взаєморозуміння між представниками різних сфер знань та наукових дисциплін, терміни є доволі великою частиною лексики сучасних літературних мов [1, с. 1]. Метафоризація є одним із універсальних когнітивних механізмів утворення термінів, що дозволяє визначити особливості когнітивних процесів виокремленого соціуму та їх роль у мовній картині нації.

Мета роботи. Метою роботи є визначення когнітивних механізмів термінологізації шляхом метафоричного переносу у професійному дискурсі фламенко.

Матеріали та методи. Матеріалом дослідження слугували терміни фламенко, що були вибрані шляхом суцільного добору із різних джерел: тлумачних словників, словників термінів фламенко. Роботу виконано із використанням загальних та спеціальних методів наукового дослідження, зокрема, методу концептуального аналізу, семантичного аналізу, компонентного аналізу значень лексичних одиниць, ступеневого аналізу словникових дефініцій.

Результати і обговорення. У межах когнітивної лінгвістики є низка дискусійних питань, одним із яких є визначення поняття концепт. Ми розглядаємо концепт як специфічну ментальну одиницю, що відображає культурне середовище людини і корелює з середовищем лінгвальним.

Людина, набуваючи досвід, трансформує його в певні концепти, які логічно пов'язуючись між собою, формують концептуальну систему; вона конструюється, модифікується й уточнюється людиною безперервно. Концепти, стаючи частиною системи, потрапляють під вплив інших концептів та видозмінюються. Змінюється з плином часу також кількість концептів і об'єм їх змісту [2, с. 30]. Таким чином формується мовна картина світу.

Мовна картина світу є результатом когнітивної діяльності усіх мовців певного соціуму а також є засобом пізнання дійсності.

Для глибшого розуміння семантики мовної картини світу ми проаналізували її зв'язок з поняттям концептуальної картини світу, адже ці поняття тісно взаємопов'язані, але не тотожні. Концептуальна картина світу масштабніша від мовної. Вона не обмежена мовною інформацією, оскільки у її творенні беруть участь різні типи мислення, і не все, що пізнано людиною, набуває словесної форми, не все відображається за допомогою мови, і не вся інформація, яка надходить із зовнішнього світу, набуває мовного виразу [3, с. 6].

У концептуальній картині світу іспанців важливе місце посідає фламенко. Це музично-танцювальний напрям мистецтва, що зародився в Андалусії. Фламенко виникло як своєрідна сублимація протесту у відповідь на пригнічення цілого народу, воно має яскраву насичену історію та поєднує у собі риси різноманітних культур, що існували на півдні Піренейського півострова: піренейської, арабської, єврейської та ромської. Феномен фламенко є, безперечно, історичною культурною традицією Іспанії, фламенко відображає культурну традицію іспанського народу та відіграє значущу роль у формуванні мовної та концептуальної картин світу іспанців.

Розмиття чітких кордонів між точними та лінгвістичними науками останнім часом провокує інтерес науковців до поглибленого вивчення термінів та методів їх творення. Під термінологізацією розуміємо процес поповнення термінологічної лексики шляхом вторинної номінації (метафоризації, метонімізації) та використання власних імен у складі термінів. У процесі термінологізації послуговуються звуковою оболонкою слова або словосполуки, що вже існує в мові, для позначення нового предмета чи явища з метою спеціальної комунікації. Це найменування має вторинний характер, оскільки звукова оболонка твірного слова стає назвою іменованого об'єкта на основі їхнього уподібнення або суміжності. За номінації нового спеціального поняття використовують не будь-які загальноновживані слова, а лише ті, за якими вже закріплені відомі диференційні ознаки, виявлені в структурі нової реалії. Тобто для виокремлення нового значення є обов'язковою наявність спільної ознаки в обох значеннях слова – старому (загальноновживаному) та новому (термінологічному). [4, с. 87].

До одного із центральних понять когнітивного термінознавства можна віднести поняття категоризації. Найбільш результативними теоріями категоризацій є теорія концептуальної метафори Дж. Лакоффа, теорія «когнітивної граматики» Р. Лангакера, когнітивна теорія Т. ван Дейка, теорія «втіленого значення» Джонсона, граMATика конструкцій Ч. Філлмора, теорія

семантичних примітивів А. Вежбицької, прототипний метод, заґрунтований у поєднанні антропологічного і психологічного підходів та ін.

У роботі особливу увагу буде звернено на праці Дж. Лакоффа щодо метафоризації понять.

Дж. Лакофф стверджує, що для опису категоризації можуть бути використані ідеалізовані когнітивні моделі п'яти типів: пропозиційні, образно-схематичні, метафоричні, метонімічні та символічні. Пропозиційні моделі – найпростіші, що не використовують механізми уяви (метафору, метонімію тощо). Кластерні моделі – це ті, що об'єднують кілька окремих когнітивних моделей. Метонімічні моделі побудовані на основі суміжності їх елементів. Метафоричні моделі – це відображення пропозиційних, або образно-схематичних моделей однієї області на відповідних структурах іншої області. [5, с. 157-158]. Символічні ідеалізовані моделі лінгвіст розглядає поверхово, лише зауважуючи, що що називає так ті ІКМ, які не можуть бути охарактеризовані незалежно від слів і морфем конкретного мови, коли з концептуальними елементами ІКМ асоційовані лінгвістичні елементи. [5, с. 367].

Процес метафоризації, на його думку, полягає у структурному накладанні (*mapping*) сфери-джерела на сферу-мету, що дозволяє дослідити існуючі спільні схематичні структури у цих сферах або проектувати нову структуру із сфери-джерела у сферу-мету [6, с. 463]. Таким чином, у якості основних джерел метафоризації можуть виступати такі концептуальні сфери: людське тіло, тварини (ця галузь визнається однією з найбільш продуктивних, оскільки у процесі метафоризації беруть участь не тільки назви самих тварин, а й їх частини тіла); рослини; будівлі; механізми та інструменти.

Семантичний аналіз термінів фламенко дав змогу виявити такі когнітивні моделі метафоризації як джерел вторинної номінації, завдяки яким формується певний термін:

-асоціативний зв'язок за враженням: *arranque* [7] у фламенко означає імпульс, емоційний вибух та початок танцю. У повсякденному житті це слово

позначає дію та ефект від дієслова *arrancar* – «виривати, заводити машину, запускати». Метафоричного значення набувають дії виконавця фламенко, які порівнюються з запуском машини, запалюванням двигунів на основі неочікуваності, подиву та шоку від дії. Слово *duende* [7] – особливий стан виконавця фламенко, має денотативне значення «фантастичний дух, з фігурою старого чи дитини в традиційних оповіданнях, який живе в деяких будинках і викликає безлад та шум». Підґрунтям для порівняння може бути шок, подив, захоплення, таємничість, казковість та чарівність, як коннотації обох значень;

- метафоричний перенос на основі схожості механізму дії: термін *escobilla* [7] перекладається як «маленька щітка, мітла», а в контексті танцю фламенко позначає розділ, присвячений роботі ніг. Тобто, танцюристи фламенко виконують рухи ногами, ніби «прочісують» мітлою підлогу. *Picado* [7], що позначає техніку гри на гітарі з виокремленням нот, походить від слова *picar* – «шинкувати, дрібнити». Виконавець «подрібнює» ноти, виокремлюючи кожен з них.

- за асоціацією з першим значенням: *Cante jondo* [7] дослівно перекладається як «глибока пісня». *Jondo* – це не що інше, як андалузька діалектна форма слова *hondo* – глибоко, з характерним прагненням h від початкового f. Це пісні, сповнені глибоких почуттів, на серйозні теми. У той же час термін *cante chico* [7] містить у собі прикметник *chico* – «маленького розміру, менші за розміром за своїм типом чи видом», «маленький хлопчик», або «молодший». Це пісні легші, на менш серйозні теми. *Bulerías* [8] – легкий, жартівливий жанр пісень фламенко, походить від *burlarse* – «дражнити, насміхатися, сміятися». За цим же принципом термінологізувалося слово *jaleos* [8] – «шум, суєта

- на принципі подібності зовнішнього вигляду: слово *cajón* [9] у загальноновживаній лексиці використовується для позначення ящика, коробки, зокрема дерев'яного, у сфері фламенко ж це «дерев'яний ударний інструмент». Ще один інструмент, що здобув свою назву за зовнішнім виглядом – *tinaja* [9] «глечик». Терміном *floreo* позначають роботу рук виконавці танцю фламенко,

при якому зап'ястя обертаються по колу, а пальці відкриваються і закриваються, ніби розкриття бутона квітки. І чоловіки і жінки виконують цей елемент танцю, але у жінок він зазвичай виглядає природніше. За закінченням слова *floreo* [9] можемо визначити, що це іменник чоловічого роду, суфікс «ео» вказує на дію, стан та результат. Слово походить від дієслова *florear*, що має значення «прикрашати квітами»;

- метафоричний перенос за швидкістю дії: *patada* [9] називають виконання короткого танцю, у той час як основна дефініція слова – «удар».

Висновки. Проведений семантичний та концептуальний аналіз найбільш уживаних термінів професійного дискурсу фламенко дозволив нам, спираючись на когнітивну теорію метафори Д. Лаккофа та Д. Джонсона, встановити такі когнітивні механізми термінологізації професійної лексики фламенко шляхом метафоричного переносу, як метафоричний перенос за схожістю механізму дії; метафоричний перенос за асоціацією з першим значенням; метафоричний перенос за асоціацією з враженням; метафоричний перенос за подібністю зовнішнього вигляду; метафоричний перенос за швидкістю дії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Зяблова О. К пониманию природы термина с когнитивной точки зрения / О. Зяблова // Вопросы когнитивной лингвистики / Зяблова О., 2004. – С. 41–46.
2. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин., 2007. – 314 с.
3. Турсиду Н. Ю. Розуміння "картини світу" і "моделі світу" в лінгводидактичному аспекті під час вивчення російської мови як іноземної студентами-греками / Н. Ю. Турсиду. // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогіка. - 2016. - Вип. 1.
4. Васковець Л. Термінологізація та детермінологізація в казначейській терміносистемі / Л. Васковець // Вісник Національного Університету "Львівська Політехніка". Проблеми Української Термінології / Л. Васковець., 2013. – С. 87–90.

5. Лакофф, Дж. Женщины, огонь и опасные вещи: Что категории языка говорят нам о мышлении / ред.: И. Б. Шатуновский, Дж. Лакофф .— М. : Языки славянской культуры, 2004 .— 793 с. — (Язык. Семиотика. Культура) .— пер. с англ. — ISBN 5-94457-129-2

6. Слободян М. В. Метафоризація як когнітивний процес / М. В. Слободян // Актуальні проблеми слов'янської філології / М. В. Слободян., 2004. — (Лінгвістика і літературознавство). — С. 460–467.

7. Diccionario Flamenco Glosario Flamenco Diccionario Terminos Flamencos. [Електронний ресурс]. — 2019. — Режим доступу до ресурсу: <https://www.flamencoexport.com/flamenco-wiki/diccionario-flamenco.html>.

8. Glossary Archivo. [Електронний ресурс]. — 2020. — Режим доступу до ресурсу: <https://flamenco.one/en/glossary/>.

9. Terminología | Flamencopolis [Електронний ресурс]. — 2011. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.flamencopolis.com/archives/2160>.

УДК 338.242.2

**МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНОГО ЕФЕКТУ ВІД
ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНИХ ЗАХОДІВ
ПРИРОДООХОРОННОГО ХАРАКТЕРУ**

Чумак Ганна Миколаївна

ст. викладач

Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця
м. Харків, Україна

Анотація. Стаття присвячена питанням визначення основних чинників, що впливають на оцінювання економічного ефекту від впровадження інноваційно-інвестиційних заходів в процесі еколого-економічного управління розвитком промислового підприємства. Автором проаналізовано підходи до основних етапів оцінки економічної ефективності інноваційно-інвестиційних проєктів, взагалі, та інноваційно-інвестиційних заходів природоохоронного характеру, зокрема. За результатами досліджень запропоновано методичний підхід до оцінки економічного ефекту від впровадження інноваційно-інвестиційних заходів природоохоронного характеру в процесі еколого-економічного управління підприємством.

Ключові слова: економічна ефективність, інноваційно-інвестиційні проєкти, еколого-економічне управління розвитком, промислове підприємство.

Активізація інноваційно-інвестиційної діяльності є одним з провідних і найбільш дієвих напрямків вирішення екологічних проблем сучасного промислового виробництва. Інноваційна діяльність стає головним джерелом виникнення кількісних, структурних і якісних трансформацій, які у сукупності визначають процес еколого-економічного розвитку промислового підприємства.

В сучасних умовах динамічних змін ведення бізнесу та підвищених вимог до екологізації виробництва і споживання, слід наголосити на неактуальності та невідповідності реальному стану обсягів нанесення екологічної шкоди більшості нормативних показників, які були встановлені за часи адміністративного регулювання економіки. Необхідною умовою об'єктивної оцінки будь-яких інноваційних рішень у сфері природокористування, за нашою думкою, є як найшвидший перегляд цих нормативів, зокрема з посиленням територіальної диференціації показників граничної припустимості викидів.

Важливим фактором реалізації інноваційного рішення екологічного характеру та забезпечення економічної ефективності інноваційно-інвестиційного проекту є використання державних економічних регуляторів активізації природоохоронної діяльності.

За думкою більшості вітчизняних та зарубіжних авторів [1,2,3,4,5], методичні засади оцінки економічної ефективності інноваційно-інвестиційних проектів складаються з основних етапів (рис. 1).

Рис. 1. Основні етапи оцінки економічної ефективності інноваційно-інвестиційних проектів

Проте, за нашою думкою на цей час методичне забезпечення

обґрунтування доцільності та вибір форм і обсягів надання державної підтримки природоохоронній діяльності вимагає удосконалення. Необхідність такого удосконалення обумовлюється дією визначених чинників.

Перш за все, вибір і надання певних форм державної підтримки в сучасних умовах часто має випадковий і занадто суб'єктивний, тобто не заснований на безсумнівних еколого-економічних вимогах і потребах, характер.

Разом з тим, наявна організаційно-методична база обґрунтування доцільності використання форм державної підтримки інноваційної екологічної діяльності не дає можливості щодо проведення повної порівняльної оцінки різних інноваційно-інвестиційних проєктів, які реалізуються на різних стадіях еколого-економічної діяльності («постачання – виробництво – споживання»).

На думку більшості вчених та фахівців, оцінку еколого-економічного ефекту звичайно зосереджено навколо екологічних наслідків дій певного суб'єкту господарювання, проте формування цього ефекту у переважній більшості випадків відбувається протягом усього складного процесу еколого-економічного управління розвитком промислового підприємства, що вимагає консолідації екологічних результатів впровадження інноваційно-інвестиційних проєктів, в іншому випадку, зменшення екодеструктивного ефекту у межах однієї ланки може спричинити збільшення споживання природних ресурсів і виникнення екологічно шкідливих наслідків на інших, так, як це, наприклад відбувається при заміщенні споживання природного газу на вугілля.

Отже, запропонований автором методичний підхід до оцінки економічного ефекту від впровадження інноваційно-інвестиційних заходів природоохоронного характеру (табл. 1), дозволяє врахувати не тільки витрати та прибуток, які планує одержати підприємство в процесі еколого-економічного управління розвитком, але й зовнішні чинники, що безпосередньо на нього впливають.

Таблиця 1

Методичний підхід до оцінки економічного ефекту від впровадження інноваційно-інвестиційних заходів природоохоронного характеру

Математичний вигляд	Умовні позначення
$E_I = \Pi_I + ЧДД_I + S_I$	<p>E_I – еколого-економічний ефект від впровадження екологічних інноваційних заходів (I), спрямованих на трансформацію (скорочення або збільшення) впливу на навколишнє природне середовище;</p> <p>Π_I – ставка платежів за викиди певного обсягу і рівню небезпеки, що виникають (або можуть бути зкономлені) при реалізації інноваційно-інвестиційного проєкту (I);</p> <p>$ЧДД_I$ – чистий дисконтований дохід від реалізації природоохоронного інноваційного заходу (I);</p> <p>S_I – грошова оцінка фінансових потоків, що виникають при наданні підприємству – ініціатору реалізації ІПП (I), можливостей щодо користування різними формами державної підтримки екологічної активності</p>

З наведеного рівняння видно, що важливим фактором реалізації інноваційного рішення екологічного характеру, що забезпечує економічну ефективність інноваційно-інвестиційних заходів, є використання державних економічних регуляторів активізації природоохоронної діяльності. Проте, на нашу думку, виходячи з проведеного дослідження правил, умов і обмежень щодо застосування державних економічних регуляторів, на цей час методичне забезпечення обґрунтування доцільності та вибір форм і обсягів надання державної підтримки природоохоронній діяльності вимагає удосконалення.

Слід також відзначити, що вибір форм, умов і строків надання державної підтримки процесам реалізації інноваційно-інвестиційних проєктів екологічного характеру через дію зовнішніх чинників досить часто не відповідає вимогам найважливіших ознак доцільності використання

інструментів регулювання еколого-економічного управління розвитком промислового підприємства. До таких ознак можна віднести: зміст регулюючого впливу, предметна спрямованість дії, інтенсивність, економічності та ін.

Таким чином, основною проблемою вибору оптимальних, з точки зору ефективності, форм державної підтримки інноваційно-інвестиційних проєктів екологічного спрямування є необхідність консолідованої оцінки синергетичного еколого-економічного ефекту, що виникає на усіх ланках циклу «постачання – виробництво – споживання», пов'язаного з виготовленням певних видів продукції для задоволення конкретних суспільних та індивідуальних потреб на основі використання певних природних ресурсів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Балацький О.Ф., Теліженко О.М., Соколов М.О. Управління інвестиціями: Навч. посібник. – 2-е вид., перероб. і доп. – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2004.– 232 с
2. Гойко А.Ф. Методи оцінки ефективності інвестицій та пріоритетні напрямки їх реалізації / А.Ф. Гойко. – К. : ВІРА-Р, 1999. – 320 с.
3. Крутик А.Б., Никольская Е.Г. Инвестиции и экономический рост предпринимательства. – Серия “Учебники для вузов. Специальная литература”. – СПб.: Лань, 2000. – 544 с
4. Пересада А.А. Управління інвестиційним процесом / А.А. Пересада. – К. : Лібра, 2002. – 472 с
5. Пономаренко В., Гриньова В., Лисиця Н., Ястремська О. Економічні та соціальні аспекти управління інвестиційною діяльністю: монографія. Харків: Вид-во ХДЕУ, 2003. 179 с.
6. Соболев В.М. Оцінка економічної ефективності альтернативних інвестиційних проєктів у сучасних умовах / В.М. Соболев // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2008. – № 120. – С. 152–157.

УДК 372.874

**ВИХОВАННЯ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО
ТА ДЕКОРАТИВНОГО МИСТЕЦТВА ХУДОЖНЬОГО СПРИЙНЯТТЯ:
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ**

Шинін Олександр Степанович

Заслужений діяч мистецтв України, ст. викладач

Марущак Оксана Василівна

к.п.н., доцент

Жижко Наталія Олександрівна

Ільченко Оксана Миколаївна

Тарановська Надія В'ячеславівна

студентки

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

м. Вінниця, Україна

Анотація: У статті теоретично обґрунтовано психолого-педагогічні аспекти виховання у майбутніх магістрів образотворчого мистецтва, декоративного мистецтва, реставрації, художників декоративного мистецтва, викладачів образотворчого і декоративного мистецтва художнього сприйняття. Зазначено, що його характерними ознаками є розвинена естетична мотивація, гармонійний синтез емоційного та раціонального, художньо-естетична оцінка, переконлива аргументація; воно становить інтегровану якість, в якій усвідомлюються та інтерпретуються результати чуттєвого осягнення образно-символічного змісту художнього твору.

Ключові слова: фахівці образотворчого та декоративного мистецтва, психолого-педагогічні аспекти, виховання, художнє сприйняття, художній образ, реальна дійсність, рисунок.

Постановка проблеми. В умовах духовного і державного відродження України перед системою вищої освіти стоять виклики щодо активного пошуку способів удосконалення підготовки майбутніх фахівців. Модернізація фахового становлення майбутнього магістра образотворчого мистецтва, декоративного мистецтва, реставрації, художника декоративного мистецтва, викладача образотворчого і декоративного мистецтва у педагогічному закладі вищої освіти (ЗВО) спрямована на розвиток професійно значущих якостей, серед яких художнє сприйняття. Професійна майстерність фахівця образотворчого та декоративного мистецтва «вимагає ґрунтовної підготовки в мистецькій галузі, сформованих практичних умінь і навичок, глибоких знань з мистецтвознавства, високого рівня загальної культури і творчості у власній роботі» [7, с. 550].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен художнього сприйняття знайшов широке аспектне висвітлення у дослідженнях низки учених різних галузей знань. Зокрема, об'єктом досліджень Н. Куражевої були визначення творчості й сприйняття, проблема співтворчості в сприйнятті художнього твору; В. Блудова вивчала теоретичні проблеми художньо-естетичного сприйняття і задачі естетичного виховання; О. Буров досліджував гносеологічну природу художнього спілкування; П. Мезенцева – аспекти художньо-естетичного сприйняття; Б. Мейлах – відношення «суб'єкт-об'єкт» у процесі художньо-естетичного сприйняття; С. Раппопорт обґрунтовував теоретико-методологічні аспекти естетичного сприйняття мистецтва.

У психолого-педагогічних дослідженнях Є. Антоновича [3], Т. Бабенко [4], В. Борисова [5], В. Бутенка [6], І. Зязюна [8], Т. Зузяк [1; 2], М. Кір'ян [10], О. Каленюк [9], О. Марущак [1; 2], Г. Падалка [11], О. Щолокової [12] художньо-естетичне сприйняття розглядається як синтез інтелектуально-творчих, емоційно-позитивних і ментальних якостей, що сприяють розвитку естетичних потреб, уяви, смаку, актуалізації художньо-творчих здібностей, необхідних як митцю-професіоналу, так і педагогу художнього фаху. В окремих працях науковців зосереджено увагу на необхідності проектування альтернативних варіантів структурних компонентів художньо-естетичного

сприйняття, володіння стратегією створення ідей і стилів його реалізації. Так, Г. Локарьова досліджувала функції та механізми сприйняття художньої інформації; О. Кайдановська вивчала емоційний аспект, а Т. Міхова визначала способи продуктивного формування художньо-естетичного сприйняття та ін. Узагальнення й конкретизація різноманітних поглядів у галузі мистецтвознавства дає підстави стверджувати, що проблема розвитку у художника-педагога художньо-естетичного сприйняття під час навчання фахових дисциплін завжди була предметом особливої уваги науковців.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні психолого-педагогічних аспектів виховання у майбутніх фахівців образотворчого та декоративного мистецтва художнього сприйняття.

Виклад основного матеріалу. У практичній діяльності на людину постійно впливає зовнішнє середовище. Як правило, вона одержує комплекс інформації, що формує її правильне уявлення про навколишній світ. Свідомість людини в психології розглядається як образ об'єктивно існуючого світу. Однак відображення його може бути суб'єктивним, що зумовлюється низкою особливостей та закономірностей сприйняття людиною навколишнього світу. У цьому певну роль відіграють індивідуальні, емоційні, інтелектуальні та інші особливості особистості. На основі особистого сприйняття художник створює художній образ, що відображає реальну дійсність. І від того, наскільки правильно сприймає світ художник, залежить художня правда створеного ним образу, першоосновою якого є власне об'єктивна реальність. У психології творчості теорія відображення розглядає сприйняття і творчість художника як цілісне утворення, зазначаючи творчий характер сприйняття. У теорії свідомості художній образ трактується не як дзеркальне, фотографічне відображення об'єктивної реальності, а як відображення творче.

У сучасній психолого-педагогічній літературі виокремлюються й досліджуються чотири види діяльності в системі суб'єктно-об'єктних відносин: пізнавальний, ціннісно-орієнтаційний, перетворювальний та комунікативний. Творча діяльність визначається як результат всіх чотирьох видів діяльності, що

реалізуються водночас. У практиці творчого рисування ці види діяльності людської свідомості взаємодіють між собою, становлять органічну цілісність і не розподіляються на складові компоненти. Художник пізнає (сприймає, вивчає), оцінює (визначає своє ставлення до об'єкту зображення в момент сприйняття) і створює художній образ (зображує предмет у контексті особистісного ставлення до нього). Сприймаючи об'єкт, художник оцінює його. І відокремити цей процес від власне сприйняття в момент вивчення об'єкта рисування неможливо. Окрім того, ціннісно-орієнтаційна діяльність, у свою чергу, також впливає на сприйняття. Кінцева інформація, що формує знання художника про об'єкт зображення, не є абсолютно об'єктивною, тобто математично точною, але справедлива з точки зору його особистісного ставлення до зображуваного. Таким чином, процеси сприйняття та вивчення передбачають елементи творчості. На підставі нових досліджень у галузі фізіології і психології вчені дійшли висновку про те, що людське сприйняття протікає набагато складніше: логічне мислення перетворює сприйняття в цілеспрямоване спостереження. У формуванні образу беруть участь й інші центри мозку. Існує тісний взаємозв'язок між очима та мозком, який не тільки сприймає світ, а й створює його в момент сприйняття, «творить» його. Починаючи з ока, яке є первинним приймачем інформації, відбувається своєрідне «виправлення» і відбір відомостей про зовнішній стан об'єкта, що сприймається. Завдяки налаштуванню свідомості на цілеспрямоване сприйняття, з усього обсягу інформації, що надходить на сітківку ока, виокремлюються певні характерні ознаки предмета. Охоплюючи весь предмет, око здатне сприймати вибірково, відповідно до потреб свідомості людини в кожен окремий момент. Інформація, яка надходить у зоровий центр, після розшифрування підлягає подальшому обробленню. Мозок аналізує та синтезує її, в дію вступають мислення і пам'ять: відбувається своєрідне порівнювання образу, що формується, з наявними в пам'яті. У результаті уявлення про об'єкт, що сприймається, доповнюються інформацією з тих образів, які сформувалися під час попереднього досвіду спостережень за аналогічними або такими самими

предметами. Таким чином, сприйняття стає схожим не на сліпе копіювання дійсності, а на творчий процес пізнання. Вирішальне значення в момент сприйняття відіграє мета, установка свідомості, яка виконує роль своєрідного керівника, регулюючи процес спостереження.

Виховання якості сприйняття реальної дійсності в її художньо-естетичному різноманітті є найскладнішою й актуальною проблемою художньої педагогіки. Нині визначена чимала низка закономірностей сприйняття людиною навколишньої дійсності. Вони використовуються або враховуються в освітньому процесі під час навчання студентів образотворчого мистецтва. В умовах художньо-педагогічної освіти з урахуванням завдань щодо розвитку у студентів творчих здібностей на академічних заняттях з рисунка сприйняття посідає одне з головних місць у комплексі заходів з творчого виховання. Ефективність вирішення сучасних питань методики викладання рисунка, живопису та композиції ґрунтується на теорії установки на сприйняття, яка передбачає стимулювання на основі словесного впливу. Під час професійної підготовки майбутніх магістрів образотворчого мистецтва, декоративного мистецтва, реставрації, художників декоративного мистецтва, викладачів образотворчого і декоративного мистецтва ця проблема має вирішуватися в тісному взаємозв'язку з освітнім процесом, з формуванням творчої спрямованості освітньої діяльності та розвитком здібностей. Тому всі лекції, бесіди, зауваження педагога набувають характеру установки (зрозуміло, за наявності переконливої аргументації та безумовного авторитету педагога). І, крім корисної інформації – нових знань, – мають передбачати розвивальні аспекти та виховні моменти.

Сприйняття з метою зображення – найважливіша умова роботи з натури. Образи сприйняття спільно з образами уявлення є основою створення навчально-творчого рисунка або начерку. Вони зумовлені властивостями власне сприйняття, рівнем його розвитку та можливостями візуального мислення. У психології визначено такі властивості образу сприйняття: константність, цілісність, структурність, предметність і властивості образу

уявлення: узагальненість, фрагментарність, вибірковість, блідість, схематичність та інші. Їм відповідають індивідуальні властивості сприйняття та властивості механізму уявлення. Але, незважаючи на твердження психологів про те, що образи сприйняття і власне сприйняття людини цілісне, предметне, узагальнене, спостереження доводять – сприйняття студентів перших курсів під час рисування різне, часто вибірковість замінюється подрібненням. Тому, крім уміння організувати і впорядкувати сприйняття відповідно до методики ведення тривалих академічних завдань, необхідно постійно розвивати властивості безпосередньо сприйняття. Розвиток властивостей сприйняття під час занять з образотворчого мистецтва – це, перш за все, розвиток здатності бачити цілісно, узагальнено, предметно, вибірково і т.д., тобто конкретно в кожному окремому випадку залежно від етапів роботи над зображенням. Виховання сприйняття в цілому має полягати у вихованні образного бачення, здатності оперувати художніми образами в свідомості. Виховання сприйняття треба розуміти як завдання з виховання професійних якостей художника, від яких залежить характер роботи, рівень художніх якостей рисунків. Виховання сприйняття є складовою загальнохудожнього виховання та розвитку художнього смаку. Тому принципово іншими будуть і завдання сприйняття: має актуалізуватися і стати потребою здатність не просто бачити, спостерігати, а й, спостерігаючи, оцінювати, кваліфікувати і представляти побачене в матеріалі мистецтва.

Таким чином, виховання сприйняття має ґрунтуватися не стільки на розвитку фізіологічних почуттів, перцептивних властивостей людини, скільки на розвитку специфічних особливостей творчого мислення в тісному взаємозв'язку з ціннісно-орієнтаційною діяльністю свідомості. Перед виконанням практичної роботи необхідно орієнтувати увагу на активне сприйняття, взаємопов'язане із цільовою установкою на подальше відтворення, на актуалізацію одержуваної інформації конкретно для цілей зображення. На початкових етапах навчання сприйняття починає активно перебудовуватися з життєвого на специфічне тільки в процесі роботи з натури. Найпоширеніша її

форма – зосередити увагу на пошуку максимальної кількості інформативних ознак предметів, а також якісному та кількісному доборі ознак, необхідних для зображення. Загальне збільшення обсягу інформації розширює уявлення про зовнішню форму і призначення зображуваних предметів, що в сукупності з уявленнями, що існують у свідомості, сприяє створенню художнього образу. Образи сприйняття й образи уявлення, як зазначають психологи, є першоосновою художнього задуму в уяві художника, а потім втілення його в матеріалі. Зрозуміло, художник ніколи не сприймає натуру з однаковою увагою до всіх її якостей. Визначивши спочатку найхарактерніші її особливості, він послідовно аналізує групи якості за індивідуальною методикою спостереження, що виробилася у нього протягом тривалої творчої діяльності. Таке «впорядковане» бачення – результат сформованої установки сприйняття на основі індивідуально-типологічних особливостей, набутого досвіду та динаміки завдань творчого рисування. У початківців, які тільки починають вивчати образотворче мистецтво, головна особливість сприйняття навчальної постановки полягає в тому, що вони бачать лише окремі її якості. Цим, як правило, можна пояснити якісні відмінності навчальних рисунків від творчих. Самостійність, як і індивідуальні якості сприйняття, ще не забезпечує від помилок у спостереженні. У деяких студентів вже до початку навчання у ЗВО за спеціальністю 023 Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація можуть спостерігатися вірно сформовані установки на сприйняття. Як правило, це студенти, які здобули середню художню або художньо-педагогічну освіту, зі сформованою звичкою впорядковано спостерігати. Водночас вони можуть набути і шкідливих стереотипів сприйняття на рівні особистісних установок свідомості в процесі самостійного навчання. У таких випадках необхідно позбавлятися від подібних стереотипів, які є серйозною перешкодою для творчого рисування. Під час практичної роботи з натури необхідно також зосереджувати увагу на управлінні пізнавальною діяльністю. На початкових етапах навчання слід дбати про якість і кількість інформації, що надходить до свідомості. Завдання сприйняття в загальних рисах може бути

зведене до того, щоб сприймати навчальну постановку активно, цілеспрямовано, упорядковано та повно, вивчати її методично вірно й отримувати нові знання безпосередньо з природи. Інформація, необхідна для виконання навчального завдання, передбачає наявність системи практичних і теоретичних знань, тобто конкретного знання про зображувані предмети і загальну теорію зображення тривимірних предметів на площині. Необхідно, щоб інформація була актуальною, науковою і становила систему знань на рівні повного усвідомлення цілей та завдань рисування з природи й художнього засвоєння дійсності в цілому.

Важливого значення набуває розвиток здатності отримувати інформацію самостійно, вміння виокремлювати необхідні знання із загального обсягу. Об'єктивність інформації може підвищуватися шляхом відсіювання випадкових, нетипових ознак, що заважають створенню цілісності і виразності рисунка, а також шляхом узагальнень і підпорядкованості. Необхідно навчитися відкидати все другорядне та підкреслювати головне в навчальній постановці. Цілісність і лаконізм є основними формами прояву образності та ознаками виразності рисунка. Уміння узагальнювати і схематизувати природу, а потім переходити від схеми назад до живого, безпосередньому баченню є одним з показників розвитку творчого мислення. Бачити характерні, у тому числі й естетичні, особливості навчальної постановки (як і будь-якої іншої змістовної форми) – означає мати здатність до оцінювання, емоційного переживання. Ці якості творчого рисування розвиваються як під час роботи над тривалими завданнями, так і під час занять начерками, які мають важливе значення для виховання художньо-творчого бачення навколишнього світу і засвоєння його естетичних якостей. Виховання сприйняття має передбачати і розвиток здатності «бачити» власну роботу – навчальний рисунок на всіх етапах його становлення та критично ставитися до нього. Це особливо важливо тоді, коли ще недостатньо повно сформована система художніх цінностей. Брак досвіду і знань заважає студенту уявити результат своєї праці – майбутній рисунок. Він не помічає, що переносить якісні та кількісні ознаки природи, які

існують тільки у свідомості як продукт її сприйняття, на уявлення про власний рисунок, насправді позбавлений таких якостей. Формуючись, здатність специфічного сприйняття дійсності для цілей зображення позитивно впливає на характер навчальної роботи, надаючи їй творчого характеру. Видозмінюються особистісні установки, за допомогою яких створюється індивідуальна система цінностей.

Висновок. Художнє сприйняття, характерні ознаки якого становлять розвинена естетична мотивація, гармонійний синтез емоційного та раціонального, художньо-естетична оцінка, переконлива аргументація, є результатом емоційно-естетичного враження від художньої ідеї на основі розуміння законів створення прекрасного, величного, комічного, низького в мистецтві. Художнє сприйняття як психологічний феномен є інтегрованою якістю, в якій усвідомлюються та інтерпретуються результати чуттєвого осягнення образно-символічного змісту художнього твору.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Marushchak O.V., Zuziak T.P., Savchuk I.V., Rohotchenko O.O. Artistic and aesthetic competencies development: training teachers using decorative and applied arts. *Society. Integration. Education: Proceedings of the International Scientific Conference (May 22th-23th, 2020, Rezekne). Volume V.* Pp. 719-728. Rezekne: Rezeknes Tehnologiju Akademija, 2020. URL: <http://journals.rta.lv/index.php/SIE/article/view/4917/4739>. DOI: <http://dx.doi.org/10.17770/sie2020vol5.4917>.

2. Zuziak T., Marushchak O. Formation of artistic-aesthetic competence means of decorative and consumer art: content and structure of phenomenon. *Development of modern science: the experience of European countries and prospects for Ukraine: monograph / edited by authors.* Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2019. Pp. 17-40. DOI: https://doi.org/10.30525/978-9934-571-78-7_18.

3. Антонович Є.А., Проців В.І., Свид С.П. Художні техніки в школі К., 1997. 310 с.

4. Бабенко Т.В. Формування естетичного смаку у студентів вищих

педагогічних навчальних закладів засобами іноземних мов: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Т.В. Бабенко. Житомир, 2006. 20 с.

5. Борисов В.В. Теоретико-методологічні засади формування національної самосвідомості учнівської та студентської молоді: автореф. дис. ... доктора пед. наук: 13.00.07 / В.В. Борисов. Тернопіль, 2006. 42 с.

6. Бутенко В.Г. Естетичне виховання молоді засобами етнокультурної творчості як актуальна педагогічна проблема. *Естетичне виховання учнів засобами етнохудожньої творчості*: метод. посіб. Херсон, 2013.

7. Зузяк Т.П., Марущак О.В., Шинін О.С., Висоцька О.В., Возна О.А. Психолого-педагогічні аспекти розвитку творчих здібностей майбутніх фахівців образотворчого та декоративного мистецтва під час навчання академічного рисунка. *Fundamental and applied research in the modern world. Abstracts of the 4th International scientific and practical conference (November 18-20, 2020)*. BoScience Publisher. Boston, USA. 2020. Pp. 549-557. URL: <https://sci-conf.com.ua/iv-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-fundamental-and-applied-research-in-the-odern-world-18-20-noyabrya-2020-goda-boston-ssha-arhiv/>

8. Зязюн І.А. Педагогічна майстерність. К.: Вища шк., 1997. 120 с.

9. Каленюк О.М. Активність студентів в художньо-творчій діяльності. *Наукові записки Тернопільського держ. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Серія: Педагогіка*. 2004. № 3. С. 47-50.

10. Кір'ян М.М. Проблемні аспекти формування естетичних почуттів у студентів – майбутніх вчителів у рамках рішення основних естетичних завдань вищої школи. *Інновації в сучасному педагогічному процесі: теорія та практика*. Луганськ, 2000. Ч. 1 С. 75-80.

11. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва: теорія і методика викладання мистецьких дисциплін. К.: Освіта України, 2008. 274 с.

12. Щолокова О.П. Основи професійної художньо-естетичної підготовки майбутнього вчителя: монографія. К.: Екс Об, 1996. 172 с.

КАТЕГОРІЯ ЧАСУ У ФІЛОСОФСЬКІЙ КОНЦЕПЦІЇ Г.СКОВОРОДИ

Шувалов Віталій Сергійович

аспірант

Католицький університет

Айхштет-Інгольшдатд, Німеччина

Анотація: Автор окреслює намагання мислителів та науковців Нового часу вийти поза часткові розвідки й охопити в одній науці все, що існує; не припиняючи спроби, щоб поруч із спеціальними науками збудувати науку, яка дасть цілісний погляд на світ. В світлі цих тенденцій акцентується увага на парадигмі Г. Сковороди в космологічному аспекті, досліджуватиметься уявлення та трактування часу і його плинності.

Ключові слова: час, філософія, Г. Сковорода, «коперникова система», віра.

Аналізуючи параметри мислення Нового часу, слід зазначити, що цей період окреслюють як епоху самостійного розуму, його звільнення від авторитетів минулого. Новоевропейські мислителі уповають на власне мислення, підсилене емпіричним пізнанням природи. На перший план філософських досліджень в Новий час виходить проблема методу і стає очевидним, що однозначні методологічні рецепти випрацювати не вдасться [1, с. 206]. Сковорода так висловився про нові дослідження і розвиток науки в суспільстві:

Пожерли ми незліченну кількість систем з планетами, що оберталися, (як годинники на англійських дзвіницях), а планет з горами, морями і містами, та однаково спрагли: не тамується, а народжується наша спрага. Математика, медицина, фізика, механіка, музика з своїми буйними сестрами; чим більше їх смакуємо, тим більше палить наше серце голод і спрага, а наша груба

закостенілість не може здогадатися, що всі вони є служниці при пані та хвіст при своїй голові, без якої недіяльний увесь тулуб. І що більш несите, неспокійне й шкідливе, ніж людське серце, осначене цими рабинями без своєї начальниці? Чого ж воно насмілиться вдіяти? Дух неситості жене, наряд сприяє тягнутися за схильністю, наче корабель і коляска без кучера, відчужені ще з лона, заблудлі від черева, оминаючи сутнісну істину того, хто над душевною безоднею всередині нас гримить оце: «Я є, Я є Суший!» [2, с. 110].

Такі дещо критичні судження про розвиток тодішнього наукового мислення спричинені відходом від джерела людського щастя, яким є Бог, і спрямування в дослідження вузького спектру інформації в кожній з наукових галузей. Мислитель бачив, що ця тенденція в перспективі відірве людину від гармонії з Всесвітом, а головню з Богом, і як наслідок призведе до внутрішнього конфлікту.

З іншого боку, згідно суджень Михаїла Хеллера, в таких твердженнях криється найбільша помилка мислителів-теїстів, яка полягає у наступному:

Неправда, що всі конфлікти між наукою і релігією можна вирішити шляхом послідовності за певними методологічними правилами і різницями, але майже правда, що в виникненні всіх схожих конфліктів зіграла роль методологічна анархія. Більше того, дві сторони, які беруть участь в суперечці, винні в серйозних порушеннях в цьому відношенні. Релігійні люди часто надто поспішно заповняють лакуни в нашому розумінні світу ідеєю Божого пальця, який направляє або корегує механізм світотворення. Це призводить до достойного співчуття «богослов'я Бога, який заповняє проблеми». З початку сучасної наукової епохи такий підхід вважався «природньою теологією», і навіть зараз його плив прослідковується між рядками інших інтерпретацій наукових теорій. З іншого боку, люди, налаштовані антирелігійно, які або не бачать таких «позіхань», або вірять, що рано чи пізно вони будуть заповнені переконливими науковими надбудовами, заявляють, що науковий метод відкинув ідею Бога з сучасного уявлення про світ. Цей шлях веде до того, що

методологічне правило перетворюється в онтологічне упередження і породжує антибогослов'я «нема пробілів – нема Бога» [3, с. 16].

Проте, сам Сковорода був прихильником розвитку будь-яких наук, «щасливий, хто народився до медицини [...], до книг [...] Я їх благословенну, як природну школу [...] благословляю й вітаю. Радію, коли й сам в одній із цих наук, лиш би це було з Богом [...]

[4, с. 150], які звісно ж збагачували світогляд людини, та лише завжди застерігав в одному: «Ні походження, ні багатство, ні чин, ні родинні зв'язки, ні тілесні обдарування, ні науки не здужають утвердити дружбу. Тільки серце, в думках згідне, й однакове чесність людиноподібної душі [...]

[5, с. 288]. Таким чином вказуючи на те, що вони не є джерелом щастя і гармонії людини; посилаючись на Писання, вказує що щастя отримує той, хто живе в єдності з Христом (Галатів 3. 26 – 29) [5, с.289].

Своє бачення світобудови Григорій Сковорода укладає у відомій концепції «Великого світу» *макрокосмос*. І першим, на що слід звернути увагу, є те, що Любомудр розглядав світ як безконечний і безмежний. На думку філософа, великий світ *макрокосмос* складається з багатьох світів, наче вінок з віночків або машина з машинок» [6, с. 385]. Відповідно до цього він вважав, що існує безконечна кількість світів [7, с. 151]. Власне це свідчить про те, що мислитель приймає геліоцентричну систему Коперника. Також він сам неодноразово згадує про «коперниканські світи» і «коперникову систему», найочевидніше він це зазначає в «Пісні Двадцять Восьмій» «Саду Божественних Пісень»:

Кинь вже ти рахувати, скільки жителів на місяці,

Кинь усякі Коперникові сфери –

Глянь краще в печери свого серця.

Є в душі твоїй одно слово, що тільки воно може зробити тебе веселим.

Бог найкращий астроном, Він найкращий економ;

Мати блаженна природа

Нічого не творить по дурному.

Що тобі найпотрібніше, те ти знайдеш у самому собі [8, с. 44].

Тобто, попри моралізаторський характер оцінки наукових космологічних теорій, Сковорода є людиною, яка підтримує і вважає розвиток науки необхідним для розвитку самої людини, мета якої в пізнанні Бога.

Будучи прихильником наукової теорії, яка набирала популярності в той час і майже всіма університетами приймалася як беззастережна аксіома, Сковорода описує космологічну теорію таким чином: «Чи не Сонце бачить свій Образ в дзеркалі вод небесних? [...] Від Бога божественне [...]»[6. с. 914]. Також виходячи з попередньої аргументації, слід взяти до уваги, що нова концепція побудови світу спонукала до прийняття нового навчання про «час», адже до цього поняття «час» означало радше духовний вимір прийняття реальності, який не залежав від фізичних і просторових складових. Якщо проаналізувати історію розвитку мислення, для нас це стає очевидним, тому недарма Ангелус Сілезіус висловлюючись в даному контексті висуває тезу: «Я сам є вічність, коли залишаю час і з'єдную себе в Бозі і Бога в мені» [9, с. 27].

Сковорода розуміючи, що уявлення та трактування часу і його плинності поступово починає переходити з площини філософсько-теологічного розуміння, яке можна охарактеризувати як невід'ємний атрибут світу, що почався із «народженням» світу й зникне, коли світ добіжить кінця та розуміння часу, які приймалися суспільством на підставі аргументів Ісаака Ньютона та Галілео Галілея, в фізико-математичну галузь. Тому час трактувався як фундаментальна структура всесвіту, вимір, в якому відбуваються послідовності подій. Звідси ж і положення будь-якої події в просторі-часі відносно спостерігача задається чотирма величинами з розмірністю довжини: ct , x , y , z , де c — швидкість світла, t — час, а решту величин задають місце події [10, с. 35].

Але, якщо прийняти те, що Любомудр є далекоглядним мислителем, що є очевидним з його творчого спадку, а також з його аналізу поняття «час», слід сказати, що напевно рефлексуючи над поняттям «час», він прекрасно розумів і цінував інтелектуальні напрацювання вчених свого часу. Але як практик і як мислитель, який досліджував Бога і людину, прекрасно розумів, що у пошуках

не зовнішнього, а внутрішнього простору як виміру немеханічного людського соціального буття знав, що рефлексія ставить питання про час як один із найважливіших засобів вивчення людини, нерідко – його головної мети й умови, яка полегшує або ускладнює перебіг психосоматичних процесів, суттєвого критерію ефективності останніх. Загалом, час є невід'ємною частиною психосоматичного дослідження, виступає в якості головного предмету. Живий час в соматичному бутті людини поєднує об'єктивні виміри і суб'єктивні відчуття, які досить вдало розглядаються в художньо-філософському аспекті [11, с. 71].

Роздумуючи над поняттям «часу», мислитель розпочинає свій засновок з вічності, або вірніше з Бога, висловлюючись наступним чином:

Божественні містагори, або тайновидці, приписують початок лиш єдиному Богові. Та воно так точно й є, якщо оглянутися [...]. Справжнім початком є те, що немало нічого перед собою. А як будь-яке створіння народжується й зникає, так, звичайно, щось перед ним було й після нього залишається. Отже, ніщо початком і кінцем бути не може. Початок і кінець є те ж, що Бог, або Вічність. Нічого немає ні перед нею, ні після неї. Все у необмежених своїх надрах уміщує [12, с.349].

Беручи до уваги процитований текст слід зауважити гносеологічний аспект висловлювання Сковороди, яка на наш погляд опирається на декартівський метод пізнання. Використовуючи метод Р. Декарта, Сковорода будує ще одну важливу смислову конструкцію, яка стосується хронологічного аспекту створення світу.

Тим же оком, котрим дивишся на вчорашній час, [...] Павло всі минулі роки вміщує у цьому слові (вчора), нинішні – у слові (нині), а все майбутнє називає віком: «Ісус Христос вчора й сьогодні, той же і навіки».

Якби сказав – вчора, і нині, і завтра, тобто навіки віків. Якщо хтось бачить нині, той бачить і вчора, і одкровенням одного дня відкривається тисяча літ. Вона вміщується в одному дні, а день простягається на 1000 літ [...].

Ох, не цікався. Не все те хибне, чого не сприймає розум немовляти. Якщо не розумієш, то приборкай твій розум для послуху і вір Петрові святому [...] «Одне це хай не втаїться від вас, любі мої, що один день перед Господом як 1000 літ, і 1000 літ, як один день» [...] [12, с. 350].

І тут ми бачимо один важливий елемент – «віра», Сковорода таким чином вказує людині, що вона не тільки не може пояснити Бога своїм розумом, адже Він є Абсолютним буттям. Людина не може до кінця пояснити всіх природніх процесів, на цьому прикладі, який є не до кінця розв'язаний і сьогодні, адже не існує жодної з гіпотез чи теорій, висунутих вченими про розвиток і зародження Всесвіту, які б самі собі внутрішньо не суперечили. Використовуючи біблійний приклад, мислитель відкриває площину для віри, тобто для теології, за допомогою якої він пояснює процес світотворення.

Очевидним є те, що Любомудр роздумував над книгою Буття зі Святого Письма, а особливо в над першими віршами. Адже особливий статус цих текстів, котрі говорять про початкові речі – про створення світу, про витoki часу, про зародження людства, – базується на повній недоступності інформації про акт творіння: зображувана реальність знаходиться поза межами людського досвіду чи людської пам'яті. Як можна зрозуміти про те, що існувало до виникнення мови? Коли можна осмислити те, що було, коли не було свідомості? Як можна збагнути те, що було, коли не було свідомості? Як можна перенестися в той «час», коли час ще не почався? Здавалося б що ніяк. І все ж людина постійно спрямовувалася і прямує дізнатися і сказати про той порив буття, в якому не має доступу ніяка пам'ять, через те дане знання дозволяє йому досягнути знання про себе самого. Не випадково наукова думка в наші дні активно намагається власними методами «прорватися» саме до таємниці походження світу і людини. Але в питанні про початком і наука змушена висловлюватися винятково метафорично. Вчені вибудовують імагінативні моделі, цінність яких в тому, що вони допомагають описати Всесвіт в її справжньому, стані спостереження, але дозволяють заглянути туди, де з нічого виникло все [13, с. 29].

Загалом, якщо охарактеризувати космологічний аспект висловлювань Сковороди, варто вказати на те, що мислитель поєднує методи теорії пізнання, запропоновані Рене Декартом, для дослідження навколишнього світу, синтезуючи їх з біблійною мовою та біблійними текстами, адже він постійно наголошує на тому, що тільки в Писанні є вся правда про Бога, Світ і Людину.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Васильев В.В., Кротов А.А., Бугай Д.В. (ред.), История философии: Учебник для вузов – Москва: Академический Проект, 2005.
2. Сковорода Г. «Розмова п'яти подорожніх про справжнє щастя в житті» // Сковорода Г., *Сковорода. Найкраще* / перекл. М. Кошуба, Г. Сварник, Н. Федорак – Львів: Terra Incognita, 2018.
3. Хеллер М. Творческий конфликт: О проблемах взаимодействия научного и религиозного мировоззрения / пер. с англ. Т. Прохорова – Москва: ББИ св. апостола Андрея, 2005.
4. Сковорода Г. «Розмова що називається Алфавіт, або Буквар миру» // Сковорода Г., *Сковорода. Найкраще* / перекл. М. Кошуба, Г. Сварник, Н. Федорак – Львів: Terra Incognita, 2018.
5. Сковорода Г. «Байки харківські. Байка 23. Собаки і Вовк» // Сковорода Г., *Сковорода. Найкраще* / перекл. М. Кошуба, Г. Сварник, Н. Федорак – Львів: Terra Incognita, 2018.
6. Г. СКОВОРОДА, *Повна академічна збірка творів* / ред. Л. Ушкалов, Харків – Едмонтон – Торонто: Майдан, Видавництво Канадського Інституту Українських студій, 2011, 385
7. Шинкарук В. І. (ред.), *Філософія Григорія Сковороди* – Київ: Наукова Думка, 1972.
8. Сковорода Г. *Вибрані твори в українських перекладах* / упоряд. Л. Улшаков – Харків: Ранок, 2009.
9. Мольтман Ю. *Начало и завершение времени в первоначальном и эсхатологическом моментах* // Бодров А., Толтоглуженко М. *Богословие*

творения (Богословие науки) – Москва: Издательство ББИ св. апостола Андрея, 2013.

10. Гокінг С., Молдінов Л. Найкоротша історія часу / перекл. з англ. І. Андрущенко, ред. О. Старова – Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2019.

11. Газнюк Л. Філософські етюди екзистенціально-соматичного буття. Монографія – Київ: Парапан, 2008.

12. Сковорода Г. «Книжечка, що називається Silenus Alcibiadis, тобто ікона Алквіадська (Ізраїльський Змій)» // Г. Сковорода, Пізнай в собі людину / перекл. М. Кошуба, перекл. поезії В. Войтович, – Львів: Світ, 1995.

13. Пельтьє А.-М. Біблейские чтения: У истоков европейской культуры / пер. с франц. Н. Сахарова – К.: Дух и Литера, 2014.

УДК 811.161.2'282

**СОЦІОЛЕКТИ ЯК ЛЕКСИКА ЗАМКНЕНИХ СОЦІАЛЬНИХ ГРУП:
ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ**

Ядловська Ольга Степанівна

кандидат історичних наук

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін

Севериненко Анастасія Віталіївна

здобувачка освіти 2-го курсу

юридичного факультету

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

м. Дніпро, Україна

Анотація. У статі розглянуто теоретичні аспекти мовного явища «соціолекти» як такого, що поєднує в собі соціальний чинник та лексику характерну для певного прошарку суспільства, що знайшло вияв у співвідношення понять «соціо-» та «діалект». виокремлено різновиди соціалектів та наголошено на необхідності вивчення зазначеного пласту лексики як такого, що відображує характер відношень у певних соціальних групах.

Ключові слова: соціолект, лексема, евфемізм, аргі, сленг, просторіччя, обсцента лексика

Мова виступає багатовимірним та змінним явищем, що знаходить вияв, з-поміж іншого, у творенні широкого пласту нових лексем. У цілому, лексика певної мови, у даному випадку української, є сформованою у розрізі літературної мови. Однак мова, побутуючи у суспільстві та його різних прошарках, соціальних групах, субгрупах, серед представників різних професій, мовників різних вікових категорії і т. под., відображує діяльність

саме цих представників, котрі створюють нові лексеми, характерні саме для цієї групи. Такі одиниці отримали назву соціалектів.

Мовлення представників різних частин суспільства зазнає постійного впливу низки соціокультурних чинників, суспільних реалій та психологічних факторів [3, с. 165]. У сучасній соціолінгвістиці немає одностайності у визначенні поняття «соціолект», проте є згода щодо природи соціального діалекту як мови певного соціального прошарку або групи, яку об'єднують певні фактори (професія, інтереси, вік тощо). Соціолект одночасно є вираженням рівня культури, групи, що є його носієм, і характерною рисою цієї культури. Характерною особливістю, наприклад, молодіжного соціолекту є вживання сленгових одиниць, арготизмів, запозичень, а також творення нових лексичних одиниць через усичення, кодування, переносу значення [3, с. 169].

Соціолект – мова, якою розмовляє певна соціальна група, соціальний прошарок, мова, яка переважає всередині певної субкультури. Соціолекти є відгалуженням загальнонародної мови та зумовлені соціально-професійною диференціацією суспільства. Соціальні діалекти характеризуються специфікою у формуванні, доборі й використанні певної частини лексико-фразеологічних (а іноді й фонетичних, морфологічних та синтаксичних) мовних засобів. Обсяг словника таких професійних, соціальних, вікових або ціннісно-світоглядних груп зумовлюється ступенем їхньої відособленості від решти носіїв мови і включає в себе певну кількість специфічних слів. Підкреслимо ще раз, що соціолекти не представляють цілісних систем комунікації. Це саме особливості мови – у вигляді слів, словосполучень, синтаксичних конструкцій, особливостей наголосу тощо; основа ж соціолектів – словникова і граматична – зазвичай мало чим відрізняється від характерної для даної національної мови. Слід зазначити деяку плутанину, що виникає при використанні термінів «соціолект», «жаргон», «арго» і «сленг», які часто вживаються як синоніми, а найбільш однозначним представляється останній, узагальнюючий, термін [2, с. 55].

Доречно розглянути зазначену термінологію. Арго – соціальні діалекти, які переважають у повністю закритих соціальних групах, таких як, кримінальне коло. Жаргон – різновид соціолектів з характерним використанням експресивно забарвленої лексики, синонімічної до слів загального вжитку. Жаргон характеризується також надмірним, як для середньостатистичного мовлення, вживанням фразеології та деякими особливостями вимови. Сленг – соціолект, який виник із арго різних замкнених соціальних груп (правопорушники, крамарі, в'язні, учні-бурсаки). Дослідники вважають, що сленг має ноту фамільярності. Просторіччя – одна з форм національної мови, яка є загальнозрозумілою. Для просторіччя характерна експресивність, як і для більшості соціолектів, з палітрою відтінків від фамільярності до згрубілості [4, с. 34].

Представники тих чи інших соціальних груп (як носії мови) використовують різні одиниці мови відповідно до своїх потреб та інтересів. Одні слова й вирази вони вживають більш активно, іншим можуть надавати нових значень, іноді протилежних загальноприйнятим, а від використання окремих вони загалом утримуються. Такі відхилення, які зустрічаються на усіх мікролінгвістичних рівнях, у тому числі і в лексиці, можуть об'єднуватися в соціальний діалект. З цих відхилень утворюється нова норма, характерна для певної соціальної групи носіїв мови [1, с. 147]. Слід зазначити, що саме наявність певних лексем в різних прошарках соціуму або представників певних професій, соціальних груп тощо і характерних лише для них висловів і складає пласт зазначеної лексики.

У мовленні перетинаються соціолекти з евфемізмами, які складають, на наш погляд, пласт емоційно забарвленої лексики. На думку В. П. Москвіна, основні носії евфемізмів – середній прошарок населення. Б. О. Ларін, досліджуючи соціальну природу евфемізмів, вирізняє такі типи цих мовних одиниць: загальноновживані евфемізми національної літературної мови, класові і професійні евфемізми, сімейно-побутові евфемізми. Вживання евфемізмів у соціолектах він пов'язує з бажанням мовців «утаємничити» свою

діяльність [5, с. 227]. Разом з тим, евфемізми за своєю суттю замінюють якесь табуйоване слово (явище) іншим номінантом, а соціолект, натомість мати відповідник (інше слово), але творить новий зміст відповідно до середовища, в якому соціолект залучається. З іншого боку, і евфемізми, і соціолекти використовують прийом заміни або номінації певної лексеми, загальноприйнятої, на іншу – ту, яка ввійде до мовного обігу певної соціальної групи.

Існують так звані загальні соціолекти – соціолекти, які втратили свої шифрувальні та ідентифікаційні функції. Їх використовує не одна замкнена група осіб, а всі члени мовного середовища, переслідуючи різну мету. Тепер вони стали зрозумілим для широкого загалу, а частина їх елементів змінила статус, перейшовши до розмовного-бутового мовлення, частина може використовуватися як стилістичний засіб [7]. Таким чином, має місце соціолект, лексеми якого є зрозумілими представниками різних соціальних рівнів, груп тощо. Слід підкреслити, що використання соціолектів є все ж відхиленням від літературної мови й, на наш, погляд повинно бути вкрай зменшене або повністю викоринене. Безумовно, це не є настановою, проте лексеми-соціолекти зрозумілі лише певному прошарку і мають обмежене коло функціонування.

Освіченість дає можливість користуватися мовою різних реєстрів. Це може бути елітарне або напівелітарне мовлення, просторіччя, фривольне мовлення. Але освічена людина володіє всіма цими реєстрами. І залежно від ситуації використовує одиниці кожного з цих реєстрів. Неосвічена людина не піднімається навіть до рівня напівелітарного. І зазвичай перебуває на найнижчому рівні. Але це не тому, що людина не хоче. Вона просто не знає. Освіта не дає їй можливості піднятися на ті вищі щаблі вербальної поведінки. Слово є фактично лакмусовим папірцем, маркером того, які ми є в конкретний момент [6].

Соціолекти як мовне явище досить важко досліджувати, адже у своєму творення та використанні вони є рухомими, змінними та непостійними і, як вже

було визначено, характерними лише для певної соціальної групи. Також певною пересторогою або неоднозначністю ставлення до соціолектів є факт перетинання номінантів цих лексем з обсценною лексикою за лексичним значенням або емоційним впливом, що викликає певне табу як у сприйнятті, так і розгляді явища. З іншого боку, не завжди соціолекти містять згадану характеристику. Також доречним буде зауважити, що сконсолідовані соціальні групи завжди творитимуть певну закодовану мову, зрозумілу тільки їм. З цієї точки зору, дослідження соціолектів потребує подальшого розгляду як стилістичного засобу, що відображує певні аспекти соціальних відношень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гірняк С. П. Особливості соціолекту як системно-структурного явища. *Вісник Донецького національного університету. Сер. Б: Гуманітарні науки*. Вип. 1-2. 2012. С. 146-155.
2. Зірка В. В., Зінукова Н. В. Функції соціолектів у сучасному медійному дискурсі: питання перекладу. *Лінгвістика XXI століття*. 2014. С. 54-61.
3. Козко О. Молодіжний соціолект та його мовні особливості. *Науковий журнал*. № 10. 2019. С. 164-169.
4. Лозова М. А. Соціальні діалекти як засіб урізноманітнення й поживлення мови. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/22307/1/Lozova_Sotsialni_2016.pdf
5. Полтавець Ю. Основні підходи до вивчення евфемізмів і дисфемізмів. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. Київ, 2012. С. 225-236.
6. Рибка А. Обсценна лексика: невігластво чи спосіб самовираження? (інтерв'ю з О. Демською). URL: <https://language-policy.info/2016/02/obstsenna-leksyka-nevihlastvo-chy-sposib-samovyrazhennya/>
7. Соціолекти як прояв суспільної свідомості у романі Сергія Жадана «Інтернат» URL: <https://philology.lnu.edu.ua/wpcontent/uploads/2019/03/Sotsioleky.pdf>